

Antti Malinen

PERHEET AHTAALLA

Asuntopula ja siihen sopeutuminen toisen maailmansodan jälkeisessä Helsingissä 1944–1948

Antti Malinen

PERHEET AHTAALLA

Asuntopula ja siihen sopeutuminen toisen maailmansodan jälkeisessä Helsingissä 1944–1948

Väestöntutkimuslaitoksen julkaisusarja D 59/2014

Väestöliitto

Julkaisija:
Väestöntutkimuslaitos,
Väestöliitto

© Antti Malinen ja Väestöliitto

Väestöliitto
Väestöntutkimuslaitos
Kalevankatu 16 B, 1.krs.
PL 849, 00101 Helsinki
Puh. (09) 228 050
www.vaestoliitto.fi

ISBN 978-952-226-145-8
ISBN 978-952-226-146-5 (pdf)
ISSN 0357-4725

Etukannen kuva: Helsinkiläisperheen asumisen ahtautta.
Kuva otettu 28.10.1950. Kuvalähde: KansA, kuvaaja Yrjö Lintunen.
Takakannen kuva: Jan Karhu

Hansaprint
Helsinki 2014

ESIPUHE

Väitöskirjan tekemisessä on paljon yhtäläisyyksiä maantiepöyräilyn kanssa. Pitkäkin matka luonnistuu, kunhan välineet pysyvät kunnossa, reittivalinta on sopiva ja vaikeisiin paikkoihin löytyy riittävä määrä sitkeyttä. Väitöskirjan tekeminen vaatii tosin vuosia – maantielenkki hikoiluttaa vain muutamia tunteja. Aloitin Helsingin asuntopulaa käsittelevän tutkimukseni kirjoittamisen keväällä 2009, ja olen kiitollinen siitä, että koko matkan ajan olen voinut luottaa työni ohjaajien, professorien Petri Karosen, Pirjo Markkolan ja Jari Ojalan tiedolliseen ja henkiseen tukeen. Ohjaajani ovat pitäneet pyörät pyörimässä, mutta samalla he ovat antaneet mahdollisuuksia hengähtämiseen ja isyyden opetteluun. Kiitoksia hyvästä yhteistyöstä.

Väitöskirjan reitti ja haasteet muovautuvat valitun tutkimusaiheen, käytettyjen aineistojen ja hyödynnettyjen menetelmien pohjalta. Tutkimusaiheena asuntopula on avannut kiintoisia näkymiä sotienjälkeisten helsinkiläisperheiden arkeen. Vaikka välillä tutkimusaineistot tuntuivat kasautuvan turhan vaativiksi vuoristoetapeiksi, on kiipeämiseen ollut helppo motivoitua – nousun jälkeiset maisemat ovat olleet palkitsevia. Työni pääohjaajat Petri ja Pirjo ovat pyrkineet hillitsemään suurinta hötkyilyäni ja muistuttamaan maaliinpääsyn merkityksestä. Arvokasta kiriapua työni loppuunsaattamiseen olen saanut väitöskirjani esitarkastajilta professori Panu Pulmalta, joka toimii myös työni vastaväittäjänä, ja professori Marjaana Niemeltä. Kiitän molempia saamastani kannustuksesta ja rakentavasta kritiikistä.

Kun työyhteisö sijaitsee Jyväskylässä, ja väitöskirjan kirjoittaminen on tapahtunut pääosin Tampereella, olen osin herättänyt henkiin yksin kammiossaan pakertavan tutkijan. Laitoksen tutkija- ja kevätseminaarit sekä lounaat kollegojen kanssa ovat kuitenkin osaltaan auttaneet ylläpitämään yhteisöllisyyden tunnetta. Vetoapua ja hyvää seuraa matkan eri vaiheissa ovat tarjonneet erityisesti kollegat Pirita Frigren, Janne Haikari, Antero Holmila, Kirsi-Maria Hytönen, Hanna Kietäväinen-Sirén, Eerika Koskinen-Koivisto, Tuomas Laine-Frigren ja Antti Räihä. Erityiset kiitokset Ville Sarkamolle, joka on hauskan seuran lisäksi tarjonnut aina yösijaa sitä tarvitsevalle. Tampereella lounasseuraa ja kollegiaalista tukea on työni loppuvaiheissa antanut Ville Kivimäki.

Mieleenpainuvinta kannustusta ja kritiikkiä työni eri vaiheissa ovat tarjonneet professorit Christoph Conrad, Pertti Haapala, Marko Lamberg ja Kustaa H.J. Vilkkuna. Kiitän yhteisesti myös sitä suurta joukkoa ihmisiä, jotka ovat tekstejäni lukeneet ja kommentoineet eri seminaareissa ja tilaisuuksissa. Suurimmat kiitokset menevät vaimolleni Minna Leinoselle, joka on vuosien mittaan lukenut, kommentoinut ja huoltanut satoja sivuja tekstejäni. Minnan terävät huomiot ovat hyvällä tavalla pakottaneet hiomaan tekstejäni ja ideoitani eteenpäin. Kiitokset Minna myös kärsivällisyydestäsi ja sen loppumisesta - ilman sinua keskituntinopeuteni olisi varmasti ollut muutamaa kilometriä alhaisempi.

Vuonna 2012 väitöskirjatyöskentelyyni tuli vajaan vuoden mittainen tauko. Kirjoitin tuolloin Jyväskylän perheneuvolan maakunnallisen historian hankkeessa, jonka vastuullisena johtajana toimi professori Pirjo Markkola. Pystyin hyödyntämään hankkeen kerryttämää kokemusta myös väitöskirjan loppurutistuksessa. Kiitänkin hyvästä ja palkitsevasta yhteistyöstä perheneuvolan johtajaa Päivi Kalilaista ja hankkeen koko ohjausryhmää. Samoin kiitän post war -kirjahankkeen kirjoittajia keskusteluista, jotka ovat rikastaneet väitöstutkimustani.

Tutkimukseni pääaineistot ovat sijainneet Helsingin kaupunginarkistossa ja Kansallisarkistossa ja esitän kiitokset molempien arkistojen henkilökunnalle saamastani palvelusta ja avusta. Työni valokuva-aineiston jäljittäminen on ollut melko suuritöistä, ja arvokasta apua etsinnöissä ovat tarjonneet muun muassa Arja Björkman Helsingin kaupunginmuseosta, Mervi Hämäläinen Helsingin seurakuntayhtymästä, Pia Pursiainen Kansan arkistosta, Jouni Widell ja Seija Ylitalo Kovaosaisten ystävät ry:stä, Riitta Ekola ja Klaus Kaartinen Keskusrikospoliisin alaisesta Rikosmuseosta sekä Markus Pentikäinen ja Marjo Tynkynen Suomen Kuvalehdestä. YTM Risto Nikkanen avusti ystävällisesti tutkimuksen tilastoanalyysissä. Kiitokset myös niille lukuisille eri ihmisille, jotka ovat antaneet tutkimusaineistoja ja -kirjallisuutta koskevia vinkkejä.

Työtäni ovat taloudellisesti tukeneet monet eri tahot. Esitän lämpimät kiitokset erityisesti Koneen Säätiölle, Emil Aaltosen säätiölle, Jyväskylän yliopistolle, Suomen Kulttuurirahastolle, Oskar Öflunds Stiftelselle ja Helsingin kaupungin tietokeskukselle.

Tutkimukseni julkaistaan Väestöntutkimuslaitoksen julkaisusarjassa D, ja kiitän tutkimusprofessori Anna Rotkirchiä työni hyväksymisestä sarjaan. Tekstin oikolukemisesta esitän kiitokset KM Stina Fägelille. Kiitokset myös HuK Mika Takojalle kirjan viimeistelyä koskevista kommentista. Kirjan taitosta kiitän FM Teemu Ojannetta ja kirjan kannen suunnittelusta Jan Karhua.

Vuosien edetessä aika tuntuu käyvän yhä arvokkaammaksi resurssiksi, ja tutkimustyö on osoittautunut ahneeksi matkakumppaniksi. Onneksi elämässäni on säilynyt ihmisiä ja paikkoja, joissa kiireen tuntu häviää. Kiitoksia Retulan

väelle sekä Karhuille ja Louhelaisille rentouttavista viikonlopuista, Jounille ja Tonille lenkeistä ja maanantaijengille sekä Eteläpuiston Kanuunoille hyvistä peleistä. Aatos ja Minna, kanssanne on hyvä ihmetellä maailmaa.

Omistan kirjan 29.4.2001 menehtyneelle äidilleni Kaija Tyne Maria Maliselle ja häntä pitkään kotona hoitaneelle isälleni Martti Maliselle.

Tampereen Kyttälässä, 3.9.2014

Antti Malinen

TIIVISTELMÄ

Antti Malinen: Perheet ahtaalla. Asuntopula ja siihen sopeutuminen toisen maailmansodan jälkeisessä Helsingissä 1944–1948.

Tässä väitöskirjassa tutkitaan Helsingin sotienjälkeistä asuntopulaa ja helsinkiläisten sopeutumista siihen. Tutkimuksessa tarkastellaan erityisesti puutteellisesta asumisesta kärsineitä perheitä, jotka hakivat tyydyttävää asuntoa huoneenvuokralautakunnista. Asuntopulan oloissa huoneenvuokralautakunnat vastasivat asuntojen välityksestä ja asumisen säännöstelystä. Pääkaupungin tyypillisimpiä asunnontarvitsijoita olivat sota-avioliiton solmineet kodinperustajat, kasvavat lapsiperheet sekä pommituksissa ja alueluovutuksissa kotinsa menettäneet perheet. Ajallisesti tutkimus rajataan vuosiin 1944–1948, jolloin asuntopulaan sopeutuminen ja sopeutumisen edistäminen oli pitkälti kaupunkilaisten, kaupunkien viranomaisten sekä huoneenvuokralautakuntien vastuulla.

Tutkimuksessa analysoidaan sitä, miten perheet sopeutuivat tyypillisesti 7–13 kuukautta kestäneisiin puutteellisiin asumisoloihin. Työssä väitetään, että sopeutumisen onnistuneisuus vaikutti osaltaan siihen, miten perheet kykenivät sopeutumaan muihin sodan päättymisen ja perheiden yhteenpaluun mukanaan tuomiin elämänmuutoksiin sekä laajemmin elämäntilanteeseen liittyviin elämänmuutoksiin, kuten avioitumiseen ja lasten syntymään. Työn keskeisimmän aineiston muodostavat huoneenvuokralautakuntiin jätetyt asuntohakemukset sekä sosiaaliministeriön asuntoasiaintoimistoon lähetetyt kantelut. Aineiston avulla tutkimuksessa tarkastellaan ensimmäisen kerran laajamittaisesti sotienjälkeisen asuntopulan välitöntä kokemusta.

Puutteellisen asumisen muodoista tutkitaan erityisesti ahtaasti asumista, josta kärsivät kaikki lautakuntien hakijat sekä vielä laajempi joukko muita kaupunkilaisia. Sotien jälkeisinä vuosina keskimäärin 15 000–20 000 helsinkiläistä kärsi kuukausittain vakavasta asumisen ahtaudesta ja muista asumisen puutteista. Ahtaus vaikutti kielteisesti perheenjäsenten keskinäisiin suhteisiin. Alituinen muiden asukkaiden läheisyys ja yksityisyyden puute loi ärtymystä ja alensi riitelyn kynnyksiä. Ahtaat asunnot toimivat katalyyttinä, joka kasvatti pienet riidat helposti suuremmiksi.

Asuntopulan ja puutteellisen asumisen oloissa hyvinvoinnin ylläpitäminen vaati perheiltä huomattavasti työtä ja resursseja, ja tätä toimintaa tarkastellaan jokapäiväisen selviytymisen näkökulmasta. Perheet joutuivat asumisen järjestyssään ratkomaan monenlaisia käytännön ongelmia ja toisaalta ylläpitämään optimistisuutta. Tutkimuksen perusteella stressitutkijoiden tekemä jako ongelma- ja tunnesuuntautuneisiin selviytymiskeinoihin vaikuttaa perustellulta. Mitä pidempään perheet joutuivat tyydyttävää asuntoa odottamaan, sitä vaikeammaksi sopeutuminen puutteellisiin oloihin muodostui. Pitkä odotusaika kulutti perheiden voimavaroja ja resursseja sekä heikensi sosiaalisen tuen saannin mahdollisuuksia.

Asunnonhakijoiden kokemusten tarkastelu tuottaa tutkimuksessa uutta tietoa asuntojen merkityksestä arjen uusintamisen tapahtumapaikkoina. Puutteelliset asunnot pienine kurjuuksineen muodostivat kroonisen stressitekijän, joka vähitellen kulutti perheiden aikuisten voimavaroja. Ahtausta ja asuntojen puutteellinen varustelu vaikeuttivat huomattavasti päivittäisten välttämättömyyksien toteuttamista. Rasitus kohdistui erityisesti perheenäiteihin, jotka enimmäkseen olivat vastuussa hoivan antamisesta ja kotitalouden hoitamisesta. Monet sodasta palanneet miehet kärsivät lisäksi psyykkisistä ongelmista, eivätkä he kokeneet saavansa ahtaissa asunnoissa tarpeellista lepoa ja rauhaa. Uupuvat vanhemmat kokivat puutteellisten olojen uhkaavan monia tärkeitä ja säilyttämisen arvoisia asioita, joista perheen koossa pysyminen ja lasten terveys olivat keskeisimmät.

Avainsanat: asuntopula, coping, kodittomuus, perhe-elämä, selviytyminen, sopeutuminen, toinen maailmansota, 1940-luku

ABSTRACT

Antti Malinen: Families in Distress. Adjusting to Housing Shortage in Post-war Helsinki in 1944–1948.

This dissertation investigates post-war housing shortage in Helsinki and examines how people living in Helsinki were able to adjust to it. It especially focuses on the families that suffered from poor housing conditions and that applied for more satisfactory housing conditions through local rent control boards. Under the conditions of severe housing shortage, rent control boards were responsible for the allocation and regulation of available housing. Most typical applicant groups were young couples, growing families, bombed-out families, and displaced people from the ceded areas. During the years 1944–1948, Helsinki residents and local authorities had to cope with housing shortage by themselves. It was not until the late 1940s that the state was able to promote urban housing production with the institution of the state-subsidized housing loans (ARAVA).

The dissertation studies how families having typically had to wait for 7 to 13 months for satisfactory housing were able to adjust to demanding living conditions during their wait for housing. Its main argument is that the success of adjustment partially determined how families were able to adjust to other, war-related life events and life course changes. The primary data of the study were housing applications, complaints, and included attachments sent to both local and national housing authorities. This is the first study in Finland to examine the immediate post-war housing experience in a larger scale.

Overcrowding was the most common housing problem among the applicants. During the immediate post-war years, about 15,000–20,000 Helsinki residents suffered from severe overcrowding and other varieties of inadequate housing every month. As a result, cramped living conditions had a negative effect on family relations. Living in close proximity to others and lack of privacy were sources of irritation and easily exacerbated minor disputes into more severe conflicts.

Coping with inadequate housing was a constant struggle and required of the families a considerable amount of work and resources. A variety of stressors challenged and strained their coping resources and their welfare. Stress researchers distinguish two general types of coping strategies, the emotion-focused strategies and the problem-focused strategies, both of which the studied families used as their coping tools. The longer the families had to wait for decent housing, the harder the adjustment with inadequate housing became. Long waiting times gradually exhausted the resources of the families and weakened their ability to get social support.

This study sheds light on the meaning of houses as places of reproduction of everyday life. In post-war Helsinki, substandard housing created annoyances which added to the stress and fatigue among parents. Families' household activities were also hampered by overcrowding and lack of amenities. This placed more demands on women, who had to carry the main responsibility for household work. Many returning soldiers also suffered from mental problems – in crowded conditions they were not able to get the rest and peace they needed to recover. Parents on the brink of exhaustion often felt that inadequate housing conditions threatened the most important and valued things in their lives: the health of their children and keeping their families together.

Keywords: adjustment, coping, family life, homelessness, housing shortage, resilience, World War II, 1940s

AUTHOR'S ADDRESS

Antti Malinen
Department of History and Ethnology
P.O. BOX 35 (H)
FIN 40014 University of Jyväskylä
Finland

SUPERVISORS

Professor Petri Karonen
Department of History and Ethnology
University of Jyväskylä, Finland

Professor Pirjo Markkola
Department of History and Ethnology
University of Jyväskylä, Finland

Professor Jari Ojala
Department of History and Ethnology
University of Jyväskylä, Finland

REVIEWERS

Professor Panu Pulma
Department of Philosophy, History, Culture and Art Studies
University of Helsinki

Professor Marjaana Niemi
School of Social Sciences and Humanities
University of Tampere

OPPONENT

Professor Panu Pulma
Department of Philosophy, History, Culture and Art Studies
University of Helsinki

KUVAT

- KUVA 1. Esimerkki ahtaasti asutun asunnon nukkumisjärjestelyistä vuodelta 1955.
- KUVA 2. Laajamittaiset evakuoinnit keväällä 1944 synnyttivät ruuhkia rautatieasemalle.
- KUVA 3. Helsingin pommitus 26.–27.2.1944 tuhosi laajoja alueita Puu-Vallilasta, kuvassa Inarintien tuhoja.
- KUVA 4. Suomen Sosialidemokraatti -lehdessä 28.1.1944 julkaistu pilapiirros.
- KUVA 5. Katajanokan pommitusajan makuusali 3.11.1949.
- KUVA 6. Lasten tarpeet huomioiva ja järkevästi sisustettu arkihuone.
- KUVA 7. Pohjapiirros Mäkelänkadulla vuonna 1946 asuneen 5-henkisen perheen sisustusjärjestelyistä.
- KUVA 8. ”Eräs elintila Sokeritopankadun varrella.” Arijoutsin pakinaan sisältyvä pilapiirros.
- KUVA 9. Työmies Östermanin piirros asuntonsa päivä- ja yöjärjestelyistä.
- KUVA 10. Kaksi lasta sisäpihalla Kruununhaassa.
- KUVA 11. Helsingistä evakuoitavia lapsia vasta lähdössä Ruotsiin.
- KUVA 12. Helmikuun 1944 pommitusten jälkeistä evakuointitungosta Helsingin rautatieasemalla.
- KUVA 13. Mikael Agricolan kirkon krypta toimi joulukuussa 1944 majoituspaikkana 160 miehelle.
- KUVA 14. Helsingin Sanomien pakinoitsijan Eeron kolumnissa ja siihen liittyvässä pilapiirroksessa käsiteltiin huoneenvuokralautakuntien tehostettua säännöstelyä.
- KUVA 15. Kiertävät talolautakunnat työssään.
- KUVA 16. Kuvitusta Helsingin Sanomissa 19.10.1945 ilmestyneestä Arijoutsin pakinnasta, jossa hän käsitteli huoneenvuokralautakuntien ehdotusta siirtää perheellisiä asunnonhakijoita yksinäisten henkilöiden hallitsemiin asuntoihin.
- KUVA 17. Suomen Kuvalehden Kulosaaren pakkomajoitusta käsittelevän jutun kuvitusta.
- KUVA 18. Kuvitusta Hufvudstadsbladetin perheiden yhdessä asumisen ongelmia käsittelevästä jutusta.
- KUVA 19. Kaksikerroksisen puutalon yhteyteen rakennettu ulko-WC miehille ja naisille vuodelta 1946.
- KUVA 20. Roskatynnyriä tyhjennetään autoon pihalla Punavuorella 1949 tai 1950.
- KUVA 21. Klapiakauppa Kampin torin lähetyvillä.
- KUVA 22. Kivinokan mökki vuodelta 1948.
- KUVA 23. Vegankadulla sijaitseva epäsiistissä kunnossa pidetty hellahuone, kuvattu 2.4.1951.
- KUVA 24. Osa Terveystieteiden lehdessä julkaistua kuvasarjaa, jossa annettiin neuvoja miten ahtaissa asunnoissa voi ehkäistä sairastumista tarttuviin tauteihin.
- KUVA 25. Kakluuniunilla ruuan laittaminen oli hidasta ja epäkäytännöllistä.
- KUVA 26. Kallion lastentarhan lapsia ja opettajia, kuva otettu 1940-luvulla.
- KUVA 27. Juopuneita miehiä Albertinkadun ja Pursimiehenkadun kulmassa.
- KUVA 28. Pihasoittaja kuvattuna Helsingissä vuonna 1966.
- KUVA 29. Kotona juopottelua.

KUVA 30. SPR:n lääkäri Aarno Snellman suorittamassa aivoleikkausta vuonna 1956.

KUVA 31. Sarjasänky Nukkumatti.

KUVA 32. Elannon ruokala Helsingissä, kuvattu 26.4.1954.

KUVA 33. Työtehoseuran kotitalousosaston laskelmien mukaan kaupunkilaistalouksissa yhden viikon ostosten keskimääräinen paino 4,5 hengen talouksissa oli 70–80 kiloa.

KUVA 34. Kai von Fieandtin hahmotelma yhteiskunnallisista kentistä, jotka sotavuosina ja sodan päättymisen jälkeisinä säännöstelyn vuosina rajoittivat jokapäiväistä elämää.

KUVA 35. Kotiapulaisten palkkaaminen tuotti jo sotavuosina Helsingissä suuria vaikeuksia, ja tilannetta kommentoitiin myös sanomalehtien kolumneissa ja pilapiirroksissa.

KUVA 36. Pommituksen tuhoamista helsinkiläiskodeista pyrittiin pelastamaan ehjäksi jäänyt omaisuus ja huonekalut.

KUVA 37. Huonokuntoisia mökkejä Helsingin laitakaupungilla.

KUVA 38. Helsingissä Väestöliiton sosiaalineuvola auttoi raskautensa takia vaikeuksissa olevia naisia.

KUVA 39. Maanalaisen Vilhonvuorenkadun yömajan sisäänkäynti, osoite Käenkuja 8.

KUVA 40. Kuvitusta Helsingin kaupungin nuorisotoimiston julkaisemasta mainoslehtisestä Aiotko Helsinkiin?

KUVA 41. Erottajan maanalaisen yömajan kaksikerroksisia sänkyjä, kuvattu 2.10.1953.

KUVA 42. Mikael Agricolan kirkon kryptaan sijoitettu makuusali.

KUVA 43. Kuvaa Vilhonvuorenkadun yömajan käytävältä.

KUVA 44. Ajanviettoa Erottajan pommisuojoissa.

KUVA 45. Ilta-Sanomissa julkaistu kuva Kampin perheparakin huoneesta.

KUVA 46. Vapaa Sana -lehdessä 29.11.1947 julkaistu häätöjä kritisoiva piirros.

KUVA 47. Asunnonhakijan hakemukseen liittävä lehtileike.

KUVA 48. Loppuvuonna 1944 huoneenvuokratoimistossa asioi päivittäin satoja asunnonhakijoita.

KUVIOT

KUVIO 1.1. Tekijät, jotka vaikuttivat puutteelliseen asumiseen sopeutumiseen.

KUVIO 2.1. Asunto-, elin-, vuokra- ja rakennuskustannusindeksien kehitys vuosina 1939–1955.

KUVIO 2.2. Arvio erilaisista asumisen puutteista kuukausittain kärsineiden helsinkiläisperheiden määrstä vuosina 1944–1948.

KUVIO 4.1. Helsingin toisen maailmansodan jälkeisen tilapäismajoituksen tarjontaa ja sosiaalisia ulottuvuuksia kuvaava ideaalimalli.

KUVIO 5.1. Miesten, naisten ja lasten sairastuvuus hengityselinten tuberkuloosiin Helsingissä 1909–1956.

KUVIO 6.1. Ideaalimalli ajassa etenevästä resurssien ja sosiaalisen tuen heikentymisen prosessista.

TAULUKOT

- TAULUKKO 1.1. Tutkituilla ajanjaksoilla asunnonsaantiin johtaneet hakemukset sekä yhteensä jätetyt asuntohakemukset.
- TAULUKKO 1.2. Tutkituilla ajanjaksoilla Helsingistä lähetetyt kantelut sekä kantelut yhteensä.
- TAULUKKO 1.3. Asunnontarvitsijoiden hyvinvointia (ja sen puutetta) tarkastelevat aineistot.
- TAULUKKO 1.4. Asumisen turvattomuutta käsittelevät aineistot.
- TAULUKKO 1.5. Asunnontarvitsijoiden kohtaamaa taloudellista ja yhteiskunnallista vallankäyttöä tarkastelevat aineistot.
- TAULUKKO 2.1. Helsingin väestötiheys valituissa kaupunginosissa vuonna 1945, asukkaita per hehtaari.
- TAULUKKO 2.2. Helsingiläisten keskimääräinen avioitumisikä vuosina 1943–1945, sukupuolen ja iän mukaan eroteltuna.
- TAULUKKO 2.3. Asunnontarpeen kasvun näkökulmasta keskeiset ryhmät ja niiden absoluuttiset määrät vuosina 1944–1945.
- TAULUKKO 2.4. Helsingin poliisilaitoksen osoitetoimiston vastaanottamat muuttoilmoitukset ajalla 31.10.1944–30.3.1945.
- TAULUKKO 2.5. Säännöstelytoimin muodostetut asunnot vuosina 1944–1949.
- TAULUKKO 2.6. Tilastoa Helsingin huoneenvuokralautakuntien välittämien asuntojen määristä ja Helsingissä valmistuneista asuinhuoneistoista vuosilta 1944–1949.
- TAULUKKO 3.1. Ahtaasti asumisen normit Sucksdorffin tutkimuksessa.
- TAULUKKO 3.2. Asumisen miniminormit pinta-alan, ilmatilavuuden ja kohderyhmän mukaan luokiteltuina.
- TAULUKKO 3.3. Henkilökohtaisen tilan vyöhykkeet ja niiden etäisyydet senttimetreinä.
- TAULUKKO 3.4. Eri-ikäisten lasten liikkumasäteet.
- TAULUKKO 3.5. Ahtaasti asuvat nuoret, prosentteina ja kaupunginosittain, vuoden 1952 Nuorisotutkimuksen mukaan.
- TAULUKKO 3.6. Tilapäisasunnoissa, toisella paikkakunnalla asuvien ja hädättyjen asunnontarvitsijoiden lukumäärä aikavälillä 30.6.1944–31.3.1946.
- TAULUKKO 3.7. Terveystieteiden lautakunnan alaisen asuntojentarkastustoimiston käytämät liika-asutuksen normit ja määreet, asuinpinta-aloina asukasta kohden.
- TAULUKKO 4.1. Huoneenvuokralautakuntien asunnontarvitsijoiden asuntotilanteet ajanjaksolla 30.6.1944–31.12.1946 ja vuosien 1947–1949 lopussa.
- TAULUKKO 4.2. Avioliittoisuus, huoneenvuokralautakuntien osoittamat asunnot ja valmistuneet asunnot vuosina 1944–1949.
- TAULUKKO 4.3. Itsenäisesti asuntoa hallitsevien helsinkiläismiesten prosentuaalinen osuus kaikista miehistä siviilisäädyn ja ikäryhmän mukaan eroteltuna vuoden 1950 lopussa.
- TAULUKKO 4.4. Siirtoväen lukumäärä Helsingin kaupungissa vuosina 31.12.1940–30.3.1947 ja 31.12.1950.
- TAULUKKO 4.5. Ensisijaisten asumisen tehostamiskeinojen vapauttama asuintila vuosina 1945–1949.
- TAULUKKO 4.6. Vuosina 1944–1949 toteutetun huone ja henkilö -sääntöön perustuvan alivuokralaisten pakkosijoittamisen tulokset eroteltuina asuinkäyttöön otettujen huoneiden, niihin sijoitettujen henkilöiden ja perheiden lukumäärien mukaan.
- TAULUKKO 4.7. Huoneenvuokralautakuntien ratkaisemat, alivuokralaisten vuokramaksun suuruutta ja irtisanomislupia käsittelevät jutut vuosina 1945–1949.

TAULUKKO 5.1. Puutteellisesti varusteltujen ja huonokuntoisten asuntojen osuus sotien jälkeisen Helsingin asuntokannasta, jaoteltuna puutteiden laadun ja asuntojen määrän mukaan.

TAULUKKO 5.2. Erinäisten tartuntatautien tapaukset Helsingissä vuosina 1943–1949.

TAULUKKO 5.3. Asunnoissa annettavan hoivan ja terveydenhoidon tarpeessa olleet ryhmät vuodenvaihteessa 1944/1945, pyöristettynä lähimpään satalukuun.

TAULUKKO 6.1. Vuokra- ja elinkustannusindeksi sekä vuokrien reaaliarvo vuosina 1944–1959, vuosi 1938–1939 = 100.

TAULUKKO 6.2. Huoneenvuokralautakuntien tarkastamat alivuokralaisten vuokrat vuosina 1945–1949.

TAULUKKO 6.3. Asutuskeskuksien perheenemäntien kotitaloustöiden jakautuminen päivää kohden vuosina 1946 ja 1947, tunteina ja prosentteina, Westermarckin (1946) ja Saurion (1947) tutkimuksiin perustuen.

TAULUKKO 7.1. Lainsäädännössä ja Helsingin huoneenvuokralautakunnan neuvottelukunnan kokouksissa julkituodut asunnonhakemusten luokitteluperusteet.

TAULUKKO 7.2. Elämänmuutoksia kokeneiden ja niitä elävien helsinkiläisperheiden määrät vuonna 1945.

TAULUKKO 7.3. Yöpymisvuorokaudet Helsingin yömaajoissa vuosina 1943–1954.

TAULUKKO 7.4. Huoneenvuokralautakuntien koko henkilöstön ja neuvonnan asiakkaiden määrän kehitys vuosina 1945–1949.

LYHENTEET

AsK	Suomen Asetuskokoelma
HKA	Helsingin kaupunginarkisto
HKM	Helsingin kaupunginmuseo
HKO	Helsingin kaupungin opetuslaitokset
HNMKY	Helsingin nuorten miesten kristillinen yhdistys
HTS	Helsingin kaupungin terveyden- ja sairaanhoito
HTV	Helsingin kaupungin tilastollinen vuosikirja
HVL	Helsingin kaupungin huoneenvuokralautakunnat
KA	Kansallisarkisto
KansA	Kansan Arkisto
KHKK	Kertomus Helsingin kaupungin kunnallishallinnosta
KM	Komiteanmietintö
KA/SA	Kansallisarkiston Sörnäisten toimipiste / Sota-arkisto
KYMRO	Kululaitosten ja yleisten töiden ministeriön rakennusasian osasto
SHS	Suomen Historiallinen Seura
SKS	Suomalaisen Kirjallisuuden Seura
SLL	Suomen Lääkärilehti
SVT	Suomen virallinen tilasto
TA	Työväen arkisto
TKH	Tilastollisia kuukausitietoja Helsingistä
VP	Valtiopäivät
WSOY	Werner Söderström Osakeyhtiö

SISÄLLYS

I ASUNTOPULA TUTKIMUSKOHTEENA JA PERHEIDEN ONGELMANA

1. ASUNTOPULA JA SIIHEN SOPEUTUMINEN	21
1.1 Asunnot perheiden sodasta paluun, arjen ja elämänmuutosten ympäristöinä . . .	21
1.2 Tutkimuksen pääkäsitteet: sopeutuminen, asuminen, perhe	22
1.3 Aiempi tutkimus	33
1.4. Lähdeaineistot	40
1.5 Tutkimusmenetelmät ja teoreettiset lähtökohdat	54
1.6 Tutkimuskysymys ja tutkimuksen rakenne	62
2. ASUNTOPULAN VÄESTÖLLINEN JA ALUEELLINEN KOHDENTUMINEN HELSINGISSÄ.	66
2.1 Helsingin asuntotilanne sodan päättyessä	66
2.2 Tyypilliset asunnontarvitsijat	74
2.3 Asumisen tarjonta	84

II ASUKKAIDEN TARPEET JA ASUMISEN PUUTTEET

3. TILAA PERHEELLE	97
3.1. Perheiden kaventuva elintila	97
3.2 Lasten ja nuorten asema ahtaissa asunnoissa	112
3.3 Perheenjäsenten pakotettu erillään asuminen.	127
4. OMA TILA, OMAT SÄÄNNÖT	139
4.1. Asunnot solidaarisuuden ja konfliktien kenttänä	139
4.2 Sukulaisten ja tuttavien tarjoama tilapäismajoitus	146
4.3 Pakkoalivuokralaiset: vieraat ihmiset kotirauhan rikkojina.	160
5. TERVEYTTÄ, HOIVAA JA TURVALLISUUTTA	176
5.1 Helsingin rapistuva asuntokanta	176
5.2 Asunnot terveydenhoidon ja hoivan ympäristöinä	191
5.3 Asuntojen ja asuinympäristöjen levottomuus ja turvattomuus	210

III SOPEUTUMISEN RAJAT

6. PERHEIDEN JOKAPÄIVÄINEN SELVIITYMINEN	229
6.1. Puutteelliseen asumiseen sopeutumisen keinot ja resurssit	229
6.2. Taloudellisten resurssien merkitys asumisen järjestelyssä	238
6.3. Vaikeutuva arki ja perheenäitien voimavarojen rajallisuus	250
7. STRESSIN ARITMETIIKKA: JULKINEN VALTA AVUN JA RASITUSTEN JAKAJANA . .	260
7.1. Huoneenvuokralautakunnat niukkuuden jakajina	260
7.2. Julkinen tilapäismajoitus kaupunkilaisten turvaverkkona.	275
7.3. Asunnonsaannin pitkittyminen heitteillejätön kokemuksena	294
8. ASUNTOPULA JA HELSINKILÄISPERHEIDEN HYVINVOINTI	303
LÄHTEET	316
LIITTEET	349

I

**ASUNTOPULA
TUTKIMUSKOHTENA JA
PERHEIDEN ONGELMANA**

1. ASUNTOPULA JA SIIHEN SOPEUTUMINEN

1.1 ASUNNOT PERHEIDEN SODASTA PALUUN, ARJEN JA ELÄMÄNMUUTOSTEN YMPÄRISTÖINÄ

Toisen maailmansodan jälkeinen Suomi kärsi monien muiden Euroopan maiden tavoin vakavasta asuntopulasta. Sotienjälkeisinä välittöminä vuosina asuntopoliittinen tuki kohdistettiin erityisesti maaseudun rakentamiseen, siirtoväen ja rintamasotilaiden asutustoimintaan sekä Lapin jälleenrakentamiseen. Niukkojen resurssien oloissa rakentamista priorisoitiin, ja asutuskeskusten asuntorakentamiseen panostettiin vasta 1940-luvun lopulla. Vähäisen uudisrakentamisen oloissa kaupungeissa jouduttiin lievittämään asuntopulaa jakamalla olemassa olevaa asuintilaa sitä tarvitseville.

Tässä väitöskirjassa tutkin Helsingin sotienjälkeistä asuntopulaa ja helsinkiläisten sopeutumista siihen. Tutkimuksessa tarkastellaan erityisesti puutteellisesta asumisesta kärsineitä perheitä, jotka hakivat tyydyttävää asuntoa huoneenvuokralautakunnista, jotka asuntopulan oloissa vastasivat asuntojen välityksestä ja asumisen säännöstelystä. Pääkaupungin tyypillisimpiä asunnontarvitsijoita olivat sota-avioliiton solmineet kodinperustajat, kasvavat lapsiperheet sekä pommituksissa ja alueluovutuksissa kotinsa menettäneet perheet. Analysoin sitä, miten perheet sopeutuivat tyypillisesti 7–13 kuukautta kestäneisiin puutteellisiin asumisoloihin. Ajallisesti tutkimus rajataan vuosiin 1944–1948, jolloin asuntopulaan sopeutuminen ja sopeutumisen edistäminen oli pitkälti kaupunkilaisten, kaupunkien viranomaisten sekä huoneenvuokralautakuntien vastuulla. Asutuskeskusten asuntopulan määrätietoinen lieventäminen käynnistyi vasta vuosina 1948–1949 Aravan perustamisen ja sen koordinoiman laajan uudisrakentamisen myötä.

Perheiden sopeutumisen ja sen onnistuneisuuden tarkastelussa nojaututaan sekä perheiden omien subjektiivisten kokemusten että asuntopulasta kärsivien perheiden kanssa työskennelleiden viranomaisten ja asiantuntijoiden tuottaman

kokemustiedon analyysiin ja tulkintaan. Puutteelliseen asumiseen sopeutumisen tai sopeutumattomuuden kysymys on tärkeä, sillä asunnot, sekä tyydyttävät että ala-arvoiset, toimivat perhe-elämän ympäristöinä ja elämänmuutosten tapahtumapaikkoina. Asumisen ympäristöt loivat puitteet perheiden sodasta paluulle ja perhe-elämän jälleenrakennukselle.¹

Hyvinvoinnin ja perhesuhteiden ylläpitäminen vaikeissa oloissa vaati perheenjäseniltä huomattavasti työtä, resursseja ja neuvokkuutta. Kiinnitän tutkimuksessa huomiota siihen, miten perheet kykenivät eteen tulevia ongelmia ennakkoimaan ja ratkomaan, ja miten perheet kykenivät tunteiden tasolla ja henkisesti kestämään pitkittyvät vaikeudet. Puutteellisissa oloissa elämistä ei koettu ainoastaan yksilöinä vaan myös lapsista ja parisuhteesta huolehtivina vanhempina ja puolisoina sekä sotaan osallistuneina ja siitä kärsineinä kansalaisina.

Historiantutkimuksen piirissä on 1990-luvun alusta lähtien yhä laajalaisemmin pohdittu sodan ja sen jälkitilojen perheisiin kohdistamia vaikutuksia, ja haluan työlläni osallistua tähän keskusteluun. Erityisesti muistitietoon nojautavassa akateemisessa tutkimuksessa, omaelämäkerroissa ja omakustanteisissa julkaisuissa on nostettu esille sotavuosina lapsuuttaan eläneiden ihmisten kokemuksia.² Tutkimuksissa on kuitenkin tarkasteltu melko vähän sitä, miten lasten vanhemmat kokivat poikkeuksellisissa oloissa elämisen haasteet. Tutkimukseni tarkoitus on syventää ymmärrystä siitä, minkälaisia perheiden asumisen ympäristöt olivat sotienjälkeisinä välittöminä vuosina ja miten perhe-elämää usein puutteellisissa oloissa kyettiin ylläpitämään. Asuntopula ajoi perheet ahtaalle, ja asuinympäristöjen fyysiset ja sosiaaliset realiteetit vaikuttivat aikuisten edellytyksiin toimia haluamallaan tavalla vanhempina ja kasvattajina.

1.2 TUTKIMUKSEN PÄÄKÄSITTEET: SOPEUTUMINEN, ASUMINEN, PERHE

1.2.1 Sopeutuminen

Asuntopulaan sopeutumista tarkastellaan prosessina ja toimintana, joka tähtäsi asuntopulan synnyttämien ongelmien hallintaan, lieventämiseen ja ehkäisemiseen. Niin asunnontarvitsijat kuin -haltijat joutuivat asuntopulan oloissa kohtaamaan ongelmia, jotka uhkasivat ja vaikuttivat kielteisellä tavalla jokapäiväiseen elämään ja arvossa pidettyihin asioihin ja asiantiloihin, hyvinvoinnin

1. Vrt. Ahponen & Järvelä 1983, luku 2.3. Ahponen & Järvelä tutkivat teoksessaan ensimmäisen polven teollisuustyöläisten elämäntavan muutosta ja asumista tarkastellaan yhtenä ”elämän puitteena” ja muutoksen ympäristötekijänä.

2. Esim. Ojanen 2013, Wendisch 2012, Kaven 2011, Wendisch 2009, Kuorsalo & Saloranta 2005. Vrt. Karonen 2006, 10.

lähteisiin.³ Poikkeuksellisissa oloissa, esimerkiksi äärimmäisessä ahtaudessa, perheiden yhdessä asuminen ja näin ollen perhe-elämän viettäminen vaikeutui. Sopeutumisen alakäsitteenä hyödynnän selviytymistä, jolla viittaa sopeutumista edistävään jokapäiväiseen toimintaan.⁴ Sopeutumiseen vaikuttivat paitsi asunnontarvitsijoiden oma toiminta, tarpeet ja resurssit, myös julkiselta vallalta sekä muilta kaupunkilaisilta saatava apu ja tuki.

Sopeutumisen kokemukseen vaikuttivat kaupunkilaisten kohtaamien reaalisten asumisen haasteiden lisäksi sosiaaliset ja kulttuuriset tekijät. Ensimmäisen maailmansodan jälkeistä rauhankriisiä tutkinut historioitsija Jay Winter on esittänyt, että ihmisten hyvinvointikokemusten muodostumiseen vaikuttivat paitsi materiaaliset olot, myös moraaliset, sosiaaliseen vertailuun pohjautuvat havainnot. Amartya Senin tutkimuksiin tukeutuen Winter on nostanut esille, että poikkeusoloissa elävät ihmiset tarkkailivat elinolojen kehittymisen lisäksi myös niukkuuden ja oikeudenmukaisuutta ja omia vaikuttamisen mahdollisuuksiaan.⁵

Kaupunkilaiset joutuivat sopeutumaan puutteellisen asumisen lisäksi asumisen laatua ja käytäntöjä muokkaaviin säännöstelytoimiin. Asuntopulan oloissa helsinkiläiset asunnonhaltijat luovuttivat niin vapaaehtoisesti kuin pakotettuina tilaa asunnoistaan sitä tarvitseville. Koska asuntopula oli yksi sotavuosien luomista ilmiöistä, katsottiin valtion pakkotoimet oikeutetuiksi, mutta kiistelyä käytiin siitä, kuinka laajalti ja pitkään markkinoiden toimintaan ja yksityiseen omistusoikeuteen voidaan puuttua. Säännöstelyn oloissa asunnontarvitsijoiden ja -haltijoiden välille nousi sosiaalisia jännitteitä, jotka purkautuivat paitsi asuntojen sisällä käytävinä riitoina, myös eri osapuolten viranomaisille lähettämänä valituksina ja kanteluina.⁶ Kaupunkilaisten sopeutumisen haasteet olivat ainakin osittain samankaltaisia kuin mitä siirtoväki ja maanluovuttajat kohtasivat sotienjälkeisessä Suomessa.⁷

Sopeutumisen prosessin sosiaaliseen ulottuvuuteen kiinnittivät huomiota jo Heikki Waris ja hänen johtamansa tutkijaryhmä, joka tarkasteli 1940- ja

3. Tarkastelen hyvinvointia ja sen subjektiivista kokemusta Jay Winterin (1997, 11–12) tavoin tarpeiden tyydytyksen ja tarpeiden tyydytyksen mahdollisuuden näkökulmasta. Tästä näkökulmasta esimerkiksi erittäin kylmä asunto on uhka hyvinvoinnille, sillä se estää ihmisten arvostaman terveyden ylläpidon ja hoitamisen. Vrt. Hartig & Lawrence 2003, 468–469, jotka nostavat esille erityisesti puutteelliseen asumiseen sopeutumisen sosiaalisen ulottuvuuden.

4. Vrt. määrittelystä Parikka 2000, 95.

5. Winter 1997, 16. Kts. myös Nyström 2013, 16. Kontulan (1996, 16) määritelmän mukaan poikkeusolot tarkoittavat ”olosuhteita ja kriisejä, joiden aikana yhteiskunnan ulkoiset tai sisäiset tekijät muodostavat vakavan uhkan väestön toimeentulolle ja yhteiskunnan sisäiselle järjestykselle.”

6. Säännöstelyn rajoista kiisteltiin sekä julkisuudessa että viranomaisasioinnin yhteydessä. Asunnonhaltijoiden henkilökohtaisesta edunvalvonnasta kertovat kantelut ja oikaisuvaatimukset, jotka ovat tallettuneet sosiaaliministeriön asuntoasiaintoimiston ja vuokratarkastuslautakuntien arkistoihin.

7. Vrt. Waris et. al. 1952, 33.

1950-luvun vaihteessa siirtoväen sopeutumista.⁸ Tutkijaryhmä analysoi sopeutumista yhteiskunnallisen integraation näkökulmasta, ja siirtoväen sopeutumisen katsottiin onnistuneen melko hyvin. Muun muassa siirtoväen muuttohaluttomuus nähtiin yhtenä osoituksena siitä, että paikkakunnalla viihdyttiin.⁹ Heli Kananen on väitöskirjassaan eritellyt niitä erilaisia kulttuurisia ideaaleja, jotka ohjasivat siirtoväen sopeutumisesta käytävää keskustelua ja kokemusten julkittuontia. Tutkittavan aikakauden mallitarinat korostivat sinnikkyyttä, selviytymistä ja omillaan pärjäämistä ja jättivät vähemmän tilaa epäoikeudenmukaisuuden kokemusten julkiseen esilletuontiin.¹⁰ Tämä ei kuitenkaan merkinnyt sitä, etteikö siirtoväellä olisi yksilötasolla ja pienemmissä ryhmissä ollut vakaaviakin ongelmia, jotka jäivät perheiden sisäisiksi ja heidän itsensä kannettaviksi.

Sopeutuminen-käsitteen yhteiskunnallista käyttöä 1930-luvulla ja 1940-luvun alussa leimasi normatiivisuus. Ennen sotia sopeutumisesta ja sopeutumattomuudesta keskusteltiin tavallisesti sosiaalisten ongelmien yhteydessä. Sosiaalipoliitikoille ja viranomaisille sopeutumattomuus oli elämäntapoihin liittyvä ongelma.¹¹ Alkoholitit, irtolaiset, pahantapaiset lapset ja nuoret sekä rikolliset edustivat ryhmiä, joiden ei nähty kykenevän sopeutumaan vallitsevaan yhteiskuntajärjestelmään ja sen normeihin ja elämäntapoihin.¹² Sopeutumattomuutta tulkittiin yhteiskunnan ja sen funktioiden sekä arvojen näkökulmasta, ja häiriöiden poistamisessa turvaututtiin erilaiseen kontrolliin ja pakkokeinoihin. Toisaalta sopeutumisen käsitettä, asumisen kontekstissa, hyödynnettiin jonkin verran teollistumista ja kaupungistumista käsittelevän sosiaalipoliittisen keskustelun yhteydessä.¹³ Hannu Ruonavaara on tulkinnut, että ennen toista maailmansotaa kaupunkien asuntokysymys oli ennen kaikkea työväenkysymys.¹⁴

Sotavuodet muuttivat sopeutumisen käsitteen käyttöä ja toivat siihen uudenlaisia merkityksiä, sillä yhä laajemmat väestönosat joutuivat sopeutumaan heistä riippumattomista syistä tapahtuneisiin elämänmuutoksiin ja -haasteisiin. Niin sotainvalidit, rintamasotilaat kuin siirtoväki oli integroitava takaisin yhteiskunnan tuottaviksi jäseniksi. Tämän vaikean tehtävän toteuttamisessa turvaututtiin paitsi psykologiseen tietoon myös aiempaa laajemmin kuntouttamisen, tukitoimien ja ennaltaehkäisyn kaltaisiin yhteiskuntapoliittisiin toimintamenetelmiin.¹⁵

8. Waris et al. 1952. Kts. siirtoväen sopeutumista käsittelevästä tutkimuksesta myös esimerkiksi Sallinen-Gimpl 1994; Kananen 2010.

9. Kts. Siipi 1954, 29.

10. Kananen 2010, 263–270.

11. Kts. esim. nuoriso-ongelmaa käsittelevän aikalaiskeskustelun jatkuvuuksista Tarjamo 2006, 366.

12. Kts. esim. Mustala 1937, 411–418.

13. Kts. KM 1939:5, 5; Waris 1973 [1932].

14. Ruonavaara 1993, 151–152.

15. Kts. Markkola 2012; Kivimäki 2011; Kettunen 2001; Rose 1999. Niin sanotussa sodastapaluu-kirjallisuudessa sopeutumisen ongelmia tarkasteltiin enemmän yksilötasolta käsin ja psykologisena ja moraalisenä kysymyksenä. Kts. Lassila 1994, 143; Karonen 2006, 20.

Sopeutumisen käsitettä hyödynsivät myös lastensuojelun sekä avioliitto- ja perheneuvonnan ammattilaiset, jotka näkivät perheiden ongelmien kumpuavan sotavuosista ja niiden luomista poikkeuksellisista oloista.¹⁶ Jo heti sodan jälkeen pohdittiin Suomeen palaavien sotilasten sopeutumisen haasteita muun muassa perhe- ja kouluelämään.¹⁷ Toisaalta ristiriitoja loivat myös aviopuolisoiden kasvavat avioliittoa koskevat tarpeet. Väestö- ja sosiaalipoliitikot muistuttivat, että perhe ja avioliitot yhteiskunnallisena ilmiönä olivat voimakkaasti muuttuvia ja dynaamisia kokonaisuuksia.¹⁸ Perheiden ja perhe-elämän saamien muotojen nähtiin olevan sidoksissa laajempaan taloudelliseen, sivistykselliseen ja moraaliseen yhteiskuntakehitykseen.¹⁹ Lukuisissa sodan jälkeen julkaistuissa artikkeleissa ja mietinnöissä tuotiin esille, kuinka sodan luomissa poikkeusoloissa perheiden oli vaikeata toteuttaa perustehtäviään ja argumentilla kannustettiin valtiota ja kuntia panostamaan perheiden sopeutumista edistäviin tukitoimiin.²⁰ Hyvin samankaltaista keskustelua perheiden kriisistä käytiin muualla Euroopassa ja muun muassa Yhdysvalloissa ja Kanadassa.²¹ Käsitteelliset muutokset lavensivat myös asunnontarvitsijoiden mahdollisuuksia tuoda esille puutteellisen asumisen kokemuksiin ja sopeutumisen edellytyksiin.

Asutuskeskuksien asunto-ongelmien lieventämisessä turvaututtiin siirtoväen asuttamisen tavoin ”sopeuttamiseen”.²² Muun muassa Warikselle (1952) sopeuttamisen tarkoituksena oli luoda siirtoväelle taloudellisen toimeentulon ja sosiaalisen turvan edellytykset, mikä nähtiin edellytyksenä yhteiskuntaan juurtumiselle. Näkemys oli osa laajempaa sosiaalipoliittista ajattelua, jonka pyrkimyksenä oli ”auttaa yksilöitä ja ryhmiä sopeutumaan ja mukautumaan erityisesti yhteiskunnan rakennemuutoksiin ja niistä johtuviin uusiin tarpeisiin.”²³ Vaikka sodan päättymisen jälkeisinä vuosina ei ollut resursseja laajamittaiseen rakentamiseen, tuki julkinen valta asuntorakentamista, hakemalla valtuudet asumisen tehostamiseen ja vuokrien säännöstelyyn.²⁴ Päävastuun säännöstelytoimien toteuttamisesta kantoivat paikalliset huoneenvuokralautakunnat. Toimet olivat monessa suhteessa riittämättömiä.

16. Kts. Yesilova 2009, 69–76.

17. Kts. esim. Bruun 1945, Melander 1945; Aalto 1955.

18. Esimerkiksi Armas Nieminen näki avioliiton olevan muuttumassa instituutiosta yhä enemmän kumppanuuteen pohjautuvaksi suhteeksi, jonka toivottiin tyydyttävän osapuolten rakkauden ja seksuaalisuuden tarpeita sekä mahdollistavan oman yksilöllisen kehityksen. Kts. Nieminen 1948, 213. Vrt. Yesilova 2009, 69–76.

19. Nieminen 1948, 212–216.

20. Aikalaiskeskustelussa tarkasteltiin usein elinolojen, esimerkiksi asumisen ja perhe-elämän ongelmien suhdetta. Kts. esim. Nieminen 1948; von Hertzen 1948, 231; Kauttu 1948; Melander 1948, 10; Sahlan 1948, 14–15; Salo 1949, 26; Hailuoto 1951. Helsingin kaupungin julkaisemista komiteamietinnöistä kts. esim. KM 1946:83, KM 1946:317.

21. Kts. perheiden kriisiä ja sodan jälkeisiä sopeutumisen tarpeita käsittelevästä keskustelusta mm. Vaizey 2010; Stearns 2003; Rose 1999; Gleason 1997.

22. Asutuskeskuksella viitataan tässä tutkimuksessa sekä kaupunkiin että kauppaloihin.

23. Kts. Waris et. al. 1952, 32.

24. Kts. Palomäki 2011, luku 5 sekä Juntto 1990.

Julkisessa keskustelussa asutuskeskusten asuntopula esitettiin vakavana sosiaalisenä ja jopa kansanterveydellisenä ongelmana (kts. luku 5.2.3). Väestöliitto ja Vuokralaisten keskusliitto lähettivät toukokuussa 1948 valtioneuvostolle kirjeen, jossa asutuskeskusten asuntotilanne kuvattiin katastrofaaliseksi.²⁵ Sotienjälkeisessä Suomessa asuntopula muodostikin ongelman, jonka ratkaiseminen siirtyi vuosien ajaksi kaupunkilaisten ja kaupungin viranomaisten vastuulle. Tämä tuotiin suoraan esille muun muassa asuntotuotantokomitean vuoden 1948 mietinnössä.²⁶ Valtion rooli asuntopulan lieventämisessä vahvistui merkittävästi vuonna 1949, jolloin perustettiin Asuntorakennustuotannon valtuuskunta (Arava).²⁷

1960-luvun alun kaupunkisosiologisessa tutkimuksessa tuotiin esille, että normaalioloissakin uusien asukkaiden muuttaminen vanhaan taloyhteisöön vaati sopeutumista.²⁸ Heikki Waris oli jo vuoden 1932 väitöskirjassaan tarkastellut köyhän maalaisväestön sopeutumista kaupungin asunto-oloihin.²⁹ Asuntopulaan sopeutumisen sosiaalisten ja psykologisten aspektien rinnalla sopeutumista tarkastellaan tässä työssä fyysisen ja fysiologisen sopeutumisen näkökulmasta: kaupunkilaiset joutuivat elämään ympäristöissä, jotka sisälsivät terveydellisiä riskejä ja aiheuttivat terveyshaittoja. Se, kuinka vaikeaksi sopeutuminen muodostui, oli sidoksissa osittain perhekohtaisiin asumisen tarpeisiin. Toisaalta sopeutumisen haastavuuteen vaikuttivat perheiden sisäiset, ikään ja sukupuoleen sidotut rooli- ja tekijä- ja vaikutus- ja vaikutus- ja vaikutus- ja vaikutus-

1.2.2 Asuminen

Tässä tutkimuksessa tarkastelen asumista ihmisen perustarpeena. Tyydyttävät asunnot antavat tarpeellista suojaa kylmyydeltä ja kosteudelta sekä muilta ihmisiltä.³⁰ Hyvinvoinnin ylläpitämisen kannalta monet keskeiset toiminnot tapahtuvat yleensä asunnoissa: niihin kuuluvat muun muassa ruuanlaitto, hoivan antaminen, hygienian ylläpito, levon saanti ja nukkuminen. Edelleen asuntojen voidaan nähdä muodostavan ympäristön perhe-elämälle ja emotionaalisten tarpeiden tyydytykselle.³¹ Yksilön hyvinvoinnille asunto on aivan poikkeuksellisen tärkeä.³² Tämä tunnustettiin vuoden 1948 YK:n ihmisoikeuksien yleisjulistuksessa,

25. Laine 1993, Liite, 46–47.

26. KM 1948:16, 4. Kts. myös KM 1948:13, 4.

27. Kts. esim. Aarnio 2005, 10; Juntto 1990, 203–208.

28. Kts. Piha 1960, 1962.

29. Waris 1973, erityisesti luku 5.2.3.

30. Kts. Auvinen 1981, 1–5 asumisen tarpeita koskevasta tutkimuskeskustelusta.

31. Kts. Heinonen & Ratvio 2007; Hartig 2003; Juntto 1990, 36. Vrt. asumisen toiminnoista Waris 1973, 173.

32. Turpeinen 1997, 92; Hännikäinen 1982, 174. Aikalaisnäkemuksista kts. esim. Kuusi 1931, 814.

jossa todettiin kaikilla olevan oikeus, myös asumisen suhteen, ”elintason, joka on riittävä turvaamaan hänen ja hänen perheensä terveyden ja hyvinvoinnin”.³³

Puutteellisella asumisella tarkoitetaan tässä tutkimuksessa sitä, että asukkaat eivät kokeneet saavansa tarpeitaan tyydyttyiksi.³⁴ Lautakunnista haettiin toisin sanoen tarpeita tyydyttävää asuntoa, ja viihtyvyyttä koskevat kysymykset jäivät toissijaisiksi. Helsingiläisillä asunnontarvitsijoilla oli tiettyjä asumisen minimitasoa koskevia odotuksia, joiden rakentumiseen vaikuttivat Helsingin yleisen asumistason lisäksi sosiaalinen vertailu ja lainsäädännölliset normit.³⁵ Puutteet saattoivat liittyä asunnon huonoon fyysiseen kuntoon, asumisen ahtauteen, varustelutasoon (esimerkiksi keittolaitteiden tai juoksevan veden puute) ja perheiden tai muiden asukkaiden oman asumisen tuottamiin ongelmiin, kuten levon estäneeseen meluun tai huoneilman tunkkaisuuteen.³⁶ Asuntopulan oloissa perheet joutuivat turvautumaan pakotettuun erillään asumiseen, jota sitäkin tarkastellaan yhtenä puutteellisen asumisen muotona. Perhe-elämän viettämiseen ei ollut edellytyksiä, jos perheenjäsenet joutuivat hajautumaan eri puolille kaupunkia. Myös asunnonvaihdon vaikeutuminen asetti asukkaat vaikeisiin tilanteisiin, kun asunnot muuttuivat huonon kohtelun, laiminlyöntien tai väkivallan tapahtumapaikoiksi.³⁷ Asumisen kokemuksesta tarkastellaan tutkimuksessa kokonaisvaltaisena elämyksenä: asukkaat havainnoivat asuinympäristöään silmien lisäksi kuulo-, haju- ja tuntoaistien varassa.³⁸ Monet asumiseen liittyvät tuntemukset, kuten ahtauden kokemus, olivat psykologisia.³⁹ Iän ja sukupuolen lisäksi sairaudet ja erilaiset vammat vaikuttivat siihen, miten asukkaat asumisen tiloja ja toimintoja havainnoivat.⁴⁰

Huolimatta siitä, että tutkimuksessa nähdään tietyt perustarpeet melko pysyvinä, tarkastellaan asumisen tarpeita kokonaisuudessaan ajassa muuttuvina, sosiaalisesti rakentuvina ja kulttuurisidonnaisina.⁴¹ Sotienjälkeisissä poikkeusoloissa asunnot olivat monien elämänkulkuun liittyvien tavallisten, ja sotaan liittyvien poikkeuksellisten elämänmuutosten tapahtumapaikkoja: siellä sodan

33. Kts. The Universal Declaration of Human Rights 1948, 25. artikla. Suomessa asumista ihmisoikeuskysymyksenä tarkasteltiin mm. 17. Suomalaisten kirkkopäivien jälkeen asetetussa toimikunnassa, jonka jäsenenä ja asiantuntijoina toimivat dipl. ins. Pentti Eskola, Väestöliiton Edwin Törmälä, professori Sven Erkkilä, Helsingin kaupungin lääkäri T. W. Wartiovaara, pastori Matti Joensuu ja arkkitehti Heikki Sirén. Kts. SKSK:n asuntotoimikunnan kokoukset 6.5.1955, 11.5.1955, Me:2, Perheasiat, KHA.

34. Hyödynnän tarkastelussa Jay Winterin tapaa jäsentää hyvinvointia sen puutteen näkökulmasta. Kts. Winter 1997, 16–17. Vrt. Morris & Winter 1975.

35. Kts. asumista koskevien odotusten muotoutumisesta esim. Juntto 1990, 36–37.

36. Hakiessaan asuntoa huoneenvuokralautakunnista asunnontarvitsijat listasivat keskeisimmät olevien olojensa puutteet hakemukseen. Kts. Liitteet, Taulukko 1. Vrt. Åström 1999, 99 kodin puutteiden kuvailusta.

37. Duncan & Lambert 2004, 382.

38. Vrt. Heininen-Blomstedt 2013, 25; Saarikangas 1993, 48; Auvinen 1981, 27–28.

39. Horelli 1982, Stokols 1972. Kts. aikalaisnäkemysnä esim. Meurman 1945, 147.

40. Vrt. Clapham 2005, 21–22.

41. Kts. muun muassa asumisväljyyttä koskevien käsitysten muutoksesta Lankinen & Vihavainen 2011, 22; Ruonavaara 1993, 63. Aikalaisnäkemysistä kts. Nieminen 1954, 25.

erottamat perheet yhdistyivät, rintamalta kotiutetut sotilaat palasivat siviilielämään sekä toivuttiin sodan fyysisistä ja psyykkisistä vammoista.

Sekä aikalaiskeskustelussa että myöhemmässä tutkimuksessa on asumisen tarpeita jäsennetty eri ulottuvuuksiin ja hierarkioihin. Jo 1920-luvulla Suomen keskeisin asuntopoliitikko Eino Kuusi teki jaottelua asunnon terveydellisiin, sosiaalisiin ja viihtyvyyttä ja perhe-elämää koskeviin vaatimuksiin.⁴² 1920–1940-lukujen asuntopoliitikkojen keskeisenä tavoitteena oli luoda asunto-olot, jotka eivät heikentäneet tai vaarantaneet asukkaiden terveyttä, mutta ylimmäksi tavoitteeksi asetettiin koti- ja perhe-elämän ja asukkaiden henkisen kasvun mahdollistavien asuinolojen synnyttäminen.⁴³ Myös kansainvälisessä asuntopoliittisessa keskustelussa tehtiin samankaltaista jaottelua. Muun muassa merkittävä amerikkalainen terveysjärjestö ”American Public Health Association” julkaisi vuonna 1938 mietinnön, jossa asumisen tarpeet jaoteltiin fysiologisiin ja psykologisiin tarpeisiin. Edellisten lisäksi asuntojen piti tarjota suojaa tarttuvilta taudeilta ja terveysvaaroilta sekä onnettomuuksilta.⁴⁴ Varsinkin asumisen minimitason määrittelyssä hyödynnettiin laajalti lääketieteellistä tutkimusta, joka auttoi luomaan mitattavia (esimerkiksi ilman kuutiomäärä, asuinhuoneen ja asunnon pinta-ala, valon määrä) kriteerejä.⁴⁵

Tarpeiden määrittelyllä oli käytännölliset seurauksensa, sillä määritelmiä hyödynnettiin niin lainsäädäntötyössä kuin asumista koskevien normien laadinnassa.⁴⁶ Jo aikalaiskeskustelussa tuotiin esille toisaalta yleispätevien normien luomisen vaikeus: asumisen tarpeiden todettiin olevan riippuvaisia sekä perheiden elämänkulun vaiheista,⁴⁷ että asukkaiden yksilöllisistä tarpeista ja terveydestä. Suomalaiseen asuntopoliittiseen keskusteluun haluttiinkin saada enemmän tietoa asunnontarvitsijoiden omista asumista koskevista käsityksistä ja arvostelmista.⁴⁸

Asuntoja ja asumista analysoidaan toimintojen lisäksi kodin näkökulmasta, mutta koska tutkimuksen päähuomio on puutteellisessa asumisessa, jää tämä tarkastelussa muita näkökulmia vähemmälle huomiolle. Asunnontarvitsijat eivät pääosin tunteneet tai määritelleet tilapäisasuntojaan kodiksi, mikä tuotiin esille viranomaisille lähetetyissä hakemuksissa ja kanteluissa, joissa koti esitettiin enemmän tulevaisuuden ideaalina ja kuviteltuna tilana.⁴⁹ Nykysuomen

42. Kts. Kuusi 1926, 120–121; Kuusi 1931, 814–820. Vrt. Böök 1928, 538.

43. Kts. esim. Saarikangas 1993, 74–79; Saarikangas 1998, 199–200.

44. Kts. *Basic Principles of Healthful Housing* 1938.

45. Kts. esim. Markkola 1994, 150; Juntto 1990, 177.

46. Saarikangas 1993, 82; Ruonavaara 1993, 38; Juntto 1990, 336–338.

47. Kts. aikalaihuomiona mm. Rossi 1955, 178. Myöhemmistä havainnoista mm. Markkola 1999, 30–31. Esim. lasten asumisen tarpeiden tarkastelusta Perriäinen 1971, 12–37. Asumisen ja elämänkaaren välisestä tutkimuksesta laajemmin kts. Åkerblom 1990.

48. Suomen Kuvalehti 1944:50, 1476; Vrt. Hertzen 1946, 44, 78.

49. Kts. Markkola 1999, 25–29 kortteeriasumista käsittelevästä keskustelusta.

sanakirjan määritelmässä vuodelta 1953 koti on ”yhden tai useamman henkilön, tavallisesti perheen vakituinen asunto kaikkine huonekaluineen ja muine tavaroineen, usein käsittäen myös siinä asuvat henkilöt.”⁵⁰ Koti-sanan käyttö-esimerkit, esimerkiksi ”oma koti” ja ”koti särky”, tuovat esille, että käsitteellä viitattiin paikan ja asunnon lisäksi ilmapiiriin ja ihmisten välisiin suhteisiin.⁵¹ Asunto- ja väestöpoliittisessa keskustelussa kodista puhuttiin perheen tyysijana, ja keskeiseksi tavoitteeksi asetettiin sellaisen asumistason luominen, jossa perhe-elämä mahdollistuu ja jossa perhe pystyy toteuttamaan yhteiskunnallisesti tärkeitä tehtäviään.⁵² Muun muassa Anneli Juntto, Hannu Ruonavaara ja Kirsi Saarikangas ovat käsitelleet koti – käsitteen ideologisia ulottuvuuksia ja määrittelyyn liittyvää vallankäyttöä.⁵³

Kodin käsitteeseen viittasivat ensisijaisesti asunnonhaltijat⁵⁴, joiden kodin *rauhaa* ja *koskemattomuutta* asumisen säännöstely uhkasi.⁵⁵ Toisaalta alivuokralaisina⁵⁶ tai sukulaisten ja tuttavien luona asuvat perheet viittasivat samoin kodin *tunnun* puutteeseen. Edellä kuvailtu päti luonnollisesti myös asukkeihin, jotka jakoivat saman huoneen yhden tai useamman vuokralaisen kanssa. Tilapäis-asunnot eivät tarjonneet yksityisyyttä ja edellytyksiä luontevaan olemiseen ja tekemiseen. Puutteellisissa oloissa *ei viihdytty*, ja tämän esitettiin siirtävän asukkaiden ajanvieton asunnosta kaupungille.⁵⁷ Kodista puhuivat samoin ensimmäistä yhteistä asuntoaan hakeneet nuoret parit, jotka olivat hankkimassa kodin *rakennuksessa* tarvittavia huonekaluja.⁵⁸ Kodista – tai pikemminkin sen menettämistä – kirjoittivat lisäksi sekä siirtoväen edustajat että ilmapommituksissa kotinsa *menettäneet* asunnonhakijat.

Asuntopulassa jouduttiin asumaan myös tiloissa, joita ei ollut tarkoitettu pysyvään tai välttämättä edes tilapäiseen ihmisasumiseen. Helsinkiläiset joutuivat hätätilanteissa hakemaan tilapäistä suojaa esimerkiksi puuvajoista,

50. Kts. Markkola 1999, 18–19.

51. Markkola 1999, 19.

52. Saarikangas 1993, 80–83. Keskeisenä aikalaisnäkemysenä von Herten 1946, 5–6. Aiemmista linjauksista kts. esim. Kuusi 1926, 120; Kuusi 1931. Asuntohygienisestä ja -sosiologisesta näkökulmasta kts. Wartiovaara 1951 ja Piha 1960, 9.

53. Saarikangas 2002, 12–13; Ruonavaara 1993, 251–263; Juntto 1990, 170–171.

54. Asunnonhaltijaksi katsotaan tässä tutkimuksessa henkilöt, jotka ovat omalla nimellään vuokranneet asunnon suoraan talonomistajalta, isännöitsijältä tai osakkeenomistajalta sekä omassa asunnossaan asuvat talon- ja osakkeenomistajat. Kts. määritelmästä esim. Sosiaalisia erikoistutkimuksia XXXII, Kaupunkien asunto-olot vuonna 1938, 86.

55. Kts. esim. Bergholmin tulkinta 1946, 527; Rankka 1945, 254. Livson 1958 on tutkimuksessaan tarkastellut laaja-alaisesti kotirauhaa oikeudellisena käsitteenä ja siihen liitettyjä merkityksiä.

56. Alivuokralaisella viitataan asukkaaseen, joka yksin tai yhdessä toisten alivuokralaisten kanssa on vuokranut asunnosta huoneen ja ylläpitää omaa ruokataloutta. Vrt. esim. Sosiaalisia erikoistutkimuksia XXXII, Kaupunkien asunto-olot 1938, 51.

57. Kts. viihtyvyyttä ja kotoisuutta koskevista aikalaismäärittelyistä esim. Rankka 1945, 253–254; Bergholm 1946, 527. Varhaisemmista kodin määrittelyistä kts. esim. Kuusi 1931, 819 ja Böök 1928, 538 jotka tyydyttävän ja kotielämän mahdollistavan asunnon määritelmässään painottivat voimakkaasti pysyvän asunnon merkitystä.

58. Kts. kodin tekemisestä Blunt & Dowling 2006, 254. Vrt. Rankka 1945, 254.

pannuhuoneista ja saunarakennuksista. Huomattavan yleiseksi muodostui yöpyminen yömajoissa ja erilaisissa tilapäistä majoitusta tarjoavissa parakeissa.

1.2.3 Perhe

Helsinkiläisten sopeutumista asumisen poikkeusoloihin tarkastellaan perheiden tasolta ja kolmesta eri näkökulmasta: huomiota kiinnitetään perheiden rakenteen ja sisäisen elämän (toiminnallisiin) muutoksiin sekä siihen, minkälaisia merkityksiä perheiden jäsenet itse antoivat muutoksille. Edellisten lisäksi perheitä ja laajemmin sukua tarkastellaan sosiaalisen tuen potentiaalisena lähteenä ja sopeutumisen resurssina.

Huoneenvuokralautakunnat kykenivät sodan päättymisen jälkeisissä poikkeusoloissa jakamaan asuntoja ainoastaan perheellisille.⁵⁹ Lautakuntien silmissä perheelliseksi katsottiin lapsiperheet ja lapsettomat avioliittoon kuulutetut tai vihityt asunnonhakijat. Hakijoiksi hyväksyttiin myös lapsistaan huolehtivat yksinhuoltajat tai esimerkiksi pitkään yhdessä asuneet sisarukset. Nykysuomen sanakirja määritteli vuonna 1956 perheen varsinaisessa merkityksessä inhimilliseksi yhteisöksi, jonka ”normaalitapauksessa” muodostivat mies, vaimo ja lapset. Perheeseen saattoi sanakirjan määrittelyssä kuulua myös jokin läheinen sukulainen tai muu näiden kanssa pysyväisesti asuva henkilö.⁶⁰ Määritelmässä perheiden nähtiin rakentuvan ensijaisesti avioliiton solmineiden vanhempien ja vanhempien ja lasten biologisten (tai adoptio-) suhteiden varaan.⁶¹

Lautakuntien käytännöissä perhe-käsite muodostui näin ollen avarammaksi kuin sanakirjamäärittelyssä, mutta asuntojen osoituksessa päähuomio kohdistettiin edellä mainittuihin lapsiperheisiin. Toisaalta asunnonhaltijoiden asuintilaa säännösteltäessä perheeseen laskettiin kuuluvaksi myös kotiapulaiset. Perhetutkimuksen piirissä on tuotu esille, kuinka perheiden määritelmät ja niihin sisältyvät ideologiat näkyvät lainsäädännöllisissä ja yhteiskuntapoliittisissa käytännöissä.⁶² Tässä tutkimuksessa otetaan huomioon perheiden julkinen ja ideologinen ulottuvuus tarkasteltaessa asunnonvälityksen käytäntöjä.⁶³ Enemistö tässä työssä tutkittavista perheistä muodostui avioliiton solmineista aikuisista (ja heidän lapsistaan), ja näin ollen tutkimuksen keskiössä on ajanjaksolla normaaliksi katsottu perhetyyppi.

59. Poikkeuksen muodostivat yksinäiset asunnonarvitsijat, jotka muuttivat Helsinkiin hakemaan lääkinnällistä hoitoa. Yksinäisten asunnonarvitsijoiden määrä kaikista hakijoista jäi pieneksi, noin 2–4 prosenttiin. Kts. Liitteet, Taulukko 4.

60. Nykysuomen sanakirja 1956, 262.

61. Kts. esim. Tunkelo 1951, 105. Vrt. Häggman 1994, 40.

62. Kts. esim. Forsberg 2003, 12.

63. Kts. esim. Häggman 1996, 15–16 ideologisen ulottuvuuden käsittelystä.

Nykysuomen sanakirjan määritelmässä perhettä määritti myös asumismuoto, jota luonnehti perheenjäsenten yhdessä asuminen ja pysyväisyys. Asunnontarpeessa olleiden perheiden keskuudessa itsenäinen ja yhdessä tapahtuva asuminen harvinaistui. Toisaalta kaupunkien vuoden 1938 asunto-oloja käsittelevä tutkimus toi esille, että pienasunnoista (kolme huonetta tai vähemmän) vain 72 prosenttia oli sellaisia, joissa asui vain perheenjäseniä.⁶⁴ Jo aikuistuneiden lasten piti varsin usein muuttaa jommankumman vanhemman luokse asumaan, mikä päti myös lapsiperheisiin. Kahdesta tai kolmesta sukupolvesta muodostuvien perheiden yhdessä asuminen yleistyi, kuten myös yksittäisten perheiden pakotettu erillään asuminen. Muutokset näkyivät helsinkiläisten ruokakuntien koon ja samalla asumistiheyden kasvuna.

Ruokakunnalla viitattiin väestö- ja tilastotutkimuksissa kokonaisuuteen, jonka muodostivat henkilöt, jotka asuivat yhdessä ja joilla oli yhteinen ruokatalous.⁶⁵ Jos kaikki ruokakunnan jäsenet olivat sukulaisia keskenään, nimettiin perhemuodostelma sukulaisuusruokakunnaksi.⁶⁶ Tilapäisiä perhemuodostelmia olivat myös sellaiset yhdessä asuneet ruokakunnat, joita sukulaisuuden sijasta yhdisti ystävyys tai tuttavuus. Omaa ruokatalouttaan ylläpitävät alivuokralaiset muodostivat määritelmän mukaisesti oman ruokakunnan. Väestö- ja tilastotutkimuksissa käytetty ruokakunnan käsite tuo osaltaan esille perheiden ja suvun funktion avunannon ja sosiaalisen tuen tarjoajina.⁶⁷ Asuntopulan oloissa perhe- ja sukusolidaarisuus merkitsi sitä, että asunnontarpeessa oleville lähiomaisille jouduttiin konkreettisesti luovuttamaan tilaa ja tarjoamaan keittomahdollisuus, ruokakunnan määritelmän mukaisesti. Perhe- ja sukusolidaarisuuden merkitys muodostui olennaiseksi asuntopulaan sopeutumisessa, mutta tässä työssä ei oteta eri perhesukupolvien välistä ja perheen sisäistä avunantoa itsestään selvyytenä vaan sitä tarkastellaan tutkimuksellisenä kysymyksenä.⁶⁸ Jo aikalaiskeskustelussa nostettiin esille eri-ikäisten sukupolvien välisten intressien ja etujen vasta-kohtaisuus asumisen alueella.⁶⁹ Asuntojen tilan ja niissä käytettävän ajan jako muodostui usein resurssi- ja valtakysymykseksi ja yhdeksi riitojen lähteeksi.⁷⁰

Asuntojen sisällä tapahtuva toiminta, kuten lasten hoiva ja kasvatusta sekä aikuisten vapaa-ajan vietto, nähdään perhe-elämän eri ulottuvuuksina. Raija Julkunen on tuonut esille, että sukupuolijakoisessa yhteiskunnassa päivittäisen

64. Sosiaalisia erikoistutkimuksia XXXII, Kaupunkien asunto-olot vuonna 1938, 52.

65. Kts. määritelmästä mm. Strömmer 1954b, 122.

66. Kts. SVT Cro2:7, 7.

67. Kts. esim. Haapala 1989, 71, 74. Kai Häggman on todennut 1800-luvun suomalaissivistyneistön perhekäsityksiä käsittelevässä tutkimuksessaan, että vasta 1800-luvulla perheestä puhuttiin omalla erillisellä yksikkönään, tätä ennen perheeseen sisällytettiin myös sukulaiset, palvelijat ja talo. Kts. Häggman 1994, 134–135.

68. Vrt. Repo 2003, 64–65. Muun muassa Häggman 1994, 37 osoitti erään tutkimansa suvun osalta, että sukusolidaarisuus ei ulottunut enää esimerkiksi pikkuserkkuihin.

69. Kts. esim. Lento 1951b, 78–79.

70. Kts. asumisen sisäisen tilankäytön ja käytäntöjen järjestelyn valtaulottuvuudesta esim. Clapham 2005, 54–55.

elämän uusintaminen ja siihen sisältyvä hoiva (lastenhoito) ja huolto (ruuanlaitto, siivous, vaatetus) muodostavat naisten erityisen elämänalueen.⁷¹ Aikalaiskeskustelussa naisten suorittamaa päivittäistä huoltoa tarkasteltiin muun muassa kotitalouden käsitteellä.⁷² Naisten ansiotyötä käsittelevässä mietinnössä perheen keskeiseksi tehtäväksi määriteltiin ”lasten ja aikuisten huolto inhimillistä yhteiselämää” varten, ja naisten nähtiin kantavan päävastuun tehtävien toteuttamisesta.⁷³ Perheiden arjen tarkastelussa huomioidaan vallinnut sukupuolijärjestelmä, joka osaltaan muovasi perheiden sisäistä työnjakoa.

Perheenjäsenten ikäsidon naiset ja sukupuolittuneet roolit vaikuttivat myös siihen, minkälaisena poikkeusoloissa elävät miehet, naiset ja lapset kokivat perheen, sen tehtävät ja merkityksen.⁷⁴ Perheenjäsenten perhettä koskevan ymmärryksen syntymistä tarkastellaan tässä yhteiskunnallisena prosessina. Asunnontarvitsijat asioivat lukuisten eri viranomaistahojen kanssa, ja kanssakäyminen loi tilaisuuksia omaksua uudenlaisia ajatuksia ja käsityksiä perheestä ja perheenjäsenten tarpeista. Uudenlaista lasten hyvinvointia koskevaa riskitietoisuutta tuottivat muun muassa lastentarhojen varhaiskasvattajat, lastensuojeluviranomaiset ja kasvatusneuvolapsykologit.⁷⁵ Tutkimuksessa joudutaankin pohtimaan sitä, missä määrin ylipäänsä on mahdollista puhua perheiden (yksiäänisestä) kokemuksesta. Toisaalta tarkastelussa on huomioitava perheen tunneulottuvuus ja kiintymyssuhteet, jotka sitoivat yhden ja useamman sukupolven perheitä yhteen.⁷⁶ Asunnontarvitsijoiden eräs keskeinen huolenaihe liittyi siihen, että puutteellisten olojen nähtiin rikkovan juuri edellä mainittuja perhesiteitä. Muiden perhettä koskevien käsitysten ja määritysten tavoin tunneulottuvuutta tarkastellaan sekä sosiaalisena konstruktiona että käytäntöjen ja toiminnan julkituomana tutkittavana ilmiönä.⁷⁷

71. Uusintamisen käsitteestä kts. esim. Julkunen 1985, 301.

72. Muun muassa Kotiapulaistyökomitean mietinnössä (KM 1944:2) perhettä tarkasteltiin kotitaloudellisena yksikkönä.

73. Kts. KM 1947:23, 1.

74. Kts. esim. Forsberg 2003, 11; Häggman 1996; Häggman 1994. Kokemusten tulkinnassa pyritään tiedostamaan niiden rakentumisen historiallinen, kulttuurinen ja sukupuolittunut luonne.

75. Vuori 2003, 45; Vuori 2001, 33–44.

76. Perheen emotionaaliseen ulottuvuuteen viitattiin Nykysuomen sanakirjan määrittelyissä. Perheen yhteydessä tuotiin esille perherakkaus ja perhesiteet, jotka kuvattiin ”lujaksi, kiinteäksi”. Kts. Nykysuomen sanakirja 1956, 264.

77. Vrt. Koivisto 2011, 360–361.

1.3 AIEMPI TUTKIMUS

Väitöstutkimukseni kannalta relevantin tutkimuksen voi jaotella kolmeen kokonaisuuteen, joissa on käsitelty:

1. Helsingin toisen maailmansodan jälkeistä asuntopulaa ja laajemmin sodan jälkeisiä asumisen tarpeita,
2. 1930-, 1940- ja 1950-lukujen kaupunkiasumisen arkea ja käytäntöjä sekä
3. yleisemmin poikkeusoloissa elämistä ja erityisesti asumisen kokemusta.

1.3.1 Helsingin toisen maailmansodan jälkeinen asuntopula ja asumisen tarpeet

Helsingin toisen maailmansodan jälkeistä asuntopulaa käsittelevä tutkimus on melko laajaa ja monipuolista. Omaa erityistutkimusta ei Helsingin asuntopulasta ole aiemmin tehty, mutta Panu Pulma (2000a) ja Jouko Siipi (1962) ovat Helsingin kaupungin historioissaan tarkastelleet asuntopulan syntyä, laajuutta sekä väestöllistä kohdentumista. Pulma osoittaa, kuinka asuntopula ei kohdistunut samalla tavalla väestöön ja kaupungin eri osiin. Uusimmasta tutkimuksesta on mainittava erityisesti Antti Palomäen väitöskirja (2011), josta käy ilmi se, kuinka vaikeassa tilanteessa kaupunkilaissiirtoväki oli sodan jälkeisinä vuosina.⁷⁸

Asuntopulan määrällisen laajuuden ja alueellisen kohdentumisen lisäksi on tutkittu julkisen vallan pyrkimyksiä lieventää asuntopulaa ja sen synnyttämiä epäkohtia. Laura Kolbe (2002) on kiinnittänyt huomiota kaupunginhallituksen ja -valtuuston rooliin asuntopulan hoitamisessa, ja Timo Herranen (1997) analysoi uusien asuinalueiden kaavoittamisen ja rakentamisen haasteita, jotka osaltaan pitkittivät asuntopulaa.⁷⁹ Olavi Haimi (2010) puolestaan keskittyi erityisesti rintamasotilaiden maanhankintalakiin perustuneeseen rakennustointintaan. Panu Pulma on lisäksi käsitellyt asuntojen jakoon liittyviä käytäntöjä (1999). Koko maan laajuisesti asuntopulaa ja sen asuntopoliittista aspektia ovat tutkineet muun muassa Hannu Ruonavaara (1993) ja Anneli Juntto (1990).

Ajallisesti on akateeminen tutkimus keskittynyt selvittämään 1940-luvun loppupuolen tilannetta, jolloin asuntopula saavutti huippunsa ja jolloin samanaikaisesti asuntorakentaminen alkoi vähitellen kiihtyä - muun muassa Arava-järjestelmän rakentamisen myötä. Pidemmän aikavälin kehityskulkuja tarkastelevissa tutkimuksissa asuntosäännöstelyn kaltaiset tilapäiset järjestelyt on sivuutettu melko lyhyesti.⁸⁰ Osin juuri siksi, että asuntopula on ollut vain yksi osa

78. Palomäki 2011.

79. Kts. Kolbe 2002, 76–82; Herranen 1997.

80. Ongelman tilapäisyyttä käsittelevästä keskustelusta kts. esim. Helamaa 1983, 96–100. Herranen 1997 on kuitenkin käsitellyt muun muassa Helsingin sotien jälkeisiä pikataloyhdyskuntia. Pulma 2000a–b käsittelee

usein laajoissa historiategoksissa, ei niissä ole voitu edetä perheiden tarpeiden ja kokemusten tasolle.

Tämän tutkimuksen keskeinen oletamus on, että perheiden puutteelliseen asumiseen sopeutumisen onnistuneisuus vaikutti osaltaan siihen, miten perheet kykenivät sopeutumaan muihin sodan päättymisen ja perheiden yhteenpaluun mukanaan tuomiin elämänmuutoksiin sekä laajemmin elämäntapoihin liittyviin elämänmuutoksiin, kuten avioitumiseen ja lasten syntymään. Perheiden sopeutumista poikkeusoloihin on tutkittu melko paljon sekä laajemmissa tutkimushankkeissa että yksittäisissä väitöskirjatutkimuksissa, pro gradu-tutkielmissa ja artikkeleissa.⁸¹

Asuntopulaa käsittelevässä aikalaistutkimuksessa ja -keskustelussa pohdittiin melko laaja-alaisesti asuntopulan sosiaalisia ja terveydellisiä vaikutuksia. Oli kysymys sitten perhe-elämän ongelmista, lasten ja nuorten kasvatuksen haasteista, lisääntyvästä alkoholikäytöstä tai avioeroista, nousi keskustelussa usein esille tyydyttävän asunnon merkitys ongelmia ehkäisevänä osatekijänä. Lääkärit, sosiaalihygienikot⁸² ja terveydenhoidon ammattilaiset kiinnittivät edellisten lisäksi huomiota siihen, että asuinolot vaikuttivat paitsi asukkaiden viihtyvyyteen ja perhe-elämän laatuun, myös yleiseen terveydentilaan.⁸³ Aikalaishavainnot ja -tulkinnat perustuivat pitkälti eri viranomais- ja ammattiryhmien kokemustietoon, jota kertyi asunnontarvitsijoiden asioidessa heidän kanssaan.

1.3.2 Kaupunkiasumisen arki 1940- ja 1950-luvulla

Helsingin asuntopulaa käsittelevä tutkimus on tuottanut melko tarkan kuvan asumisen ongelmien laajuudesta sekä alueellisesta ja väestöllisestä kohdentumisesta. Siinä on kuitenkin kiinnitetty vähemmän huomiota asumisen arkeen ja käytäntöihin. Margit Törnudd havaitsi väitöskirjassaan (1956) helsinkiläislasten huostaanotoista ja taustoista, ettei Heikki Wariksen (1932) jälkeen kukaan ollut juuri lainkaan kiinnostunut asumisen arjesta.⁸⁴ Waris pyrki tutkimukseensa eläytymään ”ahtaatten asuntojen maailmaan” ja ihmisten elämäntapoihin, jotta hän kykeni välittämään lukijoille, miten asumisen taso vaikutti asukkaiden elämään ja mitä se heille merkitsi.⁸⁵

samoin tutkimuksissaan vuokra- ja asuntosäännöstelyn merkitystä kaupunkilaisille.

81. Kts. esim. Waris et. al. 1952; Törnudd 1956; Leinonen 2004; Pulma 2000a; Jalagin & Junila 2006; Peltola 2008, Virkkunen 2010; Kaven 2010, 2011. Samoin tutkimuksissa on käsitelty erilaisia jokapäiväisen selviytymisen keinoja, kts. esim. Peltokorpi 2011; Hagelstam 2011, 2006; Näre & Kirves & Siltala 2010; Tuomi-Toljola 2008; Hytönen 2007; Kuorsalo et. al. 2005; Pekkarinen 1999.

82. Erkkilä 1951, 291, 296–297 määritteli hygienian olevan oppia terveyden ja työkyvyn säilyttämisestä. Sosiaalihygienikot ottivat työssään huomioon ihmisen terveyteen vaikuttavat sosiaaliset ympäristötekijät.

83. Kts. esim. Antikainen 2006, 133–134. Aikalaiskeskustelusta esim. Joensuu 1952, 44.

84. Törnudd 1956, 144.

85. Waris 1973, 163–164.

Wariksen jälkeen asumista koskevaa tietoa tuotettiin ensisijaisesti poliittista päätöksentekoa varten, ja töissä jatkettiin tilastollisen ja konkreettisen sosiaalitutkimuksen perinteitä.⁸⁶ Tässäkin tutkimuksessa on hyödynnetty esimerkiksi Kaupunkien asuntokomitean mietintöä vuodelta 1939, jossa tosin asumisen arkea ei paljon käsitelty. Vuonna 1944 nimimerkki Tuuman nimellä kirjoitettiin Suomen Kuvalehteen artikkeli ”Kasarmeista vapauteen”, jossa todettiin, että Suomessa ”ei ole johdonmukaisesti ja vakavasti vielä lainkaan tutkittu asuntokäytöstä puhtaasti asumisen kannalta”. Artikkelin kirjoittaja halusi tuoda asuntotutkimukseen aiempaa yleisemmin asukkaiden kokemuksen ja mielipiteen.⁸⁷ Pari vuotta myöhemmin Heikki von Hertzen vaati teoksessaan ”Koti vaiko kasarmi lapsillemme”, että sekä sosiologeja että asunnontarvitsijoiden edustajia olisi otettava mukaan kaupunkien asemakaavaneuvotteluihin.⁸⁸ Asumisen kokemusta ja viihtyvyyttä koskevan tutkimuksen puutteeseen kiinnitettiin huomiota myös kansainvälisessä keskustelussa.⁸⁹

1950-luvulle tultaessa tilanne parani, kun sosiologinen asumisen tutkimus yleistyi. Ruotsalainen Edmund Dahlström oli uranuurtaja, ja hänen tutkimuksensa ”Trivsel i Söderort” (1951) loi mallin myöhemmälle kaupunkisosiologiselle pohjoismaiselle tutkimukselle. Helsingin osalta sosiologista asumistutkimusta teki Pauli Myllymäki (1954), joka tutki asumista ja asukkaiden viihtymisen kokemuksia Käpylässä. Jouko Siipi tarkasteli väitöstutkimuksessaan (1954) miespuolisen palkkatyöväestön viihtyvyyttä Valkeakoskella ja Viialassa, ja Siiven tutkimusasetelmassa asuminen muodosti työn ja asuinalueen rinnalla keskeisen viihtyvyyden osatekijän. Kalevi Piha teki kaksi Turkuja ja sen lähiöiden asumista käsittelevää tutkimusta, joissa hän hyödynsi sekä haastattelu- ja survey-aineistoja että aiempaa monipuolisemmin asuinoloja koskevaa tietoa. Erik Allardtin avioeroja käsittelevä väitöskirja (1952) on tämän työn kannalta samoin kiinnostava, koska hän tutkimuksessaan tarkasteli sotienjälkeisen ”sosiaalisen pahoinvoinnin” alueellista keskittymistä Helsingissä ja nosti tutkimuksessaan esille asumisen ahtauden yhtenä vaikuttavana tekijänä. Ylipäänsä Helsingin alueellista eriytymistä on tutkittu pitkään ja ansiokkaasti.⁹⁰

Asumisen arjen aikalaistutkimukseen oman ja varsin merkittävän panoksensa antoivat kotitaloustieteet, joiden piirissä tehtiin varsinkin asumisen

86. Esimerkiksi väestötieteilijä Aarno Strömmer toi asuntotarpeen käsittelyä koskevassa määrittelyssään esille, että ”[e]llämyksellisenä kokemuksena asunnontarve ei luonnollisesti sovellu tilastollisen selvityksen kohteeksi.” Kts. Strömmer 1954b, 98.

87. Suomen Kuvalehti 1944:50, 1476.

88. Kts. Hertzen 1946, 44, 78. Vrt. Myllymäki 1954, 77.

89. Kts. esim. Riemer 1945.

90. Kts. havainnosta Cantell & Koskinen 2011, 168–169. Alueellisen eriytymisen näkökulmasta Helsingin sosiaalisia oloja ovat käsitelleet mm. Pulma 2002; Siipi 1962; Åström 1957; Allardt 1952; Aario 1951; Waris 1973 [1932] ja [1934]; Gylling 1915; Sucksdorff 1904.

toimintoja käsittelevää tutkimusta.⁹¹ Työteho-seura teetti lukuisia asunnon ja asumisen toimivuuden edistämiseen tähtäviä tutkimuksia, joissa pyrittiin löytämään keinoja varsinkin perheenäitien tekemän työn rationalisoimiseksi ja voimien säästämiseksi. Kotitaloustieteet tuottivat tämän työn kannalta keskeistä tietoa asumisen jokapäiväisestä arjesta. Tyypillinen tutkimusmenetelmä oli sellainen, jossa kotitaloudet itse tallensivat tiedot kulutuksestaan ja esimerkiksi kotitöiden vaatimasta ajankäytöstä – tätä tietoa on voitu hyödyntää pohdittaessa esimerkiksi puutteellisesti varusteltujen asuntojen vaikutusta perhe-elämään.⁹²

1980-luvun lopulla arjen historiallinen tutkimus lisääntyi. Taustalla vaikutti paitsi kasvava kiinnostus mikrohistoriaan, myös etnologisesti virittyneen muistitietotutkimuksen yleistyminen sekä sukupuoli-näkökulman mukaantulo. 1980–1990-lukujen vaihteessa ilmestyneissä töissä tutkittiin muun muassa sisustamista⁹³, kaupunkilaista asumisen tapaa ja tyyliä⁹⁴, kotitaloudessa käytettävän teknologian kehitystä ja merkitystä asumiseen⁹⁵ sekä asumisen sukupuolittuneisuutta.⁹⁶ Pirjo Markkola tarkasteli tamperelaisia työläisperheitä käsittelevässä väitöstutkimuksessaan muun muassa ruokakuntien rakennetta ja asuinoloja, jotka ovat myös oman tutkimuksen kannalta olennaisia.⁹⁷ Aulikki Herneoja (2007), Minna Sarantola-Weiss (2003) ja Kirsi Saarikangas (2002) ovat puolestaan tarkastelleet jälleenrakennuskauden asumista ja kiinnittäneet huomiota asumiseen erityisesti sisustamisen ja tilankäytön sekä niihin liittyvien ideologioiden ja ajattelutapojen näkökulmasta.

Myös Helsingin paikallishistoriallinen tutkimus laajeni 1980-luvun lopulla, ja sen myötä myös asukkaiden asumiskokemukset pääsivät valokeilaan. Muun muassa Kaija Hackzell ja Kirsti Toppari ovat kirjoittaneet yhteensä kuusi kirjaa Helsingin eri kaupunginosista, niiden kortteleista ja asukkaista. Nämä esitykset ovat osaltaan auttaneet tämän tutkimuksen kaupunkihistoriallisen kontekstin rakentamisessa ja täydentäneet osaltaan asumisen arkea koskevia tietoja.⁹⁸ Samalla tavoin on hyödynnetty teoksia, joissa on käsitelty Helsingissä asumista käsitteleviä muistoja ja kokemuksia sekä asumisen arkea.⁹⁹ Pia Olsson on kuitenkin kiinnittänyt huomiota siihen, kuinka Helsinkiä koskeva muistitietoaineisto tuottaa usein melko romanttiselta vaikuttavan kuvan menneisyydestä.¹⁰⁰

91. Kts. Malin 2009; Saarikangas 1993, 354–356.

92. Tämän alan keskeisiä tutkijoita olivat muun muassa Martti Sipilä (1946), Maiju Gebhard (1947), Elli Saurio (1949) ja Nils Westermark (1945, 1946).

93. Kts. Rönkkö, Lehto & Lönnqvist 1986.

94. Åström & Sundman 1990; Snellman 1991.

95. Lepistö 1994.

96. Saarikangas 1993.

97. Markkola 1994.

98. Esim. Hackzell & Toppari 1991, Hackzell 1988.

99. Esim. Åström 1999; Åström et al. 1998.

100. Kts. Olsson 2004, 54. Olsson käsittelee artikkelissaan erityisesti Helsingin Kallion kaupunginosaa käsittelevää muistitietoa.

Osasta asumisen toimintoja on vain niukalti tutkimusta. Sotavuosien osalta on tutkittu, miten sodan erottamat perheenjäsenet pitivät yhteyttä toisiinsa kirjeiden välityksellä, mutta tiedämme melko vähän siitä, minkälaiseksi asuntojen sisällä tapahtuva perhe-elämä muodostui sodan päätyttyä.¹⁰¹ Sodan kokemushistoriaa käsittelevissä tutkimuksissa on nostettu esille, että monien perheen yhteyteen palaavien miesten oli vaikeata ottaa jälleen isän ja aviomiehen rooli ja vastuu, mutta tarkempi sodan jälkeisiä kasvatuskäytäntöjä ja niiden muutoksia käsittelevä tutkimus on jäänyt vähäiseksi.¹⁰²

1.3.3 Puutteellisissa ja poikkeuksellisissa oloissa elämisen kokemus

Asuntopula ja siihen liittyvät säännöstelytoimet nähtiin sotavuosina ja sodan päättymisen jälkeisinä välittöminä vuosina yhtenä poikkeusajan ilmiönä.¹⁰³ Esimerkiksi asuntopulaa käsittelevässä eduskuntakeskustelussa argumentoitiin, että ”[n]ormaaliaikoina on väärin tunkea samaan huoneistoon useampia perheitä. Poikkeusoloissa, joissa niin monessa suhteessa vielä elämme, on sen toteuttamatta jättäminen kuitenkin vielä suurempi vääräys.”¹⁰⁴ Kaupunkilaisten näkökulmasta poikkeusaika näkyi yleisemmin siten, että aiempiin aikoihin verrattuna jokapäiväinen elämä muuttui tavanomaisesta poikkeavaksi ja arjessa selviytyminen vaati uudenlaista toimintaa ja uudenlaisten käytäntöjen opettelua.¹⁰⁵ Historioitsija Jay Winterin mukaan poikkeuksellisissa oloissa elävien ihmisten kriisitietoisuus vaikuttaa tapaan, jolla he tarkastelevat omaa hyvinvointiaan ja sitä koskevia odotuksiaan.¹⁰⁶ Helsinkiläiset joutuivat sodan päättymisen jälkeen toteamaan, että asumisen saralla poikkeusoloista tultiin kärsimään pitkään, ja tämä vaikutti asumisen tasoa koskeviin odotuksiin.

Asunnontarvetta koskevat laskelmat vuodelta 1947 toivat esille, että sotaa edeltävällä rakentamistahdilla laskettiin asuntopulan poistamisen kestävän 15–17 vuotta.¹⁰⁷ Arkkitehtien piirissä käytiinkin keskustelua tavoista, joilla asuntopulan ”jättiläisproblemaa” kyettiin järkevimmin hallitsemaan ja lieventämään.¹⁰⁸

101. Kts. perheenjäsenen käymästä kirjeenvaihdosta ja sen merkityksestä esim. Hagelstam 2014.

102. Kts. Kirves et. al. 2008, 225. Muun muassa Kujala 2003 on käsitellyt tutkimuksessaan sodan vaikutusta kasvatuskäytäntöihin.

103. Kts. esim. Simonen 1941, 41; KM 1946:1, 9. Poikkeus- tai kriisi-aika näkyi muun muassa lainsäädännössä ja yhteiskuntapolitiikassa siten, että olosuhteiden poikkeuksellisuuteen vedoten poikettiin perusoikeuksia koskevista normeista ja valtioelinten ja viranomaisien välisistä toimivaltasuhteista, yhden esimerkin tarjoo mm. taloudellinen valtalaki. Kts. Junnto 1990, 362; Kts. Scheinin 1988, 156.

104. Kts. Ed. Karppinen Valtioapäivät 10.7.1946, Ehdotukset toivomuksiksi toimenpiteistä vallitsevan asuntopulan poistamiseksi, s. 1260.

105. Nyström 2013, 17; Teräs et. al. 2012, 6–7.

106. Kts. Winter 1997, 19. Vrt. lisäksi Sallinen-Gimpl 1994, 41–42.

107. Modeen 1947.

108. Blomstedt 1945, 93. Arkkitehti Aulis Blomstedt osallistui itse Kulkulaitosten ja yleisten töiden ministeriön rakennusasiain osaston (jatkossa KYMRO) tyyppitalojen suunnitteluun. Kts. Saarikangas 1993, 264–282; Helamaa 1983, 78;

Toisaalta on havaittavissa myös eroja asuntopulan luonnetta ja kestoja koskevilla käsitystavoilla. Kauko Sipponen joutui vielä vuonna 1954 asunnontarvitsijoiden hyvinvointia käsittelevässä artikkelissaan toteamaan, että asuntopulaa ei ole syytä tarkastella minään ”epänormaalina poikkeusilmiönä”.¹⁰⁹

Asuntopulaa käsittelevässä julkisessa keskustelussa viitattiin yleisesti asukkaiden puutteellisen asumisen kokemuksiin, mutta tieteellisessä tutkimuksessa käsiteltiin melko vähän asuntopulan oloissa syntyviä uudenlaisia asumisen tapoja ja muotoja, kuten esimerkiksi perheiden pakotettua yhdessä asumista. Merkittävän poikkeuksen muodostaa lääkärien Antero Kasanen ja Pekka Karhin tekemä tutkimus turkulaisten asunnontarvitsijoiden asuinoloista. Kasanen & Karhi lähettivät syksyllä 1952 kiertokyselyn Turun huoneenvuokralautakunnan asunnontarvitsijoille ja saivat 952 vastausta. Duodecim-lehdessä julkaistussa artikkelissa esitettiin tämänkin tutkimuksen kannalta keskeisiä huomioita muun muassa perheiden pakotetun yhdessä asumisen ja asumisen ahtauden vaikutuksista perhe-elämään.¹¹⁰

Maanalaisissa ja maanpäällisissä yömajoissa tapahtuvan asumisen arkea tarkasteltiin muutamissa Yhteiskunnallisen korkeakoulun opinnäytteissä.¹¹¹ Samoin Helsingin yliopiston hygienian laitoksen piirissä laadittiin lukuisia seminaaritöitä niin sanotusta pommisuoja-majoituksesta, mutta etsinnöistä huolimatta niitä ei valitettavasti löytynyt.¹¹² Ilkka Taipale tarkastelee väitöskirjassaan (1982) yksinäisten miesten asunnottomuudesta laajasti asunnottomuuden määrällisiä ulottuvuuksia ja erilaisia tilapäisasumisen muotoja mutta ei juuri asunnottomuuden kokemuksellista puolta.¹¹³

Työssäni olen hyödyntänyt lisäksi jonkin verran sotavuosien poikkeuksellista asumista käsittelevää tutkimusta. Knut Pipping tarkasteli väitöskirjassaan ”Komppania pienoisyhdistykseksi” lyhyesti korsuasumisen arkea, ja Pipping toi esille rintamasotilaiden vaikeat, jopa sietämättömäksi koetut asuinolot.¹¹⁴ Sotavuosina poikkeuksellinen asuminen yleistyi ja rintamasotilaiden lisäksi kaupunkien siviiliväestö joutui turvautumaan yhteismajoitukseen väestösuojissa, tosin usein vain lyhytaikaisesti, muutamien tuntien ajan. Sodan poikkeusoloissa yleistyi perheiden pakotettu yhdessä asuminen, sillä sekä ilmapommitukset että

109. Sipponen 1954, 130.

110. Kts. Kasanen & Karhi 1953.

111. Kts. esim. Takkula 1951; Laiho 1958.

112. Kiitokset dosentti Heikki S. Vuoriselle aineistoa koskevasta selvitystyöstä.

113. Tässä tutkimuksessa on hyödynnetty tutkimuksia, jotka ajallisesti ovat tarkastelujakson ulkopuolella mutta käsittelevät työn kannalta keskeisiä aihepiirejä. Esimerkiksi Arja Sokoli ja Merja Reijonen (1988) ovat käsitelleet artikkelissaan asunnottomuuden arkipäivää ajatuksia herättävällä tavalla.

114. Pipping 1978, 77, 86. Pipping toi esille, että ahtaimmassa korsuissa asuminen muodostui niin sietämättömäksi, että miehet päättivät oma-aloitteisesti rakentaa väljemmän korsun. Eräässä kuvauksessa 23 miehen oli majoiduttava 4 x 3,5 x 1,7 metrin kokoiseen korsuun, tällöin lattiapinta-alaa jäi henkeä kohden 0,6 m² ja ilmatilavuutta 1 m³, toisessa tapauksessa 50 miehen oli majoiduttava korsuun, joka oli kooltaan 8 x 5 x 2 metriä ja jätti miehille lattiapinta-alaa 1,6 m².

taistelurintaman muutokset ja alueluovutukset pakottivat väestön liikkeelle ja evakkoon. Pakotettua yhdessä asumista tutkiessani olen hyödyntänyt Englannissa tehtyjä tutkimuksia, joissa käsiteltiin pommituksen johdosta evakuoitujen ja isäntäperheiden välisiä suhteita. Tutkimuksissa analysoitiin muun muassa miten yhdessä asumisen kesto vaikutti suhteiden muodostumiseen.¹¹⁵ Myös myöhemmissä pakkomajoitusta koskevissa tutkimuksissa on nostettu esille, että perheiden erilaiset elintasot, käytöstavat ja kodinhoidon tyyli vaikuttavat tilanteeseen sopeutumiseen.¹¹⁶

Sotavuosien ja sodan jälkeiset asumisen poikkeusolot olivat vähemmän poikkeuksellisia Helsingin vähävaraisille, jotka jo ennen sotia joutuivat turvautumaan heikkoihin asuntoihin ja tilapäismajoitukseen. Siksi tutkimuksessa on hyödynnetty aikalaistutkimuksia, joissa on tarkasteltu köyhien ja eri syistä viranomaisten kanssa asioivien perheiden asumista. Vaikka aikalaistutkimuksissa asumista tarkasteltiin pitkälti viranomaisnäkökulmasta, niin niissä ymmärrettiin, miten vaikeat ympäristöolosuhteet vaikuttivat muun muassa lasten käyttäytymiseen.¹¹⁷

Erilaisissa selvityksissä ja komiteamietinnöissä kerättiin tietoja ryhmistä, joiden nähtiin mahdollisesti kärsivän puutteellisista asumisen oloista ja ympäristöistä. Esimerkiksi vuoden 1939 kaupunkien asuntokomitea nosti riskiryhminä esille vähävaraiset ja monilapsiset asunnontarvitsijat. Tutkimusta tehtiin lisäksi erilaisten ammattiryhmien, esimerkiksi uitto- ja metsätyömiesten ja merimiesten asuinoloista ja -tarpeista. Tällä tavoin kerättyjen tietojen pohjalta normitettiin muun metsä- ja lauttaustyöväen yhteisasumisen minimiä.¹¹⁸ Selvityksissä ei käsitelty asukkaiden omia kokemuksia, mutta asumisen miniminormien määrittely auttaa osaltaan tulkitsemaan työssä tutkittavien asunnontarvitsijoiden kokemuksia, jotka heijastelevat kulloisenkin ajanjakson käsityksiä ihmisarvoisesta asumisesta. Myöhemmissä tutkimuksissa muun muassa Virpi Launonen (2013), Marko Nenonen (2006) ja Riitta Kumpulainen (1999) ovat käsitelleet työssäkäyntiin liittyvää parakkielämän ja -asumisen kokemusta.

115. Kts. esim. Titmuss 1950, 348–351; Ikle & Kincaid 1956.

116. Kts. McLanahan 1965.

117. Kts. ympäristötekijöiden ja lasten terveydellisen ja psyykkisen hyvinvoinnin välisen suhteen jäsenyyksestä esim. Fieandt 1945, 79; Torma & Vuoristo 1950, 387, 391; Vuoristo 1953.

118. Kts. Laki metsä- ja lauttaustyöväen yhteisasunnoista, 151/1947; Asetus merimiesten asunnoista aluksessa, 794/1948; Lähde 1940.

1.4. LÄHDEAINEISTOT

1.4.1 Alkuperäisaineisto

Tutkimuksen keskeisin alkuperäisaineisto eli asuntohakemukset ja niihin liitetty muu aineisto syntyivät huoneenvuokralautakunnissa tapahtuneen asioinnin yhteydessä. Helsingin kaupunginarkistossa säilytettävään huoneenvuokralautakuntien arkistoon on talletettu paitsi asuntohakemukset, jotka päätyivät asunnonsaantiin, myös hakemukset, jotka vanhentuivat, jäivät uusimatta ja jotka jäivät voimaan säännöstelyn loppuessa. Tässä tutkimuksessa on rajauduttu kysymyksenasettelun mukaisesti asunnonsaantiin johtaneiden hakemusten tarkasteluun. Vuosien 1944 ja 1945 asuntohakemusten keruu toteutettiin vuoden 2009 lopulla, ja vuoden 1947 asuntohakemusaineisto kerättiin vuoden 2010 lopussa.

Asuntohakemusten lisäksi tutkimuksen keskeisen aineiston muodostavat kantelut, joita asunnontarvitsijat ja muut asunto- ja vuokrasäännöstelyn osapuolet lähettivät sosiaaliministeriön asuntoasiaintoimistoon, joka toimi korkeimpana auktoriteettina säännöstelyyn liittyvien ongelmien ratkaisijana. Kanteluaineisto on talletettu Kansallisarkistoon sosiaali- ja terveystieteiden arkiston yhteyteen ja aineiston keruu toteutettiin hakemusaineiston tavoin vuosina 2009 ja 2010. Tutkimusaineistoa on rajoitettu alueellisesti siten, että työssä tutkitaan ainoastaan asunnontarvitsijoita, jotka hakivat asuntoa Helsingin kantakaupungin alueelta. Rajauksesta johtuen esikaupunkialueilla ja omakotitaloissa tapahtuvan alivuokralaisasumisen tarkastelu jää työssä vähäiseksi.¹¹⁹ Suurelle määrälle perheitä esikaupunkeihin muutto ei kuitenkaan ollut realistinen ratkaisu, ja käsittelen teemaa lähemmin luvussa 2.2.1.

Työssä tutkittavien perheiden asuinoloista saadaan hyvin tarkkoja tietoja. Paitsi huoneenvuokralautakunnat myös muut viranomaiset keräsivät tietoa asunnontarvitsijoiden elinoloista ja asumisen tarpeista sekä puutteista. Huoneenvuokralautakunnat tarkastivat kaikkien asunnonhakijoiden asuinolot, ja tarkastusraporteissaan lautakuntien omat tarkastajat kirjoittivat sekä asuntojen tai tilapäisten majoipaikkojen puutteista että perheiden erityisistä tarpeista ja ongelmista. Kun asuntohakemus laitettiin vireille huoneenvuokratoimistossa, tuli hakijoiden erilliseen hakemukseen kirjata haettavaa asuntoa koskevat vaatimukset sekä vuokra, jota he olivat valmiita maksamaan. Hakemuksen ensimmäiselle sivulle kirjattiin seuraavat asuntoa koskevat vaatimukset ja perhetiedot:

119. Haagan, Kulosaaren, Lauttasaaren, Malmin, Mellunkylän, Munkkiniemen, Pakilan ja Pitäjänmäen alueilla sijaitsevien asuntojen välityksestä vastasivat omat lautakunnat. Liitosalueilla omakotitaloissa asuminen oli kantakaupunkiin verrattuna yleisempää, ja usein talonmistajat kattoivat osan rakennuskustannuksista alivuokralaisten pidolla. Käytäntö jatkui myös Arava-lainoilla kustannettujen omakotitalojen osalta. Kts. Heininen-Blomstedt 2013, 67; Palomäki 2011, 380–381; Pulma 2000a, 134–135; Juntto 1990, 218; Siipi 1962, 265.

1. Päivämäärä, jolloin huoneistoon ollaan valmiita muuttamaan.
2. Kaupunginosa, johon halutaan muuttaa.
3. Toivottu lämmitysmuoto (keskuslämmitys tai uunilämmitys).
4. Vuokran maksimitaso.
5. Toivottu huoneluku: asuinkeittiö, ...huone(tta), keittiö, keittokomero, palvelijanhuone.
6. Asunnon varustelutaso: a) sähkövalo, b) viemärijohto, c) vesijohto, d) WC, e) kylpyhuone, f) lämmin vesi, g) puuliesi, kaasuliesi, -liekki, sähköliesi.
7. Hakemukseen kirjattiin kunkin huoneistoon muuttavan henkilön nimi, ammatti ja syntymävuosi. Lopuksi hakemus allekirjoitettiin ja siihen kirjattiin vielä hakijan olemassa oleva osoite ja työnantajan nimi.

Hakemuksen toiselle puolelle kirjattiin hakijan olemassa olevaa asuntotilannetta kuvaavat tiedot:

8. Hakija asuu a) päävuokralaisena, alivuokralaisena, tilapäisasunnossa (matkustajakodissa, yömajassa, tuttavien luona jne.)
9. Asunnon suuruus: asuinkeittiö, ... huone(tta) sekä keittiö, keittokomero ja palvelijanhuone.
10. Hakijan toisella paikkakunnalla asuvan perheen asunto:
11. Keittomahdollisuudet, jos hakijalla ei ole omaa keittiötä tai keittokomeroa: a) yhteinen keittiö toisen perheen kanssa, b) keittoliesi-, liekki tai -levy asuinhuoneessa, c) ilman keittomahdollisuutta.
12. Nykyinen vuokra: ... markkaa kuukaudessa.
13. Vuokranantajan nimi, ammatti, osoite ja puhelin.
14. Pääasiallinen syy asunnon tarpeeseen: a) paikkakunnalle muuttaminen, b) avioliiton solmiminen, c) perheellisäys, d) asunnon pienuus, e) asunnon kehnous, f) asunnon epämurkava sijainti työpaikan suhteen, g) asunnon tuhoutuminen (tulipalo, pommitus ym.) h) muu syy, esim. häätö jne.
15. Tämän lisäksi sellaisissa tapauksissa, joissa hakija oli muuttanut Helsinkiin vuoden 1938 jälkeen, kirjattiin ylös tarkempi muuttovuosi: a) 1939–1940, b) 1941–1942, c) 1943, d) 1944–.

Lisäksi huoneenvuokralautakunta teki hakemukseen omia, muun muassa hakemuksen luokittelua ja käsittelyä koskevia merkintöjään. Hakemukseen loppuun merkittiin päivämäärät, jolloin hakemusta käsiteltiin huoneenvuokralautakunnissa, milloin uutta asuntoa tarjottiin ja milloin se otettiin vastaan. Hakemukseen kirjattavat lukuisat taustatiedot olivat tarpeellisia, sillä voimakkaan kysynnän takia hakijoiden asunnontarvetta jouduttiin arvioimaan ja tietojen avulla hakemuksia priorisoitiin kiireellisyyjärjestyksiin. Kullekin

hakemukselle annettiin oma juokseva numeronsa, joka kasvoi kunkin hakemuksen myötä. Asunnonvälitys käynnistyi Helsingissä kesällä 1942 ja esimerkiksi marraskuun 22. päivänä 1944 huoneenvuokralautakunnalleen jättänyt hakija sai huomata hakemusnumerostaan, että häntä ennen huoneenvuokralautakunnassa oli asioinut jo 26 500 asunnonhakijaa.

Kukin arkistoitu asuntohakemus muodostaa yhden tapauskokonaisuuden tai aktin, johon liitettiin niin hakijoiden kuin viranomaisten päätöksentekoa varten toimittamat aineistot. Hakijat saattoivat liittää varsinaisten hakemustensa tueksi saatekirjeitä, muiden viranomaisten kirjoittamia lausuntoja (lääkärintodistuksia ja -lausuntoja, Helsingin kaupungin asuntojentarkastustoimiston tarkastusraportteja, sosiaalihuollon lausuntoja), työnantajien ja erilaisten yhdistysten ja järjestöjen (esimerkiksi Helsingin Asevelipiiri, Helsingin invalidijärjestöt, Väestöliitto) kirjoittamia puoltokirjeitä, tuttavien ja työnantajien kirjoittamia mainetodistuksia sekä muita asian käsittelyn vaatimia todistuksia kuten vihki- ja syntymätodistuksia.

Työn kannalta keskeisissä lääkärinlausunnoissa tyypillisesti mainittiin jonkin perheenjäsenen terveydentila, joka liittyi asumisen puutteellisuuksiin: sellaisia saattoivat olla vaikkapa vaimon raskaudentila tai lapsen sairastelu. Järjestöjen, esimerkiksi Suomen Aseveljien Liiton ja Sotainvalidien Veljesliiton edustajat korostivat esimerkiksi sotainvalidien asumisen tarpeita ja viranomaisista erityisesti lastenneuvoloiden ja -suojelun viranomaiset kirjoittivat asunnonsaantia edistäviä lausuntoja. Liitteistä informatiivisia olivat myös terveydenhoitolautakunnan alaisen asuntojentarkastustoimiston tekemät raportit, joissa pääosin keskityttiin asuntojen fyysisiin puutteisiin. Jonkin verran raporteissa nostettiin myös esille erityisiä tarpeita, kuten esimerkiksi se, että hakija sairasti tarttuvaa tautia.

Mitä pidempään asunnonhakijat joutuivat odottamaan asuntoa, sitä laajemmaksi aktit yleensä muodostuivat. Pituudeltaan asunnonhakijoiden kirjoittamat kirjeet olivat yleensä 1,5–2 sivua, mutta aineistosta löytyy myös pidempiä, noin 3–8-sivuisia tekstejä. Kirjeitä kirjoitettiin sekä käsin että koneella, ja varsin yleisesti tekstin muotoilussa käytettiin apuna sekä yksityisiä lakitoimistoja että kunnallista oikeusaputoimistoa. Kirjoittajien sukupuolta en ole tilastoinut, mutta enemmistö kirjoittajista vaikuttaa olleen naisia. Puutteellisen asumisen oloissa perheenäitien arkinen työtaakka kasvoi (kts. luku 6.3), mikä saattaa osaltaan selittää, miksi naiset kirjoittivat miehiä yleisemmin asunnonsaantia edistäviä kirjeitä. Poikkeuksen edellä mainitusta tekevät kotiutetut rintamasotilaat ja sotainvalidit, jotka muita useammin kirjoittivat kirjeensä itse.

Yksittäiset asuntohakemusaktit eroavat toisistaan niihin liitettyjen aineistojen osalta. Kaksipuolisen hakemuksen lisäksi useimpiin akteihin on liitetty

lautakuntien asuntojentarkastajan raportti, mutta kaikissa tapauksissa tarkastusraportin laatiminen ei ollut tarpeellista, esimerkiksi silloin kun asunnonhakija muutti työnantajan hänelle varaamaan asuntoon, esimerkiksi talonmiehen asuntoon. Lisäksi liitteiden määrään vaikutti se, että merkittävä osa asioinnista tapahtui kasvokkain, vuorovaikutuksena huoneenvuokratoimiston tiskeillä ja huoneissa.

Kirjeiden määrää näyttää lisänneen toimistossa asioinnin vaatima aika, sillä hakijat joutuivat jonottamaan ajoittain jopa kaksikin tuntia omaa asointivuoroaan. Osa hakijoista ilmoitti suoraan kirjeessä, etteivät he työajoistaan johtuen päässeet paikalle. Samoin asunnonsaannin pitkittyessä elämäntilanteiden muutoksista ilmoitettiin usein kirjeitse. Osa hakijoista käytti hakemusten laadinnassa asianajajien apua, jolloin hakemuksessa turvauduttiin kirjalliseen muotoon. Lisäksi osalle hakijoista kirjoittaminen oli luontevampi tai helpompi tapa lähestyä viranomaisia.¹²⁰

Hakemuksiin merkittiin siis tiettyjä yhtenäisiä tietoja, joiden pohjalta olisi ollut mahdollista kuvata tilastollisesti sekä asunnonhakijoita (esimerkiksi iän, ammatin tai kaupunkiin muuttovuoden perusteella) että heidän olemassa olevia asuinolojaan (esimerkiksi asuntomuoto ja asunnon koko). Työtä varten kerätyn aineiston laajempaan tilastolliseen analyysiin en nähnyt kuitenkaan olevan tarvetta, sillä tyyppittelyssä kykenin nojautumaan melko vahvasti lautakuntien virkailijoiden keräämän tilastoaineiston ja heidän esittämiensä tulkintojen varaan. Tilastollisesti tutkimuksessa analysoitiin ainoastaan asunnonhakijoiden tyydyttävän asunnon odotusaikojen keskiarvo ja mediaani.¹²¹

Perheiden taloudellisesta asemasta kertoo osaltaan jo se seikka, että perheet päättivät hakea asuntoa lautakuntien välityksellä. Asuntopulan oloissa uudet, vuoden 1939 jälkeen valmistuneet vuokra-asunnot olivat hintatasoltaan jopa 5–6 kertaa säännöstelyjä vuokra-asuntoja kalliimpia.¹²² Lautakuntien hakijat olivat tulojensa puolesta useimmiten pieni- ja keskituloisia. Suurituloisten osuus jäi huomattavasti pienemmäksi, mutta koska uusien asuntojen vuotuinen tuotanto jäi asuntopulan laajuuteen nähden vähäiseksi, se pakotti suurituloisiakin hakemaan säännöstelyjä asuntoja.

Asuntohakemusaineiston valinnan ja koon kriteerinä on tässä työssä käytetty sekä harkinnanvaraisuutta että kylläntymistä eli saturaatiota. Tutkimuksessa tarkastelen asunnonsaantiin päättyneitä asuntohakemuksia, jotka jätettiin

120. Kts. esim. Kirje 2759, 6.II.1944, Ea:4; Kirje 2042, 16.9.1944, Ea:5; Kirje 3124, 24.II.1944, Ea:6; Kirje766A, ei päiväystä, Ea:7, HVL, HKA. Samalla on kuitenkin pidettävä mielessä, että kirjeitäkin lähettäneet hakijat saattoivat välillä hoitaa asioitaan suullisesti huoneenvuokratoimistoissa.

121. Odotusaikojen tilastollisen analyysin ohessa tutkimuksessa hyödynnetään lautakuntien keräämiä tietoja odotusajoista. Kts. Liitteet, Taulukot II–16.

122. Simonen 1946, 115.

huoneenvuokralautakuntiin aikavälillä 22.II.1944–2.I.1945 (EgI:19–20), 4.I.1945–19.I.1945 (EgI:21), näiden lukumääräksi tuli 409. Aineiston ajallisen rajauksen määrittelyn kriteerinä oli tavoittaa hakijoiden joukosta sota-avioliiton solmineita rintamasotilaita, reserviläisperheitä ja siirtoväkeen kuuluvia perheitä, jotka muodostivat keskeisen asunnontarvitsijoiden ryhmän.

Koska asunnontarpeessa olleet perheelliset rintamasotilaat aloittivat asunnonhakemisen melko pian kotiutumisen jälkeen, aloitin hakemusten tarkastelun kotiuttamisvaiheen loppuvaiheesta. Koko maan laajuisesti rintamasotilaiden kotiuttaminen jaettiin kahteen jaksoon, ikäluokittaiseen (1.10.–10.10.) ja varsinaiseen kotiuttamiseen (8.II.–30.II).¹²³ Tarkkoja tietoja siirtoväen Helsinkiin muuton ajallisesta ajoittumisesta ei ole saatavilla, mutta voitaneen olettaa, että elintarviketilanteen johdosta pääosa Helsinkiin muuttavasta siirtoväestä hakeutui kaupunkiin vasta syksyllä 1944 (kts. siirtoväen liikkeiden kuvauksesta luku 2.2.1). Siirtoväen muuttoliike jatkui melko vilkkaana vielä vuoden 1945 alkupuoliskolla. Esimerkiksi ajanjaksolla 1.I.1945–30.6.1945 siirtoväen asumislupahakemuksia hyväksyttiin 3378, ja käytännössä luvan saaneista perheistä tuli samalla asunnonhakijoita.¹²⁴

Tutkimusaineiston kasvamiseen vaikutti se, että melko suuressa osassa kirjeistä asumisen olosuhteiden ja arjen kuvaus on lyhyttä, mikä osaltaan saattaa selittyä aikalaisten jakaman ”keskinäisen tiedon” (Giddens) ilmiöllä. Monet hakijoista eivät nähneet olosuhteiden tarkempaa selvittelyä tarpeellisena, sillä asuntopulan ja sen synnyttämien ongelmien uskottiin olevan virkailijoille tuttuja. Asunnonsaannin kestäessä ja elämäntilanteiden muuttuessa monet hakijat kuitenkin kyseenalaistivat sanomansa perille menemisen ja kuvasivat yksityiskohtaisemmin ja konkreettisemmin elämisensä olosuhteita ja tunteuksia. Asunnonsaantia edistävien kirjeiden (sekä osin kanteluiden) lähettäminen ajoittui ajankohtiin, jolloin hakijat kokivat olosuhteiden ylittävän heidän sopeutumiskykynsä rajat ja näin uhkaavan lähitulevaisuudessa heidän hyvinvointiaan.¹²⁵

Asunnonsaannin kestäessä elämä toi mukanaan sekä toivottuja että epätoivottuja muutoksia, jotka muuttivat samalla asumisen tarpeita. Häden kokemukset linkittyivät pitkälti elämänmuutoksiin, joita Helsingissä koettiin moniin muihin kaupunkeihin verrattuna yleisemmin (kts. luku 7.1.2). Kirjeiden lähettämisen ajankohdat ajoittuvat siis useimmiten perheiden kokemuksiin häden hetkiin, ja näin ollen tutkimuksessa päästään näkemään vain lyhyitä

123. Ikäluokittaisen kotiuttamisen aikana Helsinkiin kotiutui 4539 rintamasotilasta ja varsinaisen kotiuttamisvaiheen aikana Helsinkiin saapuivat loput noin 23000 rintamasotilaasta. Ks. Melleri 1974, liitteet 5 ja 7.

124. Neuvottelukunta 6.9.1945, §148, Cb:1, HVL, HKA. Yhteensä asumislupahakemuksia ajanjaksolla jätettiin 12770.

125. Vrt. Folkman & Lazarus 1984, 92.

välähdyksiä yksittäisten perheiden asumisen arjesta, tarpeista ja haasteista. Satojen perheiden otos mahdollisti kuitenkin jo laajemman kokonaiskuvan hahmottamisen. Viimeiset asunnonsaantia edistävät kirjeet lähetettiin usein viikkoja tai kuukausia ennen lopullista asunnonsaantiaan, mikä aiheuttaa sen, että kuva perheiden sopeutumisen loppujaksosta jää hieman varjoon.

Tutkimuksen pääaineiston lisäksi tarkastelin vielä ajanjaksolta 28.12.1946–10.1.1947 (sarja EgI:38) asunnonsaantiin johtaneet hakemukset, N = 73. Puutteellisen asumisen kokonaiskuvan tarkentamiseksi halusin tarkastella lisää sellaisten perheiden kokemuksia, jotka joutuivat turvautumaan maanpäälliseen yhteismajoitukseen. Vuosina 1944 ja 1945 perheiden hätämajoituksessa käytettiin pääasiallisesti maanalaisia yömajoja, niin sanottua pommisuojamajoitusta, mutta vuoden 1946 kuluessa hätämajoituksessa siirryttiin yhä enemmän maanpäälliseen majoitukseen, muun muassa parakkimajoitukseen. Vaikka tarkasteltavien asuntohakemusten aloitusajankohta ajoittuu talvikuukausille, loi hakemusaineisto kuvaa myös kesäaikaan sijoittuvasta puutteellisesta asumisesta, sillä kuten todettua, kesti tyydyttävän asunnon saanti tyypillisesti 7–13 kuukautta, asuntohakemuksen aloittamisajankohdasta riippuen.

TAULUKKO 1.1. Tutkituilla ajanjaksoilla asunnonsaantiin johtaneet hakemukset sekä yhteensä jätetyt asuntohakemukset.

TUTKITUT AJANJAKSOT	TUTKITUT, ASUNNONSAANTIIN JOHTANEET HAKEMUKSET	AJANJAKSOLLA JÄTETYT ASUNTOHAKEMUKSET, YHT.
22.II.1944–2.I.1945, EgI:19–20	306	2739
4.I.1945–19.I.1945, EgI:21	103	947
28.12.1946–10.1.1947, EgI:38	73	463
	482	4149

Kerätty 409 hakijan otos edustaa noin reilua kahdeksaa prosenttia vuoden 1944 lopun 4 860 asuntohakemuksen kokonaismäärästä. Kaikkinensa vuosina 1944–1948 jätettiin huoneenvuokralautakuntiin 53 756 asuntohakemusta, mutta kiireelliseksi katsottujen tapausten ja varsinaiseen kortistoon otettujen hakemusten määrä jäi huomattavasti pienemmäksi. Kulloinkin voimassa olleiden hakemusten määrä vaihteli kuukausittain ja vuosittain, mutta keskimäärin asunontarvitsijoiden kuukausittainen määrä vaihteli 4 000–6 000.

Puutteellisesta asumisesta kärsineiden perheiden lukumäärän arviointia vaikeuttaa se, että hakijoiden joukossa oli myös perheitä, jotka tarvitsivat asuntoa Helsinkiin muuton takia ja joiden asunnonsaantia priorisoitiin poliittisten ja taloudellisten tarkoituksenmukaisuusnäkökohtien perusteella. Tietyille hallinnon ja teollisuuden avainryhmille oli myönnettävä asumislupa Helsinkiin

ja samalla se velvoitti huoneenvuokralautakuntia järjestämään mainituille hakijoille asunto. Asunnontarve ei juontunut toisin sanoen puutteellisista oloista vaan työn perässä tapahtuvasta muutosta. Vuosina 1944–1945 asunnontarpeen nähtiin kohoavan Helsingissä noin 17 000¹²⁶–19 000¹²⁷ asuntoon ja vuoden 1946 loppuun mennessä asunnontarpeen arvioitiin kohonneen jo 23 244 asuntoon.¹²⁸ Jonkinlaista osviittaa vaikeasta asuntopulasta kärsineiden perheiden lukumäärästä antaa vuosina 1944–1948 välitettyjen asuntojen määrä, joka kohosi 16 711 asuntoon.¹²⁹

Asuntohakemuksien rinnalla tutkimuksessa hyödynnetään myös sosiaaliministeriön asuntoasiaintoimistoon lähetettyjä asunnontarvitsijoiden laatimia kanteluita. Vuokra- ja asuntolainsäädännön mukaan yksityishenkilöillä oli oikeus kannella asuntoasiaintoimistolle, jos hakija esimerkiksi katsoi, että hänen asiassaan oli menetelty vastoin lakeja ja asetuksia. Kanteluista on tutkittu systemaattisesti ajanjaksolla 1.10.1944–14.2.1945 asuntoasiaintoimistoon lähetetyt kantelut (N=808), joista helsinkiläisten laatimia oli 323 (kts. Taulukko 1.2). Viranomaiskeskustelun tarkastelun yhteydessä on käyty läpi myös asunnontarvitsijoiden kanteluita vuosilta 1945–1947 mutta epäsystemaattisemmin kuin taulukossa 1.2 kuvatussa aineistossa.

Edellä kuvaillun kanteluaineiston lisäksi työssä on tarkasteltu asuntoasiaintoimistoon saapunutta (sarjat Ee:9, Ee:19, Ee:23 ja Ee:33) kirjeenvaihtoa vuosien 1945–1947 osalta. Diaarikortiston avulla suoritetun kirjeenvaihdon tarkastelun tavoitteena on ollut syventää kuvaa eri viranomaistahojen asuntopulaa koskevista käsityksistä. Asuntoasiaintoimisto valvoi ja ohjeisti kunnallisia huoneenvuokralautakuntia ja alueellisia vuokrantarkastuslautakuntia, mutta edellisen lisäksi toimisto oli yhteydessä myös erilaisiin järjestöihin ja yhdistyksiin. Työsään toimisto turvautui muun muassa kiertokirjeisiin ja suoraan yksityisille lautakunnille osoitettuihin kirjeisiin ja tätä tutkimusta varten on käyty läpi kiertokirjeaineisto.

126. Kts. TKH 1950:4, 50.

127. Asuntojentarkastustoimiston vuosikertomus 1945, Db:1, HKA.

128. Modeen 1947, 103; Suomen Kunnallislehti 1947:5–6, 81.

129. Lukuun ei sisälly asuntojen vaihtoja eikä huone ja henkilö -säännön perusteella toteutettuja asunnonosoituksia.

TAULUKKO 1.2. Tutkituilla ajanjaksoilla Helsingistä lähetetyt kantelut sekä kantelut yhteensä.

TUTKITTU AJANJAKSO	TUTKITUT, HELSINGISTÄ LÄHETETYT KANTELUT	KANTELUT YHTEENSÄ, HELSINKI MUKAAN LUKIEN
1.10.1944–31.12.1944, Ea:2–3	124	434
3.1.1945–14.2.1945, Ea:4–5	199	374
	323	808

Kantelukirjeet täydentävät asuntohakemusten kokemustietoa, sillä kante- luissa käsitellään erityisesti asunnonsaannin moraalista ulottuvuutta, asunnon- saantiin kohdistettuja odotuksia ja pettymyksiä. Kanteluaineistossa nousevat esille erityisesti rintamasotilaiden ja sotainvalidien kantelut ja heidän asunnon- saantia koskevat odotuksensa.

Yhteensä valituilla ajanjaksoilla jätettiin huoneenvuokralautakuntiin 4 149 asuntohakemusta, joista vain pieni osa johti asunnonsaantiin. Osa hakijoista ei uusinut hakemusta vaadituin aikavälein, jolloin hakija siirrettiin ensin pois vält- tämättömien asunnontarvitsijoiden listalta ja lopulta tiputettiin kokonaan asun- nonhakijoiden joukosta. Mikäli hakija oli edelleen asunnontarpeessa, oli hänen tällöin tehtävä uusi hakemus, jolle annettiin uusi numero. Osa hakijoista saattoi muuttaa esimerkiksi Helsingin ympäryskuntiin tai kauemmas, siirtyä taloudel- lisen tilanteen parantuessa uusiin säännöstelystä vapaisiin vuokra-asuntoihin tai löytää asunnon tuttavien kautta tai vaikkapa pimeiltä vuokramarkkinoilta.

Kaikista asunnontarpeen syistä ei kirjeissä haluttu kertoa, ja tarkastelen tätä problematiikkaa lähemmin luvussa 1.5.1. Muun muassa perheen sisäisistä, esimerkiksi turvattuuteen liittyvistä asioista kertomisen kynnyks nousi melko korkealle. Koska julkisuudessa ja esimerkiksi terveys- ja sosiaalialan julkaisuissa kuitenkin tuotiin esille asuntopulan yhteys muun muassa perheen sisäisten riitojen kasvuun, on teemaan syvennytty raastuvanoikeudessa käsiteltyjen häätö- juttujen tarkastelun avulla. Häätöjutut muodostavat aineiston, joiden yhteydessä kuvailtiin melko laajasti muun muassa asuntojen sisällä tapahtuvaa juopottelua ja sen seurauksia. Helsingissä häätöjuttujen käsittelystä vastasi raastuvanoikeuden II osasto, ja työtä varten tarkastelin 35 istuntoa ajalla 3.10.1944–30.1.1945.

1.4.2 Muu tutkimusaineisto

Edellä mainittujen alkuperäisaineistojen rinnalla olen hyödyntänyt laajalti muitakin aikalaisten laatimia aineistoja. Tutkimuksen historiallisen ja paikal- lisen kontekstin rakentamiseksi on työtä varten ensinnäkin kerätty asuntopulan laajuutta, alueellista ja väestöllistä kohdentumista kartoittavaa materiaalia.

Toiseksi tutkimuksessa on perehdytty aineistoon, joka on auttanut ymmärtämään sekä julkisen vallan, huoneenvuokralautakuntien että kaupunkilaisten, erityisesti asunnoistaan tilaa luovuttamaan joutuneiden asunnonhaltijoiden, roolia puutteelliseen asumiseen sopeutumisessa. Lisäksi työssä käytetään laajasti sanomalehti- ja aikakauslehtiaineistoa.

Tilasto- ja komitea-aineistot sekä aikalaistutkimukset

Asuntopulan alueellisen ja väestöllisen kohdentumisen tarkastelussa nojaututaan pääasiassa huoneenvuokralautakuntien, asuntojentarkastustoimiston ja Helsingin tilastotoimiston sekä yleisten asunto- ja väestölaskentojen¹³⁰ tuottamiin tietoihin ja tulkintoihin. Sotienjälkeisessä Helsingissä sekä kunnalliset viranomaiset että yksityiset järjestöt keräsivät ja tuottivat asumisen tarpeita ja haasteita koskevaa tietoa. Edellä mainittujen paikallisten elinten toimintaa ja tiedonkeruuta ohjasivat lait ja asetukset sekä toiminnan ohjauksen ja kehittämisen vaatima tiedontarve.¹³¹ Viranomaiset osallistuivat usein myös erilaisten järjestöjen ja yhdistysten toimintaan, joilla oli omia terveys- ja yhteiskuntapolitiittisia tavoitteita.¹³² Lisäksi esimerkiksi lääkärit saattoivat pitää praktiikkaa virkatyön ohessa. Näin ollen viranomaisten tuottaman tiedon keruuseen ja julkaisemiseen kytkeytyi myös virkatehtävien ulkopuolisia intressejä. Ongelmien määrittelyn tapa ja kategorisointi loi osaltaan suuntaviivoja yhteiskuntapoliittiselle reformityölle.¹³³

Helsingin huoneenvuokralautakunnat keräsivät vuoden 1946 loppuun saakka melko yksityiskohtaisia koonteja asunnontarvitsijoiden tarpeista ja oloista: tilastoinneissa tuotiin esille asunnonhakijoiden määrä, asunnontarpeen syitä sekä tilapäisen asumisen laatua. Tilastotietoa on esimerkiksi siitä, asuivatko perheet päävuokralaisena, alivuokralaisina tai joutuivatko ne turvautumaan tilapäismajoitukseen, esimerkiksi yömajoihin, sukulaisten ja tuttavien luona nukkumiseen vai matkustajakoteihin. Väestötieteilijä Aarno Strömmer näki lautakuntien keräämien tietojen luovan melko luotettavan kuvan esimerkiksi alivuokralaisina tai puutteellisissa asunnoissa asuvien perheiden elinoloista ja määristä.¹³⁴ Aiemmassa tutkimuksessa on kuitenkin arvioitu, että esimerkiksi Helsingin kaupungin huoneenvuokralautakuntien ilmoittamia asunnonhakijamääriä saattaa nostaa se seikka, että myös ympäryskuntien asukkaat hakivat asuntoa

130. Esim. SVT Sosiaalisia erikoistutkimuksia XXXII, Kaupunkien asunto-olot vuonna 1938 (1940); SVT C102:3, Asuntokanta (1956); SVT C102:VI, Kiinteistö- ja rakennuskanta (1957); SVT C102:VII, Perhe- ja ruokakunta (1957).

131. Kts. Strömmer 1954a, joka tarkasteli laaja-alaisesti Suomessa tuotettua asumista käsittelevää tilastollista aineistoa.

132. Kts. asiantuntijoiden, virkamiesten, ja poliitikkojen välisten kytkösten ja kunnallispoliittisten käytäntöjen käsittelystä Niemi 2006, 2008. Helsingin kontekstissa Hietala 1992; Kuusanmäki 1992.

133. Kts. esim. Niemi 2007, 183. Asumisen kontekstissa Junnto 1990, 109.

134. Strömmer 1954b, 117–118.

Helsingistä.¹³⁵ Lautakunnat kartoittivat lisäksi muutamaaan otteeseen asunnonhakijoiden odotusaikoja. Tutkimuksessa olen täydentänyt odotusaikoja koskevia tietoja hakemusaineistosta tehdyn tilastollisen analyysin keinoin.

Helsingin kaupunginhallitus ja -valtuusto koordinoivat asuntotilannetta. Ne hyödynsivät toiminnassaan muun muassa Helsingin tilastotoimiston henkilökuntaa ja tutkimusresursseja. Viranomaiset keräsivät systemaattisia aineistoja, joiden pohjalta voitiin tehdä käytännön johtopäätöksiä.¹³⁶ Kaupunginvaltuusto ja -hallitus asettivat muutamia asuntopulaa käsitteleviä komiteoita ja työryhmiä, jotka tuottivat tämän tutkimuksen kannalta keskeistä tietoa muun muassa tilapäismajoituksen laajuudesta ja ongelmista.¹³⁷

Asuntopulan alueellista kohdentumista tarkasteli erityisesti Helsingin tilastotoimisto, joka teki asuntolaskentojen sekä muutamien pienempien aineistojen pohjalta raportteja muun muassa Helsingin asumistiheyden jakaantumisesta.¹³⁸ Samoin asuntojentarkastustoimiston vuosikertomukset täydentävät kuvaa asuntopulan alueellisesta ja väestöllisestä kohdentumisesta sekä asumisen ahtauden kehittymisestä. Täydentäviä tietoja asuntopulan väestöllisestä kohdentumisesta keräsi siirtoväen osalta siirtoväen huoltojohtaja, minkä lisäksi tuberkuloosihuoltotoimisto keräsi tietoa potilaidensa asuinoloista.

Tutkimuksessa on hyödynnetty lisäksi vuosittain laadittuja Helsingin väestöluetteloita, henkikirjoja. Vaikka henkikirja-aineisto antaa kirkonkirjoja todenperäisemmän kuvan Helsingin väestöstä, on henkikirjoituksen tuottamaan tietoon suhtauduttava varauksella. Vuoden 1945 loppuun saakka henkikirjojen tiedot saatiin talonmistajilta ja isännöitsijöiltä, jotka luettelivat vuodenvaihteessa taloissa asuvat henkilöt. Vuonna 1946 henkikirjoitusta varten otettiin käyttöön henkilökortit, jotka tulivat perheiden päämiesten täytettäväksi.¹³⁹ Kaikkia asuntojen asukkaita ei kuitenkaan merkitty talonkirjoihin eikä henkilökortteihin. Helsinkiin muuttoa säätelevän asumislupajärjestelmän oloissa kaupunkiin muutti huomattavassa määrin henkilöitä, jotka asuivat niin sanottuina

135. Siipi 1962, 259; ”Asuntotilanne v:n 1944 joulukuun lopussa”, Sosiaalinen aikakauskirja 1944:11–12, 359.

136. Cantell & Koskinen 2011, 166.

137. Kaupunginhallitus teetti tutkimuksia muun muassa Helsingin evakuoinnista (KM 1943:86) asuntopulasta (kts. KM 1943:78), yömajojen käytöstä (KH 21§ 4.1.1945 yleisten väestönsuojien käyttö tilapäiseen yömajoitukseen; KHM yömajojen olojen parantamiseksi 16.7.1945; KHM tilapäismajoituskomitea 1950:18; Vt. Bruunin ym. sekä vt. Meltin ym. aloitteet kalliosuojoihin sijoitettujen yömajojen parantamisesta, 19.6.1946, 22§); asuntopulasta ja kaupunkiin muuton rajoittamisesta (Vt. Schybergson ym. aloite muuttokiellon aikaansaamisesta, 8.6.1946, 6§). Lisäksi kaupungin lautakunnat teettivät selvityksiä muun muassa köyhäinhoidon avunsaajien asuinoloista, kts. Haapasalo 1941.

138. Tilastollisia kuukausitietoja Helsingissä sarjassa tehtiin muun muassa asunnontarvetta (TKH 1950:4), asumistiheyttä (Gunnar Modeen 1951a), asuinoloja (Gunnar Modeen 1951b), Helsinkiin suuntautuvaa muutto-liikettä (TKH 1952:9, TKH 1963:8), huoneistojen tilankäyttöä (TKH 1955:10) ja ruokakuntien alueellista jakautumista (TKH 1956:9) koskevia erikoistutkimuksia.

139. Kts. KHKK 1947, 7. Tilastotoimisto, 83.

”pimeinä vuokralaisina”.¹⁴⁰ Lehtitietojen perusteella Helsingissä asui vuosina 1945–1946 jopa 10 000–15 000 pimeätä vuokralaista.¹⁴¹

Asumisen arkea ja olosuhteita täydentävän kuvan luomisessa olen hyödyntänyt aikalaistutkimuksia, muun muassa opinnäytteitä. Yhteiskunnallisen korkeakoulun sosiaalipolitiikan ja -työn opiskelijat keräsivät muun muassa haastattelemalla, havainnoimalla tai muilla menetelmin tietoa kaupunkilaisten asumisen arjesta ja puutteista. Tutkimuksen kannalta hyödyllisiä ovat olleet lisäksi yömaja- ja parakkiasumista käsittelevät lehtijutut, jotka pohjautuivat asukkaiden haastatteluihin: pitkiä lehtijuttuja julkaisivat muun muassa Nya Pressen ja Suomen Sosialidemokraatti. Mielenkiintoisia kuvauksia yömajojen elämästä on löydettävissä myös erilaisista muistelmateoksista, sillä yhteismajoituksen arkea ovat käsitelleet muun muassa Arvid Martens (1973) ja Tito Colliander (1973). Muistelmissa on käsitelty yhteismajoituksen lisäksi myös evakuointien yhteydessä yleistynyttä perheiden yhdessäasumista.¹⁴²

Huoneenvuokralautakuntien toiminta

Huoneenvuokralautakunnat vaikuttivat omalla toiminnallaan merkittävästi siihen, kuinka pitkään asunnontarvitsijat joutuivat odottamaan tyydyttävää asuntoa. Asuntojen välityksessä huomioitiin aina hakijoiden olemassa olevat asuinolot ja asumisen tarpeet, mutta hakijoiden keskinäisessä priorisoinnissa huomioitiin myös ajassa muuttuvat poliittiset tarkoituksenmukaisuusseikat. Lautakuntien toimintaan vaikutti poliittisen ohjauksen lisäksi julkinen painostustoiminta sekä jossakin määrin myös hakijoiden harjoittama yksityinen edunvalvonta ja vaikuttaminen.¹⁴³

Lautakuntien toiminnan ymmärtämiseksi on tarkasteltu laajalti lautakuntien elinten käymää sisäistä keskustelua. Huoneenvuokralautakuntien yhteisenä

140. Kts. ongelman kuvauksesta Keskuslautakunta 1945:42, 318\$, Ca:1, HVL, HKA.

141. Kts. esim. HS 1.3.1945, US 11.1.1946, US 12.1.1946, HBL 13.1.1946, HBL 16.1.1946.

142. Mm. Hytönen 2009.

143. Huoneenvuokralautakunnat olivat vastuussa taloudellisen valtalin nojalla säädettyjen lakien ja asetusten toimeenpanosta ja valvonnasta. Lautakunnat olivat kunnallisia elimiä, joiden toiminnan yhdenmukaisuutta valvoi sosiaaliministeriön asuntoasiaintoimisto. Kolmihenkinen lautakunnan yhden jäsenen, joka useimmiten oli puheenjohtaja, tuli olla tuomarinvirkaan kelpoinen. Huoneenvuokralautakunnan jäsenyys katsottiin kunnalliseksi luottamustoimeksi, kun taas päätöksiä valmistelevalta huoneenvuokratoimiston työntekijät olivat kunnallisia toimihenkilöitä. Lautakuntien toimintaa tukenut huoneenvuokratoimisto jakautui tutkimusajanjaksolla viiteen osastoon, jotka olivat: kanslia-, asunnonvälitys-, asumislupa- ja tarkkailu-, liikehuoneisto- ja pakkoalivuokraosasto. Lautakuntien määrä vaihteli vuosien kuluessa, tutkimusajanjaksolla lautakuntien määrä kasvoi viidestä kahdeksaan. Kaupunginvaltuuston 19.12.1945 tekemän päätöksen mukaan perustettiin kolmen vakinaisen ja kahden ylimääräisen lautakunnan lisäksi kolme uutta ylimääräistä lautakuntaa: VI, VII ja VIII lautakunta. Saman päätöksen nojalla perustettiin Helsingin seudulle ylimääräisiä huoneenvuokralautakuntia. Sellaisia olivat Haagan-Pitäjämäen, Malmin ja Oulunkylän-Pakilan piirin huoneenvuokralautakunnat. Vuonna 1948 tuli I varsinaisesta lautakunnasta päätoiminen eli niin sanottu virkamieslautakunta, jolla oli kaksi kokousta päivässä. Sen lisäksi oli kolme varsinaista: II, III ja IV sekä kolme ylimääräistä lautakuntaa, V, VI ja Malmin piirin lautakunta. Kts. Helsingin huoneenvuokralautakuntien arkiston arkistokuvaus, Huoneenvuokralautakunta 1941–1963, HKA.

elimenä oli keskuslautakunta ja periaatteellisten ja tulkintakysymysten käsitelyä varten asetettiin huoneenvuokralautakuntien neuvottelukunta.

Erityisesti neuvottelu- ja keskuslautakunnan tuottamat asiakirja-aineistot ovat tutkimuksen kannalta olennaisia, sillä ne ovat auttaneet ymmärtämään lautakuntien toimintalogiikkaa. Edellisen lisäksi pöytäkirjat ovat toimineet tärkeinä tietolähteinä. Tiettyjä ongelmatilanteita varten lautakunnat keräsivät tavallista tarkempaa tietoa omasta toiminnastaan, ja näitä tietoja liitettiin pöytäkirjoihin: muun muassa tietoja asuntojen odotusajoista ja häätöjen määristä. Pöytäkirjoihin tallentuneet keskustelut auttavat osaltaan valottamaan minkälaisten viranomaistulkintojen ja arvojen varassa säännöstelyä toteutettiin.¹⁴⁴

Asuntopulasta johtuen perheiden pakotettu yhdessä asuminen yleisty, mikä synnytti monenlaisia konflikteja ja riitatilanteita asuntojen asukkaiden välille. Säännöstelylainsäädäntö, ja niin sanotun ”huone ja henkilö” -periaatteen soveltaminen, pakotti asunnonhaltijat luovuttamaan ylimääräistä tilaa asunnoistaan sitä tarvitseville.¹⁴⁵ Näistä konflikteista kertoivat niin asunnonhakijat kuin asuntojenhaltijat. Asunnonhaltijoiden kokemuksia olen tarkastellut heidän lähettämiensä kirjeiden avulla. Lisäksi huoneenvuokratoimistoihin kirjeitä lähettivät muun muassa taloyhtiöiden edustajat erilaisista säännöstelyyn liittyvistä kysymyksistä.¹⁴⁶

Sanomalehti- ja aikakauslehtiaineistot

Sanomalehti- ja aikakauslehtiaineisto toimii tutkimuksessa täydentävänä aineistona, jolla kautta päästään kiinni aikalaiskeskusteluun ja asuntopulanteen yleisen tilanteen kehittymiseen. Viranomaisille sanomalehdet olivat tärkeä tiedotuskanava, jossa kaupunkilaisille kerrottiin asunto- ja vuokrasäännöstelyn sekä asiantikäytäntöjen muutoksista, asuntopulan kehittymisestä ja suunnitteilla olevista toimenpiteistä. Toimittajat harjoittivat havainnointiin pohjautuvaa tiedonkeruuta, sillä he tekivät melko pitkiäkin lehtijuttuja muun muassa yömaajojen ja tilapäisparakkien asukkaiden elämästä ja arjen ongelmista. Asumisen epäkohtia käsittelevä kirjoittelu kiihtyi tyypillisesti eduskunta- ja kunnallisvaalien yhteydessä, ja kirjoittelun poliittiset kytkökset on huomioitu sanomalehtiaineiston tulkinnassa.¹⁴⁷ Panu Pulma on puolestaan Helsinkiä koskevan aikakauslehtikirjoittelun osalta tuonut esille, että ”pääkaupunkina Helsinki muodosti eräänlaisen arvopeilin”.¹⁴⁸ Helsinkiä koskevien juttujen avulla käsiteltiin myös

144. Kts. hallinnollisten asiakirjojen tulkinnasta esim. Tiuhonen 1995, 39–40; Tiuhonen & Ylikangas 1992, 9.

145. Asunnonhaltijat saivat taloudellista kompensatiota huonetilan luovuttamisesta, tähän palataan luvussa 4.1.2.

146. Nämä kirjeet talletettiin huoneenvuokralautakuntien arkistossa omiin sarjoihin, Ea, saapuneet.

147. Muun muassa Leppänen 1994, 329 on tarkastellut Työkansan Sanomissa julkaistujen asuntopulaa käsittelevien juttujen yhteyttä vaalityöhön. Kts. myös Perko 1988, 120–121.

148. Pulma 2000a, 199.

yleisemmin kaupunkielämän epäkohtia ja sosiaalisia ongelmia ja usein kärjistytyllä tavalla. Kirjoittelu heijasteli 1900-luvun alkuvuosikymmenillä virinnyttä maaseutu–kaupunki –vastakkainasettelua ja antiurbanismia.¹⁴⁹

Julkisen keskustelun osalta hyödynnetään erityisesti Helsingin huoneenvuokratoimiston keräämää laajaa lehdistöaineistoa, jonka avulla lautakunnat tarkkailivat suuren yleisön tunteja ja pyrkivät korjaamaan julkisuudessa esiintyviä vääriksi katsottuja tietoja. Lehtileikekokoelmaa ylläpidettiin kaikkina lautakuntien toimintavuosina, mutta tässä tutkimuksessa on rajauduttu vuoden 1944 lopusta vuoden 1947 loppuun rajautuvaan ajanjaksoon. Tarkasteluajanjaksoilla leikekokoelmaan karttui reilusti yli tuhat asuntopulaa käsittelevää sanomalehtijuttua.

Sanomalehdet, mutta erityisesti yleistajuiset aikakauslehdet toimivat myös foorumina asumisen ongelmia käsittelevälle keskustelulle, jota käytiin erilaisten ammattiryhmien sisällä. Talonomistajien ja asunnonhaltijoiden näkökulmien kartoittamiseksi on työtä varten läpikäyty edellä mainittujen ryhmien etuja ajavan Suomen Asuntokiinteistöliiton julkaisun Asuntokiinteistölehden vuosikerrat 1945–1950. Asuntojen ja terveyden välistä suhdetta käsittelevien tutkimusten tuloksia julkaistiin erikoisalojen aikakauslehdissä kuten Duodecimissa ja laajemmalle yleisölle suunnatuissa julkaisuissa kuten Terveydenhoitolehdessä.

Aikakaus- ja sanomalehdissä sekä julkaistiin että referoitiin asiantuntijoiden laatimia ja ajan tutkimustietoon pohjautuvia puheenvuoroja. Lastensuojelu- ja sosiaalityön kohteina olleiden perheiden kokemuksia ja niistä tehtyjä tulintoja tuotiin esille Huoltajassa, Väestöliiton vuosikirjoissa ja Mannerheimin Lastensuojeluliiton julkaisuissa. Erityisesti Lastensuojelun Keskusliiton Lapsi ja Nuoriso –lehdessä käsiteltiin kasvatukseen ja vanhemmuuteen liittyviä kysymyksiä myös asumisen näkökulmasta. Vaikka lapsilla ei ollut puhevaltaa yhteiskunnallisessa keskustelussa, heidän tarpeitaan artikuloi 1940-luvun edetessä laajeneva asiantuntijoiden joukko, johon sisältyi lastentarhojen varhaiskasvattajia, lastensuojeluviranomaisia ja kasvatustieteiden psykologeja.¹⁵⁰

Visuaalinen aineisto

Helsingiläisten asunontarvitsijoiden asuin- ja elinympäristöjen tarkastelussa hyödynnetään laajalti valokuva-aineistoja. Sanoma- ja aikakauslehdissä julkaistujen kuvien lisäksi tutkimuksessa on käytetty Helsingin kaupunginmuseon, Helsingin seurakuntayhtymän, Kansan Arkiston, Kovaosaisten ystävät ry:n, Rikosmuseon ja Puolustusvoimien SA-kuvan kuva-arkistoja. Muuna visuaalisena aineistona on hyödynnetty edellisten lisäksi sanomalehdissä julkaistuja

149. Kts. esim. Palomäki 2011, 297; Ruonavaara 1993, 252.

150. Vuori 2003, 44–45; Satka 1995, 144–148; Pulma 1987, 224–225.

pilapiirroksia sekä muun muassa asunnontarvitsijoiden hakemusasiakirjoihin liittämiä asuntojen pohjapiirustuksia sekä lehtileikkeitä.

Tutkimuksessa valokuvia on hyödynnetty ensisijaisesti puutteellisen asumisen kuvauksessa. Kuvien käytön tavoitteena on ollut auttaa lukijaa ymmärtämään työssä tutkittavien kaupunkilaisten arkea ja olosuhteita.¹⁵¹ Varsinkin yömajojen oloja esittelevät valokuvat ovat toimineet myös informaatiolähteenä ja tutkimustulkintoja tukevana aineistona. Muiden lähteiden tavoin valokuvien tarkastelussa ja tulkinnassa on pohdittu aineiston kontekstia. Erityisesti kulttuurihistorian piirissä on tarkasteltu valokuvaajan roolia kuvan tuottajana, ja kuvaajien on nähty kuvaushetkellä rajaavan kuvien valottamaa todellisuutta omien valintojensa ja intressiensä pohjalta, mikä puolestaan osaltaan ohjaa katsojan tulkintaa.¹⁵² Kuvaaja voi antaa katsojille tai kirjan lukijoille myös suoraan valokuvien lukuohjeita. Esimerkki Heikki von Hertzen kuvasi kirjaansa ”Koti vaiko kasarmi lapsillemme” varten useita kymmeniä kuvia, joilla hän halusi tuoda polemisoiden esille sekä hyviä että huonoja esimerkkejä asuntorakentamisesta ja kaavoittamisesta.¹⁵³ Hertzen totesi, että Helsingin jokaisesta kaupunginosasta voisi ”julkaista tyrmistyttäviä” näkymiä, mutta liiallisen kärjistämisen välttämiseksi kuvia ei otettu esimerkiksi Sörnäisistä vaan kaupungin keskustasta ja melko uusista rakennuksista ja niiden julkisivuista.¹⁵⁴

Monia tässä tutkimuksessa käytettyjä valokuvia on niiden kuvaamisen aikoihin hyödynnetty poliittisen vaikuttamisen välineenä. Esimerkiksi Kova-osaisten ystävät ry:n perustaja Arvid von Martens hyödynsi yömajojen arkea käsitteleviä valokuvia neuvotellessaan Helsingin päättäjien kanssa uusien majoitustilojen tarpeellisuudesta. Hän tunsu hyvin yömajat kuvauspaikkoina ja pystyi hyödyntämään valokuvaajaystäviään kodittomuuden dokumentoinnissa. Herättääkseen keskustelua tilapäismajoituksen ongelmista von Martens antoi lisäksi juttuvinkkejä sanomalehtien toimittajille, jotka sanomalehtikuvien avulla nostivat esille kodittomuuteen liittyviä ongelmakohtia.¹⁵⁵

Helsinkiä käsittelevissä kaupunkikirjoissa ei asuntopula juurikaan näkynyt. Teoksissa esiteltiin laajalti pääkaupungin rakennuskantaa, mutta ei juurikaan arkista asumista.¹⁵⁶ Kirjoihin ja museoiden kuva-arkistoihin onkin tallentunut pääasiassa rakennuskuvia. Osaltaan valokuvauksen kalleudesta johtui, että tavallisista helsinkiläiskodeista säilyi vähän sisäkuvia.¹⁵⁷ Eniten museoihin päätyi kuvia asunnoista ja ”kulttuurikodeista”, joilla nähtiin olevan taiteellista ja

151. Vrt. Waris 1973, 163–164.

152. Saraste 1980, 150–157.

153. von Hertzen 1946, 3.

154. Hertzen 1946, 23.

155. Kts. von Martensin poliittisesta vaikuttamisesta Rönneikkö 2008, luku 6.3.1.

156. Kts. esim. Blomberg & Kurjensaari 1949; Hanste et. al. 1950; Mårtensson 1950.

157. Harju 2007, 15.

taidehistoriallista arvoa. Suomessa julkaistiin myös kuvakirjoja, joissa esiteltiin erityyppisiä, mutta edustavaksi koettuja, asuntoja.¹⁵⁸

Tämän työn kannalta hedelmällinen valokuva-aineisto on talletettu Rikosmuseoon, jossa säilytetään Helsingin rikospoliisin rikospaikkakuvien kokoelmaa. Rikospaikkakuvia käytettiin sekä rikosten tutkinnassa että oikeudenkäyntiaineistona. Rikospaikkakuvat avaavat tavanomaisesta kaupunkikuvan tallentamisesta poikkeavia näkymiä Helsingin eri kaupunginosien asuin- ympäristöihin ja asuntoihin. Kuvia otettaessa asuntoja ei siivottu kuvausta varten vaan asunnot on kuvattu siinä tilassa, mihin ne jäivät rikoksen teon jälkeen.¹⁵⁹

Valokuva-aineiston lisäksi tutkimuksessa on hyödynnetty pilapiirroksia, joita julkaistiin sanomalehdissä usein pakinoiden yhteydessä. Pakinoissa otetaan kantaa johonkin ajankohtaiseen ilmiöön, ja usein pakinoiden tavoitteena on tuoda humoristisella tavalla vaihtoehtoisia näkökulmia tarkasteltaviin kysymyksiin.¹⁶⁰ Asuntopulaa käsittelevien pilapiirrosten tarkastelulla on syvennetty ymmärrystä aikalaisten asuntopulaa koskevista käsityksistä ja arvoista.

1.5 TUTKIMUSMENETELMÄT JA TEORETTISET LÄHTÖKOHDAT

1.5.1 Asumisen kokemuksen sosiaalinen rakentuminen

Puutteellisen asumisen kokemus rakentuu tutkimuksessa sosiaalisesti. Viranomaisille kirjelmiä laatiessaan ja kokemuksia jakaessaan asunnontarvitsijat joutuivat muuntamaan välittömät elämyksensä (esimerkiksi kylmälle altistumisen) kielellisiksi kuvauksiksi ja turvautumaan käsitteisiin, jotka olivat aikalaisille tuttuja ja joiden nähtiin edistävän asunnonsaantia.¹⁶¹ Asunnontarvitsijoiden tekstien tarkastelussa huomioidaan aineiston rakentumisen institutionaalinen luonne ja konteksti.¹⁶² Kirjeaineiston sosiaalisen, kulttuurisen ja institutionaalisen ulottuvuuden tiedostaminen on aineiston tulkinnan ja lähdekritiikin väline.

Huoneenvuokralautakuntien välityksellä tapahtunutta asiointia säätelivät hallinnon lainalaisuusperiaatteet, eli virkailijoiden toimintaa ohjasivat sekä säännöstelylainsäädäntö että voimassa olevat oikeusnormit.¹⁶³ Sekä virkailijoiden että asunnontarvitsijoiden oikeusturvan takaamiseksi asunnonhakupro-

158. Kts. esim. Grönroos (toim.) 1950.

159. Kaartinen 2007, 8.

160. Manninen 1987, 20–21.

161. Kokemuksen sosiaalisesta ja kielen kautta tapahtuvasta rakentumisesta kts. Kivimäki 2013a, 54–56; Kivimäki 2013b, 12; Lahtinen et. al. 2011, 21–22. Kts. Heiskala 2001, 37–38 fyysisten, ruumiillisten tuntemusten ja niiden sosiaalisen konstruoinnin välisen suhteen tarkastelusta.

162. Kts. esim. Jay 2005; Scott 1991. Asunnonhakemisen ja asunnottomuuden kontekstissa kts. Luosma 2000, 17–18. Vrt. Granfelt 1998, 15.

163. Kts. lainalaisuusperiaatteen käsittelystä esim. Stenvall 2000, 101.

sessi dokumentoitiin melko kattavasti. Lautakuntien käytäntöihin kuului muun muassa hakijoiden asuinolojen tarkistaminen, minkä lisäksi oleelliset elämäntilanteiden muutokset, kuten avioituminen, piti osoittaa todistuksilla. Kirjallisen menettelyn tavoitteena oli samalla huijausyrietyksien ehkäiseminen.¹⁶⁴ Hakemusprosessiin liittyvää dokumentaatiota toisaalta hyödynnetään asunnon saannin edistämisessä. Hakijat lisäsivät hakemuksiinsa vapaaehtoisesti erilaisia liitteitä, joiden nähtiin edesauttavan oman asian käsittelyä, muun muassa lääkärintodistuksia ja sosiaaliviranomaisten kirjoittamia lausuntoja.

Asunnontarvitsijoiden luokittelu ja priorisointi perustui osaltaan heidän tarpeidensa ja haavoittuvuutensa arviointiin, mikä todennäköisesti lisäsi houkuttuksia kuvata oma elämäntilanne todellisuutta huonommaksi.¹⁶⁵ Sekä histori-
antutkimuksessa että yhteiskuntatieteellisessä tutkimuksessa on tarkasteltu monista eri näkökulmista anomus- ja kanteluprosessien eri ulottuvuuksia ja retorisia käytäntöjä.¹⁶⁶ Tietoisuus erilaisten kontrollikäytäntöjen olemassaolosta lienee vaikuttanut siihen, että ainakin elinolojaan ihmiset pyrkivät kuvailemaan melko totuudenmukaisesti. Kaikista asioista ei kirjeissä haluttu edes kertoa. Muun muassa perheen sisäisistä ongelmista kertomisen kynnyks nousi melko korkealle.¹⁶⁷

Pääosa asioinnista tapahtui huoneenvuokratoimistossa, jossa asunnonhaki-
joilla oli tilaisuus tavata niin sanottuja neuvoa antavia tuomareita. Kasvokkai-
sessa vuorovaikutuksessa osapuolet loivat, sosiaalisen konstruktionismin näkö-
kulmasta, asuinoloja koskevaa todellisuutta.¹⁶⁸ Yhtä lailla kirjeiden välityksellä
tapahtuvaa asiointia voi tarkastella eri osapuolten välisenä neuvotteluna ja todel-
lisuuden luomisena.

Jatkosodan aikaista sotilaiden ja heidän perheidensä välistä kirjeenvaihtoa
tutkinut Sonja Hagelstam on tarkastellut kirjeiden kirjoittamista dialogisena
toimintana. Hagelstamin mukaan kirjeiden muotoutumiseen vaikuttivat oleel-
lisesti kirjoittajien pohdinnat siitä, minkälaisia reaktioita kirje tulisi herättä-
mään vastaanottajassaan.¹⁶⁹ Osaltaan tästä reaktioiden ennakoinnista kertoo
hakijoiden tapa turvautua lakimiehiin ja asianajajiin hakemusten laadinnassa.
Hakijat uskoivat asianajajien kykenevän esittämään päätöksentekoon vaikut-
tavat tekijät tavalla, joka vakuuttaisi hakemuksia käsittelevät lautakuntien
jäsenet ja virkailijat. Toisaalta reaktioiden ennakointi vaikutti myös näkökulmiin

164. Crozier 1964 on käsitellyt byrokratiaa epäluottamukseen perustuvana hallintona.

165. Myös Helsingin kaupungin asuntojenjakoa koskevassa tilastollisessa tutkimuksessa esitettiin samankaltainen epäily asunnonhakijoiden kertomusten todenperäisyydestä. Kts. TKH 1950:8, 118.

166. Kts. esim. Asuntohakemusaineistojen osalta Dale 2010, Manley 2006, Luosma 2000. Yleisestä anomus- ja kanteluaineistoja käsittelevästä tutkimuksesta kts. Ingram & Schneider 2005, Barnes et. al. 2004, Fitzpatrick 1996, Katajala 1994; Danet & Gurevitch 1972.

167. Husso 2003, 312; Paloheimo 1992. Kts. aikalaisnäemyksenä Torkkel 1957, 37.

168. Kts. sosiaalisen konstruktionismin perusedean kuvauksesta esim. Gubrium & Holstein 2008, 3.

169. Hagelstam 2011, 302.

ja tapoihin, joilla asunnontarvitsijat kuvasivat omaa perhettään ja perheenjäsenten hyvinvointia. Hakijat vetosivat tavallisimmin sopivimmaksi katsottuihin perusteluihin.¹⁷⁰

Edellä kuvaillut tekijät huomioiden oletuksena on, että kirjeiden ja kante-
luiden avulla pystytään tutkimaan myös asunnontarvitsijoiden kokemaa hyvin-
vointia ja sen puutetta. Kokemusten tulkinnassa otetaan kuitenkin huomioon
aineiston syntyta-
pa ja kontekstit. Hakemusten käsittelyprosessit ja asunnonvä-
lityksen käytännöt vaikuttivat osaltaan siihen, mitä asioita kirjeissä tuotiin esille
ja millä tavoin. Institutionaalisen konteksti rajasi osaltaan ja rajoitti kirjeiden
sisältöä ja kokemusten esille tuontia. Esitetyt huolenaiheet kuvasivat samalla
hakijoiden arvostuksia ja tunnekokemuksia. Tunneilmaisu-
jenkin tarkastelussa on huomioitava edellä laajemmin kuvaillut kulttuuriset normit ja konventiot.¹⁷¹
Vaikka tutkimuskohteiden autenttisiin tunteisiin, niiden elämykseen, ei ole
mahdollista päästä kiinni, antavat tunneilmaiset ja -kokemukset viitteitä, joskin
sosiaalisesti ja kulttuurisesti välittyneinä, alkuperäisestä tunne-elämyksestä.¹⁷²
Tarkastelen asunnontarvitsijoiden kuvauksia elinoloistaan ja tuntemuksis-
taan *sekä asunnonsaantia edistävinä kirjelminä että hyvinvoinnin ja sen puutteen
kuvauksina.*

Aineiston luonteesta johtuen tulkintaa tuetaan kuitenkin muulla aineistolla.
Asunnontarvitsijoiden hyvinvoinnin ja sen muutosten tarkastelussa turvaudun
aineistotriangulaatioon. Laadullisen tutkimuksen piirissä aineistotriangulaati-
olla tarkoitetaan sitä, että yhdessä tutkimuksessa yhdistellään useammanlaisia
aineistoja keskenään.¹⁷³ Historiantutkimuksessa on tyypillisesti hyödynnetty
kaikkia sellaisia aineistoja ja menetelmiä, jotka lisäävät ymmärrystä tutkitta-
vasta ajanjaksosta ja tutkimuskohteesta. Erilaisten aineistotyyppien tietoisien
hyödyntämisen nähdään tässä tutkimuksessa auttavan asunnontarvitsijoiden
hyvinvointia koskevien tulkintojen tekemistä ja toisaalta lisäävän tutkimuksen
luotettavuutta ja tulosten yleistettävyyden pohdintaa.¹⁷⁴ Kokemusten tarkas-
telun rinnalla on tarpeellista tarkastella tilastollisen aineiston pohjalta elinolojen
muutoksia. Taulukossa 1.3 tuon esille asunnontarvitsijoiden hyvinvointia ja sen
puutteita tarkastelevat aineistot.

170. Vrt. Lahtinen et. al. 2011, 13; Vehkalahti 2011, 221. Viranomaisten kanssa asioinnin voidaan nähdä synnyttä-
neen omat kirjoittamisen konventionsa.

171. Kts. Koivisto 2011, 360.

172. Kts. näkemyksestä esim. Pehkonen 2013, 17; Vaizey 2010, 9–12. Vrt. Tuominen 1994, 93; Horelli 1982, 94–98.

173. Eskola & Suoranta 2008, 68–69.

174. Vrt. Winter 1997, 18,

TAULUKKO 1.3. Asunnontarvitsijoiden hyvinvointia (ja sen puutetta) tarkastelevat aineistot.

TUTKIMUSAINEISTON TUOTTAJA	AINEISTOTYYPPI
Asunnontarvitsijat	Kirjeaineisto, kantelut, mielipidekirjoitukset
Sosiaali- ja terveysalan ammattilaiset	Lääkärintlausunnot, viranomaisasioinnin tuottamat lausunnot ja tarkastusraportit
Huoneenvuokralautakunnat	Asunnontarkastajien raportit
Aikalaistutkijat ja -opiskelijat	Tutkimukset, artikkelit, opinnäytteet
Helsinkiiläiset asukkaat / historiantutkijat ja etnologit	Muistitietoa hyödyntävä tutkimuskirjallisuus

Asiakkaiden ongelmia käsitellessään lautakuntien virkailijat ja sosiaali- ja terveydenhoidon ammattilaiset tekivät omia tulkintojaan muun muassa asuinolojen ja perheiden ongelmien välisistä syy–seuraus-suhteista. Esimerkiksi lääkärit tarkastelivat puutteellista asuntoa usein terveydellisenä riskiympäristönä, mutta useimmiten lausunnoissa painotettiin enemmän potilaiden sairauksia tai terveydentilaa ja tyydyttävän asunnon tarvetta paranemisen näkökulmasta. Lääkärien ja viranomaisten toimintaa sitoivat ajanjaksolla vallinneet eettiset ja lainsäädännölliset määräykset, mikä lisäsi hakemusasiakirjoihin liitettyjen lausuntojen luotettavuutta. Viranomaisten ja ammattilaisten havaintoja ja lausuntoja tulkittaessa huomioidaan kuitenkin se, että tulkintojen rakentumista ohjasivat sosiokulttuuriset, aikaan ja suomalaiseen yhteiskuntaan sekä tieteelliseen ymmärrykseen kietoutuvat kontekstuaaliset tekijät.¹⁷⁵

Aineistotriangulaatiota hyödynnetään tutkimuksessa myös siitä syystä, että hakijoilla näyttää olleen korkea kynnys kertoa perheen sisäisistä ongelmista, esimerkiksi juopottelusta ja siihen liittyvästä väkivaltaisesta käytöksestä.¹⁷⁶ Nämä ongelmat tulivat kuitenkin ilmi muun muassa huoneenvuokralautakuntien virkailijoiden lahjontayritysten yhteydessä. Perheiden sisällä koetun turvattomuuden kuvauksessa on tukeuduttu muutamien asunnontarvitsijoiden kirje-kuvausten sekä muistelmien rinnalla lautakuntien virkailijoiden lahjontayrityksiä käsittelevään poliisitutkimusmateriaaliin sekä raastuvanoikeudessa käsitelyihin häätöjuttuihin, joissa käsitellään hyvin laajalti asuntojen sisällä koettua turvattomuutta. Taulukossa 1.4 kuvataan asumisen turvattomuutta käsittelevät aineistot.

175. Kts. esim. Kivimäki 2013a; Atkinson & Gregory 2008; Halmesvirta 1998.

176. Husso 2003, 312; Paloheimo 1992. Kts. aikalaisnäkemysenä Torkkel 1957, 37.

TAULUKKO 1.4. Asumisen turvattomuutta käsittelevät aineistot.

TUTKIMUSAINEISTON TUOTTAJA	AINEISTOTYYPPI
Asunnontarvitsijat	Kirjeaineisto, kantelut, mielipidekirjoitukset
Huoneenvuokralautakunnat	Lautakuntien sisäinen keskustelu
Poliisiviranomaiset	Tutkintapöytäkirjat
Raastuvanoikeus, häätöä käsittelevien riita-asioiden eri osapuolet	Tuomiokirjat ja niihin tallennetut eri osapuolten lausunnot ja poliisin tutkintakirjat
Helsinkiläiset asukkaat	Elämäkerrat ja muistelmat

Asuntopulaan sopeutumisen kokonaiskuvan rakentamisessa ja asunnontarvitsijoiden kokemusten jäsentämisessä on hyödynnetty teemoittelua ja tyypittelyä. Teemoittelu on laadullisen analyysin keskeinen perusmenetelmä, jonka tavoitteena on hahmottaa tutkimusaineistosta tutkimusproblematiikan kannalta keskeisiä aihepiirejä eli teemoja. Tyypittelyn yleisenä ideana puolestaan on löytää yksittäistapauksista joitakin yleisiä tutkittavaa ilmiötä luonnehtivia piirteitä.¹⁷⁷ Omanlaistaan tyypittelyä tai pikemminkin luokittelua harjoittivat muun muassa Helsingin huoneenvuokralautakunnat, jotka loivat kuvaa asuntotilanteesta keräämällä tietoa asunnontarvitsijoiden olevista oloista. Tietojen pohjalta jaottelua tehtiin muun muassa hakijoihin, jotka asuivat päävuokralaisina, alivuokralaisina ja tilapäisasunnoissa (kts. luku 1.4.1). Lautakunnat kykenivät tietojensa pohjalta sanomaan, että hakijat asuivat tyypillisesti alivuokralla, mikä tosin itsessään kertoi kovin vähän asumisen arkisesta kokemuksesta.

Teemoittelua on hyödynnetty luvuissa 3–5 erityisesti puutteellisen asumisen (tarpeiden ja realiteettien välisenä epäsuhtana) kokemusten jäsentämisessä. Puutteiden teemoittelussa hyödynsin asunnontarvitsijoiden kuvausten lisäksi asumisen tarpeita koskevaa teoretisointia sekä yleisiä havaintoja, joita on tehty eri tieteenalojen, erityisesti ympäristöpsykologian ja asuntososiologian, piirissä.¹⁷⁸ Työn kannalta hyödyllisiä olivat samoin 1950- ja 1960-luvun kotimaiset asuntososiologiset tutkimukset, joissa asukkaita on pyydetty itse kertomaan asumisen tarpeistaan.¹⁷⁹ Tutkimuksessa rakennettavaa kuvaa puutteellisen asumisen kokemuksesta on näin ollen pyritty suhteuttamaan sekä aikalaisten tekemään että myöhempään ilmiötä koskevaan tutkimukseen.¹⁸⁰

Teemoittelun rinnalla lukujen 3–5 sisäisen rakenteen jäsentämisessä on käytetty tyypittelyä. Tietyt asunnontarvitsijaryhmät joutuivat muita hakijoita useammin kärsimään määrätynlaisista puutteellisuuksista. Esimerkiksi miehet

177. Eskola & Suoranta 2008, 174–175, 181.

178. Työn kannalta keskeistä tutkimusta ovat tehneet mm. Evans 2006, Horelli 1982, Stokols 1972.

179. Mm. Myllymäki 1954; Piha 1960, 1962.

180. Vrt. Hyrkkänen 2008.

turvautuivat naisia useammin yömaja-asumiseen, lapsettomat avioparit erillään asumiseen ja pikkulapsiperheet kärsivät muita perheitä useammin asuntojen ahtaudesta ja puutteellisesta varustelusta. Eri asumismuotojen kuvauksessa (alivuokralaisasuminen, perheiden yhdessä asuminen, yömajassa yöpyminen jne.) onkin nostettu esille se, minkälaiset perheet ja perheenjäsenet *tyypillisesti* joutuivat mainittuun asumismuotoon turvautumaan ja miten he asumisen kokivat.

Tutkimuksen näkökulmasta, aineistosta ja menetelmästä johtuen on osa helsinkiläisten asunnontarvitsijoiden kokemuksista rajautunut tutkimuksen ulkopuolelle. Työssä tutkittavia kirjeitä kirjoittivat ensinnäkin perheiden aikuiset, ja tästä johtuen lasten kokemuksia voidaan tarkastella ainoastaan välittyneesti, vanhempien tai sosiaali- ja terveydenhoidon ammattilaisten havaintojen ja kuvauksen pohjalta.¹⁸¹ Koska huoneenvuokralautakunnat kykenivät välittämään asuntoja ainoastaan perheille, ei työssä juurikaan tarkastella yhden hengen talouksien asumisen kokemuksia. Näin ollen vähemmän tarkastelulle jäävät muun muassa opiskelijoiden ja vanhuksien asumisen ongelmat, vaikka niihin aikalaiskeskustelussa kiinnitettiin huomiota. Samoin työssä ei juurikaan käsitellä kroonisista asumisen ongelmista kärsiviä kaupunkilaisia, yömajojen niin sanottuja vakituksia asiakkaita.¹⁸² Työssä tarkastellaan melko vähän myös yömajoissa yöpyneiden perheellisten naisten kokemuksia, sillä pääosa naisten yömajoissa yöpyneistä oli naimattomia. Asumisen sosiaalisesta luonteesta johtuen työssä kiinnitetään huomiota asunnonhaltijoiden kokemuksiin, mutta rajoitetussa määrin.

Tutkimuksessa on hyödynnetty tyypittelyä myös hieman toisella tavalla. Työssä on tyypittelyn avulla pyritty parantamaan lähdeaineistoon liittyviä ongelmia. Luvussa 1.4.1 esitettiin, että asunnonhakijat kuvailivat asuinolojaan varsin niukasti. Esimerkiksi enemmistössä perheiden yhdessä asumista ja keittiön jakamista käsittelevistä kirjeistä keittiön jakaminen kuvattiin ongelmaksi, mutta kirjoittajat eivät kertoneet tarkempia syitä. Asumisen arjen kuvauksessa ja ymmärtämisessä onkin jouduttu turvautumaan kymmeneen yksittäisiin sivuhuomautuksiin ja harvinaisempiin kirjeisiin, joissa hakijat, tutkijan onneksi, vääntävät lautakuntien viranomaisille rautalangasta ongelmiansa taustoja. Kun aineistosta nähtiin löytyvän riittävästi samankaltaisia tutkittavaa ilmiötä koskevia kuvauksia, lähdettiin vasta tämän jälkeen tarkempaan kuvaukseen.¹⁸³

181. Kts. eri-ikäisten perheenjäsenten maailmaa koskevien hahmotustapojen erilaisuudesta esim. Gubrium & Holstein 2006, viii.

182. Ilkka Taipale on väitöskirjassaan tarkastellut yksinäisten miesten asunnottomuutta myös tämän työn aikarajauksen puitteissa, mutta Taipale kiinnittää melko vähän huomiota asunnottomuuden kokemukseen. Kts. Taipale 1982.

183. Kts. Eskola & Suoranta 2008, 181–184.

1.5.2 Asunnontarvitsijat rakenteiden puristuksessa

Tutkimuksessa olen kiinnostunut paitsi siitä, miten puutteellinen asuminen vaikutti helsinkiläisten hyvinvointiin, myös siitä, miten asuntopulasta kärsivät kaupunkilaiset pyrkivät jokapäiväisessä elämässään sopeutumaan oleviin oloihin ja ylläpitämään hyvinvointiaan ja terveyttään. Selviytymistä tarkastelen toimintana, jolle reunaehdoja loivat laajemmat yhteiskunnalliset rakenteet. Ymmärrän rakenteet sekä metaforana että sosiaalisen vuorovaikutuksen myötä muodostuvina resursseina ja kulttuurisina malleina, joita toimijat voivat hyödyntää, mutta jotka toisaalta voivat rajoittaa toimintaa.¹⁸⁴ Rakenteen ja toimijan välisen suhteen tarkastelussa otan huomioon, että perheillä oli erilaisia resursseja ja kykyjä kohdata asunnontarpeen ja puutteelliseen asumisen mukanaan tuomat ongelmat. Luvussa 2 tuon esille myös asunnontarvitsijoiden elämäntapaan ja elämänhistoriaan liittyviä tekijöitä, jotka sitoivat perheitä esimerkiksi työn puolesta tietyille työssäkäyntialueille.

Perheiden kohtaamaa stressiä ja kriisejä käsittelevissä tutkimuksissa on nostettu resurssien (esim. raha, sosiaalinen tuki) erot yhdeksi perheiden selviytymisen eroja selittäväksi tekijäksi.¹⁸⁵ Tässä tutkimuksessa tarkastellaan resurssien merkitystä sopeutumiselle sosiaalisen tuen, taloudellisten resurssien ja inhimillisten voimavarojen näkökulmasta. Stressiteoreettisissa tutkimuksissa on esitetty, että resurssien olemassaolo itsessään ei edistä yksilöiden ja perheiden selviytymistä – tarvitaan kykyä myös resurssien käyttämiseen ja oikeanlaiseen kohdentamiseen.¹⁸⁶ Yhtenä jokapäiväisen selviytymisen muotona nähdään myös tunteiden käyttö ja säätely, jota tarvittiin sekä perhe-elämän järjestelyssä että asunnon hakemisessa. Toiminnan saamien muotojen ja perhekohtaisten erojen tarkastelussa tukeudutaan asunnontarvitsijoiden omiin kuvauksiin ja viranomaisasioinnin jättämiin jälkiin. Muun muassa asuntohakemusasiakirjoihin tallentui tietoa hakijoiden tekemistä tilapäisistä asumisen järjestelyistä, jotka osaltaan kertoivat taloudellisten resurssien eroista ja toisaalta arvoalinnoista.¹⁸⁷

Perhetutkimuksen piirissä on tarkasteltu perhe-elämää tekemisen ja toiminnan näkökulmista, joita havaintoja hyödynnän.¹⁸⁸ Perheiden ”sisäisen selviytymisen” tarkastelussa kiinnitän huomiota tapoihin, joilla asuntojen puutteellisuuksien synnyttämiä haittoja pyrittiin lieventämään ja poistamaan.

184. Kts. esim. Sewell 1992, 4–5. Sewelliin kohdistetusta kritiikistä kts. esim. Berggren & Trägårdh 1990, 362–364 jotka ovat pohtineet muutoksen selittämisen mahdollisuuksia. Kts. myös Heikkinen 1993, 14–19 joka käsittelee laajemmin historian tutkimuksen näkökulmasta rakenteen ja toimijan välisen suhteen problematisointia.

185. Nichols 2013, 5–11.

186. Kts. Lazarus & Folkman 1984, 165.

187. Vrt. Renvall 1965, 280 joka näkee, että tapa, jolla ihmiset sopeutuvat ulkoisiin pakkoihin, kertoo myös heidän arvoistaan.

188. Hyödynnän tarkastelussa perhesosiologista tutkimusta, jossa on kiinnitetty huomiota siihen, miten perheitä ”tehdään”, toisin sanoen käytäntöihin ja toimintaan. Kts. näkökulmasta Jallinoja & Widmer 2011, 5–6.

Käytännön toimien tarkastelun ohella kiinnitän huomiota toimijuuteen, siihen ketkä ottivat vastuun jokapäiväisestä selviytymisestä tai kenen vastuulle selviytymisen ja sopeutumisen edistäminen asetettiin. Puutteelliseen asumiseen sopeutuminen saattoi vaatia jopa perheiden pakotettua erillään asumista, mikä osaltaan muovasi konkreettisella tavalla perheiden rakennetta ja kokoonpanoa. Perheet eivät muodostaneet yhtenäistä ja ristiriidatonta toimijaa vaan perheenjäsenillä oli erilaisia kykyjä ja edellytyksiä sopeutua puutteellisen asumisen mukanaan tuomaan ongelmiin.¹⁸⁹ Joissakin perheissä yksi tai useampi perheenjäsen saattoi muodostaa myös riskitekijän muille perheen jäsenille. Perheet suojelivat ja tukivat jäsentensä hyvinvointia ja pärjäämistä, mutta perheen sisällä tapahtui myös jäsenten kaltoinkohtelua, laiminlyöntiä ja hyväksikäyttöä.¹⁹⁰

Perheiden resurssien ja resilienssin, sinnikkyiden, rinnalla laajemmat yhteiskunnalliset rakenteet loivat selviytymisen reunaehdoja. Rakenteet näyttäytyivät erityisesti perheiden hakiessa asuntoa. Hakijoiden vuokranmaksukyky ja taloudellinen asema määrittivät osaltaan sitä, joutuivatko perheet hakemaan lautakuntien välittämiä säännösteltyjä ja siten edullisempia vuokra-asuntoja vai kykenivätkö perheet hakemaan uusia, säännöstelystä vapaita vuokra-asuntoja. Hakijoiden vuokranmaksukykyyn ja -halukkuuden arvioimiseksi tutkimuksessa tehdään tilastollinen laskelma siitä, kuinka paljon asunnonhakijat maksoivat tilapäisasunnoistaan vuokraa ja kuinka paljon he olivat valmiita maksamaan hakemastaan asunnosta (kts. luku 6.2.1).

Pysyvän asunnon puute loi riippuvuussuhteita asunnontarvitsijoiden ja asunnonhaltijoiden ja niitä välittävien tahojen välille, mikä teki asumisen järjestelystä taloudelliseen ja yhteiskunnalliseen vallankäyttöön sidotun prosessin.¹⁹¹ Niin huoneenvuokralautakunnat, alivuokralaishuoneiden vuokraajat kuin tilapäismajoitusta tarjoavat tahot asettivat omanlaisiaan vaatimuksia yösijan ja asunnon hakijoille. Se, minkälaiseksi asunnontarvitsijoiden arki muodostui, oli vahvasti sidoksissa siihen, miten julkinen valta, lähimmäiset ja kanssa-asujat laajemmin heitä kohtelivat.

Asuntopulaan sopeutumisen rakenteellisten tekijöiden ymmärtämiseksi on nähty välttämättömäksi luoda ymmärrystä *asuntojen välittämisen ja tarjonnan prosesseista ja niihin kytkeytyvästä vallankäytöstä*. Taulukossa 1.5 kuvaan lyhyesti aineistoja, joita olen hyödyntänyt luodessani kuvaa asunnontarvitsijoiden selviytymistä ehdollistaneista rakenteista. Rakenne-toimija-suhteen tarkastelu auttaa

189. Vrt. esim. Vaizey 2011, 366–367.

190. Perheen vaihtuvia rooleja käsittelevästä keskustelusta kts. esim. Hawley and DeHaan 1996.

191. Kts. asumisen alueella tapahtuvan vallankäytön yleisestä kuvauksesta Clapham 2005, 28–30. Kts. myös Taipale 1982. Vrt. Gordon 2005, 116, 120, joka käsittelee miten toimijuudet ovat aina jossakin määrin yhteiskunnallisten valtarakenteiden ja käytäntöjen sekä toisaalta ihmisten yksilöllisten ominaisuuksien ehdollistamia.

yymmärtämään erityisesti asunnontarvitsijoiden esille tuomia epäoikeudenmukaisuuden kokemuksia.

TAULUKKO 1.5. Asunnontarvitsijoiden kohtaamaa taloudellista ja yhteiskunnallista vallankäyttöä tarkastelevat aineistot.

TUTKIMUSAINEISTON TUOTTAJA	AINEISTOTYYPPI
Asunnontarvitsijat	Kirjeaineisto, kantelut, mielipidekirjoitukset
Sosiaaliministeriön asuntoasiaintoimisto	Kiertokirjeet
Huoneenvuokralautakunnat	Lautakuntien keskuslautakunnan ja neuvottelukunnan pöytäkirjat
Tilapäismajoittajat	Seurakuntien, järjestöjen ja Koulumatkailutoimisto Oy:n järjestysäännöt

Muun muassa huoneenvuokralautakuntien asunnonvälityskäytäntöjen analyysissä olen hyödyntänyt hallinto- ja organisaatiohistoriallisen tutkimuksen havaintoja siitä, kuinka lautakuntien kaltaisen organisaation tarkastelussa on kiinnitettävä huomiota sekä toimintaa ohjaaviin julkilausuttuihin normeihin että käytäntöjen esilletuomiin arvoihin.¹⁹²

Lautakuntien välityskäytännöt vaikuttivat osaltaan siihen, kuinka pitkään hakijat joutuivat odottamaan tyydyttävää asuntoa. Tutkimuksessa lasketaan tyydyttävän asunnon odotusajan mediaani kaikkien työssä tutkittujen hakijoiden suhteen, ja odotusajan tyyppinen kesto huomioidaan tulokinnassa.¹⁹³

1.6 TUTKIMUSKYSYMYKSIÄ JA TUTKIMUKSEN RAKENNE

Tässä väitöskirjassa tutkitaan Helsingin sotienjälkeistä asuntopulaa ja helsinkiläisten sopeutumista siihen. Ajallisesti tutkimus päättyy vuoteen 1948, johon mennessä suurin osa sodan päättymisen jälkeen asunnontarpeeseen ajautuneista hakijoista oli päässyt tyydyttävään asuntoon. Vuodet 1944–1948 muodostivat lisäksi asuntopolitiikan näkökulmasta ajanjakson, jolloin vastuu asuntopulaan sopeutumisesta jouduttiin asettamaan kaupunkien ja kaupunkilaisten hartaille. Tutkimuksen keskiöön nostetaan huoneenvuokralautakuntien välityksellä asuntoa hakeneet perheet, joiden joukosta löytyivät pahiten asumisen puutteellisuuksista kärsineet asunnontarvitsijat.

192. Kts. esim. Orrman 1995, 78; Tiihonen & Ylikangas 1992, 9.

193. Odotusaikojen tilastollinen analyysi on tehty Open Office Calc -ohjelmalla ja sen DAYS360-funktioita hyödyntäen. Odotusajan pituus päivissä saatiin siten, että Calc-ohjelman taulukkoon ja sarakkeisiin syötettiin kunkin hakijan asuntohakemuksen aloituspäivämäärä sekä päivämäärä, jolloin hakija ilmoitti hyväksyneensä hänelle osoitetun asunnon. DAYS360-funktion avulla odotusaika saatiin muutettua päiviksi. Koska osasta hakemuksista puuttui tarkka lopullista asunnonosoitusta kuvaava päivämäärä, jäi odotusaikojen tilastollisen analyysin N pienemmäksi kuin taulukossa 1.1 kuvattu tutkimusaineisto kokonaisuudessaan.

Väitän, että se, missä määrin perheet onnistuivat sopeutumaan puutteelliseen asumiseen, vaikutti siihen, miten perheet kykenivät sopeutumaan muihin sodan päättymisen mukanaan tuomiin elämänmuutoksiin ja laajemmin elämäntilanteeseen liittyviin elämänmuutoksiin, kuten avioitumiseen ja lasten syntymään.

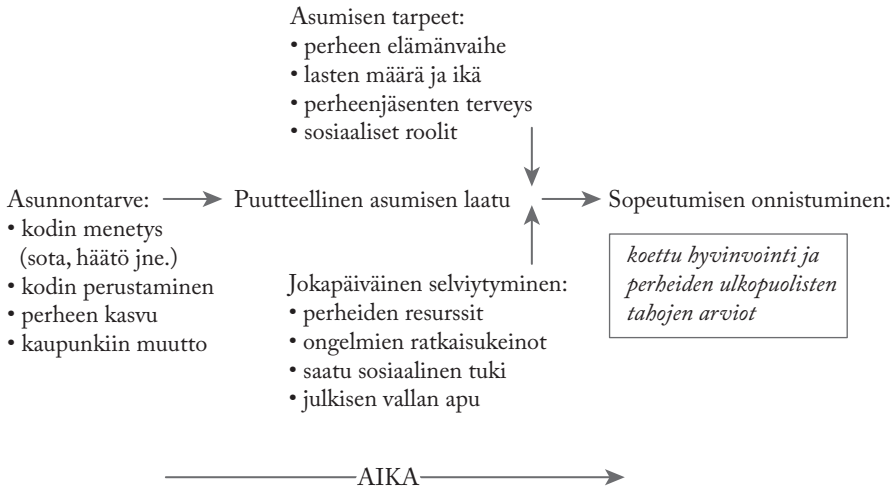
Tutkimuksen keskeisenä tehtävänä on täydentää kuvaa asuntopulan luomista asuinoloista ja niihin sisältyvistä riskitekijöistä, jotka uhkasivat perheiden toimivuutta ja perheenjäsenten terveyttä. Asunnontarvitsijat tekivät omia arvioita siitä, miten asunto- ja asuinympäristöt vaikuttivat heidän perheidensä ja perheenjäsentensä hyvinvointiin, ja hyödynnän näitä arvioita rakentaessani kuvaa puutteelliseksi koetuista asuinoloista. Tietoa asuntopulan perheisiin kohdistamista vaikutuksista tuottivat myös viranomaiset ja asiantuntijat, jotka työskentelivät työssä tutkittavien asunnontarvitsijoiden kanssa. Eri aikalaistahojen tekemien tulkintojen erojen ja yhtäläisyyksien analyysin tavoitteena on parantaa paitsi tutkimuksen luotettavuutta asumisen realiteettien kuvaajana, myös tuoda esille ne tavat, joilla koettuja ongelmia määriteltiin ja julkituottiin. Hyödynnän tulkintojen tekemisessä lisäksi havaintoja, joita myöhempi asumisen ja terveyden välistä suhdetta käsittelevä tieteellinen tutkimus on tuottanut.

Myöhemmän tutkimuksen kohteeksi jätetään sen arviointi, kuinka moni perhe määrällisesti ja millä tavoin kärsi asuntopulasta ja siihen liittyneistä asumisen puutteista. Kvantitatiivisen tai tilastollisen analyysin sijaan tutkimuksessa tarkastellaan minkälaiset väestöryhmät, perheet ja perheenjäsenet tyypillisesti ajautuivat asumisen riskiympäristöihin ja miten puutteellisuudet koettiin sekä minkälaisia merkityksiä niihin liitettiin.

Asuntoihin ja asuinympäristöihin liittyneiden puutteellisuuksien rinnalla työssä tarkastellaan sitä, miten asunnontarvitsijat kykenivät sopeutumaan oleviin oloihin ja välttämään asuinoloihin liittyvät hyvinvoinnilliset ja terveydelliset riskit. Perheiden sopeutumisen ja sen onnistuneisuuden tarkastelussa nojaututaan jo aiemmin kuvailtuun triangulaatioon, sekä perheiden omien subjektiivisten kokemusten että viranomaisten ja asiantuntijoiden tulkintojen ja kokemusten rinnakkaiseen tarkasteluun ja peilaamiseen.

Asunnontarvitsijoiden sopeutumista edistävää toimintaa tarkastellaan tutkimuksessa jokapäiväisen selviytymisen käsitteellä. Tutkimuksessa kiinnitetään huomiota siihen, miten perheet kykenivät eteen tulevia ongelmia ennakoimaan ja ratkomaan, ja miten perheet kykenivät tunteiden tasolla sekä psyykkisesti kestämään pitkittyvät vaikeudet. Kuviossa 1.1 tarkastelen sopeutumiseen vaikuttaneita tekijöitä ja sopeutumisen onnistuneisuuden arvioinnin tulkintakehikkoa pelkistetyn kaaviokuvan muodossa.

KUVIO 1.1. Tekijät, jotka vaikuttivat puutteelliseen asumiseen sopeutumiseen.¹⁹⁴

Työn toisena tehtävänä on tarkastella asunnontarvitsijoiden puutteelliseen asumiseen liittämiä merkityksiä. Hakijat kokivat puutteellisten olojen uhkaavan monia tärkeitä ja säilyttämisen arvoisia asioita, joista perhe ja perheenjäsenten terveys olivat keskeisimpiä. Kuvaillessaan huoneenvuokralautakuntien virkailijoille ja jäsenille oleviin oloihin sisältyviä riskitekijöitä hakijat toivat samalla julkikiäntä perheen, perhe-elämän ja laajemmin perheenjäsenten terveyden arvosta. Perhettä, perhe-elämää ja terveyttä tarkasteltiin tyypillisesti niiden puuttumisen näkökulmasta: esimerkiksi perheenjäsenten pakotetun erillään asumisen yhteydessä hakijoiden – käytännössä perheiden aikuisten – oli varsin luontevaa pohtia, mitä perhe ja päivittäinen perhe-elämä itse asiassa merkitsivät heille. Erityistä huomiota kiinnitän siihen, miten vanhemmat tarkastelivat lastensa tarpeita. Tutkimus syventää näin ollen kuvaa kaupunkilaisvanhempien perheelle, perhe-elämälle ja lapsille antamista merkityksistä.

Työn tarkennetut tutkimuskysymykset ovat

1. minkälaiset perheet tyypillisesti ajautuivat sodan päättymisen jälkeen asunnontarpeeseen ja huoneenvuokralautakuntien asunnonhakijoiksi,
2. kuinka pitkään asuntoa hakevat perheet joutuivat tyypillisesti odottamaan tyydyttävää asuntoa,
3. minkälaiseksi perheiden tilapäiset asumisen olot ja majoitusjärjestelyt muodostuivat tyydyttävää asuntoa odottaessa, ja miten perheet kokivat puutteellisuuden vaikuttavan heidän hyvinvointiinsa ja perhe-elämäänsä,

194. Kaaviokuvan rakentamisessa olen hyödyntänyt tutkimusta Tuominen 1994, 124.

4. minkälaisia merkityksiä perheiden aikuiset liittivät uhatuksi koettuun perhe-elämään ja perheenjäsenten terveyteen, ja
5. millä keinoin ja minkäläisten resurssien varassa perheet pyrkivät hallitsemaan, lieventämään ja ehkäisemään heidän hyvinvointiaan uhkaavia ongelmia ja epäkohtia.

Tutkimus jakaantuu kolmeen temaattisesti rakentuvaan pääosaan. Työn ensimmäisessä, luvut 1 ja 2 sisältävässä osassa käsittelem asuntopulaa tutkimuskohteena ja helsinkiläisperheiden sosiaalisena ongelmana. Luvussa 1 avaan ja perustelen työn tutkimuskentän ja -tehtävän, ja luvussa 2 rakennan tutkimuksen historiallisen ja paikallisen kontekstin ja luon yleiskuvan sotien jälkeisen Helsingin asunto- ja vuokramarkkinoiden toimintalogiikasta. Luvussa 2 nostan lisäksi esille tekijät, joiden johdosta tietyt perheet joutuivat kärsimään puutteellisesta asumisesta. Kuvaankin sitä, minkälaisen taustan omaavat perheet *tyypillisesti* olivat riskissä ajautua puutteelliseen asumiseen piiriin.

Tutkimuksen toisessa, luvut 3–5 sisältävässä osassa tarkastelen, miten helsinkiläiset kokivat asumisensa oloissa, joissa tarpeiden tyydytyksen koettiin jäävän vaillinaiseksi. Keskeiset asumisen tarpeet liittyivät asuintilan riittävyyteen, sen hallitsemisen mahdollisuuteen ja toisaalta asunnon turvallisuuteen ja terveellisuuteen. Asunnontarvitsijoiden kokemusten analyysin rinnalla käsittelem luvuissa sitä, miten asumisen kanssa työskentelevät viranomaiset ja asiantuntijat näkivät asumisen puutteiden vaikuttavan perheiden elämään ja laajempiin sosiaalisiin ja terveydellisiin ongelmiin.

Työn kolmannessa, luvut 6–8 sisältävässä osassa tarkastelen ja arvioin miten vastuu puutteelliseen asumiseen sopeutumisesta jakaantui yksittäisten perheiden sisällä ja toisaalta suhteessa julkiseen valtaan, valtioon ja Helsingin kaupunkiin. Luvussa 6 käsittelem perheiden jokapäiväisen selviytymisen problematiikkaa, keinoja ja eroja. Puutteellisten olojen mukanaan tuomat rasitukset kohdistuivat eri tavoin perheenjäseniin, ja muun muassa stressin kokemuksesta muodostui osin sukupuolittunut. Luvussa 7 tarkastelen lähemmin niitä periaatteita, joiden pohjalta asuntohakemusten priorisointi ja asuntojen välitys toteutettiin. Huoneenvuokralautakuntien vastuulla ollut asuntojen välitys loi yhteiskunnallisia jakoja, mikä osaltaan määritteli perheiden vaikeiden elämänvaiheiden keston. Tutkimuksen keskeiset tulokset esittelen luvussa 8.

2. ASUNTOPULAN VÄESTÖLLINEN JA ALUEELLINEN KOHDENTUMINEN HELSINGISSÄ

2.1 HELSINGIN ASUNTOTILANNE SODAN PÄÄTTYESSÄ

2.1.1 Kaupungit asuntopoliittikan paitsiossa

Toisen maailmansodan päättymisen jälkeinen valtion asuntopoliittinen tuki kohdennettiin Lapin jälleenrakennukseen, maaseudun rakentamiseen ja siirtoväen ja rintamasotilaiden asutustoimintaan. Rakentamisen priorisoinnin myötä asutuskeskukset jäivät asuntopoliittiseen paitsioon, ja asuntopulan luomien ongelmien hoitaminen siirtyi useiden vuosien ajaksi kaupunkilaisten ja paikallisten viranomaisten vastuulle.¹ Tämä jouduttiin toteamaan muun muassa asuntotuotantokomitean vuoden 1948 mietinnössä.² Rakentamista edistävien päätösten sijaan hallitus ja eduskunta antoivat huoneenvuokralautakunnille valtuudet vuokrien ja asumisen laajaan säännöstelyyn, ja vasta aivan 1940-luvun lopulla asutuskeskusten asuntopulaa ratkottiin asuntorakennustoiminnan keinoin.³ Vuosina 1950–1959 Helsingissä valmistui lähes 39 000 asuntoa, ja tästä määrästä yli puolet oli Arava-asuntoja.⁴ 1950-luvulla uudisrakentamisen määrä lähes kolminkertaistui 1940-lukuun verrattuna.

Vuoteen 1948 mennessä asutuskeskusten asunnontarpeen laskettiin kohonneen noin 60 000 asuntoon.⁵ Asutuskeskusten vaikeata asuntopulaa syvensi niihin suuntautuva muuttoliike. Vuosina 1941–1951 kaupunkien ja kauppaloiden väkiluku kasvoi 415 000 henkilöllä ja maaseudun vastaavasti 51 000 henkilöllä.⁶ Mainittuina vuosina rakennetuista asunnoista 155 000 rakennettiin maaseudulle, mutta kaupunkiin vain 56 000 asuntoa. Vuosina 1945–1949 rakennetuista asun-

1. Kts. esim. Palomäki 2011, 268–271; Juntto 1990, 200–204; Räsänen 1984, 127–128.

2. KM 1948:16, 4. Kts. myös KM 1948:13, 4.

3. Kts. esim. Aarnio 2005, 10; Juntto 1990, 203–205.

4. Osaltaan rakentamista vaikeutti se, ettei Helsingin kantakaupungin alueella juuri ollut rakentamaton maata. Uutta maata saatiin alueliitoksen yhteydessä vuoden 1946 alussa, mutta asemakaavoitus ja kunnallistekniset työt veivät oman aikansa. Kts. Palomäki 2011, 278; Herranen 1997, 162; Vihavainen & Kuparinen 2007, 35; Taulukko 18.

5. Kts. KM 1948:17, 2.

6. Juntto 1990, 203.

noista ainoastaan 24 prosenttia valmistui kaupunkeihin.⁷ Vuosina 1940–1949 Helsingissä valmistui noin 10 600 asuntoa, mikä oli vähän verrattuna sotia edeltäneeseen kiivaaseen rakentamisjaksoon: pelkästään vuosina 1937–1939 valmistui 11 000 asuntoa.⁸ Helsingin kantakaupungin alueen väkiluku kohosi tutkimusajanjaksolla noin 262 000 helsinkiläisestä noin 290 000:een (1.1.1944–1.1.1948).⁹ Rakentamisen pienestä volyyymista johtuen lähes 28 000 uutta kaupunkilaista joutui etsimään paikkansa olemassa olevasta asuntokannasta.

Vuosina 1944–1948 Helsingin asuntopulan lievittämisessä korostui huoneenvuokralautakuntien toiminta sekä kaupungin tukema rakennustoiminta, jota kuitenkin vaikeutti työvoiman, rakennustarvikkeiden ja pääomien niukkuus sekä rakentamisen säännöstelyssä toteutetut periaatteet.¹⁰ Näiden ongelmien takia Helsingissä turvauduttiin tilapäiseksi tarkoitettujen asuntojen ja majoitus-tilojen rakentamiseen. Niin sanottujen pikatalojen rakentamisen lisäksi tilapäisrakentamiseen voidaan sisällyttää myös olemassa olevien tilojen, muun muassa väestönsuojien ja sotilasparakkien muuntaminen majoituskäyttöön. Tilapäisasuntojen elinkaari mitoitettiin tarkoituksella tavallisia asuinrakennuksia lyhyemmäksi.¹¹ Lyhyen aikavälin hätärakentamisen rinnalla kaupunki jatkoi pitkän aikavälin kaavoittamista ja asuinalueiden rakentamista.

Maksukykyiset asunnontarvitsijat saattoivat joko ostaa osakehuoneiston tai rakentaa / rakennuttaa oman asunnon tai muuttaa uusiin vuokra-asuntoihin, mutta suurimmalle osalle asunnontarvitsijoista nämä vaihtoehdot olivat joko liian kalliita tai aikaa vieviä.¹² Helsingissä omakotirakennustoiminnan merkitys asuntopulan lieventäjänä jäi melko pieneksi.¹³ Kaupunkilaisten näkökulmasta keskeiseen rooliin nousivat erityisesti huoneenvuokralautakuntien vastuulla ollut asunnonvälitystoiminta, alivuokralaismarkkinat ja kaupungin harjoittama rakennustoiminta (kts. luku 2.3).

7. Laine 1993, 2.

8. Vihavainen & Kuparinen 2007, 35 Taulukko 18.

9. HTV 1946/1947, 34 Taulukko 34; HTV 1949, 40 Taulukko 34. Kantakaupungin väestöön olen sisällyttänyt myös kaupunkiin liitetyn, mutta asemakaavoitetun alueen ulkopuoliset asukkaat.

10. KYMRO muun muassa lykkäsi Helsingin rakennushankkeita. Esimerkiksi vuonna 1946 laaditussa talousneuvoston laatimassa rakentamisen tärkeys- ja kiireellisyysjärjestyksessä asutuskeskusten asunto-rakentamista ei pidetty kovin kiireellisenä. Rakennussäännöstelystä voitiin luopua vasta vuonna 1949 ja lisäksi oman aikansa veivät myös kaavoitustyöt sekä katu- ja viemäröintityöt. Sotavuosina rakentamiseen vaikuttivat myös psykologiset tekijät, kuten pommitusten pelko. Kts. Palomäki 2011, 149; Viitala 1957, 7; Tuuli 1947, 17–21.

11. Vuosina 1946 ja 1947 Helsingissä valmistui jonkin verran asuntopulaa helpottavia vuokra-asuntoja, muun muassa Koskelaan, Mäkelänkadulle sekä Vanhankaupungin alueelle. Kts. HTS, Asuntojentarkastus 1946, 70.

12. Kts. esim. Henriksson 1948, 287; Haimi 2010. Vrt. Ruonavaara 1993, 131 joka on tuonut esille, että Helsingissä omakotirakentamisen merkitys jäi muita kaupunkeja vähäisemmäksi jo maailmansotien välisenä aikana.

13. Kts. esim. Nieminen 1954, 36 ja 51 Taulukko 6b.

2.1.2 Asumisen yleinen taso Helsingissä

Helsingin ja kaupunkien asuntopula ehti syventyä 1940-luvun lopulla niin vaikeaksi, että sekä viranomaistahot että erilaiset järjestöt luonnehtivat tilannetta katastrofaaliseksi. Muun muassa Väestöliitto ja Vuokralaisten Keskusliitto julkaisivat vuonna 1948 pamfletin ”Katastrofi uhkaa asutuskeskusten asuntotilannetta”, jossa nostettiin esille asuntopulan luomat sosiaaliset ja terveydelliset epäkohdat.¹⁴ Katastrofaalinen asuntotilanne kosketti juuri tämän tutkimuksen kohdehenkilöitä, huoneenvuokralautakuntien asunnontarvitsijoita.¹⁵ Puutteellisten asunto-olojen perusteella kortistoihin otetut perheet muodostivat asuntopulan ”kovan ytimen”. Mainitut perheet joutuivat turvautumaan pohjimmaisiin vuokramarkkinoihin, alivuokralla asumiseen, erilaisiin tilapäismajoitusratkaisuihin ja jopa perheiden erillään asumiseen.

On kuitenkin syytä tuoda esille, että vaikka asutuskeskusten asuntotilanne kuvattiin katastrofaaliseksi, niin enemmistölle kaupunkilaisista, noin 60–70 prosentille, asuntopula näkyi vain pienenä kurjuutena. Helsingissä asuntopula sekä asumisen, vuokrien ja energian säännöstely vaikuttivat toisaalta kaikkien kaupunkilaisten elämään. Omaa tai vuokralla olevaa asuntoa hallitsevat asukkaat joutuivat tinkimään asumisväljyydestään ja mukavuuksistaan, mutta tämä ei kuitenkaan estänyt heitä elämästä arkeaan melko tavalliseen malliin. Enemmistö kaupunkilaisista kykeni tyydyttämään asumisen perustarpeensa, joskin heidän asumisen viihtyvyytensä laski. Vuokrasäännöstelyn johdosta asumiskustannukset vanhoissa, ennen säännöstelyn toimeenpanoa rakennetuissa taloissa, pysyivät muihin elinkustannuksiin nähden hyvin maltillisella tasolla (kts. Kuvio 2.1).

Asumisen edullisuus jähmetti osaltaan asuntojen kiertoa, ja asukkaat pysyivät asunnoissaan, vaikka heidän tilantarpeensa väheni esimerkiksi lasten poismuuton johdosta.¹⁶ Energian säännöstely vaikutti myös rakennusten ja käyttöveden lämmittämiseen ja kylminä vuodenaikoina useimmat Helsingin asunnoista olivat viileitä, jopa kylmiä ja samalla kosteita (kts. luku 5). Asuntojen kylmyys talviaikaan vaikuttikin lähes kaikkien kaupunkilaisten elämään.

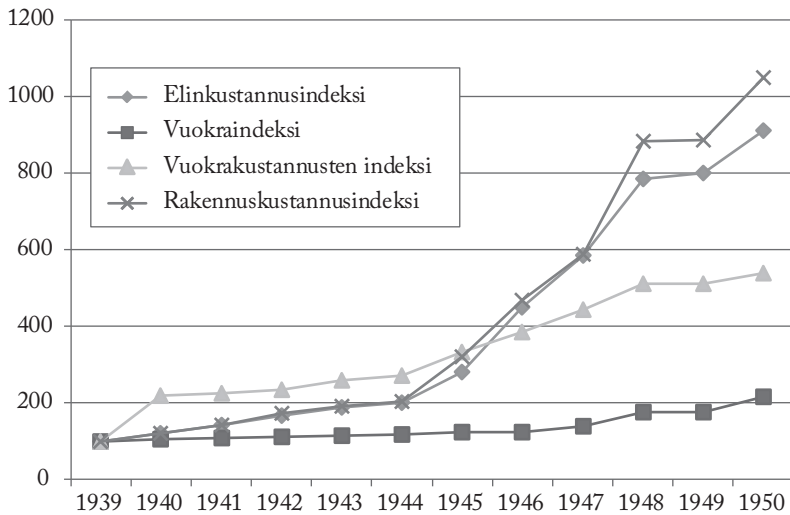
Sekä sosiaalinen tutkimustoimisto että Helsingin tilastotoimisto tekivät sodan päättymisen jälkeen arvioita itsenäisesti hallittavien asuntojen tarpeesta. Laskelmat perustuivat oletukselle, että lähinnä perheet, avioparit tai lesket, mahdollisine lapsineen, olivat itsenäisesti hallittavan asunnon tarpeessa ja

14. Kts. Aarnio 2005; Laine 1993, Liite, 46–47. Osaltaan pamfletin synnyttämän keskustelun pohjalta käynnistettiin toimet Aravan (Asuntorakennustuotannon valtuuskunta) perustamiseksi.

15. Hieman erilaisen ryhmän muodostivat pitkäkestoisesta asunnottomuudesta kärsivät henkilöt, joita Ilkka Taipale on tarkastellut väitöskirjassaan (1982). Noin prosentti Helsingin väestöstä kärsi pitkäkestoisesta asunnottomuudesta, ja usein asumisen ongelmat kietoutuivat laajempiin elämänhallinnan, mielenenterveyden ja alkoholin käytön ongelmiin.

16. Kts. säännöstelyn luomien erilaisten vuokratasojen käsittelystä esim. Malinen 2010b.

KUVIO 2.1. Elinkustannus-, vuokra-, vuokratustannus- ja rakennuskustannusindeksien kehitys vuosina 1939–1950 (1939 = 100).

Lähteet: Wiias 1957, 18; Olsbom 1958, 38.

mittapuuna käytettiin sotaa edeltävää asumisen tasoa.¹⁷ Helsingin tilastotoimisto arvioi jälkikäteisesti vuoden 1944 lopun asunnontarpeen olleen noin 17 000 asuntoa, mutta huoneenvuokralautakuntien toiminnanjohtaja Ernst Lähde arvioi tarpeen hieman korkeammaksi, noin 18 000–19 000 asunnoksi.¹⁸ Vuoden 1945 lopussa tilastollisen asunnontarpeen arvioitiin pysyneen noin 19 000 asunnossa,¹⁹ mutta vuoden 1946 loppuun mennessä asunnontarpeen arvioitiin kohonneen jo 23 244 asuntoon.²⁰ Tilastollisten arvioiden perusteella noin 42 500–58 000 helsinkiläistä oli vuosina 1944–1946 oman asunnon tarpeessa laskettuna kantakaupungin ruokakuntien keskimääräisen henkilöluvun 2,5 perusteella.²¹

Asunnontarvetta koskevat laskelmat toivat välillisesti esille asumisen tason laskun, mutta ne eivät sinällään kertoneet perheiden asuinoloista. Vasta vuoden 1950 väestö- ja asuntolaskenta tuotti tarkempia tietoja helsinkiläisperheiden asuinoloista. Tätä aiemmin kuitenkin sekä asuntojentarkastustoimisto että huoneenvuokralautakunnat keräsivät tilastoja tietoja oman asiakaskuntansa asuinoloista. Tilastoista on nähtävissä, että asuntopula näkyi ensisijaisesti

17. Kts. esim. Modeen 1947a, 96–97. Laskelmissa otettiin huomioon muun muassa avioituminen, Helsinkiin muuttaneiden perheiden määrä ja siirtoväkiperheiden määrä.

18. Kts. TKH 1950:4, 50. Henrikssonin arviosta kts. Asuntojentarkastustoimiston vuosikertomus 1944, Db:1, Asuntojentarkastustoimisto, HKA. Vrt. TKH 1951:11, 191–192, jossa esitettiin hieman korkeampi lukema.

19. Asuntojentarkastustoimiston vuosikertomus 1945, Db:2, Asuntojentarkastustoimisto, HKA.

20. Modeen 1947a, 103; Suomen Kunnallislehti 1947:5–6, 81.

21. Kts. esim. TKH 1956:9, 247. Tieto pohjautuu vuoden 1950 väestölaskennan tuloksiin.

asumisen ahtaautena, perheiden pakotettuna yhdessä asumisena ja alivuokralais-asumisena. Lisäksi perheet joutuivat hakeutumaan asuntoihin, joissa oli puutteelliset keittomahdollisuudet, ja jotka olivat rakenteellisesti huonokuntoisia, kylmiä ja kosteita. Pieni osa helsinkiläisperheistä joutui myös kuukausittain turvautumaan tilapäismajoitukseen yömajoissa ja parakeissa.²²

Kuviossa 2.2 esitän pääosin huoneenvuokralautakuntien ja asuntojentarkastustoimiston tilastojen sekä väestölaskentatietojen varaan pohjautuvan arvion siitä, kuinka moni helsinkiläisperhe kärsi *kuukausittain* vuosina 1944–1948 edellä kuvatuista tyypillisistä puutteellisen asumisen muodoista. Työn lopussa tarkastellaan kysymystä, kuinka moni helsinkiläisperhe kokonaisuudessaan kärsi vuosina 1944–1948 puutteellisesta asumisesta. Monet asumisen puutteellisuudet olivat päällekkäisiä, eli ahtaasti asuvat perheet saattoivat kärsiä samanaikaisesti myös keittomahdollisuuksien puutteesta ja asunnon huonosta kunnosta.

KUVIO 2.2. Arvio erilaisista asumisen puutteista kuukausittain kärsineiden helsinkiläisperheiden määrstä vuosina 1944–1948.²³

22 000–26 000	Ahtaasti asuvat ruokakunnat (2,1 henkilöä tai enemmän huonetta kohden)
16 000–20 000	Ahtaasti asuvat lapsiperheet (perheessä ainakin yksi alle 15-vuotias lapsi)
4 000–6 000	Alivuokralaisina tai sukulaisten ja tuttavien luona asuvien ja yhteistä keittiötä jakavien perheiden määrä
2 000–3 000	Ahtaasti ja alivuokralalla asuvat lapsiperheet
1 000–2 200	Ilman keittomahdollisuutta asuvat perheet
600–900	Rakenteellisesti huonokuntoisissa asunnoissa asuvien perheiden määrä
100–130	Yömajoissa ja parakeissa asuvat perheet

Lähteet: SVT C102:3, 15 Taulukko 6; TKH 1951:11, 187, 191; TKH 1956:9, 250 Taulukko IV; Huoltoviraston vuosikertomus 1949, 135; HTV 1946/47, Taulukko 50; Liitteet, Taulukko 2.

Kuvio 2.2 auttaa osaltaan hahmottamaan sitä, kuinka vaikeata huoneenvuokralautakuntien kortistoon oli päästä. Kuukaudesta ja vuodesta riippuen vaihteli kortistoon otettujen hakijaperheiden määrä 4 000–6 000:een, ja henkilöiden

22. Kts. asunnontarvitsijoiden ilmoittamista asunnontarpeen syistä Liitteet, Taulukko 1.

23. Asumisen ahtautta käsittelevät luvut ovat vuodelta 1950. Helsingin kantakaupungin väkimäärä oli 276 277 vuonna 1945, 290 509 vuonna 1946, 306 479 vuonna 1947 ja 306 085 vuonna 1948. Lapsiperheiden lukumäärä vuonna 1948 oli 48 500. Kantakaupungin väkimäärä vuosien 1946–1948 osalta on laskettu siten, että alueliitoksen jälkeisen Helsingin väkimäärästä on vähennetty liitetyillä alueilla asuneet 51 054 henkilöä. Kts. Karvonen et. al. 2000, Liitetaulukko 1.

määrä kohosi noin 12 000–16 000:een. Gunnar Modeen kiinnitti omissa asunontarvetta koskevissa laskelmissaan huomiota siihen, että edes yhtä neljäsosaa teoreettisesti asuntoa tarvitsevista ei kyetty ottamaan kortistoihin. Modeen näkikin lautakuntien kortistojen mittaavan asumisen minimitarvetta.²⁴ Sodan päättymisen jälkeisestä asuntojen kysynnästä kertoo se, että vuonna 1945 huoneenvuokralautakuntiin jätettiin 14 239 asuntohakemusta, mutta näistä hakemuksista vain akuuteimmat tapaukset pääsivät huoneenvuokralautakuntien kortistoihin – vuoden 1945 lopussa hakijoita kortistossa oli 4 135 (kts. Liitteet, Taulukko 1.4).

2.1.3 Ahtaasti asuminen pienasuntovaltaisten kaupunginosien ongelmana

Ahtaasti asuminen oli yleisin asuntopulan luomista sopeutumisen haasteista. Jo ennen sotia Helsingissä kärsittiin asumisen ahtaudesta, mutta sotavuodet pahensivat oleellisesti ongelmaa. Alueellisesti ja asuntotyypeittäin tarkasteltuna ahtaudesta kärsittiin erityisesti Helsingin pienissä vuokra-asunnoissa, jotka sijaitsivat kantakaupungissa ja sen väkirikkaissa kaupunginosissa, erityisesti Pitkäsillan pohjoispuolisissa kaupunginosissa.²⁵ Työläiskaupunginosien ruokakunnat olivat samankaltaisia kuin muissa kaupunginosissa, joten asumistiheys kasvoi pääosin asuntojen pienuuden johdosta.²⁶

Jatkosodan päättyessä oli Helsingin alueella asuntoja noin 84 000, ja näistä suurin osa oli yhden tai kahden huoneen asuntoja. Olemassaoleva asuntokanta muodostikin ne peruspuitteet, joihin perheiden oli mukauduttava asumisen tarpeiden muutoksesta huolimatta.²⁷ Vuoden 1950 asuntolaskenta tuotti tarkkoja tietoja asuntojen kaupunginosittaisesta jakaantumisesta. Ylivoimaisesti eniten asuntoja oli Kallion alueella (10 939), mutta huomattava määrä asuntoja sijaitsi myös Taka-Töölössä (9 542), Etu-Töölössä (9 033), sekä Kampissa (7 323) ja Ullanlinnassa (6 337). Mainittujen kaupunginosien asunnot muodostivat yhteensä (43 174) puolet kantakaupungin kaikista huoneistoista (86 790).²⁸

Väestölaskenta tuotti tarkkoja tietoja myös ahtaasti asumisesta, jonka raja ylittyi, jos huonetta kohden oli enemmän kuin kaksi asukasta. Vajaa 42 prosenttia Helsingin noin 30 000 yhden huoneen asunnosta oli ahtaasti asuttuja. Reilussa 31 000 Helsingin kaksiossa tilanne oli jonkin verran parempi, mutta

24. Modeen 1947a, 97, 103.

25. Kts. Pulma 2000a, 119–120; Juntto 1990, 161; Siipi 1962, 247–248; TKH 1951:1, 2; TKH 1951:11, 170; Tilapäis-
majoituskomitea 1949–1950, 2.

26. TKH 1956:9, 256.

27. F. G. 1956, 256.

28. TKH 1951:11, 170.

kaksioistakin vajaa 19 prosenttia oli ahtaasti asuttuja.²⁹ Yhteensä 1–2 huoneen asunnot muodostivat lähes 70 prosenttia Helsingin asuntokannasta. Kaiken kaikkiaan joka viides Helsingin asunto oli ahtaasti asuttu, ja vajaa kolmannes kaupungin asukkaista eli yli 107 000 helsinkiläisistä asui ahtaasti väestölaskennan keruuhetkellä.³⁰

Kaupunkien asuntokomitea kiinnitti jo vuonna 1939 huomiota kaupunkilaisten kokemaan asumisen ahtauteen, jonka syiden nähtiin pitkälti liittyvän asumisen hintaan ja tiettyjen väestöryhmien matalaan vuokranmaksukykyyn.³¹ Kaupunkien asunto-oloja käsitelleessä sosiaalisessa erikoistutkimuksessa tuotiin edelleen esille, että ahtaasti asuminen oli ruokakuntien keino pienentää asumiskuluja – tuloja tarvittiin myös ”jokapäiväisen leivän” hankintaan.³² Helsingissä ei ennen sotia ollut juurikaan vapaata asuntoreserviä. Näin ollen vähäisen rakentamisen oloissa kaupungin väkimäärän lisääntyminen näkyi asumistiheyden kasvuna. Helsingin muuttovoitto jatkui sotavuosina ja asukasluvultaan suurimpien kaupunginosien väkimäärä lisääntyi vuosina 1940–1946 noin 25 000 asukkaalla. Merkittävää lisäystä tapahtui erityisesti Taka-Töölön–Ruskeasuon alueella (kts. Liitteet, Taulukko 3). Keskusta-alueen väkilukua lisäsivät erityisesti perheettömät alivuokralaiset, jotka halusivat olla lähellä kaupungin palveluita ja vapaa-ajan tarjontaa. Alivuokralaisten osuus oli esikaupungeissa runsaasti puolta pienempi kuin kantakaupungissa.³³

Väestön keskittyminen tiettyihin kaupunginosiin lisäsi paitsi asumisen ahtautta myös väestötiheyden kasvua. Korkea väestötiheys kertoi paitsi tiiviistä rakentamisesta, myös siitä, että alueella oli vähän viheralueita suhteessa väestömäärään.³⁴ Esimerkiksi Sörnäisissä hehtaarin alueella asui yli 20 kertainen määrä ihmisiä verrattuna Kaivopuistoon, jossa puistoalueet loivat ympäristöön väljyyttä.

Enemmän asumisen ja elämisen väljyyttä tarjosivat uudet asuinalueet, joiden rakentaminen kiihtyi vuoden 1946 suuren alueliitoksen jälkeen. Uusien asuntojen ja asuinalueiden rakentaminen keskittyi vuosina 1940–1949 erityisesti Meilahden (2 404 asuntoa) ja Käpylän (1 167 asuntoa) alueille. Meilahden XV kaupunginosaan rakennettiin erityisesti osakehuoneistoja, jotka tarjosivat maksukykyisille uusille asukkaille melko väljät asuintilat. Vuoden 1950 väestölaskennan perusteella Meilahden asunnoista asui sataa huonetta kohden 144 asukasta.³⁵ Panu Pulma on tuonut esille, että eteläinen ja läntinen Helsinki olivat

29. TKH 1951:1, 2; Tilapäismajoituskomitea 1949–1950, 2.

30. Kts. TKH 1951:11, 187.

31. KM 1939:5, 8.

32. Kts. Sosiaalisia erikoistutkimuksia XXXII, Kaupunkien asunto-olot 1938, 67.

33. TKH 1956:9, 248.

34. Pulma 2000a, 119.

35. TKH 1951:11, 180.

TAULUKKO 2.1. Helsingin väestötiheys valituissa kaupunginosissa vuonna 1945, asukkaita per hehtaari.

KAUPUNGINOSA	VÄESTÖNTIHEYS
X Sörnäinen	474
XI Kallio, Etu-Kallio	440
IV Kamppi	406
VI Eira	310
XIII Etutöölö	310
I Kruununhaka	302
VII Katajanokka	94
II Kluuvi	62
IX Kaivopuisto	24

Lähde: Erik Allardt 1952, 77 ja alaviite 32; Vrt. Aario 1951, 32–35; Pulma 2000a, 119. (Väestötiheyttä koskevat tiedot Allardt sai Helsingin rakennusvirastosta, kaupunkisuunnitteluosaston arkkitehti Berndt Aminoffilta. Henkikirjoitettuun väestöön tehtiin 4 prosentin lisäys korjaten lukuja vastaamaan todellista väestöä.)

merkittävästi väljemmin asuttuja itäiseen ja pohjoiseen Helsinkiin verrattuna.³⁶ Vuoden 1950 väestölaskenta osoittaa, että asumisen väljyys keskittyi erityisesti Kruununhakaan I (asukkaita sataa huonetta kohden 136.4), Kaartinkaupunkiin III (127.5), Ullanlinna VII (135.3), Katajanokkaan VIII (130.3) ja Kaivopuistoon IX (86) sekä läntiseen Helsinkiin, erityisesti Etu- ja Taka-Töölöön (124.4 ja 139.4) Vaikka näissä kaupunginosissa asui paljon alivuokralaisia, olivat asuntojen koot toisaalta niin suuria, että alivuokralaisen tai alivuokralaisten ottaminen ei heikentänyt oleellisesti asumisväljyyttä.³⁷ Väestölaskenta toi esille, että Pitkän sillan pohjoispuolella asukkailla oli keskimäärin käytettävissään lattiatilaa 10,8 m², Töölössä 17.1 m² ja kaupungin keski- ja eteläosissa 18 m².³⁸

36. Pulma 2000a, 119–120.

37. TKH 1951:11, 180.

38. TKH 1951:11, 178.

KUVA 1. Esimerkki ahtaasti asutun asunnon nukkumisjärjestelyistä vuodelta 1955. Kuvan asunto sijaitsi osoitteessa Aleksis Kiven katu 12. Kuvälähde: Rikosmuseo/Keskusrikospoliisi, kuvattu 7.2.1955.

2.2 TYYPILLISET ASUNNONTARVITSIJAT

2.2.1 Väestöliikkeet ja vuokramarkkinoiden tuolleikki

Helsingin asuntopulan syventymiseen ja muovautumiseen vaikuttivat pitkälti sotatapahtumiin liittyvät väestöliikkeet ja niiden jälkeinen kaupunkiin suuntautunut muuttoliike. Helsinki oli melko nuorten ihmisten kaupunki, mikä merkitsi sitä, että huomattava osa väestöstä asevelvollisena ja työvelvollisena joutui palvelemaan tehtävissä myös kaupungin ulkopuolella.³⁹ Samanaikaisesti kun asevelvollisia ja työvelvollisia perheineen muutti pois väliaikaisesti Helsingistä, kaupunkiin hakeutui erityisesti nuoria naisia sekä kotiapulaisiksi että muihin palveluammatteihin.⁴⁰ Lisäksi kaupunkiin muutti työntekijöitä, jotka korvasivat armeijan palveluksessa olevien miesten työpanoksen.⁴¹ Virastoissa

39. Yli 65-vuotiaiden osuus kaupunkiväestöstä oli melko pieni, noin 5–6 prosentin luokkaa. Kts. esim. Liite 23. Väestöryhmiin 1–5 kuuluvien lukumäärä 10.3.1944, T11006/20, KA; TKH 1950:2, 19.

40. Kts. TKH 1962:8, 217–223.

41. Kts. Saraste 1984.

vallitsevan suuren työvoiman puutteen vuoksi mitään tarkempaa tilastoa maalta kaupunkiin muuttaneista ei kuitenkaan kyetty laatimaan.⁴²

Lehtitietojen perusteella suurin osa muuttajista oli 15–20-vuotiaita naisia, ja miesten osuus muuttajista jäi vähäiseksi. Vuoden 1942 henkikirjoituksen perusteella naisten lukumäärä suhteessa miehiin oli kasvanut jo huomattavan suureksi: naisia oli 154 919 (60 %) ja miehiä 103 142 (40 %).⁴³ Vuonna 1946 oli 15–29-vuotiaita naisia yli 12 500 enemmän kuin miehiä, 30–44-vuotiaiden joukossa ero oli vielä suurempi, noin 13 600.⁴⁴ Pääosin nuorten naisten varassa ollut muuttoliike johti kuitenkin siihen, että jo vuoden 1943 kuluessa Helsingin vuokra-asunnot alkoivat tosiasiallisesti täyttyä. Osaltaan tästä kertoo se, että helmikuussa 1944 otettiin käyttöön niin sanottu asumislupajärjestelmä. Jokaisen, joka tuli kaupunkiin asumaan, oli 1.2.1944 alkaen hankittava huoneenvuokralautakunnalta asumislupa.⁴⁵

Helmikuun 1944 pommitukset vaikuttivat olennaisesti myös kaupungin asuntotilanteeseen. Pommitusten jälkeen Helsingistä muutti pois noin 102 000 henkilöä, ja käytännössä suurin osa muuttaneista oli lapsia ja näiden vanhempia. Samalla perheet hajautuivat entisestään, sillä maallemuuton lisäksi lapsia lähetettiin turvaan myös muihin pohjoismaihin, pääasiassa Ruotsiin. Helsingiläisten sotalasten määrä kohosi oli noin 9 600:aan. Yksistään helmi-maaliskuun pommitusten jälkeen kaupungista siirrettiin pois 17 teollisuuslaitosta tai niiden keskeistä osastoa.⁴⁶ Myös työmääräyksiä saavien työvelvollisten määrä nousi myös melko korkeaksi, esimerkiksi vuonna 1943 työmääräyksiä annettiin noin 5300 miehelle ja 5800 naiselle, ja merkittävä osa työvelvollisista suoritti palveluksiaan kaupungin ulkopuolella. Sodan luomat yhteiskunnalliset pakot ja riskit laittoivat perheet liikkeelle ja pois Helsingistä, mikä loi puolestaan tilaa uusille asukkaille. Pääosa kaupungista evakkoon lähtevistä asukkaista halusi pitää kiinni vanhoista asunnoistaan, ja vuokralaisia otettiin asuntoihin vain väliaikaisesti sopimuksiin perustuen. Oli kuitenkin myös niitä, jotka luopuivat kokonaan asunnostaan.⁴⁷

Siirtoväen liikkeet vaikuttivat oleellisesti kaupungin asuntotilanteeseen sekä vuosina 1940–1941 että vuosina 1944–1945. Jo ennen sotia Helsingin ja Viipurin seudun välinen muuttoliike oli vilkasta, mikä merkitsi sitä, että siirtoväkeen kuuluvat perheet kykenivät hyödyntämään olemassa olevia tuttava- ja

42. Kts. HS 14.5.1943.

43. HBL 13.9.1943.

44. Kts. HTV 1949, Taulukko 33 Henkikirjoitettu väestö 1.1.1946, A. iän ja sukupuolen mukaan. On huomattava, että asevelvolliset henkikirjoitettiin siihen kuntaan, jossa he olivat lähtiessään asevelvollisuutta suorittamaan. Kts. Laki henkikirjoituksesta 1939/299.

45. Kts. Keskuslautakunta 24.8.1945, §268, Ca:1, HVL, HKA.

46. Tirronen 1975, 68.

47. Sosiaaliministeriön kiertokirje 5/1944, koskee vaaranalaiselta alueelta siirtyneiden huoltoa, T 14885/8, Pl. M:n ja YE:n kiertokirjeet ja määräykset, Helsingin komendantinviraston arkisto, KA.

KUVA 2. Laajamittaiset evakuoinnit keväällä 1944 synnyttivät ruuhkia rautatieasemalle. Kuva on otettu 12.2.1944. Kuvälähde: SA-kuva, kuva 145749.

sukulaissuhteita.⁴⁸ Vuosien 1926 ja 1939 välisenä aikana Helsinkiin oli Viipurista muuttanut lähes 19 000 henkeä enemmän kuin Helsingistä Viipuriin.⁴⁹ Kaupunkiin tultaessa siirtoväkeen kuuluvat perheet muuttivat ensiksi tuttujen luokse, mikä antoi heille aikaa järjestellä asumistaan.⁵⁰ Siirtoväen sijoittumista Helsingin eri kaupunginosiin on jossakin määrin mahdollista jäljittää vuositaisten henkikirjoituslukujen avulla. Talvisodan jälkeen siirtoväki näyttää hakeutuneen Pitkäsillan pohjoispuolisiin kaupunginosiin, Etu- ja Takakallioon, Sörnäisiin, mutta myös eteläisiin ja keskisiin kaupunginosiin, Kampiin ja Ullanlinnaan (kts. Liitteet, Taulukko 3).⁵¹ Oletettavasti samanlainen

48. Turpeinen 1997, 61.

49. Palomäki 2011, 134.

50. Siirtoväen asunnonsaannin vaikeuksista kts. Kiinteistölehti 1941:3, 23.

51. Syyskuuhun 1940 mennessä Helsinkiin laskettiin muuttaneen 21 000 luovutettujen alueiden asukasta. Helsingin 1.1.1941 henkikirjoitukseen merkittiin 27 122 siirtoväkeen kuuluvaa henkilöä, joista kuitenkin huomattava osa muutti pois kaupungista paluumuuton mahdollistuessa vuosina 1941–1942. Siirtoväen muutto takaisin vallattuun Karjalaan käynnistyi varovaisesti jo syksyllä 1941, mutta kiihtyi vasta keväällä 1942. Kaupunkilaisiirtoväen paluuta vaikeutti Viipurin, Sortavalan ja Käikisalmen heikko asuntotilanne.

muuttoliike tapahtui myös jatkosodan päättyessä. Vuonna 1942 siirtoväkeen kuuluvia perheitä muutti huomattavissa määrin vanhoille asuinalueilleen, mutta osin asuntopulan johdosta siirtoväkeä jäi myös Helsinkiin. Lehdistössä annettujen tietojen perusteella Helsingissä asui heinäkuun 1943 lopussa lähes 12 000 siirtoväkeen kuuluvaa henkilöä.⁵² Määrä pysyi melko samana vuoden 1943 loppuun saakka.⁵³

Tarkkoja tietoja jatkosodan päättymisen jälkeisistä siirtoväen liikkeistä ei ole saatavilla, mutta voitaneen olettaa, että evakointivaikeuksien ja vaikean elintarviketilanteen johdosta pääosa Helsinkiin muuttavasta siirtoväestä hakeutui kaupunkiin vasta syksyllä 1944.⁵⁴ Modeenin arvion mukaan vuonna 1944 siirtoväkeen kuuluvia henkilöitä muutti Helsinkiin 7 603, joten vuoden 1944 loppuun mennessä Helsingissä asuvan siirtoväen määrä lienee kohonnut lähelle 20 000:ta ja luultavasti jopa sen yli.⁵⁵ Joulukuun lopussa 1944 Helsingissä oli, sisäasiainministeriön siirtoväenasiainosaston kortistojen mukaan, 15 324 siirtoväkeen kuuluvaa henkilöä, mutta tämä lienee liian alhainen luku.⁵⁶ Ajanjaksolla 1.1.1945–30.6.1945 hyväksyttiin 3 378 kpl siirtoväen asumislupahakemuksia,⁵⁷ ja vuonna 1945 kokonaisuudessaan asumislupa myönnettiin 5 702:lle siirtoväkeen kuuluneelle henkilölle.⁵⁸ Maaliskuun lopussa 1945 siirtoväenasiainosasto tilastoi Helsingissä jo 28 053 siirtoväkeen kuuluvaa henkilöä.⁵⁹ Huoneenvuokralautakuntien toiminnanjohtaja Ernst Lähde arvioi toukokuussa 1945, että Helsingissä asuvien siirtoväkeen kuuluvien henkilöiden määrä kohosi lähelle 30 000:ta.⁶⁰

Syksyllä 1944 Helsingin asuntotilanne kriisiytyi lopullisesti, sillä siirtoväen lisäksi kaupunkiin muuttivat takaisin rintamasotilaat perheineen sekä osa työvelvollisista ja evakuoitujen virastojen ja teollisuuslaitosten työntekijät. Rintamalla palvelleet asevelvolliset ja reserviläiset kotiutettiin loka-marraskuussa, ja kotiutuvien lukumäärä kohosi noin 23 000:een.⁶¹ Ikäluokittainen kotiuttaminen suoritettiin 1.10. ja 10.10. välisenä aikana, jolloin Helsingin suojeluskuntapiiriin kotiutui 4 539 rintamasotilasta. Varsinainen kotiuttaminen

Tilanteen johdosta Helsinkiin jäikin asumaan melko paljon siirtoväkeä ja joukossa oli melko paljon perheellisiä sekä naisia. Kts. mm. Palomäki 2011, 145–146 siirtoväen liikkeistä.

52. Kts. HBL 13.9.1943.

53. Palomäki 2011, 146, Taulukko 12.

54. Hietanen 1984, 71–72.

55. TKH 1950:4, 51.

56. Siirtoväki marras- ja joulukuun lopussa 1944, Sosiaalinen Aikakauskirja 1944:11–12, 376; Lehdistössä ilmoitettujen mukaan Helsingissä oli loppuvuodesta 1944 pelkästään noin 15 000 viipurilaista, kts. esim. SS 1.11.1944.

57. Neuvottelukunta 6.9.1945, §148, Cb:1, HVL, HKA. Yhteensä asumislupahakemuksia jätettiin ajanjaksolla 12 770.

58. Keskuslautakunta 30.9.1946, 507§, Ca:2, HVL; HKA.

59. Sosiaalinen aikakauskirja 1945:7–8, 283–285.

60. US 12.5.1945.

61. Kotiutuneiden määrästä ks. Reserviläisten kotiuttamiseen liittyviä kysymyksiä käsittelemään asetetun toimikunnan kokous 3.10.1944, 1§, Väliaikaiset toimikunnat 1944:87, HKA. Vrt. Helminen & Lukander 2004, 52. Kirjassa rintamalla palvelleiden helsinkiläisten määräksi ilmoitetaan 26 000.

tapahtui 8.II.–30.II.1944, jolloin Helsinkiin saapuivat loput kaikkiaan 23 000 kotiutettavasta sotilaasta.⁶² Edes Helsingin asevelipiirillä ei ollut tarkkaa tietoa kotiutuvien reserviläisten asunnontarpeesta, mutta määrän arveltiin kohoavan useaan tuhanteen.⁶³

Väestönsuojelun liikennepiirin ylläpitämän tilastoinnin mukaan 24.9.1944 vielä 76 000 henkilöä oli palaamatta kaupunkiin helmikuun 1944 evakuoitien jäljiltä. Voitaneen arvioida, että syksyllä 1944 Helsinkiin muutti ja palasi useita kymmeniä tuhansia uusia ja vanhoja kaupunkilaisia. Aikavälillä 1.II.1944–29.2.1945 tehtiin yhteensä 78 326 kaupungin sisäistä muuttoa, mikä kertoo osaltaan sotienjälkeisen Helsingin asunto- ja vuokramarkkinoiden myllerryksestä.⁶⁴ Muuttotilastot kertovat erityisesti siitä ahdingosta, johon alivuokralaiset joutuivat sodan takia liikkeelle joutuneiden päävuokralaisten ja heidän perheidensä palatessa. Tilapäisiä vuokrasopimuksia tehneet alivuokralaiset joutuivat lähtemään usein tyydyttävistä asunnoista ja etsimään uutta asuntoa yhä pienemmäksi muodostuvasta asuntovarannosta.

2.2.2 Nuorten ja kasvavien perheiden sekä sotavuosina kotinsa menettäneiden asunnontarve

Väestöliikkeisiin liittyvä asunnontarpeen kasvu näkyi huoneenvuokralautakuntien asuntohakemusten määrän nousuna. Sodan päätyttyä aktualisoitui erityisesti sota-avioliiton solmineiden asunnontarve. Nuoret perheet etsivät pääosin ensimmäistä asuntoaan, kun taas kasvavat lapsiperheet hakivat suurempaa asuntoa. Syyskuun 1944 lopussa kortistoon hyväksytyjä asuntohakemuksia oli 3 216 ja helmikuun 1945 loppuun mennessä määrä oli lähes kaksinkertaistunut 6 139 hakemukseen. Pelkästään tammikuussa 1945 jätettiin lähes 2 000 asuntohakemusta, helmikuussa lähes 1 400 ja vielä maaliskuussa lähes 1 300.⁶⁵

Sotavuodet lykkäsivät nuorten, itsenäistyvien aikuisten asunnontarvetta, sillä lukuisat pariskunnat päättivät oman asunnon etsimisen sijaan sinnitellä erilaisten väliaikaisten ratkaisujen turvin. Reserviläisperheissä omaa asuntoa ja rauhaa tarvittiin pääosin vain sotilaiden lomien aikana, ja varsinkin helmikuun 1944 pommitusten jälkeen kihlatut ja aviovaimot asuivat lähioimaisten ja sukulaisten luona. Vapaaehtoinen erillään asuminen kätki sotavuosina syntyneen asunnontarpeen. Vuosina 1940–1944 Helsingissä solmittiin vajaa 22 000

62. Ks. Melleri 1974, liitteet 5 ja 7. Ajanjaksoa on mielenkiintoisesti kuvannut Meinander 2009, luku marraskuu.

63. Kts. Helsingin asevelipiiri ry:n työvaliokunnan kokous 18.II.1944, 8§ Asemiesten asuntokysymyksen järjestely. Liite. Helsingin asuntokysymyksen ratkaisemiseksi, Helsingin Asevelipiiri ry:n arkisto, KA.

64. Osoite- ja tiedonantotoimiston tilasto 1.I.–31.12. väliseltä ajalta v. 1944, HaVI:4, Helsingin poliisilaitoksen kanslian II arkisto, KA.

65. SS 19.12.1944, SS 7.4.1945.

SA-Kuva

KUVA 3. Helsingin pommitus 26.–27.2.1944 tuhosi laajoja alueita Puu-Vallilasta, kuvassa Inarintien tuhoja. Kuvälähde: SA-kuva, kuva 146145. Inarintien pommituksessa 26.2.1944 kotinsa menetti myös veturinkuljettaja Paulin perheineen. Paulinin perhe sai 15.10.1945 oman asunnon Inkoonkadulta Alppiharjusta, mutta sitä odottaessa joutuivat he asumaan alivuokralaisena viiden eri perheen luona. Kirjeessään vuokralautakunnalle perheen 45-vuotias isä valitti, kuinkahtaudesta ja alivuokralaisasumisen levottomuudesta johtuen hän joutui vuorotyöläisenä menemään usein väsyneenä töihin: ”Hermonikin ovat jo monta kertaa olleet niin rasittuneet, että pelkään joutuvani sairaalaan.” (HKA, EgI:21, 29947)

avioliittoa, ja näistä suhteellisten nuorten, 20–29-vuotiaiden solmimia avioliittoja lienee ollut reilu enemmistö, noin 12 000. Esimerkiksi vuosina 1943–1945 noin puolet miehistä avioitui 20–29-vuotiaana ja naisista vielä suurempi osuus (kts. Taulukko 2.2).⁶⁶

Sosiaalinen tutkimustoimisto ja Suomen Aseveljien liitto suorittivat keväällä 1944 kyselytutkimuksen sota-avioliiton solmineiden asevelvollisten asuntotilanteesta ja Helsingin osalta kyselyyn vastasi 3 125 sota-avioliiton solminutta. Vastanneiden kohtuullisen suuri lukumäärä kuvastanee samalla yleisemmin asevelvollisten asunto-oloja. Vastanneista 76 prosenttia eli 2 397 perhettä ilmoitti,

66. Vuosina 1943–1945 oli 20–29-vuotiaana avioituneita keskimäärin 55–58 prosenttia kaikista avioliiton solmineista.

etteivät he sodan jälkeen tulle toimeen nykyisessä asunnossaan. Yli viidennes sota-avioliiton solmineista asui vanhempiensa luona.⁶⁷ Sosiaaliministeriön asuntoasiaintoimiston johtajana vuosina 1943–1947 toiminut Weio Henriksson arvioi vuonna 1944, että kaupunkien ja asutuskeskusten lautakuntien asunnontarvitsijoista kaksikolmasosaa oli sota-avioliiton solmineita.⁶⁸

TAULUKKO 2.2. Helsinkiläisten keskimääräinen avioitumisikä vuosina 1943–1945, sukupuolen ja iän mukaan eroteltuna.

ikäjakauma	1943		1944		1945	
	miehistä aviossa, %	naisista aviossa, %	miehistä aviossa, %	naisista aviossa, %	miehistä aviossa, %	naisista aviossa, %
20–24	22	34	24	37	23	33
25–29	32	26	28	24	26	24

Lähteet: HTV 1944/1945, s. 45 Taulukko 40.

Avioitumisen ohessa lasten syntymä ja perheen kasvu synnyttivät tarvetta vaihtaa asunto suurempaan. Vuosina 1944–1947 helsinkiläisperheisiin syntyi lähes 15 600 esikoislasta, ja osa mainituista perheistä asui oloissa, joissa vauvan hoitaminen oli erittäin vaikeata.⁶⁹ Vähintään kolmilapsisten perheiden suhteellinen osuus hakijoista pysyi melko pienenä, 5–8 prosentissa, mutta tämänkin ryhmän suhteellinen osuus kasvoi asuntopulan pitkittyessä.⁷⁰

Sotaan liittyvää poikkeuksellista asunnontarvetta loivat pommituksiin ja alueluovutuksiin liittyvät asunnon ja kodin menetykset (kts. Taulukko 2.3). Kodin menetykset aiheuttivat sen, että hyvin erilaisissa elämänkaaren vaiheissa olevat perheet joutuivat palaamaan asumisen polkunsa alkuun. Edellisten ryhmien lisäksi kortistoon otettiin perheitä, jotka menettivät asuntonsa häätöjen ja poikkeuksellisten asuntojen pakko-ottojen johdosta. Esimerkiksi toukokuun lopussa 1946 luovutettiin Neuvostoliitolle niin sanottuna saksalaisomaisuutena lukuisia kiinteistöjä, ja toimenpiteen johdosta hieman yli 400 ihmistä joutui asunnottomaksi.⁷¹

67. Vastanneista päävuokralaisina asui 35 %, alivuokralaisina 40 % ja vanhempien luona 22 %. Perheistä 3 % asui omassa asunnossa. Kts. Sosiaalinen aikakauskirja 1944:9–10, 295–296.

68. Rakennustaito 1944:25–26, 385.

69. HTV 1946/1947, 54 Taulukko 50; HTV 1948, 47 Taulukko 46; HTV 1949, 55 Taulukko 48.

70. Kts. Liitteet, Taulukko 4. Vrt. TKH 1950:8, 119 ja TKH 1950:9, 136.

71. Kts. Jensen-Eriksen 2010b, SS 24.5.1946.

TAULUKKO 2.3. Asunnontarpeen kasvun näkökulmasta keskeiset ryhmät ja niiden absoluuttiset määrät vuosina 1944–1945.

RYHMÄ	ABSOLUUTTINEN MÄÄRÄ
Helsingin siirtoväki*	28 000–30 000
Vuosina 1939–1944 sota-avioliiton solmineet	26 000
Kotiutettavat rintamasotilaat	23 000
Helmikuun 1944 ilmapommituksissa kotinsa menettäneiden määrä	2 000–3 000

* Luku sisältää myös ns. vanhan siirtoväen, jo talvisodan jälkeen Helsinkiin evakuoituneet.

Lähteet: Helsingin seudun pommitetut ry., KA; Helsingin tilastolliset vuosikirjat 1939–1944; Huoneenvuokralautakuntien vuosikertomus 1945; Reserviläisten kotiuttamiseen liittyviä kysymyksiä käsittelemään asetettu toimikunta 1944:87, HKA.

Asunnontarpeessa olleiden perheiden elämänkaarista saadaan tietoa lautakuntien tekemistä hakijoiden luokitteluista. Vuonna 1944 hakijoista 42 prosenttia oli lapsettomia ja mainittu ryhmä muodostui todennäköisesti suurimmalta osalta sota-avioliiton solmineista nuorista pareista. Ryhmän osuus pieneni jonkin verran seuraavana vuonna, sillä lapsettomia pariskuntia kyettiin lapsiperheitä paremmin sijoittamaan asumisen tehostamisen myötä luotaviin yhden huoneen asuntoihin, joista usein puuttuivat keittomahdollisuudet. Kortistoon nousi kuitenkin koko ajan uusia aviopareja, ja lapsettomien perheiden osuus kaikista hakijoista nousi noin kolmannekseen. Vuosina 1944–1948 suurimman yksittäisen hakijaryhmän muodostivat 1–2 lapsiset perheet, joiden osuus hakijoiden kokonaismäärästä liikkui hieman 60 prosentin molemmin puolin (kts. Liitteet, Taulukko 4).⁷² Vuosi 1945 oli lapsiperheiden kannalta vaikea, sillä tuolloin 66 prosenttia kaikista hakijoista kuului pienten lapsiperheiden joukkoon.

Kortistoon otettujen perheiden aikuiset olivat väestötilastojen perusteella melko nuoria, noin 30-vuotiaita. Enemmistö ensimmäistä kotiaan perustavista hakijoista oli alle 30-vuotiaita, mutta kovin paljon vanhempia eivät olleet 1–2-lapsisten perheidenkään vanhemmat. Esimerkiksi vuonna 1947 tyyppillisin ensisynnyttäjä oli 20–24-vuoden ikäinen, ja kaikkienensa 2/3 ensisynnyttäjistä oli 20–29-vuoden ikäisiä.⁷³ Asuntojen välityksessä painotettiin asuntopulan pitkittyessä yhä enemmän lapsiperheitä, mikä laski lapsettomien perheiden osuutta hakijoista ja nosti samalla hakijoiden keski-ikä.⁷⁴ Kokonaisuudessaan hakijoiden joukkoon mahtui kuitenkin hyvin eri-ikäisiä ja erilaisen sosiaalisen taustan omaavia perheitä.

72. Kts. viranomaisten lausunnoista esim. HS 26.5.1944, HS 8.12.1944, SS 23.12.1944, US 12.5.1945, SS 8.6.1945, US 26.8.1945.

73. Kts. HTV 1949, 55 Taulukko 48.

74. Lapsettomien perheiden osuuden vähentymiseen vaikutti ensijaisesti asunnonvälityskäytäntöjen muutokset. Vnp:ssä 20.3.1947 229/1947 kehoitettiin pitämään huolta lapsiperheiden asunnonsaannista, mikä vaikeutti lapsettomien perheiden asunnonsaantia.

2.2.3 Asumisen polut sotien jälkeisessä Helsingissä

Ennen sotia asunnontarvitsijat kykenivät suunnittelemaan asumistaan melko monipuolisesti. Valittuun tai tavoiteltuun asumisen muotoon vaikuttavat tekijät liittyivät toisalta asumista koskeviin tarpeisiin, odotuksiin (sijainti, koko, hallinta, viihtyisyys) sekä ideaaleihin ja toisalta asuntojen tarjontaan (vapaana olevien asuntojen sijainti, niiden koko, laatu, hinta jne.).⁷⁵ Valinnan mahdollisuuksia lisäsi se, että vuosina 1937–1939 Helsingissä valmistui keskimäärin noin 3 500–4 000 asuntoa vuodessa.⁷⁶ Toisalta asunnon vaihtamisen edellytyksiä kavensi se, että vuokratason nähtiin kohonneen kaupunkilaisten vuokranmaksukykyä nopeammin.⁷⁷ Kaupunkien pienasuntoja koskeva sosiaalinen erikoistutkimus vuodelta 1938 toi esille, että Helsingissä yhden huoneen asunnoissa palkkatuloista meni asumiseen 22 prosenttia.⁷⁸

Jatkosodan päättymisen jälkeen heikko asumisen tarjonta kavensi huomattavalla tavalla asumisen järjestelyn vaihtoehtoja (kts. luku 2.3). Ennen sotia noin 70 prosentissa Helsingin pienasunnoista asui lapsettomia ruokakuntia.⁷⁹ Asuntopulan oloissa pienasunnot täytyivät nopeasti lapsiperheistä, joiden tilantarve vain kasvoi vuosien mittaan uusien lasten syntyessä. Sodan päättymisen jälkeen merkittävä osuus nuorista oman kodin perustajista joutui elämään vanhempiansa luona ja odottamaan oman, edes alivuokralaishuoneen, saamista. Väljemmästä asunnosta haaveilemisen ja asunnon vaihtamisen sijaan lapsiperheet joutuivat puolestaan etsimään asuntoa, joka edes tilapäisesti olisi tarjonnut yhdessä olemisen mahdollisuuden. Huoneenvuokralautakunnista perheet hakivat tyydyttävää, itsenäisesti hallittavaa asuntoa, mutta sitä odottaessa asuminen oli järjestettävä muilla tavoin: alivuokralaisasumisen, sukulaisten ja tuttavien tarjoaman majoituksen sekä tilapäismajoituksen (yömajat, matkustajakodit) varassa. Asuntopula aiheutti sen, että aiemmin tyypillisten asumisen polkujen tilalle syntyi uusia.

Tyydyttävien asuntojen saaminen helpottui jonkin verran, kun asuntoa etsittiin keskustan ja kantakaupungin ulkopuolelta. Osa asunnontarpeessa olleista perheistä pääsi ajan myötä päävuokralaisiksi kantakaupungin alueella, mutta yhä enenevässä määrin kantakaupungista muutti pois perheitä, jotka työtilanteen ja lastenhoitomahdollisuuksien puolesta siihen kykenivät. Vuosittaisen

75. Helsingin sotia edeltävän asumisen tason ja hinnan välisestä suhteesta kts. Siipi 1962, 243, 259. Asumismuotojen ideaaleja käsittelevästä keskustelusta kts. esim. Ruonavaara 1993.

76. Kts. Vihavainen & Kuparinen 2006, 35 Taulukko 18.

77. Kts. esim. Junnto 1990, 152; KM 1939:5, 7.

78. Sosiaalisia erikoistutkimuksia XXXII, Kaupunkien asunto-olot vuonna 1938, 64–65; Siipi 1962, 244. Kaupunkien asuntokomitea kiinnitti huomiota vähävaraisten asunnontarvitsijoiden sekä erityisesti monilapsisten perheiden vaikeaan asemaan ja mietinnössä ehdotettiin järjestelmää, jossa annettaisiin tukea asumiskustannusten alentamiseen. Tämä toteutuikin säädettyä laki perheenasuntoavustuksista (AsK 776/1940). Kts. KM 1939:5, 32–33. Kts. myös Junnto 1990, 169.

79. KM 1939, 13.

henkikirjoituksen avulla on mahdollista nähdä, että väestö kasvoi vuosina 1946–1948 erityisesti Meilahdessa (+2700), Toukolassa (+400), Käpylässä (+800) ja Koskelassa (+900). Lisäksi perheitä muutti melko paljon myös Lauttasaareen (+500), Oulunkylään (+1700) ja Pakilaan (+500).⁸⁰ Ruokakunnat kasvoivatkin asteittain keskustasta ulospäin siirryttäessä. Sisimpään kehään kuuluivat ydinkeskusta ja eteläiset kaupunginosat (240 ja 241), seuraavaan kehään läntiset ja itäiset kaupunginosat (251, 252) joita seurasivat Käpylä ja Koskela (316) sekä esikaupungit (312).⁸¹ Samalla tavoin sekä naisten että alivuokralaisten ruokakuntiin kuuluvien henkilöiden osuus pieneni keskustasta pois päin kuljettaessa.⁸² Esimerkiksi Töölö oli Helsingin alueista naisrikkaimpia.⁸³

Monien perheiden muuttomahdollisuuksia rajoittivat asumisen hinnan ja asuntojen saatavuuden lisäksi monet muut tekijät. Helsingin tilastotoimiston tekemissä selvityksissä on nostettu esille se, että työntekijät halusivat asua kohtuullisen etäisyyden päässä työpaikoistaan. Helsingissä teollisuus yhdessä rakennustoiminnan kanssa antoi elatuksen 41 %:lle kaupungin asukkaista. Selvitykset toivat esille, että merkittävä osa teollisuustyöntekijöistä asui itäisissä kaupunginosissa, erityisesti Sörnäisissä, Vallilassa ja Kalliassa eli työpaikkojensa lähellä tai lähialueilla.⁸⁴

Osaltaan haluun asua työpaikan läheisyydessä vaikuttivat sotien jälkeisen joukkoliikenteen ongelmat. Nopeasta väestönlisäyksestä, mutta myös kaluston kulumisesta ja pulasta johtuen, harvakseltaan liikennöivät bussi- ja raitiovaunu- vuorot olivat aina ruuhkaan asti täynnä matkustajia. Tungos lisäsi myös matkustajien onnettomuuksia, esimerkiksi vuonna 1943 raitioteillä sattui 51 vakavampaa tapaturmaa, joista 11 johti kuolemaan.⁸⁵ Sanomalehdissä kirjoitettiinkin paljon matkustamisen vaikeuksista ja helsinkiläisestä ”jonotus- ja junakulttuurista”.⁸⁶ Kohoavat matkakustannukset rasittivat lisäksi vähävaraisten perheiden taloutta.⁸⁷

Vuorotyöläisten työmatkojen toteuttaminen saattoi olla hankalaa melko harvojen liikennöintivuorojen puitteissa. Perheissä, joissa kummankin vanhemman tai esimerkiksi lesken oli käytävä töissä, oman ongelmansa loi lasten päivähoidon järjestäminen. Monissa väljemmin asutuissa kaupunginosissa

80. Kts. Lastentarhakomitea II 1948–1951:127, PM Lastentarha- ja lastenseimikomitean väestötiedustelun johdosta. Taulukko 1. o–6-vuotiaitten lasten määrä vuoden 1946 henkikirjoituksen mukaan eri kaupunginosissa

81. TKH 1956:9, 253–254.

82. TKH 1956:9, 254.

83. Kts. Nieminen 1946, 219.

84. TKH 1955:1, 14–15. Vrt. Snellman 1991, 165.

85. Kts. joukkoliikenteen vaikeuksien, muun muassa tungoksen, kuvauksesta Herranen 1988, 157–158.

86. Kts. esim. 19.12.1943; Kauppalehti 12.12.1943; SS 21.12.1943; SS 9.1.1944; IS 2.11.1945, SS 17.1.1945.

87. Raitiovaunulippu maksoi 1.1.1944 2 markkaa, 1.1.1946 4 markkaa ja 22.6.1947 5 markkaa. Kts. www.raitio.org/ratikat/helsinki/hkl/liikenne/maksut.htm. Raitiotiemaksujen korotukset nousivat myös kunnallispoliittiseksi kysymykseksi, kts. Leppänen 1994, 162.

lasten päivähoitomahdollisuudet olivat hyvin puutteelliset. Tilanne oli vaikea muun muassa Kruununhaassa, Katajanokalla, Etu-Töölössä, Ruskeasuolla ja Lauttasaarella.⁸⁸

Asuinalueen vaihtaminen ja jopa muutto Helsingistä pois olisi laajentanut perheiden asunnonsaannin mahdollisuuksia, mutta käytännön elämässä monet tekijät sitoivat perheitä tietyille alueille. Helsinki oli suurimmalle osalle haki-joista kotikaupunki, jonne haluttiin jäädä ja jossa haluttiin elää ja tehdä töitä. Asumisensa järjestelyssä perheet joutuivat kulkemaan niitä uomia pitkin, joita loivat vuokranantajien käyttäytyminen, perheiden sosiaaliset tukiverkostot, säännöstelykäytännöt ja kaupungin majoitusjärjestelyt sekä asuntorakentaminen.

2.3 ASUMISEN TARJONTA

2.3. "Vapaat markkinat" poikkeusoloissa: Uudet omistusrajoitteet ja vuokra-asunnot sekä alivuokralaisasunnot

Kaupunkien asuntokomitean mietinnössä vuodelta 1939 todettiin, että Suomessa markkinat olivat lähes täydellisesti hallinneet asuntojen tuotantoa ilman, että "valtio tai kunnat olisivat sanottavammin siihen puuttuneet."⁸⁹ Maailmansotien välistä asuntorakentamista tutkinut Mikko Tamminen toi väitöskirjassaan esille, että varsinkin Helsingissä yleishyödyllisen asuntotuotannon rakentamisen osuus jäi muutama prosenttiin.⁹⁰ Toisen maailmansodan syttyminen muutti tämän tilanteen. Yksityisen rakentamisen voimakkaaseen vähentymiseen vaikuttivat niin rakennusmateriaaleihin kuin pääomiin liittyvät niukkuustekijät sekä psykologiset tekijät. Erityisesti pommitusten pelko vähensi investointihalua.⁹¹ Vaikka Helsingissä oli asunnon hankintaan kykeneviä perheitä, jäi uusien asuntojen tarjonta vähäiseksi. Vuonna 1944 valmistui ainoastaan 176 uutta asuntoa (kts. Liitteet, Taulukko 5).

Koska yksityisen asuntorakentamisen volyyymi pieneni huomattavasti, nousi yleishyödyllisen ja Helsingin kaupungin harjoittaman asuntorakentamisen merkitys. Osa asuntopoliitikoista näki sodan päättymisen jälkeen, että asuntorakentamistoiminnassa on väliaikaisesti luovuttava "aikaisemmista kvalitatiivisista pyrkimyksistä" ja sen sijaan on keskityttävä asuntopulan poistamiseen.⁹² Suomessa ja Helsingissä turvaututtiin kuitenkin melko vähäisessä määrin

88. Lastentarhakomitea II mietintö 1948–1951, 127 11–12, HKA.

89. KM 1939:5, 6.

90. Tamminen 1945, 38–39.

91. Viitala 1957, 7.

92. Kts. esim. Simonen 1944a, 1; 1944b, 90–91.

suoranaiseen hätärakentamiseen, joka ei saanut juuri kannatusta arkkitehtikunnan piirissä.⁹³ Vuosina 1945–1949 aikana valmistuneiden uusien asuntojen varustelutaso jäi kuitenkin aiempaan verrattuna vaatimattomaksi – vain pieni osa uusista asunnoista varustettiin keskuslämmityksellä tai kylpyhuoneella.

Yleishyödyllisen tai sosiaalisen rakentamisen rahoituksessa olennaiseen rooliin nousivat sotavuosina säädetyt lait omakotirahastosta (AsK 775/1940), perheenasuntolainoista ja perheenasuntotakuista sekä perheenasuntoavustuksista (AsK 776/1940) ja lainan ja takuun myöntämisestä eräille asunto-osakeyhtiöille (AsK 7777/1940). Näihin lakeihin kytkeytyy läheisesti myös vuonna 1944 pienasuntolainoista annettu laki (AsK 953/1944).

Edellä mainittuihin lakeihin perustuen kaupunki rakennutti vuosina 1945–1949 Kumpulaan, Toukolaan ja Koskelaan pienasuntoja sekä perheasuntoja Mäkelänkadun, Kymintien ja Limingantien varrelle, yhteensä 1003 asuntoa.⁹⁴ Erityisesti Kumpulaan, Toukolaan ja Koskelaan rakennettujen ”puistotalojen” varustelu jäi erityisen heikoksi, ja asukkaat puhuivat mieluummin ”parakkikylästä”: asunnot olivat kylmiä ja huomattavaan osaan asuntoja piti kantaa vesi ulkoa (kts. tarkemmin luku 7.2.3).⁹⁵ Korkeasta vuokratasosta johtuen osa asukkaista ryhtyi vuokranmaksulakkoihin, ja tämä tilanne osaltaan jähdytti kaupungin myöhempää omaa asuntorakentamista. Asuntopulan varsinainen ratkaisu asuntorakentamisen keinoin siirtyikin pitkälti 1950-luvun alkuun. Muun muassa maanhankintalakiin nojautuva rakennustoiminta tuotti Helsingissä omat asunnot yli 4 800 perheelle, mutta merkittävä osa asunnoista valmistui vasta 1950-luvun puolella.⁹⁶ Samoin vasta 1950-luvun alussa Arava-rahoitteinen rakentaminen laajeni.⁹⁷

Vuosina 1945–1949 harjoitetun asuntorakentamisen merkitystä asuntopulan helpottajana ei voi toisaalta vähätellä. Vuosina 1946 ja 1947 valmistui yhteensä noin 3 000 asuntoa, mikä helpotti tilapäisesti asuntopulaa (kts. Liitteet, Taulukko 5). Maksukykyiset lapsiperheet kykenivät siirtymään uusille asuinalueille ja näin ollen vanhoja asuntoja vapautui asunnonvälitykseen.

Vuokramarkkinoiden jähmettyminen merkitsi sitä, että asuntoa vaihtavien perheiden kokonaismäärä vähentyi dramaattisesti, mutta tyydyttävämpää asuntoa etsivien perheiden liikehdintä ja asunnonvaihto vilkastuivat. Kaupunginosissa, joissa oli paljon osakehuoneistoja ja omistajan hallitsemia asuntoja, muodostui asukkaiden kierto erityisen hitaaksi. Osakehuoneistoja oli paljon muun muassa Etu- ja Taka-Töölössä, Ruskeasuolla, Vallilassa ja Käpylässä.

93. Heininen-Blomstedt 2013, 8; Helamaa 1983, 96–100. Kts. aikalaispuheenvuorona esim. Meurman 1945, 137.

94. Kts. kaupungin harjoittamasta rakentamistoiminnasta mm. Pulma 1999.

95. Kts. mm. Åström 1999, 84–85.

96. Häimi 2010, 191–192.

97. Laine 1993, 4–5.

MUURARI: — Menee kolme kuukautta vielä ennenkuin tämä talo on asuttavissa.

ÄÄNI JONOSTA: — Ei se mitään merkitse. Minä olen ollut ilman asuntoa jo kolme vuotta.

KUVA 4. Suomen Sosialidemokraatti -lehdessä 28.1.1944 julkaistu pilapiirros. Kuvateksti: ”Muurari: Menee kolme kuukautta vielä ennen kuin tämä talo on asuttavissa. Ääni jonosta: Ei se mitään merkitse. Minä olen ollut ilman asuntoa jo kolme vuotta.” Tutkimuksen kannalta on kiinnostavaa tapa, jolla pilapiirtäjä kuvasi fiktiiviset asunnon jonottajat. Jonossa ensimmäisenä oleva nainen on pukeutunut hienostorouvan ja varakuutta esille tuovaan tyyliin: korkokenkiin, käsilaukkuun ja tyyliteltyyn hattuun.

Liitosalueilla oli puolestaan melko vähän niin alivuokralaisia kuin vuokrahuoneistoja.⁹⁸ Alivuokralaisena asuvien asunnontarvitsijoiden liikehdintä vuokramarkkinoilla kuvastui kaupungin sisäisten muuttojen laajuutena. Paitsi perheettömät alivuokralaiset myös perheet koettivat, usein epätoivoisesti löytää asunnon, jossa arjen ylläpito olisi mahdollistunut (kts. Taulukko 2.4).

TAULUKKO 2.4. Helsingin poliisilaitoksen osoitetoimiston vastaanottamat muuttoilmoitukset ajalla 31.10.1944–30.3.1945.

1944	1945					
syyskuu	lokakuu	marraskuu	joulukuu	tammikuu	helmikuu	maaliskuu
8570	11566	23163	24181	17582	13400	11141

Lähde: Helsingin poliisilaitoksen osoitetoimisto, KA. Osoitteenmuutoksiin eivät sisällyneet matkustajakodeissa, pommisuojuissa ym. tilapäisasunnoissa asuvien muutot.⁹⁹

98. TKH 1951:11, 174–175, 181.

99. Kts. tilastointikäytäntöjen kuvauksesta SS 28.10.1946.

Kaikki asunnontarvitsijat eivät tavoitelleet itsenäisesti hallittavaa asuntoa. Alivuokralalla asuminen oli ennen sotia yleinen asumismuoto ja siihen turvautuivat erityisesti naimattomat, yksin asuvat henkilöt.¹⁰⁰ Vuoden 1938 sosiaalinen erikoistutkimus toi esille, että noin joka neljännessä Helsingin pienasunnossa oli joko alivuokralaisia tai asukkeja.¹⁰¹ Alivuokralaisasumiseen turvaututtiin myös taloudellisista syistä. Sotavuodet eivät muuttaneet tätä käytäntöä.

2.3.2 Huoneenvuokralautakuntien tarjoamat asunnot ja niiden kunto

Helsingin kaupungin ja valtiovallan keskeisenä tavoitteena oli järjestää kaikille asunnontarvitsijoille edes jonkinlainen asunto tai majoitustila. Huoneenvuokralautakunnat pyrkivät priorisoimaan välitykseen vapautuvia asuntoja perheellisille, ja lisäksi säännöstelytoimin luotiin uusia pienasuntoja. Huone ja henkilö-periaatteeseen nojautuen lautakunnat tehostivat väljiksi katsottujen asuntojen tilankäyttöä: ensisijaisesti perheille pyrittiin varaamaan omalla sisäänkäynnillä varustettuja yhden huoneen asuntoja, mutta perheitä sijoitettiin myös asuntojen olo- ja makuuhuoneisiin.

Eriolaisten hakijaryhmien välillä oli suuria eroja asuntoon kohdistettavien tarpeiden ja sijaintitoiveiden suhteen, ja tämä osaltaan määritteli asunnonsaannin nopeutta. Sota-avioliiton solmineiden ongelmana oli se, että hakijaryhmä oli erittäin suuri. Lapsettomat nuoret parit toisaalta kykenivät ottamaan vastaan vaatimattomampia ja pienempiäkin asuntoja. Vuosina 1939–1944 Helsingissä solmittiin 25 936 avioliittoa, ja tämä merkitsi käytännössä asunnontarvitsijain luvun lisääntymistä lähes tuolla määrällä. Samanaikaisesti Helsingissä valmistui vain 8 933 asuinhuoneistoa, joten valmistuneet asunnot eivät riittäneet tyydyttämään edes avioliittoisuuden synnyttämää asunnontarvetta.¹⁰² Kuvaavaa nuorten aikuisten asunto-ongelmille on, että vielä vuonna 1950 naimisissa olevista 20–29-vuotiaista miehistä vain puolet hallitsi asuntoa päävuokralaisena tai osakkeenomistajana, loput joutuivat elämään alivuokralaisina tai tilapäisasunnoissa.¹⁰³

Lapsiperheet kaipasivat riittävän tilan lisäksi keittomahdollisuuksia. Helsingissä pienasuntojen määrä oli hyvin suuri, mutta ne olivat pääosin melko hyvin varusteltuja. Lapsiperheiden kannalta valitettavaa oli, että tarpeita vastaavat asunnot olivat täyttyneet jo muista vuokralaisista. Muun muassa liiketiloista ja väljästi asutuista huoneistoista muodostetut asunnot tarjosivat

100. Herranen 1997, 221.

101. SVT Sosiaalisia erikoistutkimuksia XXXII, Kaupunkien asunto-olot 1938, 52. Alivuokralaisten osuus oli 12,4 prosenttia, asukkien 12,1 prosenttia.

102. HTV 1942/1943, s. 43 Taulukko 35; HTV 1946, s. 40 Taulukko 37; Vihavainen & Kuparinen 2006, s. 35 Taulukko 18.

103. TKH 1953:3, 35.

asunnontarvitsijoille arvokasta lisätilaa, mutta pitempiäaikaiseen asumiseen ne soveltuivat vain harvoin. Suurin osa asunnoista oli sellaisia, joissa ei ollut kunnan keittomahdollisuuksia, minkä johdosta lapsiperheet eivät niissä pärjänneet. Ongelmia aiheutti muun muassa keittolaitteiden saatavuus. Huoneenvuokralautakunnat lähettivät keittolaitteiden säännöstelyä ja jakoa koskevan vetoimuksen sosiaaliministeriölle, mutta hanke ei edennyt.¹⁰⁴ Lapsiperheiden näkökulmasta puutteellisten asuntojen joukkoon onkin laskettava suurin osa säännöstelytoimin muodostetuista asunnoista, joiden määrä kohosi vuosina 1944–1949 yli 1800 asuntoon. Niin sanottuun huone ja henkilö -sääntöön perustuviin väliin asuntoihin saatiin sijoitettua yli 1000 perhettä ja yhteensä 6776 henkilöä. Kaiken kaikkiaan tehostetun säännöstelyn keinoin saatiin lähes 3000 perheelle asunnot (kts. Taulukko 2.5).¹⁰⁵

TAULUKKO 2.5. Säännöstelytoimin muodostetut asunnot vuosina 1944–1949.

VUOSI	LIKEHUONEISTOISTA SAATUJA ASUNTOJA	ERILLISIKSI HUONEISTOIKSI JULISTETTUJA ASUNTOJA	PAKKOALIVUOKRAUKSEEN OTETTUJA HUONEITA / PERHEITÄ / HENKILÖITÄ
1944	69	221	315 / 26 / 427
1945	438	349	2961 / 797 / 4378
1946	210	279	869 / 193 / 1248
1947	43	77	304 / 17 / 383
1948	2	78	190 / 5 / 209
1949	0	54	131 / 2 / 131
Yht.	762	1058	4770 / 1040 / 6776

Lähteet: Helsingin huoneenvuokralautakuntien vuosikertomukset 1944–1949; HTV 1944–1949.

Perheiden kasvaessa hakijat joutuivat tyytymään olemassa oleviin tiloihin, ja asumisen ahtaus vain lisääntyi. Lapsiperheet asuivatkin Helsingissä kaikkein ahtaimmin.¹⁰⁶ Asunnontarvetta lisäsivät luonnollisesti myös uudet lapsiperheet, joiden määrä sekin kasvoi nopeasti sodan jälkeisinä vuosina. Vuosina 1945–1947 helsinkiläislapsia syntyi yli 24000, ja näistä perheiden ensimmäisiä lapsia oli puolet, hieman yli 12000.¹⁰⁷ Huoneenvuokralautakuntien kortistoissa olikin jatkuvasti noin 1500–2400 perhettä, jotka joutuivat turvautumaan alivuokralais-asumiseen ja keittiön jakamiseen toisten ruokakuntien kanssa.

Lautakuntien välitykseen tuli asuntopulan syventyessä laadultaan yhä heikompia asuntoja. Viimeistään jo vuonna 1943 asuntopula syveni niin pahaksi,

104. Kts. esim. Huoneenvuokralautakuntien neuvottelukunta 26.9.1944, 47§ ja 8.2.1945, 40§, Cb:1, HVL, HKA.

105. Vrt. Pulma 1999, 165.

106. Kts. esim. TKH 1959:10, 232.

107. Kts. Helsingin kaupunginvaltuuston asiakirjat 1951, Kaupunginhallituksen mietintö 1950:18.

että suurin osa tyydyttävän asunnon omaavista asukkaista pyrki pitämään siitä kiinni. Helsingin vuokramarkkinat jähmettyivät, ja vapaasti välitettävien asuntojen sekä ylipäänsä asunnontarvitsijoille osoitettujen asuntojen määrä laski soti-enjälkeisinä vuosina (kts. Taulukko 2.6). Vielä vuonna 1944 vapaaseen välitykseen tuli, osin helmikuun 1944 evakuintien johdosta, 6 328 asuntoa, mutta vuoteen 1949 mennessä määrä tippui 1 663 asuntoon. Välitykseen vapautuvien kahden tai useamman huoneen perheasuntojen määrä jäi hyvin pieneksi, ja tämä vaikeutti perheiden asunnonosoitusta. Välitykseen vapautuvat matalan vuokratason asunnot olivat lisäksi rakenteellisesti huonokuntoisia ja puutteellisesti varusteltuja. Lautakunnat saivat oikeuden välittää asunnontarvitsijoita myös tilapäismajoitukseen tarkoitettuihin parakkeihin ja perheellisille suunnattuihin yömajoihin, mutta asumisen taso muodostui näissäkin heikoksi. Lautakuntien välittämät asunnot muodostivat merkittävän osan Helsingin ”pohjimmaisista vuokramarkkinoista”.

TAULUKKO 2.6. Tilastoa Helsingin huoneenvuokra-
lautakuntien välittämien asuntojen määristä ja Helsingissä
valmistuneista asuinhuoneistoista vuosilta 1944–1949.

Vuosi	VÄLITETTYJÄ ASUNTOJA			Yhteensä	VALMISTUNEET ASUINUONEISTOT
	Välitykseen vapautuneet	Vaihto*	Sopimus**		
1944	6 328	-	-	6 328	176
1945	3 352	2 583	239	6 174	462
1946	2 500	3 478	203	6 181	1 418
1947	2 226	3 371	204	5 801	1 604
1948	1 798	3 096	259	5 153	739
1949	1 663	3 000	339	5 002	773
Yht.	17 867	15 528	1 244	34 639	5 166

* Perheet saattoivat vaihtaa keskenään säännöstelyn alaisia asuntoja, mutta toimenpide vaati huoneenvuokralautakuntien luvan eikä vaihtoon saanut sisältyä taloudellista korvausta.

** Asuntoja oli mahdollista antaa väliaikaisesti vuokralle tilanteissa, joissa asunnonhaltija muutti lyhyeksi aikaa esimerkiksi toiseen kaupunkiin tai ulkomaille. Myös väliaikainen vuokraaminen vaati huoneenvuokralautakuntien luvan.

Lähteet: HTV 1950, s. 233 Taulukko 216; Keskuslautakunnan kokous 28.8.1945, 268§, Ca:1, HVL, HKA; Vihavainen & Kuparinen 2006, 35 Taulukko 18. Uusiin rakennuksiin muuttaneet eivät sisälly taulukon asunnon osoituksen lukuihin.

Asunnot alkoivat olla syksyllä 1945 jo niin puutteellisia, etteivät perheet läheskään aina suostuneet ottamaan vastaan heille osoitettuja asuntoja ja huoneita. Huoneenvuokralautakuntien toiminnanjohtaja totesi elokuun lopussa 1945, että jo noin viidennes hakijoista kieltäytyi heille osoitetuista päävuokralaisasunnoista. Kieltäytymisprosentti oli vielä suurempi alivuokralaisasuntojen kohdalla,

sillä perheellisistä noin kaksi kolmannesta kieltäytyi ottamasta vastaan heille tarjottua alivuokralaisasuntoa.¹⁰⁸ Asuntojentarkastustoimiston johtaja Kerttu Rytönen totesi vuoden 1946 toimintakertomuksessa, että lisäksi monet osoituksen hyväksyneistä hakijoista ilmoittautuvat melko pian uudelleen hakijoiksi. Vuodesta 1946 lähtien keskimäärin kaksi perhettä kolmesta kieltäytyi huoneen- vuokralautakuntien tarjoamista alivuokralaisasunnoista. Kun vuoden 1946 jälkeen oli myös yhä vaikeampaa hankkia huone ja henkilö -periaatteen pohjalta uutta asuintilaa (kts. Taulukko 4.5), johti tilanne asuntojen odotusaikojen pidentymiseen.¹⁰⁹ Vaikka lautakunnat tarjosivat hakijoille asuntoja, ei heidän kannattanut muuttaa oloihin, joiden he eivät kokeneet tuovan muutosta parempaan.¹¹⁰

Ennen sotia Helsingin pienasunnot olivat melko hyvässä kunnossa. Huonossa kunnossa olevia asuntoja noin 60 000 pienasunnosta (3 huonetta tai vähemmän) oli vain hieman alle 1600. Kylmien ja/tai kosteiden asuntojen määrä oli jo huomattavasti suurempi, noin 6 000.¹¹¹ Helsingin pienasunnoista 65,1 % oli hyvässä, 32,2 keskinertaisessa ja vain 2,7 % huonossa kunnossa. Sotavuosina pienasuntojen kuntotilanne kuitenkin heikentyi oleellisesti. Helmikuun suurpommitukset tekivät tuhansia asuntoja talviasumisen kannalta joksikin aikaa asumiskelvottomiksi. Esimerkiksi Helsingin vapaan huollon keskus jakoi avustusta lähes 3700:lle helmikuun pommituksista kärsineelle anojalle.¹¹² Sodan kuluessa ilmapommitukset tuhosivat Helsingissä 1123 asuntoa, mutta vähemmän kuin puoliksi vahingoittuneita asuntoja oli jo 11816 ja niissä huoneita oli 29511.¹¹³ Koko kaupungin rakennuskannasta tuhoutui tai vahingoittui noin 6 prosenttia.¹¹⁴

Pommitusten aiheuttamien tuhojen lisäksi Helsingin asuntokantaa rapauttivat sekä asuntojen ”yliasuminen” että niiden puutteellinen kunnossapito. Vuokrasäännöstelyn johdosta vuokratulo ei riittänyt aina kattamaan hoitokustannuksia, minkä johdosta rakennusten ja asuntojen ylläpidosta jouduttiin tinkimään.¹¹⁵ Lisäksi asuntopulan oloissa melkein kaikki ennen sotaa purettavaksi suunnitellut rakennukset jouduttiin jättämään paikoilleen ja asumiskäyttöön.¹¹⁶ Rakenteellisista syistä purettaviksi tuomittujen asuntojen määrä

108. SS 28.6.1945.

109. Kts. Liitteet, Kuvio 3. Vuodenvaihteessa 1944–1945 asunnonhakijoiden odotusajan mediaani vaihteli 221 päivästä 283 päivään, kun vuoden 1946–1947 vaihteessa odotusajan mediaani oli pidentynyt jo 368 päivään.

110. Esimerkiksi syyskuun alussa 1946 Siltavuoren kalliisuojassa asuneista perheistä 64 prosenttia oli joutunut hylkäämään heille tarjotun ensimmäisen maanpäällisen asunnon.

111. Sosiaalisia erikoistutkimuksia XXXII, Kaupunkien asunto-olot vuonna 1938, 18–19; Kiinteistölehti 1941:3, 23.

112. Kts. Kertomus Helsingin vapaan huollon keskuksen toiminnasta v. 1944, s. 4. Ca:6, Helsingin vapaan huollon arkisto, HKA.

113. ”Vuosien 1941–44 sodan aikana kaupungeissa ja kauppaloissa tuhoutuneet ja vaurioituneet talot ja asunnot”, Sosiaalinen aikakauskirja 1946:9–10, 292.

114. Helminen & Lukander 2004, 244.

115. Asuntojentarkastustoimiston vuosikertomus 1948, Db:5, 3.

116. Strömmer 1954b, III toi esille, että asuntopulasta johtuen vuosina 1948–1952 asutuskeskuksissa purettiin vuosittain ainoastaan noin 150 asuntoa vuodessa.

jäi noin tuhanteen.¹¹⁷ Koska osa puutteellisuuksista ilmeni samassa asunnossa, on puutteellisten asuntojen kokonaismäärää kuvaavien lukujen esittäminen vaikeata. Vuosina 1944 ja 1945, jolloin tehtiin vielä pommituhojen korjauksia, lienee puutteellisten ja huonokuntoisten asuntojen kokonaismäärä kohonnut yli 10 000 asuntoon muodostaen reilut 10 prosenttia Helsingin koko asunnokannasta. Huoneenvuokralautakuntien asunnonhakijaperheistä noin 600–900 joutui kuukausittain sinnittelemään erittäin huonokuntoisissa asunnoissa (vrt. Kuvio 2.2).¹¹⁸

2.3.3 Tilapäismajoitus: hotellit, matkustajakodit sekä yömajat ja parakit

Oman erityisen asuntovarannon ja -reservin muodostivat hotellit ja matkustajakodit sekä yömajat ja parakit, jotka nimenomaisesti suunniteltiin tilapäiseen yöpymiseen tai yllättävän asumisen tarpeen tyydyttämiseen. Huoneenvuokralautakuntien kortistoihin otetuista perheistä tilapäismajoitukseen joutui vuonna 1945 turvautumaan kuukausittain noin 2 200–2 400 perhettä. Loppuvuodesta 1945 tilanne alkoi vähitellen helpottaa ja maaliskuun 1946 loppuun mennessä tilapäismajoitusta tarvitsevien määrä oli laskenut noin 800:aan.

Hotellien ja matkustajakotien tarjoamat yöpymistilat oli suunnattu pääosin matkustajille, mutta asuntopulan oloissa niihin joutuivat turvautumaan myös helsinkiläiset asunnontarvitsijat. Helsingissä oli noin 80 hotellia ja matkustajakotia vuonna 1945 ja ne kykenivät majoittamaan kerrallaan noin 550–600 yöpyjää.¹¹⁹

Tilapäiseen asumiseen apua tarjoavien hotellien ja matkustajakotien määrä vaihteli suuresti sotienjälkeisinä vuosina. Lehtitietojen mukaan Helsingissä oli vuosina 1944 ja 1945 noin 80 hotellia ja matkustajakotia.¹²⁰ Helsingin kaupungin historiasta kirjoittaneen Heimer Björkqvistin tietojen perusteella Helsingissä oli vuoden 1944 tienoilla 23 hotellia ja 35 matkustajakotia.¹²¹ Osa hotellikapasiteetista jouduttiin varamaan Valvontakomission käyttöön, josta kuuluisimpana esimerkkinä lienee Hotelli Torni. Tavallisten matkustajien käytöstä poistuivat myös Karelia ja Cosmopolite hotellit.¹²² Hotellit olivat sotienjälkeisinä vuosina joka päivä täynnä matkustajia, ja varaukset niihin oli tehtävä usein

117. Tilapäismajoituskomitea 1949–1950:105, s. 3, HKA; KM Yömajojen olojen parantamisesta 16.7.1945, 4, Kaupunginhallitus, HKA.

118. Kts. Liitteet, Taulukko 1. Pääasialliset syyt asunnontarpeeseen ajalla 30.6.1944–31.12.1946.

119. Kts. esim. SS 11.11.1944; 24.4.1945; HS 24.4.1945; vrt. Björkqvist 1967, 230.

120. Kts. HS 24.4.1945.

121. Björkqvist 1967, 230.

122. Soini 1964, 179. Yrjö Soinin mukaan mainituissa hotelleissa oli tuolloin 35 % hotellien silloisesta huonemäärästä.

viikkoja aikaisemmin.¹²³ Kysynnästä huolimatta osa hotelleista, muun muassa Grand ja Kaisaniemi, joutui lopettamaan toimintansa kannattamattomana. Hotellihuoneiden säännösteltyjen hintojen johdosta toiminta oli vaikeata pitää voitollisena.¹²⁴

Helsingin yömajatoimintaa pyörittivät yhdistykset (muun muassa Pelastusarmeija, Helsingin vieraskoti- ja yömajayhdistys, Sininauhaliitto, Valkonauhaliitto, Fria Missionförbundet ja HNMKY), Helsingin seurakuntien huoltokeskus, Koulumatkailutoimisto -niminen yritys sekä Helsingin kaupunki vuoden 1945 alusta. Sekä yhdistysten että seurakuntien yömajatoiminta oli aatteellista, katulähetykseen ja pelastustoimintaan pohjautuvaa toimintaa, kun taas Koulumatkailutoimisto oli voittoa tavoitteleva yritys. Väestönsuojien rakennettuja tiloja ja yömajoja hallinnoi Helsingin kaupungin kiinteistölautakunta, mutta lautakunta pääosin delegoi majoitushuollon yksityille järjestöille ja seurakunnille.¹²⁵ Kesäkuun 1945 lopussa tilapäistä majoitusta kyettiin tarjoamaan kerrallaan lähes 1900 henkilölle. Väestönsuojien ja yömajojen tarjoamien majoituspaikkojen lukumäärä vaihteli sotienjälkeisinä vuosina 1800–2000. Vuositasolla yömajoissa yöpymisten määrä kohosi yli 200 000:n.

Yömajat jakautuivat sekä maanpäällisiin että maanalaisiin majoituspaikoihin. Maanpäälliseen yömajakäyttöön otettiin muun muassa varsinaisten yömajarakennusten lisäksi vanhoja kansakouluja ja urheilukenttien pukusuojatiloja. Maanalaisiksi yömajoiksi muutettiin väestönsuojia sekä kirkon kryptoja. Sotia edeltävinä vuosina yömajoja käytti lähinnä kaupungin ”irrationaalinen kansainainen”, mutta asuntopula toi yömajojen asukkaiksi myös tavallisia kaupunkilaisia, asunnontarvitsijoita ja matkustajia. Lähinnä edellä mainitut ryhmät huomioiden Helsingin kaupunki aloitti tammikuussa 1945 valmistelut sodan aikaisten väestönsuojien ottamisesta majoituskäyttöön. Yömajoiksi muutettavat väestönsuojat perustettiin ensin sillä ajatuksella, että ne muodostuisivat tilapäisiksi majoituspaikoiksi, joissa sama henkilö saisi asua vain muutamia vuoro-kausia. Niihin päästettiin vain henkilöitä, jotka saivat siihen kirjallisen yöpymisluvan, mikä oli henkilökohtaisesti haettava joltakin kaupungin poliisiasemalta, keskuspoliisiasemalta tai Helsingin rautatieaseman poliisilta päivittäin klo 15 jälkeen. Lupa oikeutti ainoastaan yhden yön oleskeluun yöpymispaikassa klo 20–8. Yöpymisestä oli suoritettava 10 markan maksu yöpymispaikan järjestysmiehelle.¹²⁶

123. Osoite- ja tiedonantotoimiston tilastot vuodelta 1944 ja 1945, HaVI:4, Helsingin poliisilaitoksen kanslian II arkisto, KA.

124. HS 24.4.1945, HS 6.1.1948.

125. Taipale 1982, 249–250.

126. Kts. KM Yömajojen olojen parantamisesta 16.7.1945, 4, Kaupunginhallitus, HKA; VS 23.7.1945.

KUVA 5. Katajanokan pommisuojaan makuusali 3.11.1949.
Kuvallähde: Rikosmuseo/Keskusrikospoliisi.

Koska yömajoissa yöpymistä pidettiin vain korkeintaan muutaman päivän hätäratkaisuna, pidettiin mahdollisena, että niissä tultaisiin toimeen ilman sänkyjä ja patjoja, vain puupenkeillä maaten. Käytäntö kuitenkin pian osoitti, että suurin osa asiakkaista joutui asumaan yömajoissa viikkoja ja jopa kuukausia. Helmikuun alussa 1945 avattiin ensimmäiseksi seuraavat yömajat:

- Johanneksenrinteen yleisen kalliosuojan takaosa tilapäiseen yömajoitukseen, 50 hengelle
- Sinebrychoffin kalliosuojan alakerros 50 hengelle, aluksi naisille ja lapsille
- Diakonissalaitoksen kalliosuojan Helsinginkadun-puoleinen osa, 50 hengelle
- Unioninkatu 43, yleisen väestönsuojan etuosa, 50 hengelle
- Vilhonvuoren kalliosuojan ensiapuaseman osa, 50 hengelle

Epäkohtien vuoksi kaupunginhallitus asetti komitean selvittämään mahdollisuuksia yömajojen olojen parantamisesta ja komitea julkaisikin mietintönsä jo 16.7.1945. Komitean ehdotukset otettiin pääosin käyttöön, ja Väestönsuojelutoimisto otti vastuulleen useimmat kaupungin rakennuksissa sijaitsevat yömajat. Lisäksi ehdotusten mukaisesti asiakkaat sijoitettiin eri yömajoihin ”elintapojen” perusteella ja myös yömajojen varustelua parannettiin: kaikille

asiakkaille pyrittiin varaamaan ainakin sänky ja paperiset vuodevaatteet.¹²⁷ Lisäksi perheiden tilanteen helpottamiseksi Kaupunginhallitus päätti 4.10.1945 (§2588) pitää yömajat auki vuorokauden ympäri 1.11.1945 lukien. Vuodesta 1946 perheiden hätämajoitusta pyrittiin siirtämään maanpäälliseen majoitukseen. Tilapäistä asumista tarjosivat muun muassa Keijontien (20 huonetta) ja Kampin parakit (19 huonetta) sekä Oulunkylän kunnalliskodin 21 sermeillä erotettua huonetta.

Osa väestönsuojista oli jo aiemmin muutettu sekä puolustusvoimien että Liikkuvan poliisin käyttöön. Tilapäismajoituspaikkojen järjestely ja kunto sekä sopivuus asumiseen olivat asuntopulan yksi keskustelluimpia aiheita. Yömajojen epäkohtina nähtiin muun muassa maanalaisten väestönsuojien vetoisuus ja pimeys, Koulumatkailutoimisto Oy:n voitontavoittelu ja säästöjen aiheuttamat ongelmat, joita aiheuttivat muun muassa riittämätön järjestyksenvalvonta sekä se, että asukkaita ei myöskään aina ryhmitelty elintapojen mukaan vaan perheet joutuivat asumaan yhdessä syrjäytyneiden kanssa. Yömajat ja väestönsuojat olivat puutteistaan huolimatta sotienjälkeisinä välittöminä vuosina täynnä, mutta kesäaikaan tilanne usein helpottui syrjäytyneiden asiakkaiden siirtyessä viettämään ulkoilmaelämää.¹²⁸

Merkittävää oli, että tukitoimien ansiosta suurimmalle osalle hakijoista kyettiin järjestämään jonkinlainen asunto tai majoitustila. Yhdenkään helsinkiläisen ei tarvinnut viettää öitään ulkona, sillä kaiken muun pettäessä myös poliisiviranomaiset tarjosivat hätämajoitusta sitä tarvitseville. Ideana oli, että hätämajoituspaikoista ja läpikulkutaloista perheet olisivat päässeet melko nopeasti parempiin asuntoihin. Ongelmaksi muodostui se, että sekä hätämajoituspaikkoihin että olemassa olevaan asuntoreserviin nousi koko ajan uusia tulijoita, mutta edes vanhatkaan asukkaat eivät päässeet eteenpäin, uusiin tyydyttävämpiin asuntoihin. Kuvaavaa tilanteelle ja asuntopulan kroonistumiselle on, että väestönsuojien asukkaat järjestäytyivät vuonna 1947 Asunnottomat ry:ksi, johon asumismuodon toivotusta väliaikaisuudesta huolimatta liittyi noin 400 jäsentä.¹²⁹

Lapsiperheille maanalainen yömaja-asuminen oli raskasta, minkä johdosta kaupunki käynnisti hankkeita tilapäisten parakkirakennusten pystyttämiseksi. Valtuusto antoiikin jo 11.4.1945 määrärahan ns. pikataloalueille sekä Käpylän parakkialueen täydennystöitä varten¹³⁰. Lisäksi 18.10.1945 kaupunginvaltuusto päätti 200 puutalon hankkimisesta asuntopulan lieventämiseksi.¹³¹

127. Väestönsuojelulautakunta teki mm. 14.8.1945 § 137 esityksen yömajojen käytöstä, luokittelut perheisiin, miehiin, naisiin, matkustajiin ja asosiaalisiin.

128. Kts. KM Yömajojen olojen parantamisesta 16.7.1945, 4, Kaupunginhallitus, HKA.

129. Pulma 2000a, 130.

130. KV 11.4.1945 7/§26, KHKK 1945:1, HKA.

131. KV 18.10.1945 14/§13, KHKK 1945:1, HKA.

II

ASUKKAIDEN TARPEET JA ASUMISEN PUUTTEET

3. TILAA PERHEELLE

3.1. PERHEIDEN KAVENTUVA ELINTILA

3.1.1 Asuntopula asumisen tiheyden kasvuna

Helsingiläisperheiden arkisessa elämässä asuntopula merkitsi ennen kaikkea asumisen tiheyden kasvua. Kaupunkien asuntokomitea totesi jo vuonna 1939, että liian suuri asumistiheys oli asutuskeskusten asumisen ongelmista keskeisin.¹ Kolmasosa Helsingin pienasuntojen asukkaista joutui vuonna 1939 yöpymään asunnoissa, joissa lattiapinta-alaa jäi asukasta kohden vain 5–6 neliometriä.² Sotien jälkeen yhä kasvava määrä ihmisiä ja perheitä joutui ahtaumaan ja sopeuttamaan elämisen tarpeensa olemassa oleviin asuntoihin ja niiden neliömetreihin. Ahtaudesta saattoivat kärsiä niin päävuokralaiset, alivuokralaiset kuin yhteismajoituksessa yöpyvät tai sukulaisten luona majoittuvat asunnontarvitsijat.

Kuten jo luvun 2.1.2 alussa totesin, ahtaasti asuivat erityisesti ensimmäistä kotia perustavat perheet sekä uudet lapsiperheet. Vaikeisiin asemiin joutuivat myös siirtoväkeen kuuluvat perheet. Siirtoväen joukosta löytyivätkin kaikkein suurimmasta asumisen ahtaudesta kärsivät tapaukset.³ Toisin kuin vanhoilla helsingiläisillä, siirtoväen sosiaaliset tukiverkostot saattoivat olla ohuita, ja näin ollen useammatkin siirtoväkiperheet joutuivat rasittamaan samoja tuttavien ja sukulaisia.⁴ Helsinkiin muuton vapautuessa 1940-luvun lopulla samanlaiseen tilanteeseen joutuivat myös monet maaseudulta kaupunkiin muuttavat perheet.⁵

1. KM 1939:5, 16.

2. Sosiaalisia erikoistutkimuksia XXXII, Kaupunkien asunto-olot vuonna 1938, 48 Taulukko 22. Vrt. Siipi 1962, 261.

3. Kts. Asuntojentarkastustoimiston vuosikertomus 1945, 4, Db:2, HKA ja esim. tarkastuslausunnot 388/14.12.1944; 395/18.12.1944; 399/19.12.1944; 413/22.12.1944, Da:9, HKA.

4. Kts. esim. Helsingin I siirtoväenhuoltojohtaja kirje no 148 Uudenmaan lääninhallitukselle, 4.3.1946, Da:1, Uudenmaan lääninhallitus, KA; Sisäasiainministeriön osastopäällikkö Johannes Virolaisen kirje 16.3.1945 Asuntoasiaintoimistolle, Sosiaaliministeriö, Asuntoasiaintoimiston arkisto, KA.

5. Kts. Asuntojentarkastustoimiston vuosikertomus 1949, 3, Db:6, HKA.

Kaupungin asukkaiden käytössä oleva tila vaihteli erittäin paljon kaupunginosien, korttelien, rakennusten ja jopa asuntojen sisällä. Asuntosäännöstelyn oloissa oli varsin yleistä, että päävuokralaisen hallussa oli asunnon suurempi huone, ja henkilöluvultaan suurempi alivuokralaisperhe sai tyytyä pienempään huoneeseen, keittiöön, palvelijahuoneeseen tai jopa huoneessa olevaan makuu-syvennykseen, alkoviin. Asumisen ahtaus kosketti käytännössä yhden ja kahden huoneen asuntojen asukkaita. Vuoden 1950 väestö- ja asuntolaskenta toi esille, että 96 prosenttia ahtaasti asuvista eli ja asui yksiöissä tai kaksioissa.

Helsingin yhden huoneen asunnoista 42 prosenttia, siis noin 14 000 asuntoa, oli ahtaasti asuttuja. Asukkaita ahtaasti asutuissa yhden huoneen asunnoissa oli yli 52 000, joten keskimääräiseksi asumistiheydeksi muodostui 3,7 asukasta huonetta kohden.⁶ Koska mainituissa asunnoissa asuvien ruokakuntien määrä kohosi lähes 20 000:een, asui tuhansissa asunnoissa lisäksi useampia ruokakuntia.⁷ Ruokakunnat saattoivat muodostua erilaisista perheiden, sukulaisten, tuttavien sekä samassa huoneessa asuvien alivuokralaisten eli asukkien muodostelmista.⁸ Yhdessä huoneessa saattoi asua jopa neljä eri ruokakuntaa.⁹ Kaupungin kaksioista noin 19 prosentissa kärsittiin asumisen ahtaudesta, ja näiden asuntojen määrä kohosi yli 7 000:een. Asunnoissa asui huonetta kohden keskimäärin noin 2,2 asukasta, joten ahtaasti asuttujen kaksioden asumistiheys oli huomattavasti yksiöitä alempi.¹⁰ Kaupungin kolmioista enää 6,5 prosenttia oli ahtaasti asuttuja.

Asumisen päivittäiseen arkeen vaikutti huomattavasti asuntojen kokonaispinta-ala sekä käytettävissä olevien huoneiden koko.¹¹ Helsingissä rakennettiin erisuuruisia asuntoja eri vuosikymmeninä ja esimerkiksi vuosina 1890–1929 rakennettujen asuntojen huoneiden pinta-ala oli melko suuri.¹² Helsingin tilastotoimiston keräämät tiedot osoittivat, että suurissa, yli neljän huoneen asunnoissa, myös huoneiden keskimääräinen pinta-ala oli pienasuntoja suurempi.¹³ Muun muassa Kirsi Saarikangas (2002) on tutkimuksessaan käsitellyt suurten asuntojen tilankäyttöä. Saarikangas on nostanut esille, että 1900-luvun alun asunnot kuvastivat asukkaidensa sosiaalista statusta. Suuret huoneet kertoivat

6. Kts. TKH 1951:II, 187–188.

7. Ruokakunta muodostuu määritelmällisesti henkilöistä, jotka asuvat ja syövät yhdessä. Kts. Strömmer 1954b122.

8. Ruoka- ja huonekuntien muodostelmia ja muodostumista käsitellään lähemmin seuraavassa luvussa.

9. Kts. kolmen hengen ruokakuntien yleistymisestä Asuntojentarkastustoimiston vuosikertomus 1945, 4, Db:2, HKA. Esim. osoitteessa Hämeentie 68 asunut lapseton pariskunta vuokrasi huonetta nelihenkiselle perheelle, mutta näiden lisäksi samaa huonetta jakoi omaa talouttaan pitävä mies- ja naisasukki. Kts. Asuntojentarkastustoimiston tarkastusraportti 308/22.II.1944, Da:9, HKA. Saksa 1949, 9 on nostanut esille vastaavanlaisia havaintoja myös Turun osalta.

10. Kts. TKH 1951:II, 187.

11. Siipi 1962, 259–260.

12. TKH 1951:II, 179.

13. TKH 1951:II, 178.

paitsi asukkaan varallisuudesta tarjosivat lisäksi mahdollisuuksia seurusteluun ja julkiseen elämään.

Säännöstelytoimista ja asumisen tehostamisesta käytävää keskustelua poli-tisoi osaltaan se seikka, että asumisen ahtaus keskittyi työläiskaupunginisiin. Noin 35 000 asukkaan Kalliossa (XI kaupunginosa) yhden huoneen asuntojen keskimääräinen lattiapinta-ala asukasta kohden jäi hyvin pieneksi. Keskimäärin yhden huoneen asunnoissa oli 2,7 asukasta, joten 23 m²:n keskipinta-alalla lasket-tuna asukasta kohden jäi lattiapinta-alaa noin 8,5 m².¹⁴ Vielä heikompi tilanne oli noin 21700 hengen Alppiharjussa, niin sanotun Taka-Kallion alueella, jossa asukkaita huonetta kohden oli 2,79. Näin ollen asukasta kohden jäi lattiapinta-alaa hieman yli 8 m².¹⁵

Asumistiheyden kasvu koettiin hyvin eri tavoin pienissä yksiöissä ja kaksi-oissa sekä toisaalta kolmioissa ja vielä suuremmissa asunnoissa. Monta huonetta sisältävissä asunnoissa asumistiheyden kasvu laski lähinnä asumisviihtyvyyttä ja -mukavuutta. Asumisväljyyden laskeminen nousikin problematiikaksi, johon kiinnittivät huomiota erilaiset yleisjulkaisut ja sisustuslehdet. Esimerkiksi Koti-liedessä ja Kaunis Koti -lehdessä tarjoiltiin lukijoille vinkkejä, joiden avulla asuntopulankin oloissa asumisviihtyvyyttä kyettiin pitämään yllä. Keinoja tähän tarjosivat järkevät sisustusratkaisut ja tilankäytön tehostaminen.¹⁶ Jutuissa asuntoja ei tarkasteltu ainoastaan arkisten toimintojen tapahtumapaikkoina. Asunnot muodostivat pohjan paitsi viihtyisälle perhe-elämälle, ne myös loivat mahdollisuuksia esteettisten ja sosiaalisten tarpeiden tyydytykselle.

Muun muassa Aulikki Herneoja on jälleenrakennuskauden sisustamista käsittelevässä väitöskirjassaan nostanut esille, kuinka 1920-luvulta lähtien sisustus, huoneiden järjestely sekä kodin viihtyisäksi tekeminen muodos-tuivat osaksi perhe-elämää ja sen tekemisen prosessia. Perhe-elämää vietettiin arkihuoneessa tai olohuoneessa, jonne myös ohjattiin kotiin tulevat vieraat.¹⁷ Kasvavaa huomiota kiinnitettiin myös lasten tilajärjestelyihin. Asuntopoliitikot, arkkitehdit, sosiaalihuoneenikot ja lastenpsykologit opettivat ihmisiä asumaan ”oikein” ja järjestämään asunnot tavalla, joka tarjosi viihtymisen mahdollisuuksia niin aikuisille kuin lapsille.¹⁸ Lastenhuone esitettiin ideaalina, jonka toteuttami-seen vain harvoilla nähtiin olevan mahdollisuuksia. Lasten oma huone esitettiin kuitenkin tavoittelemisen arvoisena asiana, sillä se tarjosi lapsille sekä leikin että levon paikan (kts. Kuva 6).

14. Vuonna 1950 ns. hellahuoneita ja huoneen ja keittokomeron tai keittokaapin sisältäviä asuntoja oli Kalliossa yli 5 800. Kts. TKH 1951:1, 1.

15. Kts. TKH 1951:1, 1. Yhden huoneen asuntoja Alppiharjun alueella oli vuonna 1950 noin 4 500.

16. Kts. esim. Kotiliesi 1948:8, 202–203; Kotiliesi 1949:9, 220–221. Lehto 1986, 117 on tuonut esille, että esim. Kotiliedessä käsiteltiin jo 1920- ja 1930-luvuilla säännöllisesti kotia ja sen sisustamista sekä asuntopulaa.

17. Kts. Herneoja 2007, 143. Vrt. aikalaisnäkemysnä Rankka 1945, 254.

18. Kts. Saarikangas 2002, 238; Saarikangas 1998, 203.

”Oikein” asumisen kannalta tärkeäksi periaatteeksi muodostui asumisen toimintojen eriyttäminen ja funktionalismi: keittiö tuli varata ruuanlaittoa, makuuhuone nukkumista ja seksuaalielämää ja olohuone perheiden yhdessäoloa (ja tarvittaessa nukkumista) varten. Eriyttämisen nähtiin palvelevan paitsi käytännöllisiä myös siveellisiä, käytännössä sukupuolimoraaliin liittyviä, ja terveydellisiä tarkoituspäitä.¹⁹ Sukupuolimoraalin ylläpitämistä vaikeutti asukkaiden yleisyys. Kaupunkien asunto-oloja käsitellyt sosiaalinen erikoistutkimus vuodelta 1938 toi esille, että Helsingissä lähes joka kymmenes pientalojen lapsi asui asunnossa, jossa oli asukkeja.²⁰ Lapset joutuivat näkemään aikuisten seksuaalielämää, mikä aikalaisarvioiden mukaan saattoi johtaa lasten liian varhaiseen seksuaaliseen kypsytykseen.²¹

Asuntopulan oloissa asumisen toimintojen eriyttäminen jäi kuitenkin tuhansilta perheiltä kaukaiseksi haaveeksi: eriyttämisen sijaan sekä asuntojen asukkaat että toiminnot keskittyivät usein yhteen ja yhä pienenevään huoneeseen: tilan ja mukavuuksien puute pakottivat perheet tekemään ruokaa, syömään, tiskaamaan, pesemään pyykkiä, hoitamaan hygieniaa, nukkumaan sekä harjoittamaan seksiä usein yhdessä ainoassa huoneessa. Pienissä tiloissa jouduttiin säilyttämään hikisiä työvaatteita, keittämään korvikekahvia, hengittämään, kuulemaan ja sietämään toistensa kehon hajuja, ääniä ja alituista läheisyyttä.²²

3.1.2 Ahtaasti asumisen kokemus ja normit

Ahtauden kokemus, jota voi pitää epämiellyttävänä ja ahdistavana tunteena, on hyvin pitkälti psykologinen ja tilannetekijöihin liittyvä kokemus. Helsingiläiset valittivat mielellään raitiovaunujen ja bussien ahtaudesta ja tungoksesta, mutta viihtyivät kuitenkin hyvin täpötäysissä elokuvateattereissa sekä urheilutapaturmissa. Esimerkiksi alivuokralla asuvien perheiden asema oli päävuokralaisia heikompi ja epävakampi, ja tämä vaikutti osaltaan ahtaasti asumisen psykologiseen kokemukseen. Vielä vaikeampi tilanne oli asunnoissa, joissa samaa tilaa jakoivat useammat perheet. Lisäksi levoton, meluisa ja tiheästi asuttu asuinympäristö lisäsi ahtauden kokemusta, sillä asunnon ulkopuolinenkaan ympäristö ei tällöin tarjonnut virkistymisen mahdollisuutta.²³ Myös asuntojen huono kunto tuotti lisähuolta ja vaikutti asumisen ahtauden kokemukseen.²⁴

19. Saarikangas 2002, 238; Saarikangas 1993, 81. Aikalaisnäkemysnä kts. esim. Sosiaalisia erikoistutkimuksia XXXII, Kaupunkien asunto-olot 1938, 51; KM 1939:5, 23.

20. Sosiaalisia erikoistutkimuksia XXXII, Kaupunkien asunto-olot 1938, 57.

21. Kaprio 1949, 349; Kolonen 1944, 434.

22. Näitä asumisen muuttuneita realiteetteja tarkastellaan seuraavissa luvuissa 4, 5 ja 6.

23. Vrt. Myllymäki 1954, 94 joka tuo esille, että Käpylän asukkaiden asunto-olot alensivat asukkaiden viihtyvyyttä, mutta laajempi, viihtyisäksi koettu asuinympäristö paransi sitä. Kts. Helsingin viheralueiden ja virkistymisen mahdollisuuden merkityksestä käydystä keskustelusta Schönach 2008; Lento 2006.

24. TKH 1951:11, 186–187.

KUVA 6. Lasten tarpeet huomioiva ja järkevästi sisustettu arkihuone. Kuvälähde: Lapsi ja nuoriso 1950:2, 21.

Ahtauteen sopeutumista edisti jo sotavuosina laskeneet asumiseen kohdistetut odotukset. Asunnontarvitsijat halusivat pitää kiinni mahdollisuudesta oman tilan hallintaan, mutta sodan jälkeen kaksion sijaan yksioistäkin tuli tavoittelun arvoisia kohteita. Suurin osa vuoden 1950 ahtaasti asuvasta reilusta 25 000 ruokakunnasta hallitsi omaa huonetta, ja tämä näyttääkin tyydyttäneen useimpien perustarpeet. Osoituksena sopeutumisesta (tai toisaalta realistisesta tilannearviointista) voidaan pitää sitä, että vain pieni osa ahtaasti asuvista hakeutui huoneenvuokralautakuntien kortistoon.²⁵ Asumistiheys oli välttämätön edellytys ahtauden kokemukselle, mutta se ei välttämättä johtanut siihen: jos huoneen koko ja laatu olivat muutoin tyydyttäviä, niin terveet aikuiset ja pienet lapsiperheet kykenivät sopeutumaan melko pieniinkin tiloihin.²⁶

Asumistiheyteen sopeutumisella oli kuitenkin yksilölliset psykologiset ja fysiologiset rajansa. Ahtaasti asumisen nähtiin vaikuttavan monien sosiaalisten ongelmien taustalla, ja tämän johdosta asumisväljyyden normien ja asumisen minimitason määrittely nousi asuntopulasta kärsivissä maissa melko laajan keskusteluun aiheeksi. Tematiikka kiinnosti myös sekä kotimaisia että

25. Ahtaasti asuvien ruokakuntien määrästä kts. TKH 1951:II, 187.

26. Stokols 1972.

ulkomaisia tutkijoita. Tyydyttävän tai riittävän asumisen normien muodostaminen oli hankala tehtävä johtuen juuri asumiseen liittyvistä tilannetekijöistä sekä toisaalta yksilöllisistä tarpeista. Yksistään Helsingissä tuhansilla asunnontarvitsijoilla oli vaihtelevia asumista koskevia terveydellisiä tarpeita ja vaatimuksia. Muun muassa kotiutuneiden rintamasotilaiden joukossa oli suuri joukko aivoinvalidia sekä psyykkisistä vammoista kärsiviä miehiä, joiden levon ja yksityisyyden tarpeet olivat keskimääräisiä asunnontarvitsijoita suuremmat.²⁷ Edellisten lisäksi psykologiseen sopeutumiseen vaikuttivat asumista koskevat henkilökohtaiset ja kulttuuriset odotukset. Esimerkiksi maaseudulla asumisen taso oli asuntojen varustelun suhteen Helsinkiä matalammalla. Vanhalle helsinkiläiselle lautakuntien tarjoama asunto saattoi näyttäytyä puutteellisena, mutta huonoista oloista muuttaneelle asunnonhakijalle muutoksena parempaan.²⁸

Yksilöllisistä ja ryhmäkohtaisista eroista huolimatta viranomaiset määrittivät yleisiä rajoja sekä asumisen väljyydelle että asumisen ahtaudelle. Helsingin vuoden 1917 rakennusjärjestyksessä määrättiin asunnon minimipinta-alaksi 20 m², ja huoneen minimalaksi 7 m². Samoihin raja-arvoihin päädyttiin myös vuoden 1945 rakennusjärjestyksessä. Kunnallisten päättäjien rinnalla myös asuntopoliitikot, sosiaalihygieenikot ja myöhemmin myös sosiologit tutkivat tyydyttävän asumisen minimitasoja. Asumisen ja terveyden välistä suhdetta tutkineet suomalaiset sosiaalihygieenikot pitivät 7 m²:n lattiapinta-alaa henkilökohtaisen asuintilan miniminä ja normilla on ollut jatkuvuutta nykyhetkeen saakka.²⁹ Ahtauden määrittelyssä otettiin huomioon myös asumisen toiminnot. Helsingin kaupunginlääkäri T. W. Wartiovaara määritteli asunnon ahtaaksi, jos siinä ei kyetty suorittamaan taloustöitä, ruuanlaittoa ja lasten hoitoa ilman, että asunnon asukkaiden rauha heti häiriintyi.³⁰ Jo ennen sodan alkua kaupunkien asuntokomitea määritteli monilapsisen (vähintään kolme lasta) perheen asunnon minimipinta-alaksi 48–50 m², mikä jätti asukasta kohden lattiapinta-alaa noin 10 m².³¹

Huoneenvuokralautakuntien valvoman niin sanotun huone ja henkilö-säännön mukaisesti asunnonhaltijoilla oli maksimissaan käytössään yksi huone. Koska asuinkäyttöön tarkoitettujen huoneiden lattiapinta-ala oli minimissään 7 m², muodostui asunnonhaltijoiden asumisväljyyden minimiksi 7 m²

27. Kts. luku 5.2.

28. Vrt. Waris 1973, 188–189 joka korostaa sitä, että myös maaseudun asunto-oloissa oli huomattavaa paikallista ja perhekohtaista vaihtelua. Toisaalta maaseudun asukkaat olivat tottuneet muutoin väljempään elinympäristöön, joten osalle asukkaista levottomampi ja tiheämpi elinympäristö saattoi tuottaa omat sopeutumisvaikeutensa. Kts. asumisen odotuksia koskevasta keskustelusta esim. Zlutnick & Altman 1974, 99.

29. Kts. mm. Kasanen & Karhi 1953. Nykyisten rakennusmääräysten mukaan asuinhuoneen lattiapinta-ala on oltava vähintään 7 m², ja sama määräys on ulotettu muun muassa vankiselleihin. Kts. esim. Rikosseuraamuslaitoksen määräys 29.12.2010 numero 19/004/2010, Vankien asuminen ja perushuolto.

30. Wartiovaara 1951.

31. Kts. KM 1939:5, 24.

ja ylärajan määrittä huoneen pinta-ala.³² Huoneistojen käytön tehostamisesta 31.8.1944 annetun valtioneuvoston päätöksen 10 §:n mukaan huone ja henkilö-säännöstä voitiin kuitenkin poiketa sellaisilla paikkakunnilla, missä asuntopula oli muodostunut poikkeuksellisen vaikeaksi. Helsingissä periaatetta kiristettiin heti vuoden 1945 alussa. Uusien laskukaavojen mukaan myös 14 m² suuruiset keittiöt luettiin asuinhuoneiksi ja kaksi alle 10-vuotiasta lasta laskettiin yhdeksi.³³ Jo pari viikkoa myöhemmin sääntöön tehtyyn uusi muokkaus, jonka mukaan asuinhuoneeksi voitiin laskea myös keittiö ja palvelijanhuone, jos niiden yhteinen pinta-ala ylitti 18 m².³⁴

Tyydyttävälle asumiselle asetettavat normit heijastelevat kulloisenkin ajan vaatimuksia.³⁵ Vilhelm Sucksdorffin Helsingin työväestön asumista koskevassa tutkimuksessa (1904) ahtaasti asumisen ja riittävän ilmatilan rajat olivat seuraavat:

TAULUKKO 3.1. Ahtaasti asumisen normit Sucksdorffin tutkimuksessa.

	HENKEÄ KOHDEN		HENKEÄ HUONETTA KOHDEN
	m ²	m ³	
Ei liiaksi asuttu	≥ 6	≥ 20	≤ 2
Kohtuullisesti liiaksi asuttu	4–6	10–20	2,1–4
Suuressa määrin liiaksi asuttu	2–4	5–10	4,1–
Suurimmissa määrin liiaksi asuttu	< 2	< 5	

Lähde: Taipale 1982, 170.

Asumisen miniminormien sopimuksenvaraisuudesta kertoo osaltaan se, kuinka eri tavoin normitettiin erilaisten erikoisryhmien asumisen minimejä.³⁶ Merimiesten laiva-asumista säätelevässä asetuksessa ilmatilavuuden miniminä oli 3,4 m³ ja lattiatilan 1,2 m².³⁷ Helsingin kaupunginlääkäri T. W. Wartiovaara toimi sotavuosina pioneeritoimiston lääkärinä, ja tässä roolissa hän osallistui muun muassa korsujen ja betonibunkkereiden rakennussuunnitteluun. Wartiovaaran kokemusten perusteella korsu, joka tarjosi majoittuvalle alle 5 m³:n ilmatilan, oli hyvin epämiellyttävä paikka pitempiaikaisen majoittu-

32. Palvelijanhuoneet saattoivat olla kooltaan alle 7 m². Kts. huoneen minimikoon määrittelystä Sucksdorff 1904; Hjelt 1911, 425.

33. Neuvottelukunta 11.1.1945, 5§, Cb:1, HKA; Asuntojentarkastustoimiston vuosikertomus 1945, 13, Db:2, HKA.

34. Neuvottelukunta 1.2.1945, 21§, Cb:1, HKA.

35. Laajemmin asumisen normittamisesta ja normien historiasta Junnto 1990, 32–33, 336–338.

36. Vrt. Ruonavaara 1993, 151–152 joka käsittelee asuntopoliittisista tavoitteista käytyä keskustelua sosiaalisen konstruktionismin ja määrittelyvaltakamppailujen näkökulmasta.

37. Asetus Kauppa-aluksista 1924:103. Annettu 17.4.1924; Merimieslaki 87/1924, 58§. Annettu 8.3.1924; Asetus merimiesten asunnoista aluksessa, 794/1948.

misen näkökulmasta.³⁸ Yhteismajoitukseen käytettävien tilojen standardeista oli vastuussa terveydenhoitolautakunta. Väestönsuojiiin rakennettujen yömajojen ilmatilavuuden minimi oli 4 m³ henkeä kohden silloin, kun käytössä oli koneellinen ilmanvaihto, muissa tapauksissa miniminä pidettiin 6 m³ henkeä kohden.³⁹

TAULUKKO 3.2. Asumisen miniminormit pinta-alan, ilmatilavuuden ja kohderyhmän mukaan luokiteltuina.

	m ³	m ²
Merimiehet	3,4	1,2
Sotilaat (sodanaikaiset olot)	5	2
Maanalaiset pommisuoja	4–6	1
Maanpäälliset yömajat ja parakit	8	1,5–2
Normaalit asunnot	10–15	5–7

Sosiaaliministeriö näki, että alle 7 m²:n huoneisiin, esimerkiksi pieniin palvelijahuoneisiin, ei alivuokralaista voinut osoittaa. Asuntohygieenisistä normeja pohtineessa artikkelissaan (1953) lääkärit Antero Kasanen ja Pekka Karhi pitivät perheasunnoille asetettavan asuintilan miniminä samoin 7 m² henkeä kohden. Asianomaiset lääkärit lausuivat ilmatilavuuden hygieenisenä miniminä pidettävän 15 m³ henkeä kohden. Kirjoittajien mukaan tämän tason alle mentäessä ei voida ”puhua enää kodista, jossa ihminen voisi työpäivän jälkeen valmistautua yhteiskunnan vaatimiin tehtäviin ja ilmentää yksilöllisyyttään. Pikeminkin on kyse elämisen mukavuuden alimmista rajoista ja ihmisarvon suuresta aliarvioimisesta.”⁴⁰

Kortistojen perheissä asuintilaa oli perheenjäsentä kohden huomattavasti alle 10 m². Noin 20–25 prosenttia kortistojen perheistä joutui asumaan asunnoissa, joissa lattiatilaa oli henkilöä kohden vain 2–4 m².⁴¹ Hakijoiden asuinolot alittivat näin ollen moninkertaisesti terveelliselle asumiselle asetetut aikalaisnormit. Merkittävä osa perheellisistäkin asunnontarvitsijoista joutui tyytymään asumisen tasoon, jota pidettiin hyväksyttävänä ainoastaan tiettyjen erikoisryhmien ja sodanaikaisten rintamaolojen kohdalla.

Ranskassa sosiologi Chombart de Lauwe suoritti 1950-luvulla laajan parisisalaislähiöiden asukkaiden viihtyvyyttä käsittelevän tutkimuksen, jossa huomiointiin asukkaiden kokemukset. De Lauwe päätyi tutkimuksessaan esittämään, että Ranskan olosuhteissa asuinpinta-alan terveydellinen minimi oli 8–10 m²

38. Kts. Taipale 1982, 170.

39. Terveydenhoitolautakunnan kokous 26.4.1946, 447S, KHKK 1946:1, HKA.

40. Kasanen & Karhi 1953, 790.

41. Kts. Asuntojen tarkastustoimiston vuosikertomus 1944, 5–6 ja Liitteet, Taulukko 6, Db:1, HKA.

asukasta kohden. Tutkija näki, että 8 m²:n rajan alle mentäessä asukkaat eivät kyenneet enää psykologisesti sopeutumaan asumisen ahtauteen. Asukkaiden viihtyvyyden mahdollistamiseksi de Lauwen mukaan oli tavoiteltava 14 m² lattiapinta-alaa asukasta kohden.⁴² Helsingin asuntojen keskimääräinen huonekoko vuonna 1950 oli 23 m², ja laskennallisesti ahtaasti asuvilla henkilöillä (3 henkeä huonetta kohden) oli tyypillisesti tilaa käytettävissään vajaa 8 m²:ä.⁴³ Helsinkiläisperheiden asuinolot pysyivät useimmiten esimerkiksi de Lauwen hahmottelemien rajojen sisällä.

Jos tarkasteluun otetaan yhden huoneen asunnot, niin kuva muuttuu kuitenkin synkemmäksi. Sosiaalisen tutkimustoimiston päällikkö Gunnar Modeen toi vuonna 1951 julkaisemassaan tutkimuksessa esille, että vuoden 1950 syksyllä Helsingissä oli yli 10 000 asuntoa, joissa huonetta kohden asui 3–3,9 henkilöä. Näin ollen kymmenien tuhansien asukkaiden käytettävissä oleva vapaa lattiatilaa jäi 6–8 m²:iin.⁴⁴ Ahtauden kokemukseen vaikutti paitsi asukkaiden hallussa oleva pinta-ala, myös samassa huoneessa olevien henkilöiden määrä. Edellä mainittu de Lauwe näki ahtauden kokemuksen kriittisen rajan liikkuvan 2–2,5 henkilöä huonetta kohden: kun tämä raja ylitettiin, lisääntyivät asukkaiden väliset riidat ja aggressiivisuus.

Sotien jälkeisinä vuosina keskimäärin noin 15 000–20 000 helsinkiläistä kärsi kuukausittain huomattavasta asumisen ahtaudesta ja muista asumisen puutteista. Näiden huoneenvuokralautakuntien kortistoon hyväksytyjen asunnontarvitsijoiden kokemuksia jäsensivät viihtymisen sijaan arjesta selviämisen haasteet. Kerrottujen kokemusten perusteella suurin osa asunnontarvitsijoista haaveili välttävistä perhe-elämän ylläpidosta. Lukuisissa perheissä oltiin varmasti kiinnostuneita myös asuntojen esteettisistä ja sisustuksellisista kysymyksistä, mutta edellä mainitun kaltaiset kysymykset odottivat parempia aikoja.

3.1.3 Asukkaat ja tavarat toistensa tiellä

Asuntojen asumistiheyden kasvu vaikutti paitsi asunnoissa suoritettaviin toimintoihin, myös asukkaiden olemiseen ja keskinäisiin suhteisiin. Tilanpuute näkyi ja vaikutti moniin keskeisiin asumisen toimintoihin: nukkumiseen ja levon saamiseen, kodinhoitoon ja järjestyksen ylläpitämiseen, lastenhoitoon ja -kasvatukseen. Samassa tilassa jouduttiin tekemään kaikki keskeiset arjen toiminnot ja tarpeen tyydytykset, mikä tuotti itsessään ärsytyksen aiheita. Tilan niukkuudessa niin tavarat kuin ihmiset olivat toistensa tiellä.

42. Kts. Mitchell 1976, 321; alkuperäinen de Lauwe 1959, 108.

43. TKH 1951:11.

44. Kts. TKH 1951:1, 6.

Sotienjälkeisessä Helsingissä huomattavan suureksi muodostui sellaisten asuntojen määrä, joissa asui 4–5,9 asukasta per huone. Vuonna 1950 edellä mainitun kaltaisten asuntojen määrä kohosi noin 6 800:een, ja lukemat antavat osviittaa myös aiempien vuosien tilanteesta.⁴⁵ Mainituilla asukasmäärillä jäi asunnoissa lattiapinta-alaa enää noin 4–6 m² asukasta kohden. Ahtaasti asumisen ylittäessä edellä mainitun rajan, joutuivat perheenjäsenet tekemään jo huomattavia asumista koskevia tilajärjestelyjä. Tilanahtaudesta johtuen monien huonekalujen käytöstä jouduttiin luopumaan, sängyt mukaan lukien.

Ahtaudessa tuotti huoneiden järjestyksen ja puhtauden ylläpito aiempaa suuria vaikeuksia. Tämän asunnontarvitsijat toivat myös julki lautakunnille lähettämässään saatekirjeissä. Sanallisten kuvausten rinnalla asunnonhakijat laativat asuntojen pohjapiirustuksia, joissa kuvattiin huonekalujen paikka ja sijainti päivä- ja yöaikaan (kts. Kuvat 7 ja 9). Tilankäyttöön ja järjestelyyn jouduttiin kiinnittämään erityistä huomiota perheissä, joissa kodin rakentamiseen oli käytetty jo useampia vuosia. Erityisesti hädän kohteeksi joutuneissa perheissä tuotti tavaroiden mahdolluttaminen isommasta asunnosta pienempään tilaan suuria vaikeuksia. Merkittäviä hankaluuksia koettiin myös asunnoissa, joissa kolme tai neljä perhettä joutui jakamaan yhden tai kahden huoneen asunnon.

Asumisen ahtaus oli tosin monissa asunnoissa niin suurta, että pelkkä kodin käyttötavaroiden säilyttäminen tuotti suuria vaikeuksia. Monissa perheissä koettiin ikävänä se, että kaikki ruoka- ja keittoastiat sekä suurin osa päällysvaatteista oli pidettävä asuinhuoneessa.⁴⁶ Säilytystilojen puuttuessa ihmisille ei jäänyt muita mahdollisuuksia kuin laittaa vaatteet roikkumaan seinille, ja tavarat jouduttiin säilömään laatikoihin ja erilaisiin kippoihin. Loput tavarat jouduttiin varastoimaan sinne, mistä tilaa löydettiin. Ahtaiden asuntojen sisustusjärjestelyt ja ongelmat nousivat myös pakinoiden aiheeksi (kts. Kuva 8).

Onnekkaita olivat ne asunnontarvitsijat, jotka kykenivät hyödyntämään taloyhtiöiden säilytystiloja kuten vinttikomeroita ja kellaritiloja. Monien puutalojen yhteydessä oli käytettävissä ulkoliiterteitä, mutta tällöin huolenaiheeksi nousi, varsinkin talvikaudella, tavaroiden kunnan säilyminen.⁴⁷ Jos asukkailla ei ollut talon puolesta käytettävissä säilytystilaa, jouduttiin tavaroita – mikäli mahdollisuus avautui – varastoimaan tuttavien säilytystiloihin. Osa perheistä antoi huonekaluja myös väliaikaisesti tuttavien käyttöön.⁴⁸ Ajan myötä tuttavat saattoivat hermostua, jos tavaroiden säilyttäminen jatkui kuukausia ja jopa pidempään.⁴⁹

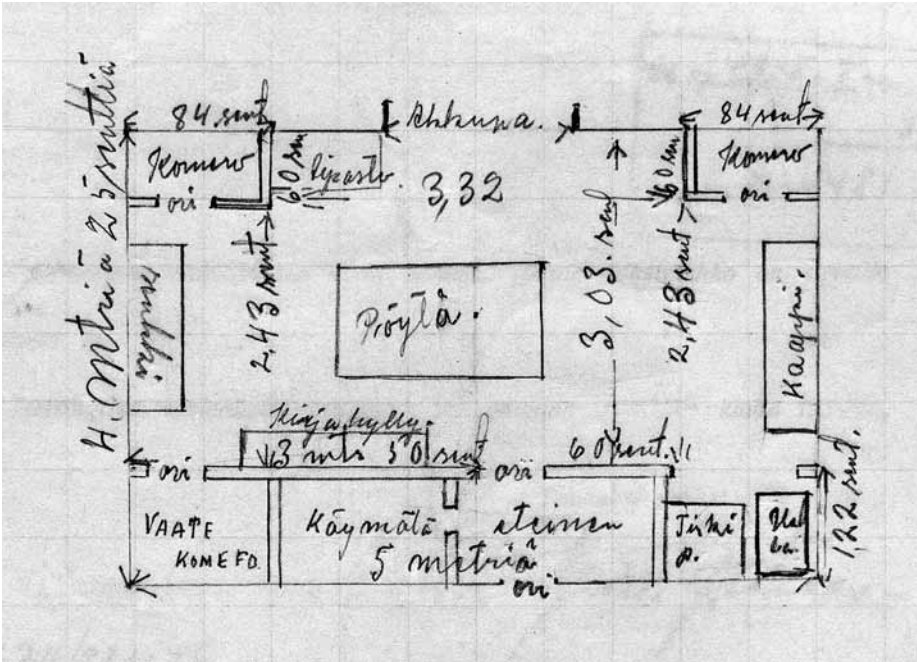
45. Kts. TKH 1951:1, 6.

46. Asuntohakemus 27810, 7.12.1944, EgI:19–20, HVL; HKA.

47. Asuntohakemus 56325, 7.1.1947, EgI:38, HVL, HKA.

48. Asuntohakemus 56325, 7.1.1945, EgI:38, HVL, KA.

49. Asuntohakemus 26853, 24.11.1944, EgI:19–20, HVL, KA.

KUVA 7. Pohjapiirros Mäkelänkadulla vuonna 1946 asuneen 5-henkisen perheen sisustusjärjestelyistä. Perheeseen kuului vanhempien lisäksi 13-vuotias tyttö sekä 11- ja 6-vuotiaat pojat. Kuvälähde: Sosiaali- ja terveysministeriön asuntoasiaintoimiston arkisto, Ee:23, KA.

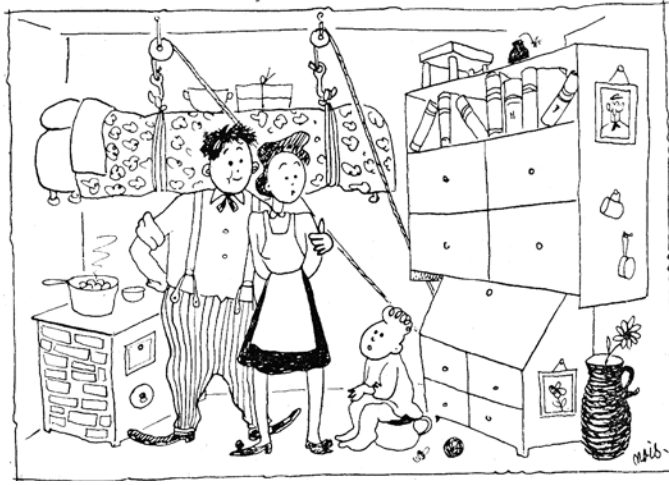
Mikäli muita varastointimahdollisuuksia ei ollut, asunnontarvitsijat joutuivat ostamaan maksullista säilytystilaa kuljetusliikkeiltä ja muun muassa panttilaivastoilta. Varastointiin liittyvät maksut lisäsivät osaltaan asumisen kustannuksia: eräs asunnonhakija toi sanomalehteen kirjoittamassaan mielipidekirjoituksessa esille, että kuljetusliike peri vuonna 1948 pelkästään tavaroiden säilyttämisestä 370 markkaa kuukaudessa, mutta jos jollekin varastoiduille tavaralle ilmeni käyttöä, niin pelkkä käynti varastolla maksoi 50 markkaa ylimääräistä.⁵⁰

Tavaroiden varastointi eri paikkoihin ja asuntoihin merkitsi luonnollisesti niiden käytön vaikeutumista. Jos jollekin tavaralle tai huonekalulle ilmeni käyttöä, asunnonhakijat joutuivat paitsi tonkimaan täyteen ahdettuja vinttikomeroita myös vaivaamaan tuttavii. Mikäli varastointiin ei ollut mahdollisuutta ja huonekaluista haluttiin pitää kiinni, oli irtaimisto ja irtotavarat jollakin tavalla mahdutettava asuntoon. Jos säilytystilaa ei ollut mahdollista saada, oli tavaroita yksinkertaisesti säilöttävä asunnoissa päällekkäin. Kun asuintila kapeni muutaman neliömetrin suuruiseksi, saattoi ainoaksi käyttötavaraksi jäädä yksi tuoli.⁵¹ Erään perheen ainoana mahdollisuutena oli säilyttää kaikki pitovaatteet,

50. Työkansan Sanomat 25.1.1948.

51. Asuntohakemus 30375, 17.1.1945, Liite. Asunnontarkastajan lausunto 3.8.1946, EgI:21, HVL, KA.

Eräs elintila Sokeritopankadun H.S. 5.9.46 varrella

KUVA 8. ”Eräs elintila Sokeritopankadun varrella.” Arijoutsin pakinaan sisältyvä pilapiirros. Kuvalähde: Helsingin Sanomat 5.9.1946.

talousesineet ja jopa työssä tarvittu ammattikirjallisuus matkalaukkuihin ja ottaa sieltä esille ne tavarat, joita kulloinkin tarvittiin.⁵²

Jos tavarat jouduttiin sullomaan ja varastoimaan samaan tilaan, perheiltä loppui nopeasti liikkumatila. Kalusteiden ja matkalaukkujen vähentäessä jo entisestään pienten huoneiden asuintilaa, ajauduttiin monissa huoneissa käytännössä siihen, että joku asukkaista oli lähes aina kädenmitan tai vähintään parin askeleen päässä. Tämä merkitsi myös sitä, että ihmisten mahdollisuudet säädellä omaa henkilökohtaista tilaansa ja yksityisyyttään vähenivät.

Henkilökohtaisen tilan loukkaus koetaan usein ahtauden kaltaisena epämiellyttävänä olona. Suurin osa ihmisistä kokee täydessä hississä olonsa jossakin määrin epämiellyttäväksi, mutta tilannetta on mahdollista kontrolloida esimerkiksi välttämättä katsekontaktia muiden matkustajien kanssa. Koska henkilökohtainen tila koetaan kaikkien eri aistien avulla, on mahdollista helpottaa ihmisten oloa ahtaudessa esimerkiksi taustamusiikin avulla.⁵³ Ympäristö- ja sosiaalipsykologisessa tutkimuksessa henkilökohtaisen tilan nähdään olevan inhimillinen perustarve, jonka suuruus on kuitenkin ikään sidonnainen

52. Kantelu 22.12.1944, Ee:2-3, STM, KA.

53. Kts. Horelli 1982, 138-139.

ja joka jossakin määrin on sekä historiallisesti että kulttuurisesti muuttuva (kts. Taulukko 3.3).⁵⁴

TAULUKKO 3.3. Henkilökohtaisen tilan vyöhykkeet ja niiden etäisyydet senttimetreinä.

VYÖHYKE	ETÄISYYS SENTTIMETREINÄ
Intiimivyöhyke	0–45
Henkilökohtainen vyöhyke	45–120
Sosiaalinen vyöhyke	120–360
Julkinen vyöhyke	360–700

Lähde: Rosqvist 2003, 15; Horelli 1982, 142–147; Hall 1966, 1970.

Asuntopulan oloissa erilaisten ruokakuntien yhdessäasuminen yleistyi. Tämä merkitsi sitä, että asukkaat altistuivat ahtaudessa paitsi erilaisille sosiaalisille virikkeille, asukkaiden äänille, puheelle ja toiminnalle myös toistensa katseille ja fyysiselle läheisyydelle. Huonosti äänieristetyissä rakennuksissa sosiaalisia virikkeitä tarjosivat myös naapurit.

Vaikka asunnontarvisijat käsittelivät kirjeissään melko vähän intiimejä asioita, vaikutti asumisen ahtaus myös aviopuolisoiden väliseen intiimiin elämään. Maksamalla lapsille elokuvaliput vanhemmat ostivat samalla itselleen omaa yhteistä aikaa. Perheiden ollessa kasassa eivät aikuiset ahtaudessa välttämättä voineet puhua vapaasti keskenään tai vanhemmat lastensa kanssa.⁵⁵

Asumisen reaalin tiheys ja toisaalta koettu ahtaus vaihtelivat huomattavasti päivittäin, viikoittain ja jopa vuodenajoittain.⁵⁶ Esimerkiksi talviaikana kylmyydestä johtuen aikaa vietetään enemmän sisällä, kun taas kesällä monet toiminnot ja vapaa-ajan vietto on helpommin siirrettävissä ulos. Eniten aikaa asunnoissa viettivät imeväisikäiset ja heistä huolta pitävät äidit. WHO:ssa huomattavan uran tehnyt lääkäri Leo Kaprio halusikin nostaa esiin sen, että asuntojen epäterveellisyyttä tarkasteltaessa on kiinnitettävä huomiota asunnoissa vietettävän ajan ajallisiin eroihin.⁵⁷ Vähiten aikaa ahtaissa asunnoissa joutuivat viettämään työssä käyvät henkilöt, noin 12–14 tuntia, sekä koululaiset. Kaprion arvion mukaan perheenäiti saattoi joutua viettämään epäterveellisesäkin asunnossa jopa 20–22 tuntia vuorokaudessa.

Jos asumisen ahtautta tarkastellaan päivärytmien näkökulmasta, olivat asunnot väljimmillään arkisin päiväsaikaan, jolloin perheenjäsenet olivat

54. Erika Rosqvist 2003; Piha, Aaltonen & Lahti 1979, 2868.

55. Vrt. Lyman 1959, 34.

56. Vrt. Saarikangas 2002, 23–24.

57. Kaprio 1949, 347.

hajaantuneet tahoilleen: töihin, päivähoidon ja kouluun. Ruuhkaisimmat hetket asunnoissa koettiin aamuisin, ruokailuhetkien yhteydessä sekä nukkumaan mentäessä. Erityisesti nukkumisen järjestelyt tuottivat ongelmia perheissä, sillä asuntojen ahtaus aiheutti sen, että muun muassa keittiöt jouduttiin ottamaan yöpymiskäyttöön.⁵⁸ Vuoden 1955 asuntolaskenta osoitti, että Helsingin n. 76 500 keittiöllisestä asunnosta noin 69 prosentissa nukuttiin keittiössä.⁵⁹ Vuonna 1952 tehtiin tutkimus noin tuhannen 15–25-vuotiaan helsinkiläisnuoren vapaa-ajankäytöstä, ja raportti toi muun muassa esille, että tutkimuksen kohteena olleista henkilöistä noin 16 prosenttia nukkui yönsä kolmen tai useamman muun henkilön kanssa.⁶⁰

Useimmissa asunnoissa ei ollut mahdollisuuksia pitää vakinaisia vuoteita vaan päivisin sängyistä, usein hetekoista, muokattiin sohvia olohuoneeseen ja keittiöön.⁶¹ Sekä iltaisin että aamuisin sänkyjen järjestely vei oman aikansa. Helmikuun 1944 ilmapommituksissa kotinsa menettänyt Paulinin kolmihenkilinen perhe joutui asumaan pienessä keittiössä, ja perheenisä joutui valittamaan, kuinka ”aamuisin kukaan perheen jäsenistä ei voi saada mitään aikaan, ennen kuin sängyt on poistettu lattialta”⁶². Kaikissa asunnoissa hetekoita ei kyetty avaamaan auki parivuoteeksi, jolloin vanhemmat tai sisarukset joutuivat nukkumaan vuoteenpuoliskolla.⁶³ Nukkumisen järjestelyitä vaikeuttivat osaltaan ruoka- ja huonekuntien sekalaiset koostumukset: samaa sukupuolta edustavat sisarukset oli mahdollista laittaa nukkumaan vierekkäin, mutta ruokakuntaan kuuluville sukulaisille tai tuttaville oli järjestettävä oma yöpymistila.⁶⁴ Varsin yleiseksi muodostui järjestely, jossa lapsi tai lapset nukkuivat hetekan toisella puoliskolla ja vanhemmat toisella. Vaikeimmissa tapauksissa jouduttiin jopa turvautumaan järjestelyyn, jossa nukkuminen tapahtui vuorotellen.⁶⁵

Kuvaavan esimerkin siitä, kuinka ahtaaksi yhden huoneen asunnot kävivät yöaikaan, tarjoaa Punavuorenkadulla asuneella Östermanin perheen (2 aikuista, 6 kk lapsi) laatima kuvaus asunnon tilajärjestelyistä. Perhe joutui asumaan alivuokralaisena asuvan anopin alivuokralaisena 12 m²:n huoneessa. Kortistoon hyväksytyjen asunnonhakijoiden melko tyypillisiä vaikeuksia kuvannut 23-vuotias työmies liitti hakemukseensa piirustuksen, jossa hän kuvasi asunnon järjestystä sekä päivällä että yöllä.⁶⁶

58. Vrt. Åström 1999, 89.

59. TKH 1959:10, 222.

60. TKH 1952:10–11, 208.

61. Englund 1952, 14.

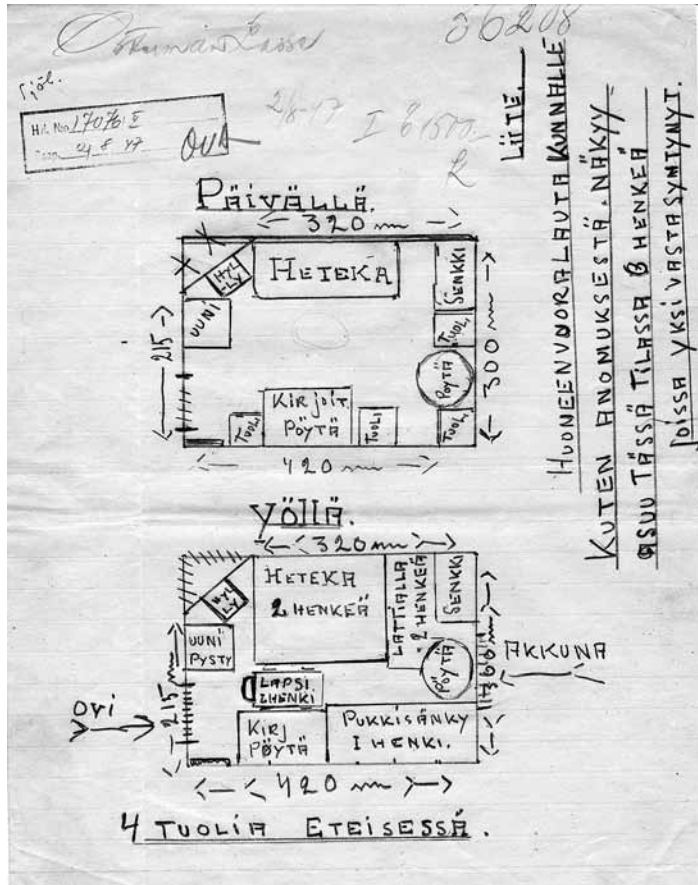
62. Asuntohakemus 29947, 11.1.1945, EgI:21, HVL, KA.

63. Kts. esim. asuntohakemukset 27810, 7.12.1944, EgI:19–20; 29808, 10.1.1945, EgI:21; 30208, 15.1.1945, EgI:21, HVL, KA.

64. TKH 1959:10, 222.

65. Asuntohakemus 56325, 7.1.1947, EgI:38, HVL, KA.

66. Asuntohakemus 56208, 2.1.1947, EgI:38, HVL, KA.

KUVA 9. Työmies Östermanin piirros asuntonsa päivä- ja yöjärjestelyistä. Kuvallähde: Huoneenvuokralautakunta 1941–1963, EgI:38, HKA.

Östermanin perheen kaltaisissa asunnoissa ei asumista tarkasteltu enää viihtymisen tai epämukavuuden näkökulmasta, vaan kokemuksia kuvailtiin ruumiillisten tunteiden ja olotilojen avulla. Asuntojen asukkaat tunsivat olonsa ”sietämättömäksi”⁶⁷ ja ”tuskastuttavan” ahtauden keskellä⁶⁸ asukkaat joutuivat elämään kuin ”sillit tynnyrissä”⁶⁹. Asukkaiden määrän kasvaessa pieniin asuntoihin ei enää kyetty asettautumaan, vaan sinne jouduttiin ”sulloutumaan”.⁷⁰

Väli aikaista helpotusta tilanteeseen toi se, että sekä aikuisilla että nuorilla oli mahdollisuuksia säädellä asunnossa vietetyn ajan ja sitä myötä myös sosiaalisten

67. Asuntohakemus 26771, 24.11.1944, EgI:19–20, HVL, KA.

68. Kantelu 16300, 22.12.1944, Ee:2–3, STM, KA.

69. Asuntohakemus 26720, 23.11.1944, EgI:19–20, HVL, KA.

70. Kantelu 15995, 25.10.1944, Ee:2–3, STM, KA.

virikkeiden määrää ja ajallista kestoa.⁷¹ Vauvojen ja pienten lasten asumisen ahtaus koettiin erityisen voimakkaasti lasten vaatiman hoivan ja huomion johdosta. Viettämällä aikaa asuntojen ulkopuolella saatiin aina hetken hengähdystaukoja. Toisaalta jatkuva ja pakotettu kaduilla ”harhailu” ja ajan viettäminen kuppiloissa muodostuivat myös ajan mittaan vastenmieliseksi toiminnaksi.

3.2 LASTEN JA NUORTEN ASEMA AHTAISSA ASUNNOISSA

3.2.1 Lapsiperheiden ahdinko

Suomessa lasten ja nuorten hyvinvointia tarkasteltiin jo ennen sotia väestöpoliittisena ja sosiaalipoliittisena kysymyksenä, ja painotus vain vahvistui sodan päätymisen jälkeen.⁷² Asumisen ja asuinympäristöjen laatu oli tekijä, joka rakentui molempien näkökulmien sisälle. Väestöliiton toiminnanjohtajan Heikki von Hertzenin puheenvuoroissa asuntojen ja kotien yhteiskunnallista merkitystä tarkasteltiin terveen yhteiskuntaelämän näkökulmasta. Hertzenin mukaan tulevan yhteiskuntaelämän kannalta oli välttämätöntä, että kodit pystyvät kasvattamaan ”vapaita ja tasapainoisia, henkisesti ja ruumiillisesti terveitä kansalaisia”.⁷³ Lastensuojelun Keskusliiton toiminnanjohtaja Ahti Hailuoto nosti puolestaan esille, että koska kodit muodostavat yhteiskunnan tärkeimmän perustan, on asunnoilla ”kodin taloudellisen ja henkisen elämän” ympäristönä ja tapahtumapaikkana ”sosiaalisesti aivan ensiarvoinen merkitys”.⁷⁴ Perheiden ongelmien tarkastelussa huomioitiin perheenjäsenten kokemusten lisäksi aiempaa laajemmin ympäristö- ja sosiaaliset tekijät, ja Jaana Vuori on nimennyt sodan päättymisen jälkeen virinneen uudenlaisen hahmotustavan psykososiaalisiksi.⁷⁵

Vaikka lasten ja nuorten asumisen ja hyvinvoinnin välistä suhdetta tarkasteltiin korostuneesti yhteiskunnan näkökulmasta, nousi lasten ja nuorten hyvinvointi vähitellen myös itsessään arvokkaaksi.⁷⁶ Viranomais- ja järjestötoimijoiden keskeiseksi tavoitteeksi muodostui tukea sellaisten kasvuympäristöjen rakentamista, joissa lapset kykenevät saavuttamaan oman sisäisen kasvu- ja kehityspotentialinsa. Varsinkin lapsipsykologit pyrkivät kiinnittämään niin

71. Kts. Zlutnick & Altman 1972.

72. Esimerkiksi kaupunkien asuntokomitean mietinnössä vuodelta 1939 todettiin, että ”huono ja liian ahdas asunto” pilaa ”edellytyksiä terveeseen perhe-elämään, vähentää kasvatuksen tehokkuutta sekä on suoranaisena aiheena asosiaalisten elämäntapojen ja tottumusten syntyymiseen”. Kts. KM 1939:5, 18.

73. Hertzen 1946, 5–6. Kts. sotienjälkeisestä asumisen ja lasten hyvinvoinnin välistä suhdetta käsittelevästä yleiseurooppalaisesta keskustelusta Betts & Crowley 2005, 218.

74. Lapsi ja nuorisio 1948:8, 142.

75. Vuori 2003, 45; Vuori 2001, 33–44.

76. Pulma 1987, 236; Malinen 2013.

vanhempien kuin eri viranomaistahojenkin huomion lasten kasvuympäristön totaalisuuteen.⁷⁷ Vaikka lasten vaatetus, ravinto ja asuminen olivat tärkeitä lapsen kasvuun ja kehitykseen vaikuttavia osatekijöitä, nähtiin tarpeelliseksi kiinnittää huomiota aiempaa enemmän lasten ”psykylliseen ympäristöön”: siihen miten lapsen suhtauduttiin, ja minkälaisia tunteita häneen kohdistettiin.⁷⁸ Suotuisan kasvuympäristön rakentamisen päävastuu kuului vanhemmille, mutta myös lastentarhoille, päiväkodeille ja kouluille. Panu Pulman mukaan lasten ja nuorten poikkeavaa käyttäytymistä tarkasteltiin sotien jälkeen sekä psykologisemmin että yhteydessä perheiden sosiaalisiin ongelmiin. Koska perhe ja sen vanhemmat muodostivat lasten keskeisimmän kasvuympäristön, tuli vanhempien huolehtia myös siitä, että kaikki perheenjäsenet saivat kasvaa ehjässä ja tasapainoisessa ilmapiirissä.⁷⁹

Asumisen ahtaus nousi sosiaalialan toimijoiden ja varhaiskasvattajien tulkinnoissa vakavaksi ongelmaksi, sillä ahtaus heikensi paitsi vanhempien keskinäisiä, myös vanhempien ja lasten välisiä suhteita ja laajemmin kodin kasvatuskykyä. Kaupunkien asuntokomitea totesi jo vuonna 1939, että ahtaasti asuminen muodosti ”itseasiassa perhe- ja lastenhoitoprobleemin”.⁸⁰ Keskeiseksi teemaksi ja huolenaiheeksi nostettiin ”nuorten pako kodeista”. Perheellisten asunontarvitsijoiden keskuudessa huolenaiheet liittyivät nuorten sijasta enemmän perheiden pienimpien, vauvojen ja pikkulasten, hyvinvointiin. Vanhempien, pitkälti perheenäitien, kokemuksia jäseniä tunne pienten lasten haavoittuvuudesta. Perheenäidit kantoivat toisaalta pelkoa ja huolta myös omasta jaksamisestaan. Ahtaissa asunnoissa lasten hoitaminen muodostui väljempää asuntoja kuormittavammaksi.

Helsinkiläisäikuisiin verrattuna lapset ja nuoret kärsivät prosentuaalisesti useammin asumisen ahtaudesta. Vuonna 1950 Helsingin noin 79 000:sta alle 15-vuotiaasta lapsesta lähes 44 prosenttia joutui asumaan ahtaasti, ja ahtaasti asuvien lasten lukumäärä nousi kaikkinsa lähes 35 000:een.⁸¹ Ahtaasti asuvia lapsiperheitä oli väestölaskennan mukaan lähes 17 000, eli noin kolmannes kaikista lapsiperheistä. Käytännössä suurin osa ahtaasti asuvista perheistä asui yhden huoneen asunnoissa, ja tällaisten lapsiperheiden määrä kohosi 15 000:een.⁸² Koska pienasunnot sijoituivat erityisesti työläiskaupunginosiin, merkitsi tämä jälleen sitä, että ahtaasti asuvia lapsia oli erityisen paljon Kallion, Sörnäisten, Vallilan ja Hermannin alueilla. Lasten ahtaasti asuminen keskittyi

77. Yesilova 2009, 67–68.

78. Borg 1938, 208.

79. Pulma 1987, 224; Yesilova 2009, 50. Aikalaisnäkemysnä esim. Miettinen 1945.

80. KM 1939:5, 16. Kts. myös Väestöliiton Edwin Törmälän puheenvuoro, Suomen kirkon seurakuntatoiminnan keskuksen asuntokysymystoimikunta 11.5.1955, s. 2, Me:2, Perheasiat, KHA.

81. Kts. TKH 1951:11, 187–188; vrt. TKH 1952: 10–11, 206)

82. Kts. TKH 1951:11, 185.

erityisesti kantakaupungin alueelle, mutta koko väkilukuun suhteutettuna asui prosentuaalisesti enemmän lapsia liitosalueiden asunnoissa.⁸³

Asuntojen sisäisen asumistiheyden rinnalla väestö-, sosiaali- ja asuntopoliittikot olivat kiinnostuneet myös kaupunginosien väestötiheydestä ja rakennetun ympäristön laadusta. Ahtaasti asuminen keskittyi tiheästi rakennettuihin kaupunginosaan, joissa lasten ja nuorten ulkoilumahdollisuuksien nähtiin olevat heikot.⁸⁴ Väestöliiton kritisoiman umpikortteleista rakentuvan ”kivikaupungin” oli mahdollistanut vuoden 1917 melko väljä rakennusjärjestys, joka salli kaupungin keskustan hyvin tiiviin rakentamisen. Rakennusjärjestyksen perusteella rakentamiseen voitiin käyttää jopa 5/6 tonttien pinta-alasta.⁸⁵ Ylipäänsä 1940-luvulle tultaessa Helsingin kantakaupunki oli rakennettu jo täyteen Laakson ja Kumpulan alueille saakka, ja teollisuus- ja satamatoiminta oli ottanut käyttöönsä valtaosan rannoista, mikä vähensi vapaiden leikkipaikkojen määrää.⁸⁶

Huoneenvuokralautakuntien kortistoissa suurin yksittäinen hakijaryhmä olivat 1–2 lapsiset perheet. Sotienjälkeisinä välittöminä vuosina asunnontarpeessa oli jatkuvasti keskimäärin 2 500 lapsiperhettä, mutta ryhmään kuuluvien perheiden lukumäärä kasvoi koko ajan asuntopulan syventyessä. 1950-luvun alkuun tultaessa asunnontarpeessa olleiden lapsiperheiden lukumäärä ylitti jo 4 000. Asuntopulan jatkuessa ja syventyessä pulaan ajautui koko ajan myös lapsiluvultaan suurempia perheitä. Vuonna 1945 asunnontarpeessa oli ainoastaan reilut 200 vähintään kolme lasta sisältävää perhettä, mutta 1950-luvulle tultaessa määrä oli lähes nelinkertaistunut.⁸⁷ Sotienjälkeisinä vuosina jo olemassa oleviin lapsiperheisiin syntyi joka vuosi noin 4 000 uutta lasta.

Lapsiperheiden ahdinko juontui pitkälti siitä, että lapsen syntymästä huolimatta perheet eivät kyenneet muuttamaan isompiin asuntoihin. 1930-luvulla ahtaasti asumista kaupungeissa vähensi ruokakuntien pienentyminen⁸⁸, mutta sotavuosina syntyvyys kääntyi voimakkaaseen nousuun. Erityisen hankalassa asemassa olivat uudet lapsiperheet, joita syntyi vuosittain keskimäärin 4 000. Lapsen tullessa perheet asuivat usein vielä aikuisiän ensimmäisessä asunnossaan, ”tyttö- tai poikaboksissa” tai jopa vanhempiansa luona. Pienissä asunnoissa tulevat vanhemmat olivat kyenneet jollakin tavoin sinnittelemään, mutta lapsen tulon myötä tilanne vaikeutui usein huomattavasti. Pienen alivuokralaisasunnon

83. Kts. TKH 1951:11, 180. Kantakaupungin alueella alle 15-vuotiaita lapsia oli 60 295, ja liitosalueella 18 733, kaikkiaan väestöstä oli lapsia 22.2 %, kanta-Helsingissä 20.8 ja liitosalueella 28 %. Vuoden 1950 väestötilastokannan tietojen mukaan alle 18-vuotiaita lapsia oli kaikkiaan 89 168, kts. SVT C102:7, 17.

84. Kts. esim. Nuorisotalokomitea 1950–1952:117, 21–22.

85. Uusi rakennusjärjestys astui voimaan vuonna 27.12.1945.

86. Leikin ympäristö 1982, 54.

87. Kts. Huoneenvuokralautakuntien vuosikertomukset 1945–1949, DeII:3, HVL, HKA.

88. Kts. KM 1939:5, 16; Siipi 1962, 266.

sijaan perheet kaipasivat joko isompaa alivuokralaisasuntoa tai itsenäisesti hallittavaa vuokra-asuntoa sekä ennen kaikkea ruuanlaiton mahdollisuuksia.

Lasten ja nuorten asema ahtaissa kodeissa vaihteli erittäin paljon riippuen perhe-elämän yleisestä laadusta ja vanhempien välisestä suhteesta. Ahtaat asunnot toimivat pahimmillaan katalyytteinä, jotka vahvistivat olemassa olevia riitaisuuksia ja lisäsivät vanhempien kovakouraista kohtelua ja alkoholin käyttöä.⁸⁹ Ongelmallisia tilanteita loivat muun muassa vireillä olevat avioerot, joiden täytäntöönpano pitkittyi vanhempien asunnonsaannin johdosta. Lähemmin näitä kysymyksiä tarkastellaan luvussa 6. Asumisen pitkittyvät ongelmat kuormittivat myös niitä perheitä, joissa ei muutoin kamppailtu muiden ongelmien parissa. Lukuisissa puheenvuoroissa niin varhaiskasvattajat, opettajat, kirkon edustajat kuin lapsipsykologit toivat esille huolensa asuntopulan kielteisistä perhe-elämän vaikutuksista.⁹⁰

Osa aikalaistutkijoista tiedosti hyvin, että oli kuitenkin vaarallista vetää suoria syy-yhteyksiä asumisen puutteiden ja asukkaiden terveyden ja käyttäytymisen välille. Jo aiemmin mainittu lääkäri Leo Kaprio totesi vuonna 1949, että ”asunnon ja sen asukkaiden terveydentilan välittömän suhteen määrääminen on tieteellisellä tarkkuudella erittäin vaikea tehtävä. Liian monta muuta terveydentilaan ilmeisesti kielteisesti vaikuttavaa tekijää on useimmiten samanaikaisesti vaikuttamassa silloin, kun joudumme puntaroimaan heikon asunnon merkitystä”.⁹¹ Samaa asiaa pohti myös Pelastakaa Lapset ry:n toiminnanjohtaja Elina Rautanen vuonna 1951. Rautanen näki, että ”[o]n vaikea vastata kysymykseen, synnyttävätkö huonot asunnot ala-arvoisia elintapoja vai hakeutuvatko tällaisen elämän harjoittajat tahtoen tai tahtomattaan huonoihin asuntoihin.”⁹² Kaprion ja Rautasen tarkastelema problematiikka, tutkimuskohteiden valikoitumisharha (”selection bias”), on vaikeuttanut asumisen ja terveyden välisen suhteen tutkimusta niin pitkään kuin sitä on tehty.⁹³ Marjaana Niemi on tuonut esille, että tiedon puutteella on toisaalta perusteltu myös erilaisten terveys- ja asuntopoliittisten reformien lykkäystä. Taloudellisesti kalliisiin toimenpiteisiin ei haluttu edetä vajavaiseksi esitetyn tutkimustiedon varassa.⁹⁴

Ympäristöpsykologisessa tutkimuksessa valikoitumisharhan ongelmaa on pyritty kontrolloimaan muun muassa erilaisten koeasetelmien avulla. Suomalaisessa sosiaalihistoriallisessa tutkimuksessa erilaisten vaikuttavien tekijöiden

89. Vrt. Daggett 1956, 80.

90. Kts. esim. Kristillinen Palveluskeskus Helsingin kaupunginhallitukselle 2.6.1945, Hf1, Perheasiain arkisto; KHA; Kristillinen Palveluskeskus Huoneenvuokralautakunnalle 26.1.1949, Fa1, Suomen Kirkon Seurakuntatoiminnan Keskusliiton arkisto, KA.

91. Kaprio 1949, 347. Vrt. myös KM 1939:5, 17.

92. Rautanen 1951, 20.

93. Kts. laajemmin sosiaalilääketieteellisen historiallisista lähtökohdista Karisto 1985.

94. Kts. Niemi 2007, 181–182.

olemassaolo vain hyväksyttiin ja tutkimuksissa terveyttä tarkasteltiin kokonaisvaltaisesti. Esimerkiksi Heikki Waris tutki väitöskirjatyönsä toisessa osiossa Pitkängsillan pohjoispuolen asukkaiden sairastavuutta ja kuolleisuutta, ja hän toi työssään esille ne lukuisat osatekijät, jotka vaikuttivat työläiskaupunginosan asukkaiden terveyteen:

Asuntoalueitten korkeusasema ja tuulisuhteet, työläiskotien liika-asutus ja ummehtunut ilma, vedensaanti ja juomaveden laatu, likavesiviemärit ja puhtaanapito, jokapäiväinen ravinto, sen valmistus ja kauppa, oluen ja viinan käyttö, ne kaikki ovat tekijöitä, jotka ovat yhdessä olleet luomassa Pitkängsillan pohjoispuolella asuvan monituhantisen työkansan terveydellistä elintasoja. (Waris 1934, 98.)

3.2.2 Vauva- ja leikki-ikäisten tilan ja ajan tarpeet

Lasten ikä vaikutti huomattavasti siihen, miten lasten ja vanhempien välinen suhde kehittyi asumisen ahtaudessa. Lasten kulloinenkin kehitysvaihe ja tarpeet vaikuttivat paitsi tilantarpeeseen myös lapsen ja vanhemman välisen vuorovaikutuksen laatuun. Lasten vaatima tila ei aina vastannut heidän fyysistä kokoaan. Toiminnanhaluiset pikkulapset vaativat touhuilleen enemmän tilaa kuin sanomalehteä lukevat aikuiset. Lapset käyttivät ympäristöään kokonaisvaltaisesti, joten asunnon sisätilojen lisäksi oli huomioitava, minkälaisia mahdollisuuksia lapsille jäi tutustua rakennuksen muihin tiloihin ja käytäviin ja pihapiiriin.⁹⁵

Pienet vauvat eivät tarvinneet vielä kovin paljon tilaa liikkumiseen, sen sijaan hoivaan ja ruuanlaittoon liittyvät tarpeet olivat suuret. Vanhemmat tarkastelivat asumisen ahtautta pienten lasten osalta erityisesti unensaannin, lasten turvallisuuden ja liikkumisen hankaluuden näkökulmasta. Unensaannin vaikeudet liittyivät useimmiten asuntojen levottomuuteen ja siihen liittyvään päivärhythmien puutteeseen ja toisaalta keittomahdollisuuksien puutteesta johtuvaan ravinnonsaannin vaikeuteen. Keittomahdollisuuksien puute vaikeutti vauvojen ravinnonsaantia erityisesti tilanteissa, joissa imetys ei onnistunut tai joissa äidinmaito ei riittänyt lapsen tarpeisiin.⁹⁶ Nälkäänsä itkevän lapsen nähtiin eräässä tapauksessa vievän parkumisellaan paitsi vanhempien myös naapureiden hermot ja yöunet.⁹⁷ Toisessa tapauksessa asunnon levottomuudesta kärsivälle 2 kuukautta vanhalle vauvalle jouduttiin antamaan unilääkettä, ja toimenpiteen vaarallisuus huolestutti suuressa määrin vanhempia.⁹⁸

95. Kts. Peräinen 1971 lasten toiminnantarpeita erittelevistä käsityksistä.

96. Kantelu 16300, 22.12.1944, Ee:2-3, KA.

97. Asuntohakemus 56154, 30.12.1946, EgI:38, HVL, HKA.

98. Asuntohakemus 56235, 2.1.1947, EgI:38, HVL, HKA.

Kehityopsykologinen tutkimus eteni vauhdikkaasti sotienjälkeisinä vuosina ja lisäsi ymmärrystä lasten erilaisista ikä- ja kehitysvaiheista. Lasten toiminnanhalu nähtiin luonnollisena ilmiönä ja toiminnantarpeen tyydyttäminen kehitystä edistävänä tekijänä. Vauvojen alkaessa liikkumaan enemmän kasvoi myös tilantarve. Kasvavien vauvojen ja leikki-ikäisten leikkeihin sisältyi tavaroiden siirtelyä ja järjestelyä, ja lapsipsykologiin mukaan vanhempien oli tämä jossakin määrin hyväksyttävä. Samoin lapselle tuli järjestää mahdollisuus tutkia vapaasti ympäristöään ja käyttää kodin esineitä ja työkaluja.⁹⁹

Asuminen yhden huoneen asunnossa vaikutti huomattavasti siihen, kuinka paljon jouduttiin kieltämään liikkumista. Asunnoissa, joissa yhtä ja samaa huonetta jouduttiin käyttämään useampiin toimintoihin, jouduttiin turvautumaan myös lasten liikkumista rajoittaviin kieltoihin. Pikkulasten valvontaa ja turvallisuutta heikensivät osaltaan tavaroiden säilytyksen ongelmat. Toiminnanhaluaan tyydyttävät lapset saivat helposti käsiinsä paljon erilaisia esineitä ja tavaroita, mutta tavaroiden hamuaminen ja vetäminen synnyttivät myös vahinkoja. Kun samassa huoneessa jouduttiin laittamaan myös ruokaa, saattoivat lapset tungoksessa polttaa vahingossa sormensa tai vetää päällensä päällekkäin säilytettäviä tavaroita. Ylipäänsä lasten palovammat syntyivät useimmiten siitä, kun he vetivät päällensä kuumaa vettä sisältävän astian.¹⁰⁰ Ongelmia lienee aiheuttanut myös se, että pikkulapset pyrkivät nielemään käsiinsä saamiaan esineitä, kun vain vanhempien silmä välttää.¹⁰¹ Liikkumista koskevilla kielloilla vanhemmat halusivat suojella lapsia onnettomuuksilta, mutta toisaalta monet halusivat pitää kiinni asuntojen vähäisestäkin järjestyksestä.

Vanhempien harjoittaman valvonnan ja kontrollin rinnalla myös muut asukkaat ja päävuokralainen saattoivat asettaa tilan käyttöä koskevia rajoituksia ja kieltoja. Lapset saattoivat kuitenkin eksyä ”luvattomille” alueille, mikä aiheutti konflikteja asukkaiden välille. Vanhemmille tuottikin lisähuolta lasten vahtiminen, johon ei kuitenkaan aina ollut mahdollisuuksia.¹⁰² Toisaalta muiden vuokralaisten asettamat liikkumisen rajoitukset saattoivat myös turhauttaa vanhempia. 3- ja 1-vuotiaiden vanhemmat kuvasivat asuvansa alivuokralaisina 55 m²:n asunnossa, jossa heidän käyttöönsä oli varattu 8 m²:n huone. Tuskatuneet vanhemmat toivat esille, että lapset hädin tuskin mahtuivat istumaan lattialle muutaman lelun kanssa. Muualla asuntoon heitä ei kuitenkaan voinut päästää, koska he tekivät ”kaikkea mahdollista, eivätkä saisi tehdä mitään”.¹⁰³

99. Kts. esim. Larsson 1950, Takala 1950, Vuoristo 1951, 1953.

100. Kts. Sulamaa & Korttila 1953, 328.

101. Korttila 1953, 844.

102. Kts. esim. asuntohakemus 27658, 2.12.1944, EgI:19-20, HVL, HKA.

103. Asuntohakemus 26790, 24.11.1944, EgI:19-20, HVL, HKA. Alleviivaus alkuperäinen.

Tilanahtautta tarkasteltiin melko pitkälle myös lasten tarpeita, muun muassa leikin mahdollisuuksia, arvioiden.¹⁰⁴ Useissa tapauksissa lapsille tai lapselle jäi pari neliötä vapaata liikkuma- ja leikkimistilaa, minkä nähtiin olevan ”aivan liian vähän, se kai täytyy myöntää”.¹⁰⁵ Tarkastellessaan asumista lasten näkökulmasta vanhemmat kiinnittivät huomiota paitsi leikkimismahdollisuuksiin myös siihen, miten tilanahtaus vaikutti lasten yleiseen käyttäytymiseen ja kehitykseen. Ongelmia synnytti myös pienten lasten lepomahdollisuuksien järjestely. Eräs vanhemmista huolestui siitä, että asuntoon ei mahtunut vauvansänkyä. Heidän kahdeksannella kuukaudella oleva lapsensa joutui nukkumaan vielä lastenvaunuissa, vaikka vauva oli jo alkanut harjoitella seisomista ja altistui näin putoamisen vaaralle.¹⁰⁶

Yleisin huomio lienee liittynyt siihen, että lapset hermostuivat ja ärsyntyivät tilanahtaudessa ja leikkimahdollisuuksien puutteessa.¹⁰⁷ Eräs isä epäili huonojen asunto-olojen vaikuttaneen siihen, että perheen nuorin, 1,5-vuotias lapsi ei osannut vielä kävellä ja vaikutti muutenkin olevan vielä heikosti kehittynyt.¹⁰⁸ Lasten kehitykselliseen viivästymiseen saattoi olla lukuisia muitakin syitä, mutta tässä tapauksessa asunto-olot tarjosivat yhden mahdollisen selityksen. Osa vanhemmista saattoi kantaa syyllisyyttä siitä, että lasten liikkumista jouduttiin rajoittamaan ja istuttamaan lasta lastenvaunuissa. Jos muutama vuosikymmen aiemmin luotiin kapaloinnin avulla emännille aikaa ja tilaa kotitalouden hoitamiseen, niin sotienjälkeisinä vuosina lastenvaunujen merkitys perheenäidin apulaisena kasvoi.¹⁰⁹

Lasten vaatima liikkuma-ala kasvoi lasten vanhetessa, ja jo muutaman vuoden ikäisille lapsille muodostuivat pihapiirin tarjoamat leikkipaikat tärkeiksi. Otto-Iivari Meurmanin vuoden 1947 Asemakaavaoppi -teoksessa esitettiin, että korkeilla kerrostaloalueilla tulisi 1–5 vuotiaiden pikkulasten leikkipaikkojen sijaita enintään 150 metrin päässä kodista, matalien kerrostalojen ollessa kyseessä voi etäisyys kasvaa 200 metriin. Pienet lapset olivatkin riippuvaisia lähiympäristönsä tarjoamista mahdollisuuksista, koska liikkumasäde oli vielä pieni. Ympäristöpsykologisessa tutkimuksessa on esitetty taulukossa 3.4 kuvattuja arvioita eri-ikäisten lasten liikkumasäteistä.

104. Asuntohakemus 56254, 3.1.1947, EgI:38, HVL, HKA.

105. Asuntohakemus 27810, 7.12.1944, EgI:19–20, HVL, HKA. Kyseessä oleva 7-henkinen perhe asui 20 m²:n asuinhuoneessa.

106. Asuntohakemus 30375, 17.1.1945, kirje 7.12.1947, EgI:21, HVL, HKA.

107. Asuntohakemus 26720, 23.11.1944, EgI:19–20, HVL, KA.

108. Asuntohakemus 26562, 22.11.1944, EgI:19–20, HVL, KA.

109. Kts. kapaloinnin käytännöistä Aukia 2010, 42–32.

TAULUKKO 3.4. Eri-ikäisten lasten liikkumasäteet.

IKÄ, VUOSINA	LIKKUMASÄDE
0–4	koti ja pihapiiri, lastenseimi- ja lastentarha
5–6	250 m, lastentarha
7–10	500 m, kansakoulu
11–14	asuinalue, kaupunginosa; kansa- ja oppi- koulu

Lähde: Leikin ympäristö 1982, 35.

Helsingin keskustan kaikkia ympäristöjä ei nähty lapsille sopiviksi, minkä johdosta myös puistojen ja leikkipaikkojen puutteet lisäsivät ahtaiden asuntojen epäterveellisyyttä. Esimerkiksi osoitteessa Hämeentie 37 asuneen perheen äiti koki lastensa elinympäristön olevan ”kovin epäterveellinen” eikä lähellä ollut puistoakaan, minne lapset olisi voinut viedä.¹¹⁰

Vanhemmilla näyttää olleen melko yhteisesti jaettuja odotuksia ja käsityksiä siitä, minkälaista on lapsen normaali ja minkälaista lapsen epänormaali kehitys. Helsingissä äitiysneuvolajärjestelmä oli jo melko pitkälle kehittynyt, ja tämä saattaa näkyä vanhempien tavassa tarkastella lapsiaan ja heidän tarpeitaan. Vanhemmat kääntyivät myös eri viranomaistahojen puoleen hakiessaan tukea asuntohakemuksilleen. Kirjeisiin liitettiin lausuntoja muun muassa sekä kunnallisten neuvoloiden että Maitopisarayhdistyksen terveydenhoitajilta. Lausuntojen yhteydessä asunnontarvitsijat esittivät usein epäilyksensä siitä, ymmärsivätkö huoneenvuokralautakuntien viranomaiset laisinkaan, minkälaista heidän arkensa lasten kanssa oli.

Vaikka useissa tapauksissa vanhemmat nostivat esille lastensa tarpeita, kirjeistä ilmeni, että vanhemmat kaipasivat myös omaa rauhaa ja lepoa. Päivälevon tarvetta oli varsinkin vuorotyössä käyvillä vanhemmilla. Pienissä tiloissa rauhallisen hetken luominen saattoi muodostua vaikeaksi, minkä johdosta lapset saattoivat näyttäytyä kiusankappaleina.¹¹¹ Lasten tavallinenkin, ikä- ja kehitysvaiheisiin liittyvä käyttäytyminen saattoi muuttua ahtaissa oloissa ei-toivotuksi häiriöksi. Myös perheenäitien hermot joutuivat yhä kovemmalle koetukselle, kun keittomahdollisuudet ja muut normaalit taloudenhoidon edellytykset olivat alkeelliset.¹¹² Ahtaissa asunnoissa levon saaminen oli väljiä asuntoja vaikeampaa ja vanhemmat joutuivat turvautumaan lasten komentamiseen ja tiukkaan kurinpitoon.

110. Asuntohakemus 26864, 25.11.1944, Egl:19–20, HVL, KA.

111. Kasanen & Karhi 1953, 795.

112. VS 2.11.1947 ”Utelias kysyy: Kuinka monta kotia?”.

KUVA 10. Kaksi lasta sisäpihalla Kruununhaassa. Kuvausaika 1950-luku. Kuvälähde: HKM, kuvaaja Eino Heinonen.

Varhaiskasvatuksen ammattilaiset ja lapsipsykologit huolestuivatkin vanhempien kasvatuskyvyn heikentymisestä.¹¹³ Nykykäsityksen mukaan myös vanhempien ja lasten väliseen vuorovaikutukseen liittyvät ongelmat vaikuttavat lasten kehitykseen ja hyvinvointiin.¹¹⁴ Köyhyyteen usein liittyvät seikat, kuten arkisten välttämättömyyksien hoitamisen kuormittavuus, laittoivat yksilöiden jaksamisen ja perheiden ihmissuhteet koetukselle. Vanhemmat eivät välttämättä jaksaneet enää olla ”läsnä” lastensa kanssa ja esimerkiksi vuorovaikutus vauvan ja pikkulapsen kanssa saattoi ohentua. Helsingin lastenhuollontarkastajana toiminut Margit Törnudd (os. Niininen) nosti väitöskirjassaan esille, kuinka ”slummialueiden” lasten puhe ja kävely kehittyivät varsin hitaasti. Törnudd oli varsin tietoinen monien perheiden kokemista rasituksista, ja hän toi esille kauno- kirjallisissa teoksissaan perheenäitien väsymyksen ja muun muassa sen, miten se vaikutti vanhempien ja lasten väliseen suhteeseen.¹¹⁵ Tämän tutkimuksen aineistossa myös osa aviomiehistä toi julki perheenäitien rasittuneisuuden, ja asiasta kannettiin huolta.¹¹⁶

Sanna Heikkilä on esittänyt, että lasten varhaishoivaa koskevat vaatimukset kasvoivat 1950-luvulla. Varsinkin lehtivalistuksessa kiinnitettiin aiempaa enemmän huomiota lapsen tunteisiin ja vuorovaikutuksen tarpeisiin. Myös osassa sotien jälkeen julkaistuista lastenhoidon oppaista korostettiin lasten hellyyden ja rakkauden tarpeita.¹¹⁷ Äiteihin kohdistetut vaatimukset eivät olleet usein järkevässä suhteessa arkisiin realiteetteihin. Kotilieden kaltaisissa julkaisuissa tuotiin esiin perheenäitien kokema väsymys sekä tiedostettiin äitien kokemat negatiiviset ja ristiriitaiset tunteet, mutta tästä huolimatta niitä ei hyväksytty.¹¹⁸ Sari Näre ja Jenni Kirves ovat esittäneet, että sotavuosina perheenäitien velvollisuuksien kasvaessa ja kodinhoidollisten tehtävien vaikeudessa jouduttiin turvautumaan yhä enemmän lasten itsenäiseen pärjäämiseen. Lapset joutuivat töihin hyvin nuorena ja joutuivat ottamaan vastuuta.¹¹⁹ Lastenhoidon aikuislähtöisyys kasvoi ja tilanne jatkui jossakin määrin samanlaisena myös sodan päättymisen jälkeen. Työpäivistä muodostui usein pitkiä, ja edellä viitattu Margit Törnudd kuvasi, kuinka työssäkäyvät äidit joutuvat kohtelemaan lapsia ”pieninä aikuisina”.¹²⁰

Lasten hoivaamisen ja kasvattamisen ympäristöjä muokkasivat osaltaan uusien perhemuodostelmien syntyminen. Vanhempien sijaan lasten

113. Sama huoli jaettiin kaupunkien asuntokomitean vuoden 1939 mietinnössä. Kts. KM 1939:5, 18.

114. Kts. esim. Bardy 2009, 21.

115. Kts. Niininen 1945. Avioitumisen myötä Margit Niininen otti nimen Törnudd.

116. Kts. luku 7.1.

117. Kts. esim. Ruotsalainen 1945.

118. Heikkilä 1999, 233.

119. Kts. myös Kujala 2003, 166–173.

120. Törnudd 1956, 36.

kasvatusvastuu jakautui asuntopulan oloissa yhä useammalle taholle: vanhemmat ja lapset saivat kuulla kasvatusneuvoja samassa asunnossa ja huoneessa asuvilta isovanhemmilta, enoilta, tädeiltä kuin serkuiltakin. Jokainen asukas toi vuoro- vaikutus- ja kasvatustilanteisiin omat kokemuksensa ja oppinsa. Isovanhemmat heijastelivat asenteissaan ja käyttäytymisessään niitä arvoja, joihin he itse olivat kasvaneet ja joita olivat oppineet pitämään luonnollisina ja oikeina.¹²¹ Melkein poikkeuksetta eri sukupolvien yhdessäasuminen ei sujunutkaan kitkattomasti.¹²²

Turun asunnontarvitsijoiden kokemuksia tarkastelleet lääkärit Kasanen & Karhi totesivat kärjistäen lasten elämän muistuttavan äärimmäisessä ahtaudessa rangaistuslaitoksen oloja.¹²³ Kasvatusneuvoloiden ja lastenpsykiatristen osastojen suorittamassa kliinisessä työssä ilmeni, että monissa tapauksissa ahtaat asunto-olot itsessään loivat käyttäytymis- ja sopeutumisongelmia tai syvensivät lasten olemassa olevia ongelmia. Perheen asunnon ahtausta saatettiin lukea lapsen hermostuneisuuden pääsyyksi, tämänkaltaiseen päätelmään päätyi muun muassa lastenpsykiatri Marjatta Selvänne-Varhenmaa. Joissakin tapauksissa, kun potilaaksi otetut lapset siirrettiin ahtaista kotioiloista väljempiin sairaalaoiloihin, nähtiin muutos lapsissa melko nopeasti. Helsingin kaupungin kulkutautisairaalaan psyko-somaattisen osaston lääkäri Gunvor Vuoristo totesi erään lapsipotilaan olevan ”erittäin vilkas ja toiminnanhaluinen”, minkä johdosta oli ”täysin ymmärrettävää, ettei hän nykyisin ahtaissa kotioiloissa voi menestyä, jossa liikkumatila on miltei olematon.”¹²⁴

Asuntoahtaudesta suoraan johtuneet lasten psyykkiset sairastumiset ja vakavammat oireilut lienevät jääneen melko harvinaisiksi. Ainakaan asiasta ei keskusteltu ammattikirjallisuudessa ja aikakauslehdissä. Vaikeimmissa tapauksissa perheet ja pienet lapset saivat apua ongelmiinsa päivähoidosta, jonka toiminnassa sotienjälkeisinä vuosina korostuivat sosiaaliset näkökohdat. Yli 3 kuukautta vanhojen ja alle 3-vuotiaiden lasten oli mahdollista päästä lastentarhaan. Useimmiten lasten päivähoidon tarve oli suurin niissä perheissä, joissa myös äidin työssäkäynti oli tarpeellista taloudellisista syistä. Asuntopulan oloissa lastentarhojen tehtäväksi muodostui kuitenkin myös vapauttaa ”lapset heidän suotuisaa kehitystään ehkäisevistä tekijöistä, kuten epäedullisista ja ahtaista kotioiloista”.¹²⁵ Arkkitehti Claus Tandefelt totesi, että mitä vaikeammat asunto-olot olivat, sitä suuremman merkityksen saivat erilaiset kollektiiviset laitokset, kuten edellä mainitut lastentarhat ja päiväkodit, mutta myös vanhainkodit.¹²⁶

121. Korhonen 2006.

122. Eri ruokakuntien yhdessä asumisen arkea tarkastellaan lähemmin luvuissa 4.2 ja 4.3. Kts. myös Airila 1953, 13.

123. Kasanen & Karhi 1953, 795.

124. Asuntohakemus 56443 ja liitteet, 9.1.1947, EgI:38, HVL, KA.

125. Lastentarhakomitea 1948–1951:127, liitteet kaupunginhallituksen mietintöön, s. 4.

126. Tandefelt 1946, 172.

Lastentarhojen tilanpuutteen takia sekä normaali- eli puolipäiväosastoille että kokopäiväosastoille pyrkivien lasten keskuudessa oli suoritettava karsintaa. Molemmissa hoitomuodoissa otettiin huomioon koti- ja asunto-olojen merkitys. Puolipäivä- ja kokopäiväosastoilla oli yhteensä paikkoja reilulle 3 000 lapselle, mutta hakijoiden määrä oli huomattavasta paikkamäärästä suurempi. Esimerkiksi vuonna 1947 hoitopaikkaa haettiin lähes 5 200 lapselle, mutta hoitoon kyettiin ottamaan ainoastaan reilut 3 200 lasta.¹²⁷ Koteja pyrittiin tukemaan niiden kasvatusstyössä ja lastentarhoissa lapsille pyrittiin antamaan suotuisat kehitysmahdollisuudet. Välineinä käytettiin muun muassa askartelua ja leikkejä, joita ohjasivat koulutetut kasvattajat.

Lyhytaikaista helpotusta äideille tarjosi myös työvalmiusnaisten ylläpitämä puistotätitoiminta. Vuoden 1945 lopussa työvalmiusnaisilla oli eri puistoissa 14 puistotätiä, joiden hallussa oli aamupäivisin 9–12 valvottavana yli 100 lasta. Puistojen rinnalla jonkinlaista helpotusta vauvoista huolehtiville äideille tarjosivat ulkoilulenkit, jotka tosin ajoittain muodostuivat välttämättömäksi pakoksi. Kiertolaiselämää viettävät vanhemmat murehtivat sitä, että lapsen ainoana kotina ovat lastenvaunut.¹²⁸

3.2.3 Koululaisten ja nuorten pärjääminen ahtaudessa – elokuvateatterit pakopaikkoina

Kouluikäisten ja kouluikää lähestyvien lasten tilanne oli joissakin suhteessa parempi kuin leikki-ikäisten. Kouluikäisten lasten elämänpiiri laajeni kotiympäristön ulkopuolelle, ja myös heidän asemansa perheessä itsenäistyi. Vanhempien sijaan kaverit muodostuivat entistä tärkeämmiksi ja lapset tekivät ja harrastivat yhdessä enemmän. Samanaikaisesti myös lasten liikkumasäde kasvoi, ja koululaiset saattoivat seikkailla laajemmin asuinalueellaan. Sotienjälkeistä nuoruutta Helsingissä kuvaavissa muistelmissa tuodaan usein esille, kuinka jännittäviä paikkoja jo asuntojen lähiympäristöistä löytyi. Ahtaissa asunnoissa oleskelun sijaan lapset hakeutuivat rakennusten kellareihin, ullakoille ja pesuhuoneisiin,¹²⁹ sekä halkopinojen väleihin.¹³⁰

Asumisen järjestelyistä huolehtivien vanhempien näkökulmasta koululaisista ja nuorisosta huolehtiminen oli helpompaa. Jo varttuneempia lapsia saatettiin vain komentaa ulos ja kieltää heitä sotkemasta vaatteita ja pysymään poissa pahanteosta. Asunnoissa tuli kuitenkin minimissään ruokailla, tehdä läksyt sekä

127. Kts. esim. Työkansan Sanomat 9.10.1947

128. Asuntohakemus 56235, 2.1.1947, Egl:38, HVL, KA.

129. Laakkonen 2011.

130. Hytönen 1946, 117.

nukkuu.¹³¹ Myös huono keli tai kova pakkanen vaikeutti lasten ulkona olemista, jolloin asunnon ja kodin merkitys korostui jälleen. Lasten ja nuorten kanssa työskentelevät sosiaali- ja lastensuojelutyöntekijät tarkastelivat tilannetta eri näkökulmasta kuin vanhemmat. Valvonnan ja vanhempien läsnäolon puutteen nähtiin johtavan kodin kasvatuskyvyn ja -tehon heikentymiseen. Koska kodeissa ei riittänyt tilaa askarteluun eikä leikkimiseen hakeutuivat nuoret kavereiden seuraan, kirjastoihin, kaduille ja elokuviin.¹³² Vanhempien sijaan lapsista tuli ”katujen kasvattamia”. Törnuddin mukaan köyhien kortteleiden ja kaupunginosien lapsille myös sattui erilaisia onnettomuuksia ja sairastumisia keskimääräistä useammin.¹³³

Julkisessa keskustelussa kiinnitettiin nuorten asemaan ahtaissa kodeissa jatkuvasti suurta huomiota, mutta asunnontarpeessa olleet vanhemmat kantoivat nuoria sijaan huomattavasti enemmän huolta vauvaikäisten ja pienten lasten hyvinvoinnista. Vanhempien näkökulmasta nuorten vapaa-ajan vietto kodin ulkopuolella tarjosi helpotusta koko perheen tilanteeseen, kun taas nuorisokasvatijat näkivät tilanteen heikentävän vanhempien kasvatuskykyä ja rikkovan perheenjäsenten väliset tunnesiteet. Helsingin nuorison asemaa vuonna 1946 tarkastellut komitea näki, että asuntopulan oloissa ”tavallista suuremmalla osalla nuoria ihmisiä ei ole sellaista kotia, jossa heidän olonsa olisi viihtyisä ja missä heillä olisi riittävästi tilaa ja rauhaa ikäkaudelleen ominaiseen ja tarpeelliseen itsensä myönteiseen kehittämiseen.”¹³⁴ Kasvatuspsykologit nostivat esille nuorten eristäytymisen tarpeen, jonka toteuttaminen ei onnistunut kotien ahtaudessa. Kun koko perhe joutui elämään yhdessä pienessä tilassa, ei murrosikäisten ollut mahdollista irtautua luontevalla tavalla vanhempien kontrollista.¹³⁵ Murrosikäisillä nuorilla nähtiin olevan tarve itsenäistymiseen, minäkuvan kirkastamiseen ja autonomian kokemiseen.

Opettajien näkökulmasta vanhemmat siirsivät liikaa kasvatusvastuuta kodin ulkopuolelle ja viranomaisten vastuulle. Asumisen ahtaudesta kärsivien perheiden vaikea tilanne toisaalta ymmärrettiin, samoin kuin se, että monessa asunnossa nuorten nähtiin olevan suorastaan tiellä.¹³⁶ Keskusteluissa viitattiin myös laajemmin sotavuosien synnyttämään perheiden ”disorganisointumiseen”. Sotavuosina perheenjäsenten toiminta suuntautui kodista pois päin, ja niin lapset, nuoret kuin aikuiset viettivät ennen näkemättömän paljon aikaa toisistaan erossa. Sotavuosien aiheuttama työvoiman tarve ja muun muassa rajoitettu,

131. Kts. KM 1939/5, 23.

132. Hytönen 1944, 19.

133. Törnudd 1956, 37.

134. Luonnos komiteamietintöä varten 26.10.1946, s. 1, Helsingin nuorisotyökomitea 1946:83, HKA.

135. Kts. ”Nuorten pako kodista” 1946, 120.

136. Opettajain lehti 1945/16, 410; Opettajain lehti 1945/36, 984.

15–18-vuotiaita koskenut, työvelvollisuus lisäsivät nuorten ansiotyön mahdollisuuksia, mikä osaltaan mahdollisti aiempaa itsenäisemmän vapaa-ajan vieton.¹³⁷ Helsinkiläiset nuorisokasvattajat G. v. Weissenberg ja Niko Oksanen halusivatkin nostaa ympäristötekijät esille keskusteltaessa nuorison ”kurittomuudesta” tai ”villiintymisestä”. Kasvattajat kiinnostivat huomiota siihen, että valtaosa helsinkiläisnuorista oli yhteiskuntakelpoisia, mutta heidän käyttäytymisensä arvioinnissa oli otettava huomioon esimerkiksi kevään ja kesän 1944 vaikutus, jolloin nuoret joutuivat pitkäksi aikaa ilman kasvatuksellista valvontaa.¹³⁸

Elokuvateatterit, tanssipaidat ja muut huvitukset tarjosivat nuorille viihtymisen paikkoja. Ahtaasta asunnosta vetäytyminen toimi yhtenä sopeutumiskeinona ja samankaltaista käyttäytymistä on havaittu myös myöhemmissä asumisen ahtautta käsittelevissä tutkimuksissa.¹³⁹ Yhdeksi suosituimmaksi vapaa-ajan vietoksi muodostui elokuvissakäynti, joka tarjosi mahdollisuuksia arjesta irtautumiseen.¹⁴⁰ Vuonna 1945 Suomessa käytiin elokuvissa henkeä kohden lähes 10 kertaa vuodessa, ja tämä muodostui määräksi, johon ei ole myöhemmin enää ylletty. Elokuvien suosio näkyi myös elokuvateattereiden määrän kasvuna, esimerkiksi vuonna 1948 Helsingissä oli 62 teatteria ja niissä istumapaikkoja 22 504.¹⁴¹

Vuonna 1945 arvioitiin jokaisen helsinkiläisen kansakoululapsen käyneen keskimäärin lähes kaksi kertaa viikossa elokuvissa.¹⁴² Helsingin tilastotoimiston suorittamassa nuorisotutkimuksessa, jossa haastateltiin noin tuhatta helsinkiläisnuorta, nostettiin esille, että lähes viidesosa haastatelluista oli käynyt edellisenä kuukautena vähintään 5 kertaa.¹⁴³ Selvityksestä ilmeni, että erityisesti miesvastaajien joukosta löytyi elokuvista innostuneita. Naiset viettivät miehiin verrattuna huomattavasti useammin koti-iltoja. Lähes kaikilla vastaajilla oli käytettävissä jonkinlaisia keittomahdollisuuksia, ja selvitys toi esille, että varsinkin nuorille naisille oli mahdollisuus kutsua vieraita teelle tai kahville tärkeä.¹⁴⁴ Tutkimuksessa havaittiin myös merkittävä yhteys asumisahtauden ja elokuvissa käyntien välillä: ahtaasti asuvat kävivät elokuvissa huomattavasti useammin kuin muut haastatellut (kts. Taulukko 3.5).¹⁴⁵

137. Kts. esim. Turtiainen 1954, 21–22.

138. G. v. Weissenbergin & Niko Oksasen mietintö 31.12.1944, s. 2–3, Helsingin nuorisotyökomitea 1946:83, HKA.

139. Beeghley & Connelly 1989, 86.

140. Hytönen 1948:12, 532–535, 537–40.

141. Kts. Keto 1974, 64.

142. Peltonen 1945, 132.

143. TKH 1952:10–11, 214–215.

144. TKH 1952:10–11, 208, 215.

145. TKH 1952:10–11, 215.

TAULUKKO 3.5. Ahtaasti asuvat nuoret, prosentteina ja kaupunginosittain, vuoden 1952 Nuorisotutkimuksen mukaan.

		AHTAASTI ASUVIA, %
I	Keskusta (1–9 kaupunginosat, saaret)	16,2
II	Pitkäsillan pohjoispuoli (10–12, 21–24)	46,7
III	Töölön alue (13–16, 18 kaupunginosat)	17,6
IV	Lauttasaari, Munkkiniemi, Kulosaari	22,4

Lähde: TKH 1952:10, 206.

Pitkäsillan pohjoispuolisissa kaupunginosissa lähes puolet nuorista joutui asumaan ahtaasti, mutta muuallakin Helsingissä ahtaasti asuvien nuorten osuus muodosti lähes viidenneksen kaikista nuorista. Margit Törnudd toi väitöskirjassaan esille, että monissa 1950-luvun työläisperheissä annettiin melko avokätisesti rahaa lasten elokuvissakäynteihin ja karkkeihin. Harvinaista ei ollut, että kouluikäiset lapset kävivät 2–3 kertaakin viikossa elokuvissa.¹⁴⁶

Vaikka varhaiskasvattajat ja lastensuojeluväki olivat huolissaan perheiden yhdessäolon vähentymisestä, näytti kodin ulkopuolella vietetty vapaa-aika kompensoineen ahtaasti asumisen kielteisiä vaikutuksia. Jo aiemmin viitattu nuorisokysely toi esille, että lasten halukkuus muuttaa kodista pois kasvoi huomattavasti, kun asumistiheys ylitti yli kaksi henkilöä huonetta kohden. Kuitenkin kaiken kaikkiaan vain hieman yli 5 prosenttia nuorista halusi muuttaa pois kotoa asumisen ahtauden johdosta. Tutkimuksen tekijät toisaalta arvelivat, että luku saattaa olla liian pieni. Osa haastatteluista jouduttiin suorittamaan vanhempien läsnä ollessa, ja haastattelijat näkivät tämän vaikuttavan vastausten avomielisyyteen.¹⁴⁷ Ahtauden rinnalla nuorten muuttohalukkuutta lisäsivät myös muut tekijät: hieman alle 5 prosenttia halusi toisaalta muuttaa kotoa pois muiden tekijöiden johdosta, muun muassa liian tiukan ja kontrolloivan kasvatuksen ja vanhempien juoppouden takia.¹⁴⁸

Osa aikalaiskeskustelijoista näki, että huomiota pitäisi kiinnittää lasten ja nuorten moralisoinnin sijaan enemmän siihen, että saadaan luotua lapsille tiloja ja paikkoja hyödylliseen ja hauskaan askarteluun ja harrastamiseen.¹⁴⁹ Välittömästi sotien jälkeen lukuisat valtuuston jäsenet ja ryhmät esittivätkin ehdotuksia lasten ja nuorten vapaa-ajanviettopaikkojen kehittämistä. Nuorisotyötä käsittelevä komitea perustettiin vuonna 1946, mutta vasta 1950-luvun alussa kiinnitettiin

¹⁴⁶. Törnudd 1956, 38.

¹⁴⁷. TKH 1952:10–11, 209.

¹⁴⁸. TKH 1952:10–11, 210.

¹⁴⁹. Kts. esim. ”Nuorten pako kodista” 1946, 120, kansanedustaja Kaisu Mirjami Rydbergin vastaus.

huomiota muun muassa lasten leikkikenttätilanteeseen ja nuorisotalojen puutteeseen.¹⁵⁰

3.3 PERHEENJÄSENTEN PAKOTETTU ERILLÄÄN ASUMINEN

3.3.1 Perheiden yhteenpaluun ja koossapysymisen vaikeudet

Sotienjälkeisessä Helsingissä asunnonsaanti ja asumisen ahtaus muodostuivat ajoittain niin vaikeaksi, että satojen lapsiperheiden perheenjäsenet joutuivat asumaan toisistaan erillään. Vielä yleisemmäksi muodostui avioliiton solmi-
neiden nuorten parien erillään asuminen, ja käsittelen tätä kysymystä erikseen luvussa 4.1. Erillään asumisen toteuttamisessa perheet turvautuivat erilaisiin asumisen yhdistelmiin, jotka olivat myös kestoaltaan vaihtelevia. Perheiden hajautumisen kokemusta määrittä erillään asumisen lisäksi kiertolaiselämä, joka realisoitui tiuhaan tapahtuvana muuttamisena. Vaimojen ja lasten majoituksessa turvaututtiin pääosin sukulaisten ja tuttavien apuun, kun taas miehet hyödynsivät asumisensa järjestelyssä alivuokralais- ja asukkiasumista sekä matkustajakoteja ja yömajoja. Lesket ja yksinhuoltajat joutuivat sukulaisilta saatavan avun loppuessa turvautumaan myös äitikoteihin ja lasten tilapäiseen laitoshoittoon. Joissakin tapauksissa yksinhuoltajien ja lasten erillään asuminen jäi pysyväksi tilaksi, ja perhe hajosi näin lopullisesti.

Hajallaan asuvien perheiden lukumääristä on vaikeata saada luotettavaa tietoa, sillä Helsingin huoneenvuokralautakunnat keräsivät tilastoja ainoastaan perheistä, joissa perheenjäsenet joutuivat asumaan eri paikkakunnilla.¹⁵¹ Vuoden 1944 lopussa eri paikkakunnilla asuvien perheiden määrä nousi 452:een, noin 9 prosenttiin kaikista hakijaperheistä ja vielä vuoden 1945 lopussa mainittuja perheitä oli 235. Kasanen & Karhi tuovat Turun asunnontarvitsijoita käsittelevässä tutkimuksessaan esille, että vuoden 1952 syksyllä vastanneista hakijoista 6 prosenttia hakijaperheistä joutui turvautumaan erillään asumiseen.

Lapsiperheiden erilläänasuminen oli suurimmillaan loppuvuonna 1944. Yhteisen perhe-elämän sallivien asuntojen löytäminen ja saaminen muodostui asuntokriisin oloissa vaikeaksi, ja perheet joutuivat jatkamaan jo sotavuosina käynnistynyttä erillään asumista. Tavatonta ei ollut, että jatkosodan syttymisen jälkeen hajonnut perhe pääsi pysyvästi muuttamaan yhteen vasta vuoden 1946 kuluessa.¹⁵² Eurooppalaisessa historiantutkimuksessa on kiinnitetty huomiota erityisesti perheiden hajoamiseen ja siihen, miten väestönsiirrot, muun muassa

150. Kts. Nuorisotalokomitea 1950–1952:117.

151. Sotalapsia ei tilastoitu eri paikkakunnilla asuvien joukkoon.

152. Asuntohakemus 29.195, 30.12.1944, Egl:19–20, HVL, HKA.

pommitusten johdosta suoritettut evakuoinnit vaikuttivat lasten elämään.¹⁵³ Sodan päättymisen jälkeistä perhe-elämää käsittelevä tutkimus on jäänyt vähäisemmäksi. Suomessa perheiden pakotettu erillään asuminen jatkui sodan päätymisen jälkeen, joskin pienimuotoisempana ilmiönä.

Asuntopulasta kärsivät erityisesti sotalapset, joiden kotiinpaluu viivästyí Helsingin vaikean asuntotilanteen johdosta. Helmikuussa 1945 Ruotsissa oli vielä 2 182 kansakouluikäistä helsinkiläislasta, mutta paluuta odottavien lasten kokonaislukumäärä lienee ollut huomattavasti suurempi, sillä suurin osa lähetetyistä sotalapsista oli alle kouluikäisiä.¹⁵⁴ Loppuvuonna 1945 Lastensiirtokomitea suoritti Helsingissä kyselyn kotien suhtautumisesta ennen vuotta 1944 siirrettyjen lasten palauttamiseen. Kyselyyn vastanneista 546 taloudesta vain 199 halusi palauttaa lapsensa takaisin kotiin kevään tai kesän 1946 kuluessa ja vastahakoisuuteen vaikutti keskeisesti asumisen ahtaus.¹⁵⁵ Eräs asunnonhakija kysyi huoneenvuokralautakuntien virkailijoilta, ”[m]iten luulette lasten suhtautuvan asumaan ahtaissa keittiöissä ja toisten ihmisten armoilla jossakin kamarin tai komeron nurkassa Ruotsissa olleen ylellisyyden jälkeen. Tällaisen yllätyksen varalta haluan lapseni säästää, he ovat saaneet aivan tarpeeksi kärsiä sodan pommitus- ja evakkokauhuja”.¹⁵⁶

Eri paikkakunnilla asumista yleisempää lienee ollut kaupungin sisällä tapahtunut perheiden erillään asuminen, mutta valitettavasti huoneenvuokralautakunnat eivät keränneet tästä tilastoja. Jonkinlaista osviittaa kaupungin sisällä tapahtuvan erillään asumisen yleisyydestä antavat tilastot, joita kerättiin tilapäisasunnoissa majoittuvien asunontarvitsijoiden määristä (kts. Taulukko 3.6). Pääasiallisesti tilapäisasuntoja tarjosivat matkustajakodit, yömajat ja tuttavat, mutta varsin monien ammattien edustajat turvautuivat myös työpaikoilla nukkumiseen: työpaikkojen lepohuoneita hyödynsivät esimerkiksi rautatie-työläiset, poliisit ja palomiehet. Jos myös tilapäisasunnoissa kärsittiin asumisen ahtaudesta ja keittomahdollisuuksien puutteellisuudesta, ei pikkulapsiperheissä ollut usein muuta mahdollisuutta kuin hakea äidille ja lapselle / lapsille paikkaa asunnosta, jossa ruuanlaitto oli mahdollista.

Jos jo valmiiksi erillään asuvien perheiden yhteensaattamisen ongelmat koskettivat pääasiallisesti rintamasotilaita ja siirtoväkeen kuuluvia, niin syksyllä 1944 syntyi myös uusia hajallaan asuvia perheitä. Helmikuun 1944 pommitusten jälkeen solmittiin runsaasti niin sanottuja väliaikaisia vuokrasopimuksia, jotka mahdollistivat asunnon väliaikaisen vuokraamisen, mutta takasivat

153. Kts. tutkimuksista mm. Zahra 2011; Downs 2005.

154. Somerkivi 1977, 116.

155. Salminen 2007, 225–227.

156. Asuntohakemus 29680 8.1.1945, kirje 16.4.1945, EgI:21, HVL, HKA. Asunnonhakijalla oli 2 lasta Ruotsissa, vuonna 1936 syntynyt tyttö ja vuonna 1941 syntynyt poika.

SA-Kuva

KUVA 11. Helsingistä evakuoitavia lapsia vasta lähdössä Ruotsiin. Kuva matkustajakoti Heimolasta 8.5.1943. Kuvälähde: SA-kuva, numero 133723.

päävuokralaiselle oikeuden palata takaisin asuntoon. Vuoden 1944 helmi-, maalisi- ja huhtikuussa huoneenvuokralautakunnat välittivät yhteensä lähes 1200 asuntoa, ja näistä 1/4–1/5 perustui väliaikaiseen vuokrasopimukseen.¹⁵⁷ Kun sodan päättymisen jälkeen kaupungista evakuoituneet päävuokralaiset palasivat takaisin Helsinkiin, useampi sata väliaikaista vuokrasopimusta raukesi, ja vuokralaiset joutuivat uudelleen asunnonhakuun. Uudelleen perheiden erillään asuminen yleistyi 1940-luvun lopulla, jolloin Helsinkiin muutto vapautettiin, ja maaseudulta Helsinkiin muuttaville perheille ei löytynyt enää perhe-elämää mahdollistavia asuntoja. Sotienjälkeisessä välittöminä vuosina perheitä ajoivat vaikeuksiin myös hädöt, joita myönnettiin muun muassa päävuokralaisen tai alivuokralaisen oman tilanahtauden johdosta (kts. Taulukko 3.6, sarake 3).

¹⁵⁷. US 10.3.1944, HBL 27.4.1944, HS 27.4.1944.

KUVA 12. Helmikuun 1944 pommitusten jälkeistä evakointitungosta Helsingin rautatieasemalla. Kuvälähde: SA-kuva, numero 148285.

TAULUKKO 3.6. Tilapäisasunnoissa, toisella paikkakunnalla asuvien ja häädettyjen asunnontarvitsijoiden lukumäärä aikavälillä 30.6.1944–31.3.1946.

KUUKAUSI- TILANNE	TILAPÄISASUNNOISSA MAJOITTUVAT	TOISELLA PAIKKA- KUNNALLA ASUVAT	HÄÄDETYT
30.6.1944	125	28	Vuoden 1944 lopussa suoritettiin noin 50 häätöä kuukaudessa
31.9.1944	855	100	
31.12.1944	2 092	452	
31.3.1945	2 400	358	Vuonna 1945 suoritettiin noin 90 häätöä kuukaudessa
30.6.1945	2 208	276	
31.9.1945	2 163	247	
31.12.1945	1 327	235	
31.3.1946	745	-	Vuonna 1946 suoritettiin noin 80 häätöä kuukaudessa

Lähde: Huoneenvuokralautakuntien vuosikertomukset 1944–1946; Asuntojentarkastustoimiston vuosikertomukset 1944–1945; SS 25.3.1948.

3.3.2 Äärimmilleen täyttyvät asunnot

Erillään asuminen muodostui ratkaisuksi, johon päädyttiin vain pakottavien syiden edessä. Kodittomuus ja tilapäisasuntojen asumisen ahtaus muodostuivat yleisimmäksi syyksi, mutta perheiden hajauttamiseen päädyttiin myös erilaisista sosiaalisista syistä. Leskeksi jääneet eivät aina kyenneet pitämään huolta kaikista lapsistaan, minkä johdosta yksi tai useampi lapsi saatettiin antaa väliaikaisesti sukulaisten huostaan.¹⁵⁸ Käsky perheiden hajauttamiseen saattoi tulla myös asunnon päävuokralaisilta tai alivuokralaisilta, jotka hyväksyivät asuntoon vain tietyn määrän asukkaita tai eivät antaneet pitää lapsia asunnossa.¹⁵⁹ Kehotuksia perheen hajottamiseen saattoivat antaa myös huoneenvuokralautakunnat. Eduskunnassa käydyssä asuntopulaa käsittelevässä keskustelussa nostettiin esille, että asunnontarvitsijat saattoivat joutua huoneenvuokralautakunnan epäsuosioon, jos eivät suosiolla noudattaneet kehotusta perheen hajottamiseen.¹⁶⁰

Useimmissa tapauksissa kehotus perheen hajauttamiseen tuli omilta sukulaisilta ja tuttavilta, jotka olivat tarjonneet väliaikaisen majoituksen koko perheelle.¹⁶¹ Tilapäisen asumisen pitkittyessä perhettä pyydettiin joko kokonaisuudessaan tai osittain muuttamaan pois. Asumisen ahtauden sietokyky vaihteli yksilöittäin ja perhekunnittain, mutta asuntojen tarkastusraporttien pohjalta on mahdollista jäljittää se asumisen ahtaus, jonka alle useimmissa tapauksissa ei enää kyetty menemään. Terveystieteiden tutkimuskeskuksen alaisen asuntojen tarkastustoimiston laatimien raporttien perusteella 1,5 m²:n lattiapinta-ala muodostui sietämisen rajaksi (kts. Taulukko 3.7). Suomessa tehdyt aiemmat asumistiheyttä koskevat tutkimukset vahvistavat osaltaan kuvaa siitä, että noin 1,5 m²:n lattiapinta-ala muodostui vapaaehtoisesti asuvien asukkaiden minimivaatimukseksi. Esimerkiksi vuoden 1921 metsä- ja uittotyöläistutkimuksessa selvitettiin niin sanottujen metsäpirttien asumistiheyksiä, ja ahtaimmin asutuissa pirteissä jäi miehiä kohden 1,7 m² lattiapinta-alaa.¹⁶²

Asuntojen tarkastustoimiston johtajan Kerttu Rytkösen luokitteluissa pahimmin ahtaasti asuttuja asuntoja ei voinut luokitella enää edes ihmisasunnoiksi kelpaaviksi. Asumisen ahtaus muodostuikin niin vaikeaksi, että terveystieteiden tutkimuskeskuksen oli vaikeata turvautua enää sotaa edeltäneiden vuosien normeihin ja käsitteisiin. Paljon myös itse asuntojen tarkastuksia suorittanut Rytkönen joutuikin asuinoloja kuvaillessaan turvautumaan uudenlaisiin lisämääreisiin. Perinteisten luokittelujen (liika-asuttu, runsaasti, erittäin runsaasti)

158. Kts. esim. asuntohakemukset 27308, 30.11.1944; 27548, 21.11.1944, EgI:19-20, HVL; HKA.

159. Kts. asuntohakemus 29019, 28.12.1944, EgI:19-20, HVL, HKA.

160. Kts. edustaja Heiniön puheenvuoro, 6.9.1946, s. 1346, Ehdotukset toivomuksiksi toimenpiteistä vallitsevan asuntopulan poistamiseksi. VP 1946.

161. Yhdessä asuvien perheiden välille syntyviä sosiaalisia jännitteitä, ristiriitoja ja konflikteja käsitellään tarkemmin seuraavassa luvussa.

162. Kts. Lähde 1940, 32.

lisäksi hän kuvaili asuntoja erittäin tukaliksi tai tavattomasti liika-asutuiksi (kts. Taulukko 3.7).

TAULUKKO 3.7. Terveystarkastustoimiston alaisen asuntojen tarkastustoimiston käyttämät liika-asutuksen normit ja määreet, asuinpinta-aloina asukasta kohden.

LIIKA-ASUTUKSEN NORMIT JA MÄÄREET	ASUINPINTA-ALA ASUKASTA KOHDEN (m ²)
liika-asutuksen rajalla	4,5–5,0
liika-asuttu	2,5–4,5
runsaasti liika-asuttu	2,0–2,5
erittäin runsaasti liika-asuttu, tukala	1,5–2,5

Lähde: Asuntojen tarkastustoimiston asuntoja koskevat tarkastusraportit, otos (N=103) ajalta 22.11.1944–31.1.1945, Da:9–10, Asuntojen tarkastustoimisto, HKA.

Liika-asutuksen vaikeutta arvioidessaan niin asuntojen tarkastustoimiston virkailijat kuin huoneenvuokralautakuntien omat tarkastajat ottivat huomioon myös muita tekijöitä kuin asukasta kohden jäävän lattiapinta-alan. Tarkastuslausunnoissa kiinnitettiin huomiota ennen kaikkea asuntojen kuntoon, esimerkiksi kosteuteen ja ilmanlaatuun, mutta myös asukkaiden ja perheenjäsenten välisiin suhteisiin ja terveydellisiin tarpeisiin.

Jos viranomaisten normit täyttävän liika-asutuksen laajuutta tarkastellaan pelkästään asukkaille jäävän lattiapinta-alan perusteella, jäi ala sotien jälkeisinä välittöminä vuosina arviolta noin 800–900 asunnossa asukasta kohden 4 m²:iin tai sen alle. Edellä mainittu lukumäärä on johdettu asuntojen tarkastustoimiston huoneenvuokralautakunnille osoittamista tarkastusraporteista, joissa käytännössä kaikissa havaittiin liika-asutusta (kts. Liitteet, Taulukko 6). Asuntojen tarkastustoimiston määrittelemäksi liika-asutuksen viralliseksi rajaksi muodostui edellä mainittu 4 m²:n tai 10 m³:n tilavuus, jota muotoa toimiston tarkastajat itse suosivat. Rakennusjärjestyksen mukaan asuntojen (vinttikerrosta lukuun ottamatta) korkeus oli oltava vähintään 2,4 metriä, joten 10 m³:n tilavuudella muodostuu asukasta kohden jääväksi lattiapinta-alaksi edellä mainittu 4 m².

Kaikkein vakavimmat tapaukset tilastoitiin asuntojen tarkastustoimiston vuosikertomuksiin, ja näiden tapausten määrä vaihteli vuosittain 300–600 tapauksen välillä. Tilastoihin päätyneissä asunnoissa asukkailla oli käytössään henkeä kohden lattiapinta-alaa noin 4,5–1,5 m².¹⁶³ Usein ”väljemmin” asutuissa asunnoissa oli kuntoon liittyviä tekijöitä, jotka oikeuttivat ne otettavaksi tilastoihin. Vakavasta liika-asutuksesta kärsivissä asunnoissa asui huonetta kohden, huoneen koosta riippuen, useimmiten 6–10 asukasta, jotka useimmiten koos-

163. Kts. luokittelusta esim. asuntojen tarkastustoimiston vuosikertomus 1947,3, Db:4, HKA.

tuivat eri ruokakunnista.¹⁶⁴ Kolmioissa saattoi asua jopa 20 henkeä, jolloin samaa keittiötä saattoi jakaa neljäkin eri perhettä.¹⁶⁵ Vuoden 1950 väestölaskenta osoitti, että Helsingissä oli 560 asuntoa, joissa asukkaita oli huonetta kohden 6 tai enemmän.¹⁶⁶ Huoneiden keskimääräisen pinta-alan perusteella jäi näissäkin asunnoissa vain vajaa 4 m² asukasta kohden.

Sotienjälkeisessä Helsingissä koettu asumisen ahtausta kohosi pahimmillaan kansainväliselle tasolle. Esimerkiksi YK:n pakolaisjärjestö IRO:n (International Refugee Organization) perustamalla leireillä kyettiin 1940-luvun lopulla takamaan pakolaisille 4,6 m²:n lattiapinta-ala eli enemmän kuin keskimääräiselle helsinkiläiselle asunnontarvitsijalle.¹⁶⁷ Kun katsoo kuvia sodan runtelemasta Berliinistä, on vaikeata uskoa, että jo vuoden 1946 lopussa brittiläisen vyöhykkeen asukkailla oli keskimäärin käytössään 6,2 m² asuinpinta-alaa ja amerikkalaisten vyöhykkeellä 7,6 m².¹⁶⁸ Toisaalta jos Suomen pääkaupungin tilannetta vertaa Venäjään ja Moskovaan, joutuivat jälkimmäisen kaupungin asukkaat painimaan aivan eri laatua olevien asuinongelmien kanssa. Vuonna 1946 oli 3,8 miljoonan Moskovan asukkailla käytössään keskimäärin ainoastaan 4,4 m² asuinpinta-alaa.¹⁶⁹ Joka tapauksessa myös helsinkiläisten asunnontarvitsijoiden kokemukset tuovat esille, että ahtaasti asumisen pitkittyminen koetteli voimakkaasti asukkaiden psykologisen sopeutumisen rajoja, ja tästä yhtenä osoituksena oli turvautuminen perheenjäsenten erillään asumiseen.

3.3.3 Perheenjäsenten kiertolaiselämä, asumismuodot ja liittyminen eri ruokakuntiin

Asuntopulan oloissa lisääntynyt perheiden erilläänasuminen on nähtävissä ruokakuntien kokoja käsittelevistä tilastoista. Keväällä 1941 suoritettiin elintarvikekorttien jakelun yhteydessä väestötiedustelu, jostanäkyy, että kaupungin oloissa huomattavan suuria – seitsemän henkeä tai enemmän sisältäviä ruokakuntia – oli Helsingissä noin 560. Vuoteen 1950 mennessä yli 6 hengen ruokakuntien määrä oli lähes viisinkertaistunut 2 750:een, ja kehitykseen lienee vaikuttanut väestönlisäyksen ohella syventyvä asuntopula.¹⁷⁰ Suurten, yli neljän lapsen perheiden määrä vuonna 1950 oli vain hieman yli 400, joten suurimpaan osaan yli 6 hengen ruokakunnista kuului suurten perheiden ulkopuolisia jäseniä.¹⁷¹

164. Kts. Asuntojentarkastustoimiston vuosikertomus 1945, 4, Db:2, HKA.

165. Kts. esim. Asuntojentarkastustoimiston tarkastusraportti 27/10.1.1945, Da:10, HKA.

166. Kts. TKH 1951:1, 6.

167. Kts. Cohen 2012, 75.

168. Korte 2005, 77–78. Vrt. Diefendorf 1993, jonka mukaan huhtikuussa 1946 berliiniläisiä asui ainoastaan 1,25 asukasta huonetta kohden ja keskimäärin heillä oli käytössään 12 m² asuinpinta-alaa, s. 322, alaviite 100.

169. Filtzer 2010, 32.

170. Kts. HTV 1942/1943, 34–35; TKH 1951:11, 187.

171. KHKK 1950, 19. Huoltotoimi, 172.

Kuten jo aiemmin tuotiin esille, 1940-luvun lopulla Helsinkiin muutto vapautui, ja tämä lisäsi erityisesti maaseudulta Helsinkiin muuttavien perheiden ahtaasti asumista. Oman asunnon löytäminen oli vaikeata ja tällöin jouduttiin turvautumaan perheiden yhdessäasumiseen.

Asunnonhakijoiden kuvausten perusteella oli suurten ruokakuntien enemmistö jossakin sukulaisuussuhteessa toisiinsa. Varsin luonnollista oli, että merkittävintä apua asunnontarvitsijat saivat lähiomaisiltaan, omilta vanhemmiltaan ja sisariltaan. Lähiomaisilta oli mahdollista pyytää tuttavien ja kaukaisempia sukulaisia pidempää avunantoa, mutta jossakin vaiheessa myös lähiomaisten kyky ja halu auttaa tyrehtyi. Asunnontarpeessa olleiden perheiden sosiaalisten tukiverkostojen asuntotilanne osaltaan määrittä sitä, minkälaisiin asumisen järjestelyihin jouduttiin tukeutumaan. Koska perheiden tuttavapiiri noudatteli heidän omaa sosiaalista asemaansa, kärsivät vähävaraisten perheiden majoittajat useimmiten asumisen ahtaudesta. Tämän johdosta asunnontarpeessa olleet perheet kykenivät vain harvoin viipymään pitkään yhdessä perheessä.¹⁷² Mitä ahtaammin asunnontarpeessa olleiden perheiden sukulaiset ja tuttavat asuivat, sitä useampaan osoitteeseen asianomaiset perheet joutuivat hajautumaan. Kodittomat perheet kykenivät jakamaan räsistä tukiverkostojensa sisällä vaihtamalla yösiijaa mahdollisimman usein.

Sosiaaliministeriön asuntoasiaintoimistoon lähetetyistä kantelukirjeistä on mahdollista hahmottaa jonkinlainen yleiskuva isäntäperheiden auttamiskyvyn rajoista. Tyypillisesti kotiuttamisen jälkeen asunnontarpeessa olleet reserviläisperheet kykenivät asumaan 2–3 kuukautta sukulaisten ja tuttavien luona ennen kuin vaatimukset poismuutosta voimistuivat.¹⁷³ Englannissa on tehty tutkimuksia siitä, miten pommitusten yhteydessä toteutetut evakuoinnit vaikuttivat evakuoitujen ja isäntäperheiden välisiin suhteisiin. Toisen maailmansodan kuluessa tehdyissä tutkimuksissa havaittiin välien kiristymisen tapahtuneen 1–3 kuukautta kestäneen yhdessäasumisen kuluessa, mutta ei juurikaan aikaisemmin.¹⁷⁴ Kyseistä ilmiötä kutsuttiin evakuointiuupumukseksi (”evacuation fatigue”) ja samankaltainen dynamiikka vaikutti myös asuttopulan oloissa. Aina majapaikkaa ei kuitenkaan jouduttu vaihtamaan välien kiristymisen johdosta, vaan taustalla saattoivat vaikuttaa myös terveydelliset tekijät. Pelko tuberkuloositartunnan saamisesta oli yleisin syy, minkä johdosta yhdessä asumista eri

172. Kts. tilannekuvausina esim. kantelu 16195, 4.12.1944, Ee:2–3, STM, KA; kantelu 15196, 25.1.1945, Ee:4–5, STM, KA; asuntohakemus 27216, 29.11.1944, Egl:19–20, HVL, HKA.

173. Kts. esim. kantelut 15033, 8.1.1945; 15196, 25.1.1945; 15322, 9.2.1945; 15330, 12.2.1945, Ee:4–5, STM, KA.

174. Ikke & Kincaid 1956.

KUVA 13. Mikael Agricolan kirkon krypta toimi joulukuussa 1944 majoituspaikkana 160 miehelle. Kovaosaisten ystävät ry:n kuva-arkisto.

osapuolten taholta vältettiin, mutta isäntäperheen tilantarvetta saattoivat lisätä myös muut yllättävät sairastapaukset tai omaishoidon tarve.¹⁷⁵

Milloin majoitusta ei enää järjestynyt sukulaisten tai tuttavien kautta, jouduttiin asumisen järjestelyssä turvautumaan hotelleihin, matkustajakoteihin sekä yömajoihin. Hintojen säännöstelystä huolimatta hotelleissa ja matkustajakodeissa asuminen synnytti huomattavia taloudellisia rasituksia, joita käsitellään tarkemmin luvussa 7.2. Suurimmalle osalle asunnontarvitsijoista hotelleissa yöpyminen oli mahdollista ainoastaan lyhyen aikaa. Yleisemmäksi muodostui matkustajakoteihin majoittuminen. Erityisesti siirtoväen keskuudessa oli varsin yleistä, että mies muutti aluksi Viipurista Helsinkiin työpaikkansa perässä ja pisti heti vireille asuntohakemuksen. Pysyvää asuntoa odottaessaan aviopuolisoiden oli aluksi tyydyttävä matkustajakodeissa ja yömajoihin asumiseen, mutta viikkojen kuluessa halu perheen yhteensaattamiseen kasvoi. Koska ruuanlaiton järjestely matkustajakodeissa ja yömajoihin oli erittäin vaikeata, muodostui

175. Kts. esim. asuntohakemukset 29658, 8.1.1945; 29678, 8.1.1945; 29679, 9.1.1945, EgI:21, HVL, HKA; 56623, 14.1.1947, EgI:38, HVL, HKA.

varsin tavalliseksi se, että mies asui – tuloista riippuen – joko matkustajakodissa tai tilapäismajoituksessa ja vaimo lapsien kanssa väljemmin asuvien sukulaisten ja tuttavien luona.¹⁷⁶

Hotellien ja matkustajakotien tavoin myös kulloinkin auki olleissa yömajapaikoissa oli suurta vaihtelua. Vuonna 1945 majoitusta oli tarjolla noin 1900 henkilölle ja 1940-luvun loppuun mentäessä yösjä kyettiin tarjoamaan jo yli 2000 ihmisille. Majoitusta tarjoavia tahoja oli lukuisia, suurimpia toimijoita olivat Koulumatkailutoimisto, Helsingin seurakuntien huoltokeskus, kaupungin väestönsuojelutoimisto, Pelastusarmeija, Helsingin vieraskoti- ja yömajayhdistys sekä Fria Missionförbundet. Yli 80 prosenttia yömajapaikoista oli varattu ainoastaan miehille, ja perheellisille oli vain muutamia kymmeniä pahviseinillä erotettuja yöpymistiloja. Yömajoissa tapahtuvan asumisen arkea käsitellään luvussa 5.1.

3.3.4 Kiertolaisuuden ja erillään asumisen vaikutus perheiden hyvinvointiin

Perheenjäsenten pakotettu erillään asuminen rasitti paitsi perheiden taloutta, myös perheenjäsenten henkistä ja fyysistä hyvinvointia sekä perheiden tunne-elämää. Vaikutusten syvyys riippui sekä erillään asumisen ajallisesta kestosta että asuinjärjestelyjen muodoista. Osa perheistä kykeni järjestämään asumisensa jopa siten, että perheenjäsenet asuivat saman rakennuksen eri asunnoissa.¹⁷⁷ Aivan erilainen tilanne oli niissä perheissä, joissa jouduttiin sopeutumaan eri paikkakunnilla asumiseen. Maantieteellisesti ja kenties myös psyykkisesti pisin etäisyys oli Ruotsissa asuviin lapsiin, joiden väliaikaiset huoltajat edustivat eri kulttuuria ja sosiaalista asemaa ja hyvinvointia.

Mitä kauemmaksi perheenjäsenet ajautuivat toisistaan, sitä vaikeammaksi muodostui luonnollisesti perheenjäsenten yhdessäolo. Helsingin Kristillisen Palveluskeskuksen piirissä tunnettiin varsin hyvin ne ongelmat, joita perheiden pakotettu erillään asuminen aiheutti. Pappi Armas Salmenkivi esitti, että yhteisen kodin puuttuessa ”ymmärrämme heidän vaikeuksiansa, ristiriitonsa ja pettymyksiänsä”, joiden ajan mittaan nähtiin johtavan jopa ”kohtalokkaiseen seuraamuksiin”.¹⁷⁸ Helsingin kaupunginhallitukselle osoitetussa kirjeessään Palveluskeskuksen toiminnanjohtaja Kusti Korhonen katsoi, että monien asiakkaiden osalta ristiriidat johtuivat puolisoitten erillään asumisesta.¹⁷⁹ Perheiden

176. Kts. tyypillisinä tapauksina esim. asuntohakemukset 26558, 22.II.1944; 29139, 29.II.1944; 29055, 28.II.1944, EgI:19–20, HVL, HKA.

177. Asuntohakemus 29609, 9.I.1945, EgI:21, HVL, HKA.

178. Kts. Salmenkivi 1945, 74.

179. Kristillinen Palveluskeskus Helsingin kaupunginhallitukselle 2.6.1945, Hf:1, Perheasiain arkisto; KHA.

taloutta rasittivat paitsi vuokrien, hoitokorvausten ja ruokailujen maksaminen useampaan paikkaan, myös yhteydenpito. Jos muu perhe asui pidemmän matkan päässä Helsingistä, joutuivat usein perheen elatuksesta huolehtivat perheenisät turvautumaan ruuhkaksiin ja kalliisiin kaukojuniin.¹⁸⁰

Vanhemmat joutuivat tekemään vaikeita perheen asumisen järjestelyjä koskevia päätöksiä, sillä usein puntariin piti asettaa taloudelliset tekijät, arjen pyörytystä koskevat haasteet sekä toisaalta lasten koulunkäyntiin, kaverisuhteisiin sekä tunne-elämään liittyvät tarpeet. Vanhempien oli edellisten tekijöiden lisäksi otettava huomioon missä määrin sukulaisia kyettiin rasittamaan ennen suku- ja perhesiteiden vaurioittamista. Perheenäiti joutui toteamaan kantelukirjeessään, että vaikka häntä huolestutti pojan ottaminen pieneen alivuokralaisasuntoon, ei muitakaan vaihtoehtoja enää ollut. Kantelijan äiti oli jo kolmen kuukauden ajan hoitanut hänen poikaansa, ja heidän viime kerralla nähdessään äiti oli tyttarelleen kertonut, että tilanne ei enää voinut jatkua entisenlaiseen malliin.¹⁸¹ Asunnontarpeessa ollut tytär ymmärsi hyvin 6 lasta itse kasvattaneen äitinsä tilanteen, hän koki itsekin raskaana vanhan äitinsä rasittamisen.

Koska vanhemmat eivät kokeneet kykenevänsä tarjoamaan lapsille edes välttämättömimpiä elämisen mahdollisuuksia, turvauduttiin vaikeuksista huolimatta sukulaisten apuun kuitenkin milloin mahdollista. Jos yhteistä perhe-elämää ei kyetty viettämään, haluttiin lapsille taata edes jonkinlainen säännöllinen päivärytmi väljemmin asuvien huoltajien luona. Usein tapahtuvat muutot ja asuinpaikkojen vaihtamiset aiheuttivat sen, että lasten elämästä hävisivät säännölliset rutiinit. Samaan aikaan toistuvien ruokailuaikojen sijaan syöminen oli riippuvainen keittovuoroista. Myös erilaiset iltatoimet saatettiin päästä suorittamaan vasta silloin, kun WC:n tai kylpyhuoneen käyttöön saatiin lupa tai kun pesuvesi saatiin lämmitettyä. Rutiinien ja säännöllisen elämän puutteen nähtiin vaikuttavan melko syvästi lasten kehitykseen.¹⁸² Eräs huolestunut perheenäiti totesi, että vanhemmat eivät olleet nyt jo 7-vuotiaan poikansa kanssa ehtineet vielä laisinkaan viettää pysyvää perhe-elämää. Sotalapseksi lähetetty lapsi joutui paluunsa jälkeen aloittamaan välittömästi kiertolaiselämän ja jatkamaan erossa asumista myös isästään. Äidin mukaan hänen poikansa ei tuntenutkaan ”kodin käsitettä”.¹⁸³ Joissakin tapauksissa vanhemmat näkivät lasten terveysongelmien linkittyvän suoraan levottomaan kiertolaiselämään.¹⁸⁴

180. Kts. esim. asuntohakemus 27216, 29.11.1944, EgI:19-20, HVL; HKA; Kantelu 15139, 18.1.1945, Ee:4-5, STM, KA.

181. Kantelu 15374, 14.2.1945, Ee:4-5, STM, KA.

182. Kts. esim. Wiherheimo 1945, 24-27.

183. Asuntohakemus 30255 16.1.1945, Kirje 3.4.1947, EgI:21, HVL, HKA.

184. Kts. esim. asuntohakemus 27216, 29.11.1944, EgI:19-20, HVL, HKA.

Lasten elämä varsinkin Helsingin ulkopuolella asuvien sukulaisten luona saattoi muodostua Helsingissä olemista säännöllisemmäksi. Varsinkin asumisongelmista kärsivät yksinhuoltajat korostivat myös sukulaisten tarjoaman valvonnan ja turvallisen läsnäolon merkitystä. Kahdesta lapsestaan huolehtiva yksinhuoltaja näki ”rääkkäyksenä” tilanteen, jossa hän joutui jättämään lapsensa yksin levottomaan alivuokralaisasuntoon. Kirjoittaja ei voinut ymmärtää, kuinka viranomaisten sanoissa kyllä korostettiin lasten etua mutta vähemmän teoissa.¹⁸⁵ Useat työtä varten tutkitut asunnontarvitsijat päätyivät ratkaisuun, jossa yksi tai useampi lapsi lähetettiin joksikin aikaa lastenkotiin hoitoon. Helsingin seudulla pitempiaikaista asumista pienille lapsille tarjosivat muun muassa Folkhälsanin, Reijolan ja Sofianlehdon lastenkodit.¹⁸⁶ Lasten vapaaehtoinen huostaanotto ei kuitenkaan välttämättä hajottanut perhesiteitä, sillä esimerkiksi Sofianlehdon lastenkodissa lapset saivat vierailla kotonaan ja käydä koulutovereidensa luona ja päinvastoin.¹⁸⁷

Vaikka vanhemmat arvostivat lasten säännöllistä arkea ja elämää sijaishuoltajien keskuudessa, niin ei se kuitenkaan poistanut sitä tosisekkää, että pakotettu ero lapsista saattoi muodostua henkisesti raskaaksi. Pienten lasten ollessa kyseessä pelkkä erossa oleminen tuntui pahalta, sillä lasta kyettiin näkemään kenties vain kerran viikossa tai jopa harvemmin. Vanhempien ja varsinkin äidin paikan nähtiin olevan lasten luona.¹⁸⁸ Erossa olon pidentyessä pintaan nousivat myös menetyksen tunteet: vanhemmat jäivät paitsi ilonaiheista, joita syntyi ”lapsen opetellessa ensiaskeleitaan ja sanojaan”.¹⁸⁹ Myös toistuvat erot näyttävät raastaneen niin lapsia kuin vanhempia. Eräs nuori perheenisä halusi jakaa viranomaisten kanssa kokemuksen lapsesta eroamisen hetkistä: ”Tiedättekö, miltä minusta ja vaimostani tuntui viime kesänä jättää hänet vain väkisin Äänekoskelle juuri, kun hän oli oppinut tietämään, kuka on isä, kuka on äiti, kun hän huusi vieraan ihmisen sylissä, ”Iti, äiti, iti, äiti, ota mukkaa, iti, äiti, ota mukkaa.”¹⁹⁰

185. Asuntohakemus 29808, 10.1.1945, Kirje 9.4.1946, EgI:21, HVL, HKA.

186. Kts. esim. asuntohakemukset 26864, 25.11.1944; 29019, 28.12.1944; 29742, 9.1.1945, EgI:19–21, HVL, HKA.

187. Annala 1954, 53.

188. Asuntohakemus 29808, 10.1.1945, Kirje 14.10.1945, EgI:21, HVL; HKA.

189. Asuntohakemus 27660, 2.12.1944, EgI:19–20, HVL, HKA.

190. Asuntohakemus 56211, 2.1.1947, Kirje 27.10.1948, EgI:38, HVL, HKA.

4. OMA TILA, OMAT SÄÄNNÖT

4.1. ASUNNOT SOLIDAARISUUDEN JA KONFLIKTIEN KENTTÄNÄ

4.1.1 Asumisen tehostaminen asuntopulan lievittäjänä

Toisen maailmansodan oloissa asumisen olosuhteet muuttuivat poikkeukselliseksi niin Suomessa, Euroopassa kuin muualla maailmalla. Asuntojen puutteen laajuus ja toisaalta rakentamisen ongelmat merkitsivät sitä, että asunnontarvetta jouduttiin sekä sotavuosina että sodan jälkeen tyydyttämään olemassa olevaa asuintilaa jakamalla.¹ Aiemmissa tutkimuksissa on havaittu, että yhteiskunnan keskittyessä sodanjälkeiseen jälleenrakennukseen ja olojen normalisointiin jäivät sodan fyysiset ja varsinkin henkiset vauriot perheiden kannettaviksi.² Yhteiskunnallisten kriisien tai murroskausien oloissa perheet toimivat muuttuviin oloihin sopeutumisen välineinä.³

Asuntopula lisäsi paitsi asumisen ahtautta teki asunnoista ja kodeista myös aiempaa julkisempia ja haavoittuvampia. Asuntopulan oloissa asuntoihin jouduttiin majoittamaan niin vapaaehtoisesti, rahaa vastaan kuin pakkojen edessä erilaisia asunnontarvitsijoita: tuttuja, tuntemattomia ja ei-toivottuja vieraita.⁴ Muun muassa Norjassa ja Tanskassa perheet joutuivat ottamaan koteihinsa asumaan saksalaisia miehitysjoukkoja, ja näin tapahtui myös esimerkiksi Ranskassa ja sotienjälkeisessä Saksassa.⁵ Englannissa yksityiskoteihin sijoitettiin pommitusten johdosta evakuoituneita kaupunkilaisia ja erityisesti lapsia. Ruotsissa otettiin puolestaan vastaan kymmeniä tuhansia suomalaisia sotalapsia. Myös Suomessa sotavuodet toivat erityisesti maataloihin poikkeuksellisia asukkaita, muun muassa ylimääräisenä työvoimana hyödynnettyjä venäläisiä sotavankeja ja suomensukuisia inkeriläisiä.⁶

1. Kts. aikalaiskeskustelusta Blomstedt 1945, 93–94.

2. Kts. Kivimäki 2007.

3. Kts. Ahrentzen 2003, 552; Peltola 2009; Häggman 1996.

4. Kts. esim. Auslander 2005, 237; Judt 2005, 82.

5. Warring 2006, 94.

6. Latvala 2008; Leskinen 2007. Vrt. Pulma 2000a, 113.

Helsingissä ja muuallakin Suomessa syksyllä 1944 asunnontarvitsijat muodostuivat erityisesti siirtoväestä, pommitetuista, rintamasotilaista, työvelvollisista sekä sotavuosina työpaikkojensa mukana evakuoituneista, mutta myös omaa kotia perustavista nuorista pareista, kasvavista lapsiperheistä sekä kasvavan sotakorvaustuotannon ja hallinnon palvelukseen astuvista työntekijöistä. Toisin kuin useimmissa sodan läpikäyneissä maissa, ei Suomessa jouduttu sotien jälkeen majoittamaan evakkoja tai pommitettuja leiriolosuhteisiin, sillä välittömän majoituksen järjestämisessä kyettiin turvautumaan sekä yksityisiin kansalaisiin että kuntien ja kaupunkien järjestämään majoitukseen.⁷ Tilapäisen majoituksen järjestäminen oli merkittävä ponnistus, sillä sodan loppuvaiheissa, elo-syyskuussa 1944, kotiseuduiltaan evakuoituneen ja siirretyn väestön lukumäärä nousi Suomessa noin 700 000–800 000 henkeen.⁸ Esimerkiksi Saksan, Itävallan ja Italian kohtaamien väestönsiirto-ongelmien laajuudesta kertoo se, että vielä vuonna 1960 joutui 150 000 pakkosiirrettyä elämään leiriolosuhteissa.⁹ Vaikka väestönsiirrot nousivat laajuudeltaan Suomessakin merkittäviksi, pysyivät ne niissä rajoissa, että majoituksessa kyettiin turvautumaan pääosin sosiaalisiin tukiverkostoihin: sukuun, perheisiin ja tuttavuuksiin. Asunnontarvitsijan oma sosiaalinen asema määrittäi hyvin pitkälti myös sitä, minkälaisia majoitusresursseja hänen tukiverkostoihinsa varastoitui.

Yksityisten kansalaisten rinnalla myös yritykset, järjestöt ja yhdistykset joutuivat kantamaan osavastuun asuntopulan lieventämisestä. Perheiden yhteismajoitus ja ylipäänsä asuintilan säännöstely synnyttivät kuitenkin konflikteja silloin, kun ne etenivät kodin ja perheiden piiriin.¹⁰ Asuminen ja asunnot muodostivatkin yhden keskeisen alueen, jonka piirissä mitattiin sekä yhteiskuntapolitiikan ja toisaalta kansalaisten solidaarisuus.¹¹ Majoittajien solidaarisuutta koeteltiin eri tavalla Suomen eri osissa ja eri aikoja. Maanomistajat joutuivat työstämään maanluovuttamiseen liittyviä kipupisteitä, kun taas kaupungeissa asunnonhaltijat joutuivat luopumaan käytettävissään olevasta asuintilasta. Niukkuuden oloissa asuintilan hallinta muodostui aiempaa ongelmallisemmaksi, mutta myös merkityksellisemmäksi: omaa tilaa kaivattiin, sitä puolustettiin, sitä luovutettiin ja sillä keinoteltiin. Ympäri Eurooppaa toteutettu asunonsäännöstely auttaakin osaltaan ymmärtämään, miksi sotien jälkeen itsenäisesti

7. Waris ym. 1952, 78; Pulma 2000a. Kts. leirimajoituksesta esim. Cohen 2012; Reinisch & White 2011. Suomeen siirrettyjen inkeriläisten majoituksessa turvaututtiin tosin vuosina 1943–1944 leirimajoitukseen. Kts. Latvala 2008. Nevalainen 1990.

8. Kts. Virolainen 1953, 13.

9. Kts. Gatrell 2011, 17; Wierling 2010, 114.

10. Siirtoväen majoittamisen osalta kts. esim. Waris ym. 1952, 78.

11. Vrt. Seipp 2009, 190–191; Tierney 2007.

hallittavaa kotia koskevat erilaiset ideat, odotukset ja haaveet saavuttivat niin merkittävän aseman ihmisten ajattelussa.¹²

Yhdessäasuminen vaikutti paitsi päivittäisten toimintojen suorittamiseen, myös sosiaalisiin suhteisiin. Asuntopula synnytti erilaisia riippuvuussuhteita ja sopeutumisen tarpeita: niin asunnontarvitsijat kuin -haltijat joutuivat sopeutumaan kaventuvaan elämänhallintaan asumisen alueella.¹³ Asunnonhaltijat joutuivat luopumaan oman tilan hallinnasta ja alivuokralaiseksi tulevat sopeutumaan majoittajien sääntöihin ja ehtoihin sekä taloudellisiin vaatimuksiin. Tilanteet olivatkin usein vaikeita molemmille osapuolille. Toisaalta on huomioitava, että jo ennen sotia alivuokralaisten ja asukkien pitäminen asunnoissa oli varsin tavanomaista. Joka neljännessä Helsingin pienasunnossa asui joko alivuokralaisia tai asukkeja.¹⁴ Suomessa asumisen säännöstely oli laajimmillaan heti sotienjälkeisinä vuosina, sillä maaseudun ja erityisesti kaupunkien rakennustointiminta pääsi vauhtiin melko hitaasti.

Olemassa olevan asuintilan jakamisesta päävastuun ottivat huoneenvuokralautakunnat, joiden tehtävänä oli paitsi välittää vapautuvia asuntoja, myös säännöstelytoimin luoda vapaata asuintilaa sitä tarvitseville. Huoneenvuokralautakunnat ottivat niiden vastuulle annetun tehtävän vakavasti, mutta ponnisteluista huolimatta lautakunnat kykenivät osoittamaan asuntoja hakijoille vain harvakseltaan. Pysyvää asuntoa jouduttiin odottamaan kuukausia, jopa vuosia. Esimerkiksi huoneenvuokralautakuntien kortistoon otetut hakijat, jotka hakivat asuntoa ajanjaksolla 22.II.1944–2.I.1945, ja jotka sen lopulta saivat (N=299) joutuivat tyypillisesti noin 7 kuukauden ajan järjestelemään asumisensa muilla keinoin, odotusajan mediaanin ollessa 221 päivää.¹⁵

Asunnon odotusajat pysyivät pitkinä sotienjälkeisinä välittöminä vuosina. Odotusaikoja pidensivät paitsi asunnontarvitsijoiden määrän kasvu, myös vapautuvien asuntojen vähentyminen. Asunnonvälityksestä vastannut osastopäällikkö Onni Arola kartoitti kesäkuussa 1946 asunnontarvitsijoiden keskimääräisiä odotusaikoja, ja kesäkuun lopussa 1946 noin 28 % hakijoista oli joutunut odottamaan asuntoaan 302 päivää.¹⁶ Vielä pidemmät odotusajat olivat luonnollisesti niillä hakijoilla, joita ei priorisoitu välttämättömien hakijoiden joukkoon. Nuorten perheiden asema muodostui tässä suhteessa kaikkein vaikeimmaksi.¹⁷

Pysyvää asuntoa odottaessaan oli asunnontarvitsijoiden tyydytettävä tavalla tai toisella asunnontarpeensa ja useimpien vaihtoehdoksi jäi tällöin

12. Betts & Crowley 2005, 215.

13. Waris ym. 1952, 231–232 toivat saman ilmiön esille siirtoväen majoittamisen suhteen.

14. Kts. Sosiaalisia erikoistutkimuksia XXXII, Kaupunkien asunto-olot vuonna 1938, 52 Taulukko 24.

15. Keskimääräiseksi odotusajaksi tuli 345 päivää.

16. Kts. Keskuslautakunnan kokous 24.9.1946, 525§, Liitteet, Taulukko II, Ca:3, HVL, HKA.

17. Kts. luku 4.2.1.

kääntyä joko alivuokralaismarkkinoiden tai omien sosiaalisten tukiverkostojensa puoleen. Sekä vapaaehtoinen että taloudelliseen vaihtoon perustuva asuintilan luovutus nousivatkin lyhyellä aikavälillä merkittävään rooliin asuntopulan lieventäjinä, mutta ne tarjosivat samalla avun vain osalle asunnontarvitsijoista. Kaupunkilaisten joukkoon mahtui myös asunnontarvitsijoita, joiden sosiaaliset tukiverkostot olivat ohuet tai kokonaan hävinneet. Näiden ihmisten ja perheiden oli turvauduttava alivuokralaismarkkinoihin sekä maksulliseen tilapäismajoitukseen: yömajoihin, parakkeihin ja matkustajakoteihin.

Alivuokralaismarkkinoiden ongelmaksi nousivat sekä asunnontarpeessa olleiden perheiden syrjiminen että taloudellinen keinottelu. En tässä tutkimuksessa kuitenkaan tarkastele lähemmin taloudellista keinottelua, joka vaatisi laajemman käsittelyn ja oman erityistutkimuksensa (kts. kuitenkin luku 6.2.2). Joka tapauksessa niin vuokralais- kuin talonomistajapiirit toivat esille alivuokralaisten, erityisesti yksinäisten henkilöiden, muun muassa opiskelijoiden, haavoittuvan aseman mitä taloudelliseen keinotteleun tulee.¹⁸ Alivuokralaisina asuvat ylioppilaat joutuivat osallistumaan muun muassa kotitöiden tekemiseen, lastenhoitamiseen ja opettamiseen.¹⁹ Lisäksi helsinkiläisasuntoihin majoitettiin arviolta jopa 15 000 niin sanottua mustaa vuokralaista, joita ei otettu talonkirjoihin ja joita ei näin ollen myöskään henkikirjoitettu Helsingin väestöön.²⁰ Alivuokralaisiksi otettiin mieluiten yksinäisiä henkilöitä, sillä perheiden ja erityisesti lapsiperheiden nähtiin häiritsevän liian paljon asumisen arkea: perheet vaativat enemmän tilaa, keittomahdollisuuksia ja tuottivat enemmän ääntä. Lisäksi useampia yksinäisiä henkilöitä ottamalla vuokranantajat saattoivat saada enemmän vuokratuloja.

Sosiaalisilta tukiverkostoiltaan asunnontarvitsijat ajautuivat hyvin erilaisiin asemiin: jakoja syntyi niin verkostojen laajuudessa kuin niihin kytkeytyvässä majoituskapasiteetissa. Kaikkein vaikeimpiin tilanteisiin ajautuivat vähävaraiset siirtokarjalaiset, joiden verkostot olivat paitsi vähäiset myös majoitusresursseiltaan niukat. Vanhat helsinkiläiset olivat siirtoväkeen verrattuna yleisesti ottaen edullisemmassa asemassa, sillä asuntosäännöstelyn kiristyessä vapaata asuintilaa tarjottiin mieluummin tutuille ja esimerkiksi omille lapsille. Tämä muodostui

18. Kts. esim. Hyvönen 1957, 28.

19. Kts. Kaivanto & Järvinen 1985, 80. Sanomalehtikirjoittelusta esim. US 2.10.1943 ”1000 markan vuokra pienestä palvelijahuoneesta.”; US 20.10.1943 ”Helsingin vuokraemännät suosivat enemmän mies- kuin naisopiskelijoja.”; US 13.1.1944 ”Opiskelijain asuntopula. Palkkiotarjouksilmoitukset esitetty kiellettyviksi.”; US 13.12.1944 ”Lähetettyjä kirjoituksia. Opiskelijain asunnonsaanti.”; HS 1.11.1944 ”Opiskelijat huoneenvuokrarajoitusten alaisia.”; HS 12.11.1944 ”Helsingin asuntopula uhkaa katkaista usean opiskelijain opinnot.”; HS 12.12.1944 ”Opiskelijoitien asunnonsaanti” Suomen Ylioppilaskuntien Liitto.; HS 7.8.1945 ”Opiskelijain asunnonsaanti.”; US 7.9.1945 ”Huoneita ylioppilaille – sianlihaa ja voita halutaan maksuksi.” Annu; SS 21.9.1945 ”Asunto meren rannalla...” Pakina.; VS 7.9.1946 ”Ylioppilaiden asuntokysymys. Häikäilemätöntä keinottelua ylioppilaiden asuntovaikeuksilla”; HS 1.9.1946 ”Toista tuhatta ylioppilasta asunnotta”; US 4.9.1946 ”Ylioppilaiden huoneiden saanti yhä vaikeampaa”.

20. Kts. mustien vuokralaisten määrää koskevista arvioista esim. US 11.1.1946, US 12.1.1946, HBL 13.1.1946, HBL 16.1.1946.

pelastukseksi monille nuorille pareille, joiden muuten oli vaikeata löytää edes omaa huonetta.

4.1.2 Säännösteltyä pakkosolidaarisuutta

Asuntopula syveni syksyllä 1944 niin vaikeaksi, että viranomaisten oli entisestään tehostettava asumisen säännöstelyä. Kun vapaaehtoisuuden tie kuljettiin loppuun, jouduttiin solidaarisuutta toteuttamaan pakkokeinoin. Viranomaiset toivat julki, että säännöstelytoimintaa ohjasi kaksi tavoitetta tai periaatetta: yhteiskunnan velvollisuutena oli järjestää kansalaisilleen välttämätön asunto, mutta samanaikaisesti oli huolehdittava siitä, että säännöstelytoimenpiteillä ei rajoitettu kansalaisten oikeuksia enempää kuin välttämätön pakko vaati.²¹

Asuntosäännöstely pohjautui asetukseen huoneistojen käytön tehostamisesta (574/1944, 31.8.1944), ja asetuksen soveltamisala oli merkittävästi laajempi kuin aiempien huoneenvuokrasäännöstelystä annettujen päätösten. Nyt säännöstelyn piiriin eivät sisällyneet ainoastaan vuokrahuoneistot vaan myös omistajan käytössä olevat huoneistot sekä virka-asunnot.²² Koska säännöstely rajoitti huomattavalla tavalla sekä omistusoikeutta että kansalaisten yksityisvapautta ja kotirauhaa, edettiin säännöstelyn toteuttamisessa varovaisin askelin. Talvisodan jälkeen syntyneet kokemukset olivat osaltaan tuoneet esille, että perheet eivät helposti sopeutuneet yhteistalouksiin. Viranomaisten tavoitteena olikin luoda tehostamistoimin ensisijaisesti itsenäisesti hallittavia asuntoja.²³ Asuntopulan lieventämiseksi viranomaiset pyrkivät ensinnäkin vapauttamaan asuinkäyttöön soveltuvaa liiketilaa asunnontarvitsijoille, toiseksi pyrittiin muuttamaan asuinkäyttöön sellaisia huoneita, joihin oli erillinen kulku ulkoa tai asunnon eteisestä.

Koska ensisijaiset toimet eivät kuitenkaan riittäneet, joutuivat viranomaiset ottamaan käyttöön niin sanotut toissijaiset tehostamistoimet. Huoneistojen käytön tehostamisesta annetun asetuksen nojalla otettiin käyttöön niin sanottu huone ja henkilö -periaate, joka merkitsi sitä, että 15.10.1944 alkaen asunnonhaltijalla oli oikeus pitää omassa käytössään enintään yksi huone kutakin huoneistossa vakinaisesti asuvaa henkilöä kohden. Huoneeksi ei ensiksi laskettu keittiötä, mutta periaatetta kiristettiin huoneenvuokralautakuntien neuvottelukunnan tekemällä päätöksellä jo 11.1.1945. Huoneeksi luettiin tällöin vähintään 14 m²:n suuruiset keittiöt, ja kaksi alle 10-vuotiasta lasta laskettiin yhdeksi.²⁴

21. Kts. esim. Asuntoasiaintoimiston kiertokirje 1943/14, 29.12.1943, Ha:2, STM, KA; Tyrni & Honkavaara 1946, 140.

22. Kts. Honkavaara & Tyrni 1946, 66.

23. HS 24.11.1944.

24. Neuvottelukunta 1945:1,5§, Cb:1, HVL, HKA.

Toimenpiteiden toteuttamisessa pyrittiin noudattamaan hienotunteisuutta ja tuottamaan mahdollisimman vähän harmia asunnonhaltijoille.²⁵ Niin lain-säättäjät kuin viranomaiset ymmärsivät varsin hyvin asuintilan jakamisen ongelmallisuuden, joka häiritsi sekä perustuslaillista oikeutta kotirauhaan että omistusoikeuteen.²⁶ Taloudellisen kompensaation lisäksi vuokrattaviksi huoneiksi pyrittiin määräämään sellaisia huoneita, jotka mahdollisimman hyvin sallivat asukkaiden häiriöttömän yhteiselon.²⁷ Tehostamispäätöksessä kehoitettiin viranomaisia huolehtimaan siitä, että asunnon asukkaille jäi edellytykset soinnolliseen asumiseen samassa asunnossa.²⁸ Sovinnollisen asumisen edellytyksiä pyrittiin parantamaan antamalla asuntojenhaltijoille mahdollisuus ottaa vapaaehtoisesti asukkaita väljiin asuntoihin ennen pakkotoimenpiteitä.

Muun muassa sosiaaliministeri Fagerholm kehotti 8.10.1944 pitämässään puheessa ihmisiä vapaaehtoiseen toimintaan ja ottamaan luokseen sukulaisia ja tuttaviam.²⁹ Ristiriitaisuuksien ja konfliktien nähtiin vähenevän, kun asukkaat edustivat samoja piirejä ja elämäntapoja.³⁰ Helsingin huoneenvuokralautakunnat antoivat asetuksen voimaantumisen jälkeen vielä ylimääräisen kuukauden asunnonhaltijoille alivuokralaisten ottamista varten, mutta lautakunnat kehottivat ottamaan asuntoihin erityisesti perheellisiä tai nuoria pareja.³¹

Olemassa olevan asuintilan jakamisella saatiin lievitettyä asuntopulaa, mutta toimet loivat samalla kaupunkiin ja asuntojen sisälle monia potentiaalisia konfliktipesäkkeitä. Asuntopula siihen liittyvine säännöstelytoimineen koettelikin paitsi asunnontarvitsijoiden jaksamista ja hyvinvointia myös majoitusta vapaaehtoisesti tai pakon edessä tarjoavien helsinkiläisten (perhe- ja suku)solidaarisuutta, vieraanvaraisuutta, eettisyyttä ja lähimmäisten kunnioitusta. Asunnonhaltijoille tilanne merkitsi entistä suurempaa riippuvaisuutta säännöstelystä ja omista oikeuksista ja vapauksista luopumista.³² Kielteiset tunteet suunnattiin sekä asuntoon tuleviin pakkomajoitettaviin että julkiseen valtaan. Asuntopula ajoikin asuntojen asukkaita tilanteisiin, jotka asettivat kohtuuttomia sopeutumisen vaatimuksia kaikille osapuolille.

Heikki Waris on tuonut siirtoväen asuttamista koskevassa tutkimuksessaan esille, että erityisesti maanluovuttajien kauna kohdistui pääosin valtiolliseen toteutukseen ja epätasapuolisuuteen. Kaikkein hankalimpana koettiin kuitenkin

25. Perustuslakivaliokunnan mietintö 99:1944, 24.II.1944, VP 1944.

26. US 12.5.1945 ”Helsingin asuntopula ja sen ratkaisumahdollisuudet.” Ernst Lähde.

27. Kts. Vnp 2.II.1944, 574/1944, 13§. Lautakunnat määräisivät alivuokralaisille luovutettavalle huoneelle perusvuokran.

28. Asetus huoneistojen käytön tehostamisesta 31.8.1944, 574/1944, 14§.

29. Kts. esim. HS 9.10.1944.

30. Vrt. Ikle & Kincaid 1956, 46; Bernert & Ikle 1952, 136.

31. HS 18.10.1944.

32. Vrt. Waris 1952, 232.

siirtoväen majoittaminen.³³ Sama päti myös huoneistohaltijoiden suhteen, mutta erona maanluovuttajiin tuli se, että huoneistohaltijat joutuivat jakamaan asuntonsa melko pitkään, jopa vuosia, uusien alivuokralaisten kanssa. Sodanjälkeisissä poikkeusoloissa sekä pakkoalivuokralaisia vastaanottavat asunnonhaltijat että pakkoalivuokralaiset saattoivat tuntea olevansa kodittomia, siirtoväki jopa kaksinkertaisesti.

Sodan tuomien rasitusten jakoon ja vastuun kantamiseen liittyvät ongelmat tunnettiin ja tiedostettiin varsin hyvin jo sotavuosina. Väestönsiirtojen yhteydessä evakuoitavien ja isäntäperheiden välisiin suhteisiin kiinnitettiin huomiota kaikissa sotaikäisissä maissa. Niin Englannissa, Ranskassa, Saksassa kuin Suomessa pyrittiin propagandan ja tiedotuksen keinoin edistämään vieraanvaraisuutta ja ihmisten auttamishalua.³⁴ Esimerkiksi Helsingissä pyrittiin pommitustuhojen varalta solmimaan kaupungin asukkaiden kesken ”Tervetuloa meille”-sopimuksia, joissa osapuolet sitoutuivat majoittamaan pommituksen kohteeksi joutuneen perheen. Myös sotilaiden kotiuttamisvaiheen kuluessa sanomalehdissä kirjoitettiin rintamasotilaiden kotiinpaluusta ja odotettavissa olevista asuinvaikeuksista. Kirjoitusten viesti oli melko johdonmukainen: kaikkien oli kannettava vastuunsa.³⁵ Antero Holmila on esittänyt, että lehdistö loi osaltaan normatiivisen viitekehyksen, jossa esitettiin sodan vaatimien uhrausten olleen turhia, jos rauhan tultua maa hajoaisi sisäisiin ristiriitoihin.³⁶ Valistus toimintaa pidettiin tarpeellisena myös sen johdosta, että asuntopula kohdentui melko epätasaisesti kaupunkien väestöön. Kaikkien kaupunkilaisten ei uskottu ymmärtävän asuntopulan vakavuutta.³⁷

Sanomalehdistön melko yhtenäisistä mallitarinoista huolimatta suuri joukko kaupunkilaisia koki asuntojen säännöstelytoimien menevän jo liian pitkälle. Julkista valtaa vaadittiinkin kymmenissä ja sadoissa mielipidekirjoituksissa kunnioittamaan asunnonhaltijoiden ja perheiden vapauspiiriä ja laillisia sekä taloudellisia oikeuksia. Asuntopulan kanssa kamppailevat poliitikot ja viranomaiset joutuivatkin käsittelemään ja vastaamaan moninaiisiin ja usein oikeutettuihin vaatimuksiin. Asuntopulaa käsittelevät kiistat eivät koskeneet ainoastaan asuntoja ja niiden käyttöä, vaan ne ulottuivat myös naapurustoihin ja laajemmin koko kaupunkitilaan ja lopulta myös julkisen vallan rajoihin ja rooleihin.³⁸ Koska asuntopulaa jatkuvasti syvensi Helsinkiin suuntautuva muuttoliike, niin muun muassa kaupunginhallituksessa, viranomaispiireissä ja sanomalehdissä

33. Kts. Waris 1952, 51, 203.

34. Kts. Torrie 2010, 76. Vieraanvaraisuutta pyrittiin propagoimaan Saksassa iskulauseella *Gastfreundschaft* ja Ranskassa *Bras Ouverte*, ”avosylin”.

35. Kts. esim. Suomen Kuvalehti 1944:41, 1178–1179; Suomen Kuvalehti 1944:42, 1218, Jussi Lappi-Seppälä.

36. Holmila 2008, 17.

37. IS 16.11.1944 ”Huone ja henkilö.”Timo.

38. Vrt. Ampuja 2009, 2007.

keskusteltiin siitä, ketkä saavat kaupungissa asua ja olla, ja keiden olisi sieltä parasta poistua. Toisaalta vanhoilta helsinkiläisiltä jäi välillä huomaamatta, että kaikkien uusien tulokkaiden silmissä Helsinki ei suinkaan ollut ”uusi Jerusalemi” vaan paikka, jonne tultiin pakon edessä töihin.³⁹ Joka tapauksessa asuntopulan oloissa paitsi asuntoihin myös kaupunkiin kiinnitettiin uudenlaisia merkityksiä ja tunteita.

4.2 SUKULAISTEN JA TUTTAVIEN TARJOAMA TILAPÄISMAJOITUS

4.2.1 Nuoret kodinperustajat sukulaismajoituksessa

Asuntopulan lieventäminen olisi ollut erittäin vaikeata ilman perhe- ja sukusolidarisuuteen sekä vieraanvaraisuuteen perustuvaa asuintilan luovutusta. Sukulaiset ja tuttavat muodostivat puskurin, joka suojaasi kaupungin vanhoja ja uusia asukkaita absoluuttiselta asunnottomuudelta. Erityisen tärkeäksi sosiaaliset tukiverkostot muodostuivat syksyllä 1944 ja alkuvuonna 1945, jolloin jouduttiin purkamaan kotiuttamisen ja siirtoväen tulon synnyttämää asunnontarvetta.⁴⁰ Suvun ja perheen merkitys kasvoi sotaan liittyvien menetysten myötä laajemmin: menetyksiä kokeneet yksilöt tarvitsivat suvun ja omaisten tukea ja hoivaa. Perheet laajentuivat paitsi tuttujen asunnontarvitsijoiden johdosta, myös annettavan hoivan johdosta. Sosiaalisten tukiverkoston merkitys oli tärkeätä erityisesti silloin, jos asunnon menetys muodostui yllättäväksi, esimerkiksi pommitusten ja häätöjen yhteydessä. Majoittajat antoivat asunnontarvitsijoille aikaa hakea alivuokralaisasuntoa tai asuntoa huoneenvuokralautakuntien kautta. Sotienjälkeisessä Helsingissä sukulaismajoitukseen joutuivat turvautumaan erityisesti sekä sotavuosina että sodan jälkeen avioituneet nuoret parit.

Vaikka vapaaehtoinen majoitus muodostui merkittäväksi avun lähteeksi, ei aikalaistutkimuksessa eikä myöhemmässä tutkimuksessa ole juurikaan käsitelty tämän tukimuodon laajuutta. Myöskään tilastotutkimuksissa ei lähemmin tarkasteltu perheiden yhteisasumista. Esimerkiksi vuoden 1950 väestölaskennassa ei eritelty, missä määrin asuntopula pakotti perheitä jakamaan samaa taloutta.⁴¹ Useimmissa tapauksissa nuoret parit jakoivat esimerkiksi vanhempiensa kanssa yhteisen ruokatalouden, ja näin ollen heidät laskettiin osaksi huoneistonhaltijan ruokakuntaa.⁴² Jonkin verran tietoa on saatavilla huoneenvuokralautakuntien tilastoinneista: vuosina 1945–1949 tilapäismajoitukseen, eli muun

39. Kts. termistä ”Uusi Jerusalemi” Pulma 2000a, 129; Pulma 1999, 171.

40. Kts. perhesolidarisuuden käsitteestä ja merkityksestä Parikka 2000, 98–99.

41. Kts. esim. Strömmer 1953, 91.

42. Kts. SVT C102:3, 12; TKH 1953:3, 33–34.

muassa tuttavamajoitukseen tai yömajoihin joutui turvautumaan kuukausittain noin 800–2 400 hakijaa (kts. Taulukko 4.1). Tarkempaa tietoa siitä, missä määrin tilapäisasuminen jakautui eri muotoihin, ei kuitenkaan ole saatavilla. Lisäksi on huomattava, että kortistoihin otettiin vain huoneenvuokralautakuntien priorisoimat ja kaikkein välttämättömimmät hakijat. Nuoret parit joutuivat suurissa määrin turvautumaan sukulaisten majoitukseen.

Kuvaa täydentää hieman Helsingin tilastotoimiston esittämä arvio eri sukupolvia edustavien perheiden yhdessäasumisesta. Tilastotoimisto hyödynsi arviossaan vuoden 1950 asunto- ja väestölaskennan tietoja ja päätyi siihen, että vuoden 1950 päättyessä noin 2 700 asunnossa naimisissa olevat lapset asuivat jommankumman vanhemman luona.⁴³ Koska sukulaisten ja varsinkin tuttavien luona varaan rakentunut majoitus jäi usein lyhytkestoiseksi, on läpileikkausluku- kujen perusteella arvioitavissa, että kuukausittain useampi tuhat helsinkiläisperhettä tarjosi tilapäistä majoitusta sitä tarvitseville. Lisäksi on huomioitava, että erillään asuvat perheenjäsenet saivat majoitusta myös Helsingin ulkopuolelta (kts. luku 3.3).

Aikuisten lasten asuminen vanhempien luona lienee ollut jossakin määrin yleistä myös tavallisten vuokraolojen vallitessa. Sotavuosina lisääntynyt inflaatio heikensi entisestään vanhusten ostovoimaa, mikä merkitsi sitä, että lasten oli yhä useammin pidettävä huolta erityisesti iäkkäistä, sairaista tai muuten vähävaraisista vanhemmistaan.⁴⁴ Käytäntö jatkui myös sotien jälkeen, mutta uutta oli se, että oman kodin perustajat joutuivat jatkamaan eloaan vielä työikäisten vanhempiensa luona. Yhdessä asuminen asetti pitkittyessään koetukselle perheiden eri sukupolvien välisen solidaarisuuden, sillä erityisesti yhteisen arjen jakaminen synnytti riitoja. Sotavuosina oli hyvin yleistä, että vaimo asui jommankumman vanhemman luona miehen ollessa rintamalla. Järjestely mahdollisti paitsi lastenhoitoavun saamisen, myös vuokramenojen pienentämisen.⁴⁵ Sodan päättyminen aktualisoi kuitenkin sotavuosina patoutuneen laajan asunnontarpeen.

43. TKH 1951:11, 191. Laskelmat perustuivat olettamukseen, että 20 % kaikista ruokakunnista, joissa on 4 tai useampia yli 15-vuotiaita henkilöitä, edusti tapauksia, joissa lapset asuivat jomman kumman vanhemman luona. 3. luvussa käsiteltiin sitä, kuinka asumistiheyden kasvu lisäsi suurten ruokakuntien määrää.

44. Kts. Pulma 2000a, 174.

45. Tyypillisenä elämäntilanteen kuvauksena kts. esim. asuntihakemus 29533, 6.1.1945; 29669, 8.1.1945, Eg1:21, HVL; HKA. Vrt. Saksa 1949, 7.

TAULUKKO 4.1. Huoneenvuokralautakuntien asunnontarvitsijoiden asuntotilanteet ajanjaksolla 30.6.1944–31.12.1946 ja vuosien 1947–1949 lopussa.

	PÄÄVUOKRA- LAISINA, LKM (%)	ALIVUOKRA- LAISINA, LKM (%)	TILAPÄIASUNNOISSA, MM. VANHEMPIEN LUONA ASUVAT, LKM (%)	ASUNNONTARVITSIJAT YHTEENSÄ (100 %)
30.6.1944	352 (25)	911 (66)	125 (9)	1 388
30.9.1944	584 (18)	1 777 (55)	855 (27)	3 216
31.12.1944	527 (11)	2 241 (46)	2 092 (43)	4 860
31.3.1945	634 (11)	2 797 (48)	2 400 (41)	5 831
30.6.1945	793 (13)	3 035 (50)	2 208 (37)	6 036
30.9.1945	742 (13)	2 927 (50)	2 163 (37)	5 832
31.12.1945	590 (14)	2 218 (54)	1 327 (32)	4 135
31.3.1946	444 (15)	1 757 (60)	745 (25)	2 946
30.6.1946	524 (17)	1 812 (58)	774 (25)	3 110
30.9.1946	717 (17)	2 448 (59)	969 (23)	4 134
31.12.1946	897 (20)	2 740 (61)	857 (19)	4 494
31.12.1947	854 (20)	2 434 (58)	941 (22)	4 229
31.12.1948	1 092 (20)	3 179 (59)	1 101 (21)	5 372
31.12.1949	1 370 (21)	3 419 (54)	1 584 (25)	6 373

Lähde: Huoneenvuokralautakuntien vuosikertomukset 1944–1949.

Huoneenvuokralautakuntien toiminnanjohtajana ja muun muassa Helsingin kunnallisormestarina toiminut Weio Henriksson arvioi, että Suomen kaikista asunnontarvitsijoista, ei siis ainoastaan huoneenvuokralautakuntien kortistoon otetuista, oli sota-avioliiton solmineita noin kaksikolmasosaa, noin 37 000 pariskuntaa.⁴⁶ Helsinkiin kotiutettavien rintamasotilaiden määrä kohosi lähes 24 000:een, ja myös näiden joukossa oli tuhansia sota-avioliiton solmineita.⁴⁷ Sodan päätyttyä oman kodin perustamisen aloittivatkin tuhannet sota-avioliiton solmineet nuoret parit.

Suomen Aseveljien liitto ja Sosiaalinen tutkimustoimisto suorittivat keväällä 1944 kyselytutkimuksen sota-avioliiton solmineiden asevelvollisten asuntotilanteesta ja Helsingin osalta kyselyyn vastasi 3 125 sota-avioliiton solminutta. Vastanneiden kohtuullisen suuri lukumäärä auttaa rakentamaan kuvaa laajemminkin sota-avioliiton solmineiden asunto-oloista. Vastanneista 76 prosenttia eli 2 397 perhettä ilmoitti, etteivät he sodan jälkeen tule toimeen nykyisessä asunnossaan. Päävuokralaisina vastanneista asui hieman yli kolmannes (35,2 %), 39,7 prosenttia asui alivuokralaisina ja vanhempien luona 21,9 prosenttia vastanneista.

46. Henriksson 1944, 25–26, 385.

47. Kts. Sotilasavustusosasto 1947, 77. Työttöminä kotiutettiin hieman yli 5 500 rintamasotilasta.

Perheistä ainoastaan 3,2 prosenttia asui omissa asunnoissa.⁴⁸ Helsinkiläiset rintamasotilaat näyttävät jo aiemminkin kantaneen huolta siitä, miten he saavat asuntopulasta kärsivässä kaupungissa järjestettyä sodan päättymisen jälkeisen asumisensa.⁴⁹ Pitkään palveluksessa olleet toivat lisäksi esille, että palveluksessa ollessaan heidän oli vaikeata järjestellä asumista koskevia asioita.⁵⁰

Kun vihollisuudet Suomen ja Neuvostoliiton välillä päättyivät 4.–5.9.1944, viritti se samalla toiveita sodan erottamien perheiden yhteenpaluusta. Kun Moskovan välirauhan solmimisen jälkeen 19.9.1944 saatiin lisätietoa kotiuttamisaikataulusta, aloittivat sekä rintamasotilaat että heidän vaimonsa melko tiiviin yhteydenpidon asuntoasioista vastaavien viranomaisten kanssa. Kirjeiden keskeisenä toiveena oli asunnon saaminen kotiuttamiseen mennessä.⁵¹ Toiveista huolimatta hyvin monet asunnonhakijat joutuivat pettymään, sillä vuoden 1945 alussa lapsettomien perheiden tekemien hakemusten määrä nousi noin 2 000:een ja määrä pysyi korkeana pitkään. Noin viidennes kaikista sota-avioliiton solmineista pareista joutui sodan päättymisen jälkeen tyytymään edelleen tilapäisiin majoitusratkaisuihin. Halusta oman kodin perustamiseen kertoo osaltaan se, että helsinkiläisistä kodinperustamislainaa hakevista 16 prosentilla ei ollut omaa asuntoa, mutta tästä huolimatta lainaa kuitenkin haettiin.⁵²

Oman kodin perustamisesta tuli usein pitkä projekti, sillä vaikean asuntopulan oloissa nuoret, lapsettomat parit, eivät kuuluneet kaikkein välttämättömiin asunnonhakijoihin.⁵³ Lapsettomia pariskuntia otettiin niin sanotulle kiireellisyyslistalle vain vähän ja tällöinkin vain tapauksissa, joissa välitettäviin asuntoihin ei perheitä voitu kohtuudella sijoittaa.⁵⁴ Merkitykselliseksi muodostui erityisesti valtioneuvoston maaliskuussa 1947 antama päätös, joka painotti asuntojen osoituksessa lapsiperheitä ja toisaalta tuotannollisen elämän kannalta tärkeiden henkilöiden asuntohakemuksia.⁵⁵ Tämä merkitsi lapsettomien parien odotusajan pidentymistä entisestään. Esimerkiksi heinäkuun lopussa 1947 oli huoneenvuokralautakuntien kortistossa kaikkiaan 8 548 hakemusta, joista välttämättömässä asunnon-tarpeessa oli 4 702. Suurin osa kortistoon hyväksytyistä, mutta ei-välttämättömiksi

48. ”Sodan aikana avioliiton solmineiden asevelvollisten asunto-olot” 1944, 295–296.

49. Valtiollisen poliisin I arkisto, 2 989 sodat ja niistä johtunut toiminta, sotilaitten ja reserviläisten kohtelu ja mieliala; Kotiseutuvierailu yksikkö 2 200:n alueella Helsingin kaupungista ja Helsinginpitäjältä kotoisin olevien miesten luona 7–14.11.1943.

50. Kts. esim. asuntohakemukset 29561, 5.1.1945; 29814, 10.1.1945, EgI:21, HVL, HKA.

51. Kts. esim. kantelut 15915, 3.10.1944; 15918, 5.10.1944; 15924, 7.10.1944; 15950, 12.10.1944; 15956, 13.10.1944, Ee:2–3, STM KA.

52. Kts. Kodinperustamislainatoimiston tilastot, Hc:1, Sosiaali- ja terveysministeriön huolto- ja väestönsaston kodinperustamislainatoimikunnan arkisto, STM; KA. Kts. tyypillisenä kuvauksena nuorten parien asuntohaaveista esim. Kotiliesi 1946:12, 340.

53. Kts. keskuslautakunta 27.11.1945:41, 378§, Ca:1; Keskuslautakunta 13.3.1947:14, 193§, Ca:4, HVL, HKA. Kts. hakemusten määrän kehityksestä HTV 1950, s. 233, Taulukko 216.

54. Keskuslautakunta 13.3.1947:14, 193§, Ca:4, HVL, HKA.

55. Vnp 20.3.1947, 229/1947.

katsotuista, hakemuksista oli nuorten parien tekemiä.⁵⁶ Julkisuudessa annettiin ymmärtää, että lapsettomille perheille ei edes lähivuosiinakaan kyetä osoittamaan omaa asuntoa.⁵⁷ Tilanne muuttui hakijoille suotuisammaksi välittömästi raskauden tai perheenlisäyksen jälkeen, mutta perhetilanteen muutoksesta huolimatta asuntoa saatettiin joutua odottamaan vielä kuukausia.

Varsin kuvaavaa nuorten perheiden vaikealle tilanteelle on, että vaikka vuosina 1944–1949 kaikille avioliiton solmineille nuorille pareille olisi osoitettu huoneenvuokralautakuntien vuosina 1944–1949 välittämät 19 000 asuntoa, ja he olisivat saaneet käyttöönsä kaikki edellä mainittuina vuosina valmistuneet uudet asunnot,⁵⁸ ei avioliittoisuuden synnyttämää, joskin teoreettista, asunnontarvetta olisi kyetty tyydyttämään (kts. Taulukko 4.2).

TAULUKKO 4.2. Avioliittoisuus, huoneenvuokralautakuntien osoittamat asunnot ja valmistuneet asunnot vuosina 1944–1949.

UUOSI	VALMISTUNEET UUDIS-ASUNNOT JA ASUNTOJEN LAAJENNUKSET	VÄLITETYT VAPAUTUNEET ASUNNOT	SOLMITUT AVIOLIITOT
1944	176	6 328	4 077
1945	462	3 352	5 006
1946	1 418	2 500	5 438
1947	1 604	2 226	4 827
1948	739	1 798	4 309
1949	773	1 663	3 664
Yhteensä	5 172	17 867	27 321

Lähteet: HTV 1950, s. 233 Taulukko 216; Vihavainen & Kuparinen 2006, 35 Taulukko 18; Kaarlehto 1955, 14.

Nuorten parien asunnonpuute nähtiinkin yleisenä sosiaalisena ongelmana. Asuntopulaa käsittelevässä eduskuntakeskustelussa esitettiin arvioita, että kesäkuussa 1948 noin 80 % nuorista aviopareista olisi ollut asunnonpuutteessa. Nuorista pareista merkittävä osa joutui joko asumaan erillään toisistaan, vanhempiansa luona, alivuokralaisina tai jopa yömajoissa.⁵⁹ Nuorten parien ongelmat eivät suinkaan olleet ainoastaan kotimaisia – nuorten veteraanien ja heidän perheidensä majoittamistarpeen voi nähdä nousseen jopa maailmanlaajuisesti ongelmaksi. Esimerkiksi Yhdysvalloissa naimisissa olevista veteraaneista 64 prosenttia asui vielä vuonna 1946 perheittensä tai tuttaviansa luona ja vielä

56. Kts. IS 12.8.1947, US 23.8.1947, VS 30.9.1947.

57. Työkansan Sanomat 16.11.1947 ”Asuntohakemuksia Helsingissä 8.500”.

58. Huoneenvuokralautakuntien kautta asunnon saaneiden henkilömäärä nousi yli 55 000:een.

59. Ed. Sulo Muuri ym. 10.6.1948, s. 4481, VP 1947.

1947 neljä miljoonaa veteraania etsi omaa asuntoa.⁶⁰ Suomessa veteraanijärjestöt pyrkivät muiden maiden tavoin edistämään jäsentensä asunnonsaantia, ja esimerkiksi Aseveljien Liitto vaatikin jo kotiuttamisvaiheessa säännöstelyn tehostamista.⁶¹ Hyvin myönteiseen sävyyn rintamasotilaiden asuinvaikeuksista kirjoitettiin myös aikakauslehdissä.⁶² Myös säännöstelyn tehostamista käsittelevissä eduskuntakeskusteluissa vedottiin sota-avioliiton solmineiden asuntohätään.⁶³

Huoneenvuokralautakunnan tilasto (kts. Taulukko 4.1) tuo esille, kuinka kaikkein välttämättömmimmässä asunnontarpeessa olevien asunnontarvitsijaperheiden asuinolot kehittyivät, mutta tilastot jättävät ulkopuolelle pääosan nuorista perheistä. Mukaan otettiin ainoastaan ne tapaukset, joissa pariskunta muun muassa odotti perheenlisäystä.

Jonkin verran kuvaa nuorten perheiden asuinongelmista kirkastaa Helsingin tilastotoimiston tekemä tutkimus perheiden yhdessäasumisen yleisyydestä. Tutkimuksessa kiinnitettiin huomiota erityisesti siihen, kuinka naimisissa olevista 20–29-vuotiaista miehistä vain 78 % hallitsi itsenäisesti asuntoa.⁶⁴ Tämän nähtiin osoittavan, että huomattava määrä nuorista pareista joutui asumaan joko sukulaisten luona tai alivuokralaisina. Asuntopulan oloissa naimisissakin olevat miehet pääsivät omaan asuntoon vasta keskimäärin ylitettyään 30 vuoden iän (kts. Taulukko 4.3). Tätä aiemmin lähes puolet naimisissa olevista miehistä joutui turvautumaan joko alivuokralla asumiseen tai vanhempien luona majoittumiseen. Kaikki ikäluokat huomioiden naimisissa olevista miehistä kuitenkin 84 prosenttia piti itsenäisesti hallussaan asuntoa mutta naimattomista ainoastaan 11 prosenttia.

TAULUKKO 4.3. Itsenäisesti asuntoa hallitsevien helsinkiläismiesten prosentuaalinen osuus kaikista miehistä siviilisäädyn ja ikäryhmän mukaan eroteltuna vuoden 1950 lopussa.

IKÄRYHMÄ, VUOTIAAT	NAIMATTOMAT	NAIMISISSA OLEVAT	LESKET JA ERONNEET
20–29	2	54	9
30–39	10	82	28
40–49	26	92	38
50–59	35	94	54
60–	52	94	71
Yhteensä	11	84	48

Lähde: TKH 1953:3, 34 Taulukko I.

60. Gambone 2005, s. 23 alaviite 37: Office of War Mobilization and Reconversion, Office of the Housing Expediter, The veteran's emergency housing program: A Report to the President, Feb. 7. 1946.

61. Aseveljien liiton kirje 16083, 16.11.1944, EgI:19–20, STM, KA.

62. Kuvauksena rintamasotilaiden kotiinpaluuta koskevista odotuksista kts. esim. Kotiliesi 1944:21, 621. Kts. myös Ylöstalo 1950, 265, joka nostaa esille kotiutuneiden ylioppilaiden asuinongelmat.

63. Ed. Honkala ym. 18.4.1945, TA 243:1945, s. 542.

64. Kts. TKH 1953:3, 35.

4.2.2 Siirtoväen mahdollisuudet asumisen tilapäiseen järjestelyyn

Helsinkiin muuttaneen siirtoväen asema erosi vanhoista helsinkiläisistä siinä, että siirtoväen sosiaaliset tukiverkostot olivat usein paikallisia ja paikkakunnalla pidempään asuneita ohuimmat. Heikki Waris totesi siirtoväen sopeutumista käsittelevässä tutkimuksessaan, että luovutetun Karjalan teollinen väestö sai itse parhaan kykynsä mukaan mukautua uusiin oloihin.⁶⁵ Kaupunkilaissiirtoväki sai muuttaa vapaasti ilman sijoitussuunnitelmia, ja enemmistö kaupunkien siirtoväestä siirtyi juuri Helsinkiin ja muun muassa Lahteen.

Sisäasiainministeriön osastopäällikkö Johannes Virolaisen näkemys Helsingin tilanteesta vuoden 1945 maaliskuussa oli, että ”siirtoväellä ei ole useimmassa tapauksessa sukulaisia ja tuttavita, joiden avulla pääsisi sijoittumaan edes tilapäisesti”.⁶⁶ Tilanteen voi nähdä johtaneen myös siihen, että vuoden 1944 siirtoväki kohdisti enemmän painetta niihin siirtoväkiperheisiin, jotka jäivät kaupunkiin jo talvisodan jälkeen. Auttajien puuttuminen johti toisaalta siihen, että siirtoväkeen kuuluvia perheitä joutui vanhoja helsinkiläisiä useammin turvautumaan yömajoihin ja matkustajakoteihin. Vuosina 1944–1946 Helsingistä haki asuntoa noin 15 000 siirtoväkeen kuuluvaa asunnontarvitsijaa. Heikkoihin asemiin joutuivat myös monet muut kaupunkiin myöhemmin muuttavat tulokkaat. Asuntojentarkastustoimiston johtajan Kerttu Rytkösen mukaan ”[j]okseenkin sääntönä näyttää olevan, että kolmen, neljän hengen huonekunta joutuu näin majoittamaan luokseen saman kokoisen ellei suuremman maalaisperheen ennestäänkin liian ahtaaseen huoneeseen.”⁶⁷

Siirtoväen keskuudessa jatkui myös pidempään perheiden erilläänasuminen. Helsingistä työpaikan saanut aviomies asui usein ensin yksin alivuokralaisena tai tilapäismajoituksessa ja samanaikaisesti perhe odotti huoneenvuokralautakuntien kautta asuntoa, joka olisi mahdollistanut perheenjäsenten yhteensaattamisen. Siirtoväen asuntotilanne jatkui vaikeana pitkään. Vielä vuonna 1952 joka kymmenes asunnontarvitsija kuului vuosina 1939–1944 Helsinkiin muuttaneihin.⁶⁸ Aikalaiskeskustelussa Helsinki kuvattiin haluttuna asuinpaikkana, ja tästä todistavat osaltaan kaupunkiin anotut kymmenet tuhannet asumisluvat. Siirtoväen joukossa oli kuitenkin myös tulijoita, jotka muuttivat kaupunkiin työpaikkojensa perässä. Asunnonhakijat eivät olleet omasta tahdostaan hävittäneet kotejansa,⁶⁹ mutta tapahtuneen johdosta Helsinkiin oli tultava ammatin ja työpaikkojen perässä.⁷⁰

65. Waris ym. 1952, 253.

66. Kantelu 15060, 12.1.1945, Ee:4–5, STM, KA.

67. Kts. asuntojentarkastustoimiston vuosikertomus 1949, 3–4, Db:5, HKA.

68. Kts. KHKK 1952, Huoneenvuokralautakuntien vuosikertomus, 119.

69. Kantelu 15005, 3.1.1945, Ee:4–5, STM, KA.

70. Kts. esim. asuntohakemus 26558, 22.11.1944, EgI:19–20, HVL, HKA.

Vuoden 1950 lopussa Helsingissä asui noin 32 500 siirtoväkeen kuuluvaa henkilöä: ryhmään laskettiin kaikki ne henkilöt, joiden vakinainen asuinpaikka syyskuun 1 päivänä 1939 oli ollut Pariisin rauhansopimuksella vuonna 1947 Neuvostoliitolle luovutetulla tai vuokratulla alueella.⁷¹ Kokonaiskuvan luominen Helsinkiin sijoittaneen siirtoväen vaiheista ja kotikunnista on vaikea, sillä Helsingin siirtoväen huoltojohtajan keräämät tiedot jäivät melko vajavaisiksi. Ongelmat juontavat siitä, että helmikuun 1944 pommituksessa huoltojohtajan toimisto tuhoutui ja samalla menetettiin toimiston arkisto.⁷²

Tarkempia tietoja onkin saatavilla ainoastaan vuoden 1944 uudesta siirtoväestä. Esimerkiksi vuoden 1945 lopussa huoltojohtaja rekisteröi helsinkiläisiksi noin 30 000 siirtoväkeen kuuluvaa henkilöä, mutta tästä ryhmästä ainoastaan 13 000:n kotikunta oli tiedossa. Olemassa olevien tietojen perusteella vuoden 1945 lopussa noin 290 000 helsinkiläisestä joka kymmenes kuului siirtoväkeen.⁷³ Tuosta määrästä uutta, vuoden 1944 siirtoväkeä, oli siirtoväen huoltotoimiston lehteen antamien tietojen perusteella noin 11 000.⁷⁴ Ylivoimainen enemmistö Helsingin siirtoväestä muodostui luovutettujen alueiden karjalaisista, ja muiden ryhmien määrä jäi pieneksi, muutamiin satoihin. Helsinkiin hakeutui hyvin laaja kirjo henkilöitä, jotka olivat sotatoimien tai alueluovutusten johdosta joutuneet väestönsiirtojen kohteeksi. Siirtoväen huoltotoimistoon rekisteröitiin sekä talvisodan jälkeen Hangosta, Sallasta, Kuusamosta ja Petsamosta evakuoituneet että jatkosotaan ja välirauhansopimukseen liittyvät evakot Porkkalasta ja Lapista. Suurimman yksittäisen väestöryhmän muodostivat viipurilaiset, joita vuoden 1945 päättyessä rekisteröitiin olevan Helsingissä noin 7300.⁷⁵ Heikki Wariksen siirtoväen sopeutumista käsittelevässä tutkimuksessa esitetään, että vuonna 1949 Helsingissä asui yhteensä 18 000 entistä viipurilaista.

Huoneenvuokralautakuntien asumislupa-anomusten perusteella siirtoväen muutto jakautui melko tasaisesti syksylle 1944 ja vuodelle 1945. Vuonna 1945 anoi ja sai 5702 siirtoväkeen kuuluvaa henkilöä asumisluvan Helsinkiin.⁷⁶ Siirtoväen muutto kaupunkiin jatkui melko vilkkaana vielä vuonna 1946, jolloin kaupunkiin muutti vielä 3 699 siirtoväkeen kuuluvaa henkilöä.⁷⁷ Kaupunkiin muuton mahdollisti osittain se, että toisin kuin muut tulijat, saivat siirtoväkeen kuuluvat

71. Kts. SVT C102:1, 10.

72. Kts. Siirtoväen huoltojohtajan kirje 120 9.3.1944 Uudenmaan Lääninhallitukselle, Da:1, Helsingin I siirtoväenhuoltojohtajan arkisto, KA.

73. Sisäasiainministeriön keräämien tietojen mukaan Helsingissä oli 31.12.1945 rekisteröitynä lähes 30 000 siirtoväen edustajaa, Sosiaalinen aikakauskirja 1945:3–4, 118–120.

74. Kts. IS 12.11.1945.

75. Kts. Uudenmaan lääninhallitukselle lähetetty luettelo 7.1.1946, Helsingin kaupungin siirtoväen Huoltotoimisto, Da:1, Helsingin I siirtoväenhuoltojohtajan arkisto, KA.

76. Keskuslautakunta 20.9.1946, 508§, Ca:3, HVL, HKA.

77. Karjala 12.1.1947.

muuttajat asumisluvan automaattisesti, jos heillä oli tiedossa Helsingissä työpaikka, virka tai toimi tai jos he siirsivät sinne liikkeensä.⁷⁸

Asunnonhaussa siirtoväkeen kuuluvat asunnontarvitsijat joutuivat turvautumaan samoihin keinoihin kuin muutkin: huoneenvuokralautakuntiin, alivuokralaisasumiseen, sukulaisten ja tuttavien apuun sekä tilapäismajoitukseen. Sosiaalista tukea sviipurilaisille asunnontarvitsijoille antoivat monet jo aiemmin kaupunkiin kotiutuneet viipurilaiset. Lisäksi on muistettava, että Helsinkiin jäi jo talvisodan jälkeen huomattava määrä Karjalan evakkoja: vuonna 1943 kaupungissa oli lähes 12 000 siirtoväkeen kuuluvaa asukasta.⁷⁹

TAULUKKO 4.4. Siirtoväen lukumäärä Helsingin kaupungissa vuosina 1940–1947 ja 31.12.1950.

31.12.1940	20 000	31.12.1945	29 889
31.7.1941	13 214	30.3.1946	33 580
31.12.1942	25 500	30.6.1946	34 513
31.12.1943	11 633	31.9.1946	36 032
31.12.1944	15 324	31.12.1946	36 497
28.2.1945	28 087	30.3.1947	37 469
31.3.1945	28 053	-	-
30.11.1945	29 406	31.12.1950	32 476

Lähteet: Sisäasiainministeriön siirtoväenasiainosasto, Ha:1, KA.; SA 1944:11–12, 375–378; SA 1945:3–4, 118–120; SA 1945:7–8, 283–285; SA 1945:9–10, 371–374; SA 1945:11–12, 441–444; SA 1946:3–4, 105–108; SA 1946:7–8, 255–256; SA 1946:9–10, 328–329; SA 1947:1–2, 51–52; SA 1947:3–4, 151–153; SVT C102:1, 10 Taulukko 1.; Palomäki 2011, 285.

Olemassa olevat tuttavuussuhteet helpottivat siis jonkin verran tilapäisen majoituksen pyytämistä, mutta avun tarjoamista rasittivat siirtoväen jo ennestään heikot asuinolot. Talvisodan jälkeen Helsinkiin jääneet joutuivat tyytymään heikompiin asuntoihin, ja sodan päättymisen jälkeen näihin pieniin asuntoihin otettiin sitten uutta siirtoväkeä. Tukiverkostot rakentuivat Helsingissä asuvien sukulaisten sekä vanhan ja uuden siirtoväen välillä olevien siteiden varaan. Rintamasotilaiden tavoin myös siirtoväen asia oli julkisen vallan ja järjestöjen erityisen huomion kohteena. Lokakuussa 1944 asetettu Siirtoväen neuvottelukunta nosti keväällä 1945 esille, että asutuskeskusten siirtoväki oli vaikeassa asemassa ja esitti että myös kaupunkilaissiirtoväen sijoittamiseksi oli luotava

78. Huoneenvuokrasäännöstelystä annettua lakia muutettiin jo marraskuussa 1944 siten, että siirtoväkeen kuululle henkilölle (60a §) oli vastedes myönnettävä asumislupa pakollisen asunnonvälityksen alaisella paikkakunnalla, jos hänellä oli paikkakunnalla työpaikka. Säännöksen mukaan huoneenvuokralautakunnalle ei jätetty mitään harkintavaltaa, vaan sen oli myönnettävä siirtoväkeen kuululle suoraan asumislupa, jos tämä täytti edellä mainitut edellytykset. Palomäki 2011, 278.

79. Kts. Palomäki 2011, 134.

yhtenäinen suunnitelma.⁸⁰ Valtioneuvosto asetti huhtikuussa 1945 Erkki O. Mantereen johtaman komitean laatimaan suunnitelmia evakuoitujen alueiden asutuskeskusväestön olojen järjestämiseksi.⁸¹ Tarve siirtoväen asunto-olojen parantamiselle olikin suuri.

Siirtoväen huoltojohtajan arvion mukaan vielä maaliskuussa 1946 Helsingissä oli noin 1000 siirtoväkeen kuuluvaa perhettä, jotka joutuivat asumaan erittäin vaikeissa asunto-oloissa sekä matkustajakodeissa ja pommisuojuissa.⁸² Samoihin aikoihin tehty selvitys pommisuojiin asukkaista toi esille, että yli 40 prosenttia tutkimuksen kohteena olleista pommisuojiin asukkaista oli ei-helsingiläisiä, enemmistö oli siirtolaisia ja mukana oli myös muualta kaupunkiin muuttaneita.⁸³

4.2.3 Solidaarisuuden, vieraanvaraisuuden ja toisten armoilla elämisen rajat

Asuntopulan oloissa tuhannet asunnontarvitsijat tarvitsivat vuosittain apua tilapäisen asumisensa järjestelyyn. Ensisijaisesti apua haettiin lähimaisilta, sukulaisilta ja tuttavilta. Hotellit, matkustajakodit ja yömajat tarjosivat myös tilapäistä majoitusta, mutta useimmiten niihin turvaututtiin vasta viimeisenä keinona. Perheille yksityisten yritysten ja järjestöjen tarjoama asunto soveltui huonosti paitsi kalleutensa, myös majoitustilojen puutteellisen varustelun johdosta. Perhemajoituksessa kyettiin käyttämään isäntäperheen keittiötä, vaikka sekin muodosti omat ongelmansa.

Kaikilla asunnontarvitsijoilla ei ollut sosiaalisia tukiverkostoja, minkä johdosta he eivät kyenneet turvautumaan perhemajoitukseen edes lyhyellä aikavälillä. Kodittomuuden pitkittyminen vähensi osaltaan asunnontarvitsijoiden valintamahdollisuuksia. 1980-luvun yhdysvaltalaisista kodittomuutta käsitellyt tutkimus toi esille, että neljän vuoden jälkeen kodittomat joutuivat sukulais- tai tuttavamajoituksen sijaan turvautumaan institutionaalisiin ratkaisuihin.⁸⁴ Sotien jälkeisessä Helsingissä majoituksen tarjoamisen mahdollisuudet olivat niukat. Asuntojen väljyydellä tai ahtaudella oli merkitystä majoittamisen päätöksissä tehtäessä, mutta olennaisimmaksi tekijäksi nousi sosiaalisten suhteiden luonne.

80. Kts. Palomäki 2011, 279. Myös SKDL:n jäsenjärjestö Karjalan Siirtolaisten Demokraattinen Yhdistys vaati erityisesti säännöstelyn tehostamista. Karjalan Siirtolaisten Demokraattisen Yhdistyksen johdossa olivat Arvo Keskiväli ja Ville Riihinen, ja he vaativat muun muassa, että huonetilaa kaupungin asukkaille olisi varattava ainoastaan 10 m² per asukas. Kts. Keskuslautakunta 5.6.1945:20, 1945 Liite Karjalan Siirtolaisten Demokraattinen Yhdistys 18.4.1945.

81. Palomäki 2010, 276–277. Komitea ehdotti huoneenvuokrasäännöstelyn tehostamista ja muun muassa puolustusvoimien käytössä olleiden parakkien luovuttamista siirtoväen tarpeisiin.

82. Kirje no 148 Uudenmaan lääninhallitukselle, 4.3.1946, Siirtoväen huoltojohtaja, Da:1, Uudenmaan lääninhallitus, siirtoväen huolto, KA.

83. Keskuslautakunta 23.5.1946, 273§, Kalliosuojiin sijoitetut lapsiperheet 23.5.1946, Ca:2, HVL, HKA.

84. Rossi 1989, 189.

Koettu suku- ja perhesolidaarisuus vaikutti muun muassa siihen, kuinka pitkään apua voitiin pyytää ja kuinka pitkään sitä tarjottiin.

Vanhojen helsinkiläisten joukossa kaikkein tyypillisimmän tilapäisen majoituksen tarpeessa olleiden ryhmän muodostivat nuoret parit, joille majoitusta tarjosivat pääasiassa lähiomaiset, useimmiten jommankumman puolison vanhemmat. Nuoret parit olivat oman kodin rakentajia, jotka halusivat itsenäistyä, mutta joiden oli tyytyminen anoppilassa tai appelassa asumiseen. Vanhempien ja sukulaisten luona asuminen saattoi kestää useita vuosia: aineistosta löytyy tapauksia, joissa vanhempien tai sukulaisten luona asuminen pisimmillään jopa viisi vuotta.⁸⁵ Helsingin kaupungin tilastotoimiston selvitys toi esille, että sotienjälkeisinä vuosina naimisissa olevat miehet hallitsivat itsenäisesti keskimäärin vasta kolmekymmenvuotiaana omaa asuntoa.⁸⁶

Siirtoväen tapauksessa asunnontarvitsijoiden joukko oli huomattavasti laajempi ja perheet olivat erilaisissa kehitysvaiheissa: joukkoon mahtui niin nuoria perheitä kuin eläkeläispariskuntia. Eroa oli myös asuntoa tarjoavien lähiomaisten ja -sukulaisten määrässä, sillä siirtoväen sosiaalisten tukiverkostojen laajuus oli huomattavasti vanhoja helsinkiläisiä kapeampi. Vanhojen helsinkiläisten majoituksessa turvaututtiin enemmän perhe- ja sukusiteisiin rakentuvaan solidaarisuuteen, kun taas siirtoväki joutui turvautumaan enemmän tuttaviiin ja heidän vieraanvaraisuuteensa. Sosiaalisten suhteiden eroilla oli huomattava merkitys paitsi majoituksen keston myös arkisen järjestymisen suhteen. Asunnontarvitsijoilla oli omat odotuksensa mutta myös majoittajilla oli omansa. Omaisten ja sukulaisten luona tapahtuvassa asumisessa koeteltiin perheiden sisäistä huolenpitoa ja myös perhesukupolvien välistä solidaarisuutta. Tuttavien majoittamisessa koeteltiin enemmän vieraanvaraisuutta. Tilapäismajoitukseen turvautuvien vanhojen helsinkiläisten arki saattoikin muodostua kodinomaisemmaksi kuin siirtoväen. Kaukaisempien sukulaisten apuun nojautuvan siirtoväen majoituksessa korostui vieraan rooli (kts. Kuvio 4.1).

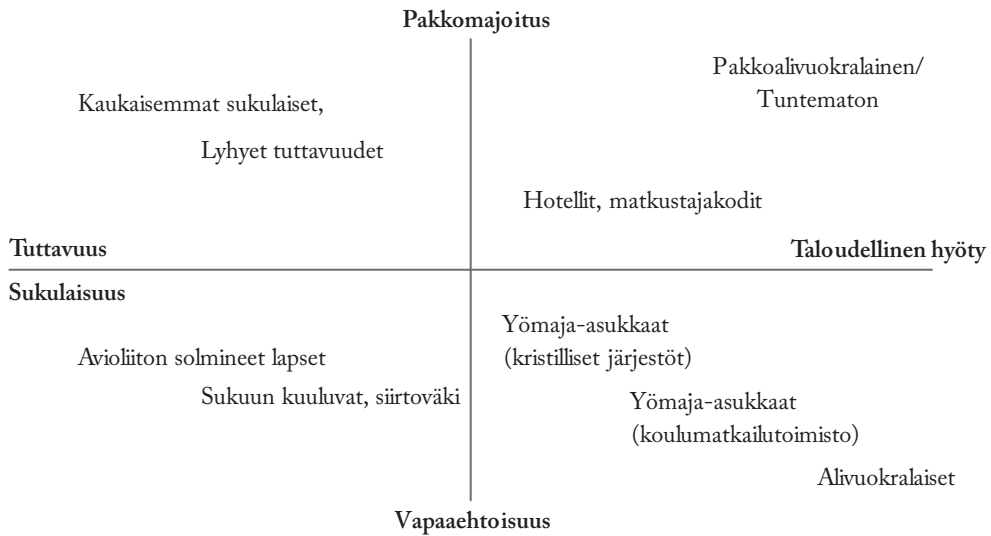
Majoitukseen liittyvistä riippuvuuksista ja sosiaalisista suhteista huolimatta tilapäisasumisessa jouduttiin aina jossakin määrin luopumaan omasta elämänhallinnasta ja alistumaan toisten sääntöihin ja kohteluun. Kaikkein totaalisimmaksi asumisen kontrollointi muodostui yömaja-asumisessa, jossa säädeltiin jopa majoituksessa vietettävää aikaa. Sukulaisten ja tuttavien varaan rakentuvassa tilapäismajoituksessa esiintyvät konfliktit liittyivät tilanteisiin, joissa tietoisesti tai epähuomioissa rikottiin asumisen normeja ja hyvän vieraan / isännän rooleja ja odotuksia. Aineistossa esille nousevat konfliktit liittyivät

85. Kts. esim. asuntohakemus 29533, 6.1.1945, EgI:21, HVL, HKA.

86. TKH 1953:3.

tyypillisesti keittiön käyttöön.⁸⁷ Suku- ja perhesuhteisiin pohjautuvassa majoituksessa nuorten parien suhteen keskeiseksi haasteeksi nousi, miten lasten uusi koti sopeutui vanhempien vanhan kodin suojiin. Tutkimusaineistossa kuvaillaan melko niukasti appelassa tai anoppilassa elettyä arkea, mutta milloin ongelmia käsiteltiin, viitattiin tällöin useimmiten anopin ja miniän väliseen suhteeseen.

KUVIO 4.1. Helsingin toisen maailmansodan jälkeisen tilapäismajoituksen tarjontaa ja sosiaalisia ulottuvuuksia kuvaava ideaalimalli.

Anopin ja miniän välisten suhteiden ongelmallisuutta käsiteltiin melko laajalti aikakauslehdissä. Perinteisiä arvoja kannattavan Kotilieden ”kahden emännän” ongelman erittelyssä nostettiin esille nuorten naisten itsenäisyyden tarpeet ja omatahtoisuus ja anoppien halukkuus valvontaan ja neuvomiseen. Ratkaisuksi esitettiin keskinäisen ymmärryksen lisääminen – anoppien nähtiin haluavan pohjimmiltaan vain hyvää.⁸⁸ Myös avioliitto-oppaissa käsiteltiin nuorten parien oman kodin puutetta, mikä osaltaan antaa osviittaa yhteisasumisen sosiaalisten ongelmien yleisyydestä.⁸⁹

Yhteisasumisen kontekstissa anopin ja miniän suhteita saattoi kiristää se, että pitkään jatkunut asuminen toisten luona velvoitti ainakin jossakin määrin vastavuoroisuuteen ja kotitöiden jakamiseen. Miniän astuessa anopin keittiöön astui hän väistämättä myös kodin emännän reviirille ja alaisuuteen. Viranomaisille lähetetyt asunnonsaantikirjeet tuovatkin esille nuorten parien

87. Kts. Darke & Gurney 2000, 88.

88. Kotiliesi 1946:20, 532–533. Kts. Holmila 2009, 23 lyhyenä katsauksena Kotilieden arvomaailmasta.

89. Kts. esim. Gulin & Niemi 1949, 109–111.

turhautumisen siitä, että he eivät voineet toimia itsenäisesti ja omalla tavalla. Anopin ja miniän väliset konfliktit saattoivat osaltaan juontua myös siitä, että sotienjälkeisinä vuosina naisten identiteetti oli enemmän sidottu kotiin ja siitä luotavaan kuvaan. Miniä kenties joutui ottamaan anopin läsnä ollessa erilaisen kotiäidin roolin kuin tavallisesti.⁹⁰ Tämä saattoi olla ajan myötä kuluttavaa ja johtaa lopulta rooliväsymykseen.⁹¹

Yhteisasumisen ongelmat eivät rajoittuneet ainoastaan anopin ja miniän väliin suhteisiin, vaan ne näkyivät myös laajemmin nuorten parien, mutta kenties myös heidän vanhempiansa perhe-elämässä. Vaikka perhe- ja sukulaissuhteisiin perustuvassa yhteisasumisessa oltiin tekemisissä tuttujien ja siten myös, ainakin useimmiten, turvallisten ihmisten kanssa, kokivat nuoret parit perherauhan puutteen häiritsevänä.⁹² Asumisen ahtautta käsittelevässä luvussa viitattiin jo siihen, kuinka läheisyys voi osaltaan muodostua intimitettiin esteeksi.

Asunnontarvitsijoiden, sekä nuorten perheiden että siirtoväen, majoituskokemukset olivat usein ristiriitaisia, ambivalentteja. Toisaalta oman asunnon puutteesta kärsineet tilapäismajoittajat olivat kiitollisia perhe- ja sukusolidarisuudesta, ihmisten vieraanvaraisuudesta ja ylipäänsä ”hyvistä ihmisistä” ja ihmisten ”hyväntahtoisuudesta”.⁹³ Asunnontarvitsijat tiedostivat, että monella muulla helsinkiläisellä asiat olivat vielä huonommin, kaikilla ei ollut sukulaisia eikä tuttaviamia, joilta olisi saanut apua.⁹⁴ Toisaalta tilapäisasumisen kokemusta saattoi jäsentää tunne elämänhallinnan menettämisestä. Hyvin yleiseksi teemaksi nousi kokemus muitten hyväntahtoisuuden tai armon varassa olemisesta.⁹⁵ Kodittomuuden pitkittyminen rasitti myös majoitusta tarjoavien tahojen jaksamista, jolloin jouduttiin tekemään yhä enemmän töitä majoituksen järjestämiseksi. Monet kokivat hermoja raastavana ja myös nöyryyttävänä sen, että kuukaudesta toiseen jouduttiin rukoilemaan, ”kuka yöksi milloinkin ottaa”.⁹⁶ Julkituotu kokemus toisten armoilla olemisesta viittaa siihen, että asunnontarvitsijat olivat omaksuneet tutkimuskirjallisuudenkin esille tuoman omillaan pärjäämisen eetoksen.

Majoittajien ja majoittujien välinen yhteiselo oli mahdollista, jos molemmat osapuolet kunnioittivat toisiaan ja kykenivät riittävässä määrin vastaamaan ja sopeutumaan toistensa odotuksiin sekä konfliktien ilmentyessä tekemään kompromisseja. Enemmän joustamista vaadittiin luonnollisesti majoittujilta,

90. Goffman 1959.

91. Vrt. Kasanen & Kahri 1953, 794.

92. Kantelu 15249, 2.2.1945, Ee:4-5, STM, KA.

93. Asuntohakemukset 26902, 25.11.1944, Egl:19-20; Asuntohakemus 30082, 13.1.1945, Egl:21; 56321, 4.1.1947, Egl:38, HVL, HKA. Kantelut 15996, 25.10.1944; 16271, 18.12.1944, 15031, 8.1.1945, Ee:2-5, STM, KA.

94. Kantelut 15981, 21.10.1944; 15171, saapunut 16.1.1947, Ee:2-5, STM, KA.

95. Asuntohakemus 30082, 13.1.1945, Egl:21; Kantelu t 15010, 3.1.1945; 15057, 10.1.1945, Ee:2-4, STM, KA.

96. Kantelut 15010, 3.1.1945; 15196, 25.1.1945, Ee:4-5, STM, KA. Vrt. asuntohakemus 56211, 2.1.1947, Kirje HVL 19.2.1948, Egl:38, HVL, HKA.

jotka tarvitsivat asuntoa tai yösijaa elämiseen. Mitä pitempään yhteisasumista kesti, sitä vaikeammaksi sopuisan yhdessäelön ylläpitäminen muodostui, aika teki tässä suhteessa tehtävänsä. Vuosia jatkuneen yhdessäasumisen jälkeen ei ollut tavatonta, että vanhemmat halusivat päästä aikuisista lapsistaan eroon. Aineistosta onkin löydettävissä muutamia kuvauksia siitä, kuinka ”kolhoosi-elämän” kestäessä vanhemmat ryhtyivät häätämään nuorta paria pois kotoaan.⁹⁷

Asuntopulman käydessä yhä kireämmäksi pyrkivät vuokralautakunnat ottamaan ”hallintaansa” kaikki sellaiset huoneet, joissa tilapäisestikin on ollut asukas, minkä vuoksi on käyty äärimmäisen varovaisiksi otettaessa perheisiin **sukulaisia ja tuttavlia pitempiä aikaiselle vieraskäynullekin.**

KUVA 14. Helsingin Sanomien pakinoitsijan Eeron kolumnissa ja siihen liittyvässä pilapiirroksessa käsiteltiin huoneenvuokralautakuntien tehostettua säännöstelyä. Kuvallähde: HS 7.7.1946.

Tuttavuuksiin perustuvassa majoituksessa majoittajat saattoivat ottaa majoituksesta myös korvauksen: tällöin majoittajat muuttuivat statukseltaan alivuokralaisiksi, ja näin ollen tuli mahdolliseksi, että huoneenvuokralautakunnat saattoivat määrätä tuttavaperheen poismuuton jälkeen asuntoon uuden,

97. Asuntohakemus 29533, 6.1.1945, EgI:2I, HVL, KA.

tuntemattoman alivuokralaisen (vrt. Kuva 13).⁹⁸ Alivuokralaisen pitämisen nähtiin osoittavan, että päävuokralainen tai asunnonhaltija kykeni ylläpitämään tiheää asumistiheyttä, ja tämä velvoitti ottamaan poistuvan alivuokralaisen tilalle uuden. Sosiaaliministeriön asuntoasiaintoimisto näki kuitenkin edellä mainitun käytännön arveluttavana. Monet majoittavista perheistä supistivat asuintilaansa huomattavasti yli sen, mihin he olivat veloitettuja, ja ”liian jyrkän menettelyn” nähtiin aiheuttavan vain sen, että asuntojenhaltijat alkavat lopettamaan alivuokralaisten vapaaehtoisen ottamisen.⁹⁹

4.3 PAKKOALIVUOKRALAISET: VIERAAT IHMISET KOTIRAUHAN RIKKOJINA

4.3.1 Julkinen valta pakkosolidaarisuuden toteuttajana

Sosiaalisiin tukiverkostoihin perustuva majoitus auttoi vain osaa asunnontarvitsijoista, minkä johdosta majoitustilan järjestämisessä jouduttiin turvautumaan myös pakkokeinoihin. Vuosina 1945–1949 säännöstelytoimin vapautettuihin asuintiloihin saatiin sijoitettua vähintään 20 000–22 000 alivuokralaista. Lievemmillä ja ensisijaiseksi katsotuilla toimilla, kuten asuntojen erottamisella, luotiin 837 perheille soveltuvaa yhden huoneen asuntoa, joihin oli oma sisäänkäynti. Lisäksi liiketiloista kyettiin erottamaan 1 069 huonetta asuinkäyttöön, ja näihin, keskimääräisesti 22 m²:n suuruisiin pienasuntoihin sijoitettiin pääasiassa nuoria pareja (kts. Taulukko 4.5). Tehostamistoimien piiriin on laskettava myös syksyn 1944 lopussa asuntoihin vapaaehtoisesti otetut 10 000 alivuokralaista, sillä asunnonhaltijat tiesivät asuntojensa tulevan joka tapauksessa tehostamistoimien kohteeksi.¹⁰⁰ Kaikkienensa tehostamistoimin luodun asuintilan määrä on huomattava, sillä uusia tai remontin myötä laajennettuja asuntoja valmistui samanaikaisesti vain 5 172 (kts. Liitteet, Taulukko 5).

98. Karjala 28.11.1945 ”Laittomia alivuokralaisia Helsingissä paljon”.

99. Sosiaaliministeriön asuntoasiaintoimiston kiertokirje 13/1945, 27.12.1945, Ha:2, STM, KA. Vrt. Kotiliedessä kuvattu tapaus 1946:4, 72.

100. Vapaaehtoisesti otettujen alivuokralaisten lukumäärästä kts. esim. HS 26.5.1945.

TAULUKKO 4.5. Ensisijaisten asumisen tehostamiskeinojen vapauttama asuintila vuosina 1945–1949.

	YKSITYISASUNNOT	LIKEHUONEISTOJEN TEHOSTAMINEN		
	Erilliseksi julistetut asunnot	Huoneistojen määrä	Huoneiden määrä	Huoneiden keskimääräinen pinta-ala, m ²
1945	349	358	807	22
1946	279	95	210	21
1947	77	24	43	22
1948	78	2	9	28
1949	54	0	0	0
	837	479	1069	23

Lähde: Huoneenvuokralautakuntien vuosikertomukset 1944–1949.

Merkittävistä tuloksista huolimatta perheiden majoittaminen oli ongelma, joka tuotti harmaita hiuksia huoneenvuokralautakuntien viranomaisille. Esimerkiksi vapaehtoisen menettelyn kautta asuntoihin otetut alivuokralaiset eivät lievittäneet huoneenvuokralautakuntien toivomalla tavalla perheiden asunnontarvetta.¹⁰¹ Huoneenvuokralautakuntien toiminnanjohtajan Ernst Lähteen mukaan merkittävä osa säännöstelyn alaisista huoneista annettiin vuokralle sukulaisille ja tuttaville, jotka eivät olleet välttämättömässä asunnon tarpeessa. Epäilyksiä esitettiin lisäksi siitä, että osa asukkaista muutti asuntoihin vain nimellisesti.¹⁰²

Koska huoneiden luovuttamiseen määrätyt asunnonhaltijat ottivat alivuokralaisiksi pääasiassa sukulaisia, tuttavvia sekä perheettömiä alivuokralaisia, nähtiin tarpeelliseksi säädellä myös vuokralaisten ottamista. Marraskuussa 1944 annettu uusi tehostamispäätös jätti edelleen vuokranantajalle mahdollisuuden valita haluamansa vuokralaiset, mutta huoneenvuokralautakunnalle annettiin kuitenkin oikeus päättää, kuinka suuri perhe tai kuinka monta yksinäistä henkilöä vuokralle määrättäviin huoneisiin oli otettava.¹⁰³ Helsingissä tehostamispäätöstä sovellettiin 1.2.1945 alkaen.¹⁰⁴ Vuokralaisten valintaan tehtiin vielä seuraavana vuonna uusia tiukennuksia. Sosiaaliministeriön 18.5.1946 tekemän päätöksen mukaan asunnonhaltijan oli valittava pakkoalivuokralaiseksi määrätty perhe huoneenvuokralautakuntien kortiston välttämättömien asunnonhakijoiden joukosta.¹⁰⁵ Tehostamisen kaikkein äärimmäisellä muodolla eli

101. Kts. esim. HS 26.5.1945.

102. SS 13.1.1945.

103. Vnp 2.II.1944, 781/1944, 12§.

104. Neuvottelukunta 1945:3, 17§, Cb:1, HVL, KA.

105. Neuvottelukunta 19.12.1947:8, 51§, Cb:2, HVL, KA. Sosiaaliministeriö kumosi päätöksen 17.4.1948.

pakkoalivuokrauksella kyettiinikin auttamaan lähes 1716 perhettä ja kaikkienensa pakkoalivuokralaisiksi sijoitettiin lähes 6800 asukasta (kts. Taulukko 4.6). Jo vuoden 1946 loppuun mennessä tehostamislainsäädännön alaiset asunnot täytyivät. Kuvaavaa on, että vuonna 1945 alivuokralaiseksi osoitettiin 797 perhettä, vuonna 1946 näitä oli 193 ja vuonna 1947 enää 17 perhettä.

TAULUKKO 4.6. Vuosina 1944–1949 toteutetun huone ja henkilö -sääntöön perustuvan alivuokralaisten pakkosijoittamisen tulokset eroteltuina asuinkäyttöön otettujen huoneiden, niihin sijoitettujen henkilöiden ja perheiden lukumäärien mukaan.

	HUONETTA	HENKILÖÄ	PERHETTÄ
1944	315	427	26
1945	2 916	4 378	797
1946	869	1 248	193
1947	304	383	17
1948	190	209	5
1949	131	131	2
Yhteensä	4 725	6 776	1 040

Lähde: Huoneenvuokralautakuntien vuosikertomukset 1944–1949.

Asuntosäännöstely rajoitti huomattavalla tavalla asunnonhaltijoiden oikeuksia, mutta sodan jälkeisissä poikkeusoloissa eduskunta valvoi säännöstelypäättöksiä ainoastaan jälkikäteisesti, ja usein toimintaoikeuksien laajentamiset hyväksyttiin vähäisellä keskustelulla.¹⁰⁶ Eduskuntasalin sijaan sanomalehdistöstä tuli keskeinen areena, jossa asuntopulan eri osapuolet hakivat poliittikalleen kannatusta, tunnustelivat aloitteiden herättämiä poliittisia reaktioita sekä valvoivat ja kritisoivat vastustajien toimia.

Huoneenvuokralautakuntien toiminnanjohtajat antoivat kasvot säännöstelyviranomaisille, ja heidän tehtävänä oli sekä vastata yleisön kysymyksiin että perustella harjoitetun toiminnan tarpeellisuutta.¹⁰⁷ Huoneenvuokralautakuntien ensimmäinen toiminnanjohtaja Ernst Lähde esitteli esimerkiksi pakkoalivuokrauksen ”yhteiskunnallisena oikeudenmukaisuuskysymyksenä”, jonka tarkoituksena oli taata yhteiskuntaolojen rauhallinen kehitys ja varata lapsiperheille edes siedettävät asuntomahdollisuudet.¹⁰⁸ Tehostamistoimien

106. Eduskunta valvoi lainsäädäntöä jälkikäteisesti. Kts. esim. Vaarnas 1975, 180–181. Kts. aikalaispuheenvuoroista mm. Ed. Pyy VP 1944, s. 874; Ed. Hetemäki VP 1947, Liitteet, s. 1141.

107. Helsingin huoneenvuokralautakuntien toiminnanjohtajan asema oli julkisuudessa melko näkyvä, mikä teki tehtävästä raskaan. Toimittaja Ernst Lähde oli toiminnanjohtajana joulukuusta 1944 toukokuun 1945 loppuun. Tämän jälkeen tehtävän otti vastaan varatuomari Juho Ståhlberg, joka toimi tehtävässä edeltäjänsä pitempään, lokakuun 1946 loppuun. Seuraavana tehtävään astui hallitusneuvos Weio Henriksson.

108. Kts. esim. US 12.5.1945.

läpimenoa edisti osaltaan asunnontarvitsijoita edustavien järjestöjen ja yhdistysten harjoittama painostus. Syksyllä 1944 Aseveljien Liitto otti aktiivisen roolin asuntopulaa koskevassa keskustelussa, ja liitto vaati muun muassa väljien asuntojen tehokkaampaa hyödyntämistä ja laajemmin huoneenvuokralautakuntien toiminnan tehostamista sekä toimintaa koordinoivien toiminnanjohtajien palkkaamista.¹⁰⁹ Kotiuttamisen kontekstissa niin asuntoviranomaiset kuin asevelijärjestöt olivat huolissaan siitä, miten asumisvaikeudet voivat vaikuttaa sotilaiden yhteiskunnallisiin asenteisiin.¹¹⁰

Asunnontarvitsijoiden etua ajavat järjestöt ja poliittiset toimijat hakivat tukea tehostetulle säännöstelylle asettamalla väljien asuntojen omistajat tietynlaiseen viitekehyykseen. Esimerkiksi vasemmistolehtien kirjoituksissa viitattiin herrojen ”suurasuntoihin”, jotka palvelivat vain omistajien mukavuudenhalua. Myös oikeiston taholta kritisoitiin niitä talonomistajia, jotka sodan loppuvaiheissa pakenivat Ruotsiin, ja jättivät esimerkiksi Kulosaassa tyhjilleen lukuisia taloja.¹¹¹ Väljien asuntojen tarpeellisuutta pohtivat varovaisesti myös Helsingin kaupungin palveluksessa olevat tutkijat. Muun muassa Helsingin tilastotoimiston kuukausijulkaisussa esitettiin, että suuret asunnot eivät olleet välttämättömiä perhe-elämän ja arjen ylläpidon näkökulmista, mutta sosiologisesti tarkasteltuna niiden voitiin kuitenkin nähdä palvelevan ylempien sosiaaliryhmien Thorstein Veblenin hahmotteleman ”huomiota herättävän kulutuksen” tarvetta.¹¹²

Pakkosolidaarisuuden toteuttajiksi joutuivat erityisesti vanhojen, Helsingin eteläisten ja läntisten kaupunginosien asunnonhaltijat muun muassa Kruununhaassa, Ullanlinnassa, Eirassa ja Töölössä. Tehostamisen toteuttamiseksi Helsinkiin perustettiin kymmenen ylimääräistä lautakuntaa, jotka tekivät sekä asuntojen tarkastukset että niitä koskevat päätökset paikan päällä.¹¹³ Lautakuntien jäseniksi pyrittiin määräämään ensisijaisesti sotapalveluksesta vapautuneita. Näiden niin sanottujen talolautakuntien toiminta alkoi loppuvuodesta 1944 ja talojen tarkastus aloitettiin edellä mainituista kaupunginosista, joissa tiedettiin

109. Aseveljien liitto sosiaaliministeriölle, 16.11.1944, Ee:2, STM, KA. Kotiutettujen edustajien läsnäolo katsottiin tarpeettomaksi ”kotiuttamisvaiheen päätyttyä”. 28.6.1945 muutettiin 11.2.1943 annettun päätöksen 23§:ää siten, että rintamasotilaiden edustaja poistui lautakunnista. Kts. Sosiaaliministeriön Asuntoasiain-toimiston kiertokirje 9/1945, 30.6.1945, Ha:2, STM, KA.

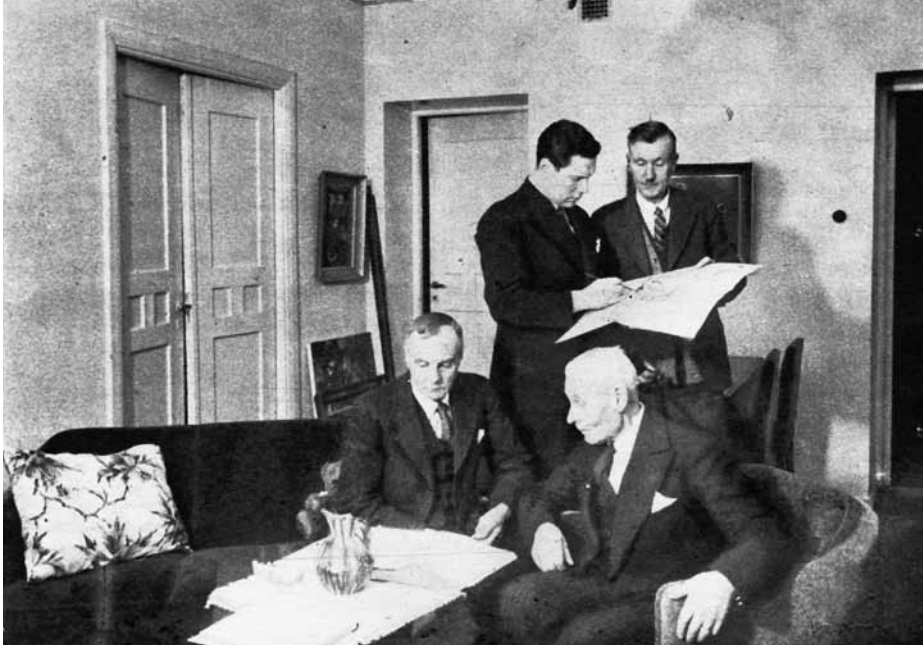
110. Liiton kotiuttamista koordinoivasta toiminnasta kts. Kulha 1980. Asuntopulaan liittyvistä lausunnoista ks. Suomen Aseveljien Liitto Helsingin kaupunginhallitukselle 27.9.1944, Reserviläisten kotiuttamiseen liittyviä kysymyksiä käsittelemään asetettu toimikunta 29.9.1944, Väliaikaiset toimikunnat 1944:87, HKA; Suomen Aseveljien Liitto Sosiaaliministeriölle 16.11.1944, 16.11.1944, Ee:2, STM, KA.

111. Kts. Suomen Kuvalehti 1944:35, 984–985.

112. Kts. TKH 1959:10, 226. Kirsi Saarikangas on tutkimuksissaan tuonut esille, kuinka 1800- ja 1900-luvun vaihteen porvarillisia asuntoja leimasi hierarkkinen tilanjäsentely. Kts. Saarikangas 2002, 146.

113. Kts. Neuvottelukunta 25.11.1944:12, 80§, Cb:1, HVL, HKA. Muutamassa kuukaudessa ns. ”huone ja henkilö”-periaatteen toteuttamisesta vastanneet talolautakunnat pystyivät sijoittamaan tarkastettuihin asuntoihin 2 691 yksinäistä henkilöä, mutta ainoastaan 274 perheellistä, näistäkin useimpien ollessa lapsettomia paris-kuntia. Ks. Neuvottelukunta 17.5.1945:13, liite 112§, Cb:1, HVL, HKA.

sijaitsevan väljästi asuttuja taloja ja asuntoja.¹¹⁴ Tuloksia saatiinkin melko nopeaan tahtiin. Joulu-tammikuun aikana talolautakunnat tarkastivat 302 asuinrakennusta, joissa oli asuntoja yhteensä 3 071. Lautakunnat vapauttivat 936 asunnosta 1 031 vuokrattavaa huonetta ja niihin sijoitettiin 1 343 henkilöä.¹¹⁵ Tammi-kuussa asumisen tehostamisella saatiin vapautumaan 716 huonetta, helmikuussa 471, maaliskuussa 329, huhtikuussa 125 ja toukokuussa 77 huoneistoa. Muutamaa kuukaudessa helpoimmat kohteet käytiin lävitse ja toiminnan tuloksellisuus alkoi hiipua.

KUVA 15. Kiertävät talolautakunnat työssään. Kuvassa isännöitsijä esittelee huoneenvuokralautakuntien tarkastajille tarkastettavan asunnon pohjapiirustusta. Kuvälähde: Suomen Kuvalehti 1944:50, 1464. Alkuperäinen kuva valokuvaamo Hede.

Vasemmistolehdistä ylläpidettiin jatkuvasti painetta säännöstelyn tehokkaampaan toteuttamiseen ja viranomaisia kritisoitiin muun muassa liian löysäkätisestä asumisen tehostamista. Huoneenvuokralautakuntien esitettiin suojelevan liiaksi ”kulttuuri- ja sivistyskoteja”. Lehdissä haluttiin nostaa esille erityisesti se, että samanaikaisesti kun kymmenet perheet joutuivat turvautumaan yömaja-asumiseen, nautittiin sadoissa parempien piirien asunnoissa väljästä

114. Kts. HS 27.6.1945.

115. HS 17.2.1945.

asumisesta.¹¹⁶ Sosiaaliministeriön asuntoasiaintoimisto seurasikin melko tarkasti julkista keskustelua, ja julkiseen painostukseen säännöstelyn tehostamisesta myös reagoitiin. Näin kävi muun muassa loppusyksystä 1946, jolloin sosiaaliministeriö kehotti huoneenvuokralautakuntia tehostamaan tarkastustoimintaansa ja aloittamaan asuntojen uudelleen haravoiminnin.¹¹⁷ Kuten taulukosta 4.6 on nähtävissä, tehostamistoiminta jatkuikin vielä melko laajana vuonna 1946, jolloin asuntojen uusintatarkastuksia suoritettiin, mutta melko pian tämän jälkeen toimintamahdollisuuksien rajojen nähtiin tulleen vastaan.¹¹⁸ Huoneenvuokralautakuntien toinen toiminnanjohtaja Juho Ståhlberg totesi Suomen Kuvalehden haastattelussa jo 15.3.1946, että ”kaikista ponnistuksista huolimatta” ei tehostamistoimilla kyetä saamaan ratkaisevia tuloksia asuntopulan hoitamiseksi.¹¹⁹

Lapsiperheiden yhtenä auttamisen mahdollisuutena huoneenvuokralautakunnat näkivät asuntojen pakkovaihdon, johon lainsäädäntö ei antanut vielä mahdollisuuksia. Lautakunnat lähettivät sosiaaliministeriöön muun muassa esityksen, joka olisi mahdollistanut omalla sisäänkäynnillä varustetuissa pien-asunnoissa (yksiöissä ja kaksioissa) asuvien perheettömien pakkovaihdon alivuokralaiseksi johonkin toiseen asuntoon.¹²⁰ Vapautuviin asuntoihin olisi otettu asumaan lapsiperheitä, joiden vaikeiden asuinolojen nähtiin puolustavan pakkovaihtoon menemistä.¹²¹ Asia oli vireillä yli puoli vuotta, mutta lopulta sosiaaliministeriö antoi ymmärtää, ettei esityksellä ollut läpimenon mahdollisuuksia.¹²²

Tehostettua säännöstelyä toteutettaessa huomattava määrä asunnonhaltijoita joutui tarkastuskäyntien kohteeksi. Huoneenvuokralautakuntien palveluksessa oli esimerkiksi vuonna 1946 31 tarkastajaa, joista noin puolet teki pelkääntään asuntojen käytön tehostamista koskevia tarkastuksia. Vuoden 1945 elokuun loppuun mennessä huoneenvuokralautakunnat olivat tehneet tehostamispäätöksen mukaisia asuntojen tarkastuksia 23 000 ja vuoden 1946 kuluessa tehtiin vielä noin 15 000 uutta tarkastusta.¹²³ Varsinaisten pakkotoimien kohteeksi joutui vuosina 1944–1949 noin 5600 yksityistä asunnonhaltijaa.

116. VS 2.8.1945 ”Loistoasunnoista luovuttava. Niille on säädettävä ylellisyysvero.” Asunnoton; VS 27.8.1946 ”Kulttuurikodit ja pommisuojat” Ville Riihinen; Työkansan Sanomat 3.9.1946 ”Asuntokorjuus saatava loppumaan”; Työkansan Sanomat 6.1.1948 ”Lähetettyjä. Hieman koteloitumisesta.”

117. SS 11.9.1946 ”Pääkaupungin asuntopula. Uusi, perusteellinen ”haravointi” suunnitteilla”.

118. Kts. HS 27.6.1945; Vuonna 1945 huoneenvuokralautakuntien tarkastajat tekivät käynnin yhteensä 4 165 asuinrakennuksessa, ja käyntien yhteydessä tarkistettiin 11 477 asuntoa. Uusintakierrokset alkoivat jälleen vuonna 1946, jolloin syyskuuhun mennessä tarkastettiin uudelleen 6 753 asuntoa. Kts. SS 15.9.1946.

119. Suomen Kuvalehti 1946:11, 16.3.1946 ”Helsingin huoneenvuokralautakuntien toiminnanjohtaja, varatuomari Juho Ståhlberg: Asuntokeskusten asuntopulan syyt ja sen torjuminen”.

120. Kts. ehdotuksen kuvauksesta US 22.2.1945; Neuvottelukunta 3.5.1945:12, 95§, Cb:1, HVL, HKA.

121. US 5.5.1945.

122. Neuvottelukunta 31.1.1946:2, 9§, Cb:1, HVL, HKA.

123. Kts. Keskuslautakunta 28.8.1945:27, 268§, Ca:1; Keskuslautakunta 8.10.1946:41, 563§, Ca:3, HVL, HKA; Huoneenvuokralautakuntien vuoden 1946 toimintakertomus, 6, DeII:3, HVL, HKA.

Yksiöiset avioliitot.

KUVA 16. Kuvitusta Helsingin Sanomissa 19.10.1945 ilmestyneestä Arijoutsin pakinasta, jossa hän käsitteli huoneenvuokralautakuntien ehdotusta siirtää perheellisiä asunnonhakijoita yksinäisten henkilöiden hallitsemiin asuntoihin.

Pakkoalivuokralaisten määrääminen merkitsi poikkeuksellista interventiota helsinkiläisten yksityiselämään paitsi juridisesti, myös emotionaalisesti. Muun muassa talolautakuntien työskentelyn nähtiinkin olevan ”mitä vaikeinta ja suurta tahdikkuutta vaativaa”, sillä säännöstelyn keinoin jouduttiin häiritsemään perustuslaissa turvattua yksilön vapautta ja kotirauhaa. Talolautakuntien työskentelyä seuraamaan päässyt toimittaja totesi kuitenkin hermostuneisuuden olevan varsin yleistä niin lautakuntien jäsenten kuin asunnonhaltijoiden keskuudessa, niin vaikeisiin tilanteisiin päätöksiä tehtäessä jouduttiin.¹²⁴ Kotien ”pirstominen” nosti kanteluiden, valitusten ja sanomalehtiin kirjoitettujen mielipidekirjoitusten välityksellä esille asunnonhaltijoiden asuntoihin liittämät merkitykset. Jos asumisen ahtautta käsittelevässä keskustelussa huomiota kiinnitettiin pitkälti asuntoihin monien arkisten toimintojen tapahtumapaikkana, nousivat alivuokralaisten pakkosijoittamista käsittelevässä keskustelussa pintaan enemmän asukkaiden psyykkiset ja emotionaaliset kokemukset.

124. Kts. SS 19.10.1945 ”Vuokralautakunnat toteavat tilanteen kestäättömäksi”.

4.3.2 Kodin vapauden, pyhyden ja mukavuuksien puolustaminen

Kotiin liitetyt moninaiset merkitykset ja arvot johtivat siihen, että kotien koskemattomuutta puolustettiin voimakkaasti.¹²⁵ Puheenvuorot liitettiin usein laajempaan keskusteluun sodan vaurioittamista perheistä ja kodeista. Asunnonhaltijat, talonomistajien etujärjestöt, erilaiset sosiaalialan järjestöt, mutta myös säännöstelystä vastanneet viranomaiset itse kantoivat huolta siitä, että asumisen liiallinen tehostaminen saattoi muuttaa kodit vain yöpymispaikoiksi, matkustajakodeiksi ja kievareiksi.¹²⁶ Samanaikaisesti huoneenvuokralautakuntien viranomaiset kuitenkin totesivat, että niin kauan kuin esimerkiksi Helsinkiin muuttoja ei kyetä rajoittamaan, oli inhimillisyyden nimissä pakkokeinoihin turvaututtava.¹²⁷ Samanlaisia tulkintoja esitti myös Väestöliitto, joka omissa esityksissään vaati valtiovallan tukea rakentamistoimintaan.

Sotienjälkeiset poikkeukselliset olot loivat tilanteen, jossa asuntopulan keskeiset osapuolet, sekä asunnontarvitsijat että -haltijat, kykenivät molemmat esittämään järkeviä argumentteja omien vaatimustensa tueksi. Asuminen ja kodit muodostivat alueen, jossa monet keskenään konfliktivat ristiriitaiset odotukset ja vaateet kohtasivat. Rauhanaikaan siirtymisestä huolimatta sota- vuosien kokemukset ja lupaukset elivät vielä ihmisten mielissä, ja julkisen vallan mandaatti säännöstelyn toteuttamiseen nousi melko laajaksi. Siirtoväen, rintamasotilaiden ja pommituksissa kotinsa menettäneiden oikeutta tyydyttävän asuntoon ja kotiin ei kiistetty; toisaalta merkittävä osa kaupunkiväestöstä halusi suunnata katseen jo tulevaisuuteen ja palata tavalliseen, säännöstelystä ja julkisen vallan interventioista vapaaseen arkeen.¹²⁸ Asunnonhaltijoiden silmissä omistusoikeuden suoja oli niin laaja, että myös asuntopulan oloissa sitä piti noudattaa. Toisaalta eri foorumeilla asunnonhaltijat halusivat nostaa esille, että kyse ei ollut ainoastaan juridiikasta. Asunnoilla ja kodeilla oli niiden käyttöarvon lisäksi myös tunnearvoa ja säännöstelytoimin ei pitänyt luoda uusia kodittomia.

Kuten todettua, leimattiin vasemmistolehdistä kodin koskemattomuutta ja pyhyttä koskevat puheenvuorot usein hämäykseksi, jolla haluttiin peittää asunnonhaltijoiden mukavuuksien tavoittelu ja statusperusteinen elämäntyyli. Asunnonhaltijoiden reaktioiden tarkastelu pelkkänä mukavuuksien puolustamisena ei liene kuitenkaan mielekäästä. Vaikka tämän tutkimuksen keskiössä ovatkin asunnontarvitsijat, on asunnontarvitsijoiden ja asunnonhaltijoiden

125. Vrt. Haverinen 2006, 82–84, joka omassa tutkimuksessaan tuo myös esille kodin koskemattomuuden merkityksen 2000-luvun helsinkiläisten näkökulmasta.

126. Kts. esim. Malinen 2010. Kts. esim. US 4.5.1945 ”Perheettömiltä pois kaksiot ja yksiot?”; Kotiliesi 1946:20, 527.

127. Kts. esim. toiminnanjohtaja Juho Ståhlbergin juttu Suomen Kuvalehdessä 1946:11, 18.

128. Tematiikkaa on käsitellyt mm. Seipp 2009, 7.

välisen suhteiden ymmärtämiseksi luotava myös ymmärrystä asunnonhaltijoiden asumista ja kotia koskevista käsityksistä ja kodin psykologisesta merkityksestä.

Viranomaisille osoitettujen valitusten ja kantelujen perusteella kodin tunnearvo rakentui asunnonomistajien tapauksessa sillä työllä, joka ylipäänsä oli mahdollistanut oman asunnon hankkimisen. Koti kuvattiin paitsi perhe-elämän tyyssijana ja turvapaikkana, myös osoituksena sen omistajien ahkeruudesta ja tunnollisuudesta: asunto oli hankittu kovan työn tuloksena ja oman työn tuloksesta haluttiin pitää myös kiinni.¹²⁹ Argumentaatiossa on havaittavissa samankaltaisuutta suhteessa ensimmäisen maailmansodan jälkeiseen tilanteeseen, jolloin myös jouduttiin turvautumaan huoneenvuokrasäännöstelyyn ja puuttumaan omistusoikeuteen.¹³⁰ Toisaalta kotien merkitys liitettiin myös muistoihin. Aikalaiskeskustelussa mainittiin termi ”kotikiintymys”, joka rakentui osaltaan asunnon ja tavaroihin kätkeytyvien muistojen varaan.¹³¹ Kotikiintymyksestä keskusteltaessa katse kääntyi vanhempiin naisleskiin, joilla myös tilastollisesti tarkasteltuna oli usein hallussaan isompia asuntoja.¹³² Tutkimuskeskustelussa kotiin kiintyminen onkin yhdistetty osin ihmisten ikääntymiseen ja kodissa vietettyyn aikaan. Asunto muuttuu kodiksi vasta ajan kanssa.¹³³ Ikääntyneemmille asukkaille kodista muodostuu erityisen turvallinen paikka, jossa saa olla rauhassa ja tuttujen asioiden ympäröimänä. Pitkään jatkunut asuminen samassa naapurustossa luo paikkoihin tuttuutta, joka ulottuu asunnon ja porraskäytävän ulkopuolelle, myös taloihin, naapurustoon ja sen palveluihin saakka.¹³⁴

Helsingistä löytyi sotien jälkeen taloyhtiöitä, joiden isännöitsijöiden ja talonmiesten nähtiin tehneen töitä vuosikausia talon yhteishengen ja maineen eteen. Tämänkaltaisissa taloyhtiöissä ja kiinteistössä pakkoalivuokralaiset edustivat uhkaa olemassa olevalle järjestykselle ja kulttuurille. Pakkoalivuokrausta kritisoivissa kirjoituksissa sopimattomat tulokkaat esitettiin häirikköinä, jotka pahimmillaan uhkasivat kymmenien muiden perheiden rauhaa.¹³⁵ Pakkoalivuokralaiset uhkasivat vuosien mittaan talojen ja asuntojen eteen tehtyjä investointeja, ja tämä synnytti stressiä.¹³⁶ Muun muassa Laura Kolbe on Kulosaaren

129. Kts. esim. Kantelu 16162, 18.5.1945, Liike- ja Virkanaisten Liitto ry, Ee:4–5, STM, KA.; Esim. US 20.12.1945 ”Helsingin vuokralautakuntien toiminta kirpeän arvostelun kohteena.; Vrt. IS 22.4.1948 ”Kesämökkit ja pakkomajoitus.

130. Kts. Malinen 2009.

131. IS 4.5.1943 ”Asuntokysymys pääkaupungissa”.

132. TKH 1959:10, 224; Lento 1951b,70; Kaprio 1949, 347.

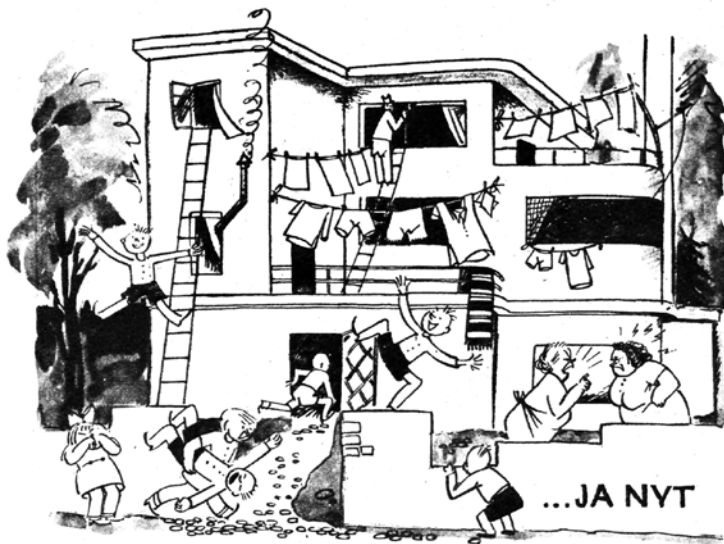
133. Kts. esim. Aura & Horelli & Korpela 1997, 127; Lehto 1986.

134. Vrt. Waris 1973, 152.

135. Kts. esim. Ed. Brander, VP 1946 10.7.1946, Ehdotukset toivomuksiksi toimenpiteistä vallitsevan asuntopulan poistamiseksi.; US 16.5.1941 ”Mihin nyt pyritään?” Isännöitsijä; Kauppalehti 15.12.1944; SS 19.10.1945 ”Vuokralautakunnat toteavat tilanteen kestävämmäksi”; IS 2.11.1945 ”Lukijat kirjoittavat. Alivuokralaisista” Talon isännöitsijä. HS 13.4.1946 ”Yleisöltä. Helsingiläiset asunnonomistajat huomatkaa!” Yksi tuhansista. Talonmiesten roolista kts. Kaivanto & Järvinen 1985.

136. Vrt. Hobfoll 1989.

historiaa käsittelevässä tutkimuksessaan esittänyt, että sotien jälkeinen pakko-
majoitus herätti eräissä huvilanomistajissa vastarintaa.¹³⁷ Kulosaaren kaltaisessa
tiivissä yhdyskunnassa uusiin asukkaisiin sopeutuminen vei kenties enemmän
aikaa kuin kaupunginosissa, joissa muuttoja ja asukkaiden vaihtumisia tapahtui
tiuhempaan.

KUVA 17. Suomen Kuvalehden Kulosaaren pakkomajoitusta käsittelevän
jutun kuvitusta. Kuvalehde: Suomen Kuvalehti 1946:4, s. 19.

137. Kolbe 1988, 284–285.

Irma Uuskallio on asuinalueiden arvostusta käsittelevässä väitöskirjassaan nimennyt pitkään tietyllä alueella asuneet asukkaat perinneasukkaiksi. Uuskallion mukaan tämän asukastyypin voi nähdä usein ottavan portinvartijan roolin, johon kuuluu sekä olemassa olevien että taloon muuttavien asukkaiden valvonta ja käyttäytymisen säätely.¹³⁸ Asuinympäristö voitiinkin kokea fyysisenä, puolustamisen arvoisena, reviirinä.¹³⁹ Pyrkimys asuinympäristön hallitsemiseen ei rajoittunut ainoastaan aikuisiin, vaan myös lapset pyrkivät puolustamaan merkityksellisiksi kokemiaan alueita.¹⁴⁰

Kodin merkitystä käsittelevissä tutkimuksissa on tuotu, että kotiin tunkeutuminen, oli kyseessä sitten varas tai tulvavesi, saattaa synnyttää kodin menettämisen tunteen.¹⁴¹ Edellä mainittu havainto auttaakin osaltaan tekemään ymmärrettäväksi sen, että tunne kodin menettämisestä saattoi asunnonhaltijoilla syntyä jo pelkästä asuintilan luovutusta koskevasta päätöksestä. Pakkoalivuokralaisia vastaanottaneet asuntojenhaltijat puhuivatkin kodintunnon häviämisestä.¹⁴² Luonnollisesti pelkoa ja huolta koettiin myös siitä, minkälaisia uudet tulokkaat olivat. Huoneenvuokralautakuntien nähtiinkin ottavan suuren vastuun alivuokralaisten osoittamisessa: miten ne kykenivät takaamaan sen, että osoitettavat alivuokralaiset olivat siivoja ja säädyllisiä ihmisiä?¹⁴³

4.3.3 Asunnonhaltijat ja pakkoalivuokralaiset riidoissa

Viranomaiset toivoivat asunnonhaltijoiden suhtautuvan pakkoalivuokralaisten vastaanottamiseen tyynesti ja asukkaiksi tulevien ihmisten hätä muistaen. Myös sanomalehdissä pyrittiin antamaan asunnonhaltijoille neuvoja uudenlaisen arjen järjestämiseen. Kotilieden kaltaisissa julkaisuissa tarjottiin muun muassa sisustusvinkkejä pienentyneen asunnon sisustamiseen.¹⁴⁴ Eri tahojen toivomuksista huolimatta pakkoalivuokraustapauksissa asunnonhaltijoiden ja uusien vuokralaisten väliset sosiaaliset suhteet muodostuivat usein kireiksi ja jopa riitaisiksi. Konfliktiherkkyys liittyi osaltaan siihen, että pakkoalivuokrauksessa tuntemattomat astuivat asunnonhaltijoiden kodin piiriin, ja moniin asumista koskeviin kysymyksiin suhtauduttiin tällöin tunteellisemmin kuin pelkkään taloudelliseen vaihtoon perustuvassa vuokrasuhteessa.

138. Uuskallio 2004, 36; Uuskallio 2001, 121.

139. Kts. kaupunkien kontekstissa tapahtuvan territoriaalisen käyttäytymisen yleisestä kuvauksesta Haverinen 2006, 78–80; Horelli 1982, 154–159.

140. Kts. lasten kahinoista esim. Kaivanto & Järvinen 1985, 52; Laakkonen 2011, 312.

141. Kts. Carrol et al. 2008; Auslander 2005, 239; Moore 2000; Fullilove 1996; Twigger-Ross & Uzzell 1996, 206–208; Dovey 1985, 40–41; Fried 1963, 167.

142. Kts. SS 19.10.1945 ”Vuokralautakunnat toteavat tilanteen kestävämmäksi”.

143. Kauppalehti 15.12.1944.

144. Kotiliesi 1946:4, 72.

Huoneenvuokralautakuntien virkailijoiden mukaan asunnonhaltijoiden ja pakkoalivuokralaisten väliset riidat liittyivät useimmiten yhteisten tilojen käyttöön, asumisen hintaan ja sopimattomiin elämäntapoihin. Toiminnanjohtaja Ernst Lähde tarkasteli yhdessäasuvien perheiden sopeutumisen mahdollisuuksia vielä edellistä laajemmasta näkökulmasta. Hän pohti, missä määrin pelkkä asuntojen asukkaiden sosiaalisten asemien erilaisuus vaikuttaa yhdessä asumisen ja sopeutumisen mahdollisuuksiin. Lähde tuli siihen lopputulokseen, että kertyneet kokemukset eivät olleet kovin rohkaisevia. Lähde pohti missä määrin perheiden yhteiskunnallisen aseman ja elämäntapojen erot saattoivat luoda edellytyksiä sopuisalle yhteiselolle.¹⁴⁵ Helsingissä asuntosäännöstely toi Pitkäsillan pohjoispuolen asukkaat eteläisen Helsingin vauriisiin kaupunginosiin, ja tämä toi yhteen erilaisia sosiaaliryhmiä.¹⁴⁶ Keittiössä kohtasivat myös erilaiset kulttuurit. Sallinen-Gimpl on todennut, että monien vanhempien evakuoitujen karjalaisnaisten oli hyvin vaikeata sopeutua uudenlaiseen keittotalouteen.¹⁴⁷

Perheiden pakotettu yhdessäasuminen ja siihen sopeutuminen oli kysymys, jota Suomen lisäksi pohdittiin kaikissa sodan läpikäyneissä maissa. Esimerkiksi Englannissa sotavuosina suoritettujen laajamittaisten evakuoitien yhteydessä havaittiin, että erilaisia sosiaaliryhmiä edustavien evakuoitavien ja isäntäperheiden välille syntyi homogeenisiä ryhmiä useammin ongelmia.¹⁴⁸ Myös myöhemmissä pakkomajoitusta koskevissa tutkimuksissa on havaittu, että perheiden erilaiset elintasot, käytöstavat ja kodinhoidon tyylit vaikuttavat tilanteeseen sopeutumiseen.¹⁴⁹ Huoneistojen käytön tehostamisesta annetussa asetuksessa (574/1944) viitattiin myös tähän seikkaan virka-asuntojen kontekstissa. Asetuksessa todettiin, että milloin pakkoalivuokralaisia määrättiin virka-asuntoihin, oli tällöin otettava lisäksi huomioon ”vuokralaisen sopivaisuus sijoitettavaksi”.¹⁵⁰

Vaikka pakkoalivuokraustapauksissa pyrittiin antamaan uusille tulokkaille tilat, jotka sallivat mahdollisimman häiriöttömän yhteiselon, joutuivat asukkaat pakosti kanssakäymiseen yhteisiä tiloja käytettäessä. Asuntojen yhteiset tilat muodostuivat asuntojen eteisistä, käytävistä, kylpyhuoneista ja keittiöistä. Yleisimmät riidan aiheet liittyivätkin näiden tilojen käyttämiseen.¹⁵¹ Päivittäisessä elämässä tilojen jakamisen pakko merkitsi sitä, että asukkaat joutuivat minimissään sopeutumaan ja sietämään toistensa läsnäoloa käytävillä. Lisäksi

145. US 12.5.1945 ”Helsingin asuntopula ja sen ratkaisumahdollisuudet.” Ernst Lähde.

146. Vrt. Waris ym. 1952, 203–204 siirtoväen ja isäntäväen sopeutumisongelmista.

147. Sallinen-Gimpl 1994, 181.

148. Vrt. Duncan & Lambert 2000, 387.

149. Sallinen-Gimpl 1994, luku 5.7.1.; McLanahan 1965, 27.

150. 574/1944, 14§.

151. Vrt. Gerasimova 2002, 215; Stokols 1972.

muun muassa keittiön ja kylpyhuoneen ruuhkat pakottivat jonottamiseen.¹⁵² Usein käytössä olevat liedet riittivät kerrallaan vain yhden perheen tarpeisiin, mutta kuten todettua, kahden tai kolmen ruokakunnan asunnot eivät olleet kovinkaan harvinaisia. Jonottaminen ja ruuanlaiton hidastuminen merkitsi perheiden ruokataloudesta vastaavien, useimmiten perheenäitien, kannalta ajan hukkaamista ja ylimääräistä harmia. Vastaavasti keittovuorossa olevat joutuivat kiirehtimään ruuanlaiton kanssa jouduttaakseen muiden vuoroa (vrt. Kuva 17).

Kokdags i den delade våningen med gemensamhetskök.

KUVA 18. Kuvitusta Hufvudstadsbladetin perheiden yhdessä asumisen ongelmia käsittelevästä jutusta. Kuvälähde: HBL 2.9.1945.

Mahdollisuus keittiön käyttöön ei ollut mikään itsestäänselvyys, sillä useimmissa tapauksissa asunnonhaltija ja vuokralaiset sopivat keskenään miten, mihin aikaan ja mihin hintaan esimerkiksi keittiötä tai kylpyhuonetta sai käyttää. Asuinpaikasta riippumatta helsinkiläiset kärsivät jo lähtökohtaisesti sähkön, kaasun ja lämpimän veden saantiin liittyvästä niukkuudesta, mikä vaikeutti entisestään perheiden yhteistä eloa. Lämmintä vettä kyettiin jakamaan sodan jälkeisinä välittöminä vuosina hyvin harvoin. Esimerkiksi vuosina 1944 ja 1945 lämmintä vettä kyettiin keskuslämmitystaloissa jakamaan vain kahtena päivänä kuukaudessa. Tiskiinkin, vaatteiden pesuun tai lastenhoitoon tarvittava lämminvesi jouduttiinkin lämmittämään joko kaasuliekillä tai sähköllä.¹⁵³ Koska kaasua

152. Vrt. Gerasimova 2002, 215.

153. Kansahuoltoministeriön puu- ja polttoaineosasto 13.9.1946 Sosiaaliministeriölle, Fa:6, Polttoainepäällikön toimisto, HKA.

ja sähköä samalla säännösteltiin, ei ylimääräiseen energian käyttämiseen ollut varaa eikä mahdollisuuksia. Kaasunkäytön kontrolloiminen oli kuitenkin vaikeata, mikä saattoi johtaa alivuokralaisiin kohdistuviin syytöksiin kaasun tuhlauksesta. Niukkuuden oloissa myös ruokatavaroiden säilytyksessä törmättiin samankaltaisiin ongelmiin, esimerkiksi syytöksiin näpistelystä.¹⁵⁴

Asunnonhaltijoilla saattoi olla myös melko tarkkoja käsityksiä siitä, miten alivuokralaisten ylipäänsä tuli heille osoitetussa huoneessa käyttäytyä ja olla. Joissakin tapauksissa omaa kotia puolustettiin niin tiukasti, että alivuokralaisten liikkumavara, tila hengittää, jäi huomattavan vähäiseksi. Yhteisten tilojen käyttämisen rinnalla hyvin yleisiksi muodostuivatkin riidat, jotka liittyivät asukkaiden sopimattomaksi koettuun käyttäytymiseen. Koska alivuokralaiset tulivat asunnonhaltijoiden kotiin, katsoivat useimmat asunnonhaltijat oikeudekseen myös ylläpitää ja valvoa asumista koskevia sääntöjä.¹⁵⁵ Alivuokralaisten tuli ymmärtää, että heille osoitettu asunto ei ole heidän oma kotinsa ja isäntäväkeä oli kunnioitettava.¹⁵⁶

Aineiston perusteella on vaikeata luoda tarkempaa kuvaa siitä, kuinka laajalti asunnonhaltijat pyrkivät kontrolloimaan alivuokralaistensa käyttäytymisestä. On melko mahdotonta myös arvioida, missä määrin asunnonhaltijat kärjistikivät alivuokralaisten käyttäytymistä koskevia kuvauksia. Asunnonhaltijat valittivat viranomaisille joka tapauksessa muun muassa alivuokralaisten ja erityisesti heidän vieraidensa alkoholinkäytöstä, alivuokralaisnaisten irtosuhteista ja mahdollisesta prostituutiosta. Edellä mainitunkaltainen käyttäytyminen oli yleisemminkin tuomittavaa ja siten legitiimi valituksen kohde. Toisaalta osa asunnonhaltijoista valitti myös alivuokralaisten harjoittamasta suunsoitosta, mikä kertoo osaltaan huonoista väleistä.¹⁵⁷ Koska osa huoneista vuokrattiin kalustettuina, valittivat asunnonhaltijat viranomaisille myös heidän ”omaisuutensa pahoinpitelystä”.¹⁵⁸

Syntyviä riitatilanteita saattoi pahentaa se, että alivuokralaisten irtisanominen oli säännöstelyn oloissa vaikeata. Säännöstelymääräysten perusteella irtisanomiseen saatettiin suostua, jos hakijalla oli esittää sen tueksi painavia syitä. Vaatimus ”painavista syistä” oli kuitenkin melko epämääräinen ja jätti tilaa tulkinnalle. Jäävittömien todistajien esittäminen häiriöstä ja huonosta elämästä muodostui vaikeaksi jos asunnossa oli ainoastaan yksi alivuokralainen. Lisäksi

154. Kts. esim. asuntohakemus 56270, 3.1.1947, EgI:38, HVL, HKA; Kantelu 16201, 9.12.1944, Ee:2-3, STM, KA. Kts. lisäksi esim. Ed. Seppälä VP 1945, 23.10.1945, s. 1306.

155. Vrt. Kotiliesi 1946:20, 527.

156. Kts. IS 2.11.1945 ”Lukijat kirjoittavat. Alivuokralaisista” Talon isännöitsijä.

157. Kts. esim. Kirje 5.6.1944, Ea:4, HVL, HKA; IS 2.11.1945 ”Lukijat kirjoittavat. Alivuokralaisista” Talon isännöitsijä; Karjala 17.1.1947 ”Alivuokralaisjärjestelmää ei enää voida laajentaa. Järjestelmällä monia varjopuolia, joista kertovat valitukset vuokralautakunnille”.

158. Kirje 1258, 1.6.1944, Ea:4, HVL, HKA. Vrt. Waris ym. 1952, 203.

asuntopulan syentyessä huoneenvuokralautakuntien oli entistä vaikeampaa löytää hädetyille uutta asuntoa, minkä johdosta irtisanomisten myöntämisperusteita jouduttiin kiristämään.¹⁵⁹ Jonkinlaista osviittaa riitojen yleisyydestä antavat asunnonhaltijoiden hakemat irtisanomisluvut, joskin alivuokralaisten irtisanomiseen anottiin lupaa myös tapauksissa, joissa asunnonhaltija halusi ottaa asuntoonsa esimerkiksi todistettavassa asunnontarpeessa olevansa lapsensa tai jos perheestä crossa ollut perheenjäsen palasi perheen yhteyteen. Alivuokralaisten tekemistä valituksista ei ole tilastotietoa muuten kuin vuokranmaksua koskevien oikaisupyyntöjen osalta (kts. Taulukko 4.7).

TAULUKKO 4.7. Huoneenvuokralautakuntien ratkaisemat, alivuokralaisten vuokranmaksun suuruutta ja irtisanomislupia käsittelevät jutut vuosina 1945–1949.

	ALIVUOKRALAISTEN VUOKRAN- MAKSUN SUURUUS	IRTISANOMISLUVAT
1945	757	2 138
1946	-	-
1947	581	2 406
1948	359	2 406
1949	399	3 091

Lähde: Huoneenvuokralautakuntien vuosikertomukset 1945–1949.

Vaikka alivuokralaiset astuivat toisten kodin piiriin, ei tämä poistanut sitä, että myös isäntäperheeltä odotettiin tavallisia käytöstapoja ja toisten ihmisten kunnioittamista. Asunnontarvitsijoiden kokemukset tuovat esille, että asunnonhaltijoiden käyttäytyminen saattoi vaikuttaa häiritsevällä perheiden elämään. Kuvausten ja viranomaispuheenvuorojen perusteella varsin yleiseksi näyttää muodostuneen muun muassa alivuokralaisten käyttäytymisen kontrollointi. Joidenkin asunnonhaltijoiden näytti olevan vaikeata sietää mitään toimintaa, joka uhkasi jäljelle jäänyttä kotirauhaa. Hyvin karsaasti katsottiin alivuokralaisten luokse saapuvia vieraita, yövieraista puhumattakaan. Häiriöitä tuottivat niin erilaiset äänet (ovikello, puhelin, liiallinen puheensorina, lasten itku) kuin liike (kävelyn ääni) ja jopa hajut. Työkansan Sanomissa julkaistuissa kolumnissa erään vuokraemännän esitettiin antaneen jopa määräyksen, että WC:ssä ei saanut haista milloinkaan: jos suuren tarpeen tekeminen oli tarpeellista, oli tulitikkuja poltettava niin kauan, että haju lähti pois.¹⁶⁰

159. Kts. esim. Neuvottelukunta 2.10.1947:7, 45§, Cb:1, HVL, HKA.

160. Työkansan Sanomat 7.2.1947.

Asunnontarvitsijat kokivat ahdistavana tilanteet, joissa asunnonhaltija otti oikeudekseen käydä luvatta alivuokralaisten tiloissa ja viranomaisille esitettiin väitteitä muun muassa alivuokralaisten tavaroiden penkomisesta.¹⁶¹ Ylipäänsä jatkuva kontrollointi hermostutti vuokralaisia, vuokranantaja saattoi esimerkiksi pitää kirjaa siitä, keitä asunnossa kävi ja minkälaisia he olivat.¹⁶² Suhteita saattoi leimata pahimmillaan vihamielisyys. Joissakin tapauksissa riitaisuudet etenivät niin pitkälle, että asunnonhaltija oli valmis estämään ihmisten perustarpeiden tyydytyksen häiritsemällä esimerkiksi yörauhaa, kieltämällä ruuanlaiton, estämällä vedensaannin ja poistamalla asunnosta sähköt.¹⁶³ Toiminnan tavoitteena on nähtävästi ollut pakkoalivuokralaisten savustaminen asunnosta ulos. Joissakin vaikeimmissa tapauksissa alivuokralaiset joutuivat kyseenalaistamaan vuokranantajien mielenterveyden, esimerkiksi silloin jos vuokranantaja häiritsi kotirauhaa hysteriseksi kuvatulla huutamisella.¹⁶⁴ Konfliktit saattoivat edetä jopa väkivallan asteella, mutta näitä onneksi melko harvinaiseksi jääneitä tilanteita tarkastellaan lähemmin asumisen turvallisuutta koskevassa luvussa.

161. Kirje 694, 22.3.1944, Ea:3, HVL, HKA.

162. Vrt. Gerasimova 2002, 220.

163. Asuntohakemus 27553, 21.11.1944, EgI:19–20, HVL, HKA; Kirje 694, 22.3.1944, Ea:3; Kirje 1240, 29.5.1944, Ea:4, HVL, HKA; Kantelu 15104, 16.1.1945, Ec:4–5, STM, KA.

164. Kantelu 16266, 14.12.1944, Ec:2–3, STM, KA.

5. TERVEYTTÄ, HOIVAA JA TURVALLISUUTTA

5.1 HELSINGIN RAPISTUVA ASUNTOKANTA

5.1.1 Asuminen fyysisesti huonokuntoisissa asunnoissa

Asumisen ahtauden ja pakotetun yhdessäasumisen lisäksi helsinkiläiset joutuivat sopeutumaan asuntojen fyysisten ja sosiaalisten ympäristöjen heikentymiseen. Helsinkiläiset asuivat, varsinkin muuhun maahan verrattuna, verrattain hyvin varustelluissa asunnoissa, mutta sotienjälkeisinä vuosina asumisen tasossa tapahtui huomattavaa laskua.¹ Asuinhuoneistojen kunto heikentyi monien tekijöiden yhteisvaikutuksena. Talojen asukasmäärien kasvusta huolimatta vuokratulot eivät säännöstelyn oloissa kattaneet rakennusten ja asuntojen huolto-, ylläpito- ja korjauskustannuksia.² Energiapulasta johtuva puutteellinen lämmitys puolestaan teki asunnoista kylmiä ja kosteita, mikä edisti asuntojen sisäistä rapistumista. Toisaalta fyysisesti puutteellisten asuntojen määrää lisäsi luvattomien tilojen ottaminen asuinkäyttöön: hädissään kaupunkilaiset joutuivat hakemaan tilapäismajoitusta muun muassa saunoista, varastotiloista ja siirtolapuutarhamajoista.

Huonokuntoisissa asunnoissa asuminen oli epäviihtyisää, mutta joissakin tapauksissa myös epäterveellistä. Lämmityksen ja lämpimän veden saannin ongelmat vaikeuttivat henkilökohtaisen terveyden ylläpitoa ja erityisesti asunnoissa annettavaa hoivaa, jonka kohteina olivat muun muassa pienet lapset, vammoistaan toipuvat sotainvalidit ja vanhukset. Pienissä asunnoissa tarttuvia tauteja sairastavien potilaiden eristäminen oli vaikeata, mikä lisäsi kanssasujien riskiä sairastua esimerkiksi tuberkuloosiin. Asunnon vaihtamisen vaikeutuminen lisäsi myös varsin poikkeuksellisella tavalla kaupunkilaisten sosiaalista turvattomuutta. Sopeutumisen ja sinnittelyn pakkoja lisäsi se, että

1. Vrt. Nieminen 1954, joka käsittelee myös uusien valmistuneiden asuntojen varustelutason heikentymistä.
2. Kts. esim. KM 1948:13, 8–9.

kaupunkilaiset eivät päässeet nopeasti eroon tai pakoon juopottelevista ja uhkaavista naapureista tai eroon päätyneestä avioliitosta. Oman tapauksensa muodostivat lisäksi invalidit, jotka joutuivat asumaan asunnoissa, jotka rajoittivat heidän liikkumistaan ja pääsyään ulos.³

Kuten todettua, oli Helsingin rakennuskanta ennen sotia sekä fyysisesti että asuntojen varustelun suhteen pääosin hyvätasoista. Vuonna 1938 tehdyn pienasuntoja käsittelevän erikoistutkimuksen perusteella (otos N= 8 542) on arvioitavissa, että Helsingin noin 60 000 pienasunnosta (3 huonetta tai vähemmän) lähes kaksikolmasosaa oli hyvässä kunnossa: kylmien ja/tai kosteiden asuntojen määrä jäi noin 6 000:een ja huonossa kunnossa olevien asuntojen määrä alle 1 600:een.⁴ Ongelmat koskettivat nimenomaan juuri vanhempaa asuntokantaa, jonka määrä Helsingissä jäi kuitenkin melko pieneksi, vajaan 15 prosenttiin koko asuntokannasta.⁵ Uusissa taloissa tavanomaisiin varusteisiin kuuluivat lämpöpatterien lisäksi kaasuliesi ja sisällä vesijohto, viemäri, sähkövalo ja WC. Vanhemmissa puutaloissa asuntojen varustelu oli vaatimattomampaa ja varsin yleisesti esimerkiksi WC sijaitsi ulkona erillisessä piharakennuksessa (kts. Kuva 18). Myllymäki toi vuonna 1954 valmistuneessaan tutkimuksessa esille, että jos asuntoon kuului vain ulko-WC, vaikutti se negatiivisella tavalla asukkaiden viihtyvyyteen.⁶

Sotavuodet heikensivät kuitenkin olennaisesti asuntojen yleistä kuntoa. Varsinkin Helsingin ilmapommitukset kohottivat huonokuntoisten helsinkiläisasuntojen määrän useampaan tuhanteen. Kaikkienensa Helsingin pommituksissa tuhoutui 1 123 asuntoa, mutta vähemmän kuin puoliksi vahingoittuneita asuntoja oli jo 11 816 ja niissä huoneita oli 29 511.⁷ Koko kaupungin rakennuskannasta tuhoutui tai vahingoittui noin 6 prosenttia.⁸ Pommit vaurioittivat ikkunoiden, lattia-, seinä- ja kattorakenteiden lisäksi vesi-, kaas- ja sähköjohtoja sekä lämmityslaitteita. Pommitusten jäljiltä esimerkiksi rakennusten vesikatto saattoi kokonaan uupua, mutta tästä huolimatta alempien kerroksien asunnoissa saatettiin asua.⁹ Myös pommitusten aiheuttamien tulipalojen sammutus aiheutti

3. Kts. mm. Asuntojentarkastustoimiston tarkastusraportit 2028/16.9.1944; 2302/10.10.1944; 6081/18.12.1944; Da:9, HKA.

4. Helsingin pienasunnoista 65,1 % oli hyvässä, 32,2 % keskinkertaisessa ja vain 2,7 % huonossa kunnossa. Kaikkienensa Helsingin asuinhuoneistojen määrä vuonna 1938 oli 71 129. Kts. Sosiaalisia erikoistutkimuksia XXXII, Kaupunkien asunto-olot vuonna 1938, 18–20; Kiinteistölehti 1941:3, 23.

5. Jouko Siipi näki, että Helsingissä voitiin jo 1930-luvulla pitää vanhana ja vanhanaikaisena 40 vuoden ikäistä asuntotaloa. Siipi toi Helsingin historiaa käsittelevässä tutkimuksessaan esille, että vuonna 1939 Helsingissä oli vanhoja, yli 40-vuotiaita asuinhuoneistoja vajaa 15 prosenttia eli noin 11 000. Kts. Siipi 1962, 243; TKH 1952:1; Sosiaalisia erikoistutkimuksia 1938, 4. Helsingin asunnoista ennen vuotta 1920 rakennettuja oli 46,9 prosenttia, Tampereella määrä nousi 58,4 prosenttiin ja Turussa 69,1 prosenttiin.

6. Kts. Myllymäki 1954, 88.

7. Sosiaalinen aikakauskirja 1946, 292.

8. Helminen & Lukander 2004, 244.

9. Asuntohakemus 29799, 10.1.1945, EgI:21, HVL, HKA; Kantelu 15221, 29.1.1945, Ee:4–5, STM, KA.

kosteusvahinkoja.¹⁰ Lisäksi pommituksissa vaurioituneiden talojen korjauksessa ilmeni laatuun liittyviä ongelmia, sillä osa korjauksista suoritettiin huolimattomasti ja hätäisesti.¹¹ Kaupungin asuntopulaa ja tilapäismajoituksen tarvetta selvittänyt komitea joutui toteamaan, että vielä 1940-luvun lopullakin pommitusvauriot näkyivät asuntokannassa.¹² Arkkitehti Claus Tandefelt arvioi vuonna 1946, että nähtävillä oleva ”asuntostandardin” alentuminen on ”mitä vakavin asia, jonka seurauksia (mentaalisesti, kansanterveydellisesti), oli vaikea arvioida.”¹³

Terveydenhoitolautakunnan alaisen asuntojentarkastustoimiston näkemyksissä pommitukset heikensivät asuttavuutta erityisesti luomiensa kattovuotojen johdosta, jotka toivat kosteutta rakenteisiin ja lahottivat muun muassa välikatkoja (kts. Liitteet, Taulukko 7). Kattovuotojen synnyttämät kosteusvauriot nousivat niin yleiseksi ilmiöksi, että sodan päättymisen jälkeisinä välittöminä kuukausina niistä ei edes tehty ilmoituksia, sillä korjaamisen vaikeudet olivat liiankin hyvin tiedossa.¹⁴ Rikkoutuneita ikkunoita kyettiin peittämään pahveilla, mutta väliaikaisten ratkaisujen pitkittyminen lisäsi lämpöongelmia ja saattoi tuottaa lisävaurioita. Monien talojen vesirännit vaurioituivat pommituksissa, ja sateella vesi ohjautui ikkunapahveihin, jotka päästivät kosteuden lävitseen. Pahimmissa tapauksissa asukkaat joutuivat laittamaan ämpärit ikkunan alle.¹⁵

Sekä pommitusvaurioiden että säännöllisempien remonttien rahoitusta vaikeutti vuokrasäännöstely, joka vähensi talojen vuokratuloja ja heikensi kiinteistöjen ylläpidon mahdollisuuksia. Sosiaalisen tutkimustoimiston laskelmien mukaan vuokratulot kattoivat esimerkiksi vuonna 1948 vain noin 66 prosenttia keskuslämpötalojen hoitokustannuksista ja uunilämpötaloissa vajeet olivat vielä suurempia.¹⁶ Talojen ja huoneistojen omistajille tilanne näkyi vastikkeiden kohoamisena. Velkaantumisen estämiseksi säästettiin kiinteistöjen viikoittaisessa ylläpidossa ja mahdollisuuksien mukaan korjausrakentamista lykättiin.¹⁷ Ajan myötä säästötoimet näkyivät rakennusten yleiskunnon heikentymisenä, johon kiinnitti huomiota muun muassa asuntojentarkastustoimisto vuosiraportteissaan.¹⁸

Rakenteellisesti erittäin huonokuntoisten asuntojen määrä kohosi 1940-luvun lopulla noin tuhanteen asuntoon.¹⁹ Asuntojentarkastustoimisto antoi

10. Kirje 3714, 29.12.1944, Ea:6, HVL, HKA.

11. Kts. esim. Asuntohakemus 27282, 29.11.1944, EgI:19-20, HVL, HKA.

12. Tilapäismajoituskomitea 1949-1950, K.105, 3.

13. Tandefelt 1946, 169.

14. Asuntojentarkastustoimiston vuosikertomus 1944, 5, Db:1, HKA. Korjaamista vaikeuttivat erityisesti kateaineiden ja tervan puute.

15. Kts. esim. Kirje 2643, 31.10.1944, Ea:5, HVL, HKA.

16. Kts. Asuntojentarkastustoimiston vuosikertomus 1948, 3, Db:5; Ed. Lappi-Seppälä VP 1948, istunto 14.12.1948, s. 1179.

17. Olsbom 1958.

18. Erityisen rappeutuneita olivat talot, joiden vuokra-alueen sopimukset olivat umpeutumassa. Asuntojentarkastus 1950, 4; Kauniskangas 2007, 38.

19. Tilapäismajoituskomitea 1949-1950, K.105, 3.

KUVA 19. Kaksikerroksisen puutalon yhteyteen rakennettu ulko-WC miehille ja naisille vuodelta 1946. Kuvallähde: Rikosmuseo/Keskusrikospoliisi.

vuosina 1944–1950 maistraatille ilmoituksen noin 60 rappeutuneesta rakennuksesta, joissa asuminen olisi ollut normaalioloissa kiellettyä. Asuntopulan oloissa häätöjä annettiin pääosin tapauksissa, joissa rakennuksen romahtaminen nähtiin mahdollisena.²⁰ Asuntojentarkastustoimiston rappioituneeksi julistamien rakennusten asuntomäärä nousi muutamiin satoihin: vuonna 1950 helsinkiläisissä asuinrakennuksissa oli keskimäärin 8,4 asuntoa.²¹ Huonokuntoiset asunnot keskittyivät alueellisesti Pitkäsillan pohjoispuolisille alueille ja erityisesti koilliseen Helsinkiin ja Hermanniin. Asumisen laatua käsittelevissä aikalaistutkimuksissa ongelmallisina alueina nostettiin esille lisäksi Kallion linjojen alue sekä Toukola.²² Vaikka julkisuudessa huomiota kohdistettiin erityisesti maanlaiseen yömaja-asumiseen, pyrkivät viranomaiset tuomaan esille, että kaikkein kurjimmat olosuhteet löytyivät laitakaupungin vanhoista puutaloista, joiden asukkaisiin kuului muun muassa suuriperheisiä työläisiä.²³

20. Asuntojentarkastustoimiston vuosikertomus 1950, 6, Db:7, HKA.

21. Kts. SVT Cro2:6, 15. Koska rappeutuneiden rakennusten enemmistö lienee ollut puutaloja, jäi asuntojen määrä todennäköisesti vähäisemmäksi.

22. Kts. Mäkelä 2013; Savonen 1951; Ruotsalainen 1935, 951.

23. Kts. Kaupunginvaltuusto 19.6.1946, No 22, valtuutettu Bruunin ym. sekä valtuutettu Meltin ym. aloitteet kallosuojien sijoitettujen yömajojen olojen parantamisesta, s. 355. Kts. asukkaista Nieminen 1946; Hytönen 1955.

TAULUKKO 5.1. Puutteellisesti varusteltujen ja huonokuntoisten asuntojen osuus sotienjälkeisen Helsingin asuntokannasta, jaoteltuna puutteiden laadun ja asuntojen määrän mukaan.

PUUTTEEN LAATU	ASUNTOJEN MÄÄRÄ
Kylmät, kosteat asunnot	7 000–8 000
Asunnot ilman mukavuuksia (ilman viemäriä, vesijohtoa ja WC:tä)	6 600
Säännöstelytoimin muodostetut asunnot ilman keittomahdollisuutta	3 000
Rakenteellisesti huonokuntoiset asunnot	900–1 000

Lähteet: Vuoden 1950 yleinen väestönlaskenta,⁷ Tilapäismajoituskomitea 1949–1950 K.105, 3; SVT VI: C 102; 3; TKH 1951:11, 170, 176.

Vaikka pääosa Helsingin asuntokannasta oli melko nuorta, sisältyi monien asuntopoliitikkojen mielestä myös uudempiin kivitaloihin asumisen viihtyvyyttä vähentäviä ongelmia.²⁴ Yleisin ongelma liittyi asuntojen pimeyteen, jonka syyksi esitettiin umpikorttelirakentamista. Kaupungin asemakaava-arkkitehti Berndt Aminoff syytti tilanteesta erityisesti vuoden 1917 rakennusjärjestystä, joka salli liian tiiviin rakentamisen ja tuotti ”terveydellisesti ja sosiaalisesti” täysin ala-arvoisia tuloksia.²⁵ Toisen rakennuksen ulkoseinä saattoi olla, täysin laillisesti, vain muutaman metrin päässä asunnon ikkunasta, mikä johti siihen, että joissakin tapauksissa aurinko heijastui asuntoihin vain toisten talojen seinistä. Tiivis rakentaminen teki talojen pihoista lisäksi ahtaita ja pimeitä.²⁶ Suoran auringonvalon puuttuminen ei vaikuttanut ainoastaan asumisviihtyvyyteen, vaan se vaikutti välillisesti asumisen terveyteen. Sosiaali- ja asunthygienikkojen tiedossa oli, että auringonvalon uv-säteily tuhosi myös bakteereja ja auttoi luomaan puhtaamman elinympäristön asukkaille.²⁷

Asuntokannan rapistumista joutuivat todistamaan erityisesti asunnonhakijat. Asuntopulan oloissa hyvistä ja tyydyttävistä asunnoista pyrittiin pitämään kiinni, minkä johdosta asunnonvälitykseen vapautui useammin huonokuntoisia asuntoja. Toisaalta kun vain pieni osa asuntokannasta vapautui kiertoon ja välitykseen, kohdistui myös vuokralaisten vaihtumisen ja asumisen synnyttämä kulutus tiettyihin asuntoihin.²⁸ Ilmiöstä kertoo osaltaan se, että varsin puutteellisissa oloissa jo valmiiksi asuvat asunnonhakijat kieltäytyivät yleisesti

24. Kts. Myllymäki 1954 yleisestä asunto-olojen ja asuinympäristön välisestä suhteesta asumisen viihtyvyyden suhteen.

25. Aminoff 1947, 109.

26. Kts. asuntojentarkastustoimiston johtaja Kerttu Rytkösen havainnot pimeistä asunnoista, Asuntojentarkastustoimiston vuosikertomus 1945, Db:2, HKA. Kts. aikalaishavainnoista myös Modeen 1947b, 112; Aarresuo 1947, 31.

27. Kts. esim. Mood 1993, 241; Aikalaistulkintoista kts. Soisalo 1950.

28. Vrt. Waris 1973, 151.

KUVA 20. Roskatynnyriä tyhjenetään autoon pihalla Punavuoressa 1949 tai 1950. Kuvälähde: HKM, valokuvaaja Eino Heinonen. Asumisen laatu ei ollut suoraan sidoksissa asuntojen rakenteelliseen kuntoon, vaan niiden viihtyvyyteen vaikuttivat myös muut tekijät. Kunnossapidosta säästäminen näkyi myös kortteleiden piha-alueilla. Sotienjälkeisessä Helsingissä muun muassa rottaongelma oli vakava. Rotat löysivät suoja- ja ruokailupaikkoja paitsi pihojen halkovarastoista myös epäsiistiksi jäävistä roska-astioista.* Kaupungissa jouduttiinkin säännöllisin väliajoin julistamaan erityisiä rottasotia.**

* Kts. Asuntojentarkastustoimiston vuosikertomus 1948, Db:5, HKA; Schönach 2008, 75.

** Kts. julistuksesta esim. SS 20.11.1945 ”Rottasota joulukuun 3–5 pnä.”.

tarjotuista asunnoista. Vuonna 1945 lautakuntien osoittaessa päävuokralais-asuntoja joka viidennessä tapauksessa hakija kieltäytyi osoitetusta asunnosta. Alivuokralaisasuntojen osalta kieltäytymisprosentti oli huomattavasti suurempi. Vuoden 1945 alussa jopa kaksikolmasosaa hakijoista kieltäytyi vastaanottamasta tarjottua alivuokralaisasuntoa, mutta talvea kohti kuljettaessa kieltäytymisprosentti tippui noin 40:een.²⁹ Kieltäytymiset muodostuivat hyvin yleiseksi myös tilapäismajoituksessa olevien perheiden keskuudessa, mikä osaltaan pitkitti majoitusaikoja yömajoissa.³⁰ Hakijat joutuivat aina perustelemaan tarkoin kieltäytymisensä syyn, ja yleisimmin perusteluissa todettiin lapsiperheen asumisen olevan mahdotonta tarjotussa asunnossa. Ongelmaksi saatettiin kokea asuntojen heikko fyysinen kunto (lattiat, tapetit ikkunakarmit, kiinteät kalusteet) lisäksi asuntojen toiminnalliset ongelmat: puutteelliset ruuanlaittomahdollisuudet, ilmanvaihdon ongelmat ja esimerkiksi pahasti savuttava hellauuni.

Vaikka huoneenvuokralautakuntien velvollisuutena oli aina tarkastaa etukäteen tarjottavan asunnon kunto, tapahtui toiminnassa myös virheitä. Erään lapsiperheen isä kirjoitti vihaisen kirjeen lautakunnille, jossa hän vaati selvitystä, miten he kuvittelivat kykenevänsä elämään asunnossa, jossa oli vielä selkeästi näkyvillä asunnossa tapahtuneet tapon jäljet. ”Teurastuslaitosta” muistuttavan huoneen siivoamiseksi oli ainoastaan revitty veristä tapettia seinistä pois.³¹ Osoitettavien asuntojen huono kunto turhautti jatkuvasti toiveikkaita asunnonhakijoita, ja tilannetta kritisoivat myös kunnallispoliitikot. Muun muassa kansanedustajana toiminut Martta Salmela-Järvinen vaati, että jos hakijoille tarjottiin esimerkiksi entisiä varastosuojia asuttavaksi, oli tällöin vaadittava niiden kunnostusta.³² Huoneenvuokralautakunnat ottivat osoitetun kritiikin huomioon ja päättivät lokakuussa 1946 siirtää muun muassa sellaiset asunnot, joiden vastaanottamisesta on kaksi kertaa kieltäydytty, osittain vapaaseen välitykseen. Yleisön neuvonnassa ylläpidettiin listaa huonokuntoisista asunnoista, ja niitä tarjottiin yleisön neuvonnassa käyville asunnonhakijoille.³³ Vuonna 1947 vapaaseen välitykseen jäi 124 asuntoa, mutta seuraavana määrä tippui 64 asuntoon ja vuonna 1949 vapaaseen välitykseen jäi enää 45 asuntoa.

Hieman yllättävää on se, että samanaikaisesti kun lautakuntien osoittamista asunnoista kieltäydyttiin melko usein, asuttiin Helsingissä tiloissa, joita ei ollut tarkoitettu laisinkaan asuinkäyttöön. Asuntojentarkastustoimiston raportit

29. Honkavaara 1946, 153; SS 26.8.1945 ”Asuntotilanne Helsingissä on nyt vakavampi kuin koskaan aikaisemmin.” Toiminnanjohtaja Juho Ståhlbergin haastattelu.

30. Kts. Kaupunginvaltuusto 19.6.1946, No 22, valtuutettu Bruunin ym. sekä valtuutettu Meltin ym. aloitteet kalliosuojiin sijoitettujen yömajojen olojen parantamisesta, s. 356.

31. Asuntohakemus 26979, 27.11.1944, EgI:19-20, HVL, HKA. Hakijan mukaan asunnon ongelmana ei ollut ainoastaan äärimmäisen huono kunto, vaan myös naapurissa räyhäävät juopot.

32. SS 22.3.1945 ”Eikö kurjia asuntoja voida korjata.” Martta Salmela-Järvinen.

33. Kts. Keskuslautakunta 29.10.1946:44, 635§, Ca:3, HVL, HKA.

ja asuntohakemukset kertovat, kuinka yösijaa ja suojaa ympäristöltä haettiin kylmistä kellareista, pannuhuoneista³⁴, mankelihuoneista³⁵, vanhojen puuta-
lokortteleiden sisälle jäävistä puuvajoista ja saunarakennuksista³⁶, työpaikkojen
varastohuoneista ja työtiloista³⁷, autotalleista³⁸ sekä ullakkotiloista. Esimerkiksi
vuonna 1945 luvottomien tilojen käyttämisestä asumiseen tehtiin 105 ilmoitusta,
mutta todennäköisesti varsinkin lyhytaikainen asuminen luvottomissa tiloissa
lienee ollut huomattavasti yleisempää.³⁹ Nähtävästi luvottomissa tiloissa asuneet
perheet halusivat ensin itse järjestää asumisensa, mutta asumisen muuttuessa
mahdottomaksi perheet turvautuivat huoneenvuokralautakuntien asunnonvä-
litykseen.

Luvottomissa tiloissa asuminen keskittyi erityisesti kesäaikaan, jolloin
perheiden oli helpompi tulla toimeen tulisijattomissa kesähuiloissa, siirtola-
puutarhamajoissa sekä kansanpuistojen, esimerkiksi Kivinokan kesämajoissa.
Eräs hakija turvautui jopa Lapinlahden sairaalan alueen uimahuoneeseen.⁴⁰
Vapaa-ajan asuntojen kunto oli varsin vaihteleva ja osassa kylmältä ilmalta antoi
suoja ainoastaan yksinkertainen seinälaudoitus (kts. Kuva 20).⁴¹ Esimerkiksi
Kivinokan kesämajoissa asuminen olikin kiellettyä syyskuun puolesta välistä
lähtien, mutta kieltä rikottiin yleisesti.⁴² Talviasuminen muodostuikin ilmiöksi,
johon Helsingin kaupungin urheilu- ja retkeilylautakunta joutui puuttumaan.⁴³
Kesäasunnoissa ja siirtolapuutarhoissa kuukausittain asuvien perheiden määrä
nousi korkeintaan muutamiin kymmeneen – tutkimusaineistossa esille tulleiden
tapausten määrä jäi muutamaan tapaukseen.⁴⁴ Asuntopulan vakavuudesta
kertoo sinällään se, että huoneenvuokralautakuntien keskuslautakunta päätti
heinäkuun lopulla 1945 tehdä esityksen kaupunginhallitukselle siirtolapuutar-
tarhojen tarkastamisesta ja niiden kunnostamisesta talviasunnoiksi.⁴⁵ Asia ei
kuitenkaan edennyt, sillä asuntojen kunnostaminen olisi tullut kalliiksi, ja hanke
kohtasi myös vastustusta Helsingin siirtolapuutarhayhdistyksen taholta.⁴⁶

34. Kts. esim. Asuntohakemus 30127, 13.1.1945, EgI:21, HVL, HKA.

35. Asuntohakemus 30103, 13.1.1945, EgI:21, HVL, HKA.

36. Kts. esim. Kantelut 15971, 21.10.1944; 16301, 22.12.1944, Ee:2–3, STM, KA; Asuntohakemukset 29676,
8.1.1945; 30082, 13.1.1945, EgI:21; Asuntohakemus 56106, 27.12.1946, EgI:38, HVL, HKA.

37. Kts. esim. Asuntohakemukset 26834, 24.11.1944; 27391, 30.11.1944; 27597, 20.11.1944, EgI:19–20; 29676,
8.1.1945, EgI:21; 56056, 28.12.1946; 5662, saapunut 14.1.1947, EgI:38, HVL, HKA.

38. Kirje 3962, 11.1.1945, Ea:7, HVL, HKA.

39. Asuntojentarkastustoimiston vuosikertomus 1945, Db:2, HKA; Keskuslautakunta 13.3.1947:14, 193\$, Ca:4,
HVL, HKA. Kts. tapausesimerkinä asuntojentarkastustoimiston tarkastusraportti 27.11.1944, Da:9, HKA.

40. Kts. asuntohakemus 56657, 15.1.1947, EgI:38, HVL, HKA.

41. Kirje 2660, 1.11.1944, Ea:5, HVL, HKA.

42. Asuntohakemus 56265, 3.1.1947, EgI:38, HVL, HKA.

43. Kts. esim. Helsingin kaupungin urheilu- ja retkeilylautakunnan toimituskirja 26.11.1947, 297\$. Liitetty
Asuntohakemukseen 56265, 3.1.1947, EgI:38, HVL, HKA.

44. Asuntohakemuksista kts. 27203, 29.11.1944; 27726, 4.12.1944, EgI:19–20; 56077, 24.12.1946; 56265, 3.1.1947,
EgI:38, HVL, HKA. Asukkaiden määrästä kts. asuntojentarkastustoimiston vuosikertomus 1949, 3, Db:5,
HKA.

45. Keskuslautakunta 31.7.1945, 254\$, Ca:1, HVL, HKA.

46. Kts. Keskuslautakunta 4.9.1945, 276\$, Ca:1, HVL, HKA.

Majoitustilaa löydettiin myös kerrostalojen ja puutalojen yleisistä tiloista sekä kellareista. Asuinrakennusten tekniset tilat saattoivat olla sinällään siistejä mutta kylmiä ja ikkunattomia tiloja. Asunnonhakijoiden kuvausten perusteella varsinkin maanpinnan alla sijaitsevilla kellareissa asuminen koettiin hyvin epämiellyttävänä. Asuintilat jäivät useimmiten pimeiksi, sillä valoa huoneisiin tarjosivat vain pienet ikkunat, jotka sijaitsivat katon rajassa. Huoneiden epäviihtyisyyttä lisäsivät kylmyyden ja kosteuden lisäksi käytetyt materiaalit, kuten sementti.⁴⁷ Aiemmasta varastointikäytöstä johtuen puulattiat saattoivat olla lahoja.⁴⁸ Kosteuden ja pimeyden vuoksi maanpinnan alapuolella sijaitsevilla tiloissa oli lisäksi tavallisia asuntoja enemmän syöpäläisiä, kuten lutikoita ja täitä sekä rottia. Pienten lasten vanhemmat huolestuivat varsin luonnollisesti mainitutunlaisten asuntojen epäterveellisyydestä.⁴⁹

5.1.2 Energiapula ja kylmenevät helsinkiläisasunnot

Asumisen viihtyvyyteen ja terveellisuuteen vaikuttivat paitsi asuntojen fyysiset puutteellisuudet, myös lämmitykseen liittyvät ongelmat. Helsinkiläiset joutuivat muiden isojen asutuskeskusten asukkaiden tavoin kärsimään viileistä ja kylmistä asunnoista.⁵⁰ Lisäkiusaa kaupunkilaisille aiheutti kylmyyden lisäksi lämpimän veden puute. Kylmien asuntojen johdosta tuuletuksessa säästettiin, mikä lisäsi entisestään huoneilman tunkkaisuutta ja huonoa laatua. Kaupungin ylilääkäri T. W. Wartiovaara arvioikin, että puutteellinen lämmitys lisäsi huomattavasti asuntopulan terveydellisiä vaaroja.⁵¹ Helsingin polttoainepäällikkö puolestaan halusi kiinnittää päättäjien huomion siihen näkemäänsä uhkaan, että jos Helsingin asuntoja ei kyettäisi riittävästi lämmittämään, asukkaiden keskuudessa saattaisi nousta levottomuuksia.⁵² Näin vakavaksi ei Helsingin lämmitystilanne mennyt, mutta asuntojen kylmyys aiheutti todellista haittaa tietyille riskiryhmille, erityisesti pienille lapsille, sairaille ja kotihoitoa tarvitseville. Asuntojen kylmyyteen vaikutti osaltaan rakentamisen pysähtyminen. Osassa rakennuksista päätyeinä jäi vaillinaiseksi rakentamatta jääneen naapuritontin johdosta, minkä vuoksi satojen rakennusten kylmäneristys jäi puutteelliseksi.⁵³

47. Asuntohakemus 27498, 1.12.1944, EgI:19-20, HVL, HKA.

48. Asuntohakemus 30103, 13.1.1945, EgI:21, HVL, HKA.

49. Kts. esim. Asuntohakemukset 27181, 28.11.1944, EgI:19-20; 30103, 13.1.1945, EgI:21, HVL, HKA. Kts. lääkärin näkemyksestä Pirilä & Kilpiö 1948, 821.

50. Polttoainepäällikkö 25.10.1946 Kansanhuoltoministeriölle, Fa:5, Polttoainepäällikön toimisto, HKA.

51. HS 3.4.1947 Lämmittämättömät huoneet pikkulapsille hengenvaarallisia”.

52. Polttoainepäällikkö 28.2.1945 Suomen Puunjalostusteollisuuden Keskusliitolle, Fa:5, Polttoainepäällikön toimisto, HKA.

53. Asuntojentarkastustoimiston vuosikertomus 1944, Db:1. Vrt. Åström 1999, 89. Eräs muistelijä toi esille, että jos joku talon asukkaista säästi lämmityksestä, se havaittiin myös viereisissä asunnoissa.

Helsingin asunnoista suurin osa lämmitettiin keskuslämmitteisesti, eli asuntojen lämpöpattereihin johdettiin kuumaa erityisestä lämpökeskuksesta. Uunilämmitystaloissa lämmitys tapahtui asuntokohtaisesti ja esimerkiksi liesien, uunien, kakluunien tai takkojen avulla. Keskuslämmitteisiä asuntoja oli kanta-kaupungin alueella syksyllä 1946 noin 61 000 ja uunilämmityshuoneistoja kanta-kaupungin alueella oli vajaa 26 000.⁵⁴ Lämmitystavasta riippumatta asuntojen kylmyydestä kärsittiin hyvin laaja-alaisesti.

Asuntojen lämmityksen ongelmat johtuivat sekä energian saatavuuden että tuotannon ongelmista. Välittömästi välirauhan solmimisen jälkeen kivihiiilen ja koksen tuonti loppui kokonaan, ja keskuslämmitystalojen lämmityksessä oli siirryttävä polttopuiden varaan. Polttopuidenkin suhteen koettiin kuitenkin saatavuusongelmia, minkä lisäksi halkolämmityksen teho oli 10–15 prosenttia huonompi kuin kivihiilellä ja koksilla. Lisäksi jaettavan puun vesipitoisuus oli korkea. Keskuslämmityslaitoksille jaettiin pääasiallisesti tuoretta ja kosteata teollisuuspuuta.⁵⁵ Yhdessä edellä mainitut tekijät johtivat siihen, että keskuslämpökattiloita ei yksinkertaisesti saatu riittävän lämpimiksi, mikä johti asuntojen huonelämmön laskuun.⁵⁶ Normaalikulutuksesta jouduttiin säästämään lisäksi noin 20 prosenttia, mikä näkyi muun muassa vuorokausittaisten lämmitysaikeiden lyhenemisenä.⁵⁷ Kansanhuollon lämmönvalvonta piti keskuslämpötalojen hyväksyttävänä asuntolämpötilana +13–+15 astetta, ja tämä oli myös se lämpö, johon kaupunkilaisten piti talvikuukausina sopeutua.⁵⁸

Uunilämmitteisissä asunnoissa asukkaat vastasivat pääosin itse omista lämmityskustannuksistaan. Keskuslämpötalojen tavoin kuitenkin myös uunilämmitteisten asuntojen energiankulutusta säännösteltiin rajoittamalla polttopuiden saatavuutta. Uunilämmitteisten asuntojen halkojen jakelu tapahtui uunilukumäärän ja henkilölukumäärän perusteella. Esimerkiksi 2 huoneen (sis. uuni ja liesi) asunnossa asuva nelihenkinen perhe sai koko vuoden lämmitystarvetta varten ostaa 10 m³ halkoja.⁵⁹ Vaikka lämmitys muodosti välttämättö-

54. Kts. Keskuslautakunta 16.10.1946, Ca:3, HVL, HKA. Helsingin polttoainepäällikkö arvioi uunilämmitteisten asuntojen määrän korkeammaksi, noin 28 000:ksi, ja keskuslämmitystalojen määrän hieman alhaisemmaksi, noin 58 000:ksi. Kts. PM Polttoaineen säännöstelystä Helsingin kaupungissa 7.2.1946, s. 4, Fa:6, Polttoainepäällikön toimisto.

55. Puun vesipitoisuus kohosi 55–60 prosenttiin. Kts. PM Polttoaineen säännöstelystä Helsingin kaupungissa 7.2.1946, s. 5, Fa:6, Polttoainepäällikön toimisto.

56. Kts. PM Polttoaineen säännöstelystä Helsingin kaupungissa 7.2.1946, s. 5, Fa:6, Polttoainepäällikön toimisto.

57. Kts. esim. KHKK, Asuntojentarkastus 1946, 68; HS 28.2.1945, Keskimäärin rakennuksia lämmitettiin päivittäin noin 9 tuntia.

58. Asuntojentarkastustoimiston vuosikertomus 1945, 11, Db:2; 1946, 68, Db:3, HKA. Taloyhtiöt pyrkivät myös säästämään lämmityksessä, sillä kuten jo edellisessä luvussa tuotiin esille, eivät vuokratulot riittäneet kattamaan talojen ylläpitokustannuksia; vuosista 1937/1937 keskuslämmitystalojen lämmityskustannukset nousivat 540 prosenttia, mutta vuokrat vain 30 %. Kts. Kts. VP 1947, TA 35 Honkala ym., 131; Pihkala 1982, 351–352.

59. Keittiölieden osalle varattiin määrästä laskennallinen 6 m³. Kts. PM Polttoaineen säännöstelystä Helsingin kaupungissa 7.2.1946, s. 4, Fa:6, Polttoainepäällikön toimisto; Vrt. Sosiaalinen aikakauskirja 1947:11–12, 402 jossa uusiin elinkustannusindeksilaskelmiin sisällytettiin polttopuita 11 m³.

myysmenon, saattoivat vanhukset, yksinhuoltajat ja invalidiperheet joutua taloudellisista syistä karsimaan myös lämmityksestä, mikä kylminä vuodenaikoina lisäsi entisestään asuntojen kylmyyttä.⁶⁰ Asuntojen huono kunto, heikko eristys ja siihen liittyvä lämpöhukka lisäsivät osaltaan lämmitysmenojen osuutta kokonaismenoista. Vuoden 1946 lopulla alkaneiden niin sanottujen vuokramaksulakkojen yhteydessä Koskelan parakkiasuntojen asukkaat esittivät, että heidän kuukausituloistaan (6 000–8 000 mk/kk) lämmitykseen kului reilusti yli 10 prosenttia tuloista.⁶¹ Sosiaalisen tutkimuslaitoksen keväällä 1945 keräämien tietojen perusteella halkomenojen osuus työläisten kuukausittaisista menoista jäi keskimääräisesti noin 2,6 prosenttiin, joten väitetyt erot lämmityskuluissa olivat huomattavia.⁶²

Kaupunkilaiset kykenivät lieventämään asuntojensa kylmyyttä ensiksi erillisten sähkölämmittimien avulla, mutta niiden käyttö kiellettiin pääosin jo syksyllä 1945. Lisälämmitys sallittiin ainoastaan öisin aikavälillä 23–6 ja lauantai- ja sunnuntai-iltapäivisin. Kokonaan sähkön käyttäminen huonelämmitykseen kiellettiin sähköpulasta johtuen 15.10.1946 alkaen.⁶³ Kokonaisuudessaan sähkön säännöstely jatkui kesään 1948 saakka ja vielä senkin jälkeen huoneiden lämmitäminen erillisillä sähkölämmittimillä oli kiellettyä.⁶⁴ Lisäongelmia asuntojen lämmitykselle, varsinkin vuoden 1944 lopulla, loivat jo edellisessä luvussa kuvaillut pommitusvauriot. Tutkimusten perusteella huonosti eristetyt ja yksinkertaiset ikkunat lisäsivät asuntojen polttoainekulutusta 20–25 prosenttia.⁶⁵ Asukkaat kokivat ikkunavaurioiset asunnot myös kylmiksi, hakijoiden kuvauksen perusteella lämpö jäi jopa alle 14 asteen.⁶⁶

Kylmyys asunnoissa ei ollut onneksi jatkuvaa. Erityisesti puutalojen asunnot saattoivat tulla niitä lämmitettäessä jopa kuumiksi, mutta lämmityksen loppuessa lämpötila saattoi, varsinkin huonosti eristetyissä asunnoissa ja pakkasöinä, laskea hyvin nopeasti. Kylmyyden sietämisen lisäksi asukkaiden oli sopeuttava myös lämpötilojen nopeaan vaihteluun.⁶⁷ Vaatteiden lisääminen ja

60. Vanhusten ja sotainvalidiperheiden heikosta asemasta kertovat muun muassa Helsingin asevelipiirille lähetetyt anomukset, joissa tyypillisesti haettiin avustusta polttopuiden hankkimiseen. Kts. Helsingin asevelipiiri, Avustusanomuksia 1941–1945, KA. Kts. myös Helsingin sotainvalidien kodissakävijöiden huomiot, Ha:3, Helsingin sotainvalidien arkisto, KA. Vrt. Peltola 2008, 103–107.

61. Lokakuussa 1946 kuutio kotinajettuja koivuhalkoja maksoi 576 markkaa. Lämmityskustannusten esitettiin nousevan noin 1 000–1 500 markkaan kuukaudessa. Kts. Elinkustannusten muutokset loka- ja marraskuussa 1946, Sosiaalinen aikakauskirja 1946:11–12; SKDL:n Helsingin kaupungin kunnallistoimikunta 22.10.1946 Vuokratarkastuslautakunnalle, Kaupunginhallituksen asiameistoimiston arkisto, HKA.

62. Helsingissä keskuslämmityksen yleisyys laski halkomenojen osuuden vielä pienemmäksi, 1,1 prosenttiin kaikista menoista. Kts. Elinkustannustutkimus keväällä vuonna 1945 (1946), 366; Sosiaalinen Aikakauskirja 11–12 (40); Vastaavasti Helsingissä kaasumenot olivat muuta maata suuremmat. Polttopuunmenojen osuus kuluista kasvoi tulevina vuosina, kts. esim. Sosiaalinen aikakauskirja 1947:11–12, 402.

63. Kts. lämmitysajoista Asuntojentarkastus 1945, 11; Asuntojentarkastus 1946, 68; Schönach 2008, 55.

64. Schönach 2008, 55.

65. Kts. Polttoainepäällikön kirje 7.7.1944 Valtion teknillisen tutkimuslaitoksen rakennustaloudellisen osaston arkitehdille O. Gripenbergille, Fa:4, Polttoainepäällikön toimisto, HKA.

66. Kts. esim. Kirje 2669a, 2.11.1944, Ea:5, HVL, HKA.

67. Kts. lämpötilanvaihteluja koskevasta terveystarkastuksesta Collins 1993. Vrt. Kumpulainen 1999, 140.

KUVA 21. Klapikauppaa Kampin torin lähetyvillä. Kuva vuodelta 1949 tai 1950. Kuvallähde: HKM, kuvaaja Eino Heinonen.

vähentäminen auttoi luonnollisesti asukkaita säätelemään kehonsa lämpöä. Kylmyyden kokemuksiin vaikutti paitsi pukeutuminen myös kylmyydelle altistumisen kesto sekä ilman kosteus ja asunnon vetoisuus. Yksittäisten asuntojen sisälläkin saattoi olla hyvin suuria lämpötilaeroja, ja huonokuntoisissa ja ahtaissa asunnoissa osa yöpyjistä saattoi joutua nukkumaan myös kylmiksi tiedetyissä kohdissa.⁶⁸ Kaupungin ylilääkäri yritti antaa kaupunkilaisille joitakin neuvoja kylmyyttä vastaan, ja hän kehotti helsinkiläisiä ennen kaikkea lämmittämään vuoteensa illalla. Sähköpulan oloissa vuoteenlämmittäjäksi kelpasi lämpötyynyn sijaan myös kuumalle vedellä täytetty ja vaatteeseen kiedottu Alkon pullo. Peitteiden lisäämisen lisäksi huomiota tuli kiinnittää myös patjan lisäeristämiseen.

Kylminä kausina kaupunkilaiset halusivat pitää niukasta lämmöstään kiinni, mikä näkyi muun muassa tuulettamisen vähentymisenä. Toimenpiteen seurauksena viileät tai jopa kylmät asunnot muuttuivat kosteiksi, ja huoneilman hiilidioksidipitoisuus kasvoi. Heikentyvä ilmanlaatu paitsi aiheutti tunkkaisuuden tunnetta, saattoi synnyttää asukkaille päänsärkyä ja väsymystä. Ilman epämiellyttävyyttä lisäsivät myös ihmisten omat hien ja muiden eritteiden hajut sekä asumisen toimintojen, kuten ruuanlaiton tai vaippapyykin aiheuttamat käryt.⁶⁹ Huonon tuuletuksen ongelmat nousivat niin yleisiksi, että Helsingin asuntojentarkastustoimiston johtaja Kerttu Rytönen pyrki valistamaan asukkaita sekä sanomalehtien että yleistajuisten terveystieteen palstoilla. Samanaikaisesti Rytönen oli kuitenkin tietoinen asuntojen lämpimänä pitämisen ongelmista.⁷⁰ Asukkaat olivat usein tuskallisen tietoisia asuntojensa huonosta ilmasta, olo oli kuin ”hevostallissa”⁷¹, mutta lämpö koettiin kuitenkin tärkeämmäksi.⁷² Huonosta ilmasta kärsivät erityisesti perheet, jotka joutuivat järjestämään tilapäisen majoituksen esimerkiksi työpaikan yhteydestä. Eräissäkin tapauksissa perhe joutui nukkumaan mattokutomon takahuoneessa, johon kantautui jatkuvasti pölyä työtiloista.⁷³

Asuntojentarkastustoimiston tilastojen mukaan vuosittain vähintään noin 50–100 helsinkiläisasunnossa kärsittiin asuntojen rakenteellisiin ongelmiin liittyvistä kylmyysongelmista, mutta todellisuudessa luku lienee ollut huomattavasti suurempi. Asuntojentarkastustoimisto tilastoi puutteelliset asunnot vain niiden pahimman puutteellisuuden perusteella.⁷⁴ Paitsi asuntojentarkastajat myös koti-

68. Kts. Collins 1993, 83.

69. Hilska 1950, 37; Viikkosanomat 1944:10, 19–20.

70. Asuntojentarkastustoimiston vuosikertomus 1945, Db:2, HKA.

71. Kts. esim. asuntohakemus 56487, 10.1.1947, Egl:38, HVL, HKA.

72. Vrt. Waris 1973, 168–169.

73. Kts. Kantelu 16243, 12.12.1944, Ee:2–3, STM, KA. Työpaikan yhteydessä asumisesta kts. esim. asuntohakemukset 26834, 24.11.1944; 27391, 30.11.1944; 27597, 20.11.1944, Egl:1920; 29676, 8.1.1945, Egl:21; 56056, 28.12.1946; 56623, 14.1.1947, Egl:38, HVL, HKA.

74. Kylmyysongelmat johtuivat varsin yleisesti rakennusvirheestä, esimerkiksi rakennuksen pääty jäi liian vähäiselle eristykselle. Kts. esim. Asuntojentarkastustoimiston vuosikertomus 1944, 4, Db:1, HKA.

käyntejä tehneet lääkärit nostivat esille nukkumapaikkojen epäterveellisyyden. Asukkaat kärsivät muun muassa vilustumisoireista, kipeytyvistä silmistä, pitkityvistä yskästä ja virtsarakon tulehduksista.⁷⁵

Tuuletuksen ongelmia lisäsivät kunnollisten ilmanvaihtoventtiilien puutteet. Kun tuulettaminen jouduttiin toteuttamaan ikkunoita avaamalla, oli seurauksena kylmää vetoa, minkä varsinkin pikkulapsiperheissä koettiin aiheuttavan lapsille yskää ja nuhaa.⁷⁶ Myös aikuiset kärsivät vedosta, jonka nähtiin pitkityessään aiheuttavan nenäontelotulehduksia, kroonista päänsärkyä sekä muun muassa reumaattisia kipuja.⁷⁷ Tuuleuksesta säästäminenkin ei aina riittänyt pitämään asuntoja riittävän lämpiminä. Varsinkin kulmahuoneistoissa, joissa seinät ja mahdollisesti katto rajoittuivat kylmiin tiloihin, kärsittiin kylmyydestä. Esimerkiksi vuonna 1938 rakennetussa melko uudessa 2-kerroksisessa kivirakennuksessa sijaitseva perhe joutui joulukuussa 1947 heräämään aamuisin 10 asteen lämpötilaan, joka päivällikään ei noussut yli 15 asteen. Perheen aikuiset nostivat asuntohakemuksessaan esille, että mainittujen lämpötilojen vallitessa oli 1-vuotiaan lapsen vilustumista vaikeata välttää.⁷⁸ Ongelmaksi nousi lisäksi se, että lapset saattoivat potkia yöllä peittonsa pois, mikä altisti heidät entisestään kylmyydelle.⁷⁹ Ääritapauksissa kovien pakkasten aikaan saattoivat asuntojen sisäseinät olla kovassa ja paksussa huurteessa.⁸⁰

Varsinkin puusuojiin ja saunarakennusten lämmöneristys oli olematonta, sillä tiloja ei rakennettu pysyvään asumiskäyttöön. Myös ullakkotilat jäivät useimmiten kylmiksi, sillä talojen eristyksessä huomio kohdistettiin sisäkattoon.⁸¹ Kivinokan majojen kaltaisissa huonosti eristetyissä tilapäismajapaikoissa lämpö pysyi yllä ainoastaan lämmityksen aikana ja nukkumaan mentäessä huoneet jäähtyivät nopeasti. Eräällä hakijaperheellä oli 6- ja 2-vuotiaat pojat, joista nuorempi, äidin suureksi huoleksi, tuntui kylmän yön jälkeen aamulla aivan ”jääkalikalta”.⁸²

75. Kts. Asuntohakemukset 26555, 22.11.1944. Lääkärintodistus 13.12.1945, H. Blomberg, Käpylän aluelääkäri; 27198, 29.11.1944. Tarkastajan lausunto 4.12.1946, Egl:19-20; 30208, 15.1.1945. Asuntojentarkastustoimiston lausunto 14.9.1945; 30096 13.1.1945, Lääkärintodistus 21.3.1946, Egl:21, HVL, HKA; 56478, 10.1.1947, Egl:38, HVL, HKA. Lapsen silmäoireista kts. esim. 56478, 10.1.1947, Egl:38, HVL, HKA.

76. Asuntohakemukset 27441, 1.12.1944; 27658, 2.12.1944, Egl:19-202; 30082, 13.1.1945, Egl:21; 56325, 7.1.1947, Egl:38, HVL, HKA.

77. Kts. Liikeapulaisten kirje 131 3.11.1944 Polttoainepäällikölle, Fa:4, Polttoainepäällikön toimisto, HKA.

78. Asuntohakemus 56263, 3.1.1947, Egl:38, HVL, HKA.

79. Kts. esim. asuntohakemus 29808, 10.1.1945, Kirje hvl 3.1.1948, Egl:21, HVL, HKA.

80. Kts. asuntohakemus 56668, 18.1.1947, Kirje HVL 7.12.1947, Egl:38, HVL, HKA. Vrt. Annikki Aarresuo 1947, 30.

81. Kts. ullakkotiloista esim. Kantelu 16700, 9.7.1946, Liite asuntojentarkastustoimiston lausunto 24.8.1945, Ee:23, STM, KA; Asuntohakemus 27568, 21.11.1944, Liite. Lääkärintodistus 23.7.1945, Egl:19-20, HVL, HKA. Kts. puuvajoista, saunoista ym. puurakenteisista tiloissa asumisesta esim. kantelut 15971, 21.10.1944; 16301, 22.12.1944, Ee:2-3, STM, KA; Asuntohakemukset 29676, 8.1.1945; 30082, 13.1.1945, Egl:21, HVL, HKA.

82. Asuntohakemus 56265, 3.1.1947, Kirje 13.10.1947, Egl:38, HVL, HKA.

KUVA 22. Kivinokan mökki vuodelta 1948. Kuvallähde: Kansa, kuvaaja Yrjö Lintunen.

Asuntojen kylmyysongelmiin liittyivät kiinteästi myös kosteusongelmat. Ne nousivat niin suuriksi, että lattioita jouduttiin jopa kuivaamaan tiivistyvän kosteuden johdosta.⁸³ Nykykäsityksen mukaan asunnot kärsivät kosteusvaurioista. Vauriot näkyivät seinien ja tapettien kosteusläiskinä, mustumisena sekä irtoamisena ja ajan myötä esille tulevana homekasvuna.⁸⁴ Kosteat ja homeiset asunnot koettiin paitsi epäviihtyisiä myös epäterveellisinä, homeisissa asunnoissa asukkaat joutuivat sietämään ”tunkkasen paha hajua”.⁸⁵ Asukkaiden lisäksi lääkärit ja terveydenhoitolautakunnan alaiset asuntojentarkastajat nostivat esille homeisten asuntojen haitallisuuden.⁸⁶ Nykykäsityksen mukaan infektioita aiheuttavat virukset viihtyvätkin hyvin kosteudessa ja kosteissa tiloissa.⁸⁷

83. Asuntohakemus 29112, 29.12.1944, Liite. Asuntojentarkastustoimiston lausunto 26.3.1945, EgI:19–20, HVL, HKA.

84. Kajanne et. al. 2002, 13.

85. Kts. Asuntohakemus 30208, 15.1.1945, EgI:38, HVL, HKA.

86. Kts. esim. Asuntohakemukset 26555, 22.11.1944, Liite. Lääkärintodistus 13.12.1945, H. Blomberg, Käpylän aluelääkäri; 27198, 29.11.1944, Liite. Asuntojentarkastustoimiston lausunto 4.12.1946; 29112, 29.12.1944, Liite. Asuntojentarkastustoimiston lausunto 26.3.1945, EgI:19–20, HVL, HKA. Asuntohakemus 29799, 10.1.1945, Liite. Asunnotarkastajan lausunto 17.3.1945, EgI:21, HVL, HKA; Kantelut 16654, 4.7.1946, Liite. Asuntojentarkastustoimiston lausunto 14.3.1946, Ec:23, STM, KA.

87. Hunt 1993, 54.

5.2 ASUNNOT TERVEYDENHOIDON JA HOIVAN YMPÄRISTÖINÄ

5.2.1 Asukkaat terveystensä hoitajina

Tyydyttävät asunnot tarjosivat mahdollisuuksia monien päivittäisten tarpeiden tyydyttämiseen. Eräs keskeisimpiä tarpeita oli mahdollisuus hoitaa ja ylläpitää henkilökohtaista hygieniaa ja terveyttä. Asuntojen tuli tarjota suojaa luonnonvoimilta ja niiden tuli olla siten varusteltuja, että ne tarjosivat riittävät pesumahdollisuudet. Lisäksi, varsinkin elintarvikeniukkuuden vallitessa helsinkiläiset arvostivat päivittäisessä arjessa toimivia ruuanlaitto- ja ruuansäilytyspaikkoja. Näyttää myös siltä, että varsin laajalti, yhteiskunnallisesta asemasta riippumatta, kaupunkilaiset arvostivat asuntojen siisteyttä. Esimerkiksi kaupungin viranomaisten suorittamat, muun muassa köyhäinhoidon avunsaajien ja tuberkuloottisten potilaiden asunto-oloja käsittelevät tutkimukset toivat esille, että asiakkaiden enemmistö piti asuntonsa hyvin siistinä.⁸⁸ Aiempien vuosikymmenten sosiaalihygieeninen valistus muuttui kaupunkilaisten arjessa jo sisäistetyiksi ajattelutavoiksi ja normeiksi.⁸⁹

Peseytymisen tarpeet olivat erityisen suuret ruumiillista työtä tekevien asukkaiden keskuudessa, mutta yhtä lailla pesumahdollisuuksia tarvitsivat leikeissä likaantuneet lapset ja siivouksesta päävastuun kantaneet perheenäidit. Yleisesti ottaen pesumahdollisuudet helsinkiläisasunnoissa olivat hyvät: vuonna 1938 Helsingin asunnoista noin 87 prosenttia oli varustettu vesijohdolla, ja lähes yhtä monesta asunnosta löytyi viemärijohto.⁹⁰ Henkilökohtaisen hygienian ylläpidon lisäksi vesijohdot ja viemärointi säästivät huomattavissa määrin kotitöihin kuluva työtä. Suurena kaupunkina Helsingistä löytyi myös tuhansia asuntoja, joissa ei ollut mitään mukavuuksia. Vuoden 1950 väestölaskenta toi esille, että kantakaupungin alueella oli vajaa 6 700 (pääosin uunilämmitteistä) asuntoa, joissa ei ollut viemäriä, vesijohtoa eikä WC:tä.⁹¹ Alueellisesti huonosti varustellut asunnot keskittyivät Kallion alueelle ja Hermannisiin, joissa löytyi suhteellisesti eniten asuntoja ilman mukavuuksia. Etu-Kalliosta löytyi eniten asuntoja ilman mukavuuksia, noin 1 100 asuntoa.⁹² Huonot asuinolot ja köyhyys liittyivätkin edelleen jossakin määrin yhteen. Esimerkiksi Armas Nieminen toi monilapsisia helsinkiläisperheitä käsittelevässä tutkimuksessaan esille, että perheet

88. Kts. esim. HTS 1944, s. 17. Taulukko 9. Terveydelliset epäkohdat tuberkuloottisten asunnoissa; HTS 1945, s. 20. Taulukko 5. Tutkitut tuberkuloosia sairastavien asunnot. Vrt. myös Helsingin Sotainvalidien kodissakävijöiden raportit, Ha:3, Helsingin sotainvalidien arkisto, KA.

89. Kts. esim. Jauho 2007, Saarikangas 1998.

90. SVT XXXII, Kaupunkien asunto-olot vuonna 1938, 15. Keskuslämmitystaloista 53 % oli sellaisia, jotka sisälsivät kaikki mukavuudet, viemärin, vesijohdon, WC:n, lämpimän veden ja kylpyhuoneen. Kts. TKH 1951:II, s. 176 Taulukko IV.

91. TKH 1951:II, s. 176 Taulukko IV.

92. TKH 1951:II, s. 177.

hakeutuivat laitakaupungin matalan vuokratason asuntoihin. Sama päti jossakin määrin myös köyhiin vanhuksiin.⁹³

Hygienian ylläpitoa vaikeutti osaltaan jo aiemmin esille tuotu lämpimän veden säännöstely. Asuntojen sisälle tuleva lämmin vesi oli muualla Suomessa vielä melko harvinaista, mutta Helsingin keskuslämpötaloissa siihen oli jo totuttu. Vuonna 1950 jo 40 prosenttia helsinkiläisasunnoista oli varustettu lämpimällä vedellä.⁹⁴ Sodan päättymisen jälkeisinä vuosina lämmin vesi jäi kuitenkin harvoin koettavaksi ylellisyydeksi. Taloissa, jotka olivat varusteltuja niin sanotuilla Junkers-lämmittimillä, täytyi kotona kylpeminen lopettaa kokonaan kaasunsäännöstelyn johdosta.⁹⁵

Milloin lämmintä vettä tiedettiin tulevan, ihmiset keräsivät pitempään pyykkiä voidakseen hyödyntää käyttöön tulevan veden.⁹⁶ Useimmiten kaupunkilaisten oli turvaututtava veden omaehtoiseen lämmitykseen. Lisääntyvä sähkönkulutus tuotti kuitenkin ongelmia sähkölaitokselle. Sähköpulan estämiseksi käyttöveden lämmitystä lisättiin syksyllä 1946 siten, että lämmintä vettä jaettiin kahtena peräkkäisenä päivänä viikoittain.⁹⁷

Lämpimän veden säännöstely vaikeutti tiskaamisen ja pyykinpesun lisäksi kotona tapahtuvaa kylpemistä, ja seurauksena oli, että Helsingin yleiset saunat ylikuormittuivat. Helsingin saunakapasiteetti oli yleisesti ottaen hyvä, sillä asuntojen hyvästä varustelutasosta huolimatta kylpyhuoneita löytyi ainoastaan noin 40 prosentista helsinkiläisasunnoista. Esimerkiksi vuonna 1946 Helsingin puhelin-yhtiön luettelosta löytyi 54 yhteystietonsa jättänyttä yleistä saunaa. Saunassa käytiin tyypillisesti kerran viikossa.⁹⁸ Lämpimän veden puutteesta aiheutuneen saunojen määrän nopean kasvun nähtiin kuitenkin muuttaneen saunoja aiempaa epähygieenisemmiksi. Ongelmia aiheutti myös saippuan laadun heikentyminen ja sen saannin vaikeutuminen.⁹⁹

Hygieniatason yleinen heikentyminen näkyi muun muassa lastentarhojen lapsien ja kansakoulun oppilaiden yleisen terveydentilan alenemisena. Esimerkiksi lukuvuosina 1945 ja 1946 terveydeltään epätyydyttäväksi katsottujen lastentarhalasten osuuden nähtiin kasvavan jo 43–45 prosenttiin kaikista lapsista. Lastentarhalapsissa todettiin myös sodan päättymisen jälkeisinä vuosina

93. Nieminen 1946. Kts. myös KM 1939:5, 18. Kts. tulojen ja asumistason yhteyttä käsittelevästä julkisesta keskustelusta esim. Tyyne Leivo Larsson, SS 22.9.1945, ”Koteja vanhuksille”. Kts. myös Pulma 2000a, 177; Korpela 1962, 3.

94. Kts. SVT C102:3, 7 Taulukko 2. Vuonna 1950 noin 44 prosenttia asunnoista oli varustettu myös kylpyhuoneella.

95. Junkers vedenlämmittimet toimivat siten, että kaasuliekki kuumensi laitteen putkiston läpi virtaavan veden.

96. Helsingin kaupungin sähkölaitos 21.12.1946, Fa:6, Polttoainepäällikön toimisto, HKA.

97. Kansahuoltoministeriön puu- ja polttoaineosasto 13.9.1946 Sosiaaliministeriölle, Fa:6, Polttoainepäällikön toimisto, HKA.

98. Kts. Modeen 1951. Näin oletettiin ainakin elinkustannustutkimuksissa.

99. Häggblad 1945, 254–255.

aiempaa enemmän ihottumaa ja syyhyä. Ihottumasta kärsi vuonna 1945 noin 8 % lastentarhojen lapsista.¹⁰⁰ Kansakoululaisten kohdalla tilanne oli kuitenkin vaikeampi, eräänä kuukausina oppilaiden tarkastuksissa todettiin jopa 10 prosentilla täitä, ja tilanteen nähtiin aiheutuvan vaatteiden, lämpimän veden ja pesuaineiden puutteesta.¹⁰¹

Sodan päättymisen jälkeen syyhytapausten määrä kohosi kokonaisuudessaan huomattavasti niin Helsingissä kuin koko maan laajuisesti (kts. Taulukko 5.2). Kun vuonna 1944 syyhytapauksia todettiin Helsingissä noin 5 200 (koko Suomessa vajaa 28 000), niin ensimmäisenä rauhanvuonna 1945 tapausten määrä nousi noin 7 200:een (koko Suomessa 46 000). Vielä seuraavana vuonna tapausten määrä pysyi hyvin korkeana lähtien laskuun vasta vuonna 1947.¹⁰² Syyhyn aiheutti ihmisten syyhypunkki, joka siirtyi perheenjäsenistä toisiin paitsi ihokosketuksen myös vaatteiden välityksellä. Tyypillisiä syyhyn oireita olivat kutina ja pieninäpyyläinen ihottuma, joka johtui ihon herkistymisestä punkille ja sen eritteille.¹⁰³

Ihotautien lisääntymiseen vaikutti hygieenisten ongelmien lisäksi ahtaasti asumisen yleistyminen. Helsingin yliopiston lastensairaalan lääkäri Risto Pätiälä teki vuonna 1951 ihotautien yleistymistä käsittelevän tutkimuksen. Pätiälä nosti esille, että asunnoissa, joissa huonetta kohden asui kaksi tai kolme henkeä, oli syyhyä yli kaksinkertaisesti verrattuna asuntoihin, joissa huonetta kohden asui henkilöitä yksi tai vähemmän.¹⁰⁴

TAULUKKO 5.2. Erinäisten tartuntatautien tapaukset Helsingissä vuosina 1943–1949.

	1943	1944	1945	1946	1947	1948	1949
syyhy	5 702	5 213	7 214	7 084	3 452	1 544	656
influenssa	3 000	1 781	1 265	1 907	4 802	1 625	7 473
kurkkumätä	1 197	871	1 210	934	331	223	39
pikkulavan-tauti	217	71	1 860	289	234	92	144
vesirokko	263	73	489	834	533	476	383

Lähteet: SVT XI Lääkintölaitos 1955, s. 8–27, Taulukko 9. Erinäisten tartuntatautien tapaukset lääneittäin vuosina 1939–1952.

100. Kts. HKO 1945/46–1946/47, 17. Syyhytapausten määrä jäi kuitenkin lukumääräisesti vähäiseksi, 13 tapaukseen.

101. Kts. 16.7.1945 Yömajakomitea.

102. Kts. SVT XI Lääkintölaitos 1955, s. 7 Taulukko 8. Tartuntatautien tapaukset vuosina 1939–1952.

103. Lyytikäinen et. al. 2002, 2017.

104. Pätiälä 1951, 423. On huomattava, että valtion laitoksena lastensairaalassa hoidettiin myös maaseudulta ja muista kaupungeista tulleita potilaita.

Helsinkiläisasunnoissa kärsittiin jonkin verran syöpäläisistä, kuten luteista sekä torakoista, mutta ongelma ei noussut erityisen suureksi. Varsinkin tehokkaaksi hyönteismyrkyksi osoittautuneen DDT:n tulo helpotti monien tarttuvien tautien ehkäisyä. Asuntojentarkastustoimistolle ilmoitettiin syöpäläisistä pääosin lautakuntien asunnonosoitusten yhteydessä, ja esimerkiksi ajanjaksolla 1945–1948 ilmoituksia tehtiin vuosittain vain 10–20. Syöpäläistapausten todellinen määrä lienee kuitenkin ollut huomattavasti asuntojentarkastustoimiston tilastointeja yleisempää. Esimerkiksi Turun asunnontarvitsijoiden asuinoloja käsittelevässä tutkimuksessa tuotiin esille, että 12 % tutkituista asunnonhaki-joista (N= 952) kärsi syöpäläisistä, lähinnä luteista, olemassa olevissa asunnoissaan.¹⁰⁵ Luteet eivät olleet kovin vaarallisia, sillä ne eivät levittäneet tauteja, mutta asumisen viihtyvyyteen ne vaikuttivat varsin huomattavasti. Liikkuessaan luteet päästivät ääntä ja ne imivät öisin asukkaista verta jättäen jälkeensä kutisevia näppyliöitä, rakkuloita tai laajempia punaisia läiskiä. Syöpäläisten esiintyminen asunnossa olikin hyväksyttävä syy kieltäytyä esimerkiksi huoneenvuokralautakunnan osoituksesta.¹⁰⁶ Luteista kärsittiin erityisesti vanhoissa puutaloissa, sillä puinen rakenne halkeamiseen ja rajoineen suosi syöpäläisten esiintymistä.¹⁰⁷ Yleisemmäksi ongelmaksi syöpäläiset muodostuivat yömajoiissa, parakeissa ja muissa yhteismajoitustiloissa, joissa asukasmäärä oli suuri ja sängyt lähellä.¹⁰⁸ Yömajojen täiöngelmasta päästiin Helsingissä eroon, kun yömajojen asukkaat velvoitettiin osallistumaan muutaman viikon välein järjestettyyn täisaunoiutukseen, josta vastasi Helsingin desinfiointilaitos.¹⁰⁹ Desinfiointilaitos tarjosi palveluitaan myös kaikille kaupunkilaisille.¹¹⁰

Yhdessä asumisen yleistyminen merkitsi sitä, että asuntojen siistinä pitäminen ei ollut aina asukkaiden omissa käsissä. Asuutopulan oloissa alivuokralaiset joutuivat hakeutumaan myös asuntoihin, joiden siisteydestä asukkaat eivät pitäneet huolta, ja jotka eivät olleet syöpäläisistä vapaita (vrt. Kuva 21).¹¹¹ Muiden asukkaiden epäsiisteys saatettiin kokea psykologisesti hyvin raskaana, jos omat siisteyttä koskevat odotukset ja normit olivat korkealla. Asunnot olivat jossakin määrin myös identiteetin rakentamisen välineitä, ja toisaalta niiden nähtiin luovan kuvaa asukkaiden arvoista ja saavutuksista.¹¹² ”Köyhän hajua” levittävää asuntoa saatettiin pitää häpeällisenä, osoituksena esimerkiksi perheen-

105. Kts. Kasanen & Karhi 1953, 795.

106. Kts. esim. Asuntohakemukset 27181, 28.11.1944; 29045, 28.12.1944, EgI:19–20, HVL, HKA.

107. Forsius 2008.

108. Kts. KM 16.7.1945 Yömajojen olojen parantaminen, 6; Viljo Rantasalo 1944, 300; Ns. Kampin parakkien tilanteesta Keskuslautakunta 14.1.1947:3, 19§.

109. Kaupunginvaltuusto 19.6.1946, No 22, valtuutettu Bruunin ym. sekä valtuutettu Meltin ym. aloitteet kalliosuoiin sijoitettujen yömajojen olojen parantamisesta, s. 354–355.

110. HS 30.6.1945 ”Thotaudit suuresti lisääntyneet. Erikoislääkärien lukumäärä vähentynyt, sairaalapaikkoja liian vähän.”

111. Kts. esim. Kantelu 6201, 9.12.1944, Ee:2–3, STM, KA.

112. Evans et. al. 2003, 492.

KUVA 23. Vegankadulla sijaitseva epäsiistissä kunnossa pidetty hellahuone, kuvattu 2.4.1951. Ruuanlaittoon ja peseytymiseen vaadittavat kattilat ja sangot jätettiin yleisesti esille, sillä keittiöiden säilytystilat olivat vaatimattomia. Kuvalähde: Rikosmuseo/Keskusrikospoliisi.

äidin saamattomuudesta.¹¹³ Joissakin tapauksissa asuntojen siisteys ja raikkaus saattoivat olla terveydellisiä vaatimuksia. Eräs keuhkovikainen päävuokralainen syytti terveytensä heikentymisestä alivuokralaista, joka ei suostunut laisinkaan tuulettamaan huonettaan, josta ummehtunut ilma levisi myös muualle asuntoon.¹¹⁴ Hyvin yleisesti asunnot täyttyivät myös tupakansavusta, sillä arvioiden mukaan 1940-luvulla vuosina 1901–1925 syntyneistä miehistä kaksi kolmasosaa tupakoi säännöllisesti.¹¹⁵ Tupakointi ei kuitenkaan näyttänyt häiritsevän kanssakasukkaita, sillä huoneenvuokralautakunnille osoitetuissa kirjeissä ei tupakoinnista juurikaan ollut mainintoja.

Viranomaisten mahdollisuudet puuttua asuntojen muiden asukkaiden käyttäytymiseen olivat melko pienet, sillä esimerkiksi asuntojentarkastustoimisto kiinnitti huomiota pääosin asuntojen rakenteellisiin kysymyksiin. Rakennusjärjestyksessä ja asuntojentarkastustoimiston ohjesäännöissä esille tuotujen normien mukaan asuntojen tuli tarjota suojaa kylmyydeltä, kosteudelta,

113. Vrt. Taka 1946, 18.

114. Kirje 2309, 11.10.1944, Ea:4, HVL, HKA.

115. Martelin 1984.

syöpäläisiltä sekä ympäristöltä melun, kuumuuden ja hajujen suhteen. Lisäksi asuntojen tuli turvata riittävä valonsaanti, ilmanvaihto sekä asuinpinta-ala. Poikkeusoloissa viranomaiset joutuivat kuitenkin alentamaan vaatimuksiaan ja luopumaan joistakin normeista kokonaan. Esimerkiksi asuntojentarkastustoimisto joutui sallimaan asumisen tiloissa, jotka normaalioloissa olisi asetettu välittömästi asumiskieltoon. Puutteellisessa asunnossa asumista ei voitu kieltää, koska tilalle ei kyetty osoittamaan parempaa.¹¹⁶ Sama päti niin asumisen ahtauteen kuin asuntojen lämpöön. Asuntopulan oloissa viranomaiset joutuivatkin aiempaa enemmän vastuullistamaan asukkaita oman terveytensä hoitamisessa ja toisaalta altistamaan heitä terveydellisille riskeille (kts. valistamisesta Kuva 22). Viranomaiset joutuivatkin supistamaan toimintaansa ainoastaan kaikkein vakavimpien terveyshaittojen torjumiseen ja vähentämään asumisen terveyttä ja viihtyvyyttä edistävää toimintaa.¹¹⁷ Esimerkiksi täiden hävittämisen nähtiin kuuluvan kulkutautien vastustamistoimenpiteisiin, kun sitä vastoin luteiden ja torakoiden hävittäminen nähtiin pääasiassa viihtyvyyksymyksenä, ja näin ollen vastuu toiminnasta voitiin siirtää tuholaisyrityksille.¹¹⁸

5.2.2 Asunnot hoivan antamisen ympäristöinä

Henkilökohtaisen hygienian ja terveyden ylläpidon rinnalla helsinkiläisasunnot toimivat myös hoivan antamisen ympäristöinä. Erityistä hoivaa ja huolenpitoa tarvitsivat paitsi vauvat ja pienet lapset, myös samaa asuntoa jakavat sairastuneet omaiset ja sukulaiset, erityisesti vanhukset ja vammoistaan toipuvat sotainvalidit (kts. Taulukko 5.3). Asuntopulan oloissa perheiden koostumus monipuolistui ja ruokakuntien kasvaminen lisäsi hoivan antamisen tarpeita. Samanaikaisesti hoivan tarpeessa olleet asukkaat joutuivat altistumaan eniten asuntojen puutteellisuuksille, niiden ahtaudelle, kosteudelle ja kylmyydelle. Vähän vanhemmille lapsille ja aikuisille päiväkodit, koulut ja työpaikat tarjosivat hengähdystaukoja. Vauvaikäiset, vanhukset ja sairaat taas viettivät pääosan päivästä, perheenäitien tavoin asunnoissa.¹¹⁹

Asumisen järjestelystä vastanneet viranomaiset tiedostivat varsin hyvin asuntojen merkityksen hoivan antamisen ympäristöinä. Huoneenvuokralautakunnat arvioivat asuntoja välittäessään muun muassa sitä, miten asunnot kykenivät tyydyttämään asukkaiden tarpeet. Esimerkiksi lapsiperheille pyrittiin tarjoamaan asuntoja, joista löytyi edes vaatimattomat keittomahdollisuudet ja ruuan säilytysmahdollisuudet. Sosiaaliministeriön asuntoasiaintoimisto esitti myös

116. Vrt. Juntto 1990, 46; Kuusi 1931, 848.

117. Vrt. Hartig & Lawrence 2003, 462.

118. US 5.5.1945 ”Syöpäläisten hävittäminen maassamme”. Erkki Leppo.

119. Vrt. Collins 1993, 82.

Ohjeita tartuntojen torjumiseksi ahtaissa asunnoissa

Pahin tartuntojen leviämistapa, ns. **pisaratartunta**, ehkäistään siten, että yskiessä ja aivastellessa pannaan aina nenäliina kasvojen eteen ja käännetään pois päin muista ihmisistä.

Lattiata lakaistaessa on aina kietaistava märkä riepu luudan ympärille. Kuiviltaan lakaistaessa pöyhittään pöly ilmaan liioittelemaan.

Huoneet on **tuuletettava** usein avaamalla ikkunat lyhyeksi hetkeksi. Tehokkaimmin puhdistuu ilma ristivedon avulla.

Vuodevaatteet on usein vietävä ulos tuuletettaviksi. Jokaisella tulisi mikäli mahdollista olla erikseen oma vuoteensa.

Kädet on pestävä usein, varsinkin ennen ateriaa, käymälästä tultua ja ennen maata panoa.

Yhteisten **juoma- ja ruoka-astioiden** käyttö, mikä vielä on valitettavan yleistä, levittää tartuntoja.

KUVA 24. Osa Terveydenhoitolehdessä julkaistua kuvasarjaa, jossa annettiin neuvoja miten ahtaissa asunnoissa voi ehkäistä sairastumista tarttuviin tauteihin. Kuvälähde: Terveydenhoitolehti 1944:11-12, s. 303.

lautakuntia velvoittavana näkemyksenään, että sekä tuberkuloottisten, invalidien että muiden pitkäaikaista erikoishoitoa vaativien hakijoiden asunnontarvetta oli sosiaalisista syistä pidettävä ”muuten vastaavassa asemassa olevien terveitten henkilöitten asunnontarvetta suurempana.”¹²⁰

TAULUKKO 5.3. Asunnoissa annettavan hoivan ja terveydenhoidon tarpeessa olleet ryhmät vuodenvaihteessa 1944/1945, pyöristettynä lähimpään satalukuun.

RYHMÄ	MÄÄRÄ
Helsinkiläiset sotainvalidit	5 000
Sairauden ja työkyvyttömyyden johdosta köyhäinhoitoa saavat	4 000
Vuonna 1944 syntyneet lapset	3 300
Sotavuosina psyykkistä hoitoa saaneet helsinkiläiset rintamasotilaat, arvio	1 000
Helsinkiläiset sotatuberkuloottiset	1 000
Keskosten määrä vuonna 1944 syntyneistä, arvio	300

Lähteet: Huoltaja 1948:15, 348; Huoltotoimen vuosikertomus 1944; Kivimäki 2013a-b; Kuusela 2010; Terhi Silenius 2013, sähköpostitiedonanto 19.11.2013; Parviainen 1941, 500–501.

Tilapäismajoituskomitean välimietinnössä 3.11.1948 jouduttiin kuitenkin toteamaan, että ei ainoastaan asumisen ahtaus vaan myös ”lastenhoitoon tarvittavien keitto- ja pesumahdollisuuksien puuttuminen” loivat moniin tuhansiin asuntoihin terveydelliseltä kannalta katsottuna asuntokurjuutta.¹²¹ Huoneenvuokralautakuntien mahdollisuudet asumisen järjestelyssä olivat rajoitetut, ja asuntojen puutteellisuudet vaikeuttivatkin hoivan antamista paitsi Suomessa myös muissa sodanjälkeisissä asutopulasta kärsivissä maissa.¹²²

Lapsen syntymä muodosti perheiden elämässä sellaisen taitekohdan, joka oli viranomaisten helposti havaittavissa ja joka kyettiin ottamaan selkeästi huomioon asuntoja välitettäessä. Vauvojen erityiset terveydelliset tarpeet tunnustettiin, ja tämä vaikutti myös asunnonsaannin nopeuteen. Huoneenvuokralautakunnat ottivatkin tarveharkinnassa huomioon erityisesti väestöpoliittisia tekijöitä, kuten lasten lukumäärän ja loppuvaiheessa olevan raskauden.¹²³ Tutkitun aineiston perusteella näyttää siltä, että raskaana olevat naiset eivät kuitenkaan kokeneet lautakuntien reagoivan riittävän nopeasti heidän

120. Sosiaaliministeriön Asuntoasiaintoimiston kiertokirje 6/1945, 7.5.1945, Ha:2, STM, KA.

121. Mietintö 3.11.1948, 3; Tilapäismajoituskomitea 1950:18.

122. Kts. Kasanen & Karhi 1953, 788; Fraenkel 1954.

123. Sosiaaliministeriön Asuntoasiaintoimiston kiertokirje 6/1945, 7.5.1945, Ha:2, STM, KA. Perheenjäsenten terveysriskeistä, esim. tuberkuloosista, käydystä keskustelusta kts. Keskuslautakunta 13.3.1947:14, 193§, Ca:4, HVL, HKA.

terveydellisiin tarpeisiinsa. Lasta odottavat aviovaimot joutuivat olemaan hyvin huolissaan siitä, ehtiikö heidän perheensä saada tyydyttävämmän asunnon ennen tulevaa syntymää.¹²⁴ Raskauden kesto oli yleensä melko tarkkaan tiedossa, minkä johdosta tulevaa asunnontarvetta kyettiin ennakoimaan ja murehtimaan.¹²⁵ Raskaana olevat naiset kantoivat huolta paitsi omasta, myös sikiönsä kunnosta, ja tilanteen voi nähdä herkistäneen heidät tarkastelemaan aiempaa tarkemmin olemassa olevia asunto-oloja ja niiden puutteita.¹²⁶ Naisten ahdinkoa lisäsi tietoisuus siitä, että tilanahtaudesta kärsiviin synnytyslaitoksiin ei voitu pitkäksi aikaa jäädä.¹²⁷

Raskaana olevien naisten lisäksi epävarmuus asunnonsaannista ja asuinoloista aiheutti huolta ja turhautumista myös aviopuolisissa. Asuntopula pakotti perheitä erillään asumiseen, ja puoliset olisivat halunneet olla vaimojensa tukena. Miehet kantoivat huolta myös siitä, että puutteellisissa oloissa raskaana olevat vaimot joutuivat rehkimään liikaa ja rasittamaan liiaksi elimistöä.¹²⁸ Myös naiset itse olivat huolissaan omasta jaksamisestaan. Perheenäidit olivat vastuussa paitsi omasta hoivastaan, myös pitkälti lasten ja puolisoiden päivittäisen arjen uusintamisesta, esimerkiksi ruuanlaitosta.¹²⁹ Eräs asunnonhakija kysyi kirjeessään ”voitteko kuvitella että minkälaiselta se elämä silloin tuntuu lasta odottavalle äidille kun ensin on päivät työssä, ja illat saa katuja laukata etsien mihin voisi päänsä kallistaa.” Edellä lainatun äidin huolta lisäsi sekin, että lääkäri oli todennut sikiön olevan hyvin pieni ja laiha.¹³⁰

Raskaustajan ongelmat olivat 1940-luvulla melko yleisiä. Vuonna 1946 synnyttäneistä äideistä ”säännöllisiksi tapauksiksi” katsottiin keskimäärin noin 65 %, ja lopuilla 35 %:lla oli sairauksia tai raskaustajan ongelmia.¹³¹ Keskosena syntyneiden osuus nousi 1940-luvun alussa noin kymmeneen prosenttiin.¹³² Ennenaikaisesti syntyneiden lasten hoito vaati tavallista tarkempaa hoitoa, johon puutteellisesti varustetuissa asunnoissa ei kuitenkaan ollut edellytyksiä.¹³³ Raskaana olevien naisten kirjeissä lääkärit nousevat tärkeään asemaan, sillä asunnonsaannin tarpeellisuutta perusteltiin pitkälti lääkäreiden auktoriteetin ja heidän kirjoittamiensa lausuntojensa varassa.¹³⁴

124. Kts. esim. Asuntohakemus 26975, 27.II.1944, EgI:19-20, HVL, HKA.

125. Scott 2009, 70.

126. Kkts. esim. kantelu 15104, 16.I.1945, Ee:4-5, STM, KA.

127. Kts. esim. kantelu 15950, 12.IO.1944, Ee:2-3, STM, KA.

128. Kts. Kirje 868a, 7.I2.1944, Ea:7, HVL, HKA; asuntohakemus 29523, 4.I.1945, EgI:21, HVL, HKA.

129. Julkunen 1985, 301.

130. Asuntohakemus 56056, 28.I2.1946, EgI:38, HVL, HKA; vrt. asuntohakemus 56071, 23.I2.1946, Liite. Lääkärintodistus 1.7.1947, EgI:38, HVL, HKA.

131. Kts. HTS 1946, 43.

132. Kts. Parviainen 1941, 500-501.

133. Asuntohakemus 26946, 27.II.1944, EgI:19-20, HVL, HKA.

134. Vrt. Helén 1997, 51.

Lapsen syntymän jälkeen hoivan antamisen ongelmat liittyivät tyypillisesti ruuanlaiton puutteellisuuksiin. Monilla perheillä oli käytössä ainoastaan spriikeittimet tai pöydällä pidettävä sähkölevy, joilla ruuan laittaminen muodostui erittäin hankalaksi.¹³⁵ Vuoden 1944 lopusta vuoden 1946 loppuun saakka vain noin 15–20 %:lla kortiston hakijoista oli oma keittiö tai keittokomero.¹³⁶ Muut joutuivat jakamaan keittiön toisten ruokakuntien kanssa tai turvautumaan edellä mainittuihin sähkölevyihin. Hakijoista noin kolmanneksella ei ollut laisinkaan keittomahdollisuutta.

Keittomahdollisuuksien puutteellisuus korostui erityisesti elämäntilanteissa, joissa imetyks ei onnistunut tai vauva olisi tarvinnut imetyksen lisäksi lisäravintoa. Äidit huolestuivat muun muassa siitä, että perunoiden, puurojen ja erilaisten marjakeittojen valmistamiseen ei ollut riittävästi kaasua tai talousspriitä.¹³⁷ Imetyksen ongelmat lisääntyivät sotien aikana ja sodan jälkeen erityisesti siirtolaisperheiden keskuudessa. Syyt liitettiin äitien kokemien ”huolien, levottoman elämän ja kaikenlaisen jännityksen” yleistymiseen.¹³⁸ Ruuanlaiton ongelmien pitkittyessä kirjeissä saatettiin nostaa esille lapsen painoa ja yleistä kehittymistä koskevia huolenaiheita. Samanlaiset huolet koskettivat odottavia äitejä, jotka kokivat, että heidän ravinnonsaantinsa oli heikkoa.¹³⁹ Puuttiloja koskevat huolet saattoivat olla varsin aiheellisia, sillä esimerkiksi Helsingin Marian sairaalassa oli jo talvisodan aikana havaittu lähes kaikilla syntyneillä riisitaudin oireita.¹⁴⁰ Pienet lapset ja imettävät äidit olivatkin erityisesti D-vitamiinin tarpeessa.¹⁴¹

Ruuanlaittomahdollisuuksien puuttuminen kokonaisuudessaan merkitsi useimmiten ruuan laadun ja ravitsemuksen heikkenemistä, sillä tällöin perheissä jouduttiin turvautumaan kahviloissa ja kuppiloissa syömiseen sekä leivän kaltaisiin elintarvikkeisiin.¹⁴² Kaija Rautavirta on tuonut elintarvikehuoltoa käsittelevässä väitöstutkimuksessaan esille, että jo ennen sotia ravintoasiantuntijat huolestuivat suomalaisten ruokavalion yksipuolisuudesta. Vuonna 1940 julkaistussa Kansanravitsemuskomitean mietinnössä todettiin, että keskeisen ongelman muodosti kotikeittiöiden vaatimaton varustus.¹⁴³ Asuntopulan oloissa keittomahdollisuuksia ja toisaalta ruuansäilytystä koskevat ongelmat vain yleistyivät. Alivuokralaisille ja tilapäisesti asuntoihin majoittuville ei välttämättä

135. Kts. esim. asuntohakemukset 27116, 28.II.1944; 27597, 20.II.1944; 29830 10.I.1945; 56154, 30.II.1946; 56585, 14.I.1947, EgI:19–20, 21, 38, HVL, HKA.

136. Kts. Liitteet, Taulukko 2. Välttämättömässä asunnontarpeessa olevien hakijoiden keittomahdollisuudet, ajanjaksolla 1.7.1944–31.12.1946.

137. Kantelu 16300, 22.II.1944, Ee:2–3, STM, KA.

138. Lahdensuu 1946, 38.

139. Kantelu 16153, 28.II.1944, Ee:2–3, STM, KA. Asuntohakemukset 26562, 22.II.1944, 27089, EgI:19–20; 56056, 28.II.1946; 56235, 2.I.1947; 56585, 14.I.1947, Liite. Kirje HVL 19.8.1948, EgI:38, HVL, HKA.

140. Heiniö 1940, 105–106.

141. Rautavirta 2010, 146.

142. Vrt. Conway 1993.

143. Rautavirta 2010, 93; Kansanravitsemuskomitea 1940, 333–337.

KUVA 25. Kakluuniuunilla ruuan laittaminen oli hidasta ja epäkäytännöllistä. Kuvan asunto sijaitsi Pursimiehenkadulla. Kuva on otettu 19.10.1950. Kuvalähde: KansA, kuvaaja Yrjö Lintunen.

kyetty järjestämään ruuansäilytysmahdollisuuksia, mikä pakotti säilyttämään pilaantuvia ruokatavaroita usein samassa huoneessa, jossa pyykin pesemisen ja kuivaamisen lisäksi nukuttiin.¹⁴⁴ Ravintoon liittyvien hygieenisten olojen heikentyminen lisäksi jossakin määrin lasten sairastumisia, erityisesti maha-kipuja, ruokamyrkytyksiä sekä ripulia. Erityisen vaarallisena pidettiin akuuttia ripulitautia, joka vielä 1940-luvulla oli yleinen imeväisikäisten kuolinsyy Suomessa.¹⁴⁵ Sodan päättymisen jälkeen oli Suomessa lasten ripulikuolleisuus kymmenen kertaa yleisempää kuin Ruotsissa,¹⁴⁶ ja Helsingissä ripuli oli alle 1-vuotiaiden lasten yleisin kuolinsyy.¹⁴⁷

Ruuanlaiton ja -säilytyksen rinnalla lasten pesu tuotti vaikeuksia sotienjälkeisissä helsinkiläisasunnoissa. Kaupungin ylilääkäri T. W. Wartiovaara nosti esille, että varsinkin talviaikaan asuntojen kylmyys tuotti ongelmia lasten kylvetykselle.¹⁴⁸ Vastasyntyneitä jouduttiin hoitamaan kylmien asuntojen lisäksi matkustajakodeissa ja muissa tilapäisissä majapaikoissa, joissa jo pesuveden lämmittä-

144. Asuntohakemus 27116, 28.11.1944, EgI:19-20, HVL, HKA.

145. Louhivuori & Nevanlinna 1950; Mäki, Vesikari & Isolauri 1983, 754.

146. Louhivuori & Nevanlinna 1950, 858.

147. Kts. esim. Terveystieteiden tutkimuskeskuksen vuosikertomus 1946, 40.

148. US 27.10.1945.

minen oli erittäin vaikeata tai suorastaan mahdotonta. Vaimonsa kotiutumista synnytyssairaalaan odottava hakija joutuikin toteamaan perheensä olevan hädänalaisessa tilassa, sillä he eivät kyenneet lämmittämään lapselle edes vettä.¹⁴⁹ Samanlaisiin tilanteisiin ajaututtiin asunnoissa, joissa päävuokralainen kielsi perheiltä veden lämmityksen.¹⁵⁰ Suurin kritiikki hoivan antamisen ympäristöjen osalta kohdistettiin maanalaisiin yömajoihin, joihin joutui hakeutumaan myös lapsiperheitä. Muun muassa Helsingin lastensuojelulautakunta halusi raskaana olevat naiset sekä pienet lapset pois maanalaisista yömajoista.¹⁵¹ Yömajoihin pääsy lasten kanssa kiellettiin syyskuussa 1946 terveydellisiin syihin vedoten.¹⁵²

Asumisen kiellot eivät kuitenkaan auttaneet lapsistaan puutteellisissa oloissa huolehtivia vanhempia. Lastenseimet- ja tarhat tarjosivat lapsille sekä aikuisille tilapäistä helpotusta asumisen ahtauteen, mutta sairaiden tai helposti sairastuvien lasten suhteen vanhemmat tekivät myös dramaattisempia ratkaisuja. Osa vanhemmista lähetti lapsiaan hoitoon maaseudulle, mutta tämä vaati usein melko merkittävän rahallisen panostuksen. Yhden lapsen kuukausittaiset hoitokustannukset nousivat vuonna 1944 600–1500 markkaan.¹⁵³

Pienten lasten rinnalla asunnot toimivat hoivan antamisen ympäristöinä vanhuksille ja sairaille, erityisesti vammoistaan toipuville sotainvalideille. Asunnoissa annettavan hoivan merkitystä korosti osaltaan sairaaloiden kova paikkapula, joka loi painetta potilaiden kotihoitoon.¹⁵⁴ Samanaikaisesti kotihoidon mahdollisuuksia heikensi edellä kuvailtu puutteellisten, kylmien ja kosteiden asuntojen yleistyminen.¹⁵⁵ Erityisesti lievästi sairastelevien ja oireilevien vanhusten tilanne oli vaikea, sillä niin kotihoidon kuin kunnallisen hoidonkin järjestämisessä kohdattiin usein suuria ongelmia. Esimerkiksi Kivelän sairaalan kroonikko-osaston sekä kunnalliskodin paikat olivat koko ajan täynnä.¹⁵⁶

Yli 65-vuotiaiden vanhusten määrä nousi Helsingissä vuonna 1950 noin 25 000:een, ja ryhmä muodosti vajaan 7 prosenttia koko kaupungin väestöstä. Jotakin osviittaa vanhusten terveydellisten erityistarpeiden määrästä antaa köyhäinhuoltoon perustuvien avunsaajien määrä, joka vaihteli sodan

149. Asuntohakemukset 27247, 29.11.1944; 27089, 28.11.1944; 29028, 28.12.1944, Egl:19–20, HVL, HKA.

150. Asuntohakemus 27284, 29.11.1944, Egl:19–20. Vrt. esim. asuntohakemus 56585, 14.1.1947, Egl:38, HVL, HKA.

151. Kts. Kaupunginvaltuusto 19.6.1946, No 22, valtuutettu Bruunin ym. sekä valtuutettu Meltin ym. aloitteet kalliosuojien sijoitettujen yömajojen olojen parantamisesta, s. 35.

152. Aborttikomitean mietintö 1945:6, 129, Miina Sillanpään lausunto; Heinänen 2002; Lasten yömajoihin ottamisen kiellosta kts. Keskuslautakunta 5.9.1946:35, 466§, Ca:3, HVL, HKA.

153. Kts. esim. Helsingin asevelipiirin huoltotoimistolle osoitetut anomukset 22.9.1944, 13.9.1944, 12.6.1944, 30.5.1944. Kts. myös Helsingin Sotainvalidien kodissakävijän raportti 12.4.1945, Sotainvalidien Veljesliiton Helsingin Sotainvalidien arkisto, F:1, KA.

154. Kts. Saurio 1949; Haapanen 1952.

155. Kts. Haapanen 1952, 753. Haapanen tarkasteli tutkimuksessaan Kivelän sairaalan paikkajonoon ajanjaksolla otettujen 17.9.1951–17.11.1951 351 potilaan asuinoloja. Potilaista 8 prosenttia oli vailla vakituista asuntoa ja asunnoista 58 %:lla oli ilman omaa kylpyhuonetta. Vrt. Saurio 1949, 101.

156. Heiniö 1968, 165.

KUVA 26. Kallion lastentarhan lapsia ja opettajia, kuva otettu 1940-luvulla. Kuvalähde: KansA.

päätymisen jälkeisinä vuosina 6 500–7 500. Enemmistö avuntarvitsijoista sai tukea sairauden ja työkyvyttömyyden perusteella, ja näiden osuus oli noin 60–65 %:n paikkeilla; yleisimmät avuntarpeen syyt liittyivät mielenterveyden ongelmiin ja tuberkuloosiin.¹⁵⁷

Kettil Bruunin vuonna 1952 julkaisema Helsingin vanhuustutkimus toi esille, että lapsilta ja sukulaisilta saadun tuen osuus oli Helsingissä muuta maata pienempi. Koko maan tilastoissa 25 prosenttia vanhuksista sai elatuksen lapsiltaan, mutta Helsingissä lapset ja sukulaiset olivat pääasiallinen toimeentulon lähde vain seitsemällä prosentilla. Vanhuksista 12 % oli täysin vailla tuloja, ja nämä elivät Pulman tulkinnan mukaan lastensa luona täysihoidossa. Helsingissä sai siis noin 20 prosenttia helsinkiläisvanhuksista pääasiallisen toimeentulon läheisiltään.¹⁵⁸ Vuoden 1922 köyhäinlaitolain erityispiirre oli, että siinä määriteltiin lasten velvollisuus huolehtia vanhemmistaan ja isovanhemmistaan. Työssä

157. Kts. Huoltotoimen vuosikertomukset 1944–1948.

158. Pulma 2000a, 176–177.

tutkittujen asunnonhakijoiden joukkoon mahtuikin tapauksia, joissa lapset hoitivat tai olivat velvoitettuja hoitamaan vanhempansa.¹⁵⁹

Toisin kuin lapsiperheet, eivät Bruunin tutkimat vanhukset kärsineet asumisen ahtaudesta vaan asuntojen puutteellisesta laadusta. Vanhuustutkimuksessa haastatelluista vanhuksista ainoastaan 9 prosenttia asui ahtaasti, mutta 45 prosenttia ilmoitti olevansa tyytymättömiä asunnon kuntoon.¹⁶⁰ Asumisen puutteet liittyivät vanhusten heikkoon taloudelliseen asemaan, joka pakotti heidät hakemaan kunnoltaan heikkoja matalan vuokratason asuntoja esimerkiksi vanhoista puuta-loista tai kylmiksi jäävistä 1800-luvun lopun kivitaloista.¹⁶¹ Sotavuodet heikensivät vanhusten taloudellista asemaa useammalla tavalla: ensinnäkin monet menettivät sodassa lapsensa, joiden luota he olivat suunnitelleet saavansa turvapaikan vanhuudenpäiviksi. Voimakas inflaatio söi puolestaan vanhusten säästöjä, mikä pakotti supistamaan myös edellä mainittuja asumismenoja.¹⁶²

Asuntopulan oloissa lasten oli myös vaikeata ottaa vanhuksia omiin pieniin asuntoihinsa. Vanhusten nähtiin kaipaavan työkäisiä enemmän päivälepoa, mutta harvoissa asunnoissa sen tarjoamiseen oli mahdollisuuksia.¹⁶³ Vanhustenhuoltokomitean mietinnössä vuodelta 1952 jouduttiin toteamaan, että ”nykyaikaisissa ahtaissa asunnoissa ei vanhuksille sitä paitsi, varsinkin jos perheessä on pikkulapsia, useinkaan ole mitään rauhallista soppea vanhuudenlepoa varten.”¹⁶⁴ Nuorempia vähemmän mukautumiskykyisinä vanhusten nähtiinkin kykenevän heikommin sopeutumaan asuntopulan tuomiin asumisen epäkohtiin.¹⁶⁵ Myös Waris et. al. nostivat siirtoväen sopeutumista käsittelevässä tutkimuksessaan (1952) esille, että ikä vaikutti huomattavalla tavalla siihen, miten olosuhteiden muutoksiin sopeuduttiin.¹⁶⁶ Asunnonhakijat toivatkin kirjeissään esille ikääntyneiden vanhempiensa asumisen tarpeita. Vanhempien ikä huomioitiin erityisesti, jos se ylitti 70 vuotta. Edellä mainitun ikäisten ihmisten esitettiin kaipaavan selkeästi jo rauhallisempaa elämää ja oloja.¹⁶⁷

Vanhuksista huolehtimisen kannalta asunnonhakijat nostivat esille samoja ongelmia kuin lastenhoidon suhteen. Varsinkin huonokuntoisemmille vanhuk-sille lapset joutuivat laittamaan myös ruuan valmiiksi, ja ruuanlaittomahdoluusien puutteet vaikeuttivat olennaisesti ikääntyneistä vanhemmista ja sukulaisista huolehtimista.¹⁶⁸ Vanhusten ja invalidien päivittäistä selviytymistä

159. Kts. esim. Asuntohakemukset 26572, 22.II.1944; 26797, 24.II.1944; 27058, 27.II.1944; 27308, 30.II.1944; 29830, 10.I.1945; 30255, 16.I.1945, Egl:19–21, HVL, HKA. Vrt. kantelu 16221, 9.12.1944, Ee:2–3, STM, KA.

160. Pulma 2000a, 177; vrt. Tyyne Leivo Larsson, SS 22.9.1945, ”Koteja vanhuksille”.

161. Korpela 1962, 3.

162. Salo 1949, 74–75.

163. US 26.II.1947 ”Pari vanhojen ihmisten ongelmaa: Mauno Nevalainen”.

164. Vanhustenhuoltokomitean mietintö 1952:II, 10.

165. Vanhustenhuoltokomitean mietintö 1952:II, 10.

166. Waris et. al. 1952, 243.

167. Kts. esim. asuntohakemukset 56308, 4.I.1947; 56321, 4.I.1947, Egl:38, HVL, HKA.

168. Kantelu 15955, 13.10.1944, Ee:2–3, STM, KA.

vaikkeuttivat lisäksi asuntojen epäkäytännöllinen sijainti ja vaikeakulkuisuus. Neljä vuotta sairaalassa viettänyt ja kahden kepin varassa kulkenut sotainvalidi ei päässyt omin voimin ahdasoviseen WC:hen.¹⁶⁹ Erilaiset halvaukset ja näkökyvyn ongelmat rajoittivat vanhusten liikuntakykyä, ja tällöin asunnolta olisi kaivattu helppokulkuisuutta.¹⁷⁰ Voimien heikentyessä myös muuten omaehtoisesti jaksavat vanhukset saattoivat kokea elämän puulämmitteisissä asunnoissa liian raskaana. Eräs sydäntautia sairastava asunnonhakija joutui kantamaan puut ja vedet pihamaalta asuntoon ja käymään ulkona WC:ssä.¹⁷¹

Omien vanhempien lisäksi omaishoitoa annettiin perheiden sisällä paitsi jo edellä mainituille sotainvalideille myös muuten vammautuneille ja sairastuneille. Esimerkiksi Helsingin kaupungin sielullisesti sairaiden huoltotoimistolla oli sotienjälkeisinä vuosina kotihoidossa noin parisataa potilasta.¹⁷² Suurimman omaishoitoa saavan ryhmän muodostivat kuitenkin sotainvalidit, joiden vammoista toipuminen kesti pitkään. Sodan päättymisen jälkeen Helsingin Sotainvalidit ry:n jäsenistöön kuului runsaat 5 000 jäsentä, mutta helsinkiläisten sotainvalidien määrää nosti myöhemmin vielä kaupunkiin suuntautunut muutto. Ranta-Knuutila esitti tutkimuksessaan, että Helsinki tarjosi muun muassa raaja-amputoiduille invalideille muuta maata enemmän työtilaisuuksia, jonka johdosta Helsinkiin muutti invalideja myös muualta päin Suomea.¹⁷³

Helsinkiläisten sotainvalidien joukkoon mahtui huomattava määrä sellaisia invalideja, joiden toipumiseen vaikutti erityisesti asuinolojen laatu. Pelkästään sotatuberkuloottisten määrä nousi Helsingissä noin tuhanteen.¹⁷⁴ Aiemmissä tutkimuksissa on kuvattu noin 15 000 sotatuberkuloottisen vaikea tilanne koko Suomen laajuisesti. Vuoden 1948 loppuun mennessä oli 15 000 sotatuberkuloottisesta kuollut jo noin 2 300 ja kahden seuraavan vuoden kuluessa määrä kohosi jo 3 800:aan.¹⁷⁵ Osasyynä suureen kuolleisuuteen lienee ollut puutteellinen jälkihoito, jonka yhden osatekijän puolestaan muodostivat asuinolot.¹⁷⁶ Helsingin osalta kuvaavaa on, että melko paljon tuberkuloottisia (myös sotatuberkuloottisia) joutui yöpymään sekä maanalaisissa että maanpäällisissä yömajoissa. Vuonna 1945 terveydenhoitolautakunta kykeni kuitenkin siirtämään 117 tuberkuloosipotilaasta 47 sairaalaan ja vastaavat luvut vuodelta 1946 olivat 63 ja 40.¹⁷⁷

169. Asuntojentarkastustoimiston raportti 23.11.1944, Da:9, HKA.

170. Kts. esim. asuntohakemus 26797, 24.11.1944, Egl:19-20, HVL, HKA.

171. Asuntojentarkastustoimiston raportti 22.12.1944, Da:9, HKA. Vrt. Kirje 3286a, 5.12.1944, Liite. Lääkärintodistus, Ea:4.

172. Kts. Keskuslautakunta 27.6.1946:26, 354\$, Liite. 28.5.1946 Sielullisesti sairaiden huoltotoimisto, Ca:2, HVL, HKA; Rytönen 1949, 46 Taulukko 4.

173. Ranta-Knuutila 1962, 234. Ranta-Knuutila tutki työssään 340 raaja-amputoidun sodasta toipumista ja kuntoutumista.

174. Kts. Huoltaja 1948:15, 348, ”Sotainvalidien Veljesliiton sotatuberkuloottiset ry:n toiminnasta.

175. Honkasalo 2000, 270; Kts. Siivonen & Pätiälä 1950, 17 Taulukko 8.

176. Kts. Honkasalo 2000, 271.

177. Terveydenhoitolautakunnan vuosikertomus 1946, 19.

Tuberkuloottiset kärsivät erityisesti asuntojen kylmyydestä ja kosteudesta, mutta esimerkiksi raaja-amputoitujen osalta merkittäväksi haittatekijäksi muodostui lämpimän veden ja kylpymahdollisuuksien puutteet. Helsingin sotainvalidit ry. anoi vuoden 1945 lopulla Helsingin kaupungin kaasulaitokselta poikkeuksia säännöstelyyn, ja ylimääräisiä kaasuanoksia myönnettiin esimerkiksi amputoiduille. Niin sanotun sairaskaasun saamiseksi anojien oli liitettävä hakemuksiinsa joko Sotainvalidien Veljesliiton tai lääkärin allekirjoittama todistus vammasta.¹⁷⁸ Tutkimusaineiston perusteella järjestelmä ei kuitenkaan ollut täysin aukoton, sillä monet invalidit valittivat esimerkiksi siitä, kuinka lämmin vesi ei riittänyt amputoitujen jalkojen puhdistamiseen ja erilaisten ampumavammojen jälkihoitoon.¹⁷⁹ Lämmin vesi ja muun muassa erilaiset istumakylvyt olisivat auttaneet invalideja sekä hygienian ylläpidossa että kivun lievityksessä, josta jäätin paitsi, jos veden lämmitys asunnoissa ei ollut mahdollista esimerkiksi kaasun puutteen johdosta.¹⁸⁰

Irmeli Hännikäinen on kuvannut omassa tutkimuksessaan (570 sotainvalidin otos) sotavammoista toipumisen pitkän keston: 38 prosenttia aineiston invalideista oli vähintään 2 vuotta sairaalan kirjoissa, ja kuntoutumisen edetessäkin yli puolella tutkituista kesti työelämään takaisin siirtyminen yli 2 vuotta.¹⁸¹ Invalidien keskuudessa hyvin yleistä oli uudelleen kouluttautuminen, joka toteutettiin erilaisina ammattikursseina.¹⁸² Hoidetuiltakin näyttäneissä tapauksissa saattoi invalideilla esiintyä toipumisaikaa pidentäviä uusia haittoja, kuten kipuja ja psyykkisiä sopeutumisvaikeuksia.¹⁸³

Ahtaat ja puutteelliset asunto-olot muodostivat yhden toipumiseen kielteisesti vaikuttaneen ympäristötekijän. Vammojen hygieenisen hoidon tarpeiden lisäksi varsinkin aivoinvalidit ja psyykkisesti vammautuneet sotilaat kokivat tämän tutkimuksen valossa tarvitsevan lähes aina olemassa olevia oloja rauhallisemman elinympäristön. Ahtaissa asunnoissa elämä muodostui levottomaksi, mikä lisäsi heidän oireiluaan, kuten päänsärkyä ja yleistä levottomuutta. Rauhaa ja hiljaisuutta koskevien tarpeiden kuvailussa invalidit toivat esille melko suoraan sotavuosina tapahtuneet ”hermojen menetykset”.¹⁸⁴ Sotainvalidit saivat tukea myös heitä hoitaneilta lääkäreiltä. Muun muassa SPR:n lääkäri Aarno Snellman, myöhemmin professori, piti suotavana, että aivovammasta johtuvasta päänsärystä johtuen potilas saisi asunnon, jossa työn jälkeinen lepo olisi mahdollista.¹⁸⁵

178. Kts. Helsingin kaupungin sähkölaitoksen kirje Kaasun ja sähkön säännöstelyvaliokunta, Ea:3.

179. Kantelu 15925, 7.10.1944, Ee:2-3, STM, KA.

180. Kts. esim. kantelu 15945, 11.10.1944; 16045/931, 7.11.1944, Ee:2-3; 15374, 14.2.1945, Ee:4-5; Asuntojentarkastustoimiston raportti 23.11.1944, Da:9, HVL, HKA.

181. Hännikäinen 1982, 95.

182. Siivonen 1947a, 266-267.

183. Hännikäinen 1982, 96; Martikka 1968.

184. Asuntohakemus 56211, 2.1.1947, EgI:38, HVL, HKA.

185. Kts. asuntohakemus 26779, 24.11.1944, Liite. Lääkärintodistus 24.1.1945, EgI:19-20, HVL, HKA.

Asunnonsaannin edistäminen jäi osassa tapauksista vaimojen vastuulle, sillä masennuksen nähtiin lamaannuttaneen invalidipuolisot.¹⁸⁶ Eräs asunnonhakija pyrki vakuuttamaan asuntojentarkastajan siitä, että vaikka hänen miehensä oli ruumiillisesti täysin työkyntoinen, oli hän edelleen henkisesti sairas. Vaimo esitti, että hänen miehensä kohtelu vaati erityistä varovaisuutta, mutta hän oli kuitenkin vakuuttunut puolisonsa parantumisesta, jos heillä ”olisi oma koti, jossa voitaisiin elää rauhallista ja säännöllistä elämää sekä valmistaa kunnollista kotiruokaa.”¹⁸⁷

5.2.3 Ahtaat ja puutteelliset asunnot kansanterveydellisenä ongelmana

Sotienjälkeisessä asuntopoliittisessa keskustelussa ahtaiden ja puutteellisten asuntojen nähtiin muodostavan kansanterveydellisen ongelman.¹⁸⁸ Keskusteltaessa erilaisista sosiaalisista ongelmista, esimerkiksi alkoholinkäytöstä, avioeroista, nuorisorikollisuudesta tai vaikkapa laittomien aborttien lisääntymisestä nostettiin lähes aina esille tyydyttävän asunnon merkitys mielenterveydelle ja toimivalle perhe-elämälle. Lääkärit, sosiaalihygieenikot ja terveydenhoidon ammattilaiset kiinnittivät edellisten lisäksi huomiota siihen, että asuinolot vaikuttivat paitsi ihmisten yleiseen terveydentilaan, lisäksi asumisen puutteet myös tarttuvien tautien, muun muassa tuberkuloosin ja erilaisten ihotauti-
tien leviämistä ja sairastumisen riskiä.¹⁸⁹ Asunto-olot eivät siten ainoastaan vaikeuttaneet henkilökohtaisen hygienian ylläpitoa ja hoivan antamista, vaan niiden nähtiin luovan kaupunkilaisille myös suoranaisia terveystriskejä ja -haittoja, esimerkiksi silloin kun aktiivista tuberkuloosia sairastavan perheenjäsenen kanssa oli pakko jakaa yhteistä pientä tilaa.

Vaikka aikalaiskeskustelussa nostettiin esille, että asumisen ja asukkaiden terveyden välisen suhteen tarkka määrittely oli lähes mahdotonta, jäi asunto-oloille selitysvoimaa asukkaiden yleisen terveydentilan, aiempien sairauksien sekä terveystyöskäytännön rinnalla.¹⁹⁰ Esimerkiksi tuberkuloosi oli sairaus, johon liittyi tyypillisesti köyhyys ja huonot asuinolot. Tuberkuloosiliiton vuonna 1947 esittämän näkemyksen mukaan Helsingin tuberkuloottisista noin 75 % kuului vähävaraisiin.¹⁹¹ Ahtaudessa asuvien vähävaraisten asukkaiden mahdollisten terveysongelmien ei kuitenkaan nähty poistavan sitä tosiseikkaa, että asuinolot

186. Kantelu 15347, 14.2.1945, Ee:4-5, STM, KA; Asuntohakemus 56350, 8.1.1947, EgI:38, HVL, HKA.

187. Kts. Kantelu 16213, 9.12.1944, Ee:2-3, STM, KA.

188. Kts. keskeisenä puheenvuorona von Hertzen 1946, 5-6.

189. Kts. Rantasalo 1944:11-12; Saurio 1949; Ranta 1949; Kaprio 1949; Louhivuori & Nevanlinna 1950; Soisalo 1950; Wartiovaara 1950; Pätiälä 1951. Kts. asumisen ja terveyden välisestä tutkimuskeskustelusta Filtzer 2010, Lawrence 2002, 404. Wilner et. al. 1956, 738.

190. Kts. esim. Kaprio 1949, 347 ja myöhemmästä asumisen ja terveyden välistä suhdetta käsittelevästä keskustelusta esim. Filtzer 2010, 127-128; Jackson 2007.

191. Kts. Aarresuo 1947, 2; Ruotsalainen 1935; Kts. muiden kaupunkien osalta esim. McFarlane 1989.

itsessään lisäsivät merkittäväällä tavalla riskiä tuberkuloosiin sairastumiseen. Tämän on varsin vakuuttavalla tavalla osoittanut myös myöhempi tutkimus.¹⁹²

Monet asumisen terveyshaittoja koskevat tulkinnat perustuivat kliinisen työn kautta kertyneisiin kokemuksiin. Esimerkiksi Arvo Ylppö näki vuonna 1954 annetussa haastattelussa, että asuntojen puutteet (pimeys, ahtaasti asuminen ja huono ilma) lisäsivät merkittävästi lasten riskiä sairastua heille tyypillisiin sairauksiin. Esimerkkeinä Ylppö mainitsi riisitaudin, tavalliset kylmettymistaudit eli nuhan ja yskän sekä keuhkokuumeen.¹⁹³

Erityisesti ahtaiden asuinolojen merkitys nähtiin suurena, sillä oleskellessaan samassa ilmatilassa taudinkantajan – muun muassa tuberkulootisen potilaan – kanssa joutuivat kanssa-asujat hengittämään bakteereja sisältävää ilmaa. Mitä enemmän ja läheisemmin asukkaat joutuivat potilaan kanssa tekemisiin, sitä suuremmat olivat mahdollisuudet erilaisille infektioille ja taudin välittymiselle eteenpäin.¹⁹⁴ Käytävissä olevien asuineliöiden pientyessä joutuivat asuntojen asukkaat pakosti olemaan myös fyysisesti aiempaa lähempänä toisiaan. Asuntopula lisäsi osaltaan tuberkuloosiin sairastuvuutta. Terveystieteiden tutkimuskeskuksen piirihoitajattaret tutkivat uusien tuberkuloositapausten asunnot, ja selvitykset toivat esille, että esimerkiksi vuosina 1945–1946 vain 16–17 %:lle sairaista kyettiin järjestämään oma huone nukkumista varten. Suurimmalla osalla potilaista oli sentään oma vuode.¹⁹⁵ Erillisissä selvityksissä kerrottiin lisäksi, että melko yleisesti asunnoissa kärsittiin myös kosteudesta ja kylmyydestä.¹⁹⁶ Kuviossa 5.1 on hyvin nähtävissä, kuinka sairastuvuus lähti rajuun nousuun sotavuosina saavuttaen huippunsa vuosina 1946–1947.

Vuonna 1944 tuberkuloosihuoltotoimiston tietoon tuli 1 005 uutta asuntoa, joiden asukkaista yhdellä tai useammalla oli aktiivisessa vaiheessa oleva tuberkuloosi. Nämä potilaat loivat tartunnanvaaraa paitsi perheenjäsenille myös muille asuntojen asukkaille, alivuokralaisille ja asukeille. Vuonna 1944 asuntojen piiriin kuului muun muassa 104 tervettä asukkaa, joista 5 oli lapsia. Vuonna 1945 tuberkuloosipotilaiden kanssa samassa huoneessa asuvien asukkien määrä kohosi jo 187:een, 89 potilasta joutui lisäksi nukkumaan toisen perheenjäsenen kanssa samassa vuoteessa.¹⁹⁷

192. Kts. esim. Ineichen 1993, 45; Stein 1950.

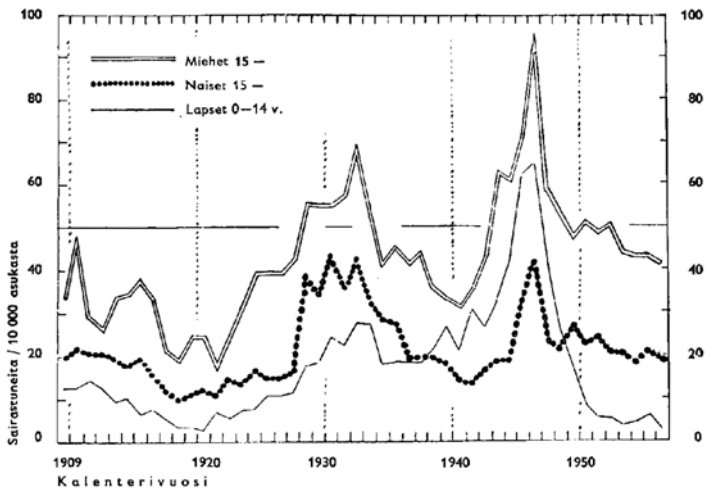
193. Kts. Asuntomme 1954:1, 1.

194. Rantasalo 1944, 298.

195. HTS 1945, 20 Taulukko 5. Tutkitut tuberkuloosia sairastavien asunnot; HTS 1946, 19 Taulukko 5. Tutkitut tuberkuloosia sairastavien asunnot.

196. Aarresuo 1947.

197. Kts. HTS 1945, 18–19.

KUVIO 5.1. Miesten, naisten ja lasten sairastuvuus hengityselinten tuberkuloosiin Helsingissä 1909–1956. Lähde: A. S. Härö & Jorma Pätiälä 1958, 692.

Helsingin kaupungin tuberkuloositoimiston ylilääkäri Göta Tingvald-Hannikainen näki erityisesti pienten lasten tilanteen vaikeana, sillä he olivat jo rakenteensa puolesta alttiimpia tuberkuloositartunnoille.¹⁹⁸ Helsingin yliopiston lastentautiopin dosentti Toivo Salmi piti samoin tärkeänä, että erityisesti 0–2-vuotiaita imeväisiä ja pikkulapsia olisi kyetty suojelemaan asunnoissa infektioilta ja heille olisi kyetty varaamaan omaa nukkumatilaa.¹⁹⁹ Pieniäkään lapsia ei kuitenkaan kyetty suojelemaan tuberkuloositartunnoilta, ja tuberkuloosin leviäminen näkyi varsin selkeästi esimerkiksi lastentarhojen lapsissa. Ajanjaksolla 1943–1944 lapsista oli todettu taudinkantajiksi 8 prosenttia, mutta seuraavana lukuvuonna tartunnan saaneiden lasten määrä kohosi 13 prosenttiin. Seuraavana kahtena lukuvuotena taudinkantajien määrä laski 11–12 prosenttiin.²⁰⁰ Tartunta ei kuitenkaan johtanut automaattisesti sairastumiseen, sillä esimerkiksi helsinkiläisistä oppikoululaisista noin 60 % oli taudinkantajia, mutta sairastuneita oli erittäin vähän, vain muutamia kymmeniä. Nykyisen käsityksen mukaan ylipäänsä vain noin 30 % tuberkuloositartunnalle altistuneista ja vastustuskyvyltään normaaleista ihmisistä saa tartunnan aiheuttaman tuberkuloosi-infektion. Näistä taudin kantajista, ”tuberkuliinimyönteisistä” vain joka kymmenes sairastuu aktiiviseen tuberkuloosiin.

Tuberkuloositilanteen vaikeutumiseen otti kantaa myös sosiaaliministeriön asuntoasiaintoimisto, joka kehotti huoneenvuokralautakuntia huomioimaan

198. Kts. Göta Tingvald-Hannikainen, SS 13.9.1947.

199. HS 13.1.1945, lääkäri Toivo Salmi.

200. Kts. HKO 1943/44–1944/45, 14; 1945/46–1946/47, 8.

toiminnassaan keuhkotaudin nopean leviämisen. Jos asunnonhakija kykeni todistamaan lääkärintodistuksin, että hän tai jokin hänen perheenjäsenensä sairastaa aktiivista tuberkuloosia, tuli lautakuntien mahdollisuuksien mukaan pyrkiä osoittamaan potilaille oma erillinen huone.²⁰¹ Myös Helsingin tuberkuloosiviranomaiset pyysivät usein lautakuntia vähentämään potilaiden asumisen ahtautta ja pienentämään sairastumisen riskiä. Lisätilan tarvetta selitettiin myös hygieenisillä syillä ja hoidollisilla tarpeilla.²⁰² Jälleen kerran asukkaiden kokemukset toivat kuitenkin esille, että lautakunnat eivät kyenneet aina hakijoita tyydyttävällä tavalla huomioimaan terveydellisiä vaatimuksia.²⁰³

Sekä samassa asunnossa asuvat taudinkantajat että perheenjäsenet saattoivat kokea ahdistavana pitkittyvän asumisen oloissa, joiden tiedettiin lisäävän entisestään sairastumisen riskejä. Varsinkin yhteismajoitustiloissa asuvat perheet vetosivat anomuksissaan siihen, että huoneet olivat ”kulkutaudeille erikoisen alttiita”.²⁰⁴ Vuonna 1948 annetun tuberkuloosilain (649/1948) mukaan jokaisen oli noudatettava varovaisuustoimenpiteitä tartunnan leviämisen estämiseksi, mutta yhden huoneen asunnoissa tähän ei ollut edes teoreettista mahdollisuutta. Aivan pienten lasten kohdalla eristämisen periaatetta kuitenkin noudatettiin, ja esimerkiksi vuonna 1946 tuberkuloottisista perheistä eristettiin 389 tervettä lasta sekä yksityisiin koteihin että lastenkoteihin.²⁰⁵

5.3 ASUNTOJEN JA ASUINYMPÄRISTÖJEN LEVOTTOMUUS JA TURVATTOMUUS

5.3.1 Hankalaksi koetut ja häiriötä tuottavat naapurit

Asuntojen fyysisten puutteiden lisäksi asumisen viihtyvyyttä heikensivät sosiaaliset tekijät - erityisesti huonot naapuruussuhteet, mutta myös asuntojen sisällä syntyvät riidat. Pakotettu yhdessäasuminen lisäsi ei-toivottuja kontakteja paitsi perheen sisällä, myös kanssa-asujien kesken.²⁰⁶ Vuokramarkkinoiden osittainen jähmettyminen vaikutti siihen, että kaupunkilaiset joutuivat sopeutumaan aiempaa sidotummin sekä uusiin naapureihin että asuntojen kanssa-asujiin. Alivuokralaiset saivat kuitenkin hakeutua vapaasti asuntoihin, ja pääosin tästä

201. Sosiaaliministeriön Asuntoasiaintoimiston kiertokirje 6/1945, 7.5.1945, Ha:2, STM KA.

202. Asuntohakemukset 27060, 27.11.1944; 27152, 28.11.1944; 27201, 29.11.1944; 27448, 1.12.1944; 27573, 21.11.1944; 27575; 21.11.1944; 27843, 7.12.1944, EgI:19-20, HVL, HKA. Myös asuntojentarkastustoimisto antoi samankaltaisia ohjeita. kts. esim. asuntojentarkastustoimiston raportti 12.1.1945, Da:9, HKA.

203. Kts. esim. asuntohakemus 27568, 21.11.1944, Liite. Lääkärintodistus 23.7.1945, EgI:19-20, HVL, HKA; Asuntohakemus 30096, 13.1.1945, Liite. Lääkärintodistus 21.3.1946, EgI:21, HVL, HKA.

204. Kts. Keskuslautakunta 15.3.1947, 204§ Liite, Ca:4, HVL, HKA.

205. Kts. HTS 1946, 19.

206. Kts. aikalaiskeskustelusta esim. Joensuu 1952, 44.

syystä esimerkiksi vuonna 1945 tehtiin päivittäin reilut 400 kaupungin sisäistä muuttoa. Vuokrasäännöstely ja asuntojen välityskäytännöt toivat osaltaan taloyhtiöiden sisälle aiempaa monipuolisemman vuokralaiskirjon. Vähävarainen helsinkiläisperhe saatettiin sijoittaa arvostetun kaupunginosan arvostettuun taloyhtiöön ja vastaavasti varakkaampi asunnontarvitsija saattoi löytää itsensä Töölön tai Eiran sijaan Kalliosta. Leo Aario tutki vuonna 1951 julkaistussa kirjassaan suurten suomalaisten kaupunkien sisäistä kehitystä ja eriytymistä, ja hän esitti, että asuntojen välitys tasoitti aiempia asumisen yhteiskunnallisia jakoja.²⁰⁷

Huipussaan naapureiden käyttäytymiseen liittyvät ongelmat lienevät olleen jatkosodan päättymisen jälkeisinä kuukausina.²⁰⁸ Panu Pulma on viitannut kotiuttamisen jälkeisten kuukausien synnyttämään rikollisuuspiikkiin, joka teki Helsingistä joksikin aikaa levottoman ja väkivaltaisen kaupungin.²⁰⁹ Samanlaisia havaintoja on tehty myös muistitietotutkimuksen piirissä.²¹⁰ Ongelmat näkyivät erityisesti kaduilla mutta myös asuntojen sisällä. Kallion IV:ssä poliisipiirissä juopumuspidätysten määrä nousi huomattavan korkealla. Huippuvuonna 1946 tehtiin 9 429 pidätystä, mikä tarkoitti sitä, että keskimäärin alueella tehtiin 26 pidätystä päivässä.²¹¹ Juopottelu ei jäänyt täysin miesten vastuulle, sillä sodan päättymisen jälkeen myös naisten juopumustapaukset lisääntyivät huomattavasti. Vuoteen 1938 verrattuna olivat naisten juopumustapaukset vuonna 1945 yli kolminkertaiset.²¹² Noin puolet huoltoon joutuneista asui vuosina 1937–1944 kotonaan.²¹³ Ylipäänsä jatkosodan päättymisen jälkeisinä kuukausina koko Suomessa rikosten määrä lisääntyi huomattavasti. Esimerkiksi vuonna 1938 rikoksista syytettyjen miesten määrä oli vajaa 30 000, mutta vuonna 1945 määrä kohosi lähes 62 000 tapaukseen.²¹⁴ Rintamasotilaiden kotiuttaminen ja siirtoväen liikkeet loivat irrallisuutta, jonka seurauksena ilmeni poikkeavaa käyttäytymistä.²¹⁵

Asuntopulan oloissa helsinkiläiset joutuivat pakkosopeutumaan aiempaa enemmän erilaisiin asumisen käytäntöihin ja tapoihin. Erilaisissa sosiaalisissa asemassa olevien asukkaiden fyysinen läheisyys saattoi kasvaa, mutta tämä ei

207. Aario 1951, 18.

208. Kotiuttamisvaiheen jälkeisestä levottomuudesta, juopottelusta ja väkivaltarikollisuudesta kts. Määttä 2007, 42–43; Hietanen 1992, 174–177; Jaakkola & Tham 1989; Kontula 1996, 71–73.

209. Pulma 2000, 118–119. Vrt. Määttä 2007, 42.

210. Kts. muun muassa Kujala 2003, 188–189. Vrt. Kirves et. al. 2008, 225.

211. Juopumuspidätyksissä tapahtuneita muutoksia arvioitaessa on otettava huomioon olosuhteiden muutokset ja viranomaiskäytännöt. Esimerkiksi juopumuspidätysten nopea kohoaminen vuonna 1945 kertoo osaltaan poliisin lisääntyneistä resursseista mutta myös tiukentuneista käytännöistä. Kts. Harvola 1946, 51; Karpio 1951, 19. Sulo Winter (1945) nosti myös esille, että alempien yhteiskuntaryhmien juopottelu oli helpommin näkyvissä. Tilastoinnin ja tulkintojen ongelmiin kiinnitti huomiota myös alkoholikomitea, kts. Alkoholikomitea 1946:7, 196.

212. Alkoholikomitea 1946:7, 196; Harvola 1946.

213. Winter 1945, 196.

214. Siivonen 1947b, 30.

215. Kts. esim. Hietanen 1992, 176; Soikkanen 1987, 148–149.

KUVA 27. Juopuneita miehiä Albertinkadun ja Pursimiehenkadun kulmassa. Kuvausaika 1950-luku. Kuvalähde: HKM, kuvaaja Eino Heinonen.

aina vähentänyt sosiaalista etäisyyttä.²¹⁶ Asumisen viihtyvyyteen laajalti vaikuttanut tekijä liittyi sodan päättymisen jälkeen yleistyneisiin häiritseviin melukokemuksiin. Aikalaiskeskustelussa viitattiin ”nykyaikaisen ihmisen” olevan mitä moninaisimpien korvia ja hermoja rasittavien äänirasitusten alaisia.²¹⁷ Jatkosodan päättymisen jälkeen talojen asukasmäärät saattoivat kasvaa neljänneksellä muutamassa kuukaudessa²¹⁸ ja asuinkiinteistöjen asukasmäärien kasvaessa lisääntyivät myös asumisen äänet. Outi Ampuja mainitsee kaupunkien meluongelman muotoutumista käsittelevässä väitöskirjassaan, että asuntoihin kantautuvat naapurien äänet olivat olennainen osa erityisesti helsinkiläisen työväestön asumista aina 1950- ja 1960-lukujen taitteeseen saakka. Ampuja näkee äänten kantautumisen liittyneen pitkälti asuntojen huonolaatuisuuteen.²¹⁹ Asuntojen äänieristys olikin hyvin vaihtelevaa, ja sen laadukkuus määritteli osaltaan missä määrin melun nähtiin lisääntyvän. Vanhoissa puutaloissa tavallinen keskustelu saattoi kuulua kirkkaasti naapurihuoneeseen, mutta kivitalossa paksut seinät vaimensivat hyvin ääniä. Äänieristyksestä huolimatta ei isommissa asuinkiinteistöissä asumisen tuottamilta ääniltä voinut kokonaan välttyä. Asunnoista kantautuvien äänien voimakkuus vaihteli rakenteista riippuen, mutta keskuslämmitystaloissa ääni kantautui usein putkien välityksellä.²²⁰

Melun kokemukseen vaikuttivat myös asukkaiden hiljaisuutta ja äänimaailmaa koskevat odotukset. Asuinpaikan vaihtuessa asukkaat joutuivat tottumaan uudenlaiseen äänimaailmaan ja toisaalta uusiin asukkaisiin ja heidän käyttäytymiseensä saatettiin kohdistaa odotuksia. Käpylän asumisviihtyvyyttä 1950-luvun alussa tutkinut Pauli Myllymäki mainitsi, että perheissä, joissa oli totuttu ”epäsäännölliseen ja riitaisaan elämään” ei juurikaan kannettu huolta naapurien elämöinnistä. Ahdistusta tunnettiin sen sijaan perheissä, joissa asunnosta haluttiin muodostaa rauhallinen ja viihtyisä koti.²²¹ Toisaalta Myllymäki nosti esille, että taloissa, joissa oli paljon asukkaita, syntyi myös melua ja häiriötä, mikä vähensi huomattavasti asukkaiden viihtyvyyttä.²²² Meluongelman kokemukseen saattoi vaikuttaa se, että myös tuttavuussuhteita syntyi melko vähän suurissa kiinteistöissä. Myllymäen tutkimassa suurperheisten nelikerroksisessa talossa asui 834 asukasta ja asukkaista ”vain harvoja tai ei ketään” tunki 44 prosenttia. Tulos on varsin yllättävä, sillä talon asukkaista eri-ikäisiä lapsia oli lähes 500.²²³

216. Vrt. Åström 1998, 18; Sallinen-Gimpl 1994, luku 5.7.1.

217. Paavo Arni 1944, 274.

218. Kirje 3448a, 13.12.1944, Asunto Oy Mechelinkadun isännöitsijä, Ea:4, HVL, HKA.

219. Ampuja 2007, 134.

220. Mood 1993, 242.

221. Myllymäki 1954, 82.

222. Myllymäki 1954, 85.

223. Kts. Myllymäki 1954, 79.

KUVA 28. Pihasoittaja kuvattuna Helsingissä vuonna 1966. Kuvallähde: KansA. Kuvajaaja: Yrjö Lintunen. Yhdysvaltalaisessa vuonna 1939 julkaistussa asumisen laatua käsittelevässä mietinnössä todettiin, että urbaanissa kaupunkiympäristössä riittävän yksityisyyden ja rauhan turvaamiseen oli perustavaa laatua oleva psykologinen tarve.²²⁴ Psykologisten tarpeiden voidaan nähdä olevan kuitenkin kulttuurisesti ja ajallisesti määräytyneitä. Vielä 1960-luvulle saakka kaupustelijoiden ja pihasoittajien tuottama ääni oli sosiaalisesti hyväksyttyä,²²⁵ mutta nykyisin katumusiikki on keskittynyt pääosin julkisiin tiloihin ja kadunvarsille.

224. Committee on the Hygiene of Housing 1939; Mood 1993, 237.

225. Kts. kaupunkilaisten kokemuksista Åström et. al. 1998, 254. Vrt. Laakkonen 2011, 308.

Ääntä ja melua eivät tuottaneet ainoastaan asuntojen asukkaat vaan myös asuinkiinteistöjen läheisyyteen tai jopa yhteyteen sijoitettu pienteollisuus. Asuntojentarkastustoimiston vuosiraportit kuvasivat, että jälleenrakennusteollisuuden kiireet näkyivät myös kaupunkilaisten melukokemuksina. Erilaiset verstaat tuottivat ryskettä, tärinää ja pauketta, jota saattoi jatkua iltamyöhään. Asuntojentarkastustoimisto ei kuitenkaan kyennyt juurikaan puuttumaan verstaiden toimintaan, jos ne palvelivat sotakorvausteollisuuden tarpeita.²²⁶

Asumisen tuottamiin ääniin sopeutumista vaikeutti se, että asukasmäärien kasvaessa lisääntyivät myös erilaisissa elämäntilanteissa olevien perheiden ja asukkaiden määrät. Melun lisääntyminen koetteli erityisesti vuorotyöläisten hermoja. Päivälevon saaminen oli vaikeata asunnossa, jossa tavallinenkin puhe kuului kirkkaasti seinän läpi naapuriin. Vielä tuskallisempaa oli, jos asunnossa sattui olemaan esimerkiksi huonokuntoinen ovi, joka rämisi ja kilisi avattaessa ja suljettaessa.²²⁷ Seinänaapurina saattoi myös olla kuulonsa menettäneitä vanhuksia, jotka kuitenkin halusivat kuunnella musiikkia – muille asukkaille gramfonin soitto oli liian kovaäänistä.²²⁸ Isommissa asuinkiinteistöissä jouduttiin pakostakin hyväksymään tietyt tavallisesta elämästä aiheutuneet äänet, mutta eroja oli kuitenkin siinä, missä määrin haluttiin ymmärtää asukkaiden elämisen tarpeet, esimerkiksi vuorotyöläisen yöllinen peseytyminen töiden jälkeen. Vastaavasti olisi sunnuntaisin osa talojen asukkaista halunnut kenties raskaan viikon päätyttyä nukkua hieman pidempään, mutta pieniä lapsia sisältävissä lapsiperheissä elämä saattoi alkaa jo varhaisin aamulla. Esimerkiksi Mäkelänkatu 78–82 sijainneissa niin sanotuissa suurperheisten taloissa elämä muodostui väkisin äänekkääksi, sillä taloissa asui vuonna 1948 yhteensä 600 lasta.²²⁹

Tutkimusaineiston perusteella tyypillisimmin häiriöksi katsottu käyttäytyminen ja melu liittyivät toistuvaan, myöhään yöhön jatkuneeseen juopotteiluun ja sen yhteydessä syntyneeseen äänimaailmaan. Huoneenvuokralain ro pykälässä säädettiin, että vuokralaisen tuli noudattaa järjestystä ja hyviä tapoja. Jatkuva meluisa ja yömyöhään jatkuva meluaminen rikkoi hyviä tapoja, mikä oikeutti vuokranantajan purkamaan vuokrasopimuksen. Taloyhtiöiden mallijärjestyssääntöjen mukaan soitto ja laulu sekä muu äänekas elämä oli kielletty klo 22–9. Kohtuuden rajoissa vuokralainen oli oikeutettu pitämään perhe- ym. juhlia myöhempääkin, mutta silloin asiasta oli ilmoitettava ajoissa naapureille ja isännöitsijälle.²³⁰

226. Kts. esim. Asuntojentarkastustoimiston vuosikertomus 1950, 8–9, Db:7; Paula Schönach 2008, 62–63.

227. Kts. esimerkkinä asuntohakemus 27294, 30.11.1944, Saatekirje 28.3.1947, Egl:19–20, HVL, HKA.

228. Kts. esim. kantelu 15283, 6.2.1945, Ee:3–4, STM, KA.

229. Kts. KHKK 1948, 1. Kaupunginvaltuusto, 58.

230. Kts. HS 24.12.1946 ”Häiriö ja järjestys”.

Aineiston perusteella on vaikeata tehdä eroja siinä, kuinka herkästi eri kaupunginosissa puututtiin naapurien juopotteluun ja sen yhteydessä syntyvään häiriöön. Sopimattomaksi elämäksi katsottiin asuinpaikasta riippumatta kovaääninen laulaminen ja musiikin soittaminen, kolisteleminen sekä huutaminen. Juopottelun seurauksena talojen porraskäytäviltä saattoi löytyä myös sammuneita, ja tällöin talonmiehet joutuivat auttamaan liian vahvasti juopuneita asuntojensa sisälle.²³¹ Juopottelijat häiritsivät muiden asukkaiden kotirauhaa ja erityisen vakavasti suhtauduttiin kanssa-asujien juopotteluun. Vanhemmat eivät halunneet lasten todistavan alivuokralaisten ”juoppoa elämää”.²³² Säännöllisesti juopottelullaan häiriötä tuottavien asukkaiden määrä lienee kohonnut tuhansiin, sillä Helsingin irtolais-alkoholistiväestön sekä aktiivisten rikollisten määräksi arvioitiin 1950-luvulla noin 10 000–12 000 miestä.²³³ Samansuuruiseksi arvioitiin niin sanottujen mustien vuokralaisten määrä, joita ei merkitty henkikirjoihin ja jotka asuivat ilman asumislupaa Helsingissä.

Oman erityisen kuvionsa muodostivat tilanteet, joissa jo pitempään asuin-kiinteistössä asuneet vuokralaiset nostivat esille uudet asukkaat häirikköinä. Lautakuntiin lähetettiin kirjelmiä, joissa taloyhtiön edustajat tai portaikon muut vuokralaiset totesivat asuntoon osoitettujen vuokralaisten häiritsevän muiden asukkaiden elämää.²³⁴ Erityisen ongelmallisena pidettiin asukkaita, jotka luovuttivat asuntonsa juupoiksi katsottujen ystävien ja tuttavien käyttöön.²³⁵ Epämääräisten tyyppien lisääntyminen yhdistettiin joissakin tapauksissa myös äkillisesti lisääntyneisiin ullakkovarkauksiin.²³⁶ Pyrkimys häiriökäyttäytymisen poistamiseen saattoi luoda omat uudet riitansa. Huomion kohteeksi joutunut talon asukas saattoi tehdä kiusaa talon muille asukkaille, ja kuvausten perusteella kiusanteko tapahtui esimerkiksi porraskäytävien roskaamisella ja likaamisella ja hissien sähkönappuloiden tai portaiden valokatkaisijoiden rikkirepimisellä.²³⁷

Naapurien juopotteleva käytös saattoi yltyä myös niin pahaksi, että se synnytti muissa asukkaissa vakavampaa huolta ja pelkoa.²³⁸ Lautakunnille ja sosiaaliministeriön asuntoasiaintoimistoon lähetetyt kirjeet tuovat esille, kuinka naapurit joutuivat todistamaan sekä muiden asukkaiden perheriitoja, että heihin kohdistunutta uhkailua ja pelottelua.²³⁹ Työtä varten tutkitut häätötapaukset luovat melko murheellisen kuvan asuntojen sisällä tapahtuneesta juopottelusta,

231. Kirje 988, 12.2.1945, Ea:7, HVL, HKA; Kts. myös. Kirje 1997, poliisilaitoksen IV piiri; Kirje 1764, 9.3.1945, Ea:7, HVL, HKA.

232. Kts. Asuntohakemus 27369, 30.11.1944, EgI:19–20, HVL, HKA; Kirje 1443, 28.2.1945, Ea:7, HVL, HKA.

233. Härö 1957, 181.

234. Kirje 16.1.1945; Kirje 913, 8.2.1945, Ea:7, HVL, HKA. Vrt. Haverinen 2006, 90–91.

235. Kts. esim. Kirje 913, 8.2.1945, Ea:7, HVL, HKA.

236. Kirje 1682, 7.3.1945, HVL, HKA.

237. Kirje 1812, 22.8.1944, Ea:4, HVL, HKA.

238. Kirje 16.1.1945, Ea:7, Portaan naisasukkaat valittivat pelkäävänsä talossa liikkuvia ”vaarallisia olioita”.

239. Kantelut 16284, 3.6.1945, Ee:23; 15075, 9.1.1947, Ee:33, STM, KA. Kts. lisäksi kirjeet 1812, 22.8.1944; 1075, 5.5.1944; 799, 31.3.1944; 782, 30.3.1944; 694, 22.3.1944; 668, 18.3.1944, Ea:2–4, HVL, HKA.

josta seurasi usein väkivaltaa.²⁴⁰ Väkivallalla uhkaamiseen sisältyi huutamista ja huonekalujen heittälyä ja ruumiillinen väkivalta tarkastelluissa häätöjutuissa näyttäytyi asukkaiden (usein perheenjäsenten) tönimisenä ja heittelynä, nyrkillä tai remmillä lyömisenä ja kuristamisena. Kerrostaloissa ja ylipäänsä tiivistä asutuissa naapurustoissa hetkellistä turvaa useimmiten naisille ja lapsille tarjosivat naapurit, jotka ottivat pahoinpitelyn uhrit suojiinsa tai menivät apuun.²⁴¹ Väkivallan kokemus laajenikin naapureihin, jotka joutuivat todistamaan uhrien avunhuutoja ja ääniä. Naapurien ja myöhemmin muiden sukulaisten tarjoama turva muodostui tärkeäksi avuksi, sillä esimerkiksi Helsingin Ensikodin 40 paikkaa olivat sodan jälkeisinä vuosina aina täynnä, alle kolmasosa kaikista hakijoista kyettiin ottamaan tiloihin. Lisäongelmia äideille aiheutti se, että yömajoihin pääsy lasten kanssa kiellettiin syyskuussa 1946.²⁴¹

Ahdistusta asukkaissa saattoi tuottaa juopottelun ja väkivaltaisen riitelyn ohella asukkaiden moraalittomaksi katsottu käytös. Tyypillisesti muut asukkaat esittivät väitteitä erityisesti naispuolisten vuokralaisen seksuaalielämästä. Käytännössä talojen muut asukkaat yrittivät kiertoilmaisuin esittää vuokralaisen harjoittavan prostituutiota.²⁴² Väitteitä asunnoissa yleistyvistä prostituutiosta esitettiin myös kaupunginvaltuustossa, jossa muun muassa valtuutettu Schybergson esitti huolestumisensa siitä, että asuntopulan oloissa tavalliset perheet joutuivat jakamaan asuntonsa prostituoitujen kanssa.²⁴³ Sodan päättymisen jälkeen irtolaiseksi katsottujen naisten määrä yleistyi melko huomattavasti, ja trendi herätti huolestumista Helsingin huoltoviranomaisten keskuudessa, samoin lastensuojeluviranomaiset kiinnittivät huomiota nuorten tyttöjen ”siveelliseen hairautumiseen”.²⁴⁴ Helsingissä harjoitetun prostituution epidemiologiaa tutkinut A. S. Härö näki, että prostituoitujen määrä kohosi Helsingissä vuosina 1945–1949 tasaisesti, 730:stä lähes 1000:een, jonka jälkeen määrä lähti laskuun.²⁴⁵ Prostituutio keskittyi tiettyihin kaupunginosiin, ja erityisesti Punavuoren seudulla tehtiin huomattava määrä irtolaisuuspidätyksiä.²⁴⁶ Lautakunnat tai sosiaaliministeriön asuntoasiaintoimisto eivät kuitenkaan pystyneet tekemään juuri mitään asukkaiden keskinäisille riidoille tai peloille, ja kantelijoita kehoitettiin kääntymään vain poliisin puoleen.

240. Vrt. juopottelun ja väkivallan välisen yhteyden erottelusta esim. Kujala 2003, 189–190; Hietanen 1992, 176; Nätkin 1994, 147.

241. Aborttikomitean mietintö 1945:6, 129, Miina Sillanpään lausunto; Aira Heinänen 2002; Lasten yömajoihin ottamisen kiellosta kts. Keskuslautakunta 5.9.1946:35, 466§.

242. Kirjeet 2230, 4.10.1944; 2028, 16.9.1944; 1345, 12.6.1944; 1308, 5.6.1944, Ea:2–4, HVL, HKA.

243. Schybergson et. al. 8.5.1946.

244. Kts. Niilo Kotilainen 1943, ”Siveellisesti vaarannettujen tyttöjen huolto”, Huoltaja 1943: (31), 126–127; Bruno Sarlin 1942, ”Taistelu irtolaisuutta vastaan”, Huoltaja 1942:17 (30), 345–347.

245. Härö 1961, 7 Taulukko 2. Kts. myös Huoltaja 1946: (36), 372–378.

246. Kts. Sulkuinen 1948, 77.

Asuntojen ja asuinympäristöjen sosiaalisiin suhteisiin liittyvä turvattomuuden kokemus näyttää olleen melko tavallista sotienjälkeisessä Helsingissä. Pauli Myllymäki teki vuonna 1948 tutkimuksen Käpylän asukkaiden asuin- ympäristöön sopeutumisesta ja naapurisuhteista ja hän toi tutkimuksessaan esille, että naapurien välille syntyneet riidat olivat melko yleisiä. Suurperheisten kerrostaloissa 40 prosenttia asukkaista koki pieniä hankauksia naapureiden kanssa ja 18 prosenttia ilmoitti lisäksi, että sopeutuminen naapureiden kanssa oli hyvin vaikeata. Yleisimmin syyt liittyivät lasten häiritseväksi katsottuun käyttäytymiseen, mutta yleisesti myös jo edellä käsitelty naapureiden juopotteleva ja häiritsevä elämä aiheutti hankaluuksia. Lisäksi riitojen aiheet liittyivät muiden asukkaiden siivottomuuteen ja haluun sekaantua toisten asioihin.²⁴⁷

Muutamia vuosia myöhemmin Kalevi Piha tutki Turun kunnallisia ja puolikunnallisia taloja, ja kuvasi Myllymäen tavoin, että kerrostalojen asukkaista vajaa viidennes koki vakavampia häiriöitä naapurien taholta. Häiriön syyt olivat pääosin samoja kuin Myllymäen tutkimuksessa eli juopumus ja metelöinti. Piha nosti lisäksi esille, että häiriöitä tuottivat myös naapurit, jotka koettiin hermostuneina, kateellisina tai hermosairaina.²⁴⁸ Myös tämän tutkimuksen aineistossa esiintyi naapureita ja kanssa-asujia, joita asunnonhakijat pitivät sairaalloisen epäluuloisena. Hakijaan kohdistetut perättömät varkaussyytökset koettiin ahdisteluna.²⁴⁹ Ylipäänsä asunnonhakijat kiinnittivät huomiota poikkeuksellisenä nähtyyn naapurien tai muiden asukkaiden hermostuneisuuteen.²⁵⁰

Jos Myllymäen ja Pihan tulokset ovat edes jossakin määrin yleistettäviä, kohosi naapureiden välisten konfliktien määrää sotienjälkeisessä Helsingissä melko huomattavalle tasolle. Kuten tutkimuksessa on jo moneen kertaan todettu, moninkertaistuivat pakotetun yhteisasumisen oloissa potentiaalisten riitojen määrät. Näyttää siltä, että asuntopulan oloissa kuitenkin vain pieni osa riidoista johti jommankumman osapuolen häätämiseen.²⁵¹ Päävuokralaisten häätäminen tapahtui asuntopulankin oloissa raastuvanoikeuden kautta, mutta alivuokralaisten irtisanominen oli huoneenvuokralautakuntien vastuulla. Vuonna 1946 alivuokralaisten häätötapauksia oli noin 800, ja noin 100 tapauksessa häätö perustui huonon elämän tai maksamattoman vuokran takia annettuun oikeuden päätökseen.²⁵²

247. Myllymäki 1954, 87.

248. Piha 1960, 69–70.

249. Asuntohakemus 56270, 3.1.1947, EgI:38, HVL, HKA. Vanhemmat ihmiset saattoivat olla jyrkkiä käyttäytymisessään, kts. esim. asuntohakemus 56300, 4.1.1947, EgI:38, HVL, HKA.

250. Kts. esim. kantelu 15056, 10.1.1945, Ee:3–4, STM, KA.

251. Vrt. toisaalta Schybergson et. al. 8.5.1946, joka esitti pahantapaisen elämän perusteella annettujen häätöjen olleen kasvussa.

252. Kts. HTS 1946, Asuntojentarkastus, 69–70.

KUVA 29. Kotona juopottelua. Kuva otettu 21.2.1953.
Kuvälähde: KansA, kuvaaja Yrjö Lintunen.

Asuinympäristöjen melu- ja häiriöongelmat eivät jakautuneet tasaisesti kaupunginosien kesken. Sekä asumisen ahtausta että sodan päättymisen jälkeiset tyypilliset sosiaaliset ongelmat (alkoholinkäyttö, irtolaisuus ja rikollisuus) kasautuivat Punavuoreen sekä Pitkän sillan pohjoispuolisiin kaupunginosiin, Kallioon, Alppiharjuun ja Hermannisiin.²⁵³ Muun muassa Leo Aario ja Erik Allardt käsittelevät tutkimuksissaan edellä mainittua sosiaalisten ongelmien kasautumisen tematiikkaa: Allardt keskittyi väitöstutkimuksessaan avioerojen alueellisiin eroihin ja Aario tutki kirjassaan, miten muun muassa kaupungin alkoholisti- ja irtolaishuollon asiakkaat jakautuvat alueellisesti.²⁵⁴

253. Schulman 2000, 30; Pulma 2000a, 119–120; Aario 1951, 33–35; Juopumuspäätöksistä kts. Helsingin poliisilaitoksen vuosikertomusaineistot, HaVI:4, Helsingin poliisilaitoksen kanslian II arkisto, KA.

254. KTs. Cantell & Koskinen 2011, 174–175. Helsingin alueellisen eriytymisen tutkimuksella on Helsingissä pitkät perinteet. Heikki Wariksen kaltaisten tutkijoiden kiinnostuksen kohteeksi nousi se, miten kaupunkilainen elämänmuoto vaikuttaa sosiaalisiin suhteisiin ja järjestykseen.

Ongelmien kaupunginosittaisen kasautumisen lisäksi Helsinkiin syntyi Panu Pulman sanoin erityisiä ”levottomuuspisteitä”. Pulman mukaan: missä oli yömajoja ja asuntoloita, oli siellä myös laitapuolen kulkijoita ja sinne poliisi keskitti valvontansa. Kantakaupungissa sosiaalisen kontrollin kannalta ongelmallisimpia olivat ne alueet, joilla oli eniten vanhaa, purkamista odottanutta asuntokantaa.²⁵⁵ Eri kaupunginosien ja kortteleiden asukkaille olivat luultavasti tuttuja myös talot ja paikat, jonne keskittyi laitton viinakauppa ja mustan pörssin kauppa ja ostokorttien myyminen.²⁵⁶ Helsingistä löytyi isona kaupunkina myös julkisia paikkoja oleskeluun ja juopotteluun: alkoholin nauttimiseen tarjosivat mahdollisuuksia rautatieaseman ja muiden julkisten rakennusten eteishallit. Kaupungin asukkaille enemmän ongelmia aiheuttivat ehkä tilanteet, jossa alkoholia juotiin yksityisten talojen porraskäytävissä.

5.3.2 Asunnot ahdingon ja pelon paikkoina

Kärjistyvät naapurisuhteet tuottivat kaupunkilaisten keskuuteen sosiaalista turvattomuutta, mutta uhkaavaa ja väkivaltaista käyttäytymistä sekä riitelyä tapahtui myös asuntojen sisällä. Perhehistoriallinen ja -sosiologinen tutkimus on tuonut esille, että perheet ovat toimineet sekä hyvinvoinnin että pahoinvoinnin lähteinä.²⁵⁷ Perheenjäsenten rinnalla asuntoa jakavat muut tahot, kuten sukulaiset, tuttavat ja vieraat kanssa-asujat saattoivat aiheuttaa ongelmia ja luoda turvattomuutta asuntoihin.

Tutkitun anomus- ja kanteluaineiston perusteella asunnonhakijoilla on ollut melko korkea kynnyks kertonaa asumisen ongelmien synnyttämistä perheen sisäisistä ristiriidoista. Vaikka sodan päättymisen jälkeen perheet ja perhe-elämä nousivat yhteiskunnan suojelukseseen, ei perheen sisäisistä asioista kerrottu kovin mieluusti - huolimatta siitä, että perhe-elämän ongelman liittyivätkin suoraan puutteellisiin asuinoloihin. Huomattavasti vaikeampaa lieneekin asunnonhakijoille ollut kertoa asuntojen sisällä tapahtuvista tragedioista, sillä asunto-olot muodostivat tällöin vain yhden osatekijän paljon laajemmassa ongelmakimpussa.²⁵⁸ Mahdollisista häpeän ja syyllisyyden tunteista huolimatta myös perheen sisäisistä asioista kerrottiin virkailijoille silloin, kun uuden asunnon saaminen nähtiin välttämättömänä.

255. Pulma 2000, 210.

256. Kts. Sulkunen 1948, 73–74.

257. Hawley & DeHaan 1996. Vrt. Åström 1999, 95 joka käsittelee asuntojen sisällä tapahtunutta alkoholinkäyttöä.

258. Kts. esim. kokemuksista kertomisen vaikeudesta Husso 2003, 312; Paloheimo 1992. Kts. aikalaisnäkemysnä Torkkel 1957, 37.

Nopea asunnonvaihto nähtiin tarpeellisena muun muassa riitaisissa avioeroissa, joissa yhteiselo muodostui raskaaksi. Sotia edeltävinä vuosina eroprosessiin liittyi olennaisesti puolisoloiden erillään asuminen, mutta asuntopulan oloissa asian käytännön toteuttaminen vaikeutui. Riitaisten avioerojen määrää lienee lisännyt se, että uskottomuus nousi huomattavan yleiseksi eron syyksi. Helsingissä purettiin laillisesti vuosina 1944–1946 noin 4 000 avioliittoa ja uskottomuuden ja sukupuolitaudin saamisen perusteella purettiin vuosina 1944 ja 1945 joka kolmannes avioliitto (N= 509). Vielä vuonna 1946 joka viides liitto purettiin uskottomuuden ja sukupuolitaudin saamisen seurauksena.²⁵⁹ Myös Helsingin Kristillisen Palvelukeskuksen ylläpitämässä avioliittoneuvonnassa uskottomuus nousi yleisimmäksi ongelmien syyksi, lähes yhtä vahvan syyn muodosti miehen juominen, riitaisuudet muodostivat kolmanneksi yleisimmän syyn.²⁶⁰ Avioerojen riitaisuudesta kertoo lisäksi se, että esimerkiksi koko Suomessa vuosina 1946–50 yhteisestä aloitteesta purettujen avioerojen määrä jäi alle 2 prosenttiin, vuosina 1941–1945 määrä oli vielä edellistäkin alhaisempi.²⁶¹

Huoneenvuokralautakuntien virkailijat olivat varsin tietoisia eroprosessien keskellä sinnittelevien perheenjäsenten ahdingosta. Huoneenvuokralautakuntien asuntojentarkastaja saattoi nostaa tarkastusraportissaan esille, että keittiön jakaminen ex-puolison ja hänen uuden kihlattunsa kanssa oli ”entisen vaimon sielunvoimia” koettelevaa.²⁶² Lautakuntien sisäisessä keskustelussa avioerotapaukset nostettiin esille yhtenä erityisryhmänä.²⁶³ Avioerotilanteiden vaikeudesta kertovat osaltaan sanomalehdissä julkaistut mielipidekirjoitukset, joissa kehoitettiin selkeyttämään erotilanteisiin liittyviä asumiskäytäntöjä.²⁶⁴ Myös juridisessa keskustelussa viitattiin asuntopulan oloissa vaikeutuviin avioerotilanteisiin, esimerkiksi Lakimies-lehdessä käsiteltiin avioerotilanteisiin liittyviä vuokrasuhteita. Ennakkopäätösten perusteella olivat avioeron jälkeen molemmat puoliset oikeutettuja asumaan yhteisessä asunnossa, ja tilanne saattoi jatkua pitkään, sillä uuden tai edes tilapäisen asunnon löytäminen ei tapahtunut hetkessä.²⁶⁵ Sotavuosina eropäätöksen tehneiden erillään asuminen oli helppoa, kun rintamasotilaat pystyivät viettämään lomat sukulaistensa luona, mutta sodan päättymisen jälkeen asuntokysymys aktualisoitui monissa avioerotilanteissa.²⁶⁶

259. Kts. HTV 1949, 48 Taulukko 42. Laillisen eron johdosta purkautuneet avioliitot vuosina 1901–1946.

260. Vire 1946, 109. Kts. myös Joensuu 1952, 44; Niemineva 1951, 126.

261. Kts. Raivio 1951, 38–39.

262. Asuntohakemus 29.01.19, 28.12.1944, Liite. Asuntotarkastus 10.2.1945, EgI:19–20, HVL, HKA.

263. Kts. Keskuslautakunta 13.3.1947:14, 193§, Ca:4, HVL, HKA. Virkailijan avioerotilannetta koskevasta lausunnosta kts. SS 19.9.1947 ”Naimiskaupalla helsinkiläiseksi” Kasper; Kts. myös VP 1947, istunto 29.5.1947, Kansanedustaja Lång s. 829.

264. Kts. IS 17.5.1946 ”Lukijat kirjoittavat. Lainlaatijan huomioon” Eräs onneton.; IS 18.6.1947 ”Lukijat kirjoittavat. Arvoisat Herrat Lainlaatijat!” ”Syyttä syyllinen”.

265. Ikkala 1948, 287–288.

266. Kts. Kirje 6.11.1944, Ea:5, HVL, HKA.

Pahimmillaan riitaisiin avioeroihin (tai avioliittoihin) liittyi väkivaltaa ja sen uhkaa. Sodan päätyminen nosti valitettavalla tavalla pahoinpitelyn johdosta purettujen avioliittojen määrä nopeaan kasvuun. Määrät pysyivät pieninä, mutta trendi hahmottui kuitenkin selkeästi: kun vuosina 1940–1943 pahoinpitelyn vuoksi myönnettiin 11 eroa, vuosina 1944–1946 samasta syystä myönnettyjen erojen määrä kohosi 73:een. Tuomarikunnan keskuudessa nostettiin kuitenkin esille, että tilastoja yleisemmin avioerojen taustalta löytyy puolison väkivaltaa ja juopottelua.²⁶⁷ Koska erityisesti välirauhan solmimisen ja armeijan kotiuttamisen jälkeisiä kuukausia on pidetty levottomana aikana²⁶⁸, tarkennettiin tutkimuksessa kuvaa perheiden sisällä koetusta turvattomuudesta Helsingin raastuvanoikeuden tuomiokirja-aineiston avulla.²⁶⁹

Väkivallan kokemusta käsittelevissä tutkimuksissa on tuotu esille, että henkisen ja fyysisen väkivallan uhka tai kokemus ovat asioita, joista puhuminen on vaikeata. Kokemuksista vaikenemiseen vaikuttavat keskeisesti väkivaltaa kokeneiden henkilöiden omat syyllisyyden ja häpeän tuntemukset.²⁷⁰ Koti- ja perhe-elämää on perinteisesti pidetty myös sellaisena yksityisalueena, johon puuttumisen kynnyks on korkealla myös suhteessa perheen ulkopuolisiin jäseniin. Tämän on nähty vaikuttaneen myös siihen, että esimerkiksi lasten kaltoinkohtelua koskevat ongelmat eivät ole tulleet helposti viranomaisen tietoon.²⁷¹ Ei liene yllättävää, että tätä työtä varten kerätyssä anomus- ja kanteluaineistossa ilmeni ainoastaan yksi tapaus, jossa nostettiin esille aviopuolison väkivaltaisuus avioerotilanteessa.²⁷² Kyseisessä tapauksessa hakija vetosi hakemuksessaan erityisesti lapsensa turvallisuuteen, sillä aviomies pahoinpiteli vaimon lisäksi vielä heidän 6-vuotiasta lastaan. Asunnonhakija sai asunnon melko nopeasti, reilussa 3 kuukaudessa, mutta ennen päätöksen tekemistä hakijan tilanne selvitettiin melko tarkoin, muun muassa naapureita ja talonmiestä haastatteleamalla. Huoneenvuokralautakuntien tarkastajien raportit kertovat, että asunnonhakijoiden kokemana turvattomuus huomioitiin käsittelyyn vaikuttavana tekijänä: tarkastaja saattoi suositella asunnonhakijalle esimerkiksi omaa erillistä asuntoa päävuokralaisen alkoholismista, myös silloin kun päävuokralainen oli sukulainen.²⁷³

267. Westerlund 2011, 29. Westerlund nostaa esille Helsingin tuomiokunnan tuomarin J. F. Selinin näkemyksen avioerojen taustalta löytyvästä väkivallasta ja juopottelusta.

268. Pulma 2000a.

269. Lähempään tarkasteluun työssä otettiin häätöjutut, joiden yhteydessä kuvailtiin melko laajasti asuntojen sisällä ja asuinrakennusten lähistöllä tapahtuvaa toimintaa. Häätöjuttujen käsittelystä vastasi raastuvanoikeuden II osasto, ja työtä varten tarkastelin 35 istuntoa ajalla 3.10.1944–30.1.1945.

270. Husso 2003, 312.

271. Torckel 1957, 37. Kts. myös esim. Paloheimo 1992.

272. Kts. aviopuolison käyttäytymisestä esim. asuntohakemus 56024, 20.12.1946, EgI:38, HVL, HKA.

273. Kts. esim. asuntohakemus 29954, 11.1.1945, EgI:21, HVL, HKA.

Enemmän tietoa asunnonhakijoiden kohtaamista vakavista perheongelmista välittyi tapauksissa, joissa epätoivoiset hakijat pyrkivät lahjomaan lautakuntien virkailijoita asunnon saadakseen. Vuosina 1946–1948 Helsingin kaupungin huoneenvuokralautakuntien keskuslautakunnassa käsiteltiin yhteensä 23 lahjontaa käsittelevää juttua ja näissä 5 tapauksessa syytetyt vetosivat perheen sisäisiin ristiriitoihin ja ongelmiin, esimerkiksi sukulaisen harjoittamaan seksuaaliseen ahdisteluun.²⁷⁴ Perheiden sisällä koetusta turvattomuudesta keskusteltiin jonkin verran ammattilehdistössä. Äänessä olivat paitsi lastensuojelu- ja huoltoviranomaiset, myös turvattomille äideille suunnattujen Ensikotien työntekijät sekä alkoholihuollon toimijat. Varsinkin alkoholihuollon piirissä huolestuttiin juopottelun lisääntymisestä, sillä huoltotyöntekijöille olivat liiankin tuttuja ”vaimonsa pieksijät, perhetyrannit ja -piinaarit”. Edellä mainittujen tapausten nähtiin vapaana ollessaan tuottavan jatkuvaa turvattomuuden tunnetta lähiympäristölleen.²⁷⁵

Aina ei turvattomuuden ja väkivallan uhan kokemukseen liittynyt suoranaista pahansuopuutta. Asumisen ahtaudesta kärsivät erityisesti sotainvalidit sekä psyykkisesti sairastuneet veteraanit, joiden oireilua ja arvaamatonta käytöstä stressaavat asuinolot lisäsivät. Ville Kivimäki on tutkimuksissaan esittänyt, että jatkosodan aikana noin 15 700 suomalaissotilasta joutui psykiatriseen hoitoon, ja nämä miehet edustivat kaikkein vaikeimpia tapauksia. Huomattavasti suurempi joukko sotilaita kärsi lievemmistä oireista, jotka vaikuttivat kuitenkin heidän arkeensa. Sotavuosien kokemukset ja psyykkiset vammat eivät voineetkaan olla näkymättä siinä, miten siviili- ja perhe-elämään sopeuduttiin.²⁷⁶ Tyypillistä sodasta palanneille miehille oli heidän tiukka tunnekontrollinsa, mutta myös ajoittainen aggressiivisuus.²⁷⁷ Kivimäen väitöstutkimuksen 15 700 potilaasta vajaa 13 prosenttia oli Uudenmaan läänin alueelta, ja arviolta suurimman osan voidaan olettaa olleen helsinkiläisiä. Hyvin karkeasti arvioiden noin tuhat helsinkiläissotilasta sai psykiatrista hoitoa jatkosodan vuosina.

Sotainvalidien hoivaa ja kuntoutumista tutkinut Irmeli Hännikäinen on puolestaan kuvannut, kuinka varsinkin aivovammoista kärsineet invalidit oireilivat psyykkisesti. Kaikkienensa aivoinvalidien määrä kohosi Suomessa noin 4 500:aan. Hännikäisen mukaan noin neljännes tuntuvan aivovamman saaneista oireili psyykkisesti, ja lisäongelmia aiheuttivat alkoholin ja lääkkeiden väärinkäyttö.²⁷⁸ Oireisiin sisältyi ahdistuneisuutta, masentuneisuutta, vihamielisiä reaktioita, päänsärkyä sekä erilaisia kohtauksia. Asunnonhakijana toimineet

274. Kts. Keskuslautakunta 10.2.1948:6, 94§, Ca:6, HVL, HKA.

275. Toivola 1940, 314; Kts. myös Lumme 1941, 437; Winter 1945, 160.

276. Kivimäki 2013ab; Karonen 2006, 18.

277. Kivimäki 2007.

278. Hännikäinen 1998, 159–160; vrt. Heiskanen 1947, 69; Ahokas 1943, 230.

aivoinvalidit kertoivat itse kirjeissään, että vaikeat asuinolot lisäsivät heidän oireiluaan ja erityisesti päänsärkyä.²⁷⁹ Huoneenvuokralautakunnille kirjoittaneet vaimot toivat esille, kuinka sotavuosina ”hermosairaaksi” tulleen puolison kohtelu vaati erikoista varovaisuutta, ja rauhallisen ja säännöllisen elämän puuttumisen nähtiin nopeasti näkyvän puolison kunnan heikentymisenä.²⁸⁰ Irja Heiskanen teki vuonna 1947 tutkimuksen aivoinvalidien sopeutumisesta yhteiskuntaan, ja hänen otoksessaan (N=200) asunto-ongelmat näyttäytyivät työnsaannin ohessa eniten arkista elämää vaikeuttaneena tekijänä.²⁸¹ Invalidien kuntoutuminen ja toipuminen vaativat ympäristöltään laaja-alaista tukea, mutta valitettavan usein asumisen ympäristöt muodostivat uuden stressitekijän jo ennestään monien ongelmien kanssa kamppailevien sotainvalidien ja heidän perheidensä elämässä.

KUVA 30. SPR:n lääkäri Aarno Snellman suorittamassa aivoleikkausta vuonna 1956. Kuvalähde: Niilo Mäen arkisto, Jyväskylän yliopiston museo.

Turvattomuutta asuntojen sisälle loivat paitsi perheenjäsenten sisäiset ongelmat ja riidat, myös samaa asuntoa jakavien muiden asukkaiden käyttäytyminen. Tyypillisesti ongelmien lähteenä oli juopotteleva kanssa-asuja, joka synnytti häiriötä omalla, usein ilta- ja yöaikaan ajoittuvalla käyttäytymisellään. Naapurien meluava käytös häiritsi sekin talon muiden asukkaiden elämään, mutta kanssa-asujien juopottelu lisäsi huomattavasti turvattomuuden tunnetta. Varsinkin erilaisten juopporemmien riitely pelotti monia asunnontarvitsijoita.²⁸² Lisäongelmia aiheutui siitä, että osassa asunnonhakijoiden kuvaamista tapauksista juopottelu näyttää jatkuneen jopa useita vuorokausia, minkä nähtiin häiritsevän jopa huolestuttavalla tavalla lasten unta ja kehitystä.²⁸³

Kuten todettu, olivat lautakuntien mahdollisuudet auttaa asunnonhakijoita rajoitetut. Virkailijat saattoivat kehottaa hakijoita kääntymään vain

279. Kts. esim. asuntohakemus 56350,8.1.1947; 56671,15.1.1947, EgI:38, HVL, HKA.

280. Kts. esim. Kantelu 15918, 5.10.1944; 16213, 9.12.1944, Ee:2-3, STM, KA.

281. Kts. Heiskanen 1947, 66–67.

282. Asuntohakemus 26947, 27.11.1944, EgI:19–20, HVL, HKA.

283. Kts. esim. Asuntohakemukset 27369, 30.11.1944; 27553, 21.11.1944, EgI:19–20, HVL, HKA.

raastuvanoikeuden tai poliisin puoleen. Poliisit puolestaan saattoivat kehottaa asukkaita sopimaan asiat keskenään, sillä resurssien ei nähty riittävän kotirauhan häiritsemisjuttuihin.²⁸⁴ Alivuokralaisten kannalta vaikeimmat tilanteet liittyivät päävuokralaisen häiritsevään käyttäytymiseen, jolloin alivuokralaisten oli käytännössä haettava uutta asuntoa. Näin kävi esimerkiksi alivuokralaisperheelle, jonka asuntoon palasi päävuokralaiseksi vankilatuomion kärsinyt mies. Paluunsa jälkeen päävuokralainen aloitti juopottelun ja vieraiden kanssa tappelun, jota perhe kesti kolme viikkoa. Lasten turvallisuuden johdosta perhe katsoi parhaaksi muuttaa turvallisempaan, mutta fyysisesti huomattavasti huonokuntoisempaan majoitustilaan, Kivinokan kansanpuiston yhteen kesämajaan.²⁸⁵

Tässä tutkimuksessa on jo aiemmin viitattu pakkoalivuokralaisten ja asunonhaltijoiden sosiaalisiin ja usein ongelmallisiin suhteisiin. Riidat saattoivat alkaa esimerkiksi keskinäisistä varkaussyytöksistä²⁸⁶ ja edetä huutamisen tasolle²⁸⁷, mutta pahimmillaan riidat voimistuivat väkivaltaisiksi. Väkivallalla uhkaamista edusti tavaroiden ja roskien heittäminen, mutta joissakin tapauksissa myös asukkaiden fyysiseen koskemattomuuteen puututtiin eri tavoin, muun muassa heittämällä öiset likavedet asukkaan päälle.²⁸⁸ Poliisin kuulusteluraportteista ilmenee, että alivuokralaisia myös tönitettiin²⁸⁹ ja iskettiin nyrkillä.²⁹⁰

284. Kts. Asuntohakemus 27294, 30.11.1944, Liite 28.3.1947, EgI:19-20, HVL, HKA.

285. Asuntohakemus 56265, 3.1.1947, Liite. Kirje 13.10.1947 SM, EgI:38, HVL, HKA.

286. Kantelu 16201, 9.12.1944, Ee:2-3, STM, KA. Kts. myös asuntohakemus 27369, 30.11.1944, EgI:19-20, HVL, HKA; Kirje 883, 6.4.1944, Ea:3.

287. Kts. esim. Asuntohakemus 27658, 2.12.1944, EgI:19-20, HVL, HKA.

288. Asuntohakemus 27294, 30.11.1944, Liite 28.3.1947, EgI:19-20, HVL, HKA.

289. Asuntohakemus 56319, 4.1.1947, EgI:38, HVL, HKA.

290. Kts. asuntohakemus 29808, 10.1.1945, EgI:21, HVL, HKA. Kts. myös väkivallan kuvauksista kantelu 16284, 3.6.1945, Ee:9, STM, KA.

III

SOPEUTUMISEN RAJAT

6. PERHEIDEN JOKAPÄIVÄINEN SELVIYTYMINEN

6.1. PUUTTEELLISEEN ASUMISEEN SOPEUTUMISEN KEINOT JA RESURSSIT

6.1.1 Perheiden ja perheenjäsenten sinnikkyys

Julkinen valta pyrki säännöstelytoimin ja asuntorakentamisen rahoittamisen keinoin tukemaan asuntopulasta kärsivien perheiden asemaa, mutta vastuu perheiden jokapäiväisestä selviytymisestä jäi pitkälti perheiden omalle vastuulle. Helsinkiläisperheiden odottaessa tyydyttävämpää asuntoa huoneenvuokralautakunnista, joutuivat he asumisensa tilapäisessä järjestelyssä tukeutumaan omiin voimiinsa ja sosiaalisiin tukiverkostoihinsa. Niiden pettäessä eivät perheet jääneet kuitenkaan täysin vaille apua, sillä Helsingin kaupunki ja erilaiset järjestöt tarjosivat asunnonhakijoille hätämajoitusta (kts. luku 7.2).

Sotienjälkeisissä poikkeusoloissa ei omaehtoisen sopeutumisen pakko ollut mitenkään poikkeuksellista. Vaikka esimerkiksi siirtoväen asuttamiseen panostettiin huomattavasti, niin taloudellisesti kuin poliittisesti, jouduttiin siirtoväkipolitiikassakin turvautumaan ”yksilön ja ryhmien vapaaehtoisen oman avun keinoihin”.¹ Samanlaista jaottelua tehtiin myös invalidipolitiikassa, jossa korostettiin erityisesti omaehtoisen tekemisen ja kuntoutumisen merkitystä.² Perheiden vastuu omasta selviytymisestään asuntopulan kontekstissa kasvoi asuntopulan syventymisen myötä.

Päivittäisen selviytymisen ja pitempiaikainen sopeutumisen sosiaalinen luonne ulottui vielä perheitä kauemmaksi. Perheiden yhdessäasumisen yleistyessä vaikutti jokapäiväisen elämän muotoutumiseen asuntojen muiden asukkaiden käyttäytyminen ja tapa, jolla he suhtautuivat erilaisiin ongelmatilanteisiin. Siirtoväen sopeutuminen oli prosessi, johon vaikutti sekä valtaväestön että siirtoväen

1. Kts. Waris et. al. 1952, 33.

2. Kts. esim. aikalaispuheenvuorona K.J. 1946, 393; Tervo 1942.

asenteet ja suhtautuminen, ja samanlainen dynamiikka vaikutti myös asuntopulaan sopeutumisessa, joskin huomattavasti pienemmässä mittakaavassa.³

Kun mielessä pidetään luvuissa 3–5 käsiteltyjen asumiseen liittyvien ongelmien kirjo, osoittivat vuosina 1944 ja 1945 asunnonhakunsa aloittaneet perheet huomattavaa sinnikkyyttä, resilienssiä. Tässä työssä tutkitut perheet, muutamia tapauksia lukuun ottamatta, pysyivät koossa koko vaikean elämänjakson. Vaikka perheiden sopeutuminen, koossa pysyminen, oli väestöpolitiikan näkökulmasta onnistunut, jättivät kuukaudet ja vuodet jälkensä. Hakemuksiin liitetyt lääkirinlausunnot tuovat esille lukuisten perheenjäsenten kokemat terveydelliset, niin fyysiset kuin psyykkiset, vaikeudet. Samalla lausunnot kertovat perheiden saamasta avusta. Vaikka terveydellisten ongelmien yhtä osatekijää eli puutteellista asumista ei kyetty poistamaan, antoivat sosiaali- ja terveydenhoitopalvelut mahdollisuuksien mukaan apua sitä tarvitseville.

Tutkittavien perheiden lisäksi olivat sinnikkäitä heille sosiaalista tukea tarjonneet lähimmäiset: omaiset, sukulaiset, tutut ja vieraamat. Ilman sukulaisten nuorille aviopareille tarjoamaa majoitusapua olisivat avioerot olleet todennäköisesti entistäkin yleisimpiä. Perheiden pakotettu ja vapaaehtoinen yhdessäasuminen ei sujunut ilman riitaisuuksia, mutta vaikeuksista huolimatta huomattava määrä helsinkiläisperheitä oli valmis valmiita tinkimään omasta tilastaan ja mukavuuksistaan muiden hyväksi. Sosiaalisten tukiverkostojen lisäksi asuintalojen vieraampiin asukkaisiin ja naapurustoihin kätkeytyi resurssija, joihin tarvittaessa ja hädän hetkellä kyettiin turvautumaan. Naapurit tarjosivat muun muassa hetkellistä turvaa tilanteissa, joissa asuntojen ja perheiden sisällä koettiin väkivaltaa tai sen uhkaa.

Perheiden sinnikkyyden, kyvyn kestää vaikeuksia, voi nähdä syntyneen useammasta eri osatekijästä. Aiempi tutkimus on varsin kattavasti eritellyt sitä, kuinka sotavuodet pakottivat suomalaiset oppimaan uusia arkisen selviytymisen tapoja. Opittuja selviytymisen taitoja kyettiin soveltamaan myös asuntopulan kontekstissa. Selviytymiseen ja sopeutumisen onnistuneisuuteen vaikutti oleellisesti myös se, miten perheet kokonaisuudessaan kykenivät toimimaan vaikeissa olosuhteissa. Kodit ja perheet muodostivat perusyksikön, jonka varaan sotavuosina laskettiin lähes koko kansakunnan selviytyminen, mutta aikalaistutkimuksessa kiinnitettiin melko vähän huomiota siihen, miten perhekokonaisuudet toimivat ja muuttuivat sodan ja sodan päättymisen jälkeisinä vuosina.

Kiinnostavaa on huomata, että esimerkiksi siirtoväen sosiaalista sopeutumista tarkastelevassa Wariksen tutkimuksessa todettiin, että perheet olivat ”sopeutumisenkin kannalta keskeinen yhteisö”. Samalla tekijät kuitenkin

3. Kts. Waris et. al. 1952, 134, 198; vrt. Kananen 2010, 36.

joutuivat toteamaan, että kokonaisesityksen puitteissa ei perheiden roolia sopeutumisessa voitu kovin syvällisesti tarkastella.⁴ Varsinkin Yhdysvalloissa, mutta myös Englannissa virisi kuitenkin jo sotavuosina teoreettista kiinnostusta siihen, miten perheet sosiaalisina kokonaisuuksina kykenevät sopeutumaan sodan mukanaan tuomiin elämänmuutoksiin ja mahdollisiin kriiseihin.⁵ Perheen kriisitilanteiden tutkimista vei eteenpäin erityisesti amerikkalainen Reuben Hill, jonka tutkimus vuodelta 1949 ”Families under Stress” on noussut klassikkoasemaan.

Suomessa eniten huomiota perheiden selviytymiseen kiinnitettiin lastensuojelupiireissä ja kirkon aviollisen neuvonnan piireissä. Melko pitkään perheitä tarkasteltiin kuitenkin erilaisten perhetyyppien näkökulmasta ja huomiota kiinnitettiin erityisesti poikkeuksellisiksi katsottuihin perhesuhteisiin ja -tyypeihin: erilaisiin ”vajaaperheisiin” tai ”sekaperheisiin”, esimerkiksi yksinhuoltajaperheisiin.⁶ Vähitellen huomio kohdistui aiempaa laajemmin myös tavallisiin perheisiin ja ”ydinperheiden” sisäisiin ongelmiin.⁷ Varsinkin 1940-luvun lopulla kiinnostus ydinperheiden ongelmiin alkoi kasvaa, kun erilaiset toimijatahot joutuivat kohtaamaan sota-avioliittoihin sopeutumiseen sekä sotalasten paluuseen liittyviä ongelmia. Kun sotavuosien johdosta ja perintönä tavallisetkin perheet ja erityisesti lapset alkoivat oirehtia, siirrettiin katse poikkeuksellisista perhetyypeistä ja -lapsista enemmän perheiden elinympäristöihin ja sodan mukanaan tuomiin yhteiskunnallisiin muutoksiin.⁸

6.1.2 Oleviin oloihin sopeutuminen

Perheiden päivittäisen selviytymisen ja pitempiäaikaisen sopeutumisen kannalta erittäin keskeiseksi nousivat aikuisten ongelmanratkaisutaidot. Sotavuosina suomalaisten oli opittava uudenlaisia selviytymisen taitoja, ja lukuisissa tutkimuksissa sekä populaareissa teoksissa on tuotu esille keinoja, joilla kaupunkilaiset sopeutuivat ruoka-, vaate- ja tavarapulaan.⁹ Ruuan ja vaatetuksen tavoin myös asuminen oli perusvälttämättömyys, jonka tyydytyksessä jouduttiin turvautumaan hyvin laajaan kirjoon erilaisia toimia.

Kun tyydyttävämmän asunnon saaminen kesti tyypillisesti kuukausia, oli hakijoiden löydettävä keinoja, joilla elämä olevissa oloissa kyettiin tekemään siedettäväksi. Täysin yksin kaupunkilaisten ei tarvinnut asumisen ongelmiansa

4. Luvussa 2 Waris et. al. 1952 tarkastelivat case-tapauksina kahden siirtoväkiperheen vaiheita.

5. Saksassa tutkimusta tekivät muun muassa sosiologit Hilde Thurnwald ja Helmut Schelsky.

6. Vrt. Nichols 2013.

7. Yesilova 2009, 78–81.

8. Kts. Rose 1999, 164. Esimerkiksi Lapsi ja nuoriso -julkaisussa keskusteltiin laajasti muun muassa perheiden tunneilmapiirin merkityksestä suhteessa lapsen kasvuun ja kehitykseen

9. Rautavirta 2010; Linnilä 2010; Kallioniemi 2003; Jermo 1974; Toivonen 1950.

kanssa olla, vaan apua jokapäiväiseen selviytymiseen tarjosivat eri tahoja edustavat viranomaiset ja järjestöt. Neuvontaa ja valistusta asumiseen liittyvissä kysymyksessä antoivat sosiaali- ja terveydenhoitoviranomaiset, muun muassa asuntojentarkastustoimisto, mutta myös huoneenvuokralautakunnat ja esimerkiksi lastensuojeluviranomaiset.¹⁰ Perheenäideille ja -emännille neuvontaa tarjosivat muun muassa kotitalouskeskukset sekä työtehosteuran edustajat.¹¹

Konkreettisesti neuvontaa annettiin paitsi virastojen tiskeillä myös sanomaja aikakauslehdissä, jotka antoivat palstatilaa ajankohtaisista ongelmista kirjoitettaville asiantuntijoille ja virkamiehille. Luvussa 5.1.2 nostettiin esille muun muassa asuntojen oikeanlaista tuulettamista koskenut neuvonta, mutta tämän lisäksi ohjeita annettiin muun muassa asuntojen oikeanlaiseen lämmittämiseen,¹² asuntojen siistinä pitämiseen,¹³ tarttuvien tautien torjuntaan¹⁴ ja muun muassa pakotettuun yhdessäasumiseen.¹⁵ Muun muassa Kotiliedessä annettiin varsin usein neuvoja ja vinkkejä ahtaiden asuntojen sisustamiseen.¹⁶ Ongelmien ratkaisemiseen tai lieventämiseen tähtäävän neuvonnan lisäksi julkisuudessa annettiin neuvoja ja vinkkejä siitä, miten kohdattavien ongelmien synnyttämiä tunteita kyettäisiin käsittelemään.¹⁷

Neuvonta todennäköisesti auttoi perheitä omaksumaan uudenlaisia asumisen taitoja, mutta asuntoja ja asumisen käytäntöjä kyettiin muokkaamaan vain tiettyyn rajaan saakka. Asukkailla oli varsin rajatut mahdollisuudet korjata asuntojen rakenteellisia ongelmia, muun muassa kattovuotoja tai heikkoa eristystä. Lisäämällä vaatetusta ja vuodevaatteita kylmyyden vaikutuksia kyettiin toki lieventämään. Asumisen ahtautta kyettiin sisustamalla lieventämään ainoastaan rajoitetusti. Esimerkiksi huonekalujen järjestyksen vaihtaminen ei tuonut kaivattuja lisäneliöitä 9 m²:n palvelijanhuoneessa asuvan perheen elämiseen. Sen sijaan taloudellisia resursseja hyödyntämällä perheet kykenivät hankkimaan huonekaluja, muun muassa vuodesohvia ja niin sanottuja sarjasänkyjä (kts. Kuva 28), jotka helpottivat nukkumisen järjestelyjä. Osa perheistä oli valmiita ja kykeneviä maksamaan myös ylimääräiseksi katsottujen huonekalujen varastoinnista, mikä osaltaan toi lisätilaa asuntoihin.

10. Kts. valistusta koskevasta tutkimuksesta esim. Kilpeläinen 2013, Hyvönen 2005.

11. Lammi 2006; Michelsen 2001; Heinonen 1998.

12. Kts. esim. Terveystieteiden aikakauslehti 1944, 20; Lojander: 1947, 268–270.

13. Kts. esim. Gebhard & Linkomies 1950.

14. Kts. esim. Terveystieteiden aikakauslehti 1944, 134–138; Rantasalo 1944, 298–305; Wartiovaara 1950, 150–152; Huhtikangas 1950, 210–211.

15. Kts. esim. Kotiliesi 1948:1–2, 16–17.

16. Kts. esim. Setälä 1944, 44–45; Kalske 1948, 202–203; Lieto 1949, 220; Borg 1949, 252–253; Hausma 1949, 480–481; Karttunen 1949, 550.

17. Käsittelemään asiaa lähemmin seuraavassa luvussa 6.1.3.

KUVA 31. Sarjasänky Nukkumatti. Työtehoseuran kehittämä ja valmistama sarjasänky vähensi perheenäidin työtä ja sopi pieniin asuntoihin ja useampiin lapsiperheisiin. Kuvälähde: Gebhard 1943, 87, 89.

Asuntopulan oloissa julkiset palvelut saivat uudenlaista merkitystä perheiden elämän helpottajina. Lastenseimet ja -tarhat auttoivat osaltaan lievittämään asumisen ahtautta päiväsaikaan. Lastentarhojen yhdeksi tehtäväksi määriteltiinkin vapauttaa ”lapset heidän suotuisaa kehitystään ehkäisevistä tekijöistä, kuten epäedullisista ja ahtaista kotioloista”.¹⁸ Huomattava määrä lastentarhapaikkaa hakeneista helsinkiläisistä joutui kuitenkin pettymään, sillä esimerkiksi vuonna 1947 noin 60 prosenttia hakijoista sai kieltävän vastauksen, ja vielä 1940-luvun lopulla keskimäärin ainoastaan puolet hakijoista sai paikan lastentarhasta.¹⁹ Pienten lasten hoitaminen varsinkin puutteellisilla kylpy- ja keittomahdollisuuksilla varustetuissa asunnoissa muodostui raskaaksi (kts. luku 6.3), minkä johdosta lastentarhapaikat olisivat tulleet monelle tarpeeseen. Lyhytaikaista helpotusta perheenäitien arkeen toivat myös puistotädit, joiden luokse lapsia kyettiin jättämään hoitoon tuntiveloituksella. Vuoden 1945 lopussa työvalmiusnaisilla oli eri puistoissa 14 puistotätiä, joiden hallussa oli aamupäivisin 9–12 valvottavana yli 100 lasta.²⁰

Asuntojen muokkauksen ja erilaisten palvelujen ostamisen lisäksi perheet pyrkivät sopeutumaan oleviin oloihin muokkaamalla asumisen ja perhe-elämän käytäntöjä. Perhe-elämä perustui yhdessä ja erillään olemiseen, ja perheen välityksellä kyettiin tyydyttämään sekä läheisyyden että turvallisuuden tarpeita. Asumisen ahtaudessa jouduttiin osasta aiempia käytäntöjä luopumaan, ja perheiden erillään tapahtuva vapaa-ajan vietto yleistyi. Erityisesti nuorille oma rauha olisi ollut tärkeää, ja sen saavuttamiseksi jouduttiin ahtaista asunnoista

18. Kts. Lastentarhakomitea 1948–1951, Liitteet kaupunginhallituksen mietintöön no 127 vuodelta 1951, s. 4.

19. Kts. esim. HS 25.11.1946 ”Lastentarhoja Helsingissä liian vähän”; Työkansan Sanomat 9.10.1947 ”Lähes 30 uutta lastentarhaa tarvittaisiin Helsinkiin”; SS 29.10.1949 ”Helsingin Uutisia. Helsingin lastentarhoihin pyrki 6.127 lasta ja heistä voitiin ottaa vain 3.592”; Vapaa Sana 1.10.1950 ”Puolet kaupungin lastentarhoihin pyrkinneistä jää niiden ulkopuolelle”.

20. SS 1.12.1945.

lähtemään ulos. Lapset ja nuoret kaipasivat myös lukurauhaa opiskeluun, ja hakemuksissa on kuvauksia siitä, kuinka opiskelijoiden oli siirrettävä lukeminen kirjastoihin.²¹

Kaikkein vaikeimmissa asuinoloissa perheiden yhdessä asuminen saattoi käydä psykologisesti liian raskaaksi, ja tällöin perheet joutuivat turvautumaan asumisensa tilapäiseen hajauttamiseen. Myös sotalasten paluun lykkääminen muodosti yhden keinon hillitä asumisen ahtauden lisääntymistä, mutta osa vanhemmista päätyi tähän ratkaisuun ainoastaan vastentahtoisesti.²² Paluun lykkäämiseen turvauduttiin ainoastaan tilapäisesti, sillä pitkittyvän erillään asumisen nähtiin uhkaavan perhe-elämän jatkuvuutta laajemminkin.

Jarmo Peltola on 1930-luvun lamaa koskevassa tutkimuksessaan todennut, että perhesuunnittelu muodosti yhden lamavuosien selviytymisstrategian, ja keinoon turvauduttiin myös asuntopulan oloissa. Asumisen ongelmien pitkityminen sai aikaan myös sen, että asunnontarvitsijat alkoivat muuttaa perheellisäystä koskevia suunnitelmiaan. Lars Westerlund on todennut, että sotavuosina perhesuunnittelua ei laajemmin harjoitettu, ja lapsia tuli yleensä kuin tuli.²³ Kasanen ja Karhi totesivat Turun asunnontarvitsijoiden (N=952) asuinoloja käsittelevässä artikkelissaan, että heidän aineistossaan 46,2 prosenttia kaikista aviopareista ilmoitti yrittäneensä säännöstellä syntyvyyttä ja näin ollen rajoittavansa lapsilukua.²⁴ Tässä työssä tutkitut asunnontarvitsijat totesivat usein kirjeissään edistäneensä väestöpolitiikkaa, mutta samalla he katkeranoloisesti esittivät, että asuntopulan oloissa järkevämpää olisi ollut lastensaannin rajoittaminen.²⁵

Asuntopula nousi yhtenä tekijänä esille myös keskusteltaessa raskaudenkeskeytysten yleisyydestä ja raskaudentilan keskeyttämisen kriminalisoinnista.²⁶ Lakia koskevassa keskustelussa katsottiin, että raskaudenkeskeytys pitäisi voida sallia myös sosiaalisista syistä. Helsingissä arvioitiin tapahtuneen jopa 20–25 prosenttia kaikista sotienjälkeisistä raskaudenkeskeytyksistä.²⁷ Väestöliiton sosiaalivoleissa ymmärrettiin, ainakin jossakin määrin, odottavien äitien tilanteita.²⁸ Neuvolan lääkäri Leena Valvanne kirjoitti, että

moni sosiaalivolein kautta raskaudenkeskeytystä anova ehkä luopuisi tästä pyynnöstä, jos hänelle ja hänen perheelleen voitaisiin osoittaa tilavampi ja ainakin terveydelliset minimivaatimukset täyttävä asunto. Kun nelihenkinen

21. Kts. esim. asuntohakemus 26562, 22.11.1944, Liite. Kirje HVL 22.1.1945, EgI:19–20, HVL, HKA.

22. Kts. esim. kantelu 15044, 9.1.1945, Ee:3–4, STM, KA.

23. Westerlund 2011, 229.

24. Kts. Kasanen & Karhi 1953, 794. Vrt. Terveydenhoitolehti 1950:2, 43.

25. Asuntohakemus 27660, 2.12.1944, EgI:19–20, HVL, HKA; Kantelu 16058, 10.11.1944; 15374, 14.2.1945, Ea:2–3, STM, KA.

26. Kts. esim. Hallituksen esitys 1948:60 Laiksi raskaudentilan keskeyttämisestä sekä laiksi rikoslain muuttamisesta, VP 1948, A III:3.

27. Kaprio & Nieminen 1951, 146.

28. Kts. Nätkin 1994, 142–148 kuvauksena lääkärin aborttiasenteista.

perhe asuu 5 m²:n suuruudessa, kivimuurin 6 kerroksessa olevassa »komerossa», 5-henkinen perhe kaikki tuiskut ja viimat läpäisevässä puuvajassa tai 9-henkinen perhe 17 m²:n hellahuoneessa, ymmärtää, että perheen äiti on vaikeuksissa huomattavasti jälleen odottavansa pienokaista, joka vaatii myös oman neliömetrinsä, missä nukkuu, oman kuutiometrinsä ilmaa, jota hengittää, ja jopa jonkin verran liikkumatilaa voidakseen normaalisti kehittyä.²⁹

Väestöliiton neuvoloiden alkutaivalta käsittelevässä katsauksessa todettiin, että Helsingissä lapsirajoitusta perusteltiin etupäässä huonon taloudellisen aseman tai ahtaiden asunto-olojen perusteella.³⁰ Varsin äärimmäisenä selviytymiskeinona on pidettävä lasten vapaaehtoista huostaanottoa. Useat tätä työtä varten tutkitut asunnontarvitsijat päätyivät ratkaisuun, jossa yksi tai useampi lapsi lähetettiin joksikin aikaa lastenkotiin hoitoon. Helsingin seudulla pitempiaikaista asumista pienille lapsille tarjosivat muun muassa Folkhälsanin, Reijolan ja Sofianlehdon lastenkodit. Perheenäidit kokivat, että olevissa oloissa lasten hyvinvointi vaarantui, ja lastenkodissa lasten olojen nähtiin olevan paremmat. Vapaaehtoisiin huostaanottoihin turvautuivat varsinkin yksinäiset äidit.³¹

6.1.3 Tunteiden ja niiden säätelyn merkitys jokapäiväisessä selviytymisessä

Puutteellisesta asumisesta selviytyminen vaati moninaisten ongelmien ratkaisemisen lisäksi kykyä säädellä vastoinkäymisten esille nostamia negatiivisia tunteita. Asumisen ahtaus ja perheiden pakotettu yhdessäasuminen lisäsivät erilaisten riitojen mahdollisuuksia, jotka puolestaan heijastuivat perheiden ja perheenjäsenten hyvinvointiin. Samoin asunnonsaannin pitkittyminen ja vaikeuksien kasautuminen vaikuttivat asunnonhakijoiden mielialaan jopa heidän toimintakykyään alentavasti. Moninaiset tunteet nousivat osaksi asuntopulan arkea ja niiden kanssa oli pärjättävä jollakin tavalla.

Sotavuosina ja sodan jälkeisinä vuosina kansalaisten tunteiden hallinta ja säätely nousi julkista valtaa kiinnostavaksi haasteeksi ja ongelmaksi. Erityisen tärkeäksi nähtiin taistelumoraalin säilyttäminen niin tuli- kuin kotirintamalla. Taloudellisen toimintakyvyn säilyttämisen kannalta korostettiin säännöstellymoraalin ylläpitämisestä. Kansalaisten toimintakyvyn ylläpitämiseksi täytyi ylläpitää myös toivoa ja uskoa tulevaan, ja menetysten ja vastoinkäymisten alla ei saanut luhistua. Antero Holmila on kuvannut, kuinka suomalaisessa lehdistössä nousi sotien jälkeen esille kolme narratiivista konstruktiota, joiden avulla

29. Valvanne 1953, 66.

30. Niemineva 1951, 124.

31. SS 20.2.1946 ”Yksinäisille äideille ja lapsille asuntopulalla kohtalokkaat seuraukset.”

jälleenrakentamista merkityksellistettiin. Lehdet korostivat kirjoituksissaan selviytymistä, uhrautumista ja velvollisuuden täyttöä sekä itsehillintää. Holmilan mukaan lehdistö loi osaltaan normatiivisen viitekehyksen, jossa esitettiin sodan vaatimien uhrausten olleen turhia, jos rauhan tultua maa hajoaisi sisäisiin ristiriitoihin.³² Sota-aikana suuret kertomukset tulivat näkyviin, ja niiden tehtävänä oli antaa yhteinen merkitys sekä annetuille uhrauksille ja ponnisteluille. Yksilöiden oli helpompi kantaa vaikeiden aikojen rasitukset, kun ne kyettiin asettamaan osaksi kansallista kertomusta ja niihin sisältyvää ajallista jatkumoa – ”selviydyimme aiemminkin”.³³

Tunteiden säätelyn merkitys sai kansallisen selviytymisen rinnalla myös varsin praktisia merkityksiä. Säännöstelyhallinto, siirtoväen huolto ja sosiaalihuolto olivat vastuussa niukkuuden jakamisesta, ja kiireisen työn ohessa virkamiehet saivat vastaanottaa usein tyytymättömien ja kiukkuisten kansalaisten kritiikkiä.³⁴ Säännöstelyhallinnon ja sen toiminnan sujuvuuden edistämiseksi julkinen valta pyrki tiedottamisen keinoin edistämään kansalaisten luottamusta ja ylläpitämään toiminnan legitimitettä. Tiedottamisen keskeisenä tavoitteena oli pyrkiä luomaan ymmärrystä niistä vaikeuksista, joiden kanssa viranomaiset joutuivat painimaan. Kansanhuollon viranomaiset esitettiin julkisessa tiedottamisessa ammattilaisina, jotka oli palkattu poikkeusoloissa huolehtimaan koko kansan selviytymisestä.³⁵

Varsinkin kansanhuollon parissa, mutta myös huoneenvuokralautakunnissa turhautuneiden asiakkaiden käsittely vaati taitoa ja kärsivällisyyttä, eikä konflikteilta välttytty (kts. luku 7). Toisaalta julkisen vallan harjoittama valistus ja neuvonta pyrkivät edistämään myös kansalaisten ja perheiden keskinäisten suhteiden harmoniaa ja ylläpitämään auttamishalua.³⁶ Huoneenvuokralautakunnat pyrkivät omalla tiedotustoiminnallaan luomaan sopua talonomistajien, vuokranantajien ja pakkoalivuokralaisten välille.

Sotavuosina ja sodan jälkeen harjoitettu neuvonta ja valistus kuvastavat osaltaan, minkälaisen poliittisten intressien, mutta myös kulttuuristen arvojen varassa yhteiskunnassa toimittiin. Sosiologi Frank Furedi on nähnyt, että Englannissa on selviytymistä edistäneestä niin sanotusta blitz-narratiivista siirrytty kohti pelon kulttuuria, jossa on herkistytty erilaisille riski- ja pelko-tuntemuksille. Vaikka englantilaiset voivat elää turvallisemmin kuin koskaan

32. Holmila 2008, 17.

33. Kts. Kirves et. al. 2008, 222; Kivimäki 2010.

34. Kansanhuoltoon kohdistetusta kritiikistä Jaatinen 2008, 120–121; Sosiaalihuollon osalta kts. Piirainen 1974, 276–277; Suonoja 1992, 347–348. Asutustoiminnan synnyttämistä paikallisista konflikteista kts. Kulha 1969.

35. Hyvönen 2005, 82; kts. esim. Kotilieden juttu kansanhuollon vaikeuksista.

36. Kts. Waris 1944, 390; Wilkama 1944, 456–457, 510.

aiemmin, ohjaavat tästä huolimatta ”kulttuuriset skriptit” näkemään ihmiset itsensä enemmän uhreina kuin oman elämänsä ohjaajina.³⁷

Sotavuosina ja rauhankriisin oloissa selviytymistä ja uskoa korostavan ajattelun nähtiin auttavan ihmisiä ja laajemmin yhteiskuntaa kulkemaan eteenpäin. Valistuksessa nostettiin mielenkiintoisella tavalla esille myös psykologisten prosessien merkitys. Jo aikalaiskeskustelussa esitettiin havaintoja siitä, kuinka vaikeuksia kokeneiden ihmisten henkiseen olotilaan ja jaksamiseen vaikuttivat reaalisten ongelmien rinnalla tilanteista tehdyt tulkinnot. Lääkärrien mukaan ihmisten hermoja kuluttivat erilaiset pelot ja murheet, joita ihmiset saattavat vatvoa vielä vapaa-ajalla ja jopa nukkumaan mennessäänkin.³⁸ Ihmisille annettavissa yleistajuisissa neuvoissa korostettiin, että ongelmien kanssa painittaessa on ensisijaista se, miten asioihin suhtaudumme. Olosuhteiden hallinta oli vaikeata, mutta ihmiset kykenivät vaikuttamaan omiin asenteihinsä ja suhtautumistapoihinsa.

Viime vuosien historiantutkimuksessa on käsitelty melko monipuolisesti tunnesuuntautuneita coping-keinoja.³⁹ Tutkimuksen päähuomio on ajallisesti kohdistunut sotavuosiin ja tutkijat ovat selvittäneet muun muassa miten parisuhdetta ylläpidettiin sota-aikana.⁴⁰ Samoin tutkijat ovat tarkastelleet, miten vaikeissa oloissa paitsi perheenäidit, myös lapset vähättelivät omia tarpeitaan ja tunteitaan.⁴¹ Huomiota on yhä kasvavissa määrin alettu kiinnittämään jokapäiväisen selviytymisen hintaan, muun muassa siihen, miten coping-tyylit vaikuttivat pidemmällä aikavälillä suomalaisten kiintymyssuhteisiin.

Sari Näre on kirjoittanut kannattelijasukupolvesta, joka joutui poikkeusoloissa auttamaan ponnistelevia vanhempiaan olemalla ilmaisematta omia tarpeitaan ja olemalla rasittamatta vanhempiaan enempää.⁴² Asumisen kontekstissa lapset kantoivat oman vastuunsa jokapäiväisestä selviytymisestä siirtämällä omaa vapaa-aikaansa asunnon ulkopuolelle tai vetäytymällä asuntojen sisällä sosiaalisesta kanssakäymisestä. Vanhemmille lasten toiminta antoi mahdollisuuksia lepoon ja toi helpotusta arkisten välttämättömyyksien toteuttamiseen, mutta toisaalta poikkeusoloissa asuminen lisäsi vanhempien huolta lasten hyvinvoinnista. Selviytymisen eetoksen rinnalla vanhemmat omaksuivat myös uudenlaisia ajatuksia lasten tarpeista ja haavoittuvuudesta.⁴³

Merkittävä osa tunteiden säätelystä muodostui Holmilan esille tuomasta itsekontrollista, omien negatiivisten tunteiden vaimentamisesta sekä omien

37. Furedi 2007; 1998, 150–154.

38. Saarnio 1945, 97.

39. Kts. mm. Tiiri 2013; Peltokorpi 2011, Näre & Kirves & Siltala 2010; Kuorsalo et. al. 2005.

40. Hagelstam 2011.

41. Kts. Näre & Kirves & Siltala 2010; Kuorsalo et. al. 2005, 127–128.

42. Näre 2010, 144.

43. Vrt. Malinen 2013.

tarpeiden vähättelystä. Sonja Hagelstam on tuonut esille muun muassa jatkosodan vuosina tapahtuneen kirjeiden kirjoittamisen julkisen normittamisen.⁴⁴ Viranomaisasioinnissa tunteet toimivat yhtenä käyttövoimana. Tutkimuksen perusteella merkittävä osa hakijoista toi esille asumiseen liittyvät epäoikeudenmukaisuuden kokemuksensa. Lautakuntien virkailijat toivat esille suuren painostuksen, jonka kohteeksi he joutuivat kasvokkaisessa vuorovaikutuksessa (kts. luku 7.3) Asunnonhakijoissa tunteita herättivät erityisesti epäoikeudenmukaisuudeksi koettu asuntojen jako, hädänalaisten tilalla keinottelu ja asuntojen muiden asukkaiden epäinhimilliseksi katsottu kohtelu. Esimerkiksi ajanjaksolla 28.9.1944–19.1.1945 jätettiin Helsingissä 7687 asuntohakemusta, kanteluun turvautuneiden hakijoiden (N=323) prosentuaalinen osuus jäi noin 4–5 prosenttiin.⁴⁵ Coping-tutkimuksessa esitettyjen havaintojen perusteella epäkohtien esilletuonti oli tärkeää itsessään, sillä se auttoi asunnonhakijoita tunnistamaan ja käsittelemään negatiivisia tunteita, joita asunnonsaannin pitkittyminen ja virastoasiointi aiheutti.⁴⁶

6.2 TALOUDELLISTEN RESURSSIEN MERKITYS ASUMISEN JÄRJESTELYSÄ

6.2.1 Vuokranmaksukyvyyn merkitys asunnonsaannissa

Lyhyellä aikavälillä asunnontarvitsijat pärjäsivät asumisensa järjestelyssä melko hyvin, mutta pidemmällä aikavälillä eroja asunnonhakijoiden pärjäämiseen loivat taloudelliset resurssit ja jaksamisen voimavarat.⁴⁷ Taloudellisten resurssien merkitys oli erityisesti siinä, että sosiaalisen tuen loppuessa asunnonhakijat kykenivät riittäväillä säästöillään ja palkkatuloillaan monipuolisemmin järjestelemään perheidensä asumista. Varsinkin nuoret parit, mutta myös pienet lapsiperheet vähensivät ajoittain asumisen ahtautta erillään asumisella: tyypillisesti mies turvautui yömaja-asumiseen tai matkustajakoteihin ja vaimo ja lapset asuivat sukulaisten luona. Järjestelyt lisäsivät kuitenkin asumiskustannuksia ja vähävaraisissa perheissä jouduttiin turvautumaan jopa velanottoon.

Voimavarojen merkitys liittyi puolestaan jokapäiväisten välttämättömyyksien toteuttamiseen. Erityisesti perheenäitien vastuulla oli perheiden jokapäiväinen uusintaminen, joka puutteellisissa oloissa muodostui ajan mittaan

44. Kts. esim. Hagelstam 2011, 305.

45. Kantelut ajanjaksolla 1.10.1944–14.2.1945.

46. Lazarus & Lazarus 1994, 158.

47. Coping-kirjallisuudessa edellä mainittujen resurssien lisäksi muina selviytymistä edistävinä resursseina on nähty muun muassa älykyys, sosiaaliset taidot, koulutus, tukeva sosiaalinen verkosto ja fyysinen viehätysvoima. Kts. Lazarus 2001, 382.

raskaaksi ja jopa uuvuttavaksi tehtäväksi. Taloudellisten resurssien ja perheenäitien voimavarojen merkitys kasvoi suureksi perheissä, joilla oli erityisiä asumisen (fyysisiä, emotionaalisia ja psykologisia) tarpeita, mutta jotka joutuivat asumaan puutteellisissa oloissa. Aiemmissä luvuissa olen jo käsitellyt haavoittuvia ryhmiä, muun muassa pikkulapsiperheitä sekä perheitä, joilla oli erilaisten vammojen ja sairauksien johdosta tarvetta hoivalle. Näihin kuuluivat niin fyysisistä kuin psyykkisistä vammoista toipuvat veteraanit. Mainituissa perheissä jouduttiin panostamaan tavallista enemmän tyydyttävän asumisen järjestelyyn ja toisaalta hoivan antaminen lisäsi entisestään perheenäitien kuormitusta.

Myös asumisen muoto vaikutti huomattavalla tavalla siihen, kuinka merkittävään asemaan riittävät taloudelliset resurssit nousivat perheiden pitempiaikaisen sopeutumisen kannalta. Vuokrasäännöstelyn johdosta säännösteltyjen asuntojen vuokrataso pysyi muihin elinkustannuksiin nähden matalana, minkä johdosta suurin osa hakijoista olisi kyennyt maksamaan tavallisten pienasuntojen vuokrat. Ongelmaksi muodostui kuitenkin säännösteltyjen ja tyydyttävien vuokra-asuntojen saatavuus – niiden kierto vuokramarkkinoilla hidastui ja välitykseen alkoi jo vuoden 1945 kuluessa tulla vain melko huonokuntoisia ja puutteellisia asuntoja (kts. luku 2.3.2).

Ennen sotia vuokranmaksukyky sekä toisaalta asumiseen kohdistetut vaatimukset määrittivät asumisen hintaa ja toisaalta kaupunkiväestön alueellista jakautumista. Vuonna 1938 tehtiin tutkimus siitä, kuinka suureksi vuokramenojen prosentuaalinen osuus nousi eri yhteiskuntaluokkien vuosituloista ja Helsingissä työläisten vuokramenot olivat 21,3 prosenttia, virkamiehillä ja vastaavilla 23,1 prosenttia ja teknillisellä henkilökunnalla 23,9 %.⁴⁸ Sinänsä vuokramenojen suhteellisissa osuuksissa ei ollut kovinkaan suurta vaihtelua, mutta lähempi tarkastelu osoittaa, että esimerkiksi virkamiesperheissä panostettiin taloudellisesti enemmän asuntojen varusteluihin. Sotavuodet eivät tuoneet tähän tilanteeseen kovin suurta muutosta. Sosiaalinen tutkimustoimisto suoritti keväällä 1945 elinkustannuksia koskevan tutkimuksen, joka toi esille, että helsinkiläisissä virkamiesperheissä asunnoista 70 % oli varustettu keskuslämmityksellä, kun sen sijaan työläisperheissä puulämmitys oli 75 %:lla. Työläisistä yli 90 % asui huoneen tai huoneen ja keittiön suuruisissa asunnoissa, kun taas virkamiesasunnoissa noin 58 % käsitti vähintään 2 huonetta ja keittiön, ja sitä pienempien asuntojen osuus oli 42 %.⁴⁹

Sosiaalisen tutkimustoimiston tutkimus kertoo osaltaan siitä, että asuntopula ja vuokrasäännöstely jähmettivät Helsingin vuokramarkkinoita. Vaikka

48. Kts. Mäenpää 1952, 80; KM 1946:1, 1.

49. ”Elinkustannustutkimus keväällä vuonna 1945” 1947, 365. Tutkimus toi esille, että virkamiesperheissä asumisesta maksettiin enemmän; perheen tuloista vuokraan meni vajaa 12 prosenttia, työläisperheissä 9,5 prosenttia.

sodan päättymisen jälkeisinä vuosina varsinkin ammattityöläisten palkkatulo suhteessa virkamiehiin nousi nopeasti, ei lisääntyneitä tuloja kyetty käyttämään asumiseen. Asumisen suhteellisen hinnan alentuminen teki mahdolliseksi sen, että vaikka vuokralaisten asumisen tarpeet muuttuivat, ei asukkaiden taloudellisten tekijöiden johdosta tarvinnut vaihtaa kotia pienempään. Ennen sotia rakennetuissa taloissa asuvien vuokraan kului keskimäärin 8–12 prosenttia palkkatuloista.⁵⁰ Kannattavampaa oli ottaa väljästi asuttuun asuntoon esimerkiksi alivuokralaisia. Elinkustannusindeksi osoittaa varsin selvästi, kuinka merkittävästi hitaammin asumisen hinta kohosi suhteessa muuhun elämiseen (kts. Taulukko 6.1). Säännösteltyjenkin asuntojen hinnassa oli kuitenkin merkittäviä eroa. Varsinkin uunilämmitteisissä vuokra-asunnoissa reaalisia asumiskustannuksia lisäsivät lämmityksen kustannukset. Keskuslämmitystaloissa lämpökustannukset erotettiin vuokrista lokakuussa 1947, mikä tasoitti jälleen kahden eri talotyyppin välisiä asumiskustannuksia.

TAULUKKO 6.1. Vuokra- ja elinkustannusindeksi sekä vuokrien reaaliarvo vuosina 1944–1950, vuosi 1938–1939 = 100.

VUOSI	ELINKUSTANNUS- INDEKSI	VUOKRAINDEKSI	VUOKRIEN REAALIARVO
1944	201	118	44
1945	282	123	28
1946	450	125	23
1947	584	140	18
1948	786	175	22
1949	799	175	23
1950	911	215	29

Lähde: Modeen 1949, 19–39.

Markkamääräisesti tarkasteltuna asunnonhakijat maksoivat vuoden 1945 alussa tilapäisasunnoistaan vuokraa tyypillisesti noin 500 markkaa.⁵¹ Vuonna 1945 keskuslämmitystalossa sijaitsevan yhden huoneen asunnon keskimääräinen vuokra Helsingissä oli 772 markkaa ja yhden huoneen uunilämmitysasunnon 429 markkaa, joten hakijat maksoivat keskitasoa matalampia vuokria.⁵² Enemmistö hakijoista asui alivuokralla yhden huoneen asunnossa, ja tämä osaltaan

50. Kts. KM 1946:1, 1, 3–4.

51. Otos 4.1.1945–19.1.1945 asuntoa hakeneiden ja saaneiden (88 kpl) hakijoiden vuokrista. Jos laskuista poistetaan 13 hakijaa, jotka eivät maksaneet asunnoistaan vuokraa niin mediaanivuokra nousee 569 markkaan. Kolme tapauksista asui talonmiehen asunnossa, 4 työpaikalla, 3 sukulaisten luona ja 3 luvattomissa tiloissa.

52. Kts. HTV 1944/1945, Taulukko 258. Pienten asuinhuoneistojen keskimääräinen kuukausivuokra vuosina 1931–1945.

selittää matalia vuokria. Varsinkin alivuokralla asuvat hakijat olivat luonnollisesti valmiita maksamaan asunnoistaan ja lisäneliöistä huomattavasti enemmän. Tyypillisesti maksimivuokraksi ilmoitettiin 1500 markkaa. Ilmoitetulla vuokralla oli keskimääräiset vuokrat huomioonottaen mahdollista saada vuoteen 1950 saakka keskuslämmitteinen kaksio tai uunilämmitteinen kolmio (kts. Liitteet, Taulukot 8 ja 9).

Asunnonhakijoiden tyypillisesti ilmoittama valmius maksaa 1500 markan kuukausivuokra ei kuitenkaan riittänyt uusien asuntojen vuokriin (kts. Liitteet, Taulukko 10). Uusien, vuoden 1939 jälkeen rakennettujen asuntojen vuokrat nousivat korkeiksi, sillä ne määriteltiin rakennuskustannusten perusteella. Uusista asunnoista joutuivat asuntoa hakemaan muita yleisemmin ne perheet, joilla ei ollut laisinkaan aiempaa, edes pientä, asuntoa. Mainittuun ryhmään kuului nuoria pareja, siirtoväkeen kuuluvia perheitä sekä hädettyjä perheitä. Varsinkin nuorten parien oli alkukeväästä 1947 lähtien yhä vaikeampi saada säännöstelltyjä vuokra-asuntoja, sillä valtioneuvosto päätti tuolloin priorisoida aiempaa voimakkaammin lapsiperheiden asunnonsaantia.⁵³ On myös huomioitava, että nuorissa perheissä taloutta rasittivat myös kodin perustamiseen liittyvät kustannukset, sama tilanne koski luonnollisesti myös pommitettuja perheitä ja siirtoväkeen kuuluvia. Pikkulapsiperheissä lapset lisäsivät elinkustannuksia, ja samanaikaisesti kenties osa-aikatöitä tehnyt äiti jäi useimmiten kotiin, mikä vähensi perheen kokonaistuloja.⁵⁴ Monesti nuorten perheiden ainoaksi mahdollisuudeksi jäi vain odottaa lautakunnalta asuntoa.

Asunnonhakijoiden keskimääräisistä kuukausituloista ei ole saatavilla erilisiä tietoja. Nuorten perheiden taloudellisista tilanteista on kuitenkin saatavilla jonkinlaista osviittaa kodinperustamislainaa hakeneiden hakijoiden tuloja koskevien tietojen perusteella. Vuotta 1945 koskevissa tilastoissa helsinkiläisten kodinperustajien kuukausituloissa oli huomattavaa vaihtelua: noin 24 % ansaitsi 3000–4000 mk kuukaudessa, 23 % 4000–5000 mk ja 15 % 5000–6000 mk kuukaudessa. 6000 markkaa tai enemmän ansaitsi noin 20 % hakijoista.⁵⁵ Hakijoista 58 prosenttia ansaitsi 4000 markkaa tai enemmän, joten 500 markan kuukausivuokra vei noin 13 % tuloista. Viidennes hakijoista tienasi kuitenkin yli 6000 markkaa, ja näissä perheissä vuokran osuus jäi enimmillään 8 prosenttiin.

Uusissa taloissa esimerkiksi vuonna 1946 talojen keskimääräinen neliövuokra nousi 80–100 markkaan, mikä merkitsi, että esimerkiksi 30 m²:n asunnon

53. Kts. Vnp 20.3.1947 229/1947. Kts. myös luku 7.1.1.

54. KM 1939:5, s. 8; Sipponen 1954, 135.

55. Kts. Hc:1, Kodinperustamislainatoimintaa koskevat tilastotiedot 1945–1966, Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskuksen tutkimusarkisto, STM, KA. Tilasto käsittelee Uudenmaan läänin lainansaajien (N=877), pääosin helsinkiläisten, kuukausituloja.

kuukausivuokra kohosi 2 400–3 000 markkaan.⁵⁶ Näin ollen esimerkiksi 5 000 markan kuukausituloilla vuokran osuus menoista suhteessa tuloihin olisi noussut minimissään lähes puoleen, mikä teki käytännössä muuton uusiin asuntoihin mahdottomaksi. Ruokamenojen osuus lapsettomissakin perheissä nousi huomattavaksi.⁵⁷ Nuorten perheiden lisäksi sotavuodet olivat heikentäneet myös monien vanhempien perheiden taloudellista asemaa, ainakin väliaikaisesti. Monet rintamasotilaat toivat kirjeissään esille, että sodan jäljiltä ei vanhoja säästöjä ollut.⁵⁸

Hieman vähemmän asukkaat joutuivat maksamaan Helsingin kaupungin Toukolaan, Koskelaan ja Kumpulaan rakennuttamista uusista asunnoista. Esimerkiksi Koskelan 31,6 m²:n yhden huoneen ja keittiön asunnon kuukausivuokra oli 1 530 markkaa (48,7 mk/m²), mutta asuntojen laatu jäi melko heikoksi, eikä asuntoihin tullut sisälle esimerkiksi vesijohtoa. Huomattavasti kalliimpia, mutta samalla paremmin varusteltuja olivat Maunulan alueelle rakennetut asunnot. Esimerkiksi 38,5 m²:n asunnosta jouduttiin maksamaan 3 810 markkaa kuukaudessa.⁵⁹ Vielä kalliimpia olivat vapaarahoitteiset asunnot ja myöhemmin Arava-lainoilla rakennetut asunto-osakeyhtiöt, joissa vastikevuokra vaihteli 150 ja 260 markan välillä neliömetriltä riippuen talon valmistusajankohdasta. Täysin yksityisen pääoman varassa rakennetuissa taloissa neliömetrivuokra saattoi kohota jopa 370 markkaan neliömetriltä 1950-luvun alussa.⁶⁰ Muun muassa Anneli Juntto on tuonut esille, että Arava-asunnot menivätkin pääosin suhteellisen hyvätuloisille.⁶¹

Helsingissä rakennettiin uusia taloja vuosina 1940–1947 1 661, ja asuntoja taloissa oli 10 267. Uusien asuntojen määrä kohosi vuonna 1947 siis noin kymmenen prosenttiin koko asuntokannasta.⁶² Uusissa asunnoissa vuokratukannukset nousivat huomattavasti suuremmiksi kuin säännöstellyissä taloissa, mikä merkitsi sitä, että niihin muuttavat asukkaat joutuivat usein liikkumaan vuokranmaksukykynsä rajoilla. Huoneenvuokralautakunnille osoitetuissa kirjeissä asunnonhakijat toivat esille taloudellisen ahdinkonsa, ja eräskin hakija ilmoitti joutuvansa myymään perheensä korttiannoksia, jotta asuminen osoitetussa asunnossa olisi ollut mahdollista.⁶³

56. Kts. KM 1946:1, 3. Kts. tarkemmin Liitteet, Taulukko 9.

57. Kts. Pulma 2000a, 150.

58. Kts. kantelu 16192, 2.12.1944, Ee:2–3, STM, KA.

59. Kts. esim. HS 18.12.1946.

60. Kts. Birger Mäenpää 1952, 100.

61. Juntto 1990, 228.

62. Kts. Malinen 2010. Suomen virallinen tilasto VI: 1956. Väestötilasto C 102. Vuoden 1950 yleinen väestölaskenta. VI Nide. Kiinteistö- ja rakennuskanta, s. 70 Taulukko 5. Rakennukset käytön mukaan rakentamisvuosittain.

63. Kts. asuntohakemus 30337, 17.1.1945, Liite. Kirje HVL 12.8.1948, Egl:21, HVL, HKA. Kts. myös asuntohakemus 56443, 9.1.1947, Liite. Kirje HVL 16.8.1952, Egl:21, HVL, HKA.

Uusien asuntojen kalliit vuokrat johtivat joissakin kaupungin rakennuttamissa taloissa niin sanottuihin vuokranmaksulakkoihin. Edellä mainituissa Koskelan vuokrataloissa (200 asuntoa) lakkoilu alkoi joulukuussa 1946, ja pian lakkoon ryhtyi myös osa Mäkelänkadun suurperheisten talon asukkaista. Isännöitsijöiden antamien tietojen mukaan esimerkiksi Mäkelänkadun asukkaista aktiivisesti lakkoon osallistui ainoastaan 10–20 prosenttia asukkaista.⁶⁴ Lakkotaaloon liittyi keväällä 1947 myös Maunulan vuokratalojen asukkaita, jotka päättivät alentaa kuukausittaista vuokraa kohtuulliseksi katsottuun osuuteen, esimerkiksi 70 prosenttiin.⁶⁵

Lakkoja luonnehdittiin poliittisiksi, mutta asukkaat itse totesivat sanomalehdissä protestoivansa ainoastaan liian korkeita vuokria vastaan, jotka tekivät heidän taloudellisen asemansa mahdottomaksi. Kaupunginvaltuusto kieltäytyi protestoinnista huolimatta alentamasta talojen vuokria, sillä talojen nähtiin tuottavan tällöin liiaksi tappiota.⁶⁶ Vuokranmaksulakot kertovat osaltaan niistä jännitteistä, joita erilaiset vuokratasot loivat kaupungin asukkaiden kesken. Helsingin kaupungin yleishyödyllinen rakentaminen oli vuoteen 1947 saakka melko vilkasta, mutta rakennuskustannusten johdosta talojen tekeminen kannattaviksi oli vaikeata, ja lakot heikensivät entisestään kaupungin halua panostaa omaan rakentamiseen.⁶⁷

Säännösteltyjen vuokrien maksamiseen oli varaa lähes kaikilla asunnonhakkijoilla, mutta lautakuntien kortistoihin mahtui myös hakijoita, jotka joutuivat vähävaraisuutensa tai suoranaisen köyhyytensä vuoksi hakemaan kaikkein edullisimpia vuokra-asuntoja. Vähävaraisuus liittyi usein terveydellisiin syihin ja invaliditeettiin, mutta myös perheiden monilapsisuuteen tai yksinhuoltajuuteen.⁶⁸ Terveydellisten ongelmien ja vähävaraisuuden välisestä yhteydestä kertoo osaltaan esimerkiksi tuberkuloosiliiton antama tieto, että Helsingin tuberkuloottisista noin 75 prosenttia oli vähävaraisia.⁶⁹ Ilman vesijohtoa olevien puulämmitteisten asuntojen vuokra vaihteli Helsingissä vuonna 1948 201–370 markkaan, ja käytännössä halvimmat puulämmitteiset asunnot sijaitsivat muun muassa Hermannissa ja vanhoissa puutaloissa.⁷⁰ Pohjimmaisten vuokramarkkinoiden luonteesta johtuen matalan vuokratason asunnot olivat usein todella heikkokuntoisia, minkä johdosta hakijat joutuivat toteamaan, että merkityllä

64. Kts. HS 6.12.1946.

65. Kts. HS 1.6.1947.

66. Kts. US 9.7.1947.

67. Kts. Henrikson 1948, 283–291.

68. Kts. yksinhuoltajien taloudellisista vaikeuksista Huvinen 1950, 52; Viherkoski 1951.

69. Kts. Aarresuo 1947, 2. Liiton vähävaraisuuden arviointikriteereistä ei valitettavasti ole tietoa. Aikalaiskeskustelussa nähtiin, että heikko taloudellinen asema vaikutti sekä asuinoloihin että terveystietoisuuteen ja lääkäri- ja terveydenhoidon saatavuuteen.

70. Kts. Sosiaalinen Aikakauskirja 1948 (42), 91.

vuokratasolla ei saanut ”ihmiskasunnoksi kelpaavia” asuntoja.⁷¹ Tilanteen johdosta monet pyrkivät mahdollisuuksien mukaan korottamaan maksimivuokraansa ja esimerkiksi edellä kuvailussa 88 hakijan otoksessa 10 prosenttia hakijoista korotti asunnon toivottua vuokraa ylemmäksi.

6.2.2 Tilapäisen asumisen järjestelyn kustannukset

Tyydyttävämpää asuntoa odottaessa asunnontarvitsijat joutuivat järjestämään asumisensa jollakin tavalla. Merkittävään rooliin nousi varsinkin saatu sosiaalinen tuki, joka konkreettisesti ilmeni muun muassa siten, että omaiset ja sukulaiset tarjosivat yösijan asunnontarvitsijoille. Saadun sosiaalisen tuen määrä väheni ajan kuluessa, ja tällöin asunnontarvitsijat joutuivat järjestelemään tilapäistä asumistaan taloudellista korvausta vastaan. Kuten todettua, oli asuminen säännöstellyissä vuokra-asunnoissa jopa edullista, mutta vapaammilla alivuokralaismarkkinoilla asumisesta jouduttiin maksamaan huomattavasti enemmän suhteessa asunneliöihin. Tämän lisäksi alivuokralaisasunnoista puuttui usein keittomahdollisuudet, minkä johdosta ruokailuun liittyvät kustannukset nousivat samalla. Jos asunnonhakijat joutuivat turvautumaan matkustajakoteihin ja yömajoihin, nousivat asumisen kustannukset tavalliseen asumiseen verrattuna jopa moninkertaisiksi.

Alivuokralalla asuminen nousi tavallista vuokra-asumista kalliimmaksi, sillä asunnonhaltijoille varattiin oikeus ottaa taloudellista kompensatiota alivuokralaisen asumisen aiheuttamasta vaivasta. Vuokrasäännöstelypäätöksessä (145/1943) säädettiin, että alivuokralaiselta saatiin ottaa vuokraa enintään 40 prosenttia enemmän kuin mitä hänen vuokranantajansa itse alivuokralaisen hallinnassa olevasta huoneiston osasta suorittaa tai olisi velvoitettu suorittamaan.⁷² Alivuokralaisen nähtiin siis rajoittavan asunnonhaltijan asumisoikeutta, mutta joissakin puheenvuoroissa tulkintaa kritisoihin. Lakimies-lehdessä asiaa tarkastellut juristi Ilmari Melander, joka toimi myös Helsingin huoneenvuokralautakuntien neuvottelukunnan puheenjohtajana, piti korotettua vuokraa arveluttavana, sillä samalla tavoin tilanne rajoitti myös alivuokralaisen asumisoikeutta.⁷³ Asunnonhaltija oli 40 prosentin korotuksen lisäksi oikeutettu korottamaan vuokramaksua myös korkeammaksi, jos vuokralle annettu huoneiston osa oli esimerkiksi kalustettu, tai hänen annettiin käyttää puhelinta tai radiota:

71. Kts. Kantelu 15971, 21.10.1944, Liite. Saatekirje 1.12.1945, Ee:2-3, STM, KA.

72. Vnp II.2.1943, 145/1943, 23§.

73. Ilmari Melander 1943, 157.

myös keittiön käyttö ja siihen liittyvä sähkönkulutus antoi mahdollisuuden korottaa vuokraa, samoin esimerkiksi alivuokralaiselle tarjottava aamutee.⁷⁴

Lehtitietojen perusteella alivuokralaisia ottavat asunnonhaltijat hyödynsivät lainsäädännön mahdollisuutta vuokrankorotukseen varsin yleisesti, valitettavasti tilastotietoja alivuokralaisasuntojen keskimääräisistä vuokrista ei ole saatavilla.⁷⁵ Sen sijaan sanomalehdissä alivuokralaisasumisen korkeasta hinnasta keskusteltiin varsin yleisesti. Jo vuonna 1943 kalustetusta huoneesta saattoi joutua maksamaan vuokraa 700–900 markkaa kuukaudessa. Jos huone oli esimerkiksi 14 m²:n kokoinen, muodostui vuokran suuruudeksi noin 50–64 mk neliöltä.⁷⁶ Pienemmistä huoneista, usein entisistä palvelijahuoneista, jouduttiin vuonna 1944 maksamaan 500–700 markkaa kuukaudessa.⁷⁷ Alivuokralaisasuntojen hintaan vaikuttivat sekä asunnon sijainti, huoneen koko että kalusteiden laatu.

Lehtitietojen perusteella vuonna 1945 saattoi 7 m²:n kalustetusta palvelijahuoneesta joutua maksamaan kuukausivuokraa jopa 700–1200 markkaa ja mainitussa tapauksessa neliövuokra nousi huomattavaksi, reilusti yli 100 markkaan neliöltä.⁷⁸ Asuntopulan syventyessä alivuokralaisasumisen hintatrendi jatkui kohoavana, vuonna 1946 kalustetun huoneen vuokra saattoi kohota jo 1500 markkaan.⁷⁹ Eniten harmia ja jopa katkeruutta alivuokralaisten keskuudessa herättivät tapaukset, jossa 40 prosentin korotuksen lisäksi huoneesta jouduttiin maksamaan ylimääräistä hintaa kiristyksenluontoisesti tai näennäisiä etuisuuksia vastaan. Melko yleisesti epäkohdista kerrottiin sanomalehtien palstoilla. Eräs alivuokralaisperheen isä kertoi paheksuvansa

sekä vuokraajaani että huoneenvuokralautakunnan menettelyä syvästi joka kerran, kun avaan kukkaroni maksaakseni 60 mk/m²:ltä vuokraa vain nimellisesti kalustetusta suuresta huoneesta vanhalle, varakkaalle naishenkilölle, joka omistaa maalla kiinteistön ja pitää kaupungissa vuokralla huoneustoa saaden alivuokralaisilta yhteensä n. kaksinkertaisena siitä maksamansa vuokran.⁸⁰

Lainsäädännön puitteissa vuokranmaksua koskevat epäselvyydet saattoi tuoda huoneenvuokralautakuntaan käsiteltäväksi, mutta vuokrantarkistuksia pyydettiin tekemään melko harvoin (kts. Taulukko 6.2). Nähtävästi, ja varsin usein syystäkin, alivuokralaiset pelkäsivät, että prosessi tulehduttaa suhteet

74. Kts. Tyrni & Honkavaara 1946, 34–35; Melander 1943, 156; Vnp II.2.1943, 145/1943, 23§, 2 mom; Vnp 10.5.1941, 315/1941, 20 §, 2 mom.

75. Liisa Ylöstalo tutki ylioppilaiden asunto-oloja syksyn 1949 osalta, ja hän toi tutkimuksessaan esille alivuokralaisasuntojen suhteellisen kalleuden. Kts. Ylöstalo 1950, 273–277.

76. SS 10.10.1943 ”Ylioppilaiden asunnonsaanti entisestään vaikeutunut.”

77. IS 18.10.1944 ”Opiskelijoiden asuntojen saanti.”

78. SS 14.9.1945 ”1000 ylioppilasta vailla asuntoa.” Kotiapulais-opiskelijat ”hyvin suosittuja”; SS 28.1.1945 ”Nylkyrivuokria vaadittu alivuokralaisilta.”; HS 17.2.1945 ”Yli 5.000 helsinkiläistä ilman asuntoa.”

79. VS 18.7.1946.

80. VS 1.8.1945 ”Joukko pikaisesti asiaan puuttumista toivovia.” Alivuokralainen.

päävuokralaisen kanssa.⁸¹ Vuokranmaksun suuruutta koskevien juttujen määrää voi pitää alhaisena, sillä esimerkiksi vuonna 1945 heinäkuun 1. päivään mennessä oli Helsingissä tehty lähes 78 000 muuttoilmoitusta, joista suurin osa koski alivuokralaisten muuttoja.⁸²

TAULUKKO 6.2. Huoneenvuokralautakuntien tarkastamat alivuokralaisten vuokrat vuosina 1945–1949.

	ALIVUOKRALAISTEN VUOKRANMAKSUN SUURUUS
1945	757
1946	-
1947	581
1948	359
1949	399

Lähde: Huoneenvuokralautakuntien vuosikertomukset. Tietoa ei ole saatavilla vuoden 1946 osalta.

Lapsiluvultaan suurempien perheiden kannalta alivuokralaisasumisen kustannuksia lisäsi se, että perheet joutuivat turvautumaan erillään asumiseen. Yleisintä erillään asuminen oli heti sodan päättymisen jälkeisinä kuukausina. Asuntotilanne muodostui Helsingissä niin pahaksi, että esimerkiksi vuoden 1944 lopussa asunnonhakijaperheistä noin 9 prosenttia (N=450) joutui turvautumaan peräti eri paikkakunnilla asumiseen. Kesään mennessä eri paikkakunnilla asuvien perheiden määrä laski vajaaseen 280 perheeseen. Todennäköisesti huomattavasti yleisempää oli kaupungin sisällä tapahtuva erillään asuminen, mutta tätä ei tilastoitu.

Tietoa erillään asumisen synnyttämistä kustannuksista on saatavilla melko vähän, sillä toisen asunnon vuokra merkittiin vain harvoin hakemusasiakirjoihin. Hakijoiden kuvausten perusteella kahdessa eri asunnossa asuminen kävi varsin pian taloudellisesti raskaaksi. Palkkatulojen varassa kenties kahden asunnon vuokra olisi kyetty maksamaan, mutta tämän lisäksi lämmityskustannusten osuus talviaikaan nousi huomattavaksi.⁸³ Esimerkkinä voidaan nostaa esille sorvaajana työskennellyt asunnonhakija, joka ilmoituksensa mukaan tienasi kuukaudessa 5 000 markkaa; mainitulla palkalla hänelle tuotti suuria taloudellisia vaikeuksia kustantaa sekä oma asuminen Helsingissä että vaimon asuminen

81. HS 17.2.1945 ”Yli 5.000 helsinkiläistä ilman asuntoa.”.

82. Kts. US 4.7.1945 ”Alivuokralaisten muuttoja Helsingissä huomattavasti enemmän kuin viime vuonna.”.

83. Kts. esim. Kirje 8.2.1945, Ea:7; Kirje 2127/25.9.1944, Ea:4, HVL, HKA. Asuntohakemukset 26620, 23.II.1944; 26700, 23.II.1944; 26702, 23.II.1944; 27076, 27.II.1944; 27216, 29.II.1944, 27319, 30.II.1944, EgI:19-20, HVL, HKA.

Porvoossa.⁸⁴ Osassa hakemuksissa tuotiin esille, että asumisen järjestämiseksi perheet joutuivat turvautumaan velkaantumiseen.⁸⁵

Alivuokralla asumista vielä kalliimpaa oli asuminen yömajoissa ja parakeissa. Käsittelen luvussa 7.2.1 tarkemmin yömajojen ja muiden tilapäismajoituspaikkojen hallinnointia. Yömajojen ja muiden yhteismajoituspaikkojen hinnoittelussa oli eroa riippuen muun muassa siitä, tapahtuiko yöpyminen suurissa makuusaleissa vai pienemmissä, muutaman hengen huoneissa tai erillisissä perhehuoneissa. Hinnoittelussa suuri merkitys oli myös sillä, tapahtuiko yöpyminen maanalaisissa yömajoissa vai maanpäällisissä parakkihuoneissa. Esimerkiksi Lapinlahden vanhan kansakoulun tilapäismajoituksessa yöpyminen maksoi vuonna 1945 8–15 markkaa yöltä henkilöä kohden, hinta vaihteli mukavuuksista riippuen.⁸⁶

10 markan majoitusmaksulla tuli pariskunnan asuminen makuusalissa maksamaan kuukaudessa 600 markkaa, joten edullisena ei yhteismajoituspaikkojen maksuja voinut pitää. Enemmän yksityisyyttä tarjoavassa Pelastusarmeijan yömajan 2 hengen huoneessa asuminen maksoi puolestaan kuukaudessa 750 markkaa.⁸⁷ Kaikkein kalleimmaksi asuminen muodostui Erottajan, Siltavuoren ja Helsinginkadun maanalaisten yömajojen ”perhehuoneissa”, joissa perheiltä veloitettiin huoneen koosta riippuen 210, 245 ja 280 markan viikkovuokria.⁸⁸ Maanalaisissa yömajoissa majoittuville perheille lisää kustannuksia synnytti valtuuston 19.6.1946 tekemä päätös siitä, että perheeltä, joka kieltäytyi vastaanottamasta huoneenvuokralautakuntien osoittamaa maanpäällistä asuntoa, oli perittävä kieltäytymisestä lukien 25 mk:n suuruinen maksu vuodetta kohden, ellei lautakunta katsonut kieltäytymisen johtuneen pätevästä syystä.⁸⁹

Lautakunnan päätös koettiin kohtuuttomaksi, sillä sakkoja jouduttiin maksamaan sanomalehdissä julkaistujen väitteiden mukaan myös tilanteissa, joissa kieltäytymisen perusteena oli keittomahdollisuuksien puute.⁹⁰ Sakkojen kanssa kolmihenkinen perhe olisi joutunut maksamaan pienimmästäkin perhehuoneesta lähes 3 100 markkaa. Huoneenvuokralautakunnat kiinnittivät asukkaiden tavoin huomiota tilapäismajoituksen turvautuvien perheiden maksuihin. Lautakunnat esittivätkin kaupunginhallitukselle, että maksujen määräämisessä oli pyrittävä ”nykyistä suurempaan joustavuuteen”, erityisesti huomiota pyrittiin kiinnittämään lapsiperheiden tilanteeseen ja hädättyihin.⁹¹

84. Asuntohakemus 26700, 23.11.1944, Liite. Kirje 15.1.1945, Egl:19–20, HVL, HKA.

85. Kts. esim. asuntohakemukset 27058, 27.11.1944; 27216, 29.11.1944, Egl:19–20, HVL, HKA.

86. HS 1.2.1945 ”Uusi yhteismajoituspaikka Helsinkiin.”

87. Kts. VS 4.12.1945.

88. Keskuslautakunta 23.5.1946:21, 273§, Ca:2, HVL, HKA

89. Kts. Keskuslautakunta 9.7.1946:27, 375§, Ca:3, HVL, HKA.

90. VS 30.8.1946 ”Pommisuoja-asukkaat kieltäytyvät maksamasta sakkorangaistuksia ja kohtuuttomia vuokria” Siltavuoren pommisuojan asukkaiden toimikunta.

91. Kts. Keskuslautakunta 7.5.1946:18, 243§. Kaupunginhallitukselle 6.5.1946 Huoneenvuokralautakunnat, Ca:2 HVL, HKA.

Täysin oman hintatasonsa muodostivat perheille hätämajoitusta tarjoavat parakit, joita sijaitsi Kampinaukiolla, Käpylässä Keijontien varrella ja Lautta- saaren ”Ryssänkärjessä”. Esimerkiksi vuonna 1946 pienemmästä Kampin parak- kien 5,6 m²:n huoneesta jouduttiin maksamaan 1800 markkaa kuukaudessa ja hieman isommasta, 8,5 m²:n huoneesta 2250 markkaa; seuraavana vuonna vuoro- kausimaksut kohosivat: 2 hengen huone maksoi vuorokaudelta 75 markkaa, 4 hengen huone 110 markkaa.⁹² Hieman edullisempaa oli asuminen Keijontien parakeissa, joissa 15 m²:n huoneista maksettiin kuukaudessa 1500 markkaa. Parakkihuoneiden maksuja voi pitää kuitenkin niillä saataviin neliöihin nähden huomattavan korkeina, sillä käytännössä esimerkiksi Kampin parakkien asuk- kaat olisivat yhden asuinneliönsä kuukausivuokralla kyenneet maksamaan vanhan uunilämmitteisen asunnon kuukausivuokran. Lautakunnat pyrkivät jälleen osoittamaan kaupunginhallitukselle, että parakkien maksuja oli ”sosiaa- liset näkökohdat” huomioonottaen pidettävä liian korkeina, mutta kaupungin- hallitus siirsi asian käsittelyn kiinteistölautakunnalle, joka totesi, että kaupunki ei valtuuksien puitteissa pysty asiaan vaikuttamaan.⁹³

Kaikkein kalleimmaksi tilapäisasumisen muodoksi nousi matkustajakodeissa asuminen, johon käytännössä turvaututtiin vain muiden vaihtoehtojen pettä- essä. Myös matkustajakotien ja hotellien asumisen hintaa säännöstelltiin, mutta korotukset olivat huomattavasti suuremmat kuin vuokrasäännöstelyssä. Vuoden 1948 alkuun mennessä hotellimaksut olivat hinta- ja palkkaneuvoston tekemillä päätöksillä nousseet noin 4,4 kertaisiksi rauhanaikaan verrattuna.⁹⁴

Vuosina 1944 ja 1945 matkustajakodeissa yhden hengen vuorokausimaksu vaihteli noin 70–90 markkaan ja kahden hengen huoneessa yöpyminen maksoi 75–160 markkaa. Erillinen noin 40 markan maksu otettiin lisävuoteesta, ja perheet joutuivat maksamaan myös ilman vuodetta nukkuvan lapsen yöpymi- sestä, eräässä matkustajakodissa lapsesta otettiin 10 markkaa vuorokaudessa.⁹⁵ Kuukaudessa matkustajakotiin majoittuvan perheen asumiskustannukset nousivat helposti useisiin tuhansiin markkoihin. Vuonna 1948 Työkansan Sanomat kuvasi eräässä lehtijutussaan matkustajakodissa asuvan satamatyö- läisen ja hänen perheensä päivittäistä arkea, ja jutussa nostettiin esille, että 6 henkisen perheen asuminen maksoi kuukaudessa noin 7200 markkaa.⁹⁶

92. Kts. Keskuslautakunta 3.12.1946:52, 7652\$, Ca:3, HVL, HKA; VS 2.2.1947 ”Vastasyntyneitä lapsia, odottavia äitejä ja tuberkuloottisia Kampin kentällä sijaitsevissa ahtaissa parakeissa”.

93. Kts. Keskuslautakunta 3.12.1946:52, 7652\$, Ca:3, HVL, HKA; Keskuslautakunta 18.2.1947:9, 119\$; Keskuslautakunta 3.6.1947:26, 373\$, Ca:4, HVL, HKA.

94. HS 29.1.1948.

95. Kansanhuoltotoimisto, Be:1–6, HKA.

96. TK 25.1.1948 ”Satamatyöläisen suuri perhe asuu matkustajakodissa ja valmistaa ruokansa spriikeitti- millä”. Kts. lisäksi asuntohakemus 27662, 2.12.1944, Liite. Kirje HVL 19.4.1946, Egl:19–20, HVL, HKA.

KUVA 32. Elannon ruokala Helsingissä, kuvattu 26.4.1954.
Kuvallähde: Rikosmuseo/Keskusrikospoliisi.

Tilapäisen asumisen synnyttämiin kustannuksiin on laskettava myös ruuanlaiton järjestelyyn ja hankintaan liittyvät kustannukset. Vuosina 1944–1946 asunnonhakijoista 33–38 prosenttia oli sellaisia, joilla ei ollut mitään keittomahdollisuuksia. Näiden perheiden oli turvaututtava spriikeittimien kaltaisiin hätäratkaisuihin, mutta käytännössä ruokailussa jouduttiin turvautumaan suuressa määrin ulkona syömiseen.⁹⁷ Sotienjälkeisessä Helsingissä oli paljon kahviloita ja ruokaloita ja esimerkiksi vuonna 1945 terveydenhoitolautakunnan valvonassa oli 104 kahvilaa ja 232 ruokalaa.⁹⁸ Ongelmaksi ei muodostunut esimerkiksi kahviloiden sijainti tai saavutettavuus, vaan enemmän asunnonhakijat kiinnittivät huomiota siihen, että tarjolla oleva ruoka oli asunnonhakijoiden mielestä melko vaatimatonta, niukasti ravitsevaa ja kallista. Asunnonhakijat viittasivat varsin yleisesti ulkona syömisen kalleuteen, mutta vain harvat hakijat erittelivät ruokailun kuukausittaisia kustannuksia.⁹⁹

97. Kts. Liitteet, Taulukko 2. Välttämättömässä asunnontarpeessa olevien hakijoiden keittomahdollisuudet, ajanjaksolla 1.7.1944–31.12.1946.

98. HTS 945, 8.

99. Kts. esim. kantelut 15955, 13.10.1944; 16153, 28.11.1944; 16312, 27.12.1944; 15074, 11.1.1945; 15374, 14.2.1945, Ee:2–4, STM, KA; asuntohakemukset 26702, 23.11.1944; 30096 13.1.1945; 30190, 4.1.1945; 56585, 14.1.1947, Egl:19–21, HVL, HKA.

Huoltolautakunta näki, että vuonna 1945 meni 5 400–6 000 markkaa ansaitsevan sekatyöläisen palkkatulosta 45–48 prosenttia ravintoon, jos hänen perheeseensä kuului vaimon lisäksi kaksi lasta.¹⁰⁰ Minimissään ulkona ruokailuun kului esimerkiksi vuonna 1945 noin 900 markkaa kuukaudessa: tämä oli se summa, jonka huoltolautakunta määritteli ulkona aterioivien aikuisten ravintoavustusnormiksi.¹⁰¹ Ruokailemisen kustannukset olivat sidoksissa luonnollisesti myös ruokailijoiden ikään ja ravinnontarpeeseen. Esimerkiksi vuonna 1946 huoltolautakunta arvioi ravintoon kuluvan 0–3-vuotiailta 410 mk, 4–6-vuotiailta 480 mk, 7–10-vuotiailta 575 markkaa, 11–14-vuotiailta 765 markkaa ja yli 15-vuotiaalta 860 markkaa.¹⁰² Ulkona ruokailemisen voidaan nähdä nostaneen huomattavalla tavalla ravintomenojen osuutta perheiden kuukausittaisesta kulutuksesta, mutta valitettavasti tietojen puutteellisuuksien johdosta ei tarkempia markkamääräisiä summia voida antaa

6.3 VAIKEUTUVA ARKI JA PERHEENÄITIEN VOIMAVAROJEN RAJALLISUUS

6.3.1 Puutteelliset asunnot perheenäitien työtaakan lisääjänä

Tyydyttävät asunnot toimivat paitsi perhe-elämän tyyssijoina, ne tarjosivat ulkoiset puitteet lähes kaikkien välttämättömien tarpeiden tyydyttämiselle: asunnot tarjosivat fyysistä suojaa ja turvaa ja mahdollisuuden päivittäisen elämän uusintamiselle ja siihen liittyvälle huollolle ja hoivalle.¹⁰³ Käytännössä vastuu päivittäisen elämän uusintamisesta (ruuanlaitosta, siivoamisesta, vaatteiden korjauksesta ja lastenhoidosta) jäi pitkälti naisille.¹⁰⁴ Puutteellisissa asunnoissa edellä mainittujen tehtävien toteuttaminen muodostui aiempaa raskaammaksi ja väsyttävämmäksi. Perheiden jokapäiväisen selviytymisen ja pitempiketoisen sopeutumisen näkökulmasta perheenäidit muodostivat yleisesti resurssin, joka auttoi lieventämään puutteellisen asumisen synnyttämiä ongelmia. Monet perheenäidit tekivät parhaansa, he keksivät ongelmiin ratkaisuja ja priorisoivat ja asettivat muiden tarpeita omien tarpeidensa eteen. Kasvavan työtaakan hintana oli kuitenkin usein hiljalleen kasvava väsymys, joka saattoi johtaa uupumukseen.

Asuntopulan kokemus ja siihen liittyvien rasitusten jako oli sukupuolittunut ja vallitseviin kulttuurisiin ja sosiaalisiin rooleihin sidottu. Asumisen

100. Kts. Pulma 2000a, 150.

101. Kts. KHKK 1945, Huoltolautakunta, 94; Pulma 2000a, 150.

102. Kts. KHKK 1946, Huoltolautakunta, 87.

103. Kts. luvut 3–5 ja aikalaisnäkemysnä esim. Kotiapulaistyökomitean II mietintö KM 1947:23, s.1.

104. Kts. perheiden työnjaon sukupuolittuneisuudesta esim. Sulkunen 1989, 80–81; Julkunen 1985, 301. Asumisen käytäntöjen sukupuolittuneisuudesta kts. esim. Saarikangas 1993, 343–348, luku 7.4.

synnyttämiä ongelmia ei kohdattu ainoastaan yksilöinä vaan myös aviopuolisoina, vanhempina ja omaishoitajina. Perheiden aikuiset kantoivat huolta paitsi omasta myös muiden perheenjäsenten hyvinvoinnista. Perheenäitien kohdalla voidaan puhua erityisestä roolikasaumasta (role strain): arkisten välttämättömyyksiä toteuttamisen rinnalla naisten vastuulla oli myös perheen hengestä ja kotiutuneista miehistä huolehtiminen.¹⁰⁵ Lisätaakkaa loivat osa-aikaiset tai kokopäiväiset ansiotyöt, joita vuonna 1950 teki 42 prosenttia helsinkiläisnaisista.¹⁰⁶ Varsinkin ansiotyössä käyvien perheenäitien jaksamisen kysymyksen voidaan nähdä nousseen yhteiskunnalliseksi. Vuonna 1948 julkaistiin komiteamietinnöt sekä naimisissa olevien naisten ansiotyöstä että kotiapulaistyöstä, ja molemmissa mietinnöissä pohdittiin muun muassa kotien työvoimakysymystä ja naisten työtaakkaa helpottavia toimia.¹⁰⁷

Tyydyttävästikin varustelluissa asunnoissa päivittäisten askareiden suorittamiseen kului huomattavasti aikaa. Työteho-seuran kotitalousosasto teki useita tutkimuksia perheenäitien kotityön vaatimasta ajasta, ja tutkimukset toivat esille, että sodanjälkeisinä vuosina asutuskeskusten perheenäitien tekemät työ (ruuanlaitto, siivoaminen, vaatteiden huolto, perheenhoito) vaativat päivässä vähintään 8–12 tuntia. Ylivoimaisesti eniten tunteja kului ruuanlaittoon ja laajemmin ruokatalouteen, 40–55 prosenttia kaikista työtunneista. Seuraavaksi eniten työtunteja vaati siivoaminen, jonka osuus kotitöistä liikkui 18–23 prosentin välillä (kts. Taulukko 6.3).

TAULUKKO 6.3. Asutuskeskusten perheenemäntien kotitaloustöiden jakautuminen päivää kohden vuosina 1946 ja 1947, tunteina ja prosentteina, Westermarckin (1946) ja Saurion (1947) tutkimuksiin perustuen.

TÖIDEN JAKAUTUMINEN, %							
	työtunnit	ruokatalous	siivous	vaatteet, pesu	vaatteet, valmistus	perheenhoito	muut työt
1946	12,3	54,5	17,9	5,7	9,7	12,2	-
1947	8	40	22,5	7,5	17,5	7,5	5

Lähteet: Gebhard & Kuusamo 1949, 5; Westermarck 1946; Saurio 1947.

105. Kts. Kivimäki 2007, 232; Sulkunen 1989, 80–81; Malinen 2007. Matti Peltonen on tarkastellut eroja maatalouden ja kaupunkityöväestön työnjaon sukupuolittuneisuudessa. Kts. Peltonen 1999.

106. Seppänen 1963, 6 Taulukko 1. Aikalaistutkimuksissa tuotiin lisäksi esille, että esimerkiksi sotainvalidiin omaishoito rasitti entisestään jo muutenkin rasituksen alaisia avioliittoja. Kts. esim. Ranta-Knuuttila 1962.

107. Kts. KM 1948:9; KM 1947:23. Keskustelusta kts. Sahlan 1948, 15; Surakka 1948, 229–232; Enäjärvi-Haavio 1946, 220–221.

Puutteellisesti varustelluissa asunnoissa sekä ruokatalouden järjestäminen että siivoaminen vaativat huomattavasti enemmän työtä. Ahtaissa asunnoissa järjestyksen pito ja tavaroiden säilytys tuottivat vaikeuksia, minkä voi nähdä vaikeuttaneen myös siivoamista.¹⁰⁸ Vielä suuremmat ongelmat nousivat ruuanlaitosta. Luvussa 5 tuotiin jo esille, että vuoden 1944 lopusta vuoden 1946 loppuun saakka vain noin 15 %:lla kortiston hakijoista oli oma keittiö tai keittokomero, enemmistö hakijoista joutui jakamaan keittiön toisten ruokakuntien kanssa, ja noin kolmanneksella ei ollut laisinkaan keittomahdollisuutta. Vuoden 1950 asunto- ja väestölaskenasta selvisi, että asumisen tehostaminen synnytti Helsinkiin kaikkinsa lähes 3 000 asuntoa, joissa ei ollut laisinkaan keittomahdollisuuksia. Asuntolaskennan tekijät näkivät, että ”vajaahuoneistot” olivat enimmäkseen syntyneet asumisen tehostamisen myötä, siten, että omalla sisäänkäytävällä varustettu huone on erotettu itsenäiseksi asunnoksi.¹⁰⁹

Luvussa 4.3.3 olen käsitellyt niitä riitoja, joita yhteisesti jaetut keittiöt tuottivat, ja riidat osaltaan kasvattivat kotitöiden suorittamisen vaatimaa aikaa. Riitelyn lisäksi ruuanlaittoa hidastivat edellä mainitut puutteelliset keittomahdollisuudet. Työtehoseuran kotitalousosasto totesi tutkimuksissaan, että tekemällä työtä säästäviä uudistuksia keittiössä ja sisustamisessa, kyettiin ruuanvalmistuksessa, leipomisessa ja siivouksessa säästämään päivässä kolmekin tuntia.¹¹⁰ Puutteellisissa oloissa työn rationalisointi ei ollut mahdollista vaan vaati huomattavasti enemmän aikaa.

Asunnonhakijat kertoivat kirjeissään, että esimerkiksi kaakeliuuneissa ruuan valmistus kesti ”kitutulella” tunteja. Pystyuuneissa ei ollut kunnolla tilaa kattiloilla ja paremman puutteessa ruokaa pyrittiin tekemään kolmijalan varassa.¹¹¹ Keittämisen suhteen perheenäidit joutuivat palaamaan Wariksen väitöskirjassaan kuvaamiin vuosisadanvaihteen käytäntöihin.¹¹² Eräs hakija pyrki ratkaisemaan hellan puutteen asentamalla kaakeliuunin eteen kamiinan, mutta järjestely nähtiin luvattomana ja palotarkastusviranomaiset käskivät asian huomattuaan poistamaan välittömästi vaaralliseksi katsotun virityksen.¹¹³ Nopeammin lämpiävän ja helpommin käytettävän keittovälineen tarjosivat sähköiset keittolevyt, jotka usein olivat pieniä, mutta joiden puutteita kyettiin lieventämään esimerkiksi ruuan hauduttamista edistävillä lämpökuvuilla tai heinälaatikoilla.¹¹⁴

108. Vrt. Waris 1973, 173–174.

109. Kts. vuoden 1950 asunto- ja väestölaskenta, 8.

110. Kotiapulaistyökomitean II mietintö KM 1947:23, s. 20.

111. Asuntohakemus 27294, 30.11.1944, EgI:19–20, HVL, HKA; Asuntohakemus 56668, 18.1.1947, EgI:38, HVL, HKA.

112. Waris 1973, 167.

113. Asuntohakemus 27496, 1.12.1944, EgI:19–20, HVL, HKA.

114. Ensio 1946, 452.

Keittolevyjen ongelmaksi muodostuivat niiden saatavuuden lisäksi sähkönsäännöstely. Koska monissa asunnoissa useammat perheet joutuivat jakamaan keittiötä, yleiseksi ongelmaksi tuli sähkökiintiön ylitys. Kiintiön ylitys puolestaan johti sakkomaksuihin ja riitoihin asukkaiden kesken, ja alivuokralaisperheiltä saatettiin kieltää sähkölevyn käyttö huoneessa.¹¹⁵ Vanhoissa taloissa sähköjohdot eivät myöskään välttämättä kestäneet kasvavaa kulutusta, asuntopulan oloissahan talojen asukasmäärät kasvoivat huomattavasti, mikä saattoi johtaa sähkön käytön kieltämiseen.¹¹⁶

KUVA 33. Työtehoseuran kotitalousosaston laskelmien mukaan kaupunkilaistalouksissa yhden viikon ostosten keskimääräinen paino 4,5 hengen talouksissa oli 70–80 kiloa. Kuvalähde: Gebhard 1951, 5.

Asuntojen puutteellinen varustelu kulutti tavallista enemmän perheenäitien voimia ja hermoja. Kodinhoitoon ja esimerkiksi ruuanlaittoon liittyvät ongelmat eivät luonnollisesti pysähtyneet asuntojen sisälle, vaan aikaa ja energiaa kului myös elintarvikkeiden ja ruokatavaroiden hankintaan (kts. Kuva 30). Jo edellä viitattu Työtehoseuran kotitalousosasto suoritti talvella 1950–1951 tutkimuksia siitä, kuinka paljon kaupunkikotitalouksissa (Helsingissä, Tampereella ja Lahdessa) käytettiin aikaa ostoksien tekemiseen. Tutkimuksen 46 taloudessa ostosten tekemiseen meni keskimäärin päivää kohden noin tunti.¹¹⁷ Helsingissä ruuhkaiset raitiovaunut lisäsivät osaltaan ostosten tekemiseen liittyvää stressiä.

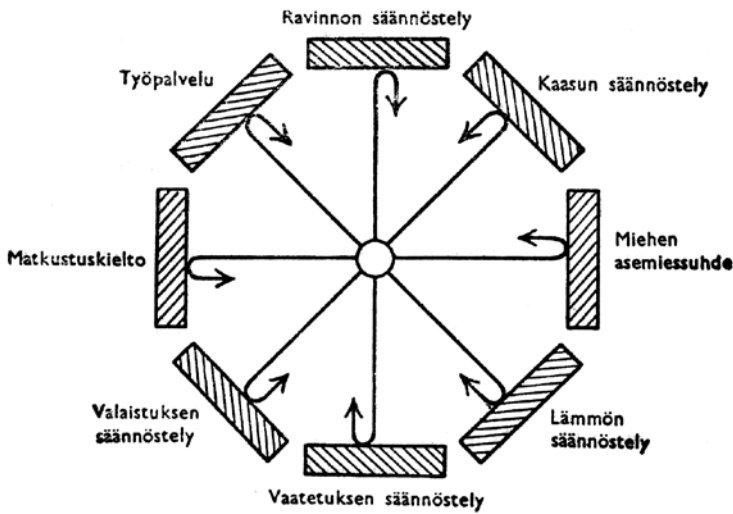
Jatkosodassa armeijan palveluksessa toiminut psykologi Kai von Fieandt tarkasteli sodan päättymisen jälkeisissä tutkimuksissaan suomalaisten sopeutumista poikkeusoloihin ja nosti varsin mielenkiintoisella tavalla säännöstelyn

115. Kts. asuntohakemus 26906, 25.11.1944, EgI:19–20, HVL, HKA. Keskustelusta kts. US 25.9.1947 ”Sähkön säännöstely” Vuokralaisten keskusliitto 24.9.1947.

116. Kts. ed. Seppälä 23.10.1945, s. 1306, VP 1945.

117. Gebhard 1951.

esille yhtenä ihmisten hermoja kuluttavana tekijänä.¹¹⁸ Fieandt kiinnitti huomiota muun muassa siihen, että perheenäidin oli jokapäiväisessä elämässään kohdattava muun muassa ravinnon, vaatetuksen, kaasun, valaistuksen ja lämmön säännöstelyyn liittyviä rajoituksia. Säännöstelyn ohessa monet muut säädökset varsinkin sotavuosina kavensivat perheenäidin ja muiden suomalaisten toimintavapautta ja elintilaa, mikä osaltaan edisti ”hermojen kulumista” (kts. Kuva 34).¹¹⁹ Asuntojen puutteellisuudet merkitsivät sitä, että perheenäitien oli itse työn suorittamisen lisäksi sopeuduttava pienempiin ja suurempiin kotitalouden hoitamiseen liittyviin hässäköihin, esimerkiksi keittiöriitoihin.

KUVA 34. Kai von Fieandtin hahmotelma yhteiskunnallisista kentistä, jotka sotavuosina ja sodan päättymisen jälkeisinä säännöstelyn vuosina rajoittivat jokapäiväistä elämää. Kuvalähde: Fieandt 1946, 32.

Fieandtin mukaan ei ollutkaan ihmeellistä, jos ihmisten ”primitiivireaktiot” lisääntyivät säännöstelyn ja niukkuuden oloissa. Julkisessa keskustelussa kiinnitettiin melko paljon huomiota sotienjälkeisten helsinkiläisten huonoksi katsottuun käyttäytymiseen. Suurin huomio kohdistettiin kaupunkilaisten lisääntyneeseen alkoholinkäyttöön, mutta yleisemmin kiinnitettiin huomiota myös käyttäytymistapojen muutokseen. Sanomalehtiin kirjoittivat ihmiset, jotka turhautuivat jonoissa ja kauppoissa etuileviin ja toisia töniviin kanssaihmiisiin. Toisin kuin kaduilla, oli ihmisten vaikea vetäytyä riitaisista tilanteista pois,

118. Fieandt 1946, 31–32.

119. Fieandt 1946, 32.

minkä johdosta riidat eskaloituivat helposti konflikteiksi. Perheenäitien taakkaa kasvattivatkin osaltaan asumisen ahtauden synnyttämät riidat perheenjäsenten kesken.

6.3.2 Uupuneet perheenäidit

Työtaakan lisääntyminen yhdessä muiden asumisen ja perhe-elämän ongelmien kanssa kuluttivat joidenkin asunnonhakijoiden voimat loppuun. Voimien loppuminen muodostui erityisesti perheenäitien ongelmaksi. Asuntohakemuksissa ja kanteluissa on lukuisia sekä perheenäitien itsensä, mutta myös heidän puolisoidensa kirjoittamia kuvauksia väsymyksestä ja voimien loppumisesta. Myös järjestöjen kodissakävijät panivat merkille joidenkin puolisoiden voimakaan väsymystilan.¹²⁰ Asunnontarvitsijat itse eivät aineistossani käyttäneet uupumus-sanaa, mutta aikalaiskäsityksen mukaan he oireidensa perusteella kärsivät uupumuksesta. Populaarisissa keskusteluissa väsymystä ja sen vakavinta ilmentymää uupumusta tarkasteltiin sekä fysiologisena että henkisenä ilmiönä.

Tohtori Rakel Jalas kuvaili vuoden 1946 Kotiliedessä seuraavin sanoin naisten uupumista:

Uupuminen merkitsee jo astetta pitemmälle ehtinyttä väsymystilaa, jolloin hätäkellon tulisi soida lakkaamatta, kunnes vaara on tajuttu ja hoitotoimenpiteisiin ryhdytty. [...] Todellisen henkisen ja ruumiillisen väsymyksen ensimmäinen ja tavallisin oire on haluttomuus ja eritoten haluttomuus työhön, joka ennen on ollut mieluinen. Toisena oireena mainitsisin usealla esiintyvän levottomuuden sekä ruumiissa että ajatusmaailmassa, jonka seurauksena työ ja toiminta on hajanaista ja uni huonoa, lyhyttä ja katkeilevaa. Kolmantena oireena on syytä mainita mielenmasennus, alemmuuden-, epävarmuuden- ja epäluulontunteinen. (Kotiliesi 1946:2–3, 40)

Jalaksen oireiden kuvaus vastaa melko pitkälle työuupumuksen nykykuvausta. Työuupumusta käsittelevissä tutkimuksissa on nostettu esille työn mielekkyyden häviämistä koskevat tunteet sekä itsetunnon laskeminen ja somaattisista oireista tutkimuksissa on viitattu samoin Jalaksen mainitsemiin uniongelmiin.¹²¹ Uupumusta käsittelevissä aikalaisjutuissa kiinnitettiin eniten huomiota ilmiön fysiologiseen luonteeseen. Tutkijat varoittivat perheenäitejä voimavarojen rajallisuudesta ja siitä, kuinka voimavarojen ja vaatimusten välinen epätasapaino saattoi johtaa ylikuormitukseen. Samanaikaisesti analyyseissä kuitenkin kiinnitettiin huomiota myös ympäristön vaatimukseen ja erityisesti teollisuuspsykologisessa

120. Kts. esim. Kotikäynti 13.4.1945, Ha:3, Helsingin sotainvalidien arkisto, KA.

121. Kts. esim. Pietikäinen 2013, 39–40.

tutkimuksessa problematisoitiin yksilöiden kyvyttömyyttä selvitä ”nykyajan” tehokkuusvaatimuksista.¹²²

Asunnonhakijat toivat kirjeissään esille arkensa fyysisen kuormittavuuden, mutta yleistä olotilaansa he kuvasivat usein kirjoittamalla hermojensa loppuun kulumisesta. Henkinen väsymys näkyi asunnonhakijoiden laatimissa kuvauksissa monin tavoin: eräs huolestunut aviopuoliso toi esille, että hermonsensa loppuun kuluttanut vaimo ei osannut enää tosiasiasa tehdä muuta ”kuin itkeä”.¹²³ Osa henkisestä väsymyksestä kärsineistä asunnonhakijoista osoitti uupumuksen oireita, johon viittaa muun muassa kirjeissä esille tuodut toivottomuuden tunteet. Toivottomuuden tunteet nousivat pintaan erityisesti yksinhuoltajien kirjeistä. Tämä antaa mielenkiintoisia viitteitä puolisoitten antaman henkisen tuen merkityksestä.¹²⁴ Osa hakijoista joutui samanaikaisesti kamppailemaan muiden sairauksien kanssa, voimat eivät tästä syystä riittäneet, ”hermot olivat loppu”.¹²⁵

Osa asunnonhakijoista turvautui ongelmiansa hoitamisessa lääkäreihin, jotka tekivät omat tulkintansa potilaiden terveydentilasta ja oireiden taustatekijöistä, etiologiasta. Enemmistössä tapauksista lääkärit tarkastelivat asuntojen merkitystä suhteessa erilaisiin somaattisiin sairauksiin, muutamissa tapauksissa lääkärit käsitelivät myös asumisen suhdetta erilaisiin hermostollisiin häiriötiloihin, muun muassa neurastheniaan. Syitä etsiessään osa lääkäreistä nosti esille hakijoiden perusterveyden ja haavoittuvuuden merkityksen ja niistä kumpuavat asumisen tarpeet. Eräs lääkäri arvioi asunnonhakijaa, että hän ”konstitutionellisesti on helposti uupuva”, minkä perusteella hän tarvitsi mahdollisuuksia riittävään lepoon rauhallisessa ympäristössä.¹²⁶ Toisaalta ympäristö ja asunnot saatettiin nähdä suoraan oireiden taustatekijöinä. Toinen lääkäri kuvasi, että hakija on:

Kärsinyt kovin nykyisestä ympäristöstään: alivuokralaisena olo pitää jatkuvasti hermoja kireällä, ei keittomahdollisuuksia, ainainen pelko, että saa moitteita päävuokralaisen taholta. Ajanmittaa voi tällainen hermostollinen jännitystila aiheuttaa pysyviä vaurioita hermostolleen niin, ettei lopulta kykene huolehtimaan perheenmännän tehtävistä.¹²⁷

Asumisen ympäristöt nähtiin sekä ongelmina että (ainakin periaatteessa) levon mahdollistavina ympäristöinä. Asunnonhakijat olivat oletettavasti tyytyväisiä saamiinsa diagnooseihin, sillä he liittivät ne hakemuksiinsa.¹²⁸

122. Helén 1997.

123. Asuntohakemus 30337, 17.1.1945, Liite. Kirje 5.3.1948, EgI:21, HVL, HKA.

124. Kts. asuntohakemus 27308, 30.11.1944, Liite. Kirje HVL 1.7.1945, EgI:19–20, HVL, HKA.

125. Asuntohakemus 27662, 2.12.1944, EgI:19–20, HVL, HKA.

126. Kts. asuntohakemus 56077, 24.12.1946, Liite. Lääkärintodistus 1.9.1947, EgI:19–20, HVL, HKA.

127. Asuntohakemus 56088, 27.12.1946, Liite. Lääkärintodistus 22.8.1950, EgI:38, HVL, HKA.

128. Vrt. Pietikäinen & Turunen 2007, 1701–1708.

Nykyisen käsityksen mukaan perheiden aikuisten ja varsinkin perheenäitien uupuminen liittyi osittain pitkittyneeseen stressin kokemukseen. Stressillä on viitattu tässä tutkimuksessa, Lazarukseen ja Folkmaniin (1984) nojautuen, erityisesti tilanteisiin, jossa yksilöön kohdistuvat vaatimukset ylittävät tämän voimavarat tai verottavat niitä liiaksi. Fysiologisena ilmiönä stressi on elimistön kokonaisvaltaista aktivoitumista tilanteissa, jotka koetaan esimerkiksi uhkaavina. Evoluutiopsykologisesti tarkasteltuna stressireaktiot ovat auttaneet ihmistä selviytymään vaikeissa ja vaarallisissa ympäristöissä.¹²⁹ Stressitilanteet käynnistivät siis kehossa reaktioita, jotka olivat hyödyllisiä lyhyellä aikavälillä mutta haitallisia jatkuessaan. Edellä viitattu lääkäri näki päävuokralaisen ja hänen käyttäytymisensä stressiä aiheuttavana tekijänä, joka piti alivuokralaisen hermoja jatkuvasti kireällä: alituinen valppaana olo kävi kuormittavaksi ajan myötä.

Tutkimus onkin osoittanut, että pitkittyvät stressireaktiot aiheuttavat elimistössä fysiologisia muutoksia, jotka voivat altistaa ihmisiä sairauksille.¹³⁰ Kroonisessa stressissä keholle ei jää riittävästi palautumisaikaa elimistön puolustusjärjestelmien normalisointiin.¹³¹ Stressin haitallisuuteen vaikuttikin erityisesti se, kuinka pitkäkestoisia vaatimukset tai ärsykkeet olivat. Tutkimuksessa on hyvin karkealla tavalla jaoteltu akuutin stressin kestävän minuutteja, tunteja tai korkeintaan muutamia päiviä. Kroonisen stressin on nähty olevan stressiä, joka kestää kuukausia tai jopa vuosia. Tyydyttävämpää asuntoa jouduttiin tyypillisesti odottamaan noin 7–13 kuukautta, ajankohdasta riippuen, ja näin ollen monet tilapäiseen asumiseen liittyvät ongelmat muodostivat kroonisia stressitekijöitä. Puutteellinen asuminen kesti tyypillisesti niin pitkään, että olot itsessään, mutta myös jokapäiväinen selviytyminen ja sopeutumisen prosessit kuluttivat hiljalleen hakijoiden resursseja ja saatua sosiaalista tukea (kts. Kuvio 6.1). Erityisesti siirtoväkeen kuuluvien hakijoiden suhteen on huomioitava, että heidän voimavarojaan olivat kuluttaneet jo aiemmat, mahdollisesti useampaan kertaan toistuneet evakuoinnit ja kodin menetykset. Sama päti jossakin määrin myös ilmapommituksissa kotinsa menettäneisiin hakijoihin.

Pysyvämpää asuntoa odotellessaan hakijat turvautuivat tyypillisesti alivuokralaisasumiseen, ahtaasti asumiseen ja puutteellisiin asuntoihin. Tämän tutkimuksen luvuissa 3–5 on käsitelty tarkemmin tilapäisasumiseen liittyneitä ärsykeitä tai stressoreita, jotka olivat sekä fyysisiä että psykososiaalisia ja usein pitkäkestoisia. Asunnonhakijat kärsivät muun muassa kylmyydestä, kosteudesta, melusta, ahtaudesta ja sekä yksityisyyden häviämisestä että pakotetusta

129. Vrt. Danielsbacka 2013, 14.

130. Kts. McEwen & Lasley 2002.

131. Korkeila 2008, 683.

KUVIO 6.1. Ideaalimalli ajassa etenevästä resurssien ja sosiaalisen tuen heikentymisen prosessista.

JOKAPÄIVÄISEN ELÄMÄN TAUSTA: PUUTTEELLINEN ASUMINEN

0–2 kuukautta	Resurssien riittävyys: kyetään taloudellisesti järjestämään tilapäinen asuminen, jaksetaan ylläpitää arkea poikkeusoloissa, vahva sosiaalinen tuki
3–6 kuukautta	Resurssien alkava heikentyminen: joudutaan tekemään töitä sosiaalisen tuen saantiin, erityisesti tuttavien ja kaukaisempien sukulaisten suhteen
7–12 kuukautta	Kroonisen stressin alkava oireilu, väsymyksen ja uupumuksen tunteet; sosiaalisten tukiverkostojen ohentuminen, taloudellisten resurssien vähyys

yhdessäolemisesta, joka lisäsi pienempien ja isojen riitojen todennäköisyyttä. Tyypillisesti asunnonhakijoiden elämään vaikutti samanaikaisesti useampi stressori. Monet asunnontarvitsijoiden kohtaamat intensiivisemmät ja ennakkoimattomat stressitekijät olivat lyhytkestoisia. Esimerkiksi naapureiden häiriökäyttäytyminen, meluaminen ja/tai juopottelu, saattoi kestää muutaman tunnin, kenties viikonlopun, mutta harvoin pidempään.

Kaikki stressitekijät eivät olleet näkyviä, vaan niiden syntyyn vaikuttivat asunnonhakijoiden tekemät tilannetulkinnat. Perheenäideille stressiä saattoi aiheuttaa se, että he tajusivat liikkuvansa jaksamisensa rajalla. Perheenäitien havainnoista kumpuavat huolet muodostivat uusia stressitekijöitä heille itselleen. Oman jaksamisen lisäksi äidit pohtivat, miten perheelle käy. Pitempikeskisen ja vaikeasti hahmotettavan stressitekijän muodostivat myös tulevaisuutta koskevat epävarmuudet. Hakijoiden kokemana epävarmuus kohdistui paitsi asunnonsaantiin ja sen odottamiseen, myös päivittäisen arjen ylläpitoon.

Varsinkin kiertolaiselämään ajautuneissa perheissä kärsittiin suoranaisesta kodittomuudesta, mikä merkitsi, että tilapäisissä asunnoissa vietetty aika jäi usein lyhyeksi. Perheenäitien kannalta tarkasteltuna tämä tarkoitti sitä, että heidän oli jatkuvasti opeteltava uudenlaiset toimintamallit, tavat miten keittää ruokaa vieraiden keittiössä ilman suurempia riitoja. Poikkeuksellisissakin oloissa perheenäidit kykenivät löytämään ja rakentamaan uudenlaiset elämää helpottavat rutiinit ja tavat, mutta tämä vaati työtä.¹³²

Perheenäitien uupumisen seuraukset perheille olivat todennäköisesti vakavia, mutta läpikäydyn aineiston perusteella uupumistapaukset olivat kaikesta huolimatta melko harvinaisia. Melko yleisesti hakijat viittasivat loppuun kuluneisiin

132. Gladstone 2008, 69

hermoihin, mutta vain muutamassa tapauksessa viitattiin jo toteutuneeseen uupumukseen. Kroonisten stressitekijöiden moninaisuudesta ja pitkäkestoisuudesta huolimatta perheet kokonaisuudessaan ja perheenäidit itse kykenivät nähtävästi hallitsemaan stressiä riittävässä määrin. Luvuissa 6.1.2 ja 6.1.3 käsiteltiin tarkemmin stressin hallintakeinoja, sekä ongelma- että tunnesuuntautuneita. Yksilöllisten stressin hallintakeinojen lisäksi perheiden aikuiset saivat tukea lähipiiriltään, erityisesti puolisoilta ja omaisilta. Lisäksi esimerkiksi sotainvalidijärjestöt pyrkivät tarjoamaan rasittuneille perheenäideille levon mahdollisuuksia Lomaliiton ylläpitämissä lomakylissä.¹³³ Sosiaalisen tuen puutteeseen viittasivat erityisesti yksinhuoltajat, jotka kokivat jäävänsä yksin asumisen ongelmien ja väsymisensä kanssa.¹³⁴ Perheiden sisäinen työnjako ja aikuisten sukupuolittuneet roolit muokkasivat joka tapauksessa merkittäväällä tavalla asuntopulan kokemusta.¹³⁵

Pitempiketoisen sopeutumisen kannalta olennaiseksi nousivat edes ajoittaisen virkistymisen mahdollisuudet. Varsinkin kesäaikaan monet puutteelliseen asumiseen liittyvät ongelmat lieventyivät. Taloudellisten resurssien puutteissa hakijat pyrkivät eri tavoin helpottamaan jokapäiväistä taakkaa. Aina taloudelliset resurssit eivät auttaneet avunsaannissa, ja muun muassa kotiapulaisten saaminen muodostui huomattavan vaikeaksi Helsingissä (kts. Kuva 35).

KUVA 35. Kotiapulaisten palkkaaminen tuotti jo sotavuosina Helsingissä suuria vaikeuksia, ja tilannetta kommentoitiin myös sanomalehtien kolumneissa ja pilapiirroksissa. Kuvälähde: Kauppalehti 19.2.1944. Kuvan tekstit: Mimmi: ”Palkka on 2000 markkaa kuukaudessa, neiti. Ylityöstä maksetaan lisää. Meillä on ikkunapesukone, keskuslämmitys...” ”...pyykki pestään muualla. Vapaa-illat joka päivä ja viikonloput vapaat. Kaksi lepotuntia keskipäivällä. Oma kylpyhuone ja radio...” ”...ei mitään herätyskelloa. Ulkoiluparveke, hissi ja elokuvat samassa talossa.”

133. Kts. Sotainvalidien Veljesliiton Huoltojaoston kiertokirje 3/1946, Ha:3, Helsingin sotainvalidien arkisto, KA.

134. Kts. esim. asuntohakemus 29808, 10.1.1945, EgI:21, HVL, HKA.

135. Kts. Thoits 2010; Kotiapulaistyökomitean II mietintö KM 1947:23, s.1; Jalas 1948, 41.

7. STRESSIN ARITMETIIKKA: JULKINEN VALTA AVUN JA RASITUSTEN JAKAJANA

7.1 HUONEENVUOKRALAUTAKUNNAT NIUKKUUDEN JAKAJINA

7.1.1 Jako etuoikeutettuihin, kiireellisiin ja itsenäisesti pärfääviin asunnonhakijoihin

Asunto- ja vuokrasäännöstelyn keskeisenä tavoitteena oli taata kaikille kansalaisille, myös vähävaraisille, mahdollisuus tyydyttävään asumiseen ja tässä pääosin onnistuttiin. Ilman säännöstelyä keinottelu asunnoilla olisi ollut yleisempää ja asumisen väljyys tai ahtaus olisi riippunut ensisijaisesti asunnontarvitsijan maksukyvyistä. Säännöstellyt asuntomarkkinat tuottivat kuitenkin omat yhteiskunnalliset jakonsa. Koska huoneenvuokralautakuntien haltuun tulevat asunnot varattiin perheellisille hakijoille, oli perheettömien kilpailtava keskenään alivuokralaismarkkinoilla ja turvauduttava yömajoihin ja muihin tilapäismajoituspaikkoihin. Julkisen vallan vastuulla ollut asuntojen välitys loi uusia yhteiskunnallisia jakoja, jotka samalla sijoittivat helsinkiläisiä eri tavalla (myös ajallisen keston suhteen) rasittaviin asumisen ympäristöihin.¹

Vaikka huoneenvuokralautakuntien julkilausuttuna tavoitteena oli hoitaa ensisijaisesti puutteellisesta asumisesta kärsivät tapaukset, jouduttiin asunnonosoituksissa huomioimaan myös yhteiskunta-taloudelliset intressit, erityisesti väestö- ja työvoimapolitiittiset tekijät sekä hakijoiden taloudellinen asema.² Perheiden nähtiin muodostavan yhteiskunnan pienimmän ”solun”³ tai ”perusmuodon”⁴ ja näin ollen yhteiskunnan toimivuuden takaamiseksi valtion ja

1. Vrt. Pulma 2000a, 126–129 joka on käsitellyt Helsingin kaupungin omien vuokra-asuntojen välityksen periaatteita. Kts. myös Pulma 1999. Stressin aritmetiikka -käsitteen olen lainannut Richard M. Titmussilta, joka vuonna 1950 julkaistun kirjansa 16 ja 17 luvussa tarkasteli ilmapommitusten vaikutusta siviiliväestön fyysiseen ja psyykkiseen terveyteen.

2. Kts. esim. Keskuslautakunta 13.3.1947:14, 193§, Ca:4, HVL, HKA.

3. Kts. Tunkelo 1951, 105.

4. Kts. Helasvuo 1946, 55.

kuntien intresseissä oli tukea perheiden, ja erityisesti perheenäitien, hyvinvointia ja toimintakykyä.⁵ Asunnonvälityksessä perheen rakenteelle (kihlautuminen, avioliitto) ja lapsiluvulle (väestöpoliittinen näkökulma) annettiinkin suuri merkitys asuntoja osoitettaessa. Huoneenvuokralautakunnat eivät jääneet yksin intressien ja tarpeiden sovittamiseen liittyvien haasteidensa kanssa. Sodan ja sodan päättymisen jälkeisinä välittöminä vuosina priorisointi liittyi kiinteästi lähes kaikkien viranomaistoimintaan, jossa jaettiin resursseja ja etuisuuksia. Sekä ensimmäisen että toisen maailmansodan aikaista elintarvikehuoltoa ja ruokatilannetta koskevat tutkimukset ovat ilmaisseet, että sekä avun jakamisen periaatteet ja institutionaaliset käytännöt usein politisoituivat ja toivat konkreettisella tavalla esille kussakin yhteiskunnassa vallitsevat yhteiskunnalliset arvot ja valta-asetelmat. Taloudelliseen säännöstelyyn liittyvät käytännölliset ja poliittiset ongelmat olivatkin maailmanlaajuisia. Sodan päättymisen jälkeen poliitikkojen ja viranomaisten oli yhä vaikeampi luoda kannatusta säännöstelytoimille ja saada kansalaiset vapaaehtoisesti alistumaan vaadittaviin käytäntöihin, esimerkiksi ostokorttijärjestelmään.⁶

Asuntohakemusten kiireellisyyttä arvioidessaan ottivat lautakunnat Helsingissä huomioon lainsäädäntöön kirjattujen määräysten ja periaatteiden lisäksi sosiaaliministeriön ohjeistukset sekä huoneenvuokralautakuntien ylimmän elimen, neuvottelukunnan päätökset. Asuntojen välityksessä huomioitiin aina hakijoiden olemassa olevat asuinolot, mutta hakijoiden keskinäisessä priorisoinnissa huomioitiin myös ajassa muuttuvat poliittiset tarkoituksenmukaisuusseikat. Lautakuntien toimintaan vaikutti poliittisen ohjauksen lisäksi julkinen painostustoiminta sekä jossakin määrin myös hakijoiden harjoittama yksityinen edunvalvonta ja vaikuttaminen.

Vaikka lautakuntien sisällä suhtauduttiin välillä kriittisesti poliittisen ohjauksen painopisteisiin, koettiin hyvin luonnollisena esimerkiksi syksyllä 1944 ja alkuvuodesta 1945 kotiutuvien sotilaiden asunnonsaantiin kohdistettu huomio. Lautakuntien edustajat kävivät muun muassa kotiutuvien sotilaiden asunnonsaantiin liittyviä neuvotteluja Helsingin asevelipiirin edustajien kanssa.⁷ Vuoden 1946 syksyyn saakka asunnonvälityksessä huomioitiin sodasta kärsineet ryhmät laajemminkin. Erityiseen asemaan asetettiin muun muassa perheet, jotka sodan, esimerkiksi asepalveluksen tai työvelvollisuuden, takia olivat joutuneet luopumaan asunnostaan tai joiden asunto oli tuhoutunut pommituksissa.⁸

5. Nieminen 1948. Vrt. Ruonavaara 1993, 152; Juntto 1990, 39.

6. Eurooppaa käsittelevästä keskustelusta kts. Fogg 2009, Healy 2004, Davis 2000; Zweiniger-Bargielowska 2000. Vrt. Kaniasty & Norris 2004, 206.

7. Kts. Helsingin asevelipiiri ry:n työvaliokunnan kokous 18.11.1944, §3, Pöytäkirjoja, Helsingin asevelipiiri, KA.

8. Kts. Neuvottelukunta 23.9.1946:II, 64§, Cb:1, HVL, HKA. Loppuvuodesta 1944 tehtiin päätökset kotiutettavien edustajien asettamisesta lautakuntiin. Edustajilla ei ollut päätösvaltaa, mutta he kykenivät osaltaan

KUVA 36. Pommituksen tuhoamista helsinkiläiskodeista pyrittiin pelastamaan ehjäksi jäänyt omaisuus ja huonekalut. Kuva vuoden 1944 helmikuulta. Kuvälähde: SA-kuva, kuva numero 148297.

Taloudellisia sekä yhteiskunnalliseen vakauteen liittyviä intressejä painotettiin osoitettaessa asuntoja Helsinkiin muuttaville sotakorvausteollisuuden työntekijöille. Väilyksessä asetettiin etuoikeutettuun asemaan paitsi sotakorvausteollisuuden työntekijät myös muut teollisuuden, talouden ja hallinnon avainhenkilöt (kts. Taulukko 7.1). Erikseen määritellyille avainryhmille oli automaattisesti myönnettävä asumislupa Helsinkiin, ja samalla se velvoitti huoneenvuokralautakunnat järjestämään edellä mainituille ryhmille asunto. Esimerkiksi sosiaaliministeriö antoi erityisiä ohjeita tiettyjen teollisuusyritysten työntekijöistä.⁹ Virkailijat toivat lautakuntien sisäisessä keskustelussa suoraan esille painostuksen, jonka kohteeksi he joutuivat asuntoja jakaessaan. Asunnovälityksestä vastanneet virkailijat kokivat epäoikeudenmukaisena, että esimerkiksi korkeat viranomaiset käyttivät ”virka-asemaansa hyväkseen saattaakseen

valvomaan, ettei edellä mainittujen intressiryhmien etuja ainakaan loukattu. Voitaneen olettaa, että rintamasotilaiden asunnonsaantiin kiinnitettiin huomiota, sillä huoneenvuokralautakuntiin loppuvuodesta 1944 perustettuihin ylimääräisiin lautakuntiin valittiin 5 varapuheenjohtajaa Helsingin asevelipiirin nimeämistä ehdokkaista. Kts. Neuvottelukunta 25.11.1944:12, 80§; Neuvottelukunta 28.11.1944:13, 87§, Cb:1, HVL, HKA.

9. Sosiaaliministeriön asuntoasiaintoimiston kiertokirje 7.5.1945, 1§, Ha:2, STM, KA.

alaisensa, tuttavansa ja jopa sukulaisensakin etuoikeutetumpaan asemaan kuin muut asunnontarpeessa olevat hakijat”.¹⁰

Oman erityisryhmänsä muodostivat lisäksi hakijat, joiden asunnonmenetys aiheutui joko lautakuntien tai muiden viranomaisten toimista. Käytännössä ryhmä koostui perheistä, jotka oli jouduttu häättämään lautakuntien tai sisäasiainministeriön toimesta. Sotien jälkeisinä vuosina asuntoja jouduttiin ottamaan ja varaamaan erilaisten diplomaattiryhmien käyttöön, muun muassa valvontakomissiolle.¹¹ Rauhansopimuksiin sisältyvien ehtojen toteuttaminen vaati lisäksi niin sanotun saksalaisen omaisuuden luovuttamista Neuvostoliiton haltuun, minkä yhteydessä 500 helsinkiläistä menetti kotinsa.¹² Etuoikeutettuun asemaan asetettiin myös alivuokralla asuneet hakijat, jotka irtisanottiin asumisahtauden tai päävuokralaisten omien asumistarpeiden johdosta. Koska asuntojen löytäminen hädetyille perheille oli erittäin vaikeata, ottivat lautakunnat tilanteesta vastuun ja sijoittivat perheet kiireellisten tapausten joukkoon. Käytäntö johti siihen, että huomattava osa vapautuvista asunnoista varattiinkin hädetyille: esimerkiksi vuonna 1946 joka kuukausi Helsingissä irtisanottiin pelkästään liialliseksi katsotun tilanahtauden perusteella noin 30 alivuokralla asuvaa perhettä.¹³

Etuoikeutettujen hakijoiden melko laajaksi muodostuva ryhmä johti siihen, että vapaita asuntoja jäi melko vähän tavallisille hakijoille. Osoitettavien asuntojen määrää vähensi lisäksi se, että noin 8 prosenttia osoitettavista asunnoista jouduttiin varaamaan tietyille työntekijäryhmille esimerkiksi virka-asuntoina tai talonmiesten asuntoina.¹⁴ Julkisuudessa esitettiin tietoja, joiden mukaan vapautuvista asunnoista kyettiin kuukausittain osoittamaan lopulta vain 40–50 prosenttia pelkästään tarveharkintaisesti.¹⁵ Tilanne näkyi ei-etuoikeutettujen hakijoiden odotusajan pidentymisenä ja toisaalta hakijoiden keskinäisen kilpailun koventumisena.¹⁶

10. Kts. Keskuslautakunta 13.3.1947:14, 193§, Ca:4, HVL, HKA. Edunvalvonnan esimerkkeinä kts. esim. Kantele 16009, 28.10.1944, Suomen hammaslääkäriliitto; 16060, 10.10.1944, Suomen lääkäriiliitto; 6712, 10.7.1946, Kauppa- ja teollisuusministeriö, Ee:2–4, STM, KA. Asuntohakemuksista katso 29525, 4.1.1945, Maataloushallituksen lausunto 13.1.1945; 30216, 15.1.1945, Wärtsilä-yhtymän lausunto 27.11.1945, Egl:21, HVL, HKA.

11. Kts. lehtikeskustelusta esim. SS 19.9.1947 ”Naimiskaupalla helsinkiläiseksi” Kasper. Sisäasiainministeriöllä oli valtuudet omaisuuden pakkoluovuttamiseen ja se myös käytti sitä erikoistapauksissa. Kts. HS 10.1.1946 ”Asumisluvattomia Helsingissä n. 15.000.”

12. Kts. omaisuuden luovuttamisesta laajemmin Jensen 2010. Kotinsa menettäneiden määristä kts. HS 1.10.1946.

13. Kts. esim. Keskuslautakunta 28.1.1947:6, 64§, Ca:4, HVL, HKA.

14. Toimikunnan mietintö 3.11.1948, Kaupunginhallituksen komiteamietintö 1950:18, 9.

15. US 10.12.1947”24.316 asunnonhakijaa kuukauden vaihteessa Helsingissä”. Lautakunnat eivät keränneet tilastoja etuoikeutettujen ryhmien välitystoiminnasta, mutta jonkin verran tietoa on sensijaan saatavilla etuoikeutettujen hakijoiden määristä; lautakunnat esimerkiksi tilastoivat ajanjaksolla 1.1.1945–31.3.1946 kuinka paljon etuoikeutettuja työntekijöitä muutti Helsinkiin; näiden määrä nousi vajaan 6 100:aan, joten ajanjaksolla yli 400 asianomaiseen ryhmään kuuluvaa hakijaa muutti kuukausittain Helsinkiin. Kts. Helsingin kaupungin huoneenvuokralautakunnat 23.5.1946 Kaupunginhallitukselle; Keskuslautakunta 23.5.1946:21, 277§, Ca:3, HVL, HKA.

16. Asunnonsaannin mahdollisuuksiin ja odotusaikoihin vaikuttivat edellä kuvailtujen tekijöiden lisäksi myös asuntojen kysyntään vaikuttavat tekijät; kuten luvussa 2 jo tuotiin esille, asuntojen koon ja varustelun lisäksi kysyntään vaikuttivat asunnon sijaintiin ja hintaan liittyvät tekijät; erityisesti työläisperheissä asuntoja haettiin melko läheltä työpaikkoja.

TAULUKKO 7.1. Lainsäädännössä ja Helsingin huoneenvuokralautakunnan neuvottelukunnan kokouksissa julkituodut asunnonhakemusten luokitteluperusteet.*

145/1943 29§	HAKIJOIDEN LUOKITTELU- PERIAATE	LUOKITTELUPERIAATTEEN SISÄLTÄMÄT ARVOT
Yleinen etu	viraston tai viranomaisten välttämätömän tarpeen katsottiin ylittävän yksityisten henkilöiden asunnontarpeen (sotakorvausteollisuus, valvontakomissio jne.)**	
ra. asunnontarve: elinolot	asunnottomuus, ahtaaus, asunnon laatu, terveys, välimatka töihin	inhimillisuus, ihmisten perustarpeiden kunnioittaminen
rb. asunnon tarve: häätö	viranomaisten tarpeen johdosta häädetyt	syttömyys heikentyneeseen elämän-tilanteeseen
rc. asunnon menetyks	esimerkiksi tulipalo	syttömyys heikentyneeseen elämän-tilanteeseen
2a. perhe	lapsien lukumäärä	lapsiperheiden tarpeet
2a. avioliitto	erillään asuvat nuoret parit	avioliiton kunnioittaminen, perheen perustaminen
3. ammatin vaatimukset	työrauha, edustustilat, välttämätön lepäämismahdollisuus	professio, tuottavuus, tarkoituksenmukaisuus
4. työasunnot	työnantajan kustantaman työsuhdeasunnon tuli säilyä työntekijöiden käytössä	
5. hakemusaika	vanhin hakemus valitaan	aika, senioriteetti, kärsivällisyys

* Luokittelua koskevista periaatteista kts. Neuvottelukunnan 2. istunto 2.2.1944, 13§, Neuvottelukunnan 2. istunto 25.1.1945, 10–11§ ja Neuvottelukunnan 5. istunto 24.5.1945, 27§, Cb:1, HVL, HKA. Kts. myös Helsingin kaupungin huoneenvuokralautakunnan vuosikertomus 1946, 3–4, DeII:3, HVL, HKA.

** Toimikunnan mietintö 3.11.1948, Kaupunginhallituksen komiteamietintö 1950:18, 9.

”Tavallisten” hakijoiden joukossa joutuivat vaikeimpiin asemiin pienet lapsiperheet, joiden asuinolot olivat siedettävät, mutta joiden asumisen tarpeet muuttuivat elämäntilanteiden muuttuessa. Pitkälti tähän ryhmään kuuluvien asunnonhakijoiden elinoloja on kuvattu tämän tutkimuksen aiemmissa luvuissa. Vuosina 1945–1948 kaikista hakijoista 1–2 lapsisia perheitä oli keskimäärin yli puolet, noin 50–55 prosenttia, ja seuraavaksi suurimman ryhmän muodostivat lapsettomat nuoret parit, joiden osuus pysyi keskimäärin noin 30–33 prosentin paikkeilla.¹⁷ Suurimpien hakijaryhmien joukkoon mahtui kuukausit-

17. Kts. esim. Keskuslautakunta 24.9.1946, 525§; 13.8.1947:32, 479§; 7.10.1947:39, 589§; 13.1.1948:2, 31§; 6.4.1948:13, 193§, Ca:3–6, HVL, HKA. Mainituille ryhmille kyettiin tarjoamaan korkeintaan yhden tai kahden huoneen asuntoja; kolmiot ja sitä suuremmat asunnot osoitettiin monilapsisille perheille ja perheille, jossa huonetilaa vaadittiin kotona tehtävään työhön ja/tai edustamiseen. Kts. Keskuslautakunta 16.1.1945:3, 31§, Ca:1, HVL, HKA.

tain kymmeniä perheitä, joiden elämässä tapahtui tai odotettiin tapahtuvaksi muutoksia (esimerkiksi lapsen syntymä), jotka muuttivat asumisen tarpeita tavalla, johon perheiden aikuiset eivät uskoneet enää kykenevänsä sopeutumaan. Kiireen tunnun syyt vaihtelivat, mutta näitä hakijoita yhdisti näkemys siitä, että heidän hyvinvointinsa oli uhattuna, ja ulospääsyn riskitilanteista tarjosi ainoastaan nopea (tydyttävämmän) asunnon saaminen (kts. tarkemmin luku 7.1.2). Koska akuutissa asunnontarpeessa olleiden perheiden määrä nousi huomattavaksi, joutuivat huoneenvuokralautakunnat tekemään vaikeita valintoja ratkaistessaan, mitkä perheet kulloinkin olivat oikeutettuja tyydyttävän asunnon saantiin. Jokainen asunnonosoitus pidensi samalla muiden asunnontarpeessa olleiden odotusaikaa ja stressaavaa elämäntilannetta.

Lautakunnat suhtautuivat asunnonhakijoiden hätään vakavasti ja pyrkivät kehittämään menetelmiä, joiden avulla vaikeimmissa asemassa oleville hakijoille kyettäisiin osoittamaan mahdollisimman nopeasti asunto. Ajan myötä keskeiseksi työkaluksi muodostui niin sanottu kiireellisten lista, jota tarkistettiin aina viikoittain ja johon lisättiin aina kulloinkin akuutit tapaukset. Vuosina 1944 ja 1945 kiireellisten tapausten esille nostaminen perustui ensisijaisesti neuvovien asunnonvälityssihteerien sekä toiminnanjohtajan tapauskohtaisiin arvioihin. Hakijoiden kanssa asioivat virkailijat kertoivat havainnoistaan huoneenvuokralautakunnille, jotka tekivät lopulliset päätökset.¹⁸ Usein lautakuntien tietoon saatettiin tapauksia, joissa kaikki kiireellisen asunnonsaannin kriteerit eivät täyttyneet, mutta muiden inhimillisten tekijöiden nähtiin puoltavan asunnonsaantia.¹⁹ Priorisoinnin näkökulmasta lautakuntien ongelmaksi muodostuivat erityisesti ”maan hiljaiset”, hakijat jotka eivät pitäneet melua omista asioistaan, mutta jotka olisivat olosuhteidensa puolesta olleet oikeutettuja nopeaankin asunnonsaantiin.²⁰

Helsingin kaupungin rakennuttamien asuntojen jakoa käsittelevässä tutkimuksessa esitettiin epäilyjä siitä, että asunnonhakijat olisivat saattaneet esittää olemassa olevat asuinolonsa todellisuutta huonompina.²¹ Käytännössä on ollut havaittavissa, että elinolojen suhteen ihmiset pikemminkin jättivät kertomatta päätöksentekoon mahdollisesti vaikuttavia seikkoja kuin liioittelivat niitä. Hakijat saattoivat esimerkiksi tuoda esille, että hellahuonetta joutui jakamaan useampi ruokakunta, mutta se jätettiin mainitsematta, että päävuokralaisena toimivat hakijan vanhemmat. Asunnonhakijoiden epäluottamus näkyi siinä, että he eivät uskoneet viranomaisten ymmärtävän heidän elämäntilanteidensa vakavuutta.

18. Kts. Keskuslautakunta 16.1.1945:3, 31§, Ca:1, HVL, HKA.

19. Neuvottelukunta 16.1.1945:3, 64§, Cb:1, HVL, HKA.

20. Kts. Keskuslautakunta 13.3.1947:14, 193§, Ca:4, HVL, HKA.

21. Kts. TKH 1950:8, 118.

KUVA 37. Huonokuntoisia mökkejä Helsingin laitakaupungilla.
Kuva on vuodelta 1946. Kuvallähde: Rikosmuseo/Keskusrikospoliisi.

Asunnonhakijoiden suuri määrä ja kerättävän tiedon laajuus vaikeuttivat osaltaan tiedon käsittelyä ja jäsentelyä. Huoneenvuokratoimistossa asioivien kaupunkilaisten määrä nousi huomattavan korkeaksi, vuosina 1944–1948 päivittäiset asiakasmäärät vaihtelivat 1 000:n ja 2 000:n välillä. Pelkästään asunnonvälityksen neuvonnassa käyvien päivittäisten asiakkaiden määrä nousi suureksi, vaihdellen sadan asiakkaan molemmin puolin.²² Vuodenvaihteessa 1944–1945 yksistään asuntohakemusten jättäjiä kävi päivittäin 80–90.²³ Huoneenvuokratoimiston virkailijat toivatkin itse esille, että ei ollut mitenkään helppo tehtävä löytää tuhansien hakijoiden joukosta kaikkein hädänalaisimpia. Lisäksi hakijoiden olot saattoivat muuttua hyvinkin nopeasti.²⁴

Tarkempaa kuvaa hakijoiden olosuhteista rakennettiin syksyllä 1946, jolloin määrättyt lautakunnat saivat tehtäväkseen laatia viikoittain tarkistettavan kiireellisten hakijoiden listan. Listan ylläpito aloitettiin lokakuussa 1946 ja ensin listalle kerättiin vain 70 hakijaa, mutta määrää kohotettiin myöhemmin 150:een ja lopulta 250:een.²⁵ Listan päivittämistä varten lautakuntien virkailijat kävivät lävitse kortistoja, lisäksi ylläpidossa huomioitiin myös neuvonnan asiak-

22. Kts. esim. Neuvottelukunta 17.12.1946:54, 784 Liite. Keskuslautakunnalle 9.12.1946, Cb:1, HVL, HKA; Keskuslautakunta 4.9.1945, 276§; Keskuslautakunta 6.4.1948:13, 190§, Ca2–6, HVL, HKA.

23. Kts. Liite 3, kuvat 1 ja 2.

24. Keskuslautakunta 18.3.1947:15, 203§, Ca:4, HVL, HKA.

25. Kts. Keskuslautakunta 3.12.1946:52, 751§ Liite. A. Lounasmaa 28.11.1946; Keskuslautakunta 13.3.1947:14, 193§; Keskuslautakunta 18.3.1947:15, 203§, Ca:3–4, HVL, HKA.

kaat. Asiakkaiden antamat tilannekuvaukset kirjattiin aina ylös, ja niistä tehtiin päivän päätteeksi yhteenveto lautakuntia varten. Kiireellisten listan luominen tuotti uutta tietoa Helsingin asunto-oloista myös laajemmin ja havahdutti lautakunnat vaatimaan muun muassa uusia toimenpiteitä tilapäismajoituksen järjestämiseksi (kts. luku 7.2).²⁶

7.1.2 Asunnonhakijoiden hätä ja asunnonsaannin kiirehtiminen

Asumisen järjestelyssä perheiden ensisijaisena tavoitteena oli luonnollisesti oman, mielellään itsenäisesti hallittavan ja kunnoltaan tyydyttävän asunnon hankkiminen. Koska valtaosalle hakijoista ainoaksi reaaliseksi vaihtoehdoksi jäi asunnon hakeminen huoneenvuokralautakunnista, merkitsi se samalla sitä, että hakijat panostivat lautakunnissa asiointiin ja asunnonsaannin edistämiseen. Jo ennen kuin asunnonhakijat kävivät asioimassa huoneenvuokratoimistossa tai lähettivät kirjeitä sosiaaliministeriöön, olivat he osoittaneet kykyä tarkastella omia elämäntilanteitaan ja niihin liittyviä uhkia sekä mahdollisuuksia. Tässä tutkimuksessa nähdään lautakunnille ja sosiaaliministeriöön lähetettyjen kirjeiden olevan yksi osoitus tästä pysähtymisestä.²⁷ Pysähtymisen ja tilanteen kartoituksen jälkeen hakijoiden oli arvioitava erilaisia toimintamahdollisuuksia ja sitä, miten asiassa lähdettiin etenemään.

Sopeutumisen rajojen ylittyessä hakijat turvautuivat asunnonsaannin kiirehtimiseen. Huoneenvuokralautakuntien hakemuksiin onkin tallentunut näkymiä asuntopulan johdosta vaikeimpiin asemiin joutuneiden perheiden arjesta ja elämästä. Hakijoiden tarkoituksena oli saada virkailijat vakuuttuneeksi siitä, että ainoastaan asunnonsaanti auttoi ehkäisemään tulevia murheita. Asioinnista välittyvä hädän tunne rakentui pitkälti tulevaisuuteen kohdistetuista peloista: perheiden aikuiset pelkäsivät oman tai lapsensa terveyden puolesta tai näkivät elämäntilanteensa uhkaavan jo avioliittoa ja parisuhteen kestävyyttä. Keskeistä oli tunne uhkan välittömyydestä. Pelon ja huolen tunteiden voikin nähdä muodostaneen olennaisen osan asuntopulasta pahiten kärsineiden perheiden kokemuksesta. Tunteet heijastivat arkielämän todellisuutta, mutta ne muodostivat myös voimavaran ihmisten elämässä. Pelko ajoi perheiden aikuisia toimintaan.

Varsinkin asuntojen pitkät odotusajat saivat vaikeissa olosuhteissa sinnittelevät perheet usein epätoivon partaalle. Vuonna 1944 marras-joulukuun vaihteessa asunnonhakemisensa aloittaneet joutuivat tyypillisesti odottamaan pysyvää asuntoa 221 päivää eli noin 7 kuukautta, mutta vuodenvaihteessa

26. Kts. Keskuslautakunta 3.12.1946:52, 751§ Liite. A. Lounasmaa 28.11.1946, Ca:3, HVL, HKA.

27. Elämäntilanteiden ja niihin sisältyvien uhkien arvioinnista kts. Lazarus 1999, 76, 82; Cooper 2004, 73.

1946/1947 tyypillisesti asuntoa jouduttiin odottamaan jo 368 päivää, eli reilusti yli vuoden (kts. Liitteet, Kuviot 1 ja 3). Yli 2 vuotta pysyvää asuntoa odottaneiden 1–2 lapsisten perheiden määrä kohosi välillä 31.7.1947 ja 31.3.1948 noin 550 perheestä noin 900 perheeseen (kts. Liitteet, Taulukot 11–14). Pitkäkin odotusaika kyettiin kestämään, jos perheiden asuinolot olivat siedettävät ja elämä oli muuten kunnossa. Usein odotukseen käytetyt kuukaudet ja vuodet toivat kuitenkin mukanaan sekä toivottuja että epätoivottuja muutoksia, jotka muuttivat samalla asumisen tarpeita.

Hädän kokemuksessa ajallinen ulottuvuus muodostui olennaiseksi. Hakijat suuntasivat katseensa ensisijaisesti tulevaisuuteen ja pyrkivät hahmottamaan odotettavissa olevia riskejä, huolia mutta myös mahdollisuuksia ja toivon aiheita. Toisaalta olemassa olevan tilanteen hahmottamisessa hakijat katsoivat myös lähimenneisyyteensä arvioiden jo koettujen asioiden vaikutusta perheiden hyvinvointiin. Joissakin tapauksissa asukkaat joutuivat tulemaan toimeen arvaamattoman ja ennakoimattoman arjen kanssa; erityisen raskaaksi elämä näyttää muodostuneen tilanteissa, joissa asukkaat joutuivat olemaan koko ajan varpailaan esimerkiksi kanssa-asujien arvaamattoman käytöksen johdosta.²⁸ Tätä työtä varten tutkittujen asuntohakemusten joukossa on tapauksia, joissa hädän tunteusten ajallinen muutos on selvästi nähtävissä. Kuukausien edetessä kasvoivat paitsi hakemusaktit myös huoli ja hätä kirjeiden sisällössä. Kirjeet toivatkin julki paitsi perheiden aikuisten tunne-elämän, myös ne asiat, joita hakijat pitivät tärkeinä ja säilyttämisen arvoisina. Kirjeiden voi nähdä toimivan samalla pohdintoina asumisen ja perheiden hyvinvoinnin välisestä suhteesta.

Hädän kokemukset linkittyivät pitkälti elämänmuutoksiin, joita Helsingissä koettiin moniin muihin kaupunkeihin verrattuna yleisemmin. Muun muassa sekä avioitumisen, syntyvyyden että avioerojen määrät olivat muuta maata korkeammat. Esimerkiksi koko maan avioeroista noin neljännes myönnettiin vuosina 1945 ja 1946 Helsingissä. Sodan päättymisen jälkeen elämänmuutoksia elävien ja kokevien helsinkiläisten määrä kohosi yli 30 000:n (kts. Taulukko 7.2).²⁹ Huomattava määrä sekä sodan luomista että tavallisista elämänmuutoksista kohdistui erityisesti reserviläisperheisiin, joissa sopeuduttiin sotavuosina sekä erossa asumiseen että sodan jälkeiseen paluuseen yhteiseen arkeen. Lisäksi kaupungissa asui tuhansia perheitä, joissa koettiin sotaan liittyviä henkilömenetyksiä ja leskeytyksiä. Menetyksistä toipuminen ei tapahtunut hetkessä vaan jatkui myös sodan päätyttyä. Pelkästään sodassa syntyneiden vakavien vammojen hoito ja kuntouttaminen saattoi viedä vuosia.

28. Vrt. Lazarus & Folkman 1984, 102.

29. Tunkelo 1948, 3.

TAULUKKO 7.2. Elämänmuutoksia kokeneiden ja niitä elävien helsinkiläisperheiden määrät vuonna 1945.

SOPEUTU- MISTA VAATI- VAT, SODAN LUOMAT ELÄMÄNMU- TOKSET		ELÄMÄNKUL- KUUN LIITTY- VÄT ELÄMÄN- MUUTOKSET		ELÄMÄN- KRIISIT	
Sotalesket	1 640	Avioliitot	5 006	Avioerot	1 541
Sotaorvot	1 693	Uudet lapsi- perheet	3 961	Aviottomat lapset	558
Sotalapset	9 100	Perheenlisäys	3 660	Huostaan- otot	723
Sotainvalidit	5 000			Laittomat raskauden- keskeytykset	1 346
	17 433		12 627		4 168

Lähteet: Helsingin kaupungin rahatoimiston sotilasavustusosasto; Sosiaalinen aikakauskirja 1945; Helsingin tilastollinen vuosikirja 1946/1947; Helsingin kaupungin lastensuojelulautakunnan toimintakertomus vuodelta 1945; Urho Somerkivi 1977, 116; Heikki Pitkänen 1947; Helsingin kaupungin tilasto, Terveysten- ja sairaanhoito 1945–1947, Jälkimmäinen osa (1952), 5.

Elämäntulkkuun liittyvät elämänmuutokset (avioituminen, kodin perustaminen, lapsen syntymä) kohdentuivat usein nuoriin perheisiin. Esimerkiksi vuonna 1947 tyypillisin ensisynnyttäjä oli 20–24-vuoden ikäinen, ja kaikkienensa 2/3 ensisynnyttäjistä oli 20–29-vuoden ikäisiä.³⁰ Myös sota-avioliiton solmineet olivat melko nuoria (kts. luku 4.2.1). Elämänmuutosten kohdentuminen nuoriin aikuisiin oli merkityksellistä myös asuntopulan kokemisensa suhteen. Nuorten tulevaisuuteen kohdistamat odotukset vaikuttivat myös siihen, miten pitkittyviin odotusaikoihin suhtauduttiin. Mitä pidemmälle yhteisen avio- ja perhe-elämän aloittamista jouduttiin lykkäämään, sitä turhauttavampana ajan hukkaaminen koettiin. Omaan tai yhteiseen kotiin muuttaminen muodosti varsin luonnollisen siirtymäriitin aikuisuuteen siirtymisessä, mutta tästä jäivät osattomaksi vanhempiensa luona asuvat nuoret parit (kts. 4.2.1). Ylipäänsä rintamalla vietetyn ajan jälkeen sotilaat kaipasivat paluuta tavalliseen elämän rytmiin, mutta asumisen ongelmat tekivät kaivatun rytminvaihdoksen usein mahdottomaksi. Nuorilla ihmisillä oli tiettyjä elämäntulkkuja koskevia odotuksia, joita ei asuntopulan oloissa kyetty täyttämään.³¹

Elämänmuutosten ajoittumiseen liittyvien ongelmien lisäksi nuoria perheitä kuormitti elämänmuutosten samanaikaisuus. Niin toivotut kuin epätoivotut

30. Kts. HTV 1949, s. 55 Taulukko 48.

31. Vrt. Blau 1973 joka on tuonut esille, että nuoret naiset kokevat leskeytymisen huomattavasti raskaampana kuin vanhemmat. Se rikkoo huomattavasti heidän elämäntulkkuja koskevan käsityksensä. Kts. Lazarus & Folkman 1984, 108.

KUVA 38. Helsingissä Väestöliiton sosiaalineuvola auttoi raskautensa takia vaikeuksissa olevia naisia. Kuva on neuvolan odotushuoneesta vuodelta 1949. Kuvalähde: Väestöliiton kuva-arkisto.

elämänmuutokset vaativat aina sopeutumista, ja tutkimuksissa on nostettu esille, että elämänmuutosten kasautuminen ja päällekkäisyys voivat vaikuttaa kielteisesti ihmisten hyvinvointiin ja terveyteen.³² Helsinkiläisasunnot eivät olleetkaan ainoastaan paikkoja, joissa arkiset välttämättömyydet hoidettiin ja perhe-elämää vietettiin, vaan ne olivat myös elämänmuutosten tapahtumapaikkoja ja ympäristöjä.

Asuinolot muodostivatkin yhden osatekijän elämänmuutoksissa ja myös tilanteissa, joissa koettiin vakavampia elämänkriisejä. Muun muassa Väestöliiton sosiaalineuvoloiden työntekijät näkivät, että vaikeat asuinolot (yhdessä muiden tekijöiden kanssa) ajoivat joitakin perheitä ja yksinäisiä äitejä tilanteisiin, joissa päädyttiin muun muassa lasten vapaaehtoiseen huostaanottoon tai raskaudenkeskeytyksiin.³³ Ahtaissa asunnoissa tunteiden säätely muodostui

32. Thomas Holmes ja Richard Rahe (1967) tutkivat elämänmuutoksien terveysvaikutuksia ja kehittivät yhdeksi työvälineeksi elämänmuutosta mittaavan instrumentin. Mittaria kehitettäessä selvitettiin, kuinka paljon sopeutumista erilaiset elämän stressitapahtumat - niin myönteiset kuin kielteisetkin - vaativat. Mittarissa listattiin 43 elämäntapahtumaa, jolle määriteltiin painoarvot osoittamaan sitä, miten paljon sopeutumista kukin niistä yksilöltä edellyttää. Asteikossa kaikkein ylimmäksi sijoittuva elämänmuutostapahtuma (life event) oli puolison kuolema. Tämän jälkeen tulivat avioero ja puolisoiden erillään asuminen. Kun puolison kuolemaa merkittiin asteikossa 100:lla, avioero sai arvon 73, avioliiton solminen arvon 50 ja esimerkiksi asuinpaikan vaihto arvon 20. Kts. Tuominen 1994.

33. Kts. esim. SS 20.2.1946; Valvanne 1953, 66.

vaikeaksi, mikä osaltaan saattoi vaikuttaa avioeroa harkitsevien puolisoiden riitelyyn ja yhteiselämään. Huoneenvuokralautakunnat ottivatkin tarveharkinnassa huomioon väestöpoliittisten tekijöiden (lasten lukumäärä, loppuvaiheessa oleva raskaus) lisäksi terveydellisiä ja sosiaalisia tekijöitä.³⁴ Sosiaalisina ja inhimillisinä tekijöinä huomioitiin erityisesti yksinäisten äitien asema sekä avioerotapaukset, erityisesti tilanteet, jossa eronnut aviopari joutui asumaan yhdessä.³⁵

Hakijoiden hädän, huolen ja pelon tunteet syntyivät osaltaan heidän itse tekemistään omaa elämäänsä ja hyvinvointiansa koskevista arvioista. Riskiarvioissaan hakijat turvautuivat paitsi omiin havaintoihinsa ja kokemuksiinsa myös viranomaisilta ja julkisuudesta saataviin tietoihin. Terveyttä koskevissa arvioissa hakijat kykenivät ennen kaikkea turvautumaan omiin ruumiillisiin tuntemuksiinsa. Vaikeissa asunto-oloissa hakijat tulivat aiempaa tietoisemmiksi paitsi omista tarpeistaan myös haavoittuvuudestaan. Puutteellisissa asunnoissa monet itsestäänselvytykset, kuten suoja kylmyydeltä tai levon saanti, kyseenalaistuivat ja ihmiset saattoivat ensimmäistä kertaa elämässään kärsiä pitkittyvästä kylmyydestä, kosteudesta ja äärimmäisestä asumisen ahtaudesta. Poikkeukselliset olot toivat asunnontarvitsijoiden tietoisuuteen myös uusia tarpeita: ahtaat asunnot tekivät niiden asukkaat tietoisiksi muun muassa oman tilan ja eristäytymisen tarpeesta. Asuinympäristön puutteiden myötä helsinkiläiset tulivatkin aiempaa tietoisemmiksi omista kehoistaan ja fysiologisen sopeutumisen rajoista. Kehotietoisuutta saattoivat lisätä myös edellä mainitut elämänmuutokset: naisten raskaus ja odotusaika vaikuttivat siihen, miten he tarkkailivat omaa kehoaan ja siinä tapahtuvia muutoksia (kts. 5.1), mutta myös sotainvalidien voi nähdä tarkkailleen aiempaa tarkemmin omaa ruumistaan.

Asunnonhakijoiden huolien ja pelkojen muodostumiseen, mutta myös niiden legitimizeettiin viranomaisten silmissä, vaikuttivat oman kokemustiedon lisäksi ulkopuoliset näkemykset ja auktoriteetit. Asunnontarvitsijat hakivat tukea asunnonsaantiinsa muun muassa sosiaaliviranomaisilta, lastenhoidon ammattilaisilta ja erilaisten järjestöjen ja yhdistysten edustajilta, jotka toivat asiointiin omat ammatilliset näkemyksensä ja kokemuksensa. Lastensuojeluviranomaiset ja muun muassa invalidijärjestöjen edustajat tekivät hakijoiden asunnoissa kotikäyntejä, joiden pohjalta tahot laativat hakemuksiin liitettyjä raportteja. Uudenlaista lasten hyvinvointia koskevaa riskitietoisuutta tuottivat lastentarhojen varhaiskasvattajat, lastensuojeluviranomaiset ja kasvatusneuvolapsykologit, joiden kanssa monet asunnonhakijoista asioivat. Ammattilaisten kanssa tapahtuvan kanssakäymisen voi nähdä antaneen asunnontarvitsijoille uudenlaisia käsityksiä ja sanastoja, joihin tukeutuen tyydyttävämpää asumista

34. Sosiaaliministeriön Asuntoasiain toimiston kiertokirje 6/1945, 7.5.1945, Ha:2, STM, KA. Vrt. luku 5.2.

35. Kts. esim. Keskuslautakunta 16.1.1945:3, 23§, Ca:1, HVL, HKA.

kyettiin järjestelemään. Niin asunnontarvitsijoiden kokemustiedon kuin professionaalisen (lääketieteellisen) tiedon rakentumista ohjasivatkin sosiokulttuuriset, aikaan ja suomalaiseen yhteiskuntaan sekä tieteelliseen ymmärrykseen kietoutuvat kontekstuaaliset tekijät.³⁶

Osalle hakijoiden kokemuksista ei vielä löytynyt tieteellistä tai yhteiskunnallista jäsenyyskehikkoa. Esimerkiksi perheiden aikuisten uupumuksen voi nähdä jääneet pitkälti heidän omaksi ongelmakseen. Uupumusta ei tunnistettu yhteiskunnallisena tai asunnonsaantiin vaikuttavana ongelmana. Ylipäänsä stressi-ilmiötä koskeva ymmärrys alkoi levitä laajempaan tietoisuuteen vasta 1960-luvulla. Toisaalta hädän tunnistamisen ongelman voi nähdä vielä laajempana kysymyksenä. Esimerkiksi avioitumisen, raskauden tai syntymän kaltaiset elämänmuutokset olivat näkyviä ja siten helposti myös lautakuntien jäsenten nähtävillä ja arvioitavissa.³⁷ Asunnonhakijoiden olikin helpompi vedota sellaisten menetysten uhkiin, jotka olivat näkyviä ja yhteiskunnallisesti epätoivottavia. Hakijat toivatkin hyvin yleisesti esille pelkonsa huollon varaan ajautumisesta, avioliiton hajoamisesta ja lasten hyvinvoinnista. Epämääräiset (stressin tuntemus) tai ajallisesti pitkän ajan kuluessa rakentuvat tekijät (sosiaalisten suhteiden heikentyminen) jäivät helposti sivuun arvioitaessa hakijoiden asuinoloja ja elämäntilannetta.³⁸ Punakynämerkinnät kirjeissä kohdistuivat vain selvästi tunnistettuihin ja nähtäviin tekijöihin.

Huoneenvuokratoimistossa asiointi ja saatekirjeiden kirjoittaminen itsessään olivat kuitenkin tärkeitä asunnonsaantia edistäviä tekoja. Työssä tutkitut asunnonhakijat pyrkivät ottamaan aktiivisesti elämänsä ulkoiset ehdot haltuun, ja asunnonsaannin edistämistä voi pitää yhtenä selviytymiskeinona. Asunnonsaannin edistämässä hakijat turvautuivat joko tiedostetusti tai tiedostamattaan suostuttelevaan kielenkäyttöön: jakamalla tietoja paitsi omista olosuhteistaan myös tunteistaan asunnontarvitsijat pyrkivät osoittamaan lukijoille, mitä asunnonsaanti heille merkitsisi. Kokemuksia jakamalla kirjoittajat pyrkivät tekemään kärsimyksestä sosiaalisen, osa hakijoista kehotti suoraan lautakuntien jäseniä asettumaan heidän asemaansa, ymmärtämään heidän hätänsä.³⁹ Hakijat vetosivat viranomaisten inhimillisyyteen, hyväntahtoisuuteen, ymmärtävyyteen, ja osa hakijoista kohdisti kirjeensä suoraan asiaa käsittelevälle virkailijalle, tuomarille tai toiminnanjohtajalle. Tämä oli yksi tapa henkilökohtaisen sidoksen luomiseen hakijan ja asian käsittelijän välille. Kirjeiden laadinnassa

36. Yesilova 2009; Halmesvirta 1998.

37. Vrt. Lazarus & Folkman 1984, 110.

38. Joissakin tapauksissa kiinnitettiin huomiota työssä jaksamisen edellytysten heikentymiseen, tätä vaati myös säännöstely, Vnp 20.3.1947, 229/1947.

39. Esim. asuntohakemukset 27181, 28.II.1944; 27198, 29.II.1944; 56615, 14.I.1947, EgI:19-21, HVL, HKA. Katso myös kantelut 16058, 10.II.1944; 15057, 10.I.1945; 15077, 11.I.1945, Ec:2-4, STM, KA.

hakijat turvautuivat myös ulkoiseen apuun, muun muassa yksityisiin lakitoimistoihin ja Helsingin oikeusaputoimistoon. Suostuttelevan kielenkäytön lisäksi olennaista oli tuoda esille myös lainsäädännön tunnistamat ja asian käsittelyyn vaikuttavat seikat.

Hakemuksiin liitetyt kirjeet ovat tunteikkaita, mutta osaltaan itse kirjoittamisprosessin hitaus lienee tyynnyttänyt osan hakijoiden sisällä velloneista vihan ja turhautumisen tunteista. Huoneenvuokratoimistossa asiointiin ei sisällynyt samanlaisia jarruttavia tekijöitä, ja hakijoiden ja virkailijoiden välisistä kohtaamisista tuli usein äänekkäitä. Toimistoissa tapahtuneista kohtaamisista on tallentunut jonkin verran kuvauksia sekä sanomalehtijuttuihin että virkailijoiden sisäiseen keskusteluun. Näyttää siltä, että hakijoiden kesken oli melko paljon eroa siinä, miten vaikeuksiin suhtauduttiin ja miten asiointia harjoitettiin. Kuvausten perusteella näyttää siltä, että toimistot eivät aina olleet hiljaisia tiloja, joissa asiakkaat odottivat kiltisti vuoroaan.

Pitkään asuntoa odottaneet asiakkaat olivat usein virkailijoiden kanssa eri mieltä siitä, kuinka pitkään tilannetta tuli vielä kestää. Asiointi saattoi edetä konflikteiksi, joihin liittyi suunnittelemattomia tunteidenpurkauksia, spontaaneja reaktioita, joita turhautumisen ja voimattomuuden tunteet synnyttivät. Helsingin huoneenvuokralautakunnissa osa välikohtauksista kuitattiin anteeksipyyynnöllä, mutta vakavaksi katsottujen uhkauksien yhteydessä ottivat viranomaiset yhteyttä poliisiin.⁴⁰ Kaikissa tapauksissa asiakkaan normaalista poikkeava käyttäytyminen, rutiinien rikkominen, ei välttämättä merkinnyt pikaisumista tai väkivallan vaaraa. Tietyt hakijat saattoivat olla valmiita vain järjestämään kohtauksen saadakseen asiansa hoidetuksi. Astuessaan huoneenvuokratoimiston ovesta sisälle hakijat ottivatkin erilaisia asenteita viranomaisten kohtaamisiin. Toiset olivat valmiita ajamaan oikeutetuksi katsottuja etujaan vaikka ”kaikissa eri äänilajeissa”, mutta tämäkään ei aina taannut onnistumista.⁴¹ Näyttää joka tapauksessa siltä, että tunteiden säätelyä ja hallintaa hyödynnettiin jossakin määrin virastoasioinnissa.

Huoneenvuokralautakuntien virkailijoille kertyi laaja kokemus hakijoiden käyttäytymisestä, ja joukkoon nähtiin mahtuvan sekä jo edellä mainittuja maan hiljaisia kuin ammattihakijoita ja -valittajia, joiden ei nähty hyväksyvän mitään heille tarjottua asuntoa. Joitakin asiakkaita saatettiin pitää yksinkertaisesti ”omituisina”.⁴² Hakijoiden käyttäytymisen voi nähdä heijastaneen persoonallisuuden ja temperamentin lisäksi henkistä vireystilaa. Osassa tätä työtä

40. Kts. esim. Neuvottelukunta 29.8.1944, 36–37§ ja 26.9.1944, 41–42§, Cb:1, HVL, HKA.

41. US 21.3.1945 ”Vuokralautakunnalle.” Kaup. Virkamies.

42. Esim. Ajan Suunta 6.2.1943 ”6.600 asuntoanomusta jätetty Helsingin huoneenvuokralautakunnalle tähän mennessä.”; Kantelijaa koskevasta luonnehdistä kts. esim. Kirje 3800, 4.1.1945, vastattu 9.1.1945, Ea:7, HVL, HKA.

varten tutkituista vastuun hakemisesta joutui ottamaan selkeästi jompikumpi puolisoista tai jokin lähiomainen.⁴³ Usein synnä vastuun siirtymiseen oli toisen puolison uupuminen. Eräässä tapauksessa hakijan äiti kirjoitti poikansa puolesta haluten tuoda esille ”ennen niin elämän haluisen” miehen jo murtuneen ja väsyneen asunnon odottamiseen.⁴⁴ Sosiaalisen tuen (aviopuoliso, lähiomainen) puuttuessa masennuksen kaltaiset tunnetilat saattoivat johtaa resurssien menetyksen kierteeseen: sosiaaliseen vetäytymiseen, vääränlaisten tai tehottomien selviytymiskeinojen käyttämiseen.⁴⁵ Maan hiljaisten joukkoon mahtuikin oletettavasti perheitä, joissa aikuiset – esimerkiksi masentuneisuutensa johdosta – eivät jaksaneet edistää asunnonsaantiaan. Toisaalta myös ympäröivä kulttuuri ja siihen kytkeytyneet arvot ohjaisivat hakijoiden tunteiden ilmaisua ja tulkintaa. Hakija saattoi korostaa, kuinka hän rauhallisesti ja kärsivällisesti, odotusten mukaisesti, oli odottanut omaa vuoroaan, ”haukkumiseen lankeamatta”.⁴⁶

Toimijuus, ja kenties myös siihen liittyvä optimistisuus, yhdistivät työssä tutkittuja asunnonhakijoita, mutta monet tekijät myös erottivat perheitä. Jokaisella perheellä oli omanlaisensa tapa käsitellä vaikeita elämäntilanteita ja pitkityviin asumisen vaikeuksiin liittyvää stressiä, riitoja, ahdistusta ja negatiivisia mielialoja. Työtä varten tutkitut kirjeet antavat näistä keinoista vain välähdyksiä. Tilanteiden sisäinen elämänhallinta tapahtui ensisijaisesti perheiden aikuisten sisäisenä ja keskinäisenä puheena, mutta osa hakijoista halusi kuvata myös näitä henkisen sopeutumisen vaikeuksia virkailijoille.

Osa kirjeistä on selvästi kirjoitettu tunnekuohun vallassa. Muutamissa tapauksissa hakijat uhkasivat vahingoittaa joko itseään tai perhettään, jos muutosta parempaan ei tule. Uhkailut kertovat hetkellisistä tunnepiikeistä, mutta myös epätoivon tunteista. Psykologisissa tutkimuksissa on nostettu esille, että negatiivisille tunteille altistavat persoonallisuuden piirteet, kuten taipumus ahdistukseen tai depressiivisyyteen, näkyvät ihmisten tekemissä elämäänsä koskevissa riskiarvioissa.⁴⁷ Tunteet ja toisaalta hakijoiden persoonallisuus sekä temperamentti vaikuttivat sekä asiointikäyttäytymiseen että riskien arviointiin. Tunteiden merkitys oli siinä, että ne tuottivat hakijoille tietoa heidän elämästään ja sen kehityksestä, mikä osaltaan saattoi kannustaa asunnontarvitsijoita ulkoiseen elämänhallintaan: pelon ja huolen tunteet antoivat sysäyksiä ottaa yhteyttä viranomaisiin.⁴⁸ Tunteet saattoivat ottaa hakijoista myös vallan, mikä näkyi varsinkin kasvokkaisissa kohtaamisissa huoneenvuokratoimistoissa.

43. Vrt. Thoits 1986.

44. Kts. Asuntohakemus 27852, 21.11.1944, Liite. Äidin kirje 27.2.1946, Egl:19–20, HVL, HKA.

45. Aspinwall 2001, 599.

46. Lainaus kantelusta 15285, 6.2.1945, Ee:5; vrt. 15302, 16.3.1945, Ee:5, STM, KA.

47. Leikas 2003, 23.

48. Lazarus & Folkman 1984; Aspinwall 2001, Hobfoll 1989.

Virkailijoiden haukkuminen ei välttämättä edistänyt asunnonsaantia, mutta lievensi kenties hetkellisesti hakijan ärtymystä (kts. tarkemmin 7.3.)

Asuntohakemusten ja kanteluiden tarkastelu tuo esille, että monet hakijoista päätyivät hakemaan apua asiansa hoitamisessa. Asunnonsaantia edistävän asianajajan palkkaus oli yksi osa ongelmanratkaisua. Huoneenvuokralautakuntien ja Helsingin oikeusaputoimiston kanta oli, että asianajajien palkkaamisen ei ollut tarvetta, mutta hakijat varsin yleisesti uskoivat siihen, että ammattilaiset kykenivät nopeuttamaan heidän hakemustensa käsittelyä.⁴⁹ Myös se, että osa hakijoista suuntasi kirjeensä tietyille lautakunnan tuomarille tai toiminnanjohtajalle osoitti, että hakijat tekivät arvioita siitä, miten ja kenen kanssa heidän kannattaa asioitansa hoitaa.⁵⁰

7.2 JULKINEN TILAPÄISMAJOITUS KAUPUNKILAISTEN TURVAVERKKONA

7.2.1 Yömajat, parakit ja yhteismajoitustilat asumisen miniminä

Julkinen tilapäismajoitus tyydytti kolmea eri majoitustarvetta sotienjälkeisessä Helsingissä. Perheille yömajat ja muut tilapäismajoituspaikat edustivat nimensä mukaisesti tilapäisiä majapaikkoja, johon he kykenivät yllättävissä tilanteissa turvautumaan ja joiden suojissa he pystyivät jatkamaan muunlaisen majoituksen järjestelyä. Samaan ryhmään voi laskea kuuluvaksi myös matkustajat, jotka eivät päässeet matkustajakoteihin tai hotelleihin. Perheettömille, vähävaraisille yksinäisille naisille ja miehille asuminen tilapäismajoituksessa saattoi sen sijaan muodostua pidemmäksi elämänvaiheeksi. Alivuokralaisasunnoistakin kilpailtiin, ja edes yksinäisille niitä ei aina riittänyt. Yömajojen kolmannen asiakasryhmän muodostivat niin sanotut kanta-asiakkaat, syrjäytyneet, jotka jakautuivat erilaisiin pienempiin ryhmiin: joukkoon mahtui niin päihdeongelmaisia, pitkäaikaissairaita, syrjäytyneitä invalideja ja vammaisia sekä rikoksentekejiä.⁵¹

Asuntopula ja -säännöstely loivat erilaisia asumisen mahdollisuuksia eri väestöryhmille, ja varsinkin perheettömien asunnontarvitsijoiden kannalta tilanne oli hankala. Asuntojen jaon periaatteet heijastelivat ajanjakson vahvaa väestöpoliittista ajattelutapaa sekä perhekeskeisyyttä. Perheiden tehtävien ja funktioiden korostaminen heikensi vastaavasti perheettömien yhteiskunnallista

49. Kts. asianajajien roolia koskevasta keskustelusta esim. SS 13.2.1948 ”Ilman pätevää oikeusavustusta vuokralaisten on vaikea saada etuaan edes tyydyttävästi valvotuksi”; SS 19.3.1948 ”Auttaako asianajajaan turvautuminen asunnon tai asumisluvuan saamiseksi tavallista nopeammin?”. Rintamasotilaat saivat apua hakemustensa laatimiseen myös asevelitoimistoista, kts. esim. Kirje 1800/21.8.1944, Ea:4, HVL, HKA.

50. Vrt. Lazarus & Lazarus 1994, 153.

51. Kts. esim. Yömajakomitea 17.2.1945, 2–3.

arvoa.⁵² Sekä aikalaisarvioissa että myöhemmissä tutkimuksissa on nähty, että mitä pitempään erityisesti yksinäisten miesten yömaja-asuminen kesti, sitä suuremmaksi nousi todennäköisyys, että yömaja-asumisesta muodostui pysyvämpi elämäntapa.⁵³ Yksinäisten miesten syrjäytymisen riskit kasvoivat asuntopulan oloissa.

Perheellisille julkinen tilapäismajoitus muodosti nimensä mukaisesti tilapäisen ratkaisun, joka tosin saattoi pitkittyä kuukausiksi. Tilapäismajoituksen pitkittyminen kulki käsi kädessä välitykseen tulevien asuntojen vähentymisen kanssa. Kuukausittain välitykseen vapautuvien asuntojen määrä laski vuosina 1945–1947 270:stä vajaaseen 220:een, ja samalla asuntojen kunto heikkeni.⁵⁴ Yömajoihin otetut perheet kokivat varsin yleisesti, että lautakuntien osoittamat asunnot tarjosivat jopa heikommät edellytykset tarpeiden tyydytykselle. Lautakunnat suorittivat 25.4.1946 otoksen Siltavuoren asukkaista, ja yömajan 21 lapsiperheestä 12:lle oli tarjottu jo yhden kerran asuntoa, josta kaikki olivat kieltäytyneet. Yksi perhe oli ehtinyt kieltäytyä jo 3 tarjotusta asunnosta.⁵⁵

Pitkittyvä asuminen tilapäismajoituspaikoissa tuotti kuitenkin sekin omat ongelmansa, sillä majoitustilat rakennettiin nimensä mukaisesti vain tilapäistä asumista varten, mikä näkyi tilojen heikkona kuntona ja epäviihtyisyytenä. Perheiden osalta tilapäismajoituksen siedettävyyttä lievitti kuitenkin tieto, että ajan kanssa heitä odotti asunto, joka tarjosi heille perussuojan rinnalla jonkinlaista omaa rauhaa ja viihtymisen mahdollisuuksia. Tilapäismajoitukseen joutuivat turvautumaan erityisesti hädätetyt perheet, mutta myös muut kiireellisessä asunnontarpeessa olleet hakijat, joiden asunnonsaanti huoneenvuokralautakuntien kautta viivästyi. Vuosina 1945–1948 perheille soveltuvia yösijoja oli päivittäin tarjolla 100–130. Perheettömille oli samana ajanjaksona tarjolla noin 2 000 vuodepaikkaa yömajoissa, parakeissa ja erilaisissa yhteismajoitustiloissa.

52. Kts. Parsons & Bale 1955 perheen funktioita käsittelevä keskeinen analyysi.

53. Kts. esim. Takkula 1951, 25; Laiho 1958, 36; Taipale 1982, 69; kts. kansainvälisestä keskustelusta Rossi 1989; DePastino 2003. Kts. Clapham 2005, 201–210 ajallisen ulottuvuuden merkityksestä pysyvän asunnottomuuden kehittämisessä.

54. Kts. Neuvottelukunta 2.10.1947:7, 45§, Cb:1, HVL, HKA.

55. Kts. Keskuslautakunta 23.5.1946:21, 276§, Ca:2, HVL, HKA.

TAULUKKO 7.3. Yöpymisvuorokaudet Helsingin yömajoissa vuosina 1943–1954.⁵⁶

1943	23 5889	1949	68 0763
1944	23 6935	1950	81 9377
1945	28 6012	1951	82 4094
1946	46 5604	1952	77 5727
1947	59 2696	1953	79 2034
1948	59 8146	1954	82 2019

Lähde: Helsingin tilastollinen vuosikirja 1950, s. 235 Taulukko 217. Yösuojat vuosina 1940–1949. Helsingin tilastollinen vuosikirja 1955, s. 245 Taulukko 207. Yösuojat vuosina 1945–54.

Tilapäiseen asumiseen tarkoitettujen yömajojen tarve kasvoi nopeasti syksyn 1944 asutuskriisin myötä, mutta majoituskapasiteetin rakentaminen vei oman aikansa (kts. Taulukko 7.3). Jatkosodan päättymisen jälkeisinä kuukausina päävastuun tilapäismajoituksesta kantoivat olemassa olevat majoitusyrittäjät, erityisesti Koulumatkailutoimisto Oy sekä Pelastusarmeijan Helsingin vieraskoti ja yömajayhdistyksen sekä Helsingin seurakuntien huoltokeskuksen kaltaiset kristilliset ja hyväntekeväisyyttä harjoittavat toimijat.⁵⁷ Koulumatkailutoimisto oli vahvistanut majoituskapasiteettiaan vuoden 1940 olympialaisia silmällä pitäen, ja sodan ja asuntopulan johdosta kapasiteetti tuli tarpeen.⁵⁸ Melko nopeasti myös viranomaisten keskuudessa havahduttiin majoitustilanteen vaikeuteen, sillä järjestöt viestivät melko aktiivisesti kaupungille kohtamistaan ongelmista. Esimerkiksi seurakuntien huoltokeskus joutui sen harjoittaman avioliittoneuvonnan ja katulähetystyön kautta todistamaan, mihin ongelmiin sodastapaluun vaikeudet ja asuntopula ajoivat helsinkiläisiä, muun muassa kotiutuvia, asunnottomia rintamasotilaita.⁵⁹ Kaupunginhallitus myönsi 9.11.1944 1932§ 150 000 markan tuen diakoniakeskukselle yösuojan järjestämistä varten Mikael Agricolan kirkon alle. Apua diakoniakeskus sai Puolustusvoimilta, joka lainasi käyttöön vuoteet ja huovat.

56. Vuosikirjan laskelmissa on huomioitu seuraavat majoittajat: Helsingin vieraskoti ja yömajayhdistys, Pelastusarmeija, Koulumatkailutoimisto, Helsingin seurakuntien huoltokeskus, Sininauhaliitto- ja raittiuskoti sekä Kovaosaisten ystävät ry. Yöpymisten laskelmissa on huomioitu vakinaisten yömajojen lisäksi väestönsuojat sekä parakit. Huoneenvuokrasäännöstelyssä tapahtuneet muutokset näkyivät myös tilapäismajoituksen muutoksina; asumislupa-järjestelmän lakkauttaminen sekä irtisanomisen helpottuminen näkyi 1940-luvun lopulla nopeana yömajayöpymisten lisääntymisenä.

57. Kts. esim. Antikainen 2006, 131–132. Varsin huomattavaksi nousi myös työnantajien järjestämä tilapäismajoitus. Lisäksi virallisten yömajojen lisäksi syntyi myös epävirallisia yhteismajoituspaikkoja, kortteerimajoja. Lehtitietojen perusteella tarjosivat majoitusta erityisesti mustille vuokralaisille, ilman asumislupaa Helsinkiin muuttaneille. Vrt. Siipi 1962, 264; Hjelt 1911, 424.

58. Taipale 1982. Jatkosodan aikana toimiston kalusto oli sairaaloiden ja muiden laitosten käytössä, ja sodan päätyttyä koulumatkailutoimisto erikoistui erityisesti sekä tavallisten matkailijoiden että erilaisesti kurssilaisten majoittamiseen. Asuntopulan syventymisen myötä se erikoistui myös asunnontarvitsijoiden tilapäismajoittamiseen.

59. Kts. Närväinen 1948, 17; Kaksi vuosikymmentä seurakuntien [...] 1953, 24; Martens 1973, 18, 28–29; Päivästyksen päiväkirjat 22.1.1945–23.4.1945, Hf:1, Perheasiain arkisto, KHA.

KUVA 39. Maanalaisen Vilhonvuorenkadun yömajan sisäänkäynti, osoite Käenkuja 8. Kuva on otettu 3.10.1950, jolloin yömaja toimi naisten yömajana. Kuvälähde: Rikosmuseo/ Keskusrikospoliisi.

Ensitoimien jälkeen Helsingin kaupunki alkoi laajentamaa omaa tilapäismajoituskapasiteettiaan. Uusien yömajojen luomisessa turvauduttiin pitkälti sotia ennen rakennettujen väestönsuojien varaan, joita oli 15 ja joista 9 otettiin lopulta käyttöön.⁶⁰ Tilapäismajoituksen organisointi ja hallinnointi muodostivat uuden toiminta-alueen, jonka haltuunotto ei ollut helppoa. Koska asuntopula koettiin tilapäisenä ongelmana, pyrittiin päävastuu toiminnan pyörittämisestä ohjaamaan yrittäjille ja järjestöille, joille toiminta oli tuttua jo aiemmin. Väestönsuojelulautakunnalta väestönsuojien hallinnointi siirrettiin 1.2.1945 kiinteistölautakunnan vastuulle, joka puolestaan siirsi varsinaisen toiminnan pyörittämisen Helsingin seurakunnan huoltokeskukselle sekä Koulumatkailutoimistolle.⁶¹ Vuonna 1948 yömajakäyttöön muunnetuissa väestönsuojissa oli 929 vuodepaikkaa, vakituksissa, jo ennen sotaa toimineissa yömajoissa 808 vuodetta ja sodan jälkeen perustetuissa, muun muassa pukusuojatiloihin rakennetuissa yömajoissa oli 298 vuodetta.⁶²

60. Kts. Väestönsuojelulautakunta 15.1.1945 § 10, Ca:10–11, Väestönsuojelukeskuksen arkisto, HKA.

61. Kts. KHKK 1945, Kaupunginvaltuusto, 31.10.1945:12.

62. Toimikunnan mietintö 3.11.1948, Kaupunginhallituksen komiteamietintö 1950:18, 5.

Yömajoihin pohjautuvan majoittamisen lisäksi Helsingin kaupunki turvautui myös hätärakentamiseen, jonka tavoitteena oli tarjota perheille pitempiketoista majoitusta.⁶³ Sosiaaliministeriön asuntoasiaintoimisto oli jo vuonna 1943 huomauttanut Helsingin kaupunkia siitä, etteivät sen toimet asuntopulan lieventämiseksi olleet riittävän tehokkaita. Kaupunki reagoi kritiikkiin asettamalla hätärakentamisen suunnittelua varten asuntopulan lieventämiskomitean (7.10.1943), jonka työn tuloksena aloitettiin pikataloyhdyskunnan suunnittelu Kumpulan ja Toukolan alueille. Helmikuun 1944 pommitukset siirsivät kuitenkin rakentamisen aloitusta, ja vasta marraskuussa 1944 tehtiin varsinainen päätös 300:n noin 20 m²:n kokoisien pientalon rakentamisesta Kumpulan ja Toukolantien väliseen maastoon. Lopulta päädyttiin hieman isompiin, n. 28 m²:n pientaloihin, joiden kestävyysajaksi laskettiin noin 25 vuotta.⁶⁴ Huoneenvuokralautakunnat kiirehtivät osaltaan pikatalojen rakentamista, sillä tehostamistoimista huolimatta lautakunnilla oli jatkuva puute perheille kelpaavista asunnoista.⁶⁵ Asuntopulan vain syventyessä kaupunginvaltuusto hyväksyi 10.10.1945 200 uuden pikatalon rakentamisen, jotka tällä kertaa sijoitettiin Kunnalliskodin koillispuolelle, noin 8–9 ha:n alueelle.⁶⁶ Rakennuttajat nimesivät alueet puistokyliksi, mutta koska asuntojen viimeistely jäi puutteelliseksi, halusivat asukkaat mieluummin puhua parakkikylistä. Hätärakentamisen lisäksi majoitustilaa yli 110 perheelle hankittiin kunnostamalla armeijan parakkeja tilapäisiksi majoitustiloiksi.

Nopeasti toteutettunakin hätärakentaminen otti oman aikansa, minkä johdosta maanalaiset yömajat nousivat tärkeään rooliin akuutin majoitustarpeen tyydyttäjänä (kts. Taulukko 7.3). Vaikka yömajojen hallinnointi annettiin pääosin Koulumatkailutoimistolle, suostui toimisto siihen, että huoneenvuokralautakunnat saivat osoittaa kaikkein vaikeimmassa asemassa olevia hädettä perheitä toimiston hallussa oleviin yömajoihin.⁶⁷ Tilanne nähtiin kasvavien häätötapausten johdosta vuoden 1945 lopulla jo niin vaikeana, että huoneenvuokralautakunnat tekivät kaupunginhallitukselle esityksen, jossa pyydettiin selvittämään, missä määrin eri virastojen ja sairaaloiden väestönsuojia voitiin hyödyntää asuntokäytössä ja muokata perheille soveltuviksi tilapäisasunnoiksi.⁶⁸ Vuonna 1948 maanpäällisten tilapäismajoituspaikkojen tarve arvioitiin jo 5000 vuodepaikaksi.⁶⁹

63. Kts. laajempuna esittelynä Herranen 1997, 130–132; Pulma 2000, 123–124; Schulman 2000, 30–31.

64. Kts. KHKK 1944, Kaupunginvaltuusto, 10.11.1944, 18§; KHKK 1945, Kaupunginvaltuusto, 2.4.1945:7, 25§.

65. Kts. esim. Keskuslautakunta 31.7.1945:25, 252§, Ca:1, HVL, HKA.

66. KHKK 1945, Kaupunginvaltuusto, 10.10.1945:14, §13.

67. Kts. Keskuslautakunta 4.12.1945:42, 386§, Ca:1, HVL, HKA.

68. Kts. Keskuslautakunta 18.12.1945: 405§, Ca:1, HVL, HKA. Jo heinäkuussa 1945 yömajojen olojen parantamista pohtinut komitea totesi, että vaikka tarkkoja arvioita yömajakapasiteetin lisätarpeesta ei kyetty esittämään, niin erittäin puutteellisissa asunnoissa asuvien määrä arvioitiin useiksi sadoiksi. Kts. KM 16.7.1945 Yömajojen olojen parantaminen, 4.

69. Toimikunnan mietintö 3.11.1948. Tilapäismajoituksen tarpeita ja puutteita selvitelleen komitean ajatuksena oli, että 1000 vuodetta olisi keskimäärin sijoitettava 300:aan huoneeseen. Kts. Kaupunginhallituksen

7.2.2 Miesten elämä yhteismajoituksessa

Asunnonvälityksen tavoin myös tilapäismajoituksen järjestelyssä noudatettiin tarveharkintaa. Lapsiperheiden majoituksessa pyrittiin huomioimaan asukkaiden yksityisyyden ja ruuanlaiton tarpeet, mutta perheettömien ja varsinkin yksinäisten miesten nähtiin kykenevän sopeutumaan vaatimattomampiin oloihin. Miehet joutuivatkin turvautumaan pääasiallisesti yhteismajoitukseen, yöpymiseen ja asumiseen huoneissa tai saleissa, joihin majoittui muutamasta miehestä jopa lähes kahteensataan yöpyjää. Perheettömien miesten kanssa samoja tiloja jakoivat myös perheelliset asunnontarvitsijat, jotka joutuivat turvautumaan asumisensa järjestelyssä perheen hajottamiseen. Milloin perheen talous oli miehen palkkatyön varassa, pyrittiin miehen majoitus järjestämään kohtuullisen läheltä työpaikkaa. Vaimolle ja lapselle pyrittiin järjestämään tyydyttävämmät asuinolot vaikka hieman kauempaa.

Miehiä yömajojen ja muiden tilapäismajoituspaikkojen asiakkaista oli tarkasteluajanjaksolla noin kaksikolmasosaa. Vuonna 1948 tehtiin laaja kartoitus Helsingin tilapäismajoituspaikoista, ja tuolloin 2035 vuodepaikasta reilusti alle 20 prosenttia (N=350) oli varattu naisille, ja hieman vähemmän oli miesten ja naisten yhteisesti käyttämiä yömajoja (N=340).⁷⁰ Yömajojen tyypillinen miesasiakas oli sotienjälkeisinä vuosina noin 35–40-vuotias naimaton, perheetön mies. Sotienjälkeisinä välittöminä vuosina yömajojen asukkaista naimisissa oli noin 10–15 %, ja suunnilleen saman verran asukkaiden joukossa oli myös eronneita.⁷¹ Naisten keskuudessa naimisissa olevien ja eronneiden osuus oli miehiä vielä huomattavasti suurempi. Vuodelta 1951 oleva selvitys yömajojen naisasukkaista (N = 69, Sinebrychoffin yömaja) toi esille, että majoittujista naimisissa olevia oli 28.9 % ja eronneita 14,4 %.⁷²

Yömajojen kanta-asiakkaiden sekä huoneenvuokralautakuntien asunnontarvitsijoiden lisäksi tilapäismajoitusta tarvitsivat erityisesti työn perässä Helsinkiin muuttaneet, sekä perheettömät että perheelliset miehet. Asunnonsaanti koko perheelle muodostui usein mahdottomaksi, minkä johdosta työn perässä muuttaneet uudet helsinkiläiset joutuivat ensiksi turvautumaan yhteismajoitukseen.⁷³ Vuoden 1949 lopulla tutkittiin viiden eri yömajan asiakkaiden (N=444) taustoja, ja tutkimus toi muun muassa esille sen, että 62 prosenttia asukkaista oli henkikirjoitettuja 1.1.1949 muualla kuin Helsingissä.⁷⁴ Helsingin asunnottomuutta

komiteanmietintö 1950:18, 9; KM 1950:38.

70. Kts. Toimikunnan mietintö 3.11.1948; Kts. Kaupunginhallituksen komiteanmietintö 1950:18, 5.

71. Kts. Taipale 1982, 67; Toimikunnan mietintö 3.11.1948, Kaupunginhallituksen komiteanmietintö 1950:18, 5; Takkula 1951, 34; Laiho 1958, 28.

72. Takkula 1951, 34.

73. Tilapäismajoituskomitean mietintö 21.3.1950, 17.

74. Tilapäismajoituskomitean mietintö 21.3.1950, 17.

tutkinut Ilkka Taipale onkin nähnyt yömajojen toimineen tuolloin yksinäisten miesten vastaanottoasuntoloina.

Miehille varatuissa yömajoissa yöpyi myös melko huomattava määrä opiskelijoita, jotka korkeakoulujen lukukausien tai erilaisten kurssien ajaksi saapuivat Helsinkiin. Vaikka ylioppilaita otettiin lehtitietojen perustella melko mieluusti alivuokralaisiksi, oli esimerkiksi syksyllä 1945 tilanne niin vaikea, että 1200 ylioppilasta joutui turvautumaan sekä sukulais- ja tuttavuussuhteisiin perustuvaan mutta myös julkiseen tilapäismajoitukseen. Opiskelijat joutuivat turvautumaan niin maanalaisiin yömajoihin kuin Pelastusarmeijan tarjoamiin tiloihin.⁷⁵ Yömajojen asukkaista pysyvämpää asuntoa hakevat tilapäismajoittajat muodostivat selvän vähemmistön ja asunnontarvitsijoiden määrä väheni entisestään kuljettaessa kohti 1940-luvun loppua. Tämä näkyy siinä, että vuositasolla yömajoissa yöpyvien miesten määrä väheni, mutta yöpymisvuorokaudet sen sijaan pysyivät entisellä tasolla tai jopa kasvoivat.⁷⁶ Sodan päättymisen jälkeen yömaja-asumiseen turvautuikin myöhempiä vuosia enemmän nuoria pareja ja ylipäänsä perheellisiä. Yömaja-asukkaiden kirjon laajentuminen näkyi nopeasti kasvavina yöpymismäärinä niin vakituisissa kuin uusissa yömajoissa.

Miehille varatuissa yömajoissa epäsosiaalisiksi katsotut asiakkaat muodostivat viranomaisten, mutta kenties myös kanssamajoittujien, kannalta hankalan, moniongelmaisen ryhmän. Lainsäädännön ja viranomaiskontrollin näkökulmasta epäsosiaaliset asiakkaat olivat muun muassa irtolaisia, alkoholisteja, työnvieroksujia sekä perhepinnareita ja rikollisia.⁷⁷ Taipaleen arvion mukaan jatkosodan päättyessä Helsingissä oli noin 550 alkoholisti- ja irtolaislakien perusteella rekisteröityä asunnottomia alkoholista.⁷⁸ Kanta-asiakkaiden joukkoon mahtui myös ”kunnollistakin väkeä”, joiden nähtiin olevan vaikeata päästä tavallisille vuokramarkkinoille edes alivuokralaisiksi tai asukkaiksi. Nämä asiakkaat saattoivat olla kehitysvammaisia, epileptikkoja tai he saattoivat kärsiä erilaisista mielenterveyden ongelmista.⁷⁹

Pitempiaikaisten asukkaiden lisäksi majoitusta tarvitsivat myös miehet, joiden elämä ja arki olivat eri syistä epävakaituneet. Yömajoihin hakeutui varsinkin sodan jälkeen sotainvalideja. Myöhemmin uusien tulijoiden joukossa oli melko paljon avioeron kokeneita miehiä, ylipäänsä kaupunkilaisia, jotka asunnon puutteen lisäksi kokivat vaikeuksia yhdellä tai useammalla elämän

75. US 5.9.1945 ”Pommisuojoissa ja yömajoissa joukoittain asunnottomia ylioppilaita.”; US 1.9.1945 ”Toistatuhatta ylioppilasta asunnottomana”.

76. Kts. esim. Takkula 1951, 25; Närväinen 1948, 20.

77. Taipale 1982, 88.

78. Taipale 1982, 102.

79. Kts. Yömajakomitea 17.2.1945, 2; KM 16.7.1945 Yömajojen olojen parantaminen, 1; Toimikunnan mietintö 3.11.1948, Kaupunginhallituksen komiteamietintö 1950:18, 4; Martens 1973, 79.

Asuntovaikeudet

Helsinki on ylikansoitettu. Suuri joukko ihmisiä asuu ahtaissa ja epäterveellisissä oloissa. Asuntojen vuokrat ovat korkeat. Varasiiis ennen tuloasi asunto itsellesi tai varmuus sen saannista. Tämän voit tehdä jonkun tuttavasi välityksellä.

Kaupungin huoneenvuokralautakunta ei pysty välittämään asuntoja yksinäisille nuorille, vaan jokaisen on itse ratkaistava tämä pulmansa.

KUVA 40. Kuvitusta Helsingin kaupungin nuorisotoimiston julkaisemasta mainoslehtisestä *Aiotko Helsinkiin?* Lehtinen jaettiin maan kaikille nuorisotyölautakunnille ja kunnanhallituksille. Kuvälähde: *Aiotko Helsinkiin?* Helsingin kaupungin nuorisotoimisto 1953, s. 3.

osa-alueella.⁸⁰ Perhe, työ, asunto ja terveys olivat siteitä, jotka sitoivat ihmisiä yhteiskuntaan. Yömajojen asukkaissa oli paljon sellaisia asukkaita, jotka eivät sairautensa tai vammojensa johdosta kyenneet työskentelemään, ja jotka vähävaraisuutensa johdosta ajautuivat vähitellen tilapäismajoitukseen ja näin ollen yhä irrallisemmaksi yhteiskunnallisesta elämästä. Erilaiset järjestöt ja viranomaistahot tunnistivat ihmisten syrjäytymisvaaran ja pyrkivät avaamaan polkuja jo syrjäytyneiden kiinnittymiselle takaisin yhteiskuntaan. Helsingissä oli pienempiä asuntoloita muun muassa tuberkuloottisille, yksinäisille äideille, vapautuneille vangeille; lisäksi oli erilaisia pelastuskoteja.⁸¹ Riskiryhmänä nähtiin myös nuoret Helsinkiin muuttajat, joita pyrittiin jo etukäteen varoittamaan asunnonsaannin vaikeuksista (kts. Kuva 37).

Sekä yömajojen puutteelliset olot mutta myös kanta-asiakkaiden olemassaolo vaikuttivat siihen, että työssä tutkitut asunnontarvitsijat turvautuivat yömajoihin vasta viimeisessä hädässä, muiden vaihtoehtojen pettäessä.⁸² Vaikka yömajoille asetettiin samat minimivaatimukset kuin muille majoitusliikkeille, esimerkiksi huoneen vähimpään tilavuuteen (15 m³/makuusija) tai varusteluun (puhtaat vuodeliinavaatteet) nähden, ei standardeista kyetty pitämään kiinni. Helsingin kaupungin tilapäismajoituksen ongelmia tarkastellut komitea joutui muun muassa toteamaan, että kokonaisuudessaan maanalaisten yömajojen asukkaille jäi 1940-luvun lopulla vähemmän kuin 6 m³ ilmaa.⁸³

80. Martens 1973, 18, 28–29; Irja Heiskanen 1947.

81. Esimerkiksi Kruununhaassa sijaitseva Uskonmaja otti asukkaita lähinnä Agricolan kirkon kryptan yömajasta, ”miehiä, jotka jo pitemmän aikaa ovat osoittaneet halua luopua entisestä elämästään ja toveripiiristä”.

82. Kts. esim. asuntohakemukset 27076, 27.11.1944, Liite. Kirje 6.7.1945; 56056, 28.12.1946, Egl:19–20, 38, HVL, HKA; Kantelut 15101, 15.1.1945; 15313, 9.2.1945; 16624, 2.7.1946, Ee:2–3, 23, STM, KA.

83. Tilapäismajoituskomitean mietintö 21.3.1950, 15.

KUVA 41. Erottajan maanalaisen yömajan kaksikerroksisia sänkyjä, kuvattu 2.10.1953. Kuvallähde: Rikosmuseo/Keskusrikospoliisi.

Ensimmäisten yömajojen heikkoon kuntoon vaikuttivat myöhemmin virheelliseksi osoittautuneet tilanearviot. Kaupungin viranomaiset näkivät aluksi muun muassa mahdollisena, että yömajoissa tultaisiin toimeen ilman sänkyjä ja patjoja, vain puupenkeillä maaten.⁸⁴ Olettamuksena oli, että tilapäismajoitusta tarvittaisiin vain muutamaksi yöksi kerrallaan. Taustalla lienee vaikuttanut myös yleisempi idea yömajojen tietoisesta ”epäviihtyisyydestä”, jonka nähtiin kannustavan yömajojen kanta-asiakkaiden siirtymistä pois yömajoista tavallisiin asunto-oloihin. Samanlainen kannustin liittyi myös yömajojen poistumispakkoihin, joka pakotti asukkaat poistumaan yömajoista aamuisin.⁸⁵ Alkuvaiheen ongelmat jatkuivat joidenkin yömajojen osalta pitkään, monissa paikoissa sängyissä ei myöhemminkään ollut kunnan patjoja eikä peitteitä ja niissä käytettiin vain paperisia peitteitä, joita ei suinkaan aina vaihdettu aina asiakkaan vaihtuessa. Asukkaat kävivätkin usein nukkumaan puettuina.⁸⁶ Osaltaan yömajojen kurjaan kuntoon vaikutti kiire, jolla ne otettiin käyttöön. Muun muassa Agricolan kirkon kryptan yömajan lämmitys oli talvella 1944–1945

84. Kts. KM 16.71945 Yömajojen olojen parantaminen, 4.

85. Kts. KM 16.71945 Yömajojen olojen parantaminen, 3.

86. Kts. esim. Työkansan Sanomat 22.1.1948 ”Noin 700 helsinkiläistä asuu maan alla”.

riittämätön. Samanlaisia ongelmia koettiin myös muunnettaessa maanalaisia väestönsuojia yömajakäyttöön.

Majoitustarpeen kasvaessa ja ongelmien pitkittyessä jouduttiin tilapäismajoitusta kehittämään kuitenkin systemaattisemmalta pohjalta. Asuntopulan oloissa asuinolojen kehittäminen nähtiin aiempaa tarpeellisempana sekä terveydellisten syiden että erityisesti yömajoihin majoittuvien, vasta Helsinkiin muuttaneiden nuorten ”henkisen kehityksen kannalta”.⁸⁷ Sekä Helsingin kaupunginvaltuutetut että huoltoviranomaiset olivat asiassa aloitteellisia, ja tahot vaativat useampiin otteisiin tilanteen kartoitusta ja toimenpiteitä.⁸⁸ Tarpeelliseksi nähtiin olojen parantamisen lisäksi erotella ”sosiaalisessa mielessä moitteettomat” asunnon-tarvitsijat yömajojen vakituista asiakkaista. Ohjeistusta pyrittiinkin noudattamaan ohjaamalla epäsosiaaliset asukkaat heille varattuihin yömajoihin.⁸⁹ Yömajakomiteoiden ohjeistuksista huolimatta yömajojen viihtyvyyttä kyettiin parantamaan heikosti. Asunnontarvitsijoiden silmin yömajat olivatkin monin tavoin puutteellisia majapaikkoja. Yömajojen aukioloajat ja poistumispakot vaikeuttivat levon saantia, ja lisäksi ne olivat puutteellisesti varusteltuja ruuanlaiton suhteen. Lisäksi yömajojen sisustus oli karu, vuoteet epämukavia eivätkä tilat tarjonneet asukkailleen juurikaan yksityisyyttä tai mahdollisuutta virkistymiseen. Erityisen epämiellyttäväksi koettiin suuret makuusalit. Varsinkin maanalaista yömaja-asumista vältettiin myös niille syntyneen huonon maineen johdosta. Tieto pommisuojoissa asumisesta saattoi vaikuttaa työnsaantiin.⁹⁰

Yhden suurimmista yhteismajoitustiloista tarjosi Mikael Agricolan kirkon alla sijainnut krypta. Yömajakäytössä ollut krypta oli 34 metriä pitkä, 18 metriä leveä ja 4 metriä korkea. Väestönsuojista poiketen krypta ei sijainnut maan alla, mutta siellä ei kuitenkaan ollut ikkunoita. Asukkaiden vuoteet oli numeroitu ja puolustusvoimilta saadut puusängyt oli asetettu kahdeksaan pitkään riviin (kts. Kuva 39). Yömajan lattia oli karkeata sementtiä ja seinät olivat valkoiseksi kalkittu.⁹¹ Talvella 1944–1945 yömajan reilut 160 asukasta joutuivat kärsimään kylmyydestä, mutta lokakuusta 1945 alkaen yömajan lämmitys hoitui kahden rautakamiinan avulla, jotka tarjosivat mahdollisuuden myös pienimuotoiseen ruuanlaittoon ja kahvin keittoon.⁹² Majoitukseen valikoitui kaikkein vähimpään tyytyviä asiakkaita, sillä avoimessa tilassa ja sänkyjen läheisyyden johdosta yömajassa oli runsaasti täitä.⁹³

87. Toimikunnan mietintö 3.11.1948, Kaupunginhallituksen komiteamietintö 1950:18, 9.

88. Kaupunginvaltuusto 19.6.1946, No 22, valtuutettu Bruunin ym. sekä valtuutettu Melin ym. aloitteet kalliosuojien sijoitettujen yömajojen olojen parantamisesta; Helsingin kaupungin huoltolautakunta, 13.8.1945, Y 1855, tarkista vielä img_3875.

89. KHKK 1945, Huoltolautakunta, 13.8.1945, Y 1855.

90. TK 22.1.1948 ”Noin 700 helsinkiläistä asuu maan alla.”

91. Takkula 1951, 23.

92. Kts. Koskenvesa 1988, 68.

93. Kts. KM 16.7.1945 Yömajojen olojen parantaminen, 6.

KUVA 42. Mikael Agricolan kirkon kryptaan sijoitettu makuusali. Kuvaus aika 1940- ja 1950-luvun vaihe. Kuvallähde: Kovaosaisten ystävät ry:n kuva-arkisto.

Koulumatkailutoimiston johtaja Hagman arveli toukokuussa 1946, että maanalaisten yömajojen asukkaista noin neljännes vietti ”täysin joutilasta irtolaiselämää”.⁹⁴ Miehillä varatuista maanalaisista yömajoista huonomaineisimpia olivat Johanneksenrinteen ”Rööperin pommisuoja” sekä Vilhonvuorenkadun ”Rantamaja”, joihin oli kiinteistölautakunnan kehotuksesta ohjattu viranomaisten silmissä epäsosiaalisiksi todettuja majoittujia.⁹⁵

Johanneksenrinteen yömajassa tilanahtaus ei ollut yhtä suurta kuin Rantamajassa, jossa asukkaita sijoitettiin jopa käytäville. Rööperin yömajassa nukuttiin rautasängyissä, joita oli varattu noin 50 miehelle.⁹⁶ Tapahtui majoittuminen sitten Agricolankirkon kryptan kaltaisissa suurissa saleissa tai pienemmissä huoneissa, ei miesten tilapäinen yhteismajoitus tarjonnut juurikaan yksityisyyttä. Edes omia tavaroitaan ja vaatteitaan eivät kaikkien yömajojen asukkaat saaneet suojaan, vaan ne jouduttiin ripustamaan sängyn pätyyn ja tavarat sijoittamaan pahvilaatikkoon sängyn alle (vrt. Kuva 5).⁹⁷

94. HS 29.5.1946 ”600 naista ja miestä pommisuojiin asukkaina”.

95. Kaupunginvaltuusto 19.6.1946, No 22, valtuutettu Bruunin ym. sekä valtuutettu Meltin ym. aloitteet kalliosuojiin sijoitettujen yömajojen olojen parantamisesta, s. 355.

96. Kaupunginvaltuusto 19.6.1946, No 22, valtuutettu Bruunin ym. sekä valtuutettu Meltin ym. aloitteet kalliosuojiin sijoitettujen yömajojen olojen parantamisesta, s. 354.

97. Kaupunginvaltuusto 19.6.1946, No 22, valtuutettu Bruunin ym. sekä valtuutettu Meltin ym. aloitteet kalliosuojiin sijoitettujen yömajojen olojen parantamisesta, s. 356.

KUVA 43. Kuvaa Vilhonvuorenkadun yömajan käytävältä. Kuvälähde: Rikosmuseo/Keskusrikospoliisi. Kuva otettu 23.1.1950. Epäsosiaalisille asukkaille varatuista maanalaisista yömajoista melko suurikokoinen oli Vilhonvuorenkadun Rantamaja, johon kyettiin majoittamaan noin 70–100 asukasta. Rantamajassa majoituttiin noin 20 neliömetrin huoneissa, joihin sijoitettiin 10–14 miestä ja miehille yösjän tarjosivat kaksikerroksiset sängyt. Tilanpuutteesta johtuen sänkyjä jouduttiin aika ajoin sijoittamaan myös käytäville, joista yksi on kuvattuna oheisessa kuvassa. Sisustus Rantamajan huoneissa oli karu, kaappeja ja naulakoita ei ollut eikä huoneisiin mahtunut muuta kuin pöytä, jonka ympärille sijoitettiin jakkara.⁹⁸

Suuremmissa makuusaleissa tapahtuva yhteismajoittuminen muistutti monin tavoin metsä- ja uittotyöntekijöiden kämppeäasumista.⁹⁹ Rauhaa ei saatu edes omassa vuoteessa, sillä vaikka yömajojen järjestyssäännöissä vaadittiin hiljaisuuden noudattamista, synnytti pelkkä kymmenien miesten tiivis elo

98. TK 22.1.1948 ”Noin 700 helsinkiläistä asuu maan alla. Kaupunki omistaa luolat, mutta yksityinen liikelaitys perii niistä vuosittain vuokria n. 6–7 milj. markkaa.”

99. Kumpulainen 1999, 130–131.

taustahälinää. Joissakin yömajoissa myös juopuneet aiheuttivat melua ja häiriötä. Levon saaminen suurissa yhteismajoitustiloissa ei aina ollutkaan helppoa.¹⁰⁰

Joissakin yömajoissa vuoteet sijaittivat vain noin puolen metrin päässä toisistaan, mikä jätti asukkaille huomattavan vähän henkilökohtaista tilaa. Lattiatilaa oli jonkin verran maanpäällisissä parakeissa, mutta ahdasta yhteiselo oli niissäkin. Miehillä suunnatun Kampin parakin suuruus oli 315 m² ja siinä asui 126 miestä. Miehet sijoitettiin yhdeksään 35 m²:n huoneeseen, ja kussakin huoneessa yöpyi 14 miestä, ja tämä jätti vapaata lattiatilaa 2,5 m².¹⁰¹ Alkuvuosina joidenkin yömajojen terveydellisenä ongelmana olivat syöpäläiset, mutta terveydenhoidoviranomaisten käynnistämä säännöllinen täisaunominen poisti ongelman. Käymälät olivat tyydyttäviä muualla paitsi Johanneksenrinteen ja Erottajan kalliosuojissa, joissa teknilliset seikat estävät WC-laitteiden rakentamisen.¹⁰²

Jo ennen sotaa perustetuissa yömajoissa oli järjestyksenvalvonta maanalaisia yömajoja tiukempaa ja sääntöjen noudattamista vaadittiin niissä rangaistuksen uhalla. Vakituiset yömajat olivat myös monipuolisempia niiden tarjoamien majoitusvaihtoehtojen suhteen. Esimerkiksi Pelastusarmeijan yömaja Alppikatu 25:ssä tarjosi majoitusta neljässä eri kerroksessa. Toiseen ja kolmanteen kerrokseen sijoitettuihin suuriin saleihin sijoitettiin sekä tavallisia työntekijöitä, mutta myös alkoholisteja. Kerrosta ylempänä suuri sali on jo jaettu väliseinillä pienempiin osastoihin.¹⁰³ Viidennen kerroksen asuntolakerroksessa oli pelkästään yhden hengen huoneita, ja lisäksi eri kerroksien kohdalla oli kahden hengen huoneita, joihin pääsi suoraan portaista.

Pelastusarmeijan asuntolan asukkaisiin sovellettiin erilaisia järjestyssääntöjä, ja he saivat liikkua ja oleskella huoneissaan kaikkina vuorokauden aikoina. Varsinaisen yömajan asukkaiden herätys oli kello 7 aamulla ja kello 8–17 yömajan täytyi olla tyhjänä.¹⁰⁴ Majoitusaikojen tiukka säätely oli ylipäänsä yksi eniten yömajojen asukkaita rasittaneista tekijöistä: arkisten tarpeiden tyydyttäminen oli yömajoissa jo muutenkin hankalaa, ja elämän sovittaminen yömajojen aukioloaikoihin tuotti uusia vaikeuksia ja vähensi vapaa-ajan ja virkistymisen mahdollisuuksia. Asukkaat joutuivat käyttämään töistä paluun jälkeen syntyvän väliajan miten kykenivät, usein kahviloissa istuen tai kaupungilla kuljeksien.¹⁰⁵ Yömajojen

100. HS 29.5.1946 ”600 naista ja miestä pommisuojaisten asukkaina”; Helsingin kaupungin huoltolautakunta, 13.8.1945, Y 1855. (img_3875). Vrt. Kumpulainen 1999, 131.

101. VS 2.2.1947 ”Vastasyntyneitä lapsia, odottavia äitejä ja tuberkuloottisia Kampin kentällä sijaitseissa ahtaissa parakeissa”.

102. Kaupunginvaltuusto 19.6.1946, No 22, valtuutettu Bruunin ym. sekä valtuutettu Meltin ym. aloitteet kalliosuojien sijoitettujen yömajojen olojen parantamisesta, s. 355.

103. US 18.1.1948 ”Pelastusarmeijan yömajassa asuu kunnollista väkeä.”

104. US 18.1.1948 ”Pelastusarmeijan yömajassa asuu kunnollista väkeä.”

105. Toimikunnan mietintö 3.11.1948; Kaupunginhallituksen komiteanmietintö 1950:18, 10. Vrt. Kumpulainen 1999, 133–134 joka tuo esille kämppääsuntojen vapaa-ajanvieton mahdollisuuksien niukkuuden.

KUVA 44. Ajanviettoa Erottajan pommisuojassa. Diana-puiston alla sijainnut pommisuoja toimi yömajana vuosina 1945–1954
Kuvallähde: Kovaosaisten ystävät ry:n kuva-arkisto.

oloja tarkastanut komitea esittikin muun muassa aikuisille suunnattujen ”päiväkotien” perustamista, mutta aloite ei johtanut mihinkään.¹⁰⁶

7.2.3 Nuorten parien ja lapsiperheiden hätämajoitus

Asuntopulan huomiota herättävimpiä ilmiöitä oli lapsiperheiden ja nuorten parien hätämajoitus, jossa turvauduttiin sekä maanalaisiin yömajoihin että tilapäisesti pystytettyihin parakkeihin. Erityisesti pommisuojissa asuvien lapsiperheiden nähtiin konkretisoivan asuntopulan vakavuutta, ja maanalaisten yömajojen ”luolaihmiset” tarjosivat sanomalehdille vakituisen juttulähteen. Lukuisten reportaasien ansiosta maanalaisten yömajojen olot tulivat tavallisille kaupunkilaisille tutuiksi ja nostattivat myös yleisempää keskustelua asuntopulan syistä, ratkaisuksista sekä asumisen riskeistä.¹⁰⁷ Vasemmistolehdistä erityisesti

106. Tilapäismajoituskomitean mietintö 21.3.1950.

107. Kts. Pulma 2000; 1999, 172.

Vapaa Sana ja Työkansan Sanomat pitivät yllä pommissuojamajoitusta koskevaa keskustelua ja pyrkivät todistamaan epäkohdilla porvarillisen politiikan epäonnistumisen ja turmiollisuuden.¹⁰⁸ Keskusteluun osallistuivat kunnallispoliitikkojen lisäksi yömajojen asukkaat, mutta puheenvuoroissaan he tarkastelivat omaa tilannettaan lähinnä asunnontarvitsijoiden ja huolehtivien vanhempien näkökulmasta.

Perheille ja nuorille pareille suunnattu tilapäismajoitus perustui huoneenvuokralautakuntien ja Koulumatkailutoimiston välille solmittujen sopimusten varaan. Koska lautakunnat joutuivat jo vuoden 1945 alussa vaikeuksiin häädettyjen perheiden majoituksessa, tiedusteltiin helmikuussa 1945 Koulumatkailutoimistolta mahdollisuutta varata osa tiloista perheille. Sopimukseen päästiin aluksi Erottajan pommissuojan käytöstä, jonne kyettiin ohjaamaan 21 perhettä. Perheille paremmin soveltuvat tilat löydettiin Siltavuoren yömajasta, jonne loppuvuodesta 1945 ohjattiin uusia hätämajoitettavia lapsiperheitä.¹⁰⁹ Siltavuoreen kyettiin majoittamaan kerrallaan 32–33 perhettä – asunnottomia nuoria pareja varten saatiin lisäksi käyttöön Helsinginkadun suoja, jonne kyettiin majoittamaan 35–36 lapsetonta perhettä.¹¹⁰

Vuonna 1945 yömajoihin, parakkeihin ja yhteismajoitustiloihin kyettiin majoittamaan päivittäin yhteensä noin 70 pientä perhettä. Seuraavana vuonna tilapäismajoituksen painopistettä siirrettiin maanalaisista väestönsuojista enemmän maanpäällisiin parakkeihin, ja vuonna 1946 tilapäismajoitusta kyettiin päivittäin järjestämään noin 130 perheelle. Naisille oli tarjolla päivittäin noin 250–350 vuodepaikkaa. Maanpäällistä majoitusta lapsiperheille tarjosivat Kampin, Keijontien ja Lauttasaaren Ryssänkärjen parakit ja majoitusta järjestettiin myös Oulunkylän kunnalliskodissa marraskuusta 1946 loppukesään 1948.

Maanalaisen tilapäismajoituksen ongelmaksi muodostuivat asuinolot, jotka tarjosivat siedettävät asuinolot lyhyeksi aikaa. Käytännössä perheet joutuivat majoittumaan yömajoihin useita viikkoja ja kuukausia, mikä tuotti uusia sopeutumisen haasteita. Huoneenvuokralautakunnat tekivät laskelmia muun muassa Siltavuoren pommissuojassa ja Kampin parakeissa asuvien perheiden majoituksen kestosta. Vuoden 1946 syyskuuhun mennessä Siltavuoreen oli majoitunut 111 lapsiperhettä ja 17 lapsetonta perhettä ja nämä perheet olivat joutuneet keskimäärin majoittumaan kalliosuojassa reilun kuukauden verran. Joukkoon mahtui tosin myös perheitä, joiden majoitus venyi yli kolmeen kuukauteen.¹¹¹ Parakeista muihin asuntoihin muutettiin keskimäärin reilussa kolmessa kuukau-

108. Malinen 2010b.

109. Kts. Keskuslautakunta 4.12.1945:42, 386§, Ca:1, HVL, HKA.

110. Kts. Taipale 1982, 252 Liite 3.

111. Keskuslautakunta 24.9.1946, 519§, Ca:3, HVL, HKA. Kts. HS 6.9.1946 ”Siltavuoren kalliosuojaan ei enää lapsiperheitä”.

dessa (kts. Liitteet, Kuviot 4 ja 5).¹¹² Vaikka asuminen yömajoissa ja parakeissa oli vaikeata, antoi se kuitenkin varsinkin nuorille pareille kaivatun mahdollisuuden yhdessäasumiseen.

Pommisuojiin asuinolot nähtiin sen verran poikkeuksellisena, että edellä mainitutkin majoitusajat nähtiin liian pitkinä. Muun muassa Helsingin 1. kaupunginlääkäri T. W. Wartiovaara totesi julkisuudessa, että pitkittynyttä asumista maanalaisissa yömajoissa ei voinut pitää aikuisille soveliaana – lapsia yömajoihin ei saanut sijoittaa 2–3 viikkoa pidemmäksi aikaa, ja tällöin lapsille olisi taattava paikka lastentarhassa tai päiväkodissa.¹¹³ Perheiden asumisen viihtyvyyttä heikensivät samat asiat kuin miesten yömajojen asukkaita eli ennen kaikkea kosteus, heikko ilmanlaatu, auringonvalon puute, mutta perheillä myös asumisen ahtaus ja ruuanlaiton hankaluudet. Maanpäällisen parakkimajoituksen ongelmat olivat muutoin samat, mutta kosteuden sijaan niissä kärsittiin varsinkin talvisin kylmyydestä.

Vaikka maanalaisissa yömajoissa ilmanvaihto tapahtui koneellisesti, ei kosteudesta päästy täysin eroon. Ilmankosteus vaikutti sekä asukkaiden lämpöettä oleskeluviihtyvyyteen ja ilman laadun aistinvaraiseen havaitsemiseen. Asukkaiden, mutta varsinkin satunnaisten kävijöiden nenään ”pommisuoja ilma” tuntui tunkkaiselta, ja omat lisänsä hajuihin toivat kalkitut seinät sekä ruuanlaiton tuottamat hajut ja käryt. Helsingin yliopiston fysiikan laitos teki Helsinginkadun pommisuojoissa ilmankosteutta käsittelevän tutkimuksen, joka toi esille, että yömajan alkupäässä suhteellinen ilmankosteus oli 60 prosenttia ja perällä jo 80 prosenttia.¹¹⁴

Kun perheiden aikuiset palasivat työpäivän jälkeen takaisin maanalle, joutuivat he sopeutumaan huonon ilman lisäksi auringonvalon puutteeseen sekä tilojen ahtauteen. Toisin kuin monilla alivuokralaisperheillä, oli yömajojen asukkailla käytössään sekä pieni yhteiskeittiö sekä yhdistetty pesutupa ja kylpyhuone. Asukkaiden määrästä johtuen tilojen käyttöä haittasivat kuitenkin jatkuva jonotus sekä epähygieenisuus, sillä pesuhuoneessa oli pestävä niin asukkaiden astiat, vaatteet kuin pikkulapset. Esimerkiksi Siltavuoren keittiö oli kooltaan noin 8 neliometriä, ja tässä tilassa ruuan joutuivat laittamaan kaikki 32 asukasparhettä.¹¹⁵

Siltavuoren huoneet olivat kooltaan noin 6–9 neliometriä. Komeroita ei huoneissa ollut eikä luonnollisestikaan ikkunoita. Muiden maanalaisten yömajojen tavoin lattia oli sementtiä ja Siltavuoressa perheille oli jaettu omat huoneet

112. Kts. Keskuslautakunta 3.9.1946:34, 454§, Ca:3, HVL, HKA; Keskuslautakunta 18.2.1947:9, 119§, Ca:4, HVL, HKA.

113. HS 1.9.1946 ”N. 400 helsinkiläistä maanalaisissa asunnoissa.”

114. IS 27.8.1946 ”Kolmekymmentäkolme perhettä yhden sähkölieden ympärillä”.

115. SS 13.6.1946 ”Pitääkö keskellä Helsinkiä asua todella näin kurjasti?” Yrjö A. Saarinen.

tiili- ja pahviseinien avulla. Varastotilan puutteesta johtuen käyttötavarat jouduttiin ripustamaan kattoon ja seiiniin, mikä osaltaan loi epäjärjestystä huoneisiin (vrt. luku 3.1). Mittauksillakin todennettu ilmankosteus vaikutti oleskeluviihtyvyyteen: asukkaiden vaatteet tuntuivat päällä aina hieman nihkeiltä ja vaatteet saattoivat säilytyksessä jopa homehtua ja pilaantua varsin nopeasti. Homehtumisen vaara kosketti erityisesti leivän kaltaisia ruokatarvikkeita.¹¹⁶ Suurimmat kosteuden luomat ongelmat liittyivät kuitenkin ihmisten terveyteen. Huoneenvuokralautakunnille ja sanomalehdille lähetetyissä kirjeissä useammat asukkaat toivat esille, että maan alla hengittäminen koettiin vaikeana, ja joillekin himmeä sähkövalo aiheutti myös silmäongelmia.¹¹⁷ Kosteus vaikutti myös lasten terveyteen ja erityisesti astmaa sairastavien lasten terveys heikentyi myös lääkärien silmissä.¹¹⁸ Lääkäreiden lisäksi lautakuntien ja terveydenhoitolautakunnan asuntojentarkastajat toivat esille epäilyksensä Siltavuoren yömajan soveltuvuudesta pienille lapsille erityisesti auringonvalon puutteen ja epätäydellisen tuuletuksen johdosta.¹¹⁹

Pommisuojamajoituksen epäkohdat nousivat vuoden 1946 alusta laajan julkisen keskustelun kohteeksi, kun Nya Pressen julkaisi laajan reportaasin Helsingin ”maanalaisesta elämästä”.¹²⁰ Uutisjuttu herätti huomiota myös kaupunginvaltuustossa, ja valtuutetut Elsa Bruun ja Gunnar Modeen tekivät aloitteet yömaja-olojen parantamisesta. Aloitteessaan valtuutetut vaativat muun muassa terveydellisten olojen kohentamista sekä irtolaisvalvonnan tehostamista. Aloitteen johdosta kaupunginvaltuusto kehottikin kaupunginhallitusta ohjeistamaan huoneenvuokralautakuntia.¹²¹

Maanalaisia yömajoja käsittelevä julkinen keskustelu kiihtyi uudelleen keväällä 1946, jolloin sanomalehdet julkaisivat useita yömajojen epäkohtia kuvaavia juttuja, ja raporteissa kiinnitettiin huomiota muun muassa lasten ja aikuisten terveysongelmiin.¹²² Jälleen sanomalehtikirjoittelu herätti kiinnostusta poliitikoissa mutta tällä kertaa myös viranomaistaholla. Sosiaaliministeriön huoltoasiainosaston lastensuojelutoimisto kääntyi 8.4.1946 vuokralautakunnan ja lastensuojelulautakunnan puoleen ja kehotti lautakuntia kiinnittämään asunnonsaantianomuksia käsitellessään aiempaa tarkempaa huomiota yömajoissa asuvien pienten lapsiperheiden tilanteeseen. Lastensuojelulautakuntaa

116. IS 27.8.1946 ”Kolmekymmentäkolme perhettä yhden sähkölieden ympärillä”; SS 12.10.1947 ”Täällä on toiveet heitetty”.

117. Kts. esim. asuntohakemus 27662, 2.12.1944, EgI:10-20; 56053, 28.12.1946, EgI:38, HVL, HKA; Suomen Sosialidemokraatti 12.10.1947 ”Täällä on toiveet heitetty”.

118. Kts. Asuntohakemus 27852, 23.11.1944, Liite. Kirje 11.4.1946, EgI:19-20, HVL, HKA.

119. Asuntohakemus 29785, 9.1.1945, EgI:21, HVL, HKA.

120. Nya Pressen 19.1.1946 ”Asociala individer har ofta barnhem bakom sig. Helsingfors ”undre värld” fullt kontinental”.

121. Kts. KHKK 1946, Kaupunginvaltuusto, 19.6.1946:10, §22.

122. Kts. esim. SS 2.4.1946 ”Sairaita pikkulapsia asuu heille hengenvaarallisissa väestösuojissa Helsingissä.”.

KUVA 45. Ilta-Sanomissa julkaistu kuva Kampin perheparakin huoneesta. Kuvälähde: IS 12.12.1946. Parakeissa asumista vaikeutti erityisesti niiden puutteellinen tuuli- ja lämpöeristys, minkä johdosta asuntojen lämpimänä pitäminen muodostui ongelmaksi. Asukkaat kärsivät vedosta ja kylmyydestä. Esimerkiksi Keijontien parakin eristys rakentui ohuiden lautaseinien ja tervahuovan varaan. Asukkaat valittivatkin, että lattian lämpö oli aina noin 10 astetta alhaisempi kuin huoneen keskivaiheella ja paljain jaloin ei voinut huoneessa olla. Illalla puuhellan lämmittämisen jälkeen huoneen lämpötila kohosi 23 asteeseen, mutta aamulla lämpö oli laskenut 6–8 asteeseen. (Keskuslautakunta 4.3.1947:12, 162§ Keijontien parakkien asukkaiden kirjelmä 2.3.1947, Ca:4, HVL, HKA; VS 2.12.1947 ”Vuokrankiskontaa epäterveellisissä parakkiasunnoissa harjoittavat kaupungin ’asiantuntijat’”.)

Kampin kentän kolmen hengen koppi, joka ei juuri ahtaammaksi enää voisi tulla.

kehotettiin yömaja-asumisen pitkittyessä tarttumaan myös lastensuojelulain edellyttämiin toimenpiteisiin lasten sijoittamiseksi lastensuojelulaitoksiin.¹²³

Myös Helsingin kaupunginjohtaja ja kiinteistöjohtaja esiintyivät sanomalehdissä useaan otteeseen luvaten parannuksia julkituotuihin epäkohtiin.¹²⁴ Yömajojen ongelmiin perehtyi kunnallispoliitikkojen lisäksi sosiaaliministerien Janhusen ja Heljaksen johtama delegaatio.¹²⁵ Kirjoittelu ja julkinen paine johtivat lopulta siihen, että Helsingin kaupunki teki nopean päätöksen maanpäällisen tilapäismajoituksen lisäämisestä.¹²⁶ Huoneenvuokralautakunnat puolestaan tekivät päätöksen, että uusia lapsiperheitä ei enää sijoitettu Siltavuoren yömajaan, mutta täysin ei niin sanotusta pommisuojamajoituksesta luovuttu. Marraskuuhun 1947 saakka Helsinginkatu 50:n yömajaan sijoitettiin asunnottomia nuoria pareja.

Vaikka päätös parakkimajoitukseen siirtymisestä tehtiin nopeasti osin julkisen paineen alla, oli kaupunginvaltuustossa tehty jo aiemmin useita hätärakentamista ja parakkien pystyttämistä käsitteleviä aloitteita.¹²⁷ Aloitteellisena maanpäällisen majoituksen järjestämisessä toimi myös Koulumatkailutoimisto,

123. Lapsi ja nuoriso 1946:5, 131.

124. Kts. esim. SS 6.9.1946 ”Väestönsuojaperheet saavat asunnon maan päältä”.

125. SS 4.9.1946 ”Pommisuoajakurjuuteen tutustumassa. Sosiaaliministerit neuvotelleet asiasta Helsingin viranomaisten kanssa”.

126. SS 6.9.1946 ”Väestönsuojaperheet saavat asunnon maan päältä”.

127. Kts. esim. KHKK 1945–1946, Kaupunginvaltuusto, II.4.1945, IO.10.1945, 19.6.1946, 25.9.1946.

joka pyysi syyskuun lopulla 1946 lainaa hankkimansa kahden armeijaparakin kunnostamiseksi. Kaupunginvaltuusto hyväksyi korottaman lainan myöntämisen Koulumatkailutoimistolle vaikean asuntotilanteen huomioon ottaen.¹²⁸ Hyvin pian, muutamassa kuukaudessa, Helsinkiin luotiinkin uutta tilapäistä maanpäällistä majoitusta.

Parakkimajoituksen nopea järjestely auttoi siirtämään perheet maan päälle, mutta parakkien kiireellinen rakentaminen aiheutti jälleen uusia ongelmia sekä viihtyvyyteen että talviasumiseen. Myös pitempiketoisempaan asumiseen tarkoitettujen asuntojen varustelu jäi kiirehtimisen johdosta puutteelliseksi. Esimerkiksi osasta Koskelan parakkikylän asunnoista puuttuivat muun muassa keittiön kalusteet, käymälät sekä puuliiterit.¹²⁹ Kampin 6 m²:n parakkihuoneissa ei ollut kunnan keittomahdollisuuksia, ja käytävän päästä löytyi ainoastaan pieni pesuallas, jossa oli tiskattava sekä pestävä vaatteet. Pesutilan pienuudesta johtuen esimerkiksi lapset oli kylvetettävä muualla.¹³⁰

Keskuslautakunta suorittikin asukkaiden valitusten johdosta tarkastukset sekä Kampin että Keijontien parakeissa ja totesi Kampin parakeista, että parakkihuoneita ei voinut pitää ainakaan talviaikaan lapsiperheille sopivina. Huomiota kiinnitettiin myös parakkien kohtuuttomaksi katsottuihin vuokriin. Tarkastuksen jälkeen ei lapsiperheitä enää ohjattu Kamppiin, ja vanhoille asukkaille tarjottiin mahdollisuus muuttaa Lauttasaaren Ryssänkärjessä sijaitseviin talviasumiseen paremmin soveltuviin kuuteen parakkiin, joista kukin sisälsi kolme huonetta ja yhden keittiön.¹³¹ Parakkeja oli alueella 6 ja kukin parakki sisälsi 3 huonetta ja keittiön.

Lopulta huoneenvuokralautakunnat päätyivät siihen, että lautakuntien välityksellä tapahtuvasta tilapäismajoituksesta olisi luovuttava. Helsinginkadun pommisuoja päätettiin luovuttaa olemassa olevien majoittujien poismuuton jälkeen Koulumatkailutoimiston vapaaseen käyttöön ja myöskään Keijontien ja Oulunkylän parakkeihin ei sijoitettu enää uusia asukkaita kuin ainoastaan pakottavissa tapauksissa. Huoneenvuokralautakunnat ilmoittivat käsityksensä, ettei kaupungilla ollut ollut syytä jatkaa parakkimuotoisten tilapäisasuntojen pystyttämistä, joiden rakentamisen nähtiin tulevan suhteettoman kalliiksi ja jotka kuitenkin heikkokuntoisina loivat sekä kaupungin viranomaisiin että lautakuntiin kohdistuvaa suurta tyytymättömyyttä.¹³² Hätä rakentamisen tuloksena synnytettyjen parakkialueiden vuokrataso johtikin vaikeuksiin Toukolassa,

128. Kts. KHKK 1946, Kaupunginvaltuusto, 25.9.1946:12, 13§.

129. Kts. Keskuslautakunta 21.12.1946, 812§, Kiinteistölautakunnan lausunto, Ca:3, HVL, HKA.

130. IS 12.12.1946 ”Asunnottomien ahdinko saa pääkaupungissa synkkiä piirteitä”.

131. Keskuslautakunta 17.12.1946:54, §786. Lauttasaaren parakit vuokrattiin kaupungin käyttöön Suomen Retkeilymajajärjestöltä, kts. Keskuslautakunta 21.12.1946:55, 812§. Tilapäismajoituksen epäkohtia havaittiin myöhemmin myös Oulunkylän kunnalliskodin tiloissa.

132. Keskuslautakunta 3.6.1947:26, 373§, Ca:4, HVL, HKA.

Kumpulassa ja Koskelassa, jossa vuoden 1946 marras-joulukuun vaihteessa ryhdyttiin vuokranmaksulakkoon.¹³³ Levottomuudet alueella jatkuivat pitkään, mutta lehdissä julkaistujen tietojen mukaan asukkaista aktiivisia lakkoilijoita oli noin 10–20 prosenttia. Muun muassa kiinteistölautakunnan johtajat kritisoivat lakkoilijoiden perusteita, joissa ei huomioitu kohonneita työvoima- ja rakennuskustannuksia.¹³⁴

Julkisen tilapäismajoituksen vaiheet toivat esille paitsi lapsiperheiden erityis- aseman myös sen kiireen ja paineen, jonka alaisuudessa viranomaiset joutuivat työskentelemään. Tarve tilapäisenkin majoituksen järjestelyyn oli niin suuri, että niin kaupungin päättävät elimet kuin huoneenvuokralautakunnatkin päätyivät ratkaisuihin, jotka toivat helpotusta vain lyhyellä aikavälillä. Toimintaa eivät ohjanneet pitkän aikavälin strategiset linjaukset, vaan päätöksiä tehtiin ad hoc -linjalla ja usein julkiseen kritiikkiin reagoiden. Asunnontarvitsijoille tilapäiset majapaikat toivat hetkellistä helpotusta, mutta majoituksen puutteellisuudet loivat ajan myötä uusia ongelmia.

7.3 ASUNNONSAANNIN PITKITYMINEN HEITTEILLEJÄTÖN KOKEMUKSENA

Asunnonsaannin tai julkisen tilapäismajoituksen pitkittyminen herättivät hakijoissa laajan kirjon tunteita, jotka vaihtelivat hämmästyksestä ja epäuskosta ärtymykseen, vihaan ja jopa katkeruuteen. Tutkimusaineiston luonteesta johtuen kohteluunsa tyytymättömät hakijat ovat ylliedustettuina. Lautakunnille tai sosiaaliministeriöön ei juurikaan lähetetty nopeata asunnonsaantia käsitteleviä kiitoskirjeitä.¹³⁵ Toisaalta negatiivisten tunteiden ilmaantuminen on ymmärrettävää, sillä asuntopula ajoi monet asunnontarvitsijat sietokykynsä rajoille ja loi terveystarpeiden lisäksi ristiriitoja perheiden sisälle ja perheenjäsenten välille. Hakijat halusivat tietää, miksi juuri heidän oli kestettävä asumiseen liittyviä vastoinkäymisiä, ja osana kokemusten työstämistä hakijat alistivat myös viranomaistoiminnan moraalisen arvioinnin kohteeksi. Viranomaisten kanssa käytävän vuorovaikutuksen tarkoituksena oli paitsi edistää asunnon saantia auttaa hakijoita jäsentämään myös erilaisia vastuiden ja velvoitteiden suhteita.

Erialaisten tunteiden ilmaantuminen kehittyi ja vaihteli suhteessa odotusajakaan.¹³⁶ Aluksi asunnontarvitsijat saattoivat epäillä asunnonsaannin viivästymisen

133. Kts. Pulma 2000, 124.

134. Lakkoilijoiden aktiivisuudesta kts. esim. IS 5.12.1946. Kiinteistölautakunnan vastineista esim. HS 1.12.1946, SS 12.11.1946, HS 17.12.1946, US 17.12.1946.

135. Kiitollisuutta sen sijaan osoitettiin tilapäismajoitusta tarjoaville sukulaisille ja tuttaville.

136. Aspinwall 2002, 596–597.

liittyvän tietokatkoksiin tai käsittelyvirheisiin, mutta viikkojen ja kuukausien kuluessa yleistyivät epäilyt siitä, että heidän asiaansa käsiteltiin epäoikeudenmukaisesti. Tunteiden muodostumiseen vaikuttivat ajan lisäksi luonnollisesti myös hakijoiden elinolot ja elämäntilanteet, sekä asunnon saantia koskevat odotukset. Odotusten rakentumisessa olennaiseksi tekijäksi muodostui sosiaalinen vertailu: hakijoiden oman tilanteen ja aseman vertailu muihin samankaltaisissa tilanteissa oleviin kaupunkilaisiin ja hakijoihin. Vertailua hyödynnettiin tiedon keruussa, ja kerätty tieto auttoi hakijoita asemoimaan paikkaansa sotienjälkeisessä yhteiskunnassa ja Helsingissä.¹³⁷

KUVA 46. Vapaa Sana -lehdessä 29.11.1947 julkaistu häätöjä kritisoiva piirros. Kuvallähde: Vapaa Sana 29.11.1947. Joulukuussa 1947 pidettävät kunnallisvaalit näkyivät vasemmistolehdistä erityisesti asuntopulaa käsittelevien juttujen yleistymisenä. Lehtien tavoitteena oli luoda lukijoille kehikko negatiivisten tuntemustensa ja kokemustensa jäsentämiselle. Juttujen keskeisenä viestinä oli, että porvarillinen kunnallispolitiikka ei tuottanut kaupunkilaisille sosiaalista oikeudenmukaisuutta, ja tästä olivat osoituksena niin asuntojen jakoon, tehostamiseen kuin häätöihin liittyvät ongelmat.

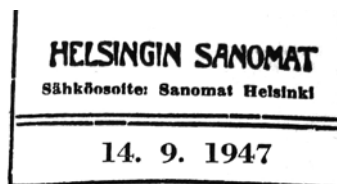
Asunnonsaannin nopeutta koskevat odotukset vaihtelivat huomattavasti hakijoiden kesken ja erot kertovat osaltaan sosiaalisten ryhmien erilaisista omaa statusta koskevista käsityksistä. Etuoikeutetut hakijat näyttivät usein tiedostaneen oman erityisasemansa, ja tämä näkyi myös nopean asunnonsaannin odotuksina. Syksyllä 1944 ja alkuvuodesta 1945 esimerkiksi rintamasotilaat kantelivat asunnonsaantinsa viivästymisestä usein jo viikkojen tai muutaman kuukauden odottamisen jälkeen. Erityisesti kiireellisten listalle päässeet hakijat kokivat varsin oikeutetusti pääsevänsä nopeasti tyydyttävimpiin oloihin. Koska listalle päässeiden hakijoiden määrä oli pieni, kykeni yksittäinen asunnontarvit-sija arvioimaan pelkästään kuukausittain välitettävien asuntojen avulla, milloin hänen olisi pitänyt saada asunto. Psykologisissa tutkimuksissa on tuotu esille,

137. Sosiaalisen vertailun käytännöistä kertovat osaltaan myös Anna-Maria Åströmin tekemät havainnot. Kts. Åström 1999, 95.

että epäoikeudenmukaisuuden kokemusta lisää tieto siitä, että henkilöiden tilanne olisi helposti korjattavissa ja näin tapahtui juuri kiireellisten listan hakijoille.¹³⁸ Kun hakijan odotusaika erityisasemasta huolimatta pitkittyi, näkyi tämä kirjeissä syvänä pettymyksenä.

KUVA 47. Asunnonhakijan hakemukseen liittämä lehtileike. Kuvalähde: Asuntohakemus 56154, EgI:38, 1947. Vasemman kätensä sodassa menettänyt asunnonhakija (56154, hakemus vireille 30.12.1946, osoitus 8.1.1949) liitti hakemukseensa mukaan lehtileikkeen, jossa kuvattiin saatekirjeen kirjoittamishetkellä vietettyä sotainvalidiviikkoa. Jutun otsikossa mainittu kunniaavelka oli teema, joka toistui monien sodassa uhrauksia antaneiden hakijoiden kirjeissä. Hakijat näkivät tärkeänä annettujen uhrausten ja koettujen kärsimysten kvantifioinnin. Osa veteraaneista kuvasi jopa päivän tarkkuudella rintamalla viettämänsä ajan ja invalidit kertoivat vammaprocenttinsa. Ylipäänsä hakemuskirjeissä elämän keskeisten tapahtumien ja murrosvaiheiden ”periodisointi” ja niiden ajallisen keston kuvaus muodostui tärkeäksi.

Pitkät odotusajat kasvattivat myös tavallisten asunnonhakijoiden asunnon-saantia koskevia odotuksia, sillä asunnonvälityksen periaatteisiin kuului, että hakijoiden ollessa tasaveroisia huomioitiin arvioinneissa myös odotusajan pituus. Tämä oli periaate, johon hakijat usein vetosivat, ja tueksi nostettiin esille tapauksia, joissa asunnon nähtiin menneen nopeammin heitä paremmissa oloissa asuvalle perheelle.¹³⁹ Kodittomat rintamamiehet ja erityisesti sotainvalidit pyrkivät argumentoinnissaan velvoittamaan viranomaiset kantamaan vastuunsa annettujen lupauksen lunastamisesta (kts. Kuva 43). Varsinkin ylemmille viranomaisille lähetetyistä kantelukirjelmistä käy ilmi, kuinka vahvasti

Tänään alkaa jälleen maassamme sotainvalideille omistettu viikko. Sen alkajaisiksi on hallituksen toimesta järjestetty pääkaupungissa juhlatilaisuus, jossa maan korkeimmat valtiollan edustajat ovat saapuvilla osoittamassa koko kansan puolesta osanottoa, kiitollisuuttaan ja kunnioitustaan niille, jotka valtakunnan lakien asettamaa kansalaisvelvollisuuttaan täyttäessään ovat joutuneet antamaan terveytensä maansa ja kansansa puolesta. Viikon aikana kohdistetaan monissa muissakin muodoissa huomiota sotavammaisten kovaan kohtaloon sekä samalla vedotaan kautta maan listakeräyksiin ja erikoisia viikon tunnusmerkkejä myymällä kansalaisten vapaaehtoiseen avullaisuuteen heidän vaikean taloudellisen asemansa helpottamiseksi.

138. Olson & Hafer 2001, 158.

139. Kts. esim. Keskuslautakunta 16.1.1945:3, 23§, Ca:1, HVL, HKA.

rintamasotilaat olivat omaksuneet ajatuksen kansalaisten ja julkisen vallan välisen suhteen vastavuoroisuudesta.¹⁴⁰

Sosiaaliministeriön asuntoasiaintoimistolle lähetetyissä kirjeissä rintamasotilaat vetosivat niin valtiovallan kuin asevelijärjestöjen antamiin lupauksiin¹⁴¹ ja slogaaneihin kuten ”ensin rintamamiehille asunto”.¹⁴² Viranomaisia pyydettiin täyttämään ”edes vaatimaton osa niistä kauniista lupauksista”, joita sotavuosina annettiin.¹⁴³ Katkeruutta herättivät erityisesti tilanteet, joissa viranomaiset eivät näyttäneet tunnustavan heidän tekemiään uhrauksia. Taus-talla vaikuttivat havainnot siitä, että rintamapalveluksesta vapautetut miehet ja toisaalta vanhemmat, jo kotiutetut miehet, kykenivät ajamaan heitä paremmin etujaan ja parantamaan taloudellista asemaansa.¹⁴⁴ Ajanjaksolla 1.10.1944–14.2.1945 helsinkiläiset asunnonhakijat lähettivät sosiaaliministeriöön 323 kantelua, ja niistä 40 prosenttia (133 kantelua) oli sotainvalidien ja kotiutuvien rintamasotilaiden tekemiä. Suuri osuus kertoo paitsi kotiutuvien rintamasotilaiden asunnonsaannin vaikeuksista myös siitä, että sotilaat kokivat asiansa oikeutettuna.

Rintamasotilaiden tavoin monet muut ryhmät halusivat tunnustusta osallisuudestaan sotaan: siviilit korostivat rintamasotilaiden tavoin myös osallisuuttaan yhteisiin ponnisteluihin, mutta kirjeissä tuotiin esille myös annetut uhraukset ja menetykset. Tavalliset asunnonhakijat halusivat kotiutettavien ja siirtoväen tavoin omat edustajansa lautakuntiin, ja vaatimukseen reagoitiinkin antamalla lääninhallitusten määräämille asunnottomien edustajille läsnäolo- ja puheoikeus lautakuntien kokouksiin. Intressiryhmien laajentamisen ideana oli tarjota asunnottomille ”tilaisuus läheltä seurata huoneenvuokralautakuntien työtä ja päästä perehtymään niihin vaikeuksiin, joiden kanssa lautakunnat ovat tekemisissä asuntokysymystä hoitaessaan.”¹⁴⁵ Toiminnan läpinäkyvyyden lisääminen olikin tärkeitä, sillä hakijat kokivat asuinolojensa ja asunnon odottamisen tavoin niin ikään asioinnin stressaavana ja uusia murheita tuottavana. Erityisesti sosiaaliministeriölle osoitetut kantelukirjeet tuovat esille, että jaon oikeudenmukaisuuden lisäksi asunnontarvitsijoille oli tärkeitä tapa, jolla heitä kohdeltiin asunnonhaun eri vaiheissa. Konflikteja syntyi erityisesti huoneenvuokralautakunnissa.¹⁴⁶

Usein välttämättömäksi koettu tarve aiheutti sen, että ihmiset kävivät tiedustelemassa hakemustilannettaan viikoittain, välillä jopa useammin,

140. Kts. Malinen 2011. Vrt. Katajala 1994, 62.

141. Kantelut 16141, 25.11.1944, Ee:2, KA; 15156, 22.1.1945, Ee:4, KA.

142. Kantelut 16198, 8.12.1944, Ee:2, KA; Kts. myös 16082, 16.11.1944, Ee:2; 15177, 23.1.1945, Ee:4, KA.

143. Kantelu 15286/931, 6.2.1945, Ee:5, KA.

144. Vrt. Tirronen 1975, 57.

145. Sosiaaliministeriön asuntoasiaintoimiston kiertokirje 27.12.1945, Ha:2, STM, KA

146. Kts. Malinen 2010a.

Aleksanterinkatu 28 sijainneessa huoneenvuokratoimistossa. Toimistossa asioivien ihmisten määrä vaihteli kuukausittain, mutta päivittäisten asiakkaiden määrä saattoi liikkua jopa yli kahdessa tuhannessa sodan päättymisen jälkeisinä kuukausina. Tarkkoja tilastoja syksyn 1944 osalta ei ole saatavilla, mutta esimerkiksi syyskuussa 1945 viikolla 36 huoneenvuokralautakunnissa asioi yli 14 000 asiakasta.¹⁴⁷ Työpäivän jälkeen toimistoon saapuvat asiakkaat olivat jo valmiiksi väsyneitä, eikä heidän mielialaansa suinkaan parantaneet pitkät odotusajat ja toimiston tungos. Ennen asiointiluukulle pääsyä oli asiakkaiden selviytyttävä pitkistä jonoista, jotka jatkuivat usein kadulle saakka. Pahimmillaan asiointivuoroa joutui odottamaan kolmekin tuntia.¹⁴⁸ Asiointitiskille saapuessaan asunonhakijat olivatkin jo usein valmiiksi ärtyneitä.¹⁴⁹

KUVA 48. Loppuvuonna 1944 huoneenvuokratoimistossa asioi päivittäin satoja asunonhakijoita. Kuvälähde: Suomen Sosialidemokraatti 16.11.1944.

Ruuhkat vaikuttivat osaltaan siihen, että yksittäisille asiakkaille varattava aika oli rajallinen.¹⁵⁰ Neuvonnan sihteerit ja tuomarit kohtasivat kuitenkin asunonhakijoita, jotka halusivat saada vastauksia ja varmuutta epävarmuuden leimaamiin elämiinsä. Kun heidän tarinansa keskeytettiin tai heitä pyydettiin pitäytymään ”asiassa” koettiin tämänkaltainen toiminta herkästi loukkaavana. Kohtaamisiin vaikuttivatkin aikaresurssien lisäksi asiakkaiden ja virkailijoiden

147. Ks. HVL keskuslautakunta 4.9.1945, 276§, Ca:1, HVL, HKA. Asioinnin järjestämisen kysymyksistä ks. myös HVL keskuslautakunta 17.7.1945, 238§, Ca:1, HVL, HKA.

148. Esim. *Helsingin Sanomat* 4.10.1944 ”Huutavan ääni korvessa.”, Eeva Lepistö; *Ilta-Sanomat* 10.9.1944 ”Kuusihekinen perhe. Asuu kellarissa.” Annu.

149. Suomen Kuvalehti 1944:45, 1313.

150. IS 10.9.1944 ”Kuusihekinen perhe. Asuu kellarissa.” Annu.

erilaiset tarkastelunäkökulmat. Asuntoneuvojalle murheitaan kertova asiakas saattoi olla päivän kahdeskymmenes, mutta asunnonhakijalle tilanne oli ainit-kertainen. Virkailijoiden toimintaa ohjasivat tasapuolisuuden ja nopeuden tavoitteet, mutta osa asunnonhakijoista tulkitsi heidän elkeensä ja pitäytymisensä asiassa monesti välinpitämättömyydeksi ja empatian puutteeksi.¹⁵¹ Varsin yleisesti hakijat kokivat, että virkailijat eivät ottaneet heidän tilannettaan vakavasti. Vastaavasti osa hakijoista kyllästyi kertomaan samat asiat uudestaan ja uudestaan virkailijoille.

Odotusaikojen pituus asetti monien perheiden sisäisen elämänhallinnan koetukselle, mikä näkyi negatiivisten tunteiden ja mielialojen yleistyminenä. Jos toistuvista yrityksistä huolimatta mitään ei tapahtunut, saattoivat hakijat vähitellen menettää toivonsa asunnonsaantiin ja tyytyivät olemassa olevaan tilanteeseen, vaikka se ei saattanut olla hyväksi heille. Joissakin kuvauksissa tuotiin esille, että uusia pettymyksiä ei enää kestitty, ja tämän vuoksi lautakunnissa asiointi jouduttiin lopettamaan. Tutkimuksessa apatiaan vaipumista on tarkasteltu opitun avuttomuuden prosessina. Toistuvien vastoinkäymisten myötä ihmiset alkavat uskomaan, että kohtalo ei ole enää heidän omissa käsissään ja he eivät enää pysty vaikuttamaan siihen, mitä heille tapahtuu.¹⁵²

Huoneenvuokralautakuntien virkailijat aistivat monissa tapauksissa hakijoiden väsymyksen ja pyrkivät asunnonhakijoiden ”voimaannuttamiseen” kannustamalla heitä ja luomalla uskoa tulevaisuuteen. Hyvää tarkoittava toiminta saattoi kääntyä kuitenkin itseään vastaan. Koska kannustuksesta huolimatta asunnonsaanti ei edistynyt, koettiin käyttäytyminen vain tyhjänä puheena tai jopa suoranaisena irvailuna.¹⁵³ Valheelliseksi tai harhaanjohtavaksi katsottuun käytökseen liitettiin myös alentuvaksi tai imartelevaksi katsottu kohtelu.¹⁵⁴ Jatkuvat kielteiset päätökset lisäsivät asiakkaiden keskuudessa ajankäyttöön kohdistuvaa tyytymättömyyttä, ja turhan juoksuttamisen kokemuksista kerrottiin niin viranomaisille lähetetyissä valituksissa kuin sanomalehdistölle suunnatuissa mielipidekirjoituksissa.¹⁵⁵

Osaltaan koettua epäoikeudenmukaisuuden tunnetta lievensi mahdollisuus antaa palautetta valitusten, kantelujen ja mielipidekirjoitusten kautta vääryudentekijäksi koetulle taholle. Kokemastaan huonosta kohtelusta häkeltyneet ihmiset eivät välttämättä osanneet reagoida välittömästi tilanteessa. Aineistossa

151. VS 28.12.1945 ”Vuokralaisyhdistys perustettava Tampereelle”.

152. Vrt. Gladstone 2008, 15.

153. Kts. esim. SS 13.4.1945 ”Ilta-horisontti” Pilatus.

154. Kantelu 15171, 16.1.1947, Ee:33, STM, KA.

155. Suomen Sosialidemokraatti (SS) 12.4.1945 ”Ilveilyä Helsingin kaupungin huoneenvuokralautakunnassa” T. S.; Vapaa Sana (VS) 12.3.1946 ”Vuokralautakunnalle” Asunnonetsijä n:o 34742; Ilta-Sanomat (IS) 6.11.1947 ”Lukijat kirjoittavat. Helsingin huoneenvuokralautakunta ja sosialiministeriö” Asunto lapsille 59160; Työkansan Sanomat (TK) 12.9.1947 ”Ketä varten on vuokralautakunta?” Asunnon hakija N:o 57517.

onkin kuvauksia siitä, kuinka vasta kotiin päästyään perheiden aikuiset päästivät tilanteen synnyttämät tunteet valloilleen.¹⁵⁶ Huoneenvuokratoimistossa asiointia voi sosiologisemmin tarkasteltuna pitää sosiaalisena vuorovaikutustilanteena (Goffman), jota muovasivat omat säännöt, normit ja traditiot. Tunteiden käyttö ja hallinta nousi asiakaspalvelijoiden työssä merkittävään rooliin, mutta tunne-työssään asiakaspalvelijat joutuivat turvautumaan vain omiin vuorovaikutustaitoihinsa. Työntekijät rekrytoitiin heidän hallinnollisen ja oikeudellisen osaamisensa perusteella. Koulutusta ja neuvontaa annettiin kuitenkin työn ohessa: esimerkiksi talolautakuntien jäsenille pidettiin luentoja ja neuvontatilaisuuksia oikeiden työskentelytapojen hiomiseksi.¹⁵⁷

Arlie Hochschild on kirjoittanut tunteiden kulttuurisidonnaisuudesta ja siitä, miten erilaiset tunnesäännöt asettavat ihmisiä tunteiden ilmaisunsa suhteen erilaisiin toimijuuksiin.¹⁵⁸ Tunnesääntöjen voidaan nähdä vaikuttavan siihen, miten yksilöt pyrkivät ohjaamaan omaa tunneilmaisuaan kulttuurisesti hyväksyttävään muotoon. Nämä tunnesäännöt, kuten muutkin yhteiskunnalliset valtarakenteet, pysyvät yllä, muovautuivat ja muuttuivat sosiaalisessa vuorovaikutuksessa.

Vihan ilmaisun voidaan nähdä edellyttäneen, että hakija, esimerkiksi rintamasotilas, tunsu oman yhteiskunnallisen asemansa vahvaksi ja asiansa legitimiiksi. Toiset hakijat, esimerkiksi köyhäinhoidon tuessa olevat vanhukset, saattoivat kokea kotiutuvien sotilaiden tavoin asunnonsaantinsa pitkittymisen epäoikeudenmukaisena, mutta tunteiden ilmaisu oli heillä hyvin erilaista, viranomaisia saatettiin lähestyä nöyrästi ja anteeksipyydellen. Usein kirjoittajat ottivat ensin yhteyttä huoneenvuokralautakuntaan ja sen yksittäisiin tuomareihin, mutta tilanteen pysyessä ennallaan haettiin apua yhä korkeammiksi katsotuilta tahoilta. Hakijat saattoivat kääntyä aluksi sosiaaliministeriön puoleen ja tämän jälkeen tukea haettiin yksittäisiltä poliitikoilta, pääasiassa ministereiltä¹⁵⁹ ja jopa presidentiltä¹⁶⁰. Eräs kantelija oikeutti menettelynsä muistuttamalla, että vaikeina aikoina ”oli kansalla aikoinaan oikeus mennä kuninkaan luokse, nyt pyydän saadakseni oikeutta kääntyä Ministeriön puoleen”.¹⁶¹ Toimintamalli muistuttikin jossakin määrin muun muassa Kaisa Kaurasen ja Matti Peltosen käsittelemää naivia monarkismia. Asunnonhakijat uskoivat siihen, että asiat

156. SS 15.4.1945 ”Törkeää kohtelua huoneenvuokralautakunnassa.”

157. SS 19.10.1945 ”Vuokralautakunnat toteavat tilanteen kestävämmäksi”.

158. Hochschild 2003.

159. Kts. esim. kantelut, jotka osoitettiin ministeri Fagerholmille, 16058, 10.11.1944; ministeri Yrjö Leinolle, 16263, 14.12.1944; Herra Ministerille 15021/931, 4.1.1945; Herra sosiaaliministerille 15157, 22.1.1945; ja samoin Herra sosiaaliministerille 15193, 24.1.1945, Ee:2-4, STM, KA.

160. Kts. kantelut 15234, 30.1.1945; 15327, 12.2.1945; 16564, 20.6.1946, Ee:3-4, 23, STM, KA.

161. Kts. kantelu 16606, 28.6.1946, Ee:23, STM, KA.

hoituivat, kun pahan virkakoneiston ohitse otettiin yhteyttä hyvään hallitsijaan tai tässä tapauksessa päättäjään.¹⁶²

Myös asiakkaiden käytöstä ohjasivat vuorovaikutustilanteisiin liittyvät säännöt ja normit, mutta asiakkaat saattoivat työntekijöitä helpommin antaa tunteilleen ”vallan”. Työntekijöiden tehtävänä oli pyrkiä säilyttämään viileytensä ja asiallisuutensa. Vaikeiden ja uhkaavien asiakkaiden käsittelyä helpotti järjestysoikeus, joka päivysti huhtikuusta 1946 huhtikuuhun 1948 huoneenvuokratoimiston aulassa.¹⁶³ Koko huoneenvuokratoimisto joutui toimimaan useamman vuoden ajan melko kovan paineen alaisuudessa, ja tämä näkyi organisaatiossa monin eri tavoin; työtehtävien ja -paineiden laajenemisesta kertoo se, että vuoden 1945 kuluessa huoneenvuokratoimistoon otettiin 77 uutta työntekijää (kts. Taulukko 7.4). Nopean kasvun jälkeen henkilökuntaa jouduttiin supistamaan sekä kaupungin säästötoimien että toiminnan muuttuvan luonteen takia. Esimerkiksi tarkastajien määrää kyettiin vähentämään sen jälkeen kun keskeiset asumisen tehostamistoimet oltiin saatua tehtyä.¹⁶⁴

TAULUKKO 7.4. Huoneenvuokralautakuntien koko henkilöstön ja neuvonnan asiakkaiden määrän kehitys vuosina 1945–1949.¹⁶⁵

	ASIAKKAIDEN MÄÄRÄ		HUONEENVUOKRALAUTAKUNTIEN KOKO HENKILÖSTÖN MÄÄRÄ
	Yleinen neuvonta	Puhelinneuvonta	
1945	58 379	27 805*	167
1946	52 998	24 368	159
1947	48 347	22 483	124
1948	47 985	14 706	105
1949	43 519	15 677	98

* Ei sisällä heinäkuun lukuja.

Lähteet: Helsingin Tilastollinen Vuosikirja 1950, 234; Helsingin kaupungin huoneenvuokralautakuntien vuosikertomukset 1945–1949, DeII:3, HKA.

Asiakaspalvelussa painetta tuottivat jatkuvasti henkilökunnan määrään nähden korkeana pysyvät asiakasvirrat; huoneenvuokralautakunnan asiakkaista tehtiin viikkokohtaisia laskelmia muutamaa otteeseen. Syyskuussa 1945 (3.–8.9.) päivittäisten kävijöiden lukumäärät nousivat jopa yli 2 700 henkilöön.¹⁶⁶

162. Peltonen 1992, 261.

163. Kts. esim. Neuvottelukunta 29.8.1944, 36–37§ ja 26.9.1944, 41–42§, Ca:1, HVL, HKA.

164. Kts. esim. Keskuslautakunta 1.4.1947:17, 232§, Ca:4, HVL, HKA.

165. Neuvonnassa asiakkaiden oli mahdollista jättää asuntohakemus, aloittaa asioiden vireillepano (vuokranmaksun vahvistaminen, irtisanomislupaa koskevat anomukset) sekä tehdä ilmoitusta luvattomista vuokralaisista.

166. Keskuslautakunnan kokous 4.9.1945, 276§, Ca:1, HVL, HKA.

Helmikuussa 1948 (9.–14.2.) tehtiin toinen tarkempi otos, ja tällöin päivittäiset kävijämäärät olivat laskeneet noin tuhanteen päivittäiseen asiakkaaseen. Kova työpaine ja -stressi näyttävät vaikuttaneen myös henkilökunnan sairasteluun, jota ylin johto seurasi huolestuneena. Esimerkiksi vuonna 1946 huoneenvuokra-toimiston työntekijöille kertyi 1495 sairaspäivää, jolloin laskennallisesti jokaisen työntekijän osalle tuli 11 sairaspäivää.¹⁶⁷

Sairastelun ja henkilökunnan nopean vaihtuvuuden lisäksi organisaation toimintaa häiritsivät alaisten ja esimiesten väliset riidat ja tulehtuneet henki-lösuhteet.¹⁶⁸ Koska huoneenvuokratoimisto oli vain väliaikainen virasto, näyttää tämä osaltaan vaikuttaneen kielteisesti työpaikan ilmapiiriin ja ihmisten sitou-tumiseen. Erityisesti oikeudellisen koulutuksen hankkineet halusivat päästä työpaikkoihin, joissa työpaine olisi pienempi ja toisaalta kehittymismah-dollisuudet suuremmat.¹⁶⁹ Sekä tavalliset työntekijät että ylin johto vaihtoivat työpaikkaa melko tiuhaan.¹⁷⁰ Ajanjaksolla 1.1.–22.10.1946 irtisanoutui huoneen-vuokralautakuntien palveluksesta 64 henkilöä.¹⁷¹ Tämä lisäsi osaltaan vanhojen työntekijöiden taakkaa, sillä omien töiden hoitamisen ohessa uudet työntekijät oli perehdytettävä tehtäviinsä.¹⁷²

167. Keskuslautakunnan kokous 1.4.1947, 233§, Ca:1, HVL, HKA.

168. Kts. esim. Keskuslautakunta 23.5.1946, 289§, Ca:2; 15.10.1946, 600§, Ca:3, HVL, HKA.

169. Keskuslautakunnan kokous 23.5.1946, 289§, Ca:2, HVL, HKA.

170. Helsingin huoneenvuokralautakuntien toiminnanjohtajan asema oli julkisuudessa melko näkyvä, mikä teki tehtävästä raskaan. Toimittaja Ernst Lähde oli toiminnanjohtajana joulukuusta 1944 toukokuun 1945 lop-puun. Tämän jälkeen tehtävän otti vastaan varatuomari Juho Ståhlberg, joka toimi tehtävässä edeltäjänsä pitempään, lokakuun 1946 loppuun. Seuraavana tehtävään astui hallitusneuvos Weio Henriksson.

171. Keskuslautakunnan kokous 5.11.1946, 652, Ca:3, HVL, HKA.

172. Kts. keskuslautakunnan kokoukset 20.6.1945, 210§; 24.8.1945, 268§ ja 5.11.1946, 652§, Ca:1–3, HVL, HKA.

8. ASUNTOPULA JA HELSINKILÄISPERHEIDEN HYVINVOINTI

Sodan perhe-elämään kohdistamat rasitukset Helsingissä eivät päättyneet Neuvostoliiton kanssa solmittuun rauhaan. Jatkosodan päättyminen käynnisti perheiden yhteenpaluun, mutta poikkeusoloissa perheiden asumisen ympäristöt muodostuivat puutteellisiksi. Muiden eurooppalaisten kaupunkien tavoin suomalaisissa asutuskeskuksissa kärsittiin asuntopulasta, jonka syntyyn vaikutti rakennustoiminnan pysähtyminen sotavuosina ja muuttovoiton luoma väestönkasvu.¹ Lisääntyvä asumisen ahtaus ajoi perheet ahtaalle niin Helsingissä kuin muissa kaupungeissa. Tuhansissa perheissä kaivattu yhdessä asuminen ei muodostunut odotetun kaltaiseksi. Ahtaissa ja puutteellisissa asunto-oloissa perhe-elämän jälleenrakennus vaikeutui, ja asuminen itsessään loi omat ja uudet sopeutumisen haasteensa.

Tutkimuksessa tarkastelin erityisesti puutteellisesta asumisesta kärsineitä perheitä, jotka hakivat tyydyttävää asuntoa huoneenvuokralautakunnista. Työssä analysoin, miten perheet sopeutuivat tyypillisesti 7–13 kuukautta kestäneisiin puutteellisiin asumisoloihin. Ajallisesti rajasin tutkimuksen vuosiin 1944–1948, jolloin asuntopulaan sopeutuminen oli pitkälti kaupunkilaisten, kaupunkien viranomaisten sekä huoneenvuokralautakuntien vastuulla. Asutuskeskuksien asuntopulan määrätietoinen lieventäminen käynnistyi vasta vuosina 1948–1949 Aravan perustamisen ja sen koordinoiman laajan uudisrakentamisen myötä.

Perheiden sopeutumisen tarkastelussa nojauduin sekä perheiden omien subjektiivisten kokemusten että asuntopulasta kärsivien perheiden kanssa työskennelleiden viranomaisten ja asiantuntijoiden tuottaman tutkimus- ja kokemustiedon analyysiin ja tulkintaan. Työssä käsittelin ensimmäistä kertaa laajemmin eri-ikäisten aikuisten, ja erityisesti aviopuolisoiden ja vanhempien asumisen välittömiä kokemuksia. Aiempi 1940- ja 1950-lukujen asumisen arkea ja kokemusta käsittelevä tutkimus on pohjautunut vahvasti myöhempinä vuosikymmeninä kerättyyn muistitietoaineistoon. Työssä hyödynnetyn

1. Kts. koko Euroopan tilanteen tarkastelusta esim. Judt 2005, luku 1, 82.

asuntohakemus- ja kanteluaineiston kautta päästiin lähemmäksi asumisen välitöntä kokemusta. Saatekirjeitä kirjoittaessaan asunnontarvitsijat kykenivät tuntemaan asuntojensa kylmyyden ihollaan.

Asunnontarvitsijoiden puutteellisen asumisen kokemuksia tarkastelin tutkimuksessa sosiaalisen konstruktionismin näkökulmasta. Asunnontarvitsijoiden kokemusten tulkinnassa otin huomioon asioinnin institutionaalisen kontekstin ja toisaalta vallinneet kulttuuriset normit, jotka osaltaan vaikuttivat saatekirjeiden saamaan muotoon. Niukkuuden oloissa hakijat pakotettiin kilpailemaan vapautuvista asunnoista, ja koska asuntojen osoittaminen perustui tarveharkintaan, lisäsi tämä houkutus esittää oma tilanne todellisuutta heikompana. Asiointi perustui kuitenkin kirjalliseen dokumentaatioon ja lautakuntien suorittamiin hakijoiden asuinoloja ja elämäntilanteita koskeviin tutkimuksiin, joten asuinoloista rakentamaani kuvaa voi pitää melko luotettavana. Myös hakijoiden tunneilmaisujen tulkitisin heijastelleen ajanjakson kulttuurisia käsityksiä siitä, minkälaisen tunteiden ilmaisu oli sallittua ja millä tavoin niitä tuli ilmaista. Vaikka tutkimuskohteiden autenttisiin tunteisiin ja heidän elämyksiinsä ei ole mahdollista päästä kiinni, antavat tunneilmaisut ja -kokemukset viitteitä, joskin sosiaalisesti ja kulttuurisesti välittyneinä, alkuperäisestä tunne-elämyksestä. Tutkijan näkökulmasta hakijoiden elämäntilanteisiin ja tunnekokemuksiin eläytymistä edisti se seikka, että saatekirjeiden yhteyteen liitettiin hakijoiden asuinoloja kuvaavia tarkastusraportteja.

Viranomaisten ja sosiaali- ja terveysalan ammattilaisten tekemissä aikalaisarvioissa asuntopulan synnyttämät ongelmat nähtiin vakavina. Julkisuudessa esitettyjen puheenvuorojen tarkoituksena oli saada poliitikot heräämään vakavaksi koetun asian edessä, ja tämän johdosta asioita esitettiin kärjistetysti. Asuntopula sosiaalisena ongelmana konstruointiin asunnontarvitsijoiden kokemusten tavoin sosiaalisesti. Julkilausumissa viitattiin asutuskeskusten ”katastrofaaliseen” tilanteeseen ja ahtaat ja puutteelliset asunnot esitettiin kansanterveydellisenä ongelmana. Keskusteltaessa erilaisista sosiaalisista ongelmista, esimerkiksi alkoholinkäytöstä, avioeroista, nuorisorikollisuudesta tai vaikkapa laittomien aborttien lisääntymisestä, nostettiin lähes aina esille tyydyttävän asunnon merkitys mielenterveydelle ja toimivalle perhe-elämälle. Sotien jälkeen varsinkin lasten ongelmia tarkasteltiin sekä psykologisemmin että yhteydessä perheiden sosiaalisiin ongelmiin. Perhe nähtiin lasten tärkeimpänä kasvuympäristönä, ja ajattelutapa korosti asuntojen merkitystä, muodostihan asunto perhe-elämän ulkoiset puitteet. Ympäristötekijöiden merkitystä korostava teoreettinen ajattelu loi samalla uudenlaista lapsuutta ja lasten kehitystä koskevaa riskitietoisuutta.

Ammattilaisten käsitys asuntopulan vakavuudesta rakentui sekä teoreettisten pohdintojen että ensikäden kokemustiedon varassa. Varsinkin neuvola- ja lastensuojeluviranomaisille sekä avioliittoneuvojille kertyi potilas- ja asiakastyön välityksellä kokemuksellista tietoa asuntopulan perheisiin kohdistamista vaikutuksista. Asumisen ja terveyden välisen suhteen tieteellinen määrittely koettiin kuitenkin vaikeana, ja tämän johdosta puheenvuoroissa ei kyetty esittämään mitään tarkkoja lukuja asuntopulan luomista sosiaalisista tai psyykkisistä ongelmista. Lääkärit, sosiaalihygienikot ja terveydenhoidon ammattilaiset kiinnittivät sen sijaan huomiota puutteellisten asuntojen luomiin terveydellisiin riskeihin: asumisen ahtauden nähtiin lisäävän tarttuvien tautien, muun muassa tuberkuloosin ja erilaisten ihotautien leviämistä ja sairastumisen riskiä. Tulkitusten tueksi kyettiin esittämään myös tilastoja, jotka toivat esille sairastuvuuden muutoksia. Puutteelliset asunto-olot vaikeuttivat myös henkilökohtaisen hygienian ylläpitoa ja hoivan antamista, mutta suurimpana riskitekijänä pidettiin, tuberkuloosin lisääntymisen johdosta, asumisen ahtautta.

Asumisen puutteet ja niistä kärsineet perheet

Tutkimuksen ensimmäisenä tehtävänä on rakentaa kuva sodan päättymisen jälkeisten vuosien tyypillisistä asunnontarvitsijoista. Kokonaisuudessaan kaikista helsinkiläisperheistä noin 5–8 prosenttia joutui tutkimusajanjaksolla kärsimään kuukausittain puutteellisista asuinoloista ja odottamaan tyydyttävän asunnon saamista.² Kortistossa asuntoa odottaneiden perheiden kuukausittainen lukumäärä vaihteli 4 000:n ja 6 000:n välillä, mikä tarkoitti 12 000–18 000 henkilöä/perheenjäsentä.

Sodan päättymisen jälkeisinä välittöminä kuukausina asunnontarpeeseen ajautuivat erityisesti sota-avioliiton solmineet nuoret parit, sotavuosina erilleen ajautuneet reserviläisperheet sekä siirtoväkiperheet. Kun syksyn 1944 asuntokriisin synnyttämää asunnontarvitsijoiden jonoa kyettiin lyhentämään, nousivat uudet ja kasvavat lapsiperheet tyypillisimmäksi asunnontarvitsijoiden ryhmäksi. Koska lautakuntien välitykseen vapautui kuukausittain hyvin vähän itsenäisesti hallittavia asuntoja, joutuivat lapsiperheet sinnittelemään pitkään asunnoissa, joista puuttuivat esimerkiksi keittomahdollisuudet. Vaikeisiin tilanteisiin ajautuivat myös ensimmäistä yhteistä asuntoa etsivät nuoret parit, jotka joutuivat hakemaan tilapäismajoitusta vanhempiensa ja sukulaistensa luota. Avioliiton solmineiden ja lapsettomien asunnontarvitsijoiden asunnon-saannin mahdollisuuksia heikensivät entisestään vuonna 1947 tehdyt muutokset

2. Helsinkiläisten 2 henkeä tai enemmän sisältävien ruokakuntien määrä kasvoi vuosina 1944–1948 noin 70 000:sta noin 80 000:een. Vuonna 1948 lapsilisää nauttavia perheitä oli Helsingissä 48 530. Kts. Huoltoviraston vuosikertomus 1949, 135; HTV 1942/1943, 34–35.

asunnonvälityksen priorisoinnissa. Lapsettomien pariskuntien nähtiin pärjäävän paremmin puutteellisesti varustelluissa asunnoissa, ja huomattava osa esimerkiksi niin sanotun huone ja henkilö -periaatteen pohjalta muodostetuista yhden huoneen asunnoista osoitettiin lapsettomille hakijoille.

Työn toisena tehtävänä on selvittää tyydyttävän asunnon tyyppillinen odotusaika. Aineiston pohjalta tehty tilastollinen tutkimus toi esille, että perheet joutuivat odottamaan noin 7–13 kuukautta ennen kuin lautakunnat kykenivät osoittamaan heille asunnon. Vakavista asumisen ongelmista vuosina 1944–1948 kärsineiden helsinkiläisperheiden kokonaismäärästä kykenen odotusajkojen perusteella esittämään vain karkeita arvioita: kortistoon hyväksytyjen perheiden määrä kohosi vähintään noin 25 000–30 000:een. Huomattavasti suurempi määrä helsinkiläisperheistä kärsi vuosina 1944–1948 asumisen ahtaudesta sekä asuntojen kosteudesta ja kylmyydestä. Lisäksi asuntopula vaikutti välillisesti niiden tuhansien perheiden elämään, jotka tarjosivat pidemmäksi tai lyhyemmäksi ajaksi tilapäisen yösijan sukulaisille, ystäville ja tuttaville. Sama koski myös asunnonhaltijoita, jotka asumisen säännöstelyn puitteissa luovuttivat asunnoistaan tilaa sitä tarvitseville.

Tutkimuksen kolmantena tehtävänä on täydentää kuvaa asuntopulan luomista asuinoloista ja niihin sisältyvistä riskitekijöistä, jotka uhkasivat perheiden toimivuutta ja perheenjäsenten terveyttä. Asuntopulan luomat pysyvimmat ja laajimmat ongelmat syntyivät asumisen ahtaudesta, josta kärsivät kaikki lautakuntien hakijat sekä vielä laajempi joukko muita kaupunkilaisia. Sotien jälkeisinä vuosina keskimäärin noin 15 000–20 000 helsinkiläistä kärsi kuukausittain vakavasta asumisen ahtaudesta ja muista asumisen puutteista. Ahtaus vaikeutti monia asumisen toimintoja, muun muassa siivousta ja järjestyksen ylläpitoa, sekä heikensi asuntojen terveydellisiä oloja. Varsinkin talviaikaan, jolloin lämmön säästämiseksi asuntojen tuuletusta pyrittiin vähentämään, muodostui asukkaiden hengitysilma huonoksi, kosteaksi ja tunkkaiseksi.

Ahtaudessa nukkumapaikkojen järjestely tuotti vaikeuksia ja asukkaiden tuottama melu heikensi unen laatua ja vaikeutti varsinkin vauvojen nukkumista ja nukkumista. Yhden huoneen asunnoissa perheenjäsenet nukkuivat samassa tilassa ja varsin yleiseksi muodostui vuoteen jakaminen. Lastensuojeluviranomaiset kantoivat huolta siitä, että eri sukupuolta edustavat lapset joutuivat jakamaan saman vuoteen. Vahingoittavana pidettiin myös sitä, että ahtaudessa lapset joutuivat todistamaan vanhempien seksuaalielämää. Asunnontarvitsijat kuvasivat monia jokapäiväisen asumisen ongelmia, mutta osa vaikeuksista pidettiin yksityisinä. Vanhemmat itse eivät saatekirjeissään käsitelleet muun muassa asumisen ahtauden tai erillään asumisen vaikutusta heidän seksuaalielämäänsä.

Ahtaus vaikutti kielteisesti perheenjäsenten keskinäisiin suhteisiin. Alituinen muiden asukkaiden läheisyys ja yksityisyyden puute loi ärtymystä ja alensi riitelyn kynnyksiä. Ahtaat asunnot toimivan katalyyttinä, joka kasvatti pienemmät riidat helposti suuremmiksi. Ympäristöpsykologiset tutkimukset ovat osoittaneet, että ärtymyksen ja riitelyn vähentämiseksi ahtaudesta kärsivät asukkaat vähentävät sosiaalista kanssakäymistä. Helsinkiläisperheissä lasten ja nuorten tehtäväksi jäi siirtää vapaa-ajan viettoaan asuntojen ulkopuolelle. Kouluikäiset ja hieman nuoremmatkin lapset kykenivät, halusivat ja joutuivat siirtämään leikkejään asuntojen ulkopuolelle, mutta nuorimmilla lapsilla ei ollut tähän mahdollisuuksia. Lastensuojelu- ja nuorisokasvatuspiireissä käytännön nähtiin heikentävän vanhempien kasvatuskykyä ja rikkovan perhesidoksia, mutta osa ammattilaisista näki, että joissakin tilanteissa lasten pako kodista oli tarkoituksenmukaista. Riitaisten kotien ja perheen kielteisen ”tunneilmaston” esitettiin muodostavan lapsille epäsuotuisan kasvuympäristön, ja varsinkin 1940-luvun lopulla lapsipsykologit kiinnittivät huomiota ahtauteen yhtenä tunneilmaston riskitekijänä.

Perheenjäsenten rooli ja asema perheessä määritti huomattavalla tavalla sopeutumisen haasteita. Asumisen kokemuksesta muodostui sukupuolitunut ja ikäsidonnainen. Tilan puutteesta kärsivät erityisesti pienet lapset sekä perheenäidit, jotka viettivät ajallisesti eniten aikaa asunnoissa. Lasten saama tila asunnoissa ja toisaalta toiminnan ja leikin mahdollisuudet olivat alisteisia vanhempien päätöksille ja kontrollille. Varsinkin pikkulasten asema ahtaudessa muodostui ongelmalliseksi. Vanhemmilla oli omat levon tarpeensa. Varsinkin aviomiehet ja perheenisät nostivat kirjeissään esille perhe-elämän levottomuuden, joka esti heitä saamasta lepoa raskaaksi koettujen työpäivien jälkeen. Erityisiä haasteita kokivat vuorotyöläiset, joiden päivälevon saanti oli vaikeata varsinkin asunnoissa, joissa asui useampia perheitä. Perheiden yhdessäasuminen moninkertaisti jokapäiväisen elämän tuottaman äänen, eikä asunnoista muodostunut hiljaisia paikkoja.

Perhe-elämän ja perheenjäsenten terveyden merkitys

Tutkimuksen neljäntenä tehtävänä on tarkastella asunnontarvitsijoiden puutteelliseen asumiseen liittämiä merkityksiä. Hakijat kokivat puutteellisten olojen uhkaavan monia tärkeitä ja säilyttämisen arvoisia asioita, joista perhe ja terveys olivat keskeisimmät. Perustellessaan lautakuntien virkailijoille ja jäsenille asunnontarvettaan hakijat toivat saatekirjeissään esille käsityksiään perheen, perhe-elämän ja laajemmin perheenjäsenten terveyden arvosta. Tutkimukseni pääpaino oli perhettä ja perhe-elämää koskevien merkitysten tarkastelussa,

mutta asunnontarvitsijat kiinnittävät huomiota myös työssä jaksamisen kysymyksiin sekä perheiden heikentyvään taloudelliseen tilanteeseen.

Perheiden aikuiset reflektoivat arvostamiensa asioiden ja asiantilojen merkitystä tyyppillisesti tilanteissa, joissa asunto-olojen nähtiin uhkaavan esimerkiksi perhe-elämän jatkuvuutta ja toimivuutta: muun muassa perheenjäsenten pakotetun erillään asumisen yhteydessä hakijoiden oli varsin luontevaa pohtia, mitä päivittäinen perhe-elämä itse asiassa merkitsi heille. Asunnontarvitsijat korostivat saatekirjeissään, että perheiden hajauttamiseen turvaututtiin ainoastaan pakon edessä, ei mukavuussyistä. Asumisen ahtauden saavuttaessa tietyn pisteen perhe-elämä tuotti enemmän ongelmia kuin hyvinvointia. Perheen yhdessäolo esitettiin joka tapauksessa arvostettavana asiana. Aineistosta löytyi lukuisia tapauksia, joissa vanhemmat kuvasivat eron lapsistaan muodostuneen emotionaalisesti raskaaksi. Yhdessä asuminen muodosti perheen intiimin ulottuvuuden ja varsinkin sota-avioliiton solmineet parit näkivät, että pitkittyvä erillään asuminen rasitti parisuhdetta katkeamispisteeseen. Samanlaisia tulkintoja esittivät Helsingin seurakuntien avoliittoneuvojat.

Kasvatuksessa ja jokapäiväisessä lasten ja vanhempien välisessä vuorovaikutuksessa jouduttiin ahtaudesta johtuen turvautumaan tavallista useammin komentamiseen ja kieltoihin. Osa vanhemmista toi tämän esille faktana, mutta vanhemmat eivät ottaneet juurikaan kantaa koventuneen kurin vaikutuksesta lasten hyvinvointiin. Vanhemmat kiinnittivät huomiota sen sijaan erityisesti lasten kasvun, kehityksen ja oppimisen tarpeisiin ja tarpeiden tyydytyksen vaikeuteen puutteellisissa oloissa. Sekä perheiden aikuiset että lastensuojelija- ja neuvolaviranomaiset näkivät varsinkin lasten toiminnanhalun tyydyttämisen ja leikkitilan löytämisen tuottavan vaikeuksia tilan puutteessa. Kouluikäisten lasten suhteen ongelmaksi muodostui rauhallisen tilan löytäminen läksyjen tekemistä varten.

Oman erityisen kysymyksensä muodosti useiden perheiden yhdessä asuminen. Lapsiperheiden majoittuessa sukulaisten luona riitoja tuottivat erilaiset lastenkasvatustyyli. Alivuokralaisasunnoissa lasten valvontaan ja kurinpitoon osallistuivat myös päävuokralaiset ja asunnonhaltijat, jotka asettivat omia sääntöjään ja rajojaan lasten toiminnalle. Levottomuutta ja jopa pelkoa jokapäiväiseen elämään toivat juopottelevat ja uhkaavasti käyttäytyneet asukkaat ja naapurit. Ongelmien lähteenä toimivat myös omat perheenjäsenet, mutta kynnys perheen sisäisistä ja vakavista ongelmista kertomiseen nousi korkeaksi.

Muutammat vanhemmat huolestuivat siitä, että asuinympäristön nähtiin muuttavan epätoivottavalla tavalla lasten persoonallisuutta ja käyttäytymistä. Pysyvän asunnon puutteessa osa perheistä ajautui kiertolaiselämään, ja lasten esitettiin kärsivän rutiinien ja jatkuvuuden puutteesta. Vanhemmat nostivat

saatekirjeissään esille lasten psyykkisiä tarpeita, mutta vähemmissä määrin kuin sosiaali- ja terveystieteiden ammattilaiset. Eroja selittää ehkä osaltaan se, että puutteellisissa oloissa jo pelkästään lasten perustarpeista huolehtiminen kävi työstä. Toisaalta lasten fyysistä terveyttä korostanut neuvolajärjestelmä loi osaltaan ”normaalia” lasta koskevia odotuksia, jotka ohjasivat myös vanhempien puhetta ja käsityksiä.

Vanhemmat ja lapset joutuivat koville asuntopulan oloissa. Tutkimuksen alussa väitin, että oleviin oloihin sopeutumisen onnistuneisuus vaikutti osaltaan siihen, miten perheet kykenivät sopeutumaan muihin sodan päättymisen mukanaan tuomiin elämänmuutoksiin ja laajemmin elämäntilanteeseen liittyviin elämänmuutoksiin. Työn eri luvuissa esille tuodut tutkimustulokset ovat antaneet tukea väitteelleni. Sopeutumisen haasteiden moninaisuus ylitti aika ajoin perheiden aikuisten selviytymiskyvyn ja heikensi heidän edellytyksiään toimia haluamallaan tavalla aviopuolisoina ja vanhemmina.

Enemmistö lautakunnille lähetetyistä kirjeistä laadittiin hetkinä, jolloin perheet joko odottivat tulevaa elämänmuutosta, esimerkiksi lapsen syntymää, tai jolloin muutoksiin sopeutuminen oli aluillaan. Puutteellisen asumisen kokemukseen liittyikin vahvasti ajallinen ulottuvuus. Aviopuolisot ja vanhemmat joutuivat kantamaan huolta tulevasta ja kokemaan puutteellisissa oloissa hädän hetkiä. Tutkimus on tältä osin luonut uutta ymmärrystä perheiden aikuisten ajattelutavoista, heidän riskiajattelustaan. Toisaalta kokemuksissa oli läsnä myös menneisyys: sotavuosina kasvaneet ja arjen viettoon, avioitumiseen ja perheiden yhteenpaluuseen liittyneet odotukset.

Jokapäiväinen selviytyminen välttämättömyytenä

Tutkimuksen viidentenä tehtävänä on syventää ymmärrystä puutteelliseen asumiseen sopeutumisen keinoista. Huomiota kiinnitin erityisesti siihen, minkälaisien resurssien varassa ja millaisin keinoin perheet pyrkivät hallitsemaan, lieventämään ja ehkäisemään heidän hyvinvointiaan uhkaavia ongelmia ja epäkohtia. Tutkimukseni keskeinen havainto on, että jokapäiväinen selviytyminen oli vain tiettyyn rajaan saakka asunnontarvitsijoiden omissa käsissä. Asunnontarvitsijoiden kasvava riippuvuus erityisesti julkisesta vallasta, mutta myös muista kaupunkilaisista, näkyi kokemuksena oman elämäntilanteen kaventumisesta. Samanlaisia tuntemuksia oli myös tyydyttävissä oloissa asuvilla asunnonhaltijoilla. Asuntopulan oloissa kaupunkilaiset luovuttivat niin vapaaehtoisesti kuin pakotettuna tilaa asunnoistaan sitä tarvitseville, mikä teki asuntopulan kokemuksesta sosiaalisen ja jännitteisen kokemuksen. Puutteelliseen asumiseen sopeutumiseen vaikutti perheiden oman toiminnan lisäksi se, miten

julkinen valta, lähimmäiset ja omasta tilastaan luopuvat asunnonhaltijat asunontarvitsijoita kohtelivat ja auttoivat.

Asuntopulan ja puutteellisen asumisen oloissa hyvinvoinnin ylläpitäminen vaati perheiltä huomattavasti työtä ja resursseja, ja tätä toimintaa tarkastelin jokapäiväisen selviytymisen näkökulmasta. Perheet joutuivat asumisen järjestyksessään ratkomaan monenlaisia käytännön ongelmia ja toisaalta ylläpitämään optimistisuutta. Tutkimuksen perusteella stressitutkijoiden tekemä jako ongelma- ja tunnesuuntautuneisiin selviytymiskeinoihin vaikuttaa perustellulta. Asunontarvitsijat joutuivat toistuvasti tekemisiin asioiden kanssa, joihin he kykenivät vaikuttamaan vain vähäisessä määrässä. Tämän johdosta tapa, jolla ongelmiin ja haasteisiin suhtauduttiin, vaikutti osaltaan siihen, kuinka stressaava tilanne koettiin.³

Mitä pidempään perheet joutuivat tyydyttävää asuntoa odottamaan, sitä vaikeammaksi sopeutuminen puutteellisiin oloihin muodostui. Pitkä odotusaika kulutti perheiden voimavaroja ja resursseja sekä heikensi sosiaalisen tuen saannin mahdollisuuksia. Tyypillisesti perheiden vaikeat elämänvaiheet kestivät 7–13 kuukautta. Asuntopulan syventyessä vuokramarkkinat jähmettyivät ja välitykseen tulevien asuntojen määrä vähentyi. Ilmiö pitkitti asuntojen odotusajkoja. Aineistoista löytyi hakijoita, jotka odottivat tyydyttävää asuntoa jopa viisi vuotta ja lyhimmillään asuntoa jouduttiin odottamaan muutamia viikkoja, jopa ainoastaan päiviä. Odotusajan pituudella oli merkitystä puutteelliseen asumiseen sopeutumisessa. Jonkin verran perheiden tilannetta helpottivat erilaiset virkistymismahdollisuudet varsinkin kesäaikaan. Lisäksi muun muassa yömaajoissa ja parakeissa tapahtuva tilapäismajoitus jäi usein melko lyhyeksi.

Jokapäiväinen ja toistuva pieni kurjuus muodosti kroonisen stressitekijän, joka söi perheiden aikuisten voimavaroja. Ahtaus ja asuntojen puutteellinen varustelu vaikeuttivat huomattavasti päivittäisten välttämättömyyksien toteuttamista. Rasitus kohdistui erityisesti perheenäiteihin, jotka enimmäkseen olivat vastuussa hoivan antamisesta ja kotitalouden hoitamisesta. Perheenäitien kohtaama krooninen stressi johti pahimmillaan uupumiseen, mikä heikensi heidän mahdollisuuksiaan antaa sosiaalista tukea. Osa aviomiehistä ilmaisi kirjeissään suoraan huolensa vaimonsa jaksamisesta.

Aiemmassa tutkimuksessa on nostettu esille sosiaalisen tuen merkitys esimerkiksi sotainvalidien kuntoutuksen ja toipumisen edistäjänä. Edellä mainittujen tulosten valossa asuntopulaan sopeutuminen oli vaikeata perheissä, joissa koettiin samanaikaisesti useampia sopeutumista vaativia elämänmuutoksia.⁴ Asumisen ympäristöt loivat puitteet perheiden sodasta paluulle ja

3. Vrt. Renvall 1965, 280.

4. Vrt. Holmes & Rahe 1967.

perhe-elämän jälleenrakennukselle. Sotilaiden paluu siviiliin ei sujunut aina helposti ja lapset ja aviovaimot ajautuivat miesten sotakokemusten suodattajiksi ja mukanaeläjiksi.⁵ Helsinkiin kotiutuneiden rintamasotilaiden joukossa oli lisäksi suuri joukko sotainvalideja, muun muassa aivoinvalideja, sekä psyykkisistä vammoista kärsiviä miehiä, joiden levon ja yksityisyyden tarpeet olivat keskimääräisiä asunontarvitsijoita suuremmat. Asuntojen ahtaus ja muut stressitekijät vaikeuttivat sodan luomista fyysisistä ja psyykkisistä vaurioista toipumista ja kuntoutumista.

Pitkäkestoisen stressin vaikutuksia käsittelevä tutkimus on tuonut esille, että erilaisten vaikeuksien kasaantuminen lisää kasvatuksen fyysisyyttä ja kova-kouraisuutta ja toisaalta vähentää vanhempien tarkkaavaisuutta ja kiinnostusta lasten asioita kohtaan. Ammattilaisten esittämien tulkintojen perusteella näin näyttää tapahtuneen myös asuntopulasta kärsivissä perheissä, mutta perheiden aikuiset käsitelivät asiaa melko vähän. Todennäköistä on, että asuntopulan pitkittyminen vaikeutti lasten asemaa perheissä. Aura Korppi-Tommola on esittänyt, että muihin, varsinkin keskieurooppalaiseen lapsiin verrattuna suomalaislapset säästyivät pahimmilta sodan kauheuksilta ja pystyivät elämään suojatumpaa elämää.⁶ Sodan päättymisen jälkeen ja asuntopulan syventyessä kaupunkien suomalaislasten suhteellisesti parempi asema kaventui. Sodan päättymisen jälkeistä kaupunkilapsuutta käsittelevän muistitietotutkimuksen perusteella lapset viihtyivät hyvin urbaanissa ympäristössä, joka tarjosi mahdollisuuksia seikkailuun ja erilaisille leikeille. Ehkä se, että muistelussa keskitytään juuri asuntojen ulkopuolisen elämän kuvaamiseen, antaa epäsuorasti viitteitä siitä, että elämää asuntojen sisällä ei koettu aina viihtyisäksi.

Pakotettu ja vapaaehtoinen solidaarisuus ja jälleenrakennuksen ihme

Kaupunkien asuntopula ja toisaalta kaupunkilaisten keskinäinen solidaarisuus loivat osaltaan edellytyksiä ”jälleenrakennuksen ihmeelle”. Antti Palomäki on nostanut esille, että siirtoväen ja rintamasotilaiden asuttaminen tehtiin nopeammin kuin muualla Euroopassa. Suomeen ei tarvinnut perustaa pakolaisleirejä, sillä kansalliset voimavarat kohdennettiin maaseudun rakentamiseen ja Lapin jälleenrakentamiseen.⁷ Asutustoiminnan rinnalla sotakorvaukset muodostivat toisen keskeisen haasteen. Kasvava teollisuus tarvitsi työntekijöitä, ja asuntopulasta huolimatta muun muassa Helsinkiin muutti huomattavasti uusia

5. Kts. Kirves et. al. 2008, 225.

6. Korppi-Tommola 2008. Suomalaisista lapsista sota kosketti Korppi-Tommolan mukaan syvimmiten sotalapsia ja toisaalta varsinkin asutuskeskuksissa lasten ravitsemus jäi ajoittain puutteelliseksi. Vrt. nälän kokemuksesta Turtiainen 2008. Kts. Mazower 1998, 224–228 yleiskatsauksena sodan vaikutuksesta lasten ja perheiden hyvinvointiin.

7. Palomäki 2011, 451.

työntekijöitä, joille pyrittiin järjestämään asuntoja. Vasta 1940-luvun lopulla rakentamisen painopistettä kyettiin siirtämään asutuskeskuksiin ja niiden asuntopulan lieventämiseen.

Kaupunkien asuntopula edisti muun Suomen jälleenrakennusta ja siten välillisesti yhteiskunnallista vakautta, mutta taakan tästä kantoi merkittävä osa asutuskeskusten asukkaista ja huomattava osa lapsiperheistä. Helsinkiläiset asunnontarvitsijat tiedostivat Suomen ja suomalaisten vaikean tilanteen sodan päättymisen jälkeen, mutta samanaikaisesti asunnontarvitsijat kokivat, että heidän harteilleen sälytettiin kohtuuttoman suuri taakka, jota he eivät kyenneet kantamaan. Monissa perheissä lapsilla oli jo entuudestaan terveydellisiä ongelmia, ja vanhemmat kokivat epäoikeudenmukaisena ja loukkavana, että yhteiskunta ei auttanut vanhempia tarjoamaan lapsilleen ympäristöä, jossa terveyden ylläpito olisi mahdollista. Samanlaisia kokemuksia syntyi myös sotainvalidien keskuudessa. Kaupunkilaisten asuntopulan kokemuksesta muodostuikin vahvasti moraalinen.⁸

Huoneenvuokralautakunnat ottivat päävastuun asumisen järjestelystä, ja tästä johtuen lautakuntien virkailijat ja jäsenet saivat osakseen myös suurimman osan asunnontarvitsijoiden kritiikistä. Tyypillisimmillään kritiikki kohdistui kohtuuttomaksi katsottuihin odotusaikoihin. Turhautuneet asunnontarvitsijat kiinnittivät huomiota lisäksi tapaan, jolla virkailijat hoitivat heidän asioitaan. Asunnonsaantiin latautui kovia odotuksia, mikä teki hakijoiden ja virkailijoiden kohtaamisista jännittyneitä. Kuvaavaa tilanteelle on, että useamman vuoden ajan Helsingin huoneenvuokratoimistossa päivysti järjestyspoliisi, joka auttoi virkailijoita uhkaaviksi tai väkivaltaisiksi yltyvissä riitatilanteissa.

Lautakuntien toimintaan kohdistetun kritiikin lisäksi asunnontarvitsijat kritisoivat voimakkaasti yksityishenkilöitä, jotka hyödynsivät asuntopulaa taloudellisessa voitontavoittelussa. Sanomalehtikirjoittelun perusteella erilaisten väli-rahojen ja hyödykkeiden ottaminen vuokralaisilta vaikuttaa olleen melko yleistä, ja myös työssä tutkitut hakijat näkivät asunnontarvitsijoiden hädänalaisen aseman hyödyntämisen moraalittomana. Tutkimuksen rajausten puitteissa ei keinottelun syvempään tarkasteluun ollut kuitenkaan mahdollisuuksia.

Lautakunnat joutuivat asunnontarvitsijoiden lisäksi ottamaan vastaan myös asunnonhaltijoiden kritiikkiä ja moitteita. Asunnonhaltijat kokivat vuokrien säännöstelyn, asumisen tehostamisen ja tilan luovuttamisen asunnoista usein epäoikeudenmukaisena, ja mielipahaa purettiin lautakuntien jäseniin ja tarkastajiin. Kun asuntoihin piti ottaa tuntemattomia alivuokralaisia, oli osa asunnonhaltijoista taipuvaisia suojelemaan omaa vapauspiiriä ja mukavuuksia.

8. Vrt. Winter 1997, 15–16.

Sotavuosina pakotettua solidaarisuutta harjoitettiin muun muassa työvelvollisuuden muodossa ja sodan päättymisen jälkeen lisääntyvien verojen muodossa, mutta kotien rauhan rikkomisen nähtiin menevän jo liian pitkälle. Epäoikeudenmukaisena pidettiin yhtä lailla vuokrasäännöstelyä, joka tuotti osalle asuntojen omistajista taloudellisia tappioita. Vuokrien ja asumisen säännöstely herättikin laajamittaista protestimielialaa.⁹

Julkisuudessa ja hallinnon eri portaissa käytiin laajaa keskustelua sodan jälkihoitoon liittyvien rasiutusten jaon jakoperiaatteista ja niiden (epä)oikeudenmukaisuudesta.¹⁰ Säännöstelytoimien synnyttämät sosiaaliset jännitteet muodostivat tyypillisen sodan jälkitiloihin liittyvän ilmiön. Niin ensimmäisen kuin toisen maailmansodan jälkeen säännöstelyviranomaisten oli vaikeata vakuuttaa eri väestöryhmät uhrausten välttämättömyydestä.¹¹

Kaupungeissa yhteiskunnalliset pakot ulottuivat asuntojen sisälle saakka, kodin piiriin, ja tämä asetti kaupunkien pakkoalivuokralaiset jopa vaikeampaan asemaan – joskin ajallisesti lyhyemmin, kuin maaseudun siirtoväen. Ylimääräiseksi katsotun tilan luovuttamisen jälkeen asunnonhaltijoiden huomio kohdistui uusiin alivuokralaisiin. Asuntojen vanhojen asukkaiden ja uusien pakkoalivuokralaisten väliset riidat olivat yleisiä, mutta rajummat, väkivaltaiset protestit ja pakkoalivuokralaisten savustamisyrietykset jäivät melko harvinaisiksi. Mainituissa tapauksissa vanhat asukkaat eivät halunneet tai kyenneet sopeutumaan säännöstelyyn ja sen luomiin vaatimuksiin. Aineiston luonteesta johtuen kuva pakotetusta yhdessäasumisesta saattaa muodostua liian synkeäksi. Ne, jotka olivat asumiseen tyytymättömiä, raportoivat siitä. Asunnonhakijoiden kuvausten uskottavuutta lisää se, että lautakuntien virkailijat ja jäsenet omissa lausunnoissaan painottivat samoin asuntojen sisäisten ongelmien suuruutta ja laajuutta.

Sodan päättymisen jälkeisten kokemusten rakentumiseen vaikuttivat oleellisesti sosiaalisen vertailun käytännöt. Ilmiön on nostanut esille muun muassa Pieter Lagrou, joka tutki väitöskirjassaan sodasta toipumisen prosesseja Belgiassa, Ranskassa ja Hollannissa vertailevasta näkökulmasta. Lagroun keskeinen havainto on, että eri tavoin sotaan osallistuneet ja siitä kärsineet ryhmät jäsensivät omaa tilannettaan pitkälti suhteessa muihin. Se, miten muut ryhmät pärjäisivät, määritti pitkälti myös sitä, minkälaisena oma asema ja tilanne sodan jälkeisessä yhteiskunnassa nähtiin.¹² Suomessa niukkuus pakotti

9. Kts. Malinen 2010b.

10. Sotaan liittyvien taloudellisten rasiutusten jakoa koskevasta tutkimuksesta laajemmin kts. Nummela 1993. Vrt. Soikkanen 1987, 123.

11. Tematiikkaa on käsitelty laajalti erityisesti ensimmäisen maailmansodan osalta. Kts. esim. Fogg 2009, Healy 2004, Davis 2000; Zweiniger-Bargielowska 2000; Bonson & Davis 1997, 326–333. Vrt. Kaniasty & Norris 2004, 206. Suomen toisen maailmansodan jälkeisen tilanteen osalta kts. esim. Hentilä 2003, 33.

12. Lagrou 2004.

asunnontarvitsijat kilpailemaan keskenään asunnoista ja epäoikeudenmukaisena pidettiin sitä, että hakijat joutuivat perustelevaan tarpeidensa lisäksi vielä omaa kelpoisuuttaan ja ansaitsevuuttaan. Kilpailutilanne ja toisaalta asunnovälityksen periaatteet tuottivat sosiaalisia jakoja: lapsiperheet asetettiin lapsettomien perheiden edelle, avioituneet naimattomien jne.¹³ Sanomalehdistössä käydyssä keskustelussa tehtiin erotteluja erityisesti Helsinkiin työn perässä muuttavien ja ”maaseudun irtolaisaineksen” asunnontarpeen suhteen sekä laajemmin kaupunkilaisten ja maaseutuväestön suhteen.

Kun vertaan toisen maailmansodan jälkeistä säännöstelyä ja asumisen tehostamisen laajuutta ensimmäisen maailmansodan ja sisällissodan jälkeiseen asuntopulaan hoitoon, löydän selkeitä eroja. Ensimmäisen maailmansodan jälkeen säännöstelytoimet rajautuivat käytännössä vuokrien säännöstelyyn ja muun muassa alivuokralaissuhteiden säätely jäi täysin säännöstelyn ulkopuolelle.¹⁴ Toisen maailmansodan oloissa käytetystä asumisen tehostamisesta ei edes keskusteltu ensimmäisen maailmansodan jälkeen. Kahden eri kriisin jälkitilojen hoidon vertailu kirkastaa kuvaa siitä, kuinka laaja-alaiseksi säännöstely muodostui toisen maailmansodan luomissa poikkeusoloissa.

Pakotetun solidaarisuuden luominen oli vaikeata, mutta sosiaalista tukea annettiin huomattavissa määrin myös vapaaehtoisesti. Ilman kaupunkilaisten toisilleen tarjoamaa tilapäistä majoitusta olisivat perheiden vaikeudet syventyneet entisestään. Asunnontarvitsijoiden majoituksen tarve jakautui sekä tilapäiseen että pitempiaikaiseen tarpeeseen. Syksyn 1944 asutuskriisin yhteydessä elintärkeäksi muodostui suvun, tuttavien ja ystävien tarjoama tilapäismajoitus, joka antoi kotiutettaville ja siirtoväelle aikaa järjestellä asumistaan. Tilapäisen majoituksen tarve muuttui vuoden 1945 alun jälkeen. Sukulaisten ja ystävien apuun joutuivat jatkossa turvautumaan erityisesti hädetyt perheet, jotka tarvitsivat tilapäismajoitusta siksi aikaa kun lautakunnat pyrkivät hankkimaan uuden asunnon. Pitempikestoiseksi muodostui sota-avioliiton solmineiden ja nuorten parien majoituksen tarve, ja tilanne rasitti ajan myötä perhe- ja sukusolidaarisuutta.

Tutkimukseni täydentää kuvaa solidaarisuuden merkityksestä sodan jälkitilojen hoidossa. Sosiaalista tukea annettiin vapaaehtoisesti mutta vain niille ihmisille, joihin oli jokin – etäisempikin – suhde. Helsinkiläisille asukkien ottamisen ja kaupunkiin tulevien sukulaisten majoittamisen käytäntö oli entuudestaan tuttu, ja ilmiötä on tarkastellut muun muassa Heikki Waris väitöstutkimuksessaan.¹⁵ Vaikka asukkijärjestelmästä pyrittiin pääsemään 1930-

13. Vrt. Soikkanen 2002, 192.

14. Vrt. Malinen 2009; Siipi 1962, 238.

15. Kts. Waris 1973 [1932]. Vrt. Siipi 1962, 263–265.

luvulla eroon, voidaan käytännön nähdä alentaneen tilapäismajoittamisen kynnystä. Vaikeuksien pitkittyminen vähensi kuitenkin saadun sosiaalisen tuen määrää, ja tämä vaikeutti erityisesti siirtoväkipöerheiden asemaa, joiden sosiaalinen tukiverkosto saattoi jäädä ohueksi. Kaukaisemmatkin sukulaiset ja tuttavat tarjosivat tilapäistä majoitusta, mutta vain lyhyen aikaa, joitakin päiviä tai korkeintaan viikkoja.

LÄHTEET

I. PAINAMATTOMAT LÄHTEET

Arkistolähteet

Helsingin kaupunginarkisto (HKA)

Asuntojentarkastustoimisto

Da:9–10, kirjetoisteet, 1944–1945

Db:1–7, Vuosikertomukset liitteinen, 1944–1950

Ea:4, Saapuneet kirjeet, 1942–1946

Ja:6–7, Sanomalehtileikkeet, 1944–1946, 1946–1948

Helsingin Raitiotie ja Omnibus Oy

Hg:10, Sanomalehtileikkeet, 1943–1944

Helsingin vapaan huollon keskus

Ca: 6–8 (pöytäkirjat, 1944–1946)

Huoltovirasto

Fa IXa:1–2, Väestönasiaintoimiston kodinperustamislainakanslian kirje-
toisteet ja saapuneet kirjeet

Siirtoväen huoltokanslia

Ba:1

Huoneenvuokralautakunta 1941–1963

Ca:1–5, Pöytäkirjat liitteinen, huoneenvuokralautakuntien keskuslauta-
kunta, joulukuu 1944–1948

Cb:1–2, Pöytäkirjat liitteinen, huoneenvuokralautakuntien neuvottelu-
kunta, 1945–1948

CgII:1, IVb huoneenvuokralautakunnan pöytäkirjat joulukuu 1944–
helmikuu 1945

ChII:1, Vb huoneenvuokralautakunnan pöytäkirjat joulukuu 1944–
helmikuu 1945
CdVI:3, I huoneenvuokralautakunta, asunnonvälitys, joulukuu 1944–
tammikuu 1945
DeII:3, Sekalaiset tilastot, 1944–1949
Ea:3–8, 18, Saapuneet kirjeet 1.1.1944–21.3.1945, 1.–31.12.1945
EgI:9–10, Asunnonsaantihakemukset 7.2.1944–1.3.1944
EgI:19–21, Asunnonsaantihakemukset 22.11.1944–2.1.1945, 4.1.1945–
19.1.1945,
EgI:38, 28.12.1946–10.1.1947
EgII:11, Voimaan jääneet asunnonsaantihakemukset
EgIII:2, Määräaikaan uusittavat asunnonsaantihakemukset
Ja:1–12, Sanomalehtileikkeet, 11.5.1941–17.8.1948

Kaasun ja sähkön säännöstelyvaliokunta

Ea:1–Ea:4, Saapuneet kirjeet, 1944–1945
Fa:1, Kirjeistö 1944

Kansanhuoltotoimisto

Polttoainepäällikön toimisto

Fa:4–6

Tarkkailuosasto

Luettelot, matkustajakodit (Be:1–6)
Luettelot, ravintoloiden hintaluokat (Bf:1)

Kaupunginhallitus

Ea:14–15, Saapuneet kirjeet, 1944–1945
Yleisten väestönsuojien käyttö tilapäiseen yömajoitukseen, 18.1.1945
Komiteamietintö yömajojen olojen parantamiseksi, 16.7.1945

Kaupunginhallituksen asiamiestoimisto

Fc:2. 4, Oikeudenkäyntiasiakirjat, Huoneenvuokralautakunta

Komiteamietinnöt

Asuntopulan lievittämistä suunnitteleva komitea l. toimikunta 1943:78
Helsingin evakuointikomitea, 1943–1944:86
Helsingin nuorisotyökomitea, 1946:83
Johtosäntöjen uusimiskomitea 1946:151

Kansakoululaisten jälkihuoltoa ja siihen sisältyvää kerhotoimintaa harkitseva komitea 1945–1946:317
Kaupunginhallitus, Ea:14–15, saapuneet kirjeet 1944–1945
Koulupsykiatrin viran uudelleenjärjestelyä suunnitteleva komitea 1945:91
Lasten psykiatrikomitea 1952–1953:123
Lastentarhakomitea 1941–1945:278
Lastentarhakomitea II 1948–1951:127
Nuorisotalokomitea 1950–1952:117
Nuorisotyökomitea 1946:83
Reserviläisten kotiuttamiseen liittyviä kysymyksiä käsittelemään asetettu toimikunta 1944:87
Tilapäismajoituskomitea 1949–1950:105
Virastohuoneistovaliokunta 1944:90

Lasten päivähoidtovirasto

Ja:3–8, sanomalehtileikkeet

Liikennelaitos

Ua:2, Sanomalehtileikkeet, 4.4.1945–28.12.1945

Rahatoimisto, Sotilasavustusosasto

FaI:16, Kirjetoisteet, 1944

Terveystenhoitovirasto

Dc:27–28, vuosikertomukset 1942–1944, 1945–1947

Ua:13, lehtileikkeet 1943–1946)

Väestönsuojelukeskuksen arkisto

Ca:10–11, väestönsuojelulautakunnan pöytäkirjat liitteineen

FaI:27–28, kirjeistö, Väestönsuojelulautakunta, 1944

FaII: 4–5, kirjeistö, Väestönsuojelupäällikkö, 1944–1945

Jd:1 Kuvia ja kertomuksia Helsingin pommituksista

Ja:9–12, Väestönsuojelutoimisto, lehtileikkeet

Kansallisarkisto (KA)

Helsingin poliisilaitoksen rikososaston sotavahinkoasioiden arkisto

Ab I:16 Sotavahinkoilmoitukset pöytäkirjoineen 1944–1944

Ab I:17 Sotavahinkoilmoitukset pöytäkirjoineen 1944–1944

Ec:1 Pommitusvahinkoja koskeva kirjeenvaihto 1942–1944

Helsingin poliisilaitoksen kanslian II arkisto

HaVI:4, vuosikertomusaineisto ja vuosikertomuksia, 1940–1947

Helsingin poliisilaitoksen osoitetoimiston II arkisto

Da:16–17, kirjekonseptit ja lähetettyjen kirjeiden toisteet, 1946–1947

Helsingin Pommitettujen yhdistyksen arkisto

1 Asiakirjoja (Pöytäkirjoja, toimintakertomuksia, yhdistysrekisteri-ilmoituksia ja sääntöjä)

Helsingin raastuvanoikeuden arkisto

Ca II:491–495, II. osaston riita-asiain tuomiokirjat, 1.10.1944–30.1.1945

Sisäasiainministeriön arkisto

Siirtoväenasiainosasto

Ha:1, siirtoväen luettelot

Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriön arkisto

Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriön asuntoasiainosaston arkisto.

Ee:2–5, 9, 19, 23, 33, Huoneenvuokra-asiat

Ha:2: Asuntoasioita koskevia lakeja, asetuksia, kiertokirjeitä jne., 1941–1961

Eg Vuokralautakuntien vuosikertomukset ja kuukausiraportit

Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriön huolto- ja väestöosaston kodinperustamislainatoimikunnan arkisto

Bb:1, Kodinperustamislainoja koskevat asiakirjat

Ea:1 Loppuunmaksetut kodinperustamislainat, 1945–1949

Ec:1 Peruuntuneet kodinperustamislainahakemukset, 1945–1946

Hc:1 Kodinperustamislainatoimintaa koskevat tilastotiedot, 1945–1966

Sotainvalidien Veljesliiton Helsingin Sotainvalidien arkisto

Cb:2, Johtokunnan ja toimikuntien pöytäkirjat 1944–1946

F:1, Kirjeenvaihto ja kiitoskirjeet 1942–1991

Ha:3, Huoltoryhmän aineistoa 1946–1949

Suomen Kirkon Seurakuntatoiminnan Keskusliitto ry, Suomen Kirkon Seurakuntatoiminnan Keskusliiton arkisto

Eb:7, Lehtileikkeet, 1947–1958

Fa:1, Sosiaalitoimikunnan ja Kristillisen Palveluskeskuksen saamat kirjeet ja kirjetoisteet 1943–1947

Hbe:1 Kirjeenvaihtoa, 1945–1954

Hdb:1, Kirjeenvaihtoa, 1943–1947

Uudenmaan lääninhallitus, siirtoväenhuolto

Helsingin I siirtoväenhuoltojohtajan arkisto

Da:1 Lähteneiden kirjeiden toisteet 1944–1946

Helsingin II siirtoväenhuoltojohtajan arkisto

Ea:1 Saapuneet kirjeet 1940–1947

Helsingin III siirtoväenhuoltojohtajan arkisto

Da:2 Kirjeet

Ha:1 Siirtoväkeä koskevat selvitykset ja luettelot

Valtiollisen poliisin I arkisto

Asiamapit, 2932, Sodat ja niistä johtunut toiminta

Asiamapit, 2989, Sodat ja niistä johtunut toiminta

Valtioneuvoston kanslian arkisto

Jahvetin kirjelaatikko 1937–1952

Ea:101, kodinperustamislainoja koskevia tiedusteluja

Kirkkohallituksen arkisto (KHA)

Perheasiain arkisto

Hf:1, Perheasiain neuvottelukeskukset, E–H, 1948–1988

Päivystyksen päiväkirja 22.1.1945–23.4.1945

Me:2, Ongelmaryhmät, 1947–1970

Kansallisarkiston Sörnäisten toimipiste / Sota-arkisto (KA/SA)

Asevelipiirien arkistot

Helsingin Asevelipiiri ry, 1940–1945

Avustusanomuksia, Helsingin Asevelipiirin huoltotoimisto

Pöytäkirjoja, 1941–1945

Helsingin Ilmasuojelukeskus

T 17838, Helsingin Ilmasuojelukeskuksen toimintakertomuksia, 1941–1944

T 19596, Huoltoasiat, Salainen ja tavallinen kirjeenvaihto, 1943–1944

T 19597, Is. huoltolat, 1944

Työväen arkisto (TA)

Vuokralaisten Keskusliitto

D 1, Toimintakertomuksia 1948–1958

F 2, Vuokralaisten keskusliiton kirjelmiä

F 3, Yhdistysten kirjelmiä eri vuosilta.

Opinnäytteet

- AALTO, EVA-LIISA 1955: Tutkimus helsinkiläisten siirtolasten sopeutumisesta Ruotsista palauttamisen jälkeen. Helsingin yliopisto.
- AARRESUO, ANNIKKI 1947: Tuberkuloottisten lapsiperheiden taloudelliset olot ja asunto-olot Helsingissä. Tutkielma sosiaalihuoltajan loppututkintoa varten. Helsinki.
- AILIO, JORMA 1945: Hinta- ja palkkaneuvosto sekä hinta- ja palkkasäännöstelyhallinnon ylikuormittuminen vuosina 1945–1955. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto.
- AIRILA, MARKETTA 1953: Tutkielma Malmin kasvatusneuvolan kirjoissa olevien lastentarhoista, vuosina 1949–50, 51–52, ilmoitettujen lasten ympäristöolosuhteista. Yhteiskunnallinen korkeakoulu.
- ANNALA, TERTTU 1954: Lasten toiminnantarpeen tyydyttämisestä Sofianlehdon vastaanottokodissa ajalla 25.II.–10.II.1954. Yhteiskunnallinen korkeakoulu.
- ANTTILA, OSMO 1947: Nuorisorikollisuus maassamme vuosina 1943–45. Helsingin yliopisto.
- DAGGETT, JESSIE CATHERINE 1956: Housing Conditions in Relation to Child Protection. The University of British Columbia.
- FORSMAN, MARKKU 1993: Viipurin evakointisuunnitelmat ja niiden toteutuminen 1939–1944. Suomen historian pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto.
- HEISKANEN, IRJA 1947: Aivoinvalidien sopeuttaminen ja sopeutuminen yhteiskuntaan. Pro gradu -tutkielma Yhteiskunnallisen korkeakoulun yhteiskuntatieteen kandidaattitutkintoa varten.
- HELLSTRÖM, MARIKA 1951: Nyländska inflyttningen till Helsingfors på 1940-talet. Helsingin yliopisto.
- HUVINEN, ESTERI 1950: Aviottomien lasten huolto erikoisesti huomioonotettuna sanottu toiminta Helsingin kaupungissa. Yhteiskunnallinen korkeakoulu.
- HYTÖNEN, ANJA 1955: Tutkimus Helsingin suuriperheisten asunto-oloista. Sosiaalipoliitikan pro gradu -tutkielma 10.12.1955. Helsingin yliopisto.
- HYTÖNEN, KIRSI-MARIA 2007: Me kaikki täällä voimme hyvin. Perhettä ja sukupuolirooleja koskevia diskursseja nuoren avioparin jatkosodan aikaisissa kirjeissä. Turun yliopisto.
- HYVÖNEN, PEKKA 2005: Yhteisen hyvän asialla. Kansanhuoltoa koskeva tiedotustoiminta Yhteishyvän valiokunnassa 1940–1945. Suomen historian pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopisto.
- KAARLEHTO, RAIMO 1955: Helsingin kaupungin oma ja tukema asuntorakennustoiminta vuosina 1945–1954. Yhteiskunnallinen korkeakoulu.
- KAIJALAINEN, RAKEL 1953: Helsingin kaupungissa 1947 kodinperustamislainan saaneet perheet. Helsingin yliopisto.
- KAUTTU, LASSE 1948: Avioerojen lisääntyminen ja sen yhteys sosiaalisen kentän muutoksiin. Pro gradu -tutkielma Yhteiskunnallisen Korkeakoulun yhteiskuntatieteiden kandidaatin tutkintoa varten.
- KILPELÄINEN, MARKKU 2013: Terveyttä edistävän ravinnon puolesta. Ravitsemusvalistus terveydenhoitolehdessä vuosina 1934–1961. Historian pro gradu -tutkielma. Oulun yliopisto.
- KORPELA, KIRSTI 1962: Helsingin kaupungin ja yhdistysten Helsinkiin järjestämä vanhusten kotiaputoiminta. Yhteiskunnallinen korkeakoulu.
- LAIHO, TAILO 1958: Helsingin yömajat ja niiden asukkaat. Yhteiskunnallinen korkeakoulu.

- LATVALA, KRISTIINA 2008: Sotasiirtolaisuuden kahdet kasvot: siirtoväki ja siirtoviranomaiset inkerinsuomalaisen väestönsiirrossa Suomeen 1941–43 ja palautuksessa Neuvostoliittoon 1944–1945. Yleisen historian pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto.
- LEANDER, ARNE 1955: Kotien sosiaalinen rakenne nuorisoriikollisuudessa. Helsingin yliopisto.
- LESKINEN, SANNA 2007: Siellä koti, minne viedään. Inkeriläiset ja itäkarjalaiset lapset suomalaisissa yksityisperheissä 1941–1945. Valvontakomissiolle tammikuussa 1945 tehtyjen anomusten mukaan. Suomen historian pro gradu -tutkielma. Joensuun yliopisto.
- LINKAMO, BRITA 1951: Kaupunkeihin muutosta ja urbanisoitumisesta Suomessa. Helsingin yliopisto.
- LUNDEN, LEA 1948: Kotiolojen vaikutus nuorisoriikollisuuteen. Helsingin yliopisto.
- LUOSMA, KIRSI 2000: Asunnon hakemisen retoriikka ja kunnallinen asuntotoimisto katutason byrokrationa. Yhteiskuntapolitiikan pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopisto.
- LYMAN, EVA G. H. 1959: Family life in the apartment environment: A study of the social aspects of apartment housing for families. The University of British Columbia.
- MARTIKKA, AULI 1968: Maassamuutto ja vammaisuus. Tutkimus Helsinkiin siirtyneistä aivovammaisista sotainvalideista. Sosiaalipolitiikan pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto.
- MELLERI, KARI 1974: Demobilisaatiokysymys Suomessa 1944. Poliittisen historian pro gradu -työ, Helsingin yliopisto.
- MÄENPÄÄ, BIRGER 1952: Vuokrasäännöstelyn vaikutus Suomen asuntomarkkinoihin. Laudatur-työ Helsingin yliopiston valtiotieteellisessä tiedekunnassa 13.12.1952 toimeenpantavaa pro gradu -koetta varten. Helsingin yliopisto.
- MÄKKELÄ, MIKA 2013: Kallion saneeraus modernistisen kaupunkisuunnittelun esimerkkinä. Pro gradu -tutkielma, Aluetiede/Suunnittelumaantie. Helsingin yliopisto.
- NURMI, KYÖSTI 1956: Vuokrasäännöstely Suomessa vuosina 1940–1955. Helsingin yliopisto.
- NURMIHARJU, OSMO 1955: Nuorten rikoksenteijäin kotien rakenne ja asema. Helsingin yliopisto.
- NÄRVÄINEN, Eeva 1948: Helsingin Evankelis-Luterilaisten seurakuntien huoltotoiminta vuosien 1939–1944 sotien jälkeen. Helsingin yliopisto.
- OLSBOM, TUULA 1958: Vuokrasäännöstelyn vaikutukset Suomessa toisen maailmansodan jälkeen. Kansantaloustieteen Laudaturtyö. Helsingin yliopisto.
- ORAVALA, RAUNI 1948: Avioero sosiaalisena probleemana. Helsingin yliopisto.
- PARIKKA, RAIMO 1988: Työväenliike ja yhteiskunnallinen muutos 1944–1947. Poliittisen historian pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto.
- PEKKARINEN, SATU 1999: Kirjeet sodan perheyhteytenä. Perheen koossapitäminen sota-ajan kirjeenvaihdossa. Sosiologian pro gradu - tutkielma. Jyväskylän yliopisto.
- RAPELI, ANJA 1954: Väestöliiton ja Ev.lut. seurakuntien toimeenpanema avioliittoneuvontatyö Helsingissä. Yhteiskunnallinen korkeakoulu.
- RYTKÖNEN, KAARINA 1949: Helsingin kaupungin sielullisesti sairaiden vastaanottoasema- ja huoltotoimisto. Tutkielma sosiaalihuoltajatutkintoa varten. Helsingin yhteiskunnallinen korkeakoulu.
- SAARIMÄKI, LEA 1952: Tutkielma pelastusarmeijan ja Sophie Mannerheimin äitikodeissa kesällä -52 olleiden aviottomien äitien lapsuuskotioloista. Helsingin yliopisto.
- SAKSA, AARRE 1949: Asuntopula ja sen syyt sekä huoneenvuokralautakuntien toiminta sen lievittämiseksi Turussa vuosina 1945–1946. Turku: Turun yliopisto.
- SALO, Eeva 1949: Vanhuus sosiaalisena ongelmana Suomessa. Pro gradu -tutkielma Yhteiskunnallisen korkeakoulun yhteiskuntatieteiden kandidaattitutkiintoa varten. Yhteiskunnallinen korkeakoulu.
- SAVONEN, MIKAEL 1951: Asemakaava ja rakennusjärjestys sekä ns. 'hökkelikylät' Helsingin koillisosissa. Helsingin yliopisto.
- SEPPÄNEN, EIRA 1963: Naimisissa olevan naisen ansiotyö. Helsingissä vuonna 1960 suoritettu tutkimus. Sosiaalipolitiikan pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto.
- SULKUNEN, PAULA 1948: Punavuorensuutu nuorten rikoksenteijäin sosiaalisena ympäristönä Helsingissä. Pro-gradututkielma Yhteiskunnallisen Korkeakoulun yhteiskuntatieteen kandidaattitutkintoa varten.
- STENVALL, JARI 1992: Virkamiehet vanhoissa kotimaisissa elokuvissa. Julkishallinnon julkaisusarja N:o 1/1992 B. Tampereen yliopisto.
- TAKKULA, ANTERO 1951: Helsingin evankelisluterilaisten seurakuntien yömajatoiminta. Yhteiskunnallinen korkeakoulu.
- TORKKEL, HELLIN 1957: Huostaanotetun lapsiaineksen rakenne ja huostaanottamisen syyt toisen maailmansodan jälkeen. Yhteiskunnallinen korkeakoulu.

- TUOMI-TOLJOLA, SUSANNA 2008: Aviopuolisoiden välinen suhde talvi- ja jatkosodassa. Suhteen merkitys ja naisten selviytyminen sodan ajan arjessa kotirintamanaisten kerrotuissa muisteluissa. Tampereen yliopisto.
- TURTAIINEN, KIMMO 1954: Perhe ja sota: Suomen viime sotia silmälläpitäen. Helsingin yliopisto.
- VIITALA, VEIKKO J. 1957: Asuntotuotannon rahoitus ja sen ongelmat Suomessa erityisesti toisen maailmansodan jälkeen. Helsingin yliopisto.
- VIHERKOSKI, KAUKO 1951: Helsingissä vuoden 1948 aikana avioliiton ulkopuolella tapahtuneen synnytyksen takia köyhäinhoidon tarpeeseen joutuneiden äitien sosiaaliset olosuhteet. Yhteiskunnallinen korkeakoulu.
- WAKKOLA, HELVI 1951: Ympäristötekijöiden vaikutuksesta naisten alkoholismiin: tutkimus vv. 1944–1948 Helsingin kaupungin alkoholistihuollossa olleista naisista. Helsingin yliopisto.

II. PAINETUT LÄHDEJULKAISUT

Asetuskokoelmat

Suomen Asetuskokoelma (AsK) 1944–1950

Komiteanmietinnöt

- KM 1939:5, Kaupunkien asuntokomitean mietintö N:o 1. Helsinki.
- KM 1940:5, Kansanravitsemuskomitea: Tutkimuksia kansan ravitsemustilan parantamiseksi. Helsinki.
- KM 1944:2, Kotiapulaistyökomitean mietintö. Helsinki.
- KM 1945:6, Aborttikomitean mietintö. Helsinki.
- KM 1946:1, Vuokrien tasoittamiskomitean mietintö. Helsinki.
- KM 1947:11, Talonmiesten työ- ja palkkaoloja tutkimaan asetetun toimikunnan mietintö. Helsinki.
- KM 1947:23, Kotiapulaistyökomitean II mietintö. Helsinki.
- KM 1947:13, Huoneenvuokrasäännöstelystä annettujen säännösten tarkistamiskomitean mietintö. Helsinki.
- KM 1948:9, Komiteanmietintö naimisissa olevien naisten ansiotyöstä. Helsinki.
- KM 1948:13, Huoneenvuokrasäännöstelystä annettujen säännösten tarkistamiskomitean mietintö. Helsinki.
- KM 1948:16, Asuntotuotantokomitealta. Helsinki.
- KM 1948:17, Asuntorakennustoimikunnan organisoimiskomitean mietintö. Helsinki.
- KM 1950:38, Häädettyjen komitean mietintö. Moniste. Helsinki.
- KM 1951: 11, Vanhustenhuoltokomitean mietintö. Helsinki.

Tilastojulkaisut

Helsingin kaupungin terveyden- ja sairaanhoito (HTS)

Helsingin kaupungin tilastollinen vuosikirja (HTV)

Helsingin kaupungin opetuslaitokset VI (HKO)

Kertomus Helsingin kaupungin kunnallishallinnosta (KHKK)

Suomen virallinen tilasto (SVT)

Tilastollisia kuukausitietoja Helsingistä (TKH)

HKO 1943/44–1944/45. Helsingin kaupungin tilastotoimisto.

HKO 1949. Helsingin kaupungin tilastotoimisto.

HTS 29, 1944. Helsingin kaupungin tilastotoimisto.

HTS 30, 1945. Helsingin kaupungin tilastotoimisto.

HTS 31, 1946. Helsingin kaupungin tilastotoimisto.

HTV 33, 1940/1941. Helsingin kaupungin tilastotoimisto.

HTV 34, 1942/1943. Helsingin kaupungin tilastotoimisto.

HTV 35, 1944/1945. Helsingin kaupungin tilastotoimisto.

HTV 36, 1946/47. Helsingin kaupungin tilastotoimisto.

HTV 37, 1948. Helsingin kaupungin tilastotoimisto.

HTV 38, 1949. Helsingin kaupungin tilastotoimisto.

HTV 39, 1950. Helsingin kaupungin tilastotoimisto.

HTV 44, 1955. Helsingin kaupungin tilastotoimiston.

KHKK 1947, Jälkimmäinen osa. 7. Tilastotoimisto. Helsinki.

SVT Sosiaalisia erikoistutkimuksia XXXII, Kaupunkien asunto-olot vuonna 1938. Helsinki.

SVT Vuoden 1950 yleinen väestölaskenta, VI C102 Väestötilastoa, III nide, Asuntokanta. Helsinki 1956.

SVT Vuoden 1950 yleinen väestölaskenta, VI C102 Väestötilastoa, VI nide, Kiinteistö- ja rakennuskanta. Helsinki 1957.

SVT Vuoden 1950 yleinen väestölaskenta, VI C102 Väestötilastoa, VII nide, Perhe- ja ruokakunta. Helsinki 1957.

SVT XI Lääkintölaitos 1955. Helsinki.

Tilastokatsauksia 1945:9–10 (20). Helsinki.

- TKH 1950:1 (1). Väkiluvunmuutokset vuosina 1946–1948, 2–4.
- TKH 1950:2 (1). Väestöproгноosi, 17–20.
- TKH 1950:4 (1). Asunnontarve Helsingissä, 49–51.
- TKH 1950:8 (1). Asunnonhakemukset keväällä 1950 I, 117–120.
- TKH 1950:9 (1). Asunnonhakemukset keväällä 1950 II, 133–136.
- TKH 1951:1 (2). Asumistiheys Helsingissä syksyllä 1950, Gunnar Modeen, 1–6.
- TKH 1951:3 (2). Vuoden 1950 väestölaskennan ennakkotietoja, 37–41.
- TKH 1951:5 (2). Vuokratiedustelu lokakuussa 1950, 69–72.
- TKH 1951:11 (2). Helsingin asunto-olot, Gunnar Modeen, 169–192.
- TKH 1952:1 (3). Helsingin asuinhuoneistojen ikä, 1–4.
- TKH 1952:9 (3). Pääkaupungin muuttoliike 1926–1950, 173–180.
- TKH 1952:10–11 (3). Nuorisotutkimus vuonna 1951, Kettil Bruun, 193–215.
- TKH 1953:3 (4). Talouskuntafrekvenssit ja asunnontarve, 33–40.
- TKH 1953:5–6 (4). Vanhustutkimus v. 1952.
- TKH 1953:9 (4). Helsingin väestön kehitys vuosina 1946–52, A. S., 189–192.
- TKH 1954:7 (5). Asunnonhakijat ja asuntojen jako, 129–.
- TKH 1955:1 (6). Väestön alueellinen rakenne 1950, S. P., 1–20.
- TKH 1956:8 (7). Sosiaaliryhmien paikallistuminen 5. kaupunginosassa 1950, 217–228.
- TKH 1956:9 (6). Ruokakuntien alueellinen jakautuminen ja rakenne Helsingissä 1950, F(reivid). G(ustafsson), 241–256.
- TKH 1957:11 (8). Sosiaaliryhmitys v. 1955, 249–251.
- TKH 1959:10 (10). Huoneistojen tilankäyttö 1955, S. H., 221–237.
- TKH 1962:8 Tutkimus v. 1946 ja 1951 kaupunkiin muuttaneista naimattomista naisista, Åke Saxen, 217–223.

Valtiopäivät

Valtiopäivät 1944–1950 pöytäkirjat, asiakirjat ja liitteet

Vuosikertomukset, muut painetut asiakirjat

Helsingin kaupunginvaltuuston asiakirjat, 1944–1950

Helsingin kaupunginvaltuuston asiakirjat 1946, Kaupunginhallituksen lausunto 16.6.1946 vt. Schybergsonin huoneenvuokralautakuntien toimintaa ja muuttokiellon aikaansaamista koskevan aloitteen johdosta

Helsingin kaupunginvaltuuston asiakirjat 1951, Helsingin kaupungin-
hallituksen mietintö 1950:18, Liite 2, Ns. Pommisuoajakomitean mietintö
3.11.1948

Helsingin kaupunginvaltuuston asiakirjat 1951, Helsingin kaupungin-
hallituksen mietintö 1950:18, Liite 4. Tilapäismajoituskomitean mietintö
21.3.1950

Helsingin kunnalliskertomukset 1944–1950

Oy Alko Ab:n vuosikertomukset 1944–1945

III. ALKUPERÄISAINEISTO

Aikalaiskirjallisuus

- AARIO, LEO 1951: The Inner Differentiation of the Large Cities in Finland. Turun yliopiston maantieteellisen laitoksen julkaisuja No: 22. Turku: Uuden Auran Osakeyhtiön Kirjapaino.
- AHOKAS, PAAVO 1943: Alkoholistihuollon ajankohtaisia tehtäviä. Huoltaja (31), 228–231.
- ALLARDT, ERIK 1952: Miljöbetingade differenser i skilsmässofrekvensen. Olika normsystems och andra sociala faktorerers inverkan på skilsmässofrekvenserna i Finland 1891–1950. Bidrag till kännedom af Finlands natur och folk. Helsinki.
- ALOPAEUS, ESKO 1946: Väestöpoliittinen asunto- ja asutuslainsäädäntömme, teoksessa V. J. Sukselainen, Heikki v. Hertzen, Reino Lento (toim.) Väestöliiton vuosikirja I. Väestöpolitiikkamme taustaa ja tehtäviä. Porvoo-Helsinki: WSOY, 154–158.
- AMINOFF, BERNDT 1947: Helsingin terveystämiskysymys. Arkkitehti (44) 8, 109–110.
- ARNI, PAAVO 1944: Voiko ääntä eristää?. Suomen Kuvalehti (28) 9, 274–275.
- AURA, TEUVO 1950: Asuttopulan poistaminen nykyisten mahdollisuuksien puitteissa. Kansantaloudellinen Aikakauskirja 46 (1950): 309–320.
- AURA, MATTI 1950: Tarkoituksenmukaisuusharkinta ja sen käyttämiseen valtuuttavat oikeussäännöt. Lakimies (48) 1, 6–22.
- ”BASIC PRINCIPLES OF HEALTHFUL HOUSING” 1938: Basic Principles of Healthful Housing. Preliminary Report. Committeet on the Hygiene of Housing. American Journal of Public Health (28) March, 351–372.
- BERGHOLM, KATRI 1946: Isoäiti: Kotimme viihtyisyydestä. Kotiliesi 1946:20, 527, 542.
- BERNERT, ELEANOR H. & IKLÉ, FRED C. 1952: Evacuation and the Cohesion of Urban Groups. The American Journal of Sociology (vol. LVIII) 2, 133–138.
- BLOMBERG, ERIK & KURJENSAARI, MATTI 1949: Helsinki - Itämeren tytär. Helsinki: Tammi.
- BLOMSTEDT, AULIS 1945: Maailman jälleenrakentaminen ja arkkitehdit. Arkkitehti (42) 9–10, 93–95.
- BORENIUS, ELSA 1946: Entä ansioäidin lapsi? Kotiliesi 1946:11, 294–295, 318.
- BORG, ELSI 1949: Kauneutta arkeen. Kotiliesi 1949:10, 252–253.
- BORG, MARGIT 1938: Lapsuusiän ongelmia. Porvoo: WSOY.
- BRUUN, ELSA 1945: Lasten siirrot Ruotsiin. Teoksessa Viljo Rantasalo (toim.) Lastensuojelun vuosikirja 1945. Helsinki: Suomen lastensuojelun ja nuorisohuollon keskusliitto r.y., 22–32.
- BÖÖK, EINAR 1928: Omakotiliike I. Kotiliesi (7) 16, 538–539.
- CASELIUS, ILMARI 1949: Näkökohtia huoneenvuokrasopimusten irtisanomisessa nykyisten säännösten mukaan. Lakimies IV, 420–427.
- DAHLSTRÖM, EDMUND 1951: Trivsel i Söderort: Sociologisk Undersökning i Hägerstensåsen Och Hökmossen 1949–1950. Esselte Aktiebolag.
- EKELUND, HILDING 1949: Kunnallisia pulakauden asuntoja Helsingissä. Arkkitehti (46), 106–109.
- ”ELINKUSTANNUSTUTKIMUS KEVÄÄLLÄ VUONNA 1945” 1947: Sosiaalinen Aikakauskirja (40) 11–12.
- ENGLUND, KAJ 1952: Millainen on perheasunto. Tehostaja 1952:3 (10), 13–21.
- ENSIO, AUNE 1946: Asutteko tekin ”yksiössä keittolevyllä”? Kotiliesi 1946:18, 452, 472.
- ENÄJÄRVI-HAAVIO, ELSA 1946: Kotisaret – uusi työryhmä yhteiskuntaamme. Sosiaalinen aikakauskirja (7–8), 220–229.

- ERKKILÄ, SVEN 1951: Hygienian ja sosiaalilääketieteen näköaloja. *Duodecim* (67) 4, 291–303.
- VON FIENDT, KAI 1946: Lauma ja yhteisö: sosiaalipsykologiaa kaikille. Helsinki: Otava.
- VON FIENDT, KAI 1952: Minkäläinen on sopusuhtainen koti lapsen kannalta. *Lapsi ja nuoriso* 1952:4, 14–17.
- VON FIENDT, KAI 1958: Helsingin paljasjalkaiset ja uusi asuttajapolvi. Helsingin kaupungin julkaisuja 7. Helsingin kaupunki.
- FRAENKEL, MARTA 1954: The Relation of Home Care to Living Arrangements. *Journal of Gerontology* (2) 9, 210–213.
- GEBHARD, MAIJU 1943: Työtehoseuran nelivuoteinen sarjasänky. Työtehoseuran julkaisu N:o 31. Työtehoseuran vuosikirja 1943. Vammala: Tyrvään kirjapaino Oy, 87–89.
- GEBHARD, MAIJU 1951: Ajankäyttö ostoksien suoritukseen kaupunkilaiskotalouksissa. Eripainos Työtehoseuran vuosikirjasta 1951.
- GEBHARD, MAIJU & LINKOMIES, ANJA 1950: Vertailevia kokeita huoneiden siivouksesta pölynimurilla ja meillä yleisesti käytetyillä työvälaineillä. Eripainos Työtehoseuran vuosikirjasta 1950.
- GRÖNROOS, ELLA (TOIM.) 1950: Suomalaisia koteja. Helsinki: WSOY.
- GULIN, EELIS & NIEMI, TURO 1949: Avioliitto: opaskirja Suomen kodeille. Helsinki: Otava.
- GYLLING, EDVARD 1915: Syntyneisyydestä ja väestön lisääntymisestä Helsingissä. HELSINKI: Työväen Sanomalehti Osakeyhtiö.
- HAAPANEN, LIISA 1952: Marian sairaalan sisätautien osastoille pyrkivien potilaiden luokittelu lääketieteellisin ja sosiaalisin perustein. *Duodecim* (68) 9, 744–757.
- HAAPASALO, EERO 1941: Köyhäinhoidon avunsaajien asunto-oloista Helsingissä. *Huoltaja* (29) 15, 251–257.
- HAILUOTO, AHTI 1948: Oikea asuntopoliittikka – oikean kodin edellytys. *Lapsi ja Nuoriso* 1948:8 (7), 142–143, 159.
- HAILUOTO, AHTI 1951: Uusi kasvatusvaatimus, *Lapsi ja nuoriso* 1951:3 (10), 3–4.
- HANSTE, ARVI, LEVAS, SANTERI & MOLANDER, VELI (TOIM.) 1950: Helsinki: Valoa ja varjoa. Porvoo-Helsinki: WSOY.
- HARVIA, YRJÖ 1940: Asuntopoliitikan nykyhetken tehtävät. *Sosiaalinen aikakauskirja* 1940:3.
- HARVIA, YRJÖ 1945: Maaltapako. *Suomen Kunnallislehti* (30) 1, 4–6, 22–25.
- HARVOLA, V. 1946: Juopumustapaukset naisten keskuudessa sodan aikana ja sen jälkeen. *Alkoholiliikkeen aikakauskirja* (11) 3, 48–51.
- HAUSMA, AINO 1949: Kohentunut kotimme. *Kotiliesi* 1949:18, 480–481.
- HEIKINHEIMO, OSKARI 1946: Nykyinen aika ja me. *Terveydenhoitolehti* 1946:4 (58), 100–104.
- HELASVUO, KAARLO 1946: Koti ja lastensuojelu. *Lapsi ja nuoriso* (3), 55–56.
- ”HELSINGIN KAUPUNGIN ASUNTORESERVI V. 1939” 1939: *Sosiaalinen Aikakauskirja* (33), 123.
- HENRIKSSON, WEIO 1943: Asutuskeskusten jälleerakentamisen rahoitus. *Sosiaalinen Aikakauskirja* (37) 9–10, 310–331.
- HENRIKSSON, WEIO 1944: Sodanjälkeinen asuntorakennustoiminta. *Rakennustaito* (39) 25–26, 384–386.
- HENRIKSSON, WEIO 1948: Asuntotuotanto ja vuokrat. *Kansantaloudellinen Aikakauskirja*, 283–291.
- VON HERTZEN, HEIKKI 1946: Koti vaiko kasarmi lapsillemme. Asunnontarvitsijoiden näkökohtia asunto- ja asemakaavakysymyksissä. *Väestöliiton julkaisuja n:o 15*. Helsinki: Väestöliitto.
- VON HERTZEN, HEIKKI 1948: Väestöpolitiikkamme päätapahtumat vuosina 1946–1948. *Väestöliiton vuosikirja II*. Helsinki, 219–240.
- VON HERTZEN, HEIKKI 1950: Ihanteellinen perheasunto nykyaikaisen asuntopoliitikan päätavoitteita. *Lapsi ja nuoriso* 1950:9, 22–24.
- HILSKA, URPO M. 1950: Miksi tarvitsemme tuuletusta? *Terveydenhoitolehti* (62) 2, 37–39.
- HJELT, OTTO E. A. 1911: Vuoden 1879 terveydenhoitosäännön synnystä. *Duodecim* (28) 11–12, 387–447.
- HONKAVAARA, JUHANI 1945: Huoneenvuokrasäännöstelyn viimeaikainen kehitys. *Sosiaalinen Aikakauskirja* (39) 7–8, 239–248.
- HUHTIKANGAS, HUUGO 1950: Lasten yskätautien torjuminen. *Terveydenhoitolehti* 1950:10 (62), 210–211.
- HYPPÖLÄ, JORMA 1949: Tuomioistuimen päätöksellä purettu avioliitot vuosina 1945, 1946 ja 1947. *Tilastokatsauksia* (24) 3–4, 34–37.
- HYTÖNEN, ANNIKKI 1944: Päiväkodin nykyisiä tehtäviä. *Lastentarha* (7) 2, 19–23, 27.
- HYTÖNEN, ANNIKKI 1946: Suojelupalvoja ja kotikäynnit. *Lapsi ja nuoriso* (5), 113–117.
- HYVÖNEN, J. T. 1957: Huoneenvuokrasäännöstely. Teoksessa Olavi Wiias et. al. *Suomen Kiinteistöliitto ry 50 vuotta 1907–1957*. Suomen Kiinteistöliitto ry, 22–36.

- HÄGGBLAD, H. 1945.: Huomioita märkivien ihottumien ja syyhelmän lisääntymisestä sotavuosina 1940–1944. *Duodecim* (61) 4, 249–257.
- HÄRÖ, A. S. 1957: Tutkimuksia epäsosiaalisista tuberkuloosipotilaista.
- IKKALA, ARTTURI K. 1948: Eräitä huoneenvuokrankäsitettä koskevia vuokrantarkastuslautakunnan ennakkopäätöksiä. *Lakimies* (1), 281–288.
- JALAS, RAKEL 1946: Miksi naiset uupuvat – miten estäisimme sen? *Kotiliesi* 1946:2–3, 40–41.
- JALAS, RAKEL 1948: Väsynyt nainen. *Kotiliesi* (9), 41.
- JARLE, P. –O. 1952: Miten selviytyä asutopulasta. *Kansamme Talous*.
- JOENSUU, MATTI 1952: Avioliitto tarvitsee neuvontaa. *Huoltaja* (3), 43–47.
- KAILA, MARTTI 1945: Nuorisorikollisuus ja sota. *Suomalainen Suomi* 1945:1, 10–18.
- KAILA, MARTTI 1946: Nuorisorikollisuuden syyt yksilötutkimusten valossa. *Porvoo*.
- KAILA, MARTTI 1950: Nuorisorikollisuus. *Porvoo*.
- KALPA, ILMARI 1946: Miksi käytetään huumausaineita. *Terveystieteiden aikakauskirja* 1946:5, 132–136.
- KALSKE, AILI 1948: Eräs yksiö muuttuu kodiksi. *Kotiliesi* 1948:8, 202–203.
- KAPRIO, LEO A. 1949A: Asuntokysymys lääkärin näkökulmasta. *Rakennustaito* 1949 (44), 347–349.
- KAPRIO, LEO A. 1949B: Asunnon kosteudesta. *Terveystieteiden aikakauskirja* 1949:12 (61).
- KAPRIO, LEO A. & NIEMINEVA, KALEVI 1951: Keskenmenokysymyksen taustaa. *Teoksessa Väestöliiton vuosikirja III*. Helsinki: Väestöpoliittinen tutkimuslaitos, 145–157.
- KARPIO, VIHTORI 1951: Julkisen juoppouden vastustamisesta ja juopuneena pidätettyjen käsittelemisestä. *Alkoholikysymys* (19) 1, 18–27.
- KARTTUNEN, LAILA 1949: Vuode ja sohva. *Kotiliesi* 1949:20, 550.
- KASANEN, ANTERO 1953: Lapsi ja ahdas asunto. *Lapsi ja nuoriso* 1953:6, 24–26.
- KASANEN, ANTERO & KARHI, PEKKA 1953: Havaintoja Turun asunnontarvitsijoiden asunonhygieenisistä ja terveydellisistä oloista. *Duodecim* (69) 9, 788–797.
- ”KAUPUNKIEN ASUNTO-OLOT VUONNA 1938” 1938: Ennakkotietoja kaupunkien asuntotutkimuksesta. *Sosiaalinen Aikakauskirja* (32) 10, 555–567.
- ”KAUPUNKIEN ASUNTO-OLOT VUONNA 1938” 1938: Ennakkotietoja kaupunkien asuntotutkimuksesta II. *Sosiaalinen Aikakauskirja* (33) 7, 365–377.
- ”KAUPUNKIEN JA KAUPPALAIN ASUNTOTILANNE KULUVAN VUODEN ALUSSA” 1947: Suomen Kunnallislehti (5–6), 81–83.
- ”KEUHKOTAUTITARTUNNAN TORJUMINEN VAATII NYT ERITYISTÄ VALPPAUTTA” 1944: *Terveystieteiden aikakauskirja* (56) 5, 134–138.
- KOLUNEN, KALLE 1944: Nuorisonkin asunto-oloihin huomiota. *Huoltaja* (32), 434–435.
- KORTTILA, KALEVI 1953: Vieraan esineen nielleiden lasten hoidosta. *Mahamagneetti*. *Duodecim* (69) 10, 844–856.
- KUUSI, EINO 1926: Asunto, koti ja yhteiskunta. *Kotiliesi* (5) 5, 120–122.
- KUUSI, EINO 1931: Sosialipolitiikka I–II. *Porvoo*: WSOY.
- KUUSKOSKI, REINO 1950: Valitussäännösten koonta. Laki muutoksenhausta hallintoasioissa kunnallismiehen näkökulmasta. *Suomen Kunnallislehti* 35(10), 243–245.
- K.J. 1946: Ajatuksia sotainvaliidien huollosta. *Huoltaja* (34) 20, 393–395.
- LAHDENSUU, M. S. 1950: Hinkuyskä. *Terveystieteiden aikakauskirja* 1950:9–10 (60), 192194.
- LAHDENSUU, SAKARI 1946: Sota-aikojen vaikutuksesta lasten ravitsemus- ja terveydentilaan. *Lapsi ja nuoriso* (6) 2, 36–38.
- LAPPI-SEPPÄLÄ, JUSSI 1944: Paluuta entiseen ei ole. *Suomen Kuvalehti* 1944:42, 1218.
- LARSSON, LENA 1950: Sisustakaa kotinne myös lapsia varten. *Lapsi ja nuoriso* (9) 2, 20–22.
- LEHTI, HELMER 1952: Asuntokurjuus meillä ja muualla. *Kansamme Talous*.
- LENTO, REINO 1951A: Syntyneisyyden aleneminen ja sen alueelliset eroavuudet Suomessa vv. 1911–1940. *Teoksessa Väestöliiton vuosikirja III*. Helsinki: Väestöpoliittinen tutkimuslaitos, 17–36.
- LENTO, REINO 1951B: Väestön vanheneminen sekä sen taloudelliset ja sosiaaliset seuraukset. *Teoksessa Väestöliiton vuosikirja III*. Helsinki: Väestöpoliittinen tutkimuslaitos, 59–84.
- LIETO, OLLI 1949: Pieneen kotiin tulee uusia asukkaita. *Kotiliesi* 1949:9, 220.
- LIVSON, MIKAEL 1956: Yksityisen kotirauhan rikosoikeudellinen suoja Suomen oikeuden mukaan. *Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen julkaisuja* Bsarja 92. Helsinki: Suomalainen lakimiesyhdistys.
- LOJANDER, WOLDEMAR 1947: Huoneitten lämpösuhteista ja lämmityksestä. *Terveystieteiden aikakauskirja* (59) 11–12, 268–270.
- LOUHIVUORI, KERTTU & NEVANLINNA, ELSA 1950: Imeväisten ripulikuolleisuudesta Suomessa vuosina 1943–48. *Duodecim* (66) 11, 850–858.
- LUMIALA, EDVAR 1943: Havaintoja kansanhuollon paikallishallinnosta maalaiskunnissa. *Maalaiskunta* 16, 233–238.

- LUMME, ALPO 1941: Alkoholistihuoltoon kaivataan parannusta. *Huoltaja* (29), 435–437.
- LÄHDE, ARVO 1940: Metsä- ja uittotyöläisten asunto- ja ravinto-oloista. *Silva Fennica* 1940:51. Helsinki.
- MALMIVAARA, KATRI 1954: Lapsen uni on häiriintynyt - Missä syy? *Lapsi ja nuoriso* 13 (4), 11–13.
- MANNIO, NIILO 1945: Laki kodinperustamislainoista. *Sosiaalinen Aikakauskirja* (39) 1–2, 1–5.
- MARTENS, ARVID 1973: Mestarin kädestä. Helsinki: Kansan raamattuseura.
- MELANDER, ILMARI 1943: Huoneenvuokrasäännöstely ja alivuokrasuhde. *Lakimies* 1943:1, 151–157.
- MELANDER, SYLVI 1945: Naapurimaastamme kotiutettujen lasten kouluongelmia. Teoksessa Viljo Rantasalo (toim.) *Lastensuojelun vuosikirja* 1945. Helsinki: Suomen lastensuojelun ja nuorisohuollon keskusliitto r.y, 47–52.
- MELANDER, SYLVI 1948: Särkyneet kodit ongelmalasten muovaajina. *Lapsi ja Nuoriso* 1948:1 (7), 10–12.
- MERIKOSKI, VELI 1954: Hallinto-oikeudellisen oikeusturvajärjestelmän kehityssuuntauksia. *Defensor Legis* 35, 368–385.
- MERIKOSKI, VELI 1958: Vapaa harkinta hallinnossa. *Vammala*.
- MEURMAN, OTTO-IVARI 1945: Näkökohtia suurperheisten asutuskysymyksestä. *Sosiaalinen Aikakauskirja* (39) 5–6, 137–153.
- MEURMAN, OTTO-IVARI 1947: Asemakaavaoppi. Helsinki: Otava.
- MIETTINEN, INKERI 1945: Kodin hengestä. Teoksessa *Artturi Salokannel (toim.) Pieniä hermopillereitä*. Helsinki: Otava, 48–51.
- MODEEN, GUNNAR 1941: 'Talvisodan vaikutus asutokantaan kaupungeissa ja kauppaloissa', *Suomen Kunnallislehti* 26, 121–124.
- MODEEN, GUNNAR 1942: 'Asuntotuotanto ja asunnontarve Helsingissä', *Suomen Kunnallislehti* 27, 129–134.
- MODEEN, GUNNAR 1947A: 'Asunnontarve asutuskeskuksissa', *Sosiaalinen Aikakauskirja* 3–4 (41), 95–105.
- MODEEN 1947B: Kommenttipuheenvuoro Berndt Aminoffin artikkeliin *Helsingin Terveystämiskysymys*. *Arkkitehti* (44) 8, 112.
- MODEEN, GUNNAR 1949: *Fastighetskostnader och hyresnivå*. *Ekonomiska Samfundets Tidskrift* 1949:1, 19–39.
- MODEEN, GUNNAR 1952: *Elinkustannusindeksi*. Helsinki: Tammi.
- MODEEN, GUNNAR 1954: *Elinkustannusindeksi polttopisteessä*. *Unitas* 3.
- MUILU, MARTTI 1947: Tuomioistuimen päätöksellä puretut avioliitot vuosina 1941–45. *Tilastokatsauksia* (21) 11–12, s. 33–36.
- MUSTALA, PAAVO 1937: Epäsosiaalisten henkilöiden huolto. *Huoltaja* 1937 (25), 411–418.
- MYLLYMÄKI, PAULI 1954: Asukkaiden viihtyvyys Käpylässä. *Väestöliiton vuosikirja* IV. Helsinki, 77–95.
- MÄRTENSON, GUNNAR (TOIM.) 1950: *Pääkaupunkimme Helsinki*. Helsinki: Helsingin kaupunki.
- NIEMINEN, ARMAS 1946: Tietoja Helsingin suurista ja keskisuurista perheistä sekä niiden oloista vuonna 1943. Teoksessa V. J. Sukselainen, Heikki v. Hertzen, Reino Lento (toim.) *Väestöliiton vuosikirja* I. *Väestöpolitiikkamme taustaa ja tehtäviä*. Porvoo-Helsinki: WSOY, 201–220.
- NIEMINEN, ARMAS 1948: Mihin suuntaan perhe nykyaikaisessa kaupunkilaistuvassa yhteiskunnassa on kehittymässä? *Väestöliiton vuosikirja* II. Helsinki, 210–213.
- NIEMINEN, ARMAS 1951: Seksuaali- ja perhesosiologista ulkomaista kirjallisuutta 1940-luvulla. *Väestöliiton vuosikirja* III. Helsinki, 199–209.
- NIEMINEN, ARMAS 1954: Asunnontuotannon rakenteen kehityksestä Suomen kaupungeissa ja kauppaloissa vuosina 1937–1952. *Väestöliiton vuosikirja* IV. Helsinki, 25–56.
- NIEMINEVA, KALEVI 1951: Piirteitä avioliittoneuvoloiden kehityksestä Suomessa. Teoksessa *Väestöliiton vuosikirja* III. Helsinki: Väestöpoliittinen tutkimuslaitos, 119–132.
- NIININEN, MARGIT 1945: *Laitakaupungin talo*. Helsinki: Smia.
- NIINIVAARA, ERKKI 1945: Pintakuvasta syvyyskuvaan. Teoksessa Kusti Korhonen, Armo Nokkala (toim.) *Älä aja raiteissa. Nuoret papit ajan kysymysten äärellä*. Helsinki: Kristillinen Palveluskeskus, 17–21.
- "NUORTEN PAKO KODISTA" 1946: *Lapsi ja Nuoriso* 1946:5 (5), 120–122.
- "NYKYSUOMEN SANAKIRJA" 1956: *Nykysuomen sanakirja* 4, O-R. Valtion toimeksiannosta teettänyt Suomalaisen kirjallisuuden seura. Päätoim. Matti Sadeniemi. Helsinki: WSOY.
- "OTE HELSINGIN SEURAKUNTIEN VUOSIKERTOMUKSESTA" 1947: Miten nostaa langennut. *Huoltaja* (36) 137–138.
- "OVESSA ON NELJÄ NIMEÄ" 1948: *Kotiliesi* (1–2), 16–17.
- PAASIO, RAFAEL 1951: *Vuokraongelma – vakauttamisen pulmakysymyksiä*.

- PALOHEIMO, MARTTI 1953: Perhekokonaisuuden merkitys. Lapsi ja nuoriso (12) 7-8, 5-7.
- PARSONS, TALCOTT. & BALES, ROBERT F. 1955: Family, Socialization and Interaction Process. Glencoe, Illinois: The Free Press.
- PARVIAINEN, SAKARI 1941: Ennen aikaisten synnytysten esiintymistiheydestä ja erinäisistä etiologisista tekijöistä. Duodecim (57) 7, 499-514.
- PELTONEN, OKE 1945: Parempaa sijaan! Ajatuksia filmin kasvattajatehtävästä. Teoksessa Kusti Korhonen, Armo Nokkala (toim.) Älä aja raiteissa. Nuoret papit ajan kysymysten äärellä. Helsinki: Kristillinen Palveluskeskus, 132-137.
- PIHA, KALEVI 1960: Asunto-olot ja viihtyvyys. Sosiologinen tutkimus Turun kunnallisista ja puolikunnallisista asunnoista. Turku: Turun yliopisto.
- PIHA, KALEVI 1962: Asuntoyhteisö, sen muodostuminen ja rakenne: sosiologinen tutkimus asunnontekijöistä, uudelle asuinalueelle muuttaneiden käyttäytymismuutoksista ja naapuruussuhteiden jäsentymisestä Turun kaupungissa. Turku: Turun yliopisto.
- PIPPING, ELSA 1945: Lasten palauttamiseen liittyvät kasvatukselliset ongelmat. Teoksessa Viljo Rantasalo (toim.) Lastensuojelun vuosikirja 1945. Helsinki: Suomen lastensuojelun ja nuorisohuollon keskusliitto r.y, 33-46.
- PIRILÄ, VEIKKO & KILPIÖ, OLAVI 1948: Rottapunkin aiheuttamasta ihottumasta. Duodecim (64) 11, 830-835.
- PITKÄNEN, HEIKKI 1947: Maamme viimeaikaisesta keskenmenotilanteesta. Duodecim (63) 5, 531-548.
- "PUUT LADOTAAN PITKÄKSEEN RISTIKKÄIN" 1944: Terveystieteiden lehti (56) 1, 20.
- PÄIVÄNSALO, PAAVO 1944: Kasvatusvaikeuksia ympäristötekijöiden valossa. Jyväskylä: K. J. Gummerus Oy.
- PÄTIÄLÄ, RISTO 1951: Lasten ihottumat sosiaalisten olosuhteiden peilinä. Duodecim (67) 5, 415-429.
- RAIVIO, ARVI 1951: Tuomioistuimen päätöksellä purettu avioliitto vuosina 1948, 1949 ja 1950. Tilastokatsauksia (26) 7-8, 37-41.
- RANKKA, MARJATTA 1945: Jokainen koti viihtyisäksi, käytännölliseksi, kauniiksi. Teoksessa Lempi Torppa (toim.) Jokaisen naisen kirja. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Kivi, 253-273.
- RANTA, JAAKKO 1949: Tuberkuloosikuolleisuudesta Suomessa. Duodecim (65) 4, 335-348.
- RANTA-KNUUTTILA, JAAKKO J. 1962: Amputoitu sotavammaisen: tutkimus Suomen sotien 1939-1945 amputoitujen ammatillisesta kuntoutuksesta. Helsinki: WSOY.
- RANTASALO, VIILJO 1944: Nykyhetken kysymys. Tarttuvien tautien torjuminen ahtaissa asunnoissa. Terveystieteiden lehti 1944:11-12 (56), 298-305.
- RAUTANEN, ELINA 1951: Entä lastenne elintila - Lapsi ja nuoriso (10) 3, 20-25.
- RIEMER, SVEND 1945: Maladjustment to the Family Home. American Sociological Review, Vol. 10, No. 5 (Oct., 1945), 642-648.
- RIIHINEN, V. 1951: Asuntotilanteesta ja asuntotuotannosta. Kansamme Talous 11.
- ROUHUNKOSKI, MAURI 1947: Sukupuolielämän terveydenhoidosta. Terveystieteiden lehti 1947:1 (56), 4-8.
- RUOTSALAINEN, ARMAS 1935: Tutkimus Helsingin kansakouluoppilaiden asunto- ja kotioiloista. Duodecim (51) 11, 947-971.
- RUOTSALAINEN, ARMAS 1945: Nuoren äidin kirja. Porvoo: WSOY.
- RYDMAN, EERO 1948: Valtion ja kuntien väliset suhteet saatava terveille raiteille. Suomen Kunnallislehti (33) 1, 2-4.
- SAARNIO, LAURI 1944: Sukupuolielämän ja avioliiton ristiriidoista. Terveystieteiden lehti 1944:5 (56), 147-151; 1944:6-7, 178-183.
- SAHLAN, INKERI 1948: Kotien työvoimapula. Kotiapulaistyökomitean toinen mietintö. Sosiaalinen aikakauskirja (42) 1-2, 15-24.
- SALMENKIVI, ARMAS 1945: Mikä johtaa lisääntyviin avioeroihin. Teoksessa Kusti Korhonen, Armo Nokkala (toim.) Älä aja raiteissa. Nuoret papit ajan kysymysten äärellä. Helsinki: Kristillinen Palveluskeskus, 71-76.
- SAURIO, LAURA 1949: Hinkuyskättiläiden sairaalahoidon tarpeesta. Duodecim (65) 1, 99-114.
- SETÄLÄ, SALME 1944: Nuori pari toivoo omaa boksia - sota-aikanakin. Kotiliesi 1944:2, 44-45.
- SIIPPI, JOUKO 1954: Palkkatyöväen viihtyvyys. Sosiaalipoliittinen tutkimus tehdasoloisuuden ja rakennusteollisuuden miespuolisten palkkatyöntekijöiden viihtyvyydestä asuinpaikkakunnillaan. Sosiaalipoliittisen yhdistyksen tutkimuksia I. Porvoo-Helsinki: WSOY.
- SIIVONEN, URHO 1947A: Vuosien 1941-1944 sodan invalidien saamat avustukset. Tilastollinen tutkimus. Sosiaalinen aikakauskirja (41) 7-9, 260-270.
- SIIVONEN, URHO 1947B: Suomen yleisissä alioikeuksissa vuosina 1938 ja 1943-1945 syytetyt. Tilastokatsauksia (22) 7-8, 30-35.

- SIMOLA, PAAVO E. 1941: Miltä näyttää Suomen nykyinen ravintotilanne. *Duodecim* (57) 3, 132–150.
- SIMONEN, AARRE E. 1941: Huoneenvuokrasäännöstelyn pääperiaatteista. *Suomen Kunnallislehti* (26) 3, 41–46.
- SIMONEN, AARRE E. 1944A: Eräs sodanjälkeisen asuntorakennustoiminnan rahoitusprobleemi. *Suomen Kunnallislehti* (29) 1, 1–6.
- SIMONEN, AARRE E. 1944B: Pikarakennustoiminta asuntopulan ensimmäiseksi lievittäjäksi. *Suomen Kunnallislehti* (29) 6, 90–94.
- SIMONEN, AARRE E. 1946: Vuokrapolitiikka ja asuntotuotanto, *Suomen Kunnallislehti* (31) 9, 113–116.
- SIMONEN, AARRE 1951: Mitä Aravalla on saatu aikaan? *Kansamme Talous* 1.
- SIMONEN, AARRE JA TYRNI, LEO 1941: Vuokrasäännöstelymääräykset selityksineen. Helsinki: Otava.
- SIPILÄ, HELVI 1950: Mikä on eronneiden vanhempien lasten asema? *Lapsi ja nuoris* 1950:6, 5–8.
- SIPPONEN, KAUKO 1954: Heikoimmassa asemassa olevien asunnontarvitsijain tukemisesta. Väestöliiton vuosikirja IV. Asunto-olomme ja niiden kehittäminen. Väestöpoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja, 128–154.
- ”SODAN AIKANA AVIOLIITON SOLMINEIDEN ASEVELVOLLISTEN ASUNTO-OLOT” 1944: Sosiaalinen Aikakauskirja (38) 9–10, 293–296.
- SOISALO, P. 1950: Ilmatartunta. *Duodecim* (66) 4, 231–243.
- STEIN, LILLI 1950: A Study of Respiratory Tuberculosis in Relation to Housing Conditions in Edinburgh. *British Journal of Social Medicine* (4) 3, 143–169.
- STRÖMMER, AARNO 1953: Väestökeskusten ja maaseudun asunnontarve. *Sosiaalinen Aikakauskirja* (47) 3–4, 89–104.
- STRÖMMER, AARNO 1954A: Maamme asuntotilasto ja sen kehittäminen. Väestöliiton vuosikirja IV, 7–24.
- STRÖMMER, AARNO 1954B: Paikkakunnallisen asunnontarpeen selvitys tilastollisena tehtävänä. Väestöliiton vuosikirja IV, 92–127.
- STÄHLBERG, JUHO 1946: Asuntokeskusten asuntopulan syyt ja sen torjuminen. *Suomen Kuvalehti* (30) 11, 18.
- SULAMAA, MATTI & KORTTILA, KALEVI 1953: Palovamman hoidosta lapsilla. *Duodecim* (69) 4, 327–340.
- SURAKKA, PIRKKO 1948: Naimisissa olevien naisten ansiotyö. *Sosiaalinen aikakauskirja* (46) 7–8, 225–234.
- TAKA, MAIJA 1946: Pidä kotisi ilma raikkaana! *Terveystieteiden lehti* (58) 1, 18–21.
- TAKALA, ANNIKA 1950: Pahantekoako? *Lapsi ja nuoris* (9) 12, 20–23.
- TAMMINEN, MIKKO 1945: Suomen kaupunkien asuntotuotannon vaihtelut ja niiden syyt itsenäisyyden aikana. Suomen pankin taloustieteellisen tutkimuslaitoksen julkaisuja. B 4. Helsinki: Suomen pankki.
- TANDEFELT, CLAUS 1946: Helsingiläisiä jälleenrakennusperspektiivejä. *Arkkitehti* (43) 11, 168–172.
- TARASTI, AARNE 1944: Lähiajan huoltotehtävät. *Sosiaalinen Aikakauskirja* (38) 11–12, 323–332.
- TEERISUO, R. 1945: ”Hintojen ja maksujen säännöstely”. *Untamo Utrio* (toim.) Viisi vuotta kansanhuoltoa. Kansanhuoltoministeriö: Helsinki.
- TERVO, PENNA 1942: Aseveljien huoltotyö. *Suomen Aseveljien Liitto*.
- ”THE UNIVERSAL DECLARATION OF HUMAN RIGHTS” 1948: The Universal Declaration of Human Rights 1948, hyväksytty 10.12.1948 YK:n yleiskokouksessa. www.un.org/en/documents/udhr/index.shtml.
- TIMONEN, SAKARI 1949: Subjektiiivisesta aborttimotivaatiosta. *Suomen lääkärilehti* 1949, 101–110.
- TITMUS, RICHARD M. 1950: Problems of Social Policy. History of the Second World War. U.K. Civil Services. H.M.S.O. and Longmans Green.
- TORMA, SAARA & VUORISTO GUNVOR 1950: Pitkäniemen sairaalan lastenosastossa psykopaatteina hoidetuista lapsista. *Duodecim* (66) 5, 385–392.
- TUNKELO, AARRE 1948: Lisääntyneet avioerot ja niiden seuraukset. *Lapsi ja nuoris* (7) 1, 3–5.
- TUNKELO, AARRE 1951: Sota-avioliitot avioerotilaston valossa. Väestöliiton vuosikirja III. Helsinki.
- TURTOLA, VIJO 1946: Keskenmenoista. *Terveystieteiden lehti* (58) 4, 111–114.
- TURUNEN, SAKARI 1951: Aviottomien lasten sairauksien vaikeusasteesta. *Duodecim* (67) 9, 797–812.
- TUULI, ERKKI 1947: Rakennustoiminnan säännöstely. *KYMRON tiedoituksia* 1. Helsinki, 17–21.
- TYRNI, LEO 1944: Uudet huoneenvuokrasäännöstelymääräykset. *Sosiaalinen Aikakauskirja* (38) 1–2: 14–20.
- TYRNI, LEO JA HONKAVAARA, JUHANI 1946: Huoneenvuokra- ja asuntosäännöstelymääräykset selityksineen. Helsinki: Sanoma Oy.
- TÖRNQVIST, E. 1957: Palkka- ja tulonjako-ongelmasta. *Kansantaloudellinen Aikakauskirja*.

- TÖRNUDD, MARGIT 1956: Värnlösa barn i samhällets vård. En undersökning rörande värnlösa barn som omhändertagits för samhällsvård av Helsingfors stads barnskydds nämnd. Helsingfors stads publikationer n:o 5. Helsinki: Työväen kirjapaino.
- TÖRNUDD, MARGIT 1949: Lasten pahoinpitelyn probleemi. Lapsi ja nuoriso 1949:2, 3–6.
- USKI, EINO 1947: Asutuskeskukset ja polttoainetilanne. Suomen Kunnallislehti (32) 4, 50–52.
- VALVANNE, LEENA 1949A: Väestöliiton Sosiaalineuvola. Lapsi ja nuoriso (8) 12, 10–11, 27.
- VALVANNE, LEENA 1949B: Väestöliiton sosiaalineuvolan toiminnasta. Terveydenhoitolehti (61) 5, 114–116.
- VALVANNE, LEENA 1953: Sosiaalisten tekijöiden merkitys raskaudenkeskeytystapauksissa. Duodecim (69) 1, 58–71.
- VIRE, SAMULI 1946: Alkoholistien huolto. Huoltaja (34) 355–358.
- VIRE, VOITTO 1946: Sairaita koteja. Terveydenhoitolehti (58) 4, 109–110.
- VIROLAINEN, JOHANNES 1953: Suomen siirtoväen ongelma. Sosiaalinen aikakauskirja (43) 1–2, 1–13, 175–186, 343–358.
- VUORISTO, GUNVOR 1951: Vapaus lasten kasvatuksessa. Lapsi ja nuoriso (10) 9, 5–8.
- VUORISTO, GUNVOR 1953: Ympäristön merkitys lapsen henkiselle kehitykselle. Lapsi ja nuoriso (12) 6, 8–12, 28.
- V. A. 1944: Huoneilman turmelijoita. Viikkosanomat 10, 19–20.
- WARIS, HEIKKI 1934: Työläisyhteiskunnan syntyminen Helsingin Pitkän sillan pohjoispuolelle. Osa 2. Historiallisia Tutkimuksia XVI:2. Helsinki: Suomen historiallinen seura.
- WARIS, HEIKKI 1944: Säilyneet kodit hävitettyjen tueksi. Kotiliesi (13), 390.
- WARIS, HEIKKI 1948: Suomalaisen yhteiskunnan rakenne. Helsinki.
- WARIS, HEIKKI ET. AL. 1952: Siirtoväen sopeutuminen: tutkimus Suomen karjalaisen siirtoväen sosiaalisesta sopeutumisesta. Helsinki: Otava.
- WARIS, HEIKKI ET. AL. 1973: Työläisyhteiskunnan syntyminen Helsingin Pitkän sillan pohjoispuolella. 2. tarkistettu painos. Helsinki: Weilin+Göös.
- WARIS, KLAUS 1947: ”TEKO-suunnitelmaan liittyviä pulmakysymyksiä” Kansantaloudellinen Aikakauskirja.
- WARIS, KLAUS 1947: ”Valtion talouspolitiikan tavoitteet ja keinot niiden saavuttamiseksi” Kansantaloudellinen Aikakauskirja.
- WARIS, KLAUS 1948: Säännöstelytalouden kohtalo. Unitas.
- WARIS, KLAUS 1945: Palkat ja hinnat sekä markan kohtalo. Helsinki: Otava.
- WARTIOVAARA T.W. 1945: Om fälthygienens under krigen 1939–1944. Läkartidningen 1945:42, 2038–2050.
- WARTIOVAARA, T. W. 1950: Ilmatartunnasta ja sen estämisestä. Terveydenhoitolehti (62) 7–8, 150–152.
- WARTIOVAARA, T. W. 1951: Julkisen terveydenhoidon tehtävistä. Eripainos teoksesta Leo Noro (toim.) Teollisuushygienian ja työlääkätieteen käsikirja. Helsinki: Otava.
- WICKSTRÖM, KRISTINA 1946: Miten asunto vaikuttaa ihmisen mieleen. Kotiliesi 1946:15–16, 390–391, 414.
- WIHERHEIMO, SALME 1945: Pikku lapsen hermot. Teoksessa Artturi Salokannel (toim.) Pieniä hermopillereitä. Helsinki: Otava, 24–27.
- WIHAS, OLAVI YM. 1957: Suomen Kiinteistöliitto ry 50 vuotta 1907–1957.
- WILKAMA, SISO 1944: Naapurimme ja me. Kotiliesi 1944:17, 456–457, 510.
- WILNER, DANIEL M., WALKLEY, ROSABELLE PRICE & TAYBACK, MATTHEW 1956: How Does the Quality of Housing Affect Health and Family Adjustment. Housing and Health (46) June, 736–744.
- WINTER, SULO 1945: Mitä tilastot kertovat pääkaupungin alkoholisteista. Alkoholiliikkeen aikakauskirja (6) 19, 160–162.
- YLÖSTALO, LIISA 1950: Ylioppilaiden asunto-olot syyslukukaudella 1949. Sosiaalinen aikakauskirja (43) 7–8, 265–277.

IV. SANOMALEHDISTÖ

AAMULEHTI
HELSINGIN SANOMAT
HUFVUDSTADSBLADET
ILTA-SANOMAT
KAUPPALEHTI
KESKISUOMALAINEN
NYA PRESSEN
SUOMEN SOSIALIDEMOKRAATTI
SISÄ-SUOMI
TYÖKANSAN SANOMAT
UUSI SUOMI
VAPAA SANA

V. AIKAKAUSLEHDET

ALKOHOLIKYSYMYKSIÄ
ALKOHOLILIIKKEEN AIKAKAUSKIRJA
ARKKITEHTI
ASUNTOKIINTEISTÖ
ASUNTOMME
HISTORIALLINEN AIKAKAUSKIRJA
HUOLTAJA
KANSAMME TALOUS
KIINTEISTÖLEHTI
KOP KATSAUKSIA
KOTI
KOTILIESI
LAKIMIES
LAPSI JA NUORISO
LASTENTARHA
OMAKOTIKIINTEISTÖ
OPETTAJAIN LEHTI
POLIISIMIES
RAKENNUSTAITO
SOSIAALINEN AIKAKAUSKIRJA
SUOMEN KUVALEHTI
SUOMEN LÄÄKÄRILEHTI
TEHOSTAJA
TEOLLISUUSLEHTI
TERVEYDENHOITOLEHTI
VARTIJA
VIKKOSANOMAT

VI. TUTKIMUSKIRJALLISUUS JA ARTIKKELIT

- AARNIO, TUIJA 2005: Aravarakentamista Turussa vuosina 1949–1953. *Yhdyskuntasuunnittelu*, vol. 43, 8–22.
- AHPONEN, PIRKKOLIISA & JÄRVELÄ, MARJA 1983: Maalta kaupunkiin, pientilalta tehtaaseen. Tehdastyöläisten elämäntavan muutos. Helsinki: WSOY.
- AHRENTZEN, SHERRY 2003: Double Indemnity or Double Delight? The Health Consequences of Shared Housing and "Doupling Up". *Journal of Social Issues* (59) 3, 547–568.
- ALAPURO, RISTO & ALESTALO, MATTI 1973: Konkreettinen sosiaalitutkimus. Teoksessa Risto Alapuro & Matti Alestalo & Elina Haavio-Mannila (toim.) *Suomalaisen sosiologian juuret*. Helsinki: WSOY, 84–147.
- ALTMAN, IRWIN 1975: *The environment and social behavior: Privacy, personal space, territory, crowding*. Monterey, CA: Brooks/Cole Publishing Company.
- AMPUJA, OUTI 2007: Melun sieto kaupunkielämän välttämättömyytenä. Melu ympäristöongelmana ja sen synnyttämien reaktioiden kulttuurinen käsittely Helsingissä. *Bibliotheca historica* 110. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.
- ANTIKAINEN, MARJO-RIITTA 2006: Demokratian synnystä moderniin moniarvoisuuteen 1900-luvulla. Teoksessa Marjo-Riitta Antikainen, Esko M. Laine & Anne Birgitta Yeung, *Kaupunkilaisten kirkko. Helsingkiläisten ja seurakunnan kohtaamisia kuudella vuosisadalla*. Helsinki: Otava, 89–160.
- ASKELO, SINI (TOIM) 2007: 100 x Kaupunki x Staden. Helsingin kaupungin tilastollinen vuosikirja 100 vuotta. Helsinki: Paintek Pihlajamäki Oy.
- ASPINGWALL, LISA A. 2001: Dealing with adversity: Self-regulation, coping, adaptation, and health. Teoksessa A. Tesser & N. Schwarz (toim.), *Blackwell Handbook of Social Psychology: Intraindividual Processes*. Malden, MA: Blackwell, 591–614.
- ATKINSON, PAUL & GREGORY, MAGGIE 2008: Constructions of Medical Knowledge. Teoksessa James A. Holstein & Jaber F. Gubrium (toim.) *Handbook of Constructionist Research*. The Guilford Press, 593–608.
- AUKIA, MARKKU 2010: Lapset olkoit ihmisiksi. Suomen talonpoikaiskotien hiljainen kasvatusta. Kansatieteellinen tutkimus. Turun yliopisto.
- AURA, SEPPÖ, HORELLI, LIISA & KORPELA, KALEVI 1997: *Ympäristöpsykologian perusteet*. Helsinki: WSOY.
- AUSLANDER, LEORA 2005: Coming Home? Jews in Postwar Paris. *Journal of Contemporary History*, Vol. 40, No. 2, Domestic Dreamworlds: Notions of Home in Post-1945 Europe (Apr., 2005), 237–259.
- AUVINEN, RIITTA 1981: Asuminen ja ihmisen kasvu. Yhdyskuntasuunnittelun jatkokoulutuskeskuksen julkaisuja B36. Espoo: Teknillinen korkeakoulu.
- BARNES, REBECCA, AUBURN, TIMOTHY & LEA, SUSAN 2004: Citizenship in Practice. *British Journal of Social Psychology* (2004), 43, 187–206.
- BARDY, MARJATTA 2009: Lapsen osattomuuden ylisukupolviset kytkennät. Teoksessa Sinikka Sihvo (toim.) *Sukupolvien yli ulottuva vastuu ja tutkimuksen etiikka. THL Avauksia 2/2009*. Helsinki.
- BEEGHLEY, LEONARD & DONNELLY, DENISE 1989: The Consequences of Family Crowding: A Theoretical Synthesis. *Lifestyles: Family and Economic Issues*, Vol. 10(1), Spring 1989, 83–102.
- BERGGREN, HENRIK & TRÄGÅRDH, LARS 1990: Historikerna och språket: teoretiska ambitioner och praktiska begränsningar: en taktisk programförklaring. *Historisk tidskrift* (110) 3, 357–375.
- BERGHOLM, TAPIO 2005: Sopimussyhteiskunnan synty I. Työehtosopimusten läpimurrosta yleislakkoon. Otava: Helsinki.
- BETTS, PAUL & CROWLEY, DAVID 2005: Introduction. *Journal of Contemporary History*, Vol. 40, No. 2, Domestic Dreamworlds: Notions of Home in Post-1945 Europe (Apr., 2005), 213–236.
- BETTS, PAUL 2010: *Within Walls: Private Life in the German Democratic Republic*. Oxford University Press.
- BIDERMAN, ALBERT D. 1963: *Historical Incidents of Extreme Overcrowding*. Bureau of Social Science Research, Inc. Washington, D.C.
- BJÖRKQVIST, HEIMER 1967: Merenkulku ja liikenne; Kaupan kehitys; Teollisuuden kehitys. Teoksessa Eino Jutikkala & Eirik Hornborg & Heikki Waris & Matti Johannes Castrén (toim.) *Helsingin historia V:3*. Helsinki: Helsingin kaupunki, 7–380.
- BLAU, ZENA S. 1973: *Old Age in a Changing Society*. New York: Viewpoints.
- BLUNT, ALISON & DOWLING, ROBYN 2006: *Home. Key Ideas in Geography*. Routledge.

- BONSON, THIERRY & DAVIS, BELINDA 1997: *Feeding the Cities*. Teoksessa Jay Winter & Jean-Louis Robert (toim.) *Capital Cities at War*. Paris, London, Berlin 1914–1919. Cambridge University Press, 305–341.
- BORDIA, PRASHANT & DiFONZO, NICHOLAS 2007: 'Psychological Motivations in Rumor Spread'. Teoksessa Fine, Gary Alan (toim.) *Rumor Mills: The Social Impact of Rumor and Legend*, 87–102. Transaction Publishers.
- BOURKE, JOANNA 2003: "'Going Home': The Personal Adjustment of British and American Servicemen after the War', in Richard Bessel and Dirk Schumann (eds), *Life after Death: Approaches to the Social History of Europe During the 1940s and 1950s* (Cambridge 2003), 149–60.
- CANTELL, TIMO & KOSKINEN, JENNI 2011: Mitä kaupunki on? Teoksessa Timo Cantell & Tero Lahti (toim.) *Helsinki tiedon kohteena. Helsingin kaupungin tietokeskus 100 vuotta*. Helsingin kaupungin tietokeskus, 163–185.
- CARROLL, BOB, MORBEY, HAZEL, BALOGH, RUTH & ARAOZ, GONZALO 2009: Flooded homes, broken bonds, the meaning of home, psychological processes and their impact on psychological health in a disaster. *Health & Place* (15), 540–547.
- CHAPIN, STUART F. 1951: *The Psychology of Housing*. *Social Forces*, vol. 30. 11–15.
- CLAPHAM, DAVID 2005: *The Meaning of Housing. A pathways approach*. Bristol: The Policy Press.
- COHEN, DEBORAH 2001: *The War Come Home: Disabled Veterans in Britain and Germany, 1914–1939*. University of California Press.
- COHEN, GERARD DANIEL 2012: *In War's Wake. Europe's Displaced Persons in the Postwar Order*. Oxford University Press.
- COLLINS, K. J. 1993: Cold- and heat-related illnesses in the indoor environment. Teoksessa Roger Burrige & Ormandy, David (toim.) *Unhealthy Housing. Research, remedies and reform*. E & FN SPON, 82–98.
- CONWAY, JEAN 1993: Ill-health and homelessness: the effects of living in bed-and-breakfast accommodation. Teoksessa Roger Burrige & Ormandy, David (toim.) *Unhealthy Housing. Research, remedies and reform*. E & FN SPON, 208–220.
- COOPER, CARY L. & DEWE, PHILIP 2004: *Stress. A Brief History*. Blackwell Publishing.
- CORNELL, S. & HARTMAN, D. 1998: *Ethnicity and race: Making identities in a changing world*. Thousand Oaks, CA: Pine Forge Press.
- CROZIER, MICHEL 1964: *The Bureaucratic Phenomenon*. The University of Chicago Press.
- DALE, ROBERT 2010: Rats and Resentment: The Demobilization of the Red Army in Postwar Leningrad, 1945–50. *Journal of Contemporary History* 2010 45: 113.
- DANET, BRENDA & GUREVITCH, MICHAEL 1972: Presentation of Self in Appeals to Bureaucracy: An Empirical Study of Role Specificity. *The American Journal of Sociology*, Vol. 77, No. 6 (May, 1972), pp. 1165–1190.
- DANIELSBACKA, MIRKKA 2013: Vankien vartijat. Ihmislajin psykologia, neuvostosotavangit ja Suomi 1941–1944. Historiallisia tutkimuksia Helsingin yliopistosta XXXII. Helsinki: Unigrafia.
- DARKE, JANE & GURNEY, CRAIG 2000: 'Putting up? Gender, hospitality and performance'. Teoksessa C. Lashley & A. Morrison (toim.) *In search of hospitality: Theoretical perspectives and debates*. Oxford: Butterworth-Heinemann, 77–99.
- DAVIS, BELINDA J. 2000: *Home fires burning: food, politics, and everyday life in World War I Berlin*. University of North Carolina Press.
- DEPASTINO, TODD 2003: *Citizen Hobo. How a Century of Homelessness Shaped America*. The University of Chicago Press.
- DIEFENDORF, JEFFREY M. 1993: *In the Wake of War: The Reconstruction of German Cities after World War II*. New York: Oxford University Press.
- DOVEY, KIMBERLY 1985: Homes and Homelessness. Teoksessa Irwin Altman & Carol M. Werner (toim.) *Home Environments. Human Behavior and Environment* 8. New York: Plenum Press.
- DOWNES, LAURA LEE 2005: Milieu Social or Milieu Familial? Theories and Practices of Childrearing among the Popular Classes in the 20th-Century France and Britain: The Case of Evacuation (1939–1945). *Family & Community History* (8) 1, 49–66.
- DUNCAN, JAMES S. & LAMBERT, DAVID 2004: *Landscapes of Home*. Teoksessa Duncan, James A., Johnson, Nuala C. & Schein, Richard H. (toim.) *A Companion to Cultural Geography*. Blackwell Publishing, 382–403.
- "ELINKUSTANNUSTUTKIMUS KEVÄÄLLÄ VUONNA 1945" 1946: *Sosiaalinen Aikakauskirja* (40) 11–12, 362–375.

- ERKKILÄ, RAIJA 2005: Narratiivisen kokemuksen tutkimus: Koettu paikka, tarina ja kuvaus. Teoksessa Perttula, Juha & Latomaa, Timo (toim.) Kokemuksen tutkimus. Merkitys-tulkintaymmärtäminen, 195–226. Helsinki: Dialogia.
- ESKOLA, JARI & SUORANTA, JUHA 2008: Johdantus laadulliseen tutkimukseen. Tampere: Vastapaino.
- EVANS, GARY W. 2006: Child Development and the Physical Environment. *Annual Review of Psychology*, vol. 57, 423–451.
- EVANS, GARY W., SALTZMAN, HEIDI JA COOPERMAN, JANA L. 2001: Housing Quality and Children's Socioemotional Health. *Environment and Behavior*, vol. 33, 389–399.
- FAHRNI, MAGDALENA 2005: Household politics: Montreal families and postwar reconstruction. University of Toronto Press.
- FELSKI, RITA 1999: 'The Invention of Everyday Life', *New Formations. A Journal of Culture/Theory/Politics* 39: 15–31.
- FILTZER, DONALD 2010: The Hazards of Urban Life in Late Stalinist Russia. Health, Hygiene, and Living Standards, 1943–1953. Cambridge University Press.
- FITZPATRICK, SHEILA. 1996: Supplicants and Citizens: Public Letter-Writing in Soviet Russia in the 1930s. *Slavic Review* 55:78–105.
- FRIED, MARC 1963: Grieving for a Lost Home. Teoksessa Leonard Duhl (toim.) *The Urban Condition: People and Policy in the Metropolis*. New York: Basic Books, 151–171.
- FOGG, SHANNON L. 2009: The Politics of Everyday Life in Vichy France. Foreigners, Undesirables, and Strangers. Cambridge University Press.
- FORSBERG, HANNELE 2003: Johdanto: Kriittistä näkökulmaa jäljittämässä. Teoksessa Hannele Forsberg & Ritva Nätkin (toim.) *Perhe murroksessa. Kriittisen perhetutkimuksen jäljillä*. Helsinki: Gaudeamus, 7–15.
- FORSIUS, ARNO 2008: Lutikka eli seinälude – verta imevä syöpäläinen. Verkkolähde: www.saunalahti.fi/arnoldus/lutikka.htm, luettu 30.6.2013.
- FULLILOVE, M. T., 1996: Psychiatric implications of displacement. *Contributions from the psychology of place. American Journal of Psychiatry* 153 (12), 1516–1523.
- FUREDI, FRANK 1998: Culture of fear: risk-taking and the morality of low expectation. Cassell.
- FUREDI, FRANK 2007: From the Narrative of the Blitz to the Rhetoric of Vulnerability. *Cultural Sociology* (1) 2, 235–254.
- GAMBONE, MICHAEL D. 2005: The Greatest Generation Comes Home: The Veteran in American Society. Texas A & M University Press.
- GATRELL, PETER 2011: Trajectories of Population Displacement in the Aftermaths of Two World Wars. Teoksessa Jessica Reinisch & Elizabeth White (toim.) *The Disentanglement of Populations. Migration, Expulsion and Displacement in Postwar Europe, 1944–1949*. Palgrave Macmillan, 3–26.
- GERASIMOVA, KATERINA 2002: Public privacy in the Soviet communal apartment. In David Crowley and Susan Reid (eds.), *Socialist Spaces: Sites of Everyday Life in the Eastern Bloc*. Oxford, Berg, New York.
- GHATE, DEBORAH & HAZEL, NEAL 2002: Parenting in Poor Environments. Stress, Support and Coping. Jessica Kingsley Publishers.
- GLADSTONE, AMY 2008: Homeless Mothers: Coping and Adaptation. New Brunswick, New Jersey.
- GLEASON, MONA 1997: Psychology and the Construction of the 'Normal' Family in Postwar Canada, 1945–1960. *The Canadian Historical Review* (78) 3, 442–477.
- GOFFMAN, ERVING 1959: The Presentation of Self in Everyday Life. New York: Anchor Books.
- GOODSELL, CHARLES T. 1981: The Public Encounter and Its Study. Teoksessa Goodsell, Charles T. (toim.) *The Public Encounter: Where State and Citizen Meet*. Indiana University Press, 3–20.
- GORDON, TUULA 2005: Toimijuuden käsitteen dilemmoja. Teoksessa Anneli Meurman-Solin & Ilkka Pyysiäinen (toim.) *Ihmistieteet tänään*. Helsinki: Gaudeamus, 114–130.
- GRANFELT, RIITTA 1998: Kertomuksia naisten kodittomuudesta. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 702. Helsinki: SKS.
- GUBRIUM, JABER F. & HOLSTEIN, JAMES A. 2006: Introduction. Teoksessa James A. Holstein & Jaber F. Gubrium (toim.) *Couples, Kids, and Family Life*. Oxford University Press, viii–xx.
- GUBRIUM, JABER F. & HOLSTEIN, JAMES A. 2008: The Constructionist Mosaic. Teoksessa James A. Holstein & Jaber F. Gubrium (toim.) *Handbook of Constructionist Research*. The Guilford Press, 3–10.
- HAATANEN, PEKKA. 1992.: Elämän varjopuolelle joutuneiden parissa. Sosiaaliministeriö 1917–1939. Haatanen P. & Suonoja K., Suuriruhtinaskunnasta hyvinvointivaltioon. Helsinki, 15–319.

- HACKZELL, KAIJA 1988: Viertotietä itään ja länteen. Helsingin vanhoja kortteleita 3. Helsinki: Sanoma Oy.
- HACKZELL, KAIJA & TOPPARI, KIRSTI 1991: Oihonnankadulta Kumpulantielle. Helsingin vanhoja kortteleita 4. Helsinki: Sanoma Oy.
- HAGELSTAM, SONJA 2006: Lähellä ja kaukana. Parisuhteen ylläpitäminen rintaman ja kotirintaman välisessä kirjeenvaihdossa. Teoksessa Ihminen sodassa. Suomalaisten kokemuksia talvi- ja jatkosodista. Helsinki, Jyväskylä: Minerva Kustannus.
- HAGELSTAM, SONJA 2008: Perhe-elämä, arki ja sota. Arkea sodan varjossa. Sodassa koettua. Weilin+Göös.
- HAGELSTAM, SONJA 2011: Rakas sotilaani! Kirjeiden kirjoittaminen jatkosodan poikkeusoloissa. Teoksessa Maarit Leskelä-Kärki, Anu Lahtinen & Kirsi Vainio-Korhonen (toim.) Kirjeet ja historiantutkimus. Helsinki: SKS, 299–328.
- HAGELSTAM, SONJA 2014: Röster från kriget. En etnologisk studie av brevdialoger mellan frontsoldater och deras familjer 1914–1944. Åbo: Åbo Akademisk förlag.
- HAIKARI, JANNE 2006: Kun sota loppuu mutta velvoitteet jatkuvat – Suomen jälleenrakentaminen Kotiliesi-lehdessä 1940–1941. Teoksessa Petri Karonen ja Kerttu Tarjamo (toim.) Kun sota on ohi. Sodista selviytymisen ongelmia ja niiden ratkaisumalleja 1900-luvulla. Historiallinen Arkisto 124. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- HAIMI, OLAVI 2010: Rintamamiehet rakentajina Helsingissä – Vuoden 1945 maanhankintalain toteutuminen Helsingin kaupungissa. Kerava: Olavi Haimi.
- HALL, EDWARD T. 1966: The Hidden Dimension. Anchor Books. Doubleday & Company, Inc. Garden City, New York.
- HALLBERG, PEKKA 1978: Hallinto-oikeudellisen valituksen käyttöalasta. Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen Julkaisuja, A-sarja N:o 124, Vammala: Vammalan Kirjapaino Oy.
- HALMESVIRTA, ANSSI 1998: Vaivojensa vangit. Kansa kysyi, lääkärit vastasivat – historiallinen vuoropuhelu 1889–1916. Jyväskylä: Atena.
- HARJU, JARI 2007: Paha kaupunki – rikospoliisin mukana 1920–1940-lukujen Helsingissä. Teoksessa Jari Harju & Satu Savia (toim.) Rikospaikka: Helsinki. Helsinki: Helsingin kaupunginmuseo.
- HARTIG, TERRY & LAWRENCE RODERICK J. 2003: Introduction: The Residential Context of Health. *Journal of Social Issues*, Vol. 59, No. 3, 2003, pp. 455–473.
- HÄVERINEN, RISTO 2006: Kaupunkilaisen elinympäristöongelma. Käsitteellistämistavat ja puuttumisen mallit. Helsingin kaupungin tietokeskuksen tutkimuksia 2006:11. Helsinki: Helsingin kaupungin tietokeskus.
- HAWLEY, DALE R. & DEHAAN, LAURA G. 1996: Toward a Definition of Family Resilience: Integrating Life-Span and Family Perspectives. *Family Process* 35, (3), 283–300.
- HEALY, MAUREEN 2004: Vienna and the fall of the Habsburg Empire: total war and everyday life in World War I. Cambridge University Press.
- HEIKKILÄ, SANNA 1999: Varhaishoivaa koskeva populaari valistuskirjoittelu Suomessa 1900-luvulla. *Tunteiden sosiologia*. 2: Historiaa ja säätelyä. Helsinki: SKS, 229–248.
- HEIKKINEN, ANTERO 1993: Ihminen historian rakenteissa. Mikrohistoriallinen näkökulma menneisyyteen. Helsinki: Yliopistopaino.
- HEININEN-BLOMSTEDT, KIRSI 2013: Jälleenrakennuskauden tyyppitaloalue. Paikan merkitykset ja täydennysrakentaminen. Helsinki: Unigrafia.
- HEINIÖ, PAAVO 1940: Sotatalven lapsiin jättämiä terveyden vaurioita korjaamaan. *Terveydenhoitolehti* (6–7), 105–107.
- HEINIÖ, PAAVO 1968: Kivelän sairaala. Teoksessa Ragnar Rosén, Paavo Heiniö, Gunnar Soininen & Enni Unkila (toim.) Helsingin kaupungin sairaalalaitoksen historia. Helsingin kaupungin julkaisuja 19.
- HEINONEN, SIRKKA & RATVIO, RAMI (TOIM.) 2007: Asumisen tulevaisuutta ennakoimassa. Tutkimusraportti VTT–R–04021–07. Espoo: VTT.
- HEINONEN, VISA 2007: Kotitalous mikroskoopin alla. Teoksessa Häggman, Kai et. al. (toim.) Suomalaisen arjen historia. Modernin Suomen synty. Helsinki: WSOY, 168–195.
- HEISKALA, RISTO 2001: Kulttuurinen konstruktioismi ja yhteiskunnalliset pakot. *Sosiologia* (38) 1, 35–42.
- HELAMAA, ERKKI 1983: 40-luku – korsujen ja jälleenrakentamisen vuosikymmen. Helsinki: Suomen rakennustaiteen museo.
- HELEN, LLPO 1997: Äidin elämän politiikka. Naissukupuolisuus, valta ja itsesuhde Suomessa 1880-luvulta 1960-luvulle. Helsinki: Gaudeamus.

- HELMINEN, MARTTI & LUKANDER, ASLAK 2004: Helsingin suurpommitukset helmikuussa 1944. Helsinki: WSOY.
- HENTILÄ MARJALIISA 2003: Kortilla vai tiskin alta. Teoksessa Mikko Laakso (toim.) Eilispäivän Suomi: jälleenrakennuksesta yltäkylläisyyteen. Helsinki: Valitut Palat.
- HERNEOJA, AULIKKI 2007: Jälleenrakennuskauden kodin väritys: arki ja arkkitehtuuri. Oulun yliopiston teknillisen tiedekunnan arkkitehtuurin osaston julkaisuja, A 45.
- HERRANEN, TIMO 1988: Hevosomnibusseista metroon. Vuosisata Helsingin joukkoliikennettä. Helsingin kaupungin julkaisuja no 39. Helsinki.
- HERRANEN, TIMO: 1997 'Kaupunkisuunnittelu ja asuminen', teoksessa Oiva Turpeinen, Timo Herranen, Kai Hoffman, (toim.) Helsingin historia vuodesta 1945:1, Helsinki: Oy Edita Ab, 121–243.
- HIETALA, MARJATTA 1992: Innovaatioiden ja kansainvälistymisen vuosikymmenet. Tietoa, taitoa, asiantuntemusta I. Helsinki eurooppalaisessa kehityksessä 1875–1917. Helsinki: SHS / Helsingin kaupungin tietokeskus.
- HIETANEN, SILVO 1984: Siirtoväen ja rintamamiesten asuttaminen. Teoksessa Suomi 1944. Sodasta rauhaan. Helsinki: Tammi, 67–94.
- HIETANEN, SILVO 1990: Perunan ja rukiin maa - ravinto ja asuminen sotavuosien Suomessa. Teoksessa Silvo Hietanen (toim.) Kansankunta sodassa 2. Vyö kireällä, Helsinki: Opetusministeriö.
- HIETANEN, SILVO 1992: Rikollisuus ja alkoholi sota-ajan yhteiskunnassa. Teoksessa Hietanen, Silvo (toim.) Kansankunta sodassa 3. Kuilun yli. Helsinki: Valtion Painatuskeskus, 158–183.
- HIETANEN, SILVO 1992: Vasemmistolaisuuden vuoksessa – sisäpolitiikan talvi 1944–1945, teoksessa Silvo Hietanen (toim.) Kansankunta sodassa 3. Kuilun yli, Helsinki: Opetusministeriö.
- HIRSCHMAN, ALBERT O 1970: Exit, Voice, and Loyalty. Cambridge: Harvard University Press.
- HIRSCHMAN ALBERT O. 1991: The Rhetoric of Reaction. Perversity, Futility, Jeopardy. The Belknap Press of Harvard University Press.
- HOBFOLL, STEVAN E. 1989: Conservation of resources: A new attempt at conceptualizing stress. *American Psychologist* (44) 3, 513–524.
- HOCHSCHILD, ARLIE 2003: The Managed Heart: Commercialization of Human Feeling. University of California Press.
- HOGG, MICHAEL A. & MULLIN, BARBARA-A. 1999: Joining Groups to Reduce Uncertainty: Subjective Uncertainty Reduction and Group Identification. Teoksessa Abrams, Dominic & Hogg, Michael A. (toim.) Social Identity and Social Cognition. Blackwell Publishers.
- HOLME, THOMAS H. & RAHE, RICHARD A. 1967: The Social Readjustment Rating Scale. *Journal of Psychosomatic Research* (11), 213–218.
- HOLMILA, ANTERO 2008: 'Jälleenrakentamisen narratiivit ja niiden muotoutuminen Suomen lehdistössä 1944–1945.' *Elore* 2008/2, 1–20. http://www.elore.fi/arkisto/2_08/hol2_08.pdf.
- HONKASALO, MARKKU 2000: Suomalainen sotainvalidi. Otava: Helsinki
- HORELLI, LIISA 1982: Ympäristöpsykologia. Helsinki: Weilin+Göös.
- HUNT, SONJA 1993: Damp and mouldy housing: a holistic approach. Teoksessa Roger Burrigge & Ormandy, David (toim.) Unhealthy Housing. Research, remedies and reform. E & FN SPON, 48–64.
- HUSSO, MARITTA 2003: Parisuhdeväkivalta. Lyötyjen aika ja tila. Tampere: Vastapaino.
- HYRKKÄNEN, MARKKU 2008: Historiallinen mielikuvitus. Teoksessa Marjatta Hietala, Jarmo Oikarinen, Hannele Virtala (toim.) Arvot, analyysi, tulkinta. Helsinki: Suomen historiallinen seura, 59–66.
- HYTÖNEN, ELINA 2009: Perhe sodassa 1939–1945. Helsinki: Minerva.
- HÄGGMAN, KAI 1994: Perheen vuosisata: perheen ihanne ja sivistyneistön elämäntapa 1800-luvun Suomessa. Helsinki: SHS.
- HÄGGMAN, KAI 1996: Johdatus perhehistoriaan. Helsingin yliopiston historian laitoksen julkaisuja 11. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- HÄMYNEN, TAPIO 2008: Talvi- ja jatkosodan väestönsiirrot Suomessa. Teoksessa Kai Häggman, Markku Kuisma, Pirjo Markkola, Panu Pulma, Riitta-Liisa Kuosmanen, Ritva Forslund (toim.), Suomalaisen arjen historia. Hyvinvoinnin Suomi. Porvoo: Weilin+Göös.
- HÄNNIKÄINEN, IRMELI 1982: Suomalainen veteraani: tutkimus vuosien 1939–1945 sotavammaisten ja muiden sotaveteraanien elinoloista ja niihin vaikuttamisesta yhteiskunnan säätelytoiminnan avulla. Sosiaalipoliittisen yhdistyksen tutkimuksia 37. Helsinki: Sosiaalipoliittinen yhdistys.
- IKLE, FRED C. & KINCAID, HARRY V. 1956: Social Aspects of Wartime Evacuation of American Cities. Publication 393. National Academy of Sciences. Washington, D.C.
- INEICHEN, BERNARD 1993: Homes and Health. How housing and health interact. E & FN SPON.

- INGRAM, HELEN M. & SCHNEIDER, ANNE L. 2005: Public Policy and the Social Construction of Deservedness. Teoksessa Helen M. Ingram & Anne L. Schneider (eds.) *Deserving and Entitled: Social Constructions and Public Policy*. State University of New York Press, 1–28.
- IRANTO, ANNAMARI 2005: "Pienet varkaat on linnassa, suuret varkaat vapaina kulkee". Kansan käsityksiä lainkäytön oikeudenmukaisuudesta. Teoksessa *Kansanetiikka*. Käsityksiä hyvästä ja pahasta. Toimittaneet Pekka Laaksonen, Seppo Knuuttila ja Ulla Piela. Kalevalaseuran vuosikirja 84. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 253–276.
- JAAKKOLA, RISTO 2002: Rikollisuus. Teoksessa Lauri Haataja, Ilkka Herlin, Silvo Hietanen, Ohto Manninen, Anssi Mäkinen (toim.) *Suomi 85. Itsenäisyyden puolustajat*. Kotirintamalla. Porvoo: Weilin+Göös.
- JAATINEN, SATU 2008: 'Ruoka ja kulutustarpeet sotivassa Suomessa'. Teoksessa Turtola, Martti (toim.) *Arkea sodan varjossa. Sodassa koettua*. Porvoo: Weilin+Göös.
- JACKSON, MARK 2007: 'Home Sweet home': Historical Perspectives on Health and Home. Teoksessa Mark Jackson (toim.) 2007: *Health and the Modern Home*. Routledge, 1–17.
- JAHODA, MARIE, & LAZARSFELD, PAUL F. & ZEISEL, HANS 2002: *Marienthal. The Sociology of an Unemployed Community*. New Brunswick: Transaction Publishers.
- JALAGIN, SEIJA & JUNILA, MARIANNE 2006: Lukittu näky sota lapsen kokemuksena. *Historiallinen Aikakauskirja* (104) 2, 117–131.
- JALLINOJA, RIITTA 1985: *Johdatus perhesosiologiaan*. Helsinki: Wsoy.
- JALLINOJA, RIITTA 1990: Perhe matkalla ensi vuosituhannelle. Teoksessa Olavi Riihinen (toim.) *Suomi 2017. Jyväskylä–Helsinki*: Gummerus, 459–475.
- JALLINOJA, RIITTA & WIDMER, ERIC R. 2011: Introduction. Teoksessa Riitta Jallinoja & Eric R. Widmer *Families and Kinship in Contemporary Europe. Rules and Practices of Relatedness*. Palgrave MacMillan, 3–12.
- JAUHO, MIKKO 2007: *Kansanterveysongelman synty. Tuberkuloosi ja terveyden hallinta Suomessa ennen toista maailmansotaa*. Tutkijaliitto, Helsinki.
- JAY, MARTIN 2005: *Songs of Experience. Modern American ja European Variations on a Universal Theme*. University of California Press.
- JENKINS, RICHARD 2008: *Social Identity*. Kolmas painos. Routledge.
- JENSEN-ERIKSEN, NIKLAS 2010A: Valpon internointileirit ja niiden asukkaiden poliittinen valvonta 1944–1947. Teoksessa Lars Westerlund (toim.) *Sotatapahtumia, internointeja ja siirto sodanjälkeisiin oloihin*. Kansallisarkiston artikkelikirja, 103–134.
- JENSEN-ERIKSEN, NIKLAS 2010B: Saksan omaisuuden luovuttaminen Neuvostoliittoon 1946. Teoksessa Lars Westerlund (toim.) *Sotatapahtumia, internointeja ja siirto sodanjälkeisiin oloihin*. Kansallisarkiston artikkelikirja, 135–175.
- JERMO, AAKE 1977: *Kun kansa eli kortilla*. Otava: Helsinki
- JUDT, TONY 2005: *Postwar. A History of Europe since 1945*. The Penguin Press, New York.
- JULKUNEN, RAIJA 1985: Naisten aika. *Tiede & Edistys* (10) 4, 295–308.
- JUNTTO, ANNELI 1990: Asuntokysymys Suomessa Topeliuksesta tulopoliittikaan. *Sosiaalipoliittisen yhdistyksen julkaisu*; 50. Helsinki: Valtion Painatuskeskus.
- KAARTINEN, KLAUS 2007: *Rikospaikka*: Helsinki. Sofia 1/2007. Helsingin kaupunginmuseon asiakaslehti. Helsinki, 6–9.
- KAIVANTO, KEIJO & JÄRVINEN, RAILA (TOIM.) 1985: *Kiinteistöperinne: Tarinoita ja kasuja asukkaista, talonmiehistä ja isännöitsijöistä*. Helsinki: Suomen Talokeskus.
- KAJANNE, ANNA, ERÄNEN, LIISA, LEIJOLA, MAARIT & PAAVOLA, JURA 2002: *Homeongelma ja sen psykososiaaliset vaikutukset*. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2002:7. STM: Helsinki.
- KALLIONIEMI, JOUNI 2003: *Kotirintama. Osa 2. Sotavuosien Suomi 1939–1945, naisten ja lasten silmin*. Turku: Vähäheikkilän kustannus.
- KANANEN, HELI 2010: *Kontrolloitu sopeutuminen - ortodoksinen siirtoväki sotien jälkeisessä Ylä-Savossa (1946–1959)*. *Jyväskylä Studies in Humanities* 144. Jyväskylän yliopisto.
- KANASTY, KRZYSZTOF & NORRIS FRAN A. 2004: *Social support in the aftermath of disasters, catastrophes, and acts of terrorism: altruistic, overwhelmed, uncertain, antagonistic, and patriotic communities*. Teoksessa Robert J. Ursano, Ann E. Norwood & Carol S. Fullerton (toim.) *Bioterrorism. Psychological and Public Health Interventions*. Cambridge University Press.
- KARISTO, ANTTI 1985: *Sosiaalilääketiede ja yhteiskunta. Katsaus suomalaiseen terveyden sosiaalisia eroja koskevaan tutkimustoimintaan autonomian ajalta 1930-luvulle. Sosiaalipoliittikan laitos. Tutkimuksia* 1981:3. Helsinki: Sosiaalipoliittikan laitos.
- KARONEN, PETRI 2004: *Patruunat ja poliitikot. Yritysjohtajat taloudellisinä ja poliittisinä toimijoina Suomessa 1600–1920*. Tampere.

- KARONEN, PETRI 2006: 'Johdanto. Kun rauha tuo omat ongelmansa', teoksessa Petri Karonen ja Kerttu Tarjamo (toim.) *Kun sota on ohi. Sodista selviytymisen ongelmia ja niiden ratkaisumalleja 1900-luvulla*, Helsinki: SKS, 9–22.
- KARVONEN, KATJA, PEURANEN, EEVA-KAISA & GRÄSBECK, MAGNUS 2000: Helsinki tilastoina 1800-luvulta nykypäivään. Helsinki: Helsingin kaupungin tietokeskus.
- KATAJALA, KIMMO 1994: Nälkäkapina. Veronvuokraus ja talonpoikainen vastarinta Karjalassa 1683–1697. Historiallisia Tutkimuksia 185. Jyväskylä: SHS.
- KAUNISKANGAS, MAARIT 2007: Ihmisiä ja kiinteistöjä 1907–2007. Suomen Kiinteistöliiton 100 vuotta, Helsinki: Gummerus.
- KEMPPAINEN, ILONA 2006A: Isänmaan uhrin. Sankarikuolema Suomessa toisen maailmansodan aikana. *Bibliotheca Historica* 102. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- KEMPPAINEN, ILONA 2006B: Isät, äidit ja isänmaan toivot – käsityksiä lapsista ja vanhemmista sotavuosien Suomessa. *Historiallinen Aikakauskirja* 104:2.
- KEMPPAINEN, ILONA 2007: Sodan kuvauksesta sodan kokemukseen. Teoksessa Markku Jokisipilä (toim.) *Sodan totuudet. Yksi suomalainen vastaa 5,7 ryssä*, Helsinki: Ajatus kirjat.
- KETO, JAAKKO 1974: Elokuvalippujen kysyntä ja siihen vaikuttaneet tekijät Suomessa 1915–1972. *Acta Academiae oeconomicae Helsingiensis. Series A*; 10. Helsinki: Helsinki School of Economics.
- KETTUNEN, PAULI 2001: Kansallinen työ. Suomalaisen suorituskyvyn vaalimisesta, Helsinki: Yliopistopaino.
- KINNUNEN, TIINA 2008: 'Naiset, kansakunta ja moraalit sota-ajan Suomessa', teoksessa Martti Turtola (toim.) *Arkea sodan varjossa. Sodassa koettua*, Porvoo: Weilin+Göös.
- KINNUNEN, TIINA & KIVIMÄKI, VILLE 2006: Johdatus koettuun sotaan. Teoksessa Ihminen sodassa. Suomalaisen kokemuksiä talvi- ja jatkosodasta. Helsinki, Jyväskylä: Minerva Kustannus.
- KIRVES, JENNI, KIVIMÄKI, VILLE, NÄRE, SARI & SILTALA, JUHA 2008: Sodassa kasvaneiden tunneperintö. Teoksessa Sari Näre, Jenni Kirves, Juha Siltala, Joni Strandberg (toim.) *Uhrattu nuoruus. Sodassa koettua*. Weilin+Göös, 212–241.
- KIVIMÄKI, VILLE 2006: Sodan kokemushistoria. Uusi saksalainen sotahistoria ja kokemushistorian sovellusmahdollisuudet Suomessa', teoksessa Tiina Kinnunen & Ville Kivimäki (toim.) *Ihminen sodassa. Suomalaisen kokemuksiä talvi- ja jatkosodasta*, Helsinki: Minerva, 84–85.
- KIVIMÄKI, VILLE 2010: Sodan rampauttama vanhemmuus. Teoksessa Sari Näre, Jenni Kirves, Juha Siltala (toim.) *Sodan kasvattamat*, Helsinki: WSOY, 192–193, 196–198.
- KIVIMÄKI, VILLE 2011: Militärpsykologi och föränderliga uppfattningar om män: Finländska soldater som föremål för psykologiska observationer 1944–56. *Historisk tidskrift för Finland* (97) 1, 95–126.
- KIVIMÄKI, VILLE 2013A: Battled Nerves. Finnish Soldier's War Experience, Trauma, and Military Psychiatry, 1941–1944. Turku: Åbo Akademi University.
- KIVIMÄKI, VILLE 2013B: Murtuneet miehet. Taistelu suomalaisotilaiden hermoista 1939–1945. Helsinki: WSOY.
- KNUUTTILA, JAAKKO J. 1962: Amputoitu sotavammaisen: tutkimus Suomen sotien 1939–1945 amputoitujen ammatillisesta kuntoutuksesta.
- KOIVISTO, HANNE 2011: Tunteita, luottamusta ja ystävyyttä. Kirjeitä Raoul Palmgrenille 1930–1960. Teoksessa Maarit Leskelä-Kärki, Anu Lahtinen & Kirsi Vainio-Korhonen (toim.) *Kirjeet ja historiantutkimus*. Helsinki: SKS, 357–384.
- KOLBE, LAURA 1988: Kuloosaari – Unelma paremmasta tulevaisuudesta. Keuruu: Otava.
- KOLBE, LAURA 2002: 'Helsinki kasvaa suurkaupungiksi'. Teoksessa Kolbe, Laura & Helin, Heikki (toim.) *Helsingin historia vuodesta 1945:3*. Helsinki: Oy Edita Ab.
- KONTTILA, OSMO 1996: Poikkeusolojen rikollisuus. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 132. Helsinki: Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos.
- KORHONEN, MERJA 2006: Sukupolven merkitys vuorovaikutussuhteissa. Teoksessa Kirsti Karila, Maarit Alasuutari, Maritta Hännikäinen, Anna Raija Nummenmaa & Helena Rasku-Puttonen (toim.) *Kasvatusvuorovaikutus*. Tampere: Vastapaino, 51–69.
- KORKEILA, JYRKI 2008: Stressi, tunteiden säätely ja immunitetti. *Duodecim* (124), 683–692.
- KORPPI-TOMMOLA, AURA 2008: War and children in Finland during the Second World War. *Pedagogica Historica* (44) 4, 445–455.
- KORTE, TOBIAS 2005: Deutsche aus dem Osten. Zuwanderung und Eingliederung von Vertriebenen und Aussiedlern/Spätaussiedlern im Vergleich. E-Dissertationen: Universität Osnabrück.
- KOSKENVESA, ESKO 1988: Kirkko ja asunnot. Teoksessa Raimo Aarniola, Ilkka Taipale, Juha Kaakinen (toim.) *Asunnottomuuden arkipäivää*. Helsinki: Y-säätiö, 61–75.
- KOSKENVUO, MARKKU 2000: Aiheuttaako stressi somaattisia sairauksia. *Duodecim*, vol. 116. 2288–2295.

- KUJALA, ERKKI 2003: Sodan pojat: sodanaikaisten pikkupoikien lapsuuskokemuksia isyyden näkökulmasta. Jyväskylän yliopisto.
- KULHA, KEIJO J. 1969: Karjalaisen siirtoväen asuttamisesta käyty julkinen keskustelu vuosina 1944–1948. *Studia Historica Jyväskyläensia VII*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- KULHA, KEIJO J. 1980: Aseveljien aika. Suomalaisen asevelihengen ja aseveliliikkeen historiaa 1940–1945. Porvoo: Kaatuneiden muistosäätiö.
- KULTALAHTI, JUUKA & POHJOLAINEEN, TEUVO 1975: Perusoikeuspoikkeukset. Tutkimus HM II luvun perusoikeuksia koskevasta poikkeuslainsäädännöstä. Oikeustieteen laitos, *A Tutkimuksia 2/1975*. Tampereen yliopisto.
- KUMLIN, STAFFAN 2002: *The Personal and the Political. How Personal Welfare State Experiences Affect Political Trust and Ideology*. Department of Political Science, Göteborg University.
- KUMLIN, STAFFAN 2002: *Institutions–Experiences–Preference: How Welfare State Design Affects Political Trust and Ideology*. Teoksessa Bo Rothstein and Sven Steinmo (toim.) *Restructuring the Welfare State. Political Institutions and Policy Change*, Palgrave Macmillan.
- KUMPULAINEN, RIITTA 1999: Lapin asumisolosta. Esimerkkitapauksena metsä- ja rakennustyöntekijät. Teoksessa Elina Katainen, Anu Suoranta, Kari Teräs ja Johanna Valenius (toim.) *Koti kaupungin laidalla. Työväen asumisen pitkä linja*, Väki Voimakas 12, Saarijärvi: Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, 123–146.
- KUORSALO, ANNE & SALORANTA, IRIS 2005: *Evakkolapset*. Helsinki: Ajatus.
- KUOSMA, TAPPO 1990: Hallinnon oikeusturvakäsityksen kehityksestä Suomessa. *Hallinnon Tutkimus* 9(4), 263–271.
- KUUSANMÄKI, JUSSI 1992: Sosiaalipoliittikkaa ja kaupunkisuunnittelua. Tietoa, taitoa, asiantuntemusta II. Helsinki eurooppalaisessa kehityksessä 1875–1917. Helsinki: SHS / Helsingin kaupungin tietokeskus.
- KUUSELA, KARI 2010: *Helsingin sotainvalidit ry 1940–2010*. Helsinki.
- KÄKELÄ, SEPPÖ 2008: *Uudenmaan Asuntokiinteistöyhdistys 75 vuotta. Uudenmaan Asuntokiinteistöyhdistys ry*.
- LAACKONEN, SIMO 2011: *Asphalt kids and the matrix city: reminiscences of children's urban environmental history*. *Urban History*, vol. 38, 301–323.
- LAACKONEN, SIMO, LAURILA, SARI, KANSANEN, PEKKA JA SCHULMAN, HARRY (toim.) 2001: *Näkökulmia Helsingin ympäristöhistoriaan. Kaupungin ja ympäristön muutos 1800- ja 1900-luvuilla*. Helsinki: Helsingin kaupungin tietokeskus.
- LAAKSO, SEPPÖ 1990: *Oikeudellisesta sääntelystä ja päätöksenteosta erityisesti julkisoikeuden alalla*. Helsinki.
- LAAKSO, SEPPÖ 1973: *Perustuslainsäädäntö ja sen käyttäminen vuosina 1919–1970*. Oikeustieteen laitos *A Tutkimuksia 1/1973*. Tampereen yliopisto.
- LAGROU, PIETER 2004: *The Legacy of Nazi Occupation. Patriotic Memory and National Recovery in Western Europe, 1945–1965*. Cambridge University Press.
- LAHTINEN, ANU, LESKELÄ-KÄRKI, MAARIT, VAINIO-KORHONEN, KIRSI & VEHKALAHTI, KAISA 2011: *Kirjeiden uusi tuleminen*. Teoksessa Maarit Leskelä-Kärki, Anu Lahtinen & Kirsi Vainio-Korhonen (toim.) *Kirjeet ja historiantutkimus*. Helsinki: SKS, 9–27.
- LAINEN, ARI 1993: *Arava, asuntopoliittikka ja asuntopoliittikka 1949–1993*. Helsinki: Asuntopoliittikka.
- LAMMI, MINNA 2006: *Ett' varttuisi Suomenmaa. Suomalaisen kasvatustieteellisen tutkimuskeskuksen kotimaisissa lyhytelokuissa 1920–1969*, Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1074. Helsinki: SKS
- LAMMI, MINNA 2009: *Home comes first: housing and homemaking in Finnish civic educational films during 1945–1969*. *International Journal of Consumer Studies* 2009, 33 (5), 533–540.
- LAMPI, PENTTI 2007: *Oma tupa oma lupa. Omakotiliikkeen ja -rakentamisen sekä pientaloasumisen historiaa ja kehitysvaiheita*. Helsinki: Suomen Omakotiliitto ry.
- LANKINEN, LEILA & VIHAVAINEN, MAIJA 2011: *Sata vuotta helsinkiläistä asumista*. Teoksessa Timo Cantell & Tero Lahti (toim.) *Helsinki tiedon kohteena. Helsingin kaupungin tietokeskus 100 vuotta*. Helsingin kaupungin tietokeskus, 13–34.
- LASSILA, PERTTI 1994: ”Min täällä teen, se kaikki kieroön vie”. Teoksessa Lauri Haataja (toim.) *Ja kuitenkin me voitimme. Sodan muisto ja perintö*. Jyväskylä: Kirjayhtymä.
- DE LAUWE, CHOMBART 1959: *Famille et habitation*, Centre National de la Recherche Scientifique, Paris.
- LAWRENCE, RODERICK J. 2002: *Healthy residential environments*. Teoksessa R. Bechtel & A. Churchman (toim.) *Handbook of environmental psychology*. New York: Wiley, 394–412.
- LAZARUS, RICHARD 2001: *Stress and emotion: a new synthesis*. London: Free Association.

- LAZARUS, RICHARD S. & LAZARUS, BERNICE 1994: *Passion & Reason. Making sense of our emotions.* Oxford University Press.
- LAZARUS, RICHARD S. & FOLKMAN, SUSAN 1984: *Stress, appraisal, and coping.* New York: Springer Pub. Co.
- LEHTO, MARJA-LIISA 1986: *Asumnosta kodiksi. Teoksessa Marja-Liisa Rönkkö, Marja-Liisa Lehto & Bo Lönnqvist (toim.) 1986: Koti kaupungissa. 100 vuotta asumista Helsingissä.* Helsinki: Tammi, 91–133.
- LEIKAS, SOINTU 2005: Riskien havaitseminen, riskiviestintä ja riskikäyttäytyminen psykologisesta näkökulmasta. VTT Tiedotteita 2297. Espoo: VTT.
- LEIKIN YMPÄRISTÖ 1982: Lasten ulkoleikkimahdollisuudet Helsingissä; leikkialueprojektin perusselvitys. Helsingin kaupungin kaupunkisuunnitteluvirasto. Asemakaavaosasto.
- LEINONEN, JENNI 2004: *Families in Struggle - Child Mental Health and Family Well-being in Finland During the Economic Recession of the 1990s: The Importance of Parenting.* University of Helsinki.
- LENTO, KATRI 2006: The role of nature in the city: green space in Helsinki 1917–60. Teoksessa Peter Clark (toim.) *The European City and Green Space – London, Stockholm, Helsinki, and St.Petersburg, 1850–2000.* Ashgate, 188–206.
- LEPISTÖ, VUOKKO 1994: Joko teillä on priimuskeitin? Kotitalousteknologian saatavuus ja tarjonta Helsingissä 1800-luvun puolivälistä 1910-luvun lopulle. Suomen historiallinen seura, Helsinki.
- LEPPÄNEN, VELI-PEKKA 1994: Ohranasta oppositioon. Kommunistit Helsingissä 1944–1951. Helsinki: SKP:n Helsingin Piirijärjestö.
- LIND, E.A. & VAN DEN BOS, KEES 2002: When fairness works: Toward a general theory of uncertainty management. *Research in Organizational Behavior* 24, 181–223.
- LINNILÄ, KAI (TOIM.) 2010: *Kotirintama kestää.* Somerniemi: Amanita.
- LIPSKY, MICHAEL 1980: *Street-Level Bureaucracy: Dilemmas of the Individual in Public Services.* New York: Russell Sage Foundation.
- LITZEN, AULIKKI 1987: *Vapaa kasvu Helsingin esikaupunkialueella 1900–1970.* Suomen Historiallinen Seura. Historiallisia Tutkimuksia 140. Vammalan Kirjapaino Oy.
- LYYTIKÄINEN, OUTI, VALLE, SIRKKA-LIISA, ROSTILA, TIMO, MANSNER, RAIJA, KARPPINEN, OUTI, SEGER, MARIKA & REUNALA, TIMO 2002: Syyhyepidemia vanhusten hoitolaitoksessa. *Suomen lääkärilehti* (57) 18–19, 2015–2020.
- LÄHTEENMÄKI, MARIA 1994: *Anσιοäidit arvossaan. Naimisissa olevat naiset ja palkkatyö 1940-luvun puolivälissä.* Teoksessa Työ ja työttömyys. Toim. Raimo Parikka. Väki voimakas 7. Tampere: Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura.
- LÄHTEENMÄKI, MARIA 2002: *Ruudinkäryä ja naapuriapua. Suomen naiset kotirintaman töissä.* Teoksessa Lauri Haataja (toim.) *Kotirintama. Suomi* 85, osa 4, Helsinki: Weilin&Göös, 168–177.
- MALIN, ANNE 2009: *Asumisen toiminnot muutoksessa.* Teoksessa Hille Janhonen–Abruquah (toim.) *Kodin arki. Kotitalous- ja käsitieteiden laitoksen julkaisuja* 19. Helsingin yliopisto, Helsinki.
- MALINEN, ANTTI 2007: *Työmiesten ja perheenemäntien väsymyksestä käyty keskustelu 1920–1940-luvuilla.* *Historiallinen Aikakauskirja*, 105 (2), 180–190.
- MALINEN, ANTTI 2010A: *Virastoasioinnin konfliktit ja huonon kohtelun kokemukset asuntopulan oloissa 1945–1947.* Lähde: *Historiatieteellinen aikakauskirja* 2010, 103–116.
- MALINEN, ANTTI 2010B: *Jäädetyt vuokrat säännöstelykritiikin lämmittäjänä 1945–1947.* Teoksessa Jari Ojala, Jari Eloranta & Heikki Roiko–Jokela (toim.) *Monelta kantilta. Ilkka Nummelalle omistettu juhlakirja.* Jyväskylä: Jyväskylän yliopistopaino, 137–147.
- MALINEN, ANTTI 2011: *Korsuista kodittomuuteen. Rintamasotilaat asunnonhakijoina sodanjälkeisessä Helsingissä.* *Historiallinen Aikakauskirja*, 109 (1), 62–73.
- MALINEN, ANTTI 2013: *”Ei tilaa edes leikille”. Ahdasta elämää kaupunkilaiskodeissa.* Teoksessa Kirsi-Maria Hytönen & Keijo Rantanen (toim.) *Onnen aika? Valoja ja varjoja 1950-luvulla.* Jyväskylä: Atena Kustannus, 43–51.
- MANLEY, REBECCA 2006: *“Where should we resettle the comrades next?” The Adjudication of Housing Claims and the Construction of the Post-War Order*, in Juliane Fürst (ed.), *Late Stalinist Russia, Society Between Reconstruction and Reinvention.* London, 233–244.
- MANNINEN, KIRSTI 1987: *Ollista Bisquitiin. Ylioppilaslehden pakinat 1913–1968.* Helsinki: Otava.
- MARKKOLA, PIRJO 1994: *Työläiskodin synty. Tamperelaiset työläisperheet ja yhteiskunnallinen kysymys 1870-luvulta 1910-luvulle.* *Historiallisia Tutkimuksia* 187. Helsinki.
- MARKKOLA, PIRJO 1999: *Koti, asunto, kortteeri - näkökulmia suomalaisten työläiskotien historiaan.* Teoksessa Elina Katainen, Anu Suoranta, Kari Teräs ja Johanna Valenius (toim.) *Koti kaupungin*

- laidalla. Työväen asumisen pitkä linja, Väki Voimakas 12, Saarijärvi: Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, 8–34.
- MARKKOLA, PIIRJO 2012: Marriage Counselling, Family Values and the Lutheran Church in Finland in the 1950s. Teoksessa Dimitrij Owetschkin (toim.) Tradierungsprozesse im Wandel der Moderne. Religion und Familie im Spannungsfeld von Konfessionalität und Pluralisierung. Institut für soziale Bewegungen, 181–197.
- MARTELIN, TUUJA 1984: Tupakointitapojen kehitys Suomessa haastattelu- ja kyselytutkimusten valossa. Lääkintöhallituksen julkaisuja 1. Helsinki: Lääkintöhallitus.
- MAZOWER, MARK 1998: Dark Continent: Europe's Twentieth Century. Penguin Books.
- MCENANEY, LAURA 2006: Nightmares on Elm Street: Demobilizing in Chicago, 1945–1953. *The Journal of American History*, March 2006, 1265–1291.
- MCEWEN, BRUCE & LASLEY, ELIZABETH N. 2002: The End of Stress as We Know It. Joseph Henry Press.
- McFARLANE, NEIL 1989: 'Hospitals, housing, and tuberculosis in Glasgow, 1911–51,' *Social History of Medicine*, 2: 59–85.
- MCLANAHAN, JOHN W. & HOSTETTER, ROBERT S. 1965: Displacement: Social and Psychological Problems. HRB-Singer, Inc.
- MEINANDER, HENRIK 2009: Suomi 1944. Sota, yhteiskunta, tunnemaailma, Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Siltala.
- MELIN, HARRI & MAMIA, TERO 2010: Tapaus Voikkaa. Teollisuusyhteisö murroksessa. Tampereen yliopiston Porin yksikön julkaisuja 4.
- MICHELSEN, KARL-ERIK 2001: Työ, tuottavuus, tehokkuus. Rationalisointi suomalaisessa yhteiskunnassa, STH-julkaisuja 7. Vammala: Rationalisoinnin seniorikilta ry.
- MITCHELL, ROBERT E. 1976: Cultural and Health Influences on Building, Housing, and Community Standards: Cost Implications for the Human Habitat. *Human Ecology* (4) 4, 297–330.
- MOOD, ERIC W. 1993: Fundamentals of healthful housing: their application in the 21st century. Teoksessa Roger Burrige & Ormandy, David (toim.) *Unhealthy Housing. Research, remedies and reform*. E & FN SPON, 222–246.
- MOORE, JEANNE 2000: Placing Home in Context. *Journal of Environmental Psychology* (20), 207–217.
- MORRIS, EARL W. & WINTER, MARY 1975: A Theory of Family Housing Adjustment. *Journal of Marriage and the Family*, (37) 1, 79–88.
- MÄKI, MARKKU, VESIKARI, TIMO & ISOLAURI, ERIKA 1983: Muuttuva lasten ripulitauti. *Duodecim* (99), 754–761.
- MÄÄTTÄ, JARI 2007: Helsingin rikollisuus kieltoain alusta sotien jälkeiseen aikaan. Teoksessa Jari Harju & Satu Savia (toim.) *Rikospaikka Helsinki*. Helsinki: Helsingin kaupungin museo, 35–65.
- NENONEN, MARKO 2006: Lapiolinjalla: työttömät pakkotöissä 1948–1971. Jyväskylä: Atena.
- NEVALAINEN, JUHA 1983: Viisi vuosikymmentä. Helsingin asuntoyhdistöiden yhdistys ry. 1933–1983, Helsingin asuntoyhdistöiden yhdistys: Vantaa.
- NEVALAINEN, JUHA 1977: '70 vuotta kiinteistöalan yhteistyötä'. *Suomen Kiinteistölehti* 53.
- NEVALAINEN, PEKKA 1990: Inkeriläinen siirtoväki Suomessa 1940-luvulla. Helsinki: Otava.
- NICHOLS, WILLIAM C. 2013: Roads to Understanding Family Resilience: 1920s to the Twenty-First Century. Teoksessa Dorothy S. Becvar (toim.) *Handbook of Family Resilience*. Springer, 3–16.
- NIEMI, MARJAANA 2006: Politicians, Professionals, and 'publics': conflicts over green space in Helsinki, c. 1950–2000. Teoksessa Peter Clark (toim.) *The European City and Green Space – London, Stockholm, Helsinki, and St. Petersburg, 1850–2000*. Ashgate, 207–228.
- NIEMI, MARJAANA 2007: Public Health and Municipal Policy Making. Britain and Sweden, 1900–1940. Ashgate.
- NUMMELA, ILKKA 1993: Inter arma silent revisores rationum. Toisen maailmansodan aiheuttama taloudellinen raskaus Suomessa vuosina 1939–1952. *Studia Historica Jyväskyläläisiä* 46. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- NYSTRÖM, SAMU 2013: Poikkeusajan kaupunkielämäkerta. Helsinki ja helsinkiläiset maailmansodassa 1914–1918. Historiallisia tutkimuksia Helsingin yliopistosta XXIX. Helsinki: Unigrafia.
- NÄRE, SARI 2008: Naiset ja miehet sodan pyrteissä. Arkea sodan varjossa. Sodassa koettua. Weilin+Göös.
- NÄRE, SARI 2010: Sotaorpojen mykkä ikävä. Teoksessa Sari Näre, Jenni Kirves, Juha Siltala (toim.) *Sodan kasvattamat*. Helsinki: WSOY, 122–147.
- NÄTKIN, RITVA 1994: Väestöpolitiikka, abortti ja äitiys – hyvinvointivaltion ammatillisten ja naisten suhteen tarkastelua. Teoksessa Anneli Anttonen, Liisa Henrikson, Ritva Nätkin (toim.) *Naisten hyvinvointivaltio*. Tampere: Vastapaino, 129–155.

- NÄTKIN, RITVA 1997: Kamppailu suomalaisesta äitiydestä. Maternalismi, väestöpolitiikka ja naisten kertomukset. Helsinki: Gaudeamus.
- OJANEN, MARKKU 2013: Selviytyjiä & kukoistajia: tutkimus sotaorpojen elämästä ja hyvinvoinnista. Tampere: Markku Ojanen.
- OLSON, JAMES M. & HAFER, CAROLYN 2001: Tolerance of personal deprivation. Teoksessa John T. Jost & Brenda Major (toim.) *The Psychology of Legitimacy: Emerging Perspectives on Ideology, Justice, and Intergroup Relations*. Cambridge: Cambridge University Press, 157–175.
- OLSSON, PIA 2004: Constructing Local Identity. The Folklorism of an Urban Workers Culture in Helsinki. Teoksessa Anna–Maria Åström, Pirjo Korkiakangas & Pia Olsson (toim.) *Memories of My Town. The Identities of Town Dwellers and Their Places in Three Finnish Towns*. *Studia Fennica Ethnologica* 8. Helsinki: Finnish Literature Society, 49–62.
- ORRMAN, ELJAS 1995: Hallintohistoria Skyllan ja Kharybdiin välissä. Teoksessa Jari Stenvall & Seppo Tiihonen (toim.) *Julkisen hallinto menneisyyden puristuksessa*. Tampere: Tampereen yliopisto, 75–78.
- PAAVONEN, TAPANI 1987: Talouspolitiikka ja työmarkkinakehitys Suomessa toisen maailmansodan jälkeisellä jälleerakennuskaudella vuosina 1944–1950. Turun yliopisto: Turku.
- PALOHEIMO, MARTTI 1992: Kotivammaiset eli ”Miten sinua kohdeltiin lapsena?”. Omakustanne.
- PALOMÄKI, ANTTI 2011: Juoksuhaudoista jälleerakennukseen: siirtoväen ja rintamamiesten asutus- ja asuntokysymyksen järjestäminen kaupungeissa 1940–1960 ja sen käänteentekevä vaikutus asuntopolitiikkaan ja kaupunkirakentamiseen. Tampere: Tampere University Press.
- PARIKKA, RAIMO 2000: Perheet laman kourissa. Teoksessa Otto Mattson & Milka Sunell (toim.) *Pääkaupungin kuva. Luentoja Helsingin historiasta. Memoria 14*. Helsinki: Helsingin kaupunginmuseo, 94–105.
- PEELING, SIOBHAN 2010: ”Out of Place” in the Post-war City: Practices, Experiences and Representations of Displacement during the Resettlement of Leningrad at the End of the Blockade’. Thesis submitted to the University of Nottingham for the degree of Doctor of Philosophy.
- PEHKONEN, ERKKA 2013: ”Poikasi täältä jostakin”. Narratiiviset resurssit, diskurssit ja luovuus kirjoittain kerrotuissa identiteeteissä jatkosodan aikaisissa kirjeissä. *Jyväskylä Studies in Humanities* 217. Jyväskylä: University of Jyväskylä.
- PELTOKORPI, KAISA-MARIA 2012: On elettävä kun koska tahansa voi kuolla. Lottien selviytyminen sodassa 1939–1945. *Acta Electronica Universitatis Lapponiensis* 90.
- PELTOLA, JARMO 2008: Lama, pula ja työttömyys: tamperelaisperheiden toimeentulo 1928–1938. 1930-luvun lama teollisuuskaupungissa II. Tampere University Press.
- PELTONEN, MATTI 1999: Työnjako sosiaalisena tilana. Sukupuolenmukaisesta työnjaosta maataloudessa. Teoksessa Raimo Parikka (toim.) *Suomalaisen työn historiaa. Korvesta konttoriin, Suomalaisen kirjallisuuden seuran toimituksia* 730, Hämeenlinna: SKS, 33–50.
- PERIÄINEN, TAPIO 1971: Lapsi asuu. Asumispoliittisen projektin julkaisu A5. Helsinki: Mannerheimin lastensuojeluliitto.
- PERKO, TOUKO 1988: Sanomalehdistö sodan ja säännöstelyn puristuksessa 1939–1949. Suomen lehdistön historia 3. Päätoimittaja Päiviö Tommila. Sanomalehdistö sodan murroksesta 1980-luvulle. Kustannuskiila Oy. Kuopio.
- PIETIKÄINEN, ARTO 2013: Joustava mieli. *Duodecim*.
- PIETIKÄINEN, PETERI & TURUNEN, JARI 2007: Oirekuvien historiaa – ahdingon diagnosointi ennen ja nyt. *Duodecim* (123), 1701–1708.
- PIHA, JORMA, AALTONEN, JUKKA & LAHTI, ILPO A. 1979: Asuinympäristö ja mielenberveys. *SLL* (34) 2865–2871.
- PIHKALA, ERKKI 1982: ”Teollistuva Suomi”, teoksessa Jorma Ahvenainen, Erkki Pihkala, Viljo Rasila (toim.) *Suomen taloushistoria* 2. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.
- PIIRAINEN, VEIKKO 1974: Vaivahoidosta sosiaaliturvaan. Sosiaalihuollon ja sen työntekijäjärjestöjen historiaa Suomen itsenäisyyden ajalta. Sosiaaliturvan laitoksen julkaisu A 4.
- PULMA, PANU 1987: Kerjuuluvasta perhekuntoutukseen. Teoksessa Panu Pulma, Oiva Turpeinen, Suomen lastensuojelun historia. Lastensuojelun Keskusliitto, Helsinki, 7–257.
- PULMA, PANU 1999: ’Halutaan koti vaikka kaupungin laidalta – Helsingin asuntojono 1945–90’, teoksessa Elina Katainen, Anu Suoranta, Kari Teräs ja Johanna Valenius (toim.) *Koti kaupungin laidalla. Työväen asumisen pitkä linja, Väki Voimakas* 12, Saarijärvi: Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, 164–186.
- PULMA, PANU 2000A: Kasvun katveessa. Teoksessa Schulman, Harry & Pulma, Panu & Aalto, Seppo (toim.) *Helsingin historia vuodesta 1945:2*. Helsinki: Oy Edita Ab, 113–241.

- PULMA, PANU 2008: Sortuvien toiveiden kaupunki. Teoksessa Otto Mattson & Milka Sunell (toim.) Pääkaupungin kuva. Luentoja Helsingin historiasta. Memoria 14. Helsinki: Helsingin kaupunginmuseo, 128–146.
- RAUTAVIRTA, KAIJA 2010: Petusta pitsaan. Ruokahuollon järjestelyt kriisiaikojen Suomessa. Yliopistopaino: Helsinki.
- REINISCH, JESSICA & WHITE, ELIZABETH 2011: The Disentanglement of Populations. Migration, Expulsion and Displacement in Postwar Europe, 1944–1949. Palgrave Macmillan.
- RENVALL, PENTTI 1965: Nykyajan historiantutkimus. WSOY.
- REPO, KATJA 2003: Perheen sisäisen rahatalouden jännitteitä. Teoksessa Hannele Forsberg & Ritva Nätkin (toim.) Perhe murroksessa. Kriittisen perhetutkimuksen jäljillä. Helsinki: Gaudeamus, 64–85.
- ROOS, JEJA-PEKKA 1987: Suomalainen elämä. Tutkimus tavallisten suomalaisten elämäkerroista. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.
- ROSE, NIKOLAS 1999: Governing the Soul. The Shaping of the Private Self. London: Free Association Books.
- ROSQVIST, EERIKA 2003: Potilaiden kokemukset henkilökohtaisesta tilastaan ja sen säilymisestä sisätautien vuodeosastoilla. Oulu University Press.
- ROSSI, PETER H. 1955: Why Families Move: A Study in the Social Psychology of Urban Residential Mobility Free Press.
- ROSSI, PETER H. 1989: Down and Out in America. The Origins of Homelessness. The University of Chicago Press.
- ROTHSTEIN, BO 1998: Just Institutions Matter. The Moral and Political Logic of the Universal Welfare State. New York: Cambridge University Press.
- RUONAVAARA, HANNU 1993: Omat kodit ja vuokrahuoneet. Sosiologinen tutkimus asunnonhallinnan muodoista Suomen asutuskeskuksissa 1920–1950. Turku: Turun Yliopisto.
- RÄSÄNEN, YRJÖ A. 1984: Pohjois-Suomen jälleenrakentaminen. Teoksessa Marja Naskila (toim.) Rakentamisen aika. Asutus ja maanhankinta. Maanhankintalain 40-vuotisjuhlaulkaisu. Helsinki: Kirjayhtymä, 122–128.
- RÖNKKÖ, MARJA-LIISA, LEHTO, MARJA-LIISA JA LÖNNQVIST, BO (TOIM.) 1986: Koti kaupungissa. 100 vuotta asumista Helsingissä. Helsinki: Tammi.
- RÖNNEIKKÖ, KATARINA 2008: När tro och handling möts. En undersökning av Arvid von Martens liv och verksamhet. Åbo Akademi University Press.
- SAARIKANGAS, KIRSI 1993: Model Houses for Model Families. Gender, Ideology and the Modern Dwelling. The Type Planned Houses of the 1940's in Finland. *Studia Historica* 45. Helsinki: SHS.
- SAARIKANGAS, KIRSI 1998: Suomalaisen kodin likaiset paikat: hygienia ja modernin asunnon muotoutuminen. *Tiede & edistys: monitieteinen aikakauslehti* (23) 3, 198–220.
- SAARIKANGAS, KIRSI 2006: Eletyt tilat ja sukupuoli. Asukkaiden ja ympäristön kulttuurisia kohtaamisia. Helsinki: SKS.
- SAARIKANGAS, KIRSI 2002: Asunnon muodonmuutoksia. Puhtauden estetiikka ja sukupuoli modernissa arkkitehtuurissa. SKS:n toimituksia 860. Helsinki: SKS.
- SAARIKANGAS, KIRSI 2002: Asuntopulan kierre. Teoksessa Lauri Haataja, Ilkka Herlin, Silvo Hietanen, Ohto Manninen, Anssi Mäkinen (toim.) Suomi 85. Itsenäisyyden puolustajat. Kotirintamalla. Porvoo: Weilin+Göös.
- SALLINEN-GIMPL, PIRKKO 1994: Siirtokarjalainen identiteetti ja kulttuurien kohtaaminen. *Kansatieteellinen arkisto*; 40. Helsinki: Suomen muinaismuistoyhdistys.
- SALMINEN, ESKO 1976: Propaganda rintamajoukoissa 1941–1944. Helsinki: Otava.
- SALMINEN, HEIKKI 2007: Lappu kaulassa yli Pohjanlahden. Suomalaisen sotilaiden historia. Turku: Siirtolaisuusinstituutti.
- SALOVAARA, KARLI 1977: Säännöstellen selvittiin – kansanhuoltoa 1939–1949. Jyväskylä: Kauppiaitten Kustannus Oy.
- SARANTOLA-WEISS, MINNA 2000: Kaupunkilaisten olohuoneet. Teoksessa Otto Mattson & Milka Sunell (toim.) Pääkaupungin kuva. Luentoja Helsingin historiasta. Memoria 14. Helsinki: Helsingin kaupunginmuseo, 262–274.
- SARANTOLA-WEISS, MINNA 2003: Sohvaryhmän läpimurto. kulutuskulttuurin tulo suomalaiseen olohuoneisiin 1960- ja 1970-lukujen vaihteessa. Helsinki: SKS.
- SARASTE, ERJA 1984: Työvoimapolitiikka sodan ja rauhan kriisissä. Teoksessa Suomi 1944. Sodasta rauhaan. Helsinki: Tammi, 95–118.
- SARASTE, LEENA 1980: Valokuva. Pakenevan todellisuuden kuvajainen. Lahti: Kirjayhtymä.

- SATKA, MIRJA 1995: Making social citizenship. Conceptual practices from the Finnish Poor Law to professional social work. Second edition. SoPhi. Jyväskylä: University of Jyväskylä.
- SATKA, MIRJA 1993: 'Sota-aika perhekäsitysten ja sukupuolten suhteiden murroksena'. Teoksessa Haapala, Pertti (toim.) Hyvinvointivaltio ja historian oikut. Väki voimakas 6. Tampere: Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, 57–73.
- SCHEININ, MARTIN 1988: Ihmisoikeuksien ja perusoikeuksien suoja Suomessa kriisioloihin ja kriiseihin varauduttaessa. Teoksessa Kaarlo Tuori & Martin Scheinin (toim.) Lukeeko hätä lakia, Helsingin yliopiston julkisoikeuden laitoksen julkaisuja D 5. Helsinki: Hakapaino Oy.
- SCHULMAN, HARRY 2000: 'Helsingin suunnittelu ja rakentaminen', teoksessa Harry Schulman, Panu Pulma, Seppo Aalto (toim.) Helsingin historia vuodesta 1945:2, Helsinki: Oy Edita Ab, 13–108.
- SCHÖNACH, PAULA 2008: Kaupungin savut ja käryt. Helsingin ilmansuojelu 1945–1982. Yhteiskuntapolitiikan laitoksen julkaisuja 1/2008. Helsingin yliopisto.
- SCOTT, JOAN W. 1991: The Evidence of Experience. *Critical Inquiry* (17) 4, 773–797.
- SCOTT, SUSIE (2009): Making Sense of Everyday Life. Cambridge and Malden: Polity Press.
- SEIPP, ADAM R. 2009: The Ordeal of Peace Demobilization and the Urban Experience in Britain and Germany, 1917–1921. Ashgate e-Book.
- SEWELL, WILLIAM H. 1992: A Theory of Structure: Duality, Agency, and Transformation. *The American Journal of Sociology* (1), 1–29.
- SIIPPI, JOUKO 1962: 'Pääkaupunkiyhteiskunta ja sen sosiaalipolitiikka'. Teoksessa Rosén, Ragnar (toim.) Helsingin kaupungin historia V osa, ensimmäinen nide. Helsinki: Helsingin kaupunki, 139–379.
- SIPONEN, KAUKO 1965: Lainsäädäntövallan delegoiminen, Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen Julkaisuja A-Sarja N:o 68. Helsinki: Suomalainen Lakimiesyhdistys.
- SNELLMAN, HANNA 1991: Koti Helsingissä. Teoksessa Katarina Koskiranta (toim.) Tehtaalainen Helsingissä. Työväenkuulttuuriprojektin julkaisu 6. Helsinki: Museovirasto, 164–188.
- SOIKKANEN, HANNU 1987: Sosiaaliset olosuhteet. Teoksessa Pohjola 2. maailmansodan aikana. Helsinki: Suomen historiallinen seura, 121–166.
- SOIKKANEN, HANNU 2002: Sodan hinta. Teoksessa Lauri Haataja, Ilkka Herlin, Silvo Hietanen, Ohto Manninen, Anssi Mäkinen (toim.) Suomi 85. Itsenäisyyden puolustajat. Kotirintamalla. Porvoo: Weilin+Göös.
- SOINI, YRJÖ 1964: Suomen majoitus- ja ravitsemiselinkeinon vaiheet. Hotelli- ja ravintolakoulun julkaisuja 6. Helsinki: Otava.
- SOMERKIVI, URHO 1977: Helsingin kansakoulun historia. Helsingin kaupungin julkaisuja N:o 29. Helsinki: Helsingin kaupunki.
- SULKUNEN, IRMA 1989: Naisen kutsumus. Miina Sillanpää ja sukupuolten maailmojen erkaantuminen. Helsinki: Hanki ja jää.
- SUONOJA, KYÖSTI 1992: Kansalaisten parhaaksi – Yhteistuntoa ja politiikkaa. Sosiaali- ja terveysministeriö 1939–1992. Sosiaaliministeriö 1917–1939. Haatanen P. & Suonoja K., Suuriruhtinaskunnasta hyvinvointivaltioon. Helsinki, 323–704.
- STEARNS, PETER N. 2003: Anxious Parents. A History of Modern Childrearing in America. New York University Press.
- STENVALL, JARI 2000: Käskyläisestä toimijaksi: valtion keskushallinnon virkamiehistön pätevyiden arvostusten kehitys suuriruhtinaskunnan ajan alusta 2000-luvulle. Tampere: Tampereen yliopisto.
- STOKOLS, DANIEL 1972: A Social-Psychological Model of Human Crowding Phenomena. *Journal of the American Planning Association* (38) 2, 72–83.
- TAIPALE, ILKKA 1982: Asunnottomuus ja alkoholi. Alkoholitutkimussäätiön julkaisuja 32. Helsinki: Alkoholitutkimussäätiö.
- TARJAMO, KERTTU 2006: Kansakunnan tulevaisuutta pelastamassa. Viranomaisten keskustelu rikollisuudesta 1940- ja 1950-luvun Suomessa. Teoksessa Karonen, Petri ja Tarjamo, Kerttu (toim.) Kun sota on ohi. Sodista selviytymisen ongelmia ja niiden ratkaisumalleja 1900-luvulla. Helsinki: SKS, 341–376.
- TARJAMO, KERTTU & KARONEN, PETRI 2006: 'Kun sota on ohi – Loppusanat'. Teoksessa Karonen, Petri ja Tarjamo, Kerttu (toim.) Kun sota on ohi. Sodista selviytymisen ongelmia ja niiden ratkaisumalleja 1900-luvulla. Helsinki: SKS, 377–398.
- TERÄS, KARI 2005: 'Luottamus "valtiojohtoisessa markkinataloudessa" toisen maailmansodan aikana'. Teoksessa Instituutiotaloustieteen nykyisiä suuntia. Toimittanut Martti Vihanto. Turun korkeakoulujen yhteiskunnallis-taloudellinen tutkimusyhdistys, Turku.
- THOITS, PEGGY. A. 1986: Multiple identities: Examining gender and marital status differences in distress. *American Sociological Review* (51), 259–272.

- THOITS, PEGGY A. 2010: Stress and Health: Major Findings and Policy Implications. *Journal of Health and Social Behavior* (51), 41–53.
- TIERNEY, KATHLEEN J. 2007: From the Margins to the Mainstream? Disaster Research at the Crossroads. *Annual Review of Sociology* (33), 503–525.
- TIIHONEN, SEPPÖ & YLIKANGAS HEIKKI 1992: Virka, valta, kulttuuri. Suomalaisen hallintokulttuurin kehitys. Helsinki.
- TIIHONEN, SEPPÖ 1995: Hallintohistorian tutkimuksesta. Teoksessa Jari Stenvall & Seppo Tiihonen (toim.) *Julkinen hallinto menneisyyden puristuksessa*. Tampere, 4–51.
- TIIRI, ELINA 2013: Talvisota, jatkosota ja Lapin sota suomalaisissa perheissä. *Perheterapia* (29) 1, 27–37.
- TIRRONEN, EINO O. 1975: Sotatalous. Suomen sota 1941–1945, II. osa. Sotatieteen laitoksen sotahistorian toimiston julkaisuja 9. Porvoo, Helsinki: WSOY.
- TOIVONEN, ONNI 1950: Kymmenen vuotta kansanhuoltajana. *Muistelmia*. Helsinki: WSOY.
- TONTTILA, PEKKA 1996: Vuokralaisten keskusliitto 50 vuotta: 1946–1996. Helsinki: Vuokralaisten keskusliitto.
- TOOZE, ADAM 2011: Reassessing the Moral Economy of Post-war Reconstruction: The Terms of the West German Settlement in 1952. *Past and Present*, Supplement 6, 47–70.
- TORRIE, JULIE S. 2010: “For Their Own Good”. *Civilian Evacuations in Germany and France, 1939–1945*. Berghahn Books.
- TUOMAALA, RITVA 2008: ”Kyllähän nyt pitäis olla jo semmonen aika, että pääsis niin kö keskustelemhan näistä asioista.” Tutkimus lappilaisten huutolaisten, sotavankien ja partisaanien uhrien elämäkulusta, voimavaroista, terveydestä ja sairauksista. Turun yliopisto, Turku.
- TUOMINEN, EILA 1994: Elämänmuutos ja muutoksen hallinta: tutkimus leskeksi jäämisen taloudellisista, terveydellisistä ja sosiaalisista vaikutuksista sekä leskeyteen sopeutumisesta. Raportteja: 3. Helsinki: Eläketurvakeskus.
- TUOMINEN, UUNO 1967: Sosiaaliministeriö 1917–1967. Helsinki.
- TURPEINEN OIVA 1984: Energiaa pääkaupungille. Sähkölaitostoimintaa Helsingissä 1884–1984. Espoo: Weilin+Göös.
- TURPEINEN, OIVA 1997: Väestö. Teoksessa Oiva Turpeinen, Timo Herranen, Kai Hoffman, (toim.) *Helsingin historia vuodesta 1945:1*, Helsinki: Oy Edita Ab, 11–118.
- TURTTAINEN, JUSSI 2008: ”Kädestä suuhun” – Nälkämuistot sodan pula-aikana. Teoksessa Sari Näre & Jenni Kirves (toim.) *Ruma sota. Talvi- ja jatkosodan vaiettu historia*. Helsinki: Johnny Kniga, 311–332.
- TURTOLA, MARTTI 2008: Lukijalle. Arkea sodan varjossa. Sodassa koettua. Weilin+Göös.
- TWIGGER-ROSS, C.L. AND UZZELL, D.L. 1996: Place and identity processes. *Journal of Environmental Psychology*, 16, 205–220.
- UKKONEN, TAINA 2000: Menneisyyden tulkinta kertomalla. Muistelupuhe oman historian ja kokemuskertomusten tuottamisprosessissa. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 797. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- ULJAS, PÄIVI 2012: Hyvinvointivaltion läpimurto. Pienviljelyhegemonian rapautuminen, kansalaisliikehdinnän ja poliittisen murroksen keskinäiset suhteet suomalaisessa yhteiskunnassa 1950-luvun loppuvuosina. Helsinki: Into.
- UUSKALLIO, IRMA 2001: Arvostetut asuinsijat. Asuinalueiden arvostuksen sosiokulttuurinen analyysi 1900-luvun Helsingissä ja Tehtaankadulta etelään. Sosiaalipolitiikan väitös, Helsingin yliopisto.
- UUSKALLIO, IRMA 2004: Kaupunkiasumisen ”pyhät paikat” asuinalueiden arvostus Suomessa. Teoksessa *Rakennusperinnön tulevaisuus*. Helsinki: Ympäristöministeriö, 27–43.
- VAARNAS, MARTTI 1975: ‘Ministeristön toiminnan valvonta’, teoksessa *Valtioneuvoston historia 1917–1966 III*. Helsinki: Valtion painatuskeskus.
- VAIZEY, HESTER 2010: *Surviving Hitler’s War. Family Life in Germany, 1939–1948*. Palgrave Macmillan.
- VAIZEY, HESTER 2011: Parents and Children in Second World War Germany: An Inter-generational Perspective on Wartime Separation. *Journal of Contemporary History* (46), 364–382.
- VAN DEN BOS, KEES 2007: Hot Cognition and Social Justice Judgements. Teoksessa DeCremer, David (toim.) *Advances in the Psychology of Justice and Affect*, 59–82. Information Age Publishing.
- VEHKALAHTI, KAISA 2011: Opitut tunteet, kerronnan kaavat. Kirjeet 1900-luvun alun koulukotikasvatuksessa. Teoksessa Maarit Leskelä-Kärki, Anu Lahtinen & Kirsi Vainio-Korhonen (toim.) *Kirjeet ja historiantutkimus*. Helsinki: SKS, 220–237.
- VIHAVAINEN MAIJA & KUPARINEN VIRVA 2006: Asuminen Helsingissä 1950–2004. Helsingin kaupungin tietokeskuksen verkkojulkaisuja 34.
- VILKUNA, KUSTAA 1962: *Sanan valvontaa: sensuuri 1939–1944*. Helsinki: Otava.

- VIRKKUNEN, GIA 2010: ”Köyhyydestä ei puhuttu, sitä vaan elettiin” Köyhyyden kokemus ja selviytyminen 1930-luvun pulan oloissa Suomen maaseudulla. *Bibliotheca Historica* 127. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- VUORI, JAANA 2001: Äidit, isät ja ammattilaiset. Sukupuoli, toisto ja muunnelmat asiantuntijoiden kirjoituksissa. Tampere: Tampere University Press.
- VUORI, JAANA 2003: Äitiyden ainekset. Teoksessa Hannele Forsberg & Ritva Nätkin (toim.) *Perhe murroksessa. Kriittisen perhetutkimuksen jäljillä*. Helsinki: Gaudeamus, 39–63.
- WAHLSTRÖM, JARL & HORELLI, LIISA 1982: Elämänvaiheet ja ympäristö. Teoksessa Liisa Horelli, Ympäristöpsykologia. Helsinki: Weilin+Göös, 198–229.
- WARRING, ANETTE 2006: *Intimate and Sexual Relations*. Teoksessa Robert Gildea, Olivier Wieviorka & Anette Warring (toim.) *Surviving Hitler and Mussolini. Daily Life in Occupied Europe*. Oxford, New York: Berg, 88–128.
- WENDISCH, IRJA 2009: *Me sotilaiden lapset*. Helsinki: Ajatus kirjat.
- WENDISCH, IRJA 2012: *Pitkä taistelu: sotilaiden lasten selviytymistarinoita*. Helsinki: Gummerus.
- WESTERLUND, LARS 2011: *Saksalaisten sotilaiden lapset. Ulkomaalaisten sotilaiden lapset Suomessa 1940–1948 Osa I*. Helsinki.
- WIERLING, DOROTHEE 2010: *Generations as Narrative Communities: Some Private Sources of Official Cultures of Remembrance in Postwar Germany*. Teoksessa Frank Biess & Robert G. Moeller (toim.) *Histories of the Aftermath. The Legacies of the Second World War in Europe*. Berghahn Books, 102–120.
- WINTER, JAY 1997: *Paris, London, Berlin 1914–1919: capital cities at war*. Teoksessa Jay Winter & Jean-Louis Robert (toim.) *Capital Cities at War. Paris, London, Berlin 1914–1919*. Cambridge University Press, 3–24.
- WOHLWILL, JOACHIM F. JA VAN VLIET, WILLEM (TOIM.) 1985: *Habitats for Children: The Impacts of Density*. Society for Research in Child Development. Lawrence Erlbaum Associates.
- YESILOVA, KATJA 2009: *Ydinperheen politiikka*. Helsinki: Gaudeamus.
- ZAHRA, TARA 2011: *The Lost Children. Reconstructing Europe’s Families After World War II*. Harvard University Press.
- ZLUTNICK, STEVEN & ALTMAN, IRWIN 1972: *Crowding and Human Behavior*. Teoksessa Joachim Wohlwill & Daniel H. Carson (toim.) *Environment and the Social Sciences: Perspectives & Applications*. Washington: American Psychological Association, 44–58.
- ZWEINIGER-BARGIELOWSKA, INA 2000: *Austerity in Britain: rationing, controls, and consumption, 1939–1955*. Oxford University Press.
- ÅKERBLOM, SATU 1990: *Asuminen ja elämäntapa. Asuntohallituksen tutkimus- ja suunnitteluosaston asuntotutkimuksia 5*. Helsinki: Asuntohallitus.
- ÅSTRÖM, ANNA-MARIA & SUNDMAN, MAUD (TOIM.) 1990: *Hemma bäst: minnen från barndomshem i Helsingfors*. Helsinki: Svenska litteratursällskapet i Finland.
- ÅSTRÖM, ANNA-MARIA, OLSSON, PIA JA KIVISTÖ, JORMA (TOIM.) 1998: *Elämää kaupungissa. Muistikuvia asumisesta Helsingin keskustassa. Memoria 12*. Helsinki: Helsingin kaupungin museo.
- ÅSTRÖM, ANNA-MARIA 1999: *Koti ja naapurusto - Helsingin koillislaita 1950- ja 1960-luvulla*. Teoksessa Elina Katainen, Anu Suoranta, Kari Teräs ja Johanna Valenius (toim.) *Koti kaupungin laidalla. Työväen asumisen pitkä linja, Väki Voimakas 12. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura*, 79–122.
- ÅSTRÖM, SVEN-ERIK 1957: *Samhällsplanering och regionsbildning i kejsartidens Helsingfors. Studier I stadens inre differentiering 1810–1910. Helsingfors stads publikationer 6*. Helsingfors: Helsingfors stad.

LIITTEET

TAULUKKO 1. Asunnonhakijoiden ilmoittama pääasiallinen syy asunnontarpeeseen ajalla 30.6.1944–31.12.1946, lukuina ja prosentteina (suluissa). Kunkin tarkastelu-kuukauden 3 yleisintä syytä on lihavoitu.

	30.6. 1944	30.9. 1944	31.12. 1944	31.3. 1945	30.6. 1945	30.9. 1945	31.12. 1945	31.3. 1946	30.6. 1946	30.9. 1946	31.12. 1946
Asunnon pienuus	267 (19)	982 (21)	1276 (18)	1612 (21)	1639 (19)	1690 (21)	1292 (21)	1342 (29)	1198 (28)	1668 (27)	901 (20)
Paikka- kunnalta muutto	54 (4)	402 (9)	1003 (14)	1085 (14)	1546 (18)	1455 (18)	834 (14)	248 (5)	211 (5)	350 (6)	339 (8)
Avioitu- minen	139 (10)	802 (17)	937 (13)	1077 (14)	1344 (16)	1295 (16)	1108 (18)	725 (16)	731 (17)	1137 (19)	935 (21)
Perheen- lisäys	190 (14)	502 (11)	598 (8)	684 (9)	811 (10)	890 (11)	836 (14)	432 (9)	503 (12)	828 (13)	832 (18)
Asunnon kehous	115 (8)	481 (10)	527 (7)	652 (8)	746 (9)	853 (11)	540 (9)	730 (16)	666 (15)	909 (15)	502 (11)
Asunnon tuhoutu- minen* ¹	233 (17)	462 (10)	425 (6)	403 (5)	289 (3)	235 (3)	157 (3)	115 (3)	110 (3)	137 (2)	107 (2)
Epämu- kava sijainti** ²	24 (2)	203 (4)	334 (5)	382 (5)	410 (5)	283 (4)	323 (4)	263 (6)	236 (5)	352 (6)	214 (5)
Muu syy	366 (26)	770 (17)	1949 (28)	1906 (24)	1697 (20)	1333 (17)	1076 (17)	707 (15)	666 (15)	761 (12)	664 (15)
Syyt yhteensä	1388	4604	7049	7801	8482	8034	6166	4562	4321	6142	4494
Hake- musten lkm	1388	3216	4860	5831	6036	5832	4135	2946	3110	4134	4494

* Tulipalon, pommituksen kautta.

** Epämukava sijainti työpaikkaan nähden.

Lähteet: DeII:3, Sekalaiset tilastot, 1944–1946, Huoneenvuokralautakunnan arkisto, HKA. Useat hakijat ilmoittivat kaksi tai useampaa pääasiallista syytä asunnon tarpeeseen, tästä johtuu erotus ilmoitettujen syiden ja hakijoiden lukumäärän välillä.

TAULUKKO 2. Välttämättömässä asunnontarpeessa olevien hakijoiden keittomahdollisuudet, ajanjaksolla 1.7.1944–31.12.1946.

ERILAISTEN KEITTOMAHDOLLISUUKSIEN JAKAUTUMINEN, MÄÄRÄT JA PROSENTIT					
	1.7.1944	31.12.1944	31.12.1945	30.9.1946	31.12.1946
oma keittiö tai keittoko- mero	404 / 29 %	694 / 14 %	640 / 15 %	829 / 20 %	898 / 20 %
toisten kanssa jaet- tavat tilat	594 / 43 %	2 192 / 45 %	1 568 / 38 %	1 379 / 33 %	1 443 / 32 %
muu keitto- mahdollisuus	61 / 4 %	391 / 8 %	354 / 9 %	452 / 11 %	697 / 16 %
ei mitään keittomah- dollisuutta	329 / 24 %	1 583 / 33 %	1 573 / 38 %	1 474 / 36 %	1 456 / 32 %
Yhteensä	1 388	4 860	4 135	4 134	4 494

Lähteet: Helsingin huoneenvuokralautakuntien vuosikertomukset; Helsingin tilastolliset vuosikirjat.

TAULUKKO 3. Kantakaupungin väkirikkaimpien kaupunginosien (N=11) väestömäärän kehitys vuosina 1940–1948.

	1940	1941	1942	1943	1944	1945	1946	1947	1948	
I Kruununhaka	14 348	15 539	14 209	14 219	14 584	14 999	15 916	16 189	16 422	+2074
IV Kamppi	21 628	24 006	21 909	21 538	22 045	23 190	24 534	24 265	24 223	+2595
V Punavuori	9 749	10 402	9 408	9 346	9 409	9 865	10 597	10 453	10 460	+711
VI Eira	12 380	14 024	12 338	12 317	12 598	13 344	13 719	13 770	13 567	+1187
VII Ullanlinna	20 267	21 677	20 020	19 988	20 441	21 327	22 543	22 610	22 412	+2145
X Sörnäinen	12 113	14 386	12 411	12 307	12 711	13 444	13 596	13 128	13 121	+1008
XI Kallio	33 858	37 979	33 639	33 932	35 567	35 841	36 131	35 688	35 217	+1359
XII Alppiharju	19 941	23 175	20 922	21 494	22 450	23 372	23 537	23 126	23 409	+3468
XIII Etu-Töölö	26 608	27 965	26 257	26 121	26 731	28 304	29 596	29 526	29 731	+3123
XIV Taka-Töölö	26 166	29 225	27 044	27 428	28 677	30 447	31 682	31 500	31 413	+5247
XXII Vallila	15 290	16 267	15 055	15 017	15 327	15 425	15 538	15 720	15 572	+282
										+23 199

Lähteet: Helsingin tilastolliset vuosikirjat, 1940–1948, henkikirjoitettu väestö kaupunginosittain i.i.

TAULUKKO 4. Huoneenvuokralautakuntien tilastojen asunnontarvitsijaryhmien prosentuaaliset osuudet vuosina 1944–1949, määrät ja prosentit.

	AI, VÄHINT. 3 LASTA	BI, MIN. 1-2 LASTA	CI, EI LAPSIA	DI, YKSIN. HENK.	HAKEMUKSIA 31.12	HAKEMUK- SIA VUODEN AIKANA
1944	2837 / 58 %	2060 / 42 %		4860	15029	
1945	224 / 5 %	2736 / 66 %	1047 / 25 %	128 / 3 %	4135	14239
1946	305 / 7 %	2555 / 57 %	1465 / 33 %	169 / 4 %	4494	12232
1947	330 / 8 %	2399 / 57 %	1400 / 33 %	100 / 2 %	4229	7573
1948	434 / 8 %	3211 / 60 %	1620 / 30 %	107 / 2 %	5372	4683
1949	538 / 8 %	3774 / 59 %	1777 / 28 %	284 / 4 %	6373	5097

Lähteet: Helsingin tilastollinen vuosikirja 1950, s. 233 Taulukko 216; SS 23.12.1944.; SS 23.12.1944.

TAULUKKO 5. Valmistuneet asuinhuoneistot lämmitettävissä rakennuksissa Helsingissä vuosina 1938–1951.

VUOSI	UUDISRAKENNUKSET	RAKENNUSLAAJEN- NUKSET	YHTEENSÄ
1938	3995	117	4112
1939	3292	85	3377
1940	2363	433	2796
1941	826	119	945
1942	1274	46	1320
1943	287	38	325
1944	170	6	176
1945	436	26	462
1946	1177	241	1418
1947	1396	208	1604
1948	665	74	739
1949	660	113	773
1950	1053	48	1101
1951	1722	54	1776

Lähteet: Helsingin tilastolliset vuosikirjat; Kaarlehto 1955, 14.

TAULUKKO 6. Asuntojentarkastustoimiston luetteloimat ahtaasti asutut asunnot, vuodet 1944–1948.

VUOSI	AHTAASTI ASUMISTA KOSKEVAT TARKASTUKSET	LIIAKSI ASUTTUJA ASUNTOJA	LIIAKSI ASUTUT, ILMAN ASUKKEJA	ASUKKEJA 1 HUONEEN ASUNNOSSA	YHTEENSÄ
1944	271	96	42	33	171
1945	829	334	183	63	580
1946	881	-	-	-	881
1947	828	339	188	314	841
1948	767	401	204	336	941

TAULUKKO 7. Asuntojentarkastustoimiston luetteloimat puutteelliset asunnot, pahimman puutteellisuutensa laadun mukaan.

	1944	1945	1946	1947	1948
Kosteus	114	304	318	298	186
Kylmyys	49	137	115	69	47
Valaistus	2	3	16	24	15
Ilmanpoisto	5	60	76	80	59
Tulisijaongelmat	2	23	45	38	7
Vesi, viemäröinti, WC	6	49	27	24	35
Vesikatto	29	97	157	60	95
Rappiotila	93	180	249	229	182
Syöpäläiset	6	16	22	9	22
Ympäristö	37	66	104	129	102
Muut puutteet	42	222	105	136	343
Luvaton tila	49	135	163	87	75
Asuminen kielletty	1	18	17	3	13
Yhteensä	435	1310	1424	1186	1168

Lähteet: Asuntojentarkastustoimiston vuosikertomukset 1944–1948.

TAULUKKO 8. Eräiden säännöstelltyjen, vanhojen, keskuslämmityksellä varustettujen vuokra-asuntojen kuukausivuokrat Helsingissä vuosina 1939–1950 markkoina.

VUOSI	HUONE JA KEITTIÖ	2 HUONETTA JA KEITTIÖ	3 HUONETTA JA KEITTIÖ
1939	754	1155	1563
1940	745	1153	1571
1941	810	1254	1741
1947 lokakuu	1215	1940	2584
1947 marraskuu	1461	2392	3082
1950	1517	2487	3192

Lähde: Asutuskeskuksien vuokrat syyskuussa 1941. Sosiaalinen Aikakauskirja 1941:11–12; Asutuskeskuksien vuokrat loka-marraskuussa v. 1947. Sosiaalinen Aikakauskirja 1948:3–4; Asutuskeskuksien vuokrat lokakuussa 1950. Sosiaalinen Aikakauskirja 1951:9–10.

TAULUKKO 9. Eräiden säännöstelltyjen, vanhojen, uunilämmitteisten vuokra-asuntojen kuukausivuokrat Helsingissä vuosina 1939–1950 markkoina.

VUOSI	HUONE JA KEITTIÖ	2 HUONETTA JA KEITTIÖ	3 HUONETTA JA KEITTIÖ
1939	567	783	1059
1940	565	787	1041
1941	589	827	1129
1947	713	1160	1533
1950	1405	1957	2474

Lähde: Asutuskeskuksien vuokrat syyskuussa 1941. Sosiaalinen Aikakauskirja 1941:11–12; Asutuskeskuksien vuokrat loka-marraskuussa v. 1947. Sosiaalinen Aikakauskirja 1948:3–4; Asutuskeskuksien vuokrat lokakuussa 1950. Sosiaalinen Aikakauskirja 1951:9–10.

TAULUKKO 10. Eräiden Helsingissä vuosina 1940–1948 valmistuneiden keskuslämmityksellä varustettujen uusien asuntojen kuukausivuokrat (ei sisällä lämmityskustannuksia) ja keskimääräiset neliömetrivuokrat vuoden 1950 lokakuussa.

VUOSI	HUONE JA KEITTIÖ	2 HUONETTA JA KEITTIÖ	3 HUONETTA JA KEITTIÖ	KESKIMÄÄRÄISETNELIÖMETRIVUOKRAT
1940–1941	1690	2679	3743	21
1942–1944	2171	3012	3398	21
1945	3329	4404	4448	38
1946	3418	4851	5854	72
1947	-	5088	5967	67
1948	3647	-	1127	70

Lähde: Asutuskeskuksien vuokrat lokakuussa 1950. Sosiaalinen Aikakauskirja 1951:9–10.

TAULUKKO 11. Huoneenvuokralautakuntien kortistoon hyväksytyjen asunnonhakijoiden odotusajat 30.6.1946, hakijoiden luokittelun mukaan eroteltuina.

ASUNNONHAKIJOIDEN LUOKITTELU ERI RYHMIIN						
Asunnonhaun aloituspäivä	AI	AII	B	C	D	yhteensä
30.8.1942–12.12.1942	-	5	6	-	-	11
12.12.1942–1.6.1943	-	8	10	1	-	19
1.6.1943–8.8.1944	3	52	41	24	-	120
8.8.1944–12.1.1945	13	76	266	113	1	469
12.1.1945–?.9.1945	79	50	528	184	17	858
?.9.1945–30.1.1946	59	22	388	194	9	672
1.2.1946–	51	16	597	273	24	961
Tilanne 30.6.1946	205	229	1836	789	51	3110

Lähde: Keskuslautakunnan kokous 24.9.1946, 525§. AI: välttämättömästi asunnon tarpeessa olevat monilapsiset perheet, AII: lapsiperheet ja ensimmäistä lastaan odottavat perheet, erikoisasemaan häädetyt perheet; helsinkiläisperheet, jotka sodan takia ovat luopuneet kodistaan tai joiden koti oli pommituksessa tuhoutunut, sekä perheet, jotka kauan ovat odottaneet asuntoaan, B: muut hyväksytyt hakemukset, C: lapsettomat perheet ja nuoret parit, D: yksinäiset henkilöt.

TAULUKKO 12. Huoneenvuokralautakuntien kortistoon hyväksytyjen asunnonhakijoiden odotusajat 31.7.1947, hakijoiden luokittelun mukaan eroteltuina.

ASUNNONHAKIJOIDEN LUOKITTELU ERI RYHMIIN					
Asunnonhaun aloituspäivä	AI	BI	CI	DI	yhteensä
30.8.1942–12.12.1942	-	5	-	-	5
12.12.1942–1.6.1943	-	5	-	-	5
1.6.1943–8.8.1944	2	32	4	-	38
8.8.1944–12.1.1945	5	170	71	2	248
12.1.1945–?.9.1945	36	330	113	9	488
?.9.1945–1.2.1946	92	598	290	20	1000
1.2.1946–28.4.1947	168	1122	880	75	2245
29.4.1947–1.6.1947	60	235	347	31	673
Tilanne 31.7.1947	363	2497	1705	137	4702

Lähde: Keskuslautakunta 13.8.1947:32, 479§. AI: perheessä vähintään 3-lasta, BI: perheet, joissa 1–2 lasta, CI: lapsettomat perheet, DI: yksinäiset henkilöt.

TAULUKKO 13. Huoneenvuokralautakuntien kortistoon hyväksytyjen asunnonhakijoiden odotusajat 30.9.1947, hakijoiden luokittelun mukaan eroteltuina.

ASUNNONHAKIJOIDEN LUOKITTELU ERI RYHMIIN					
Asunnonhaun aloituspäivä	AI	BI	CI	DI	yhteensä
30.8.1942-12.12.1942	-	2	-	-	2
12.12.1942-1.6.1943	-	2	-	-	2
1.6.1943-8.8.1944	2	9	4	-	15
8.8.1944-12.1.1945	6	289	84	5	384
12.1.1945-?.9.1945	33	311	85	6	435
?.9.1945-1.2.1946	82	752	267	20	1121
1.2.1946-28.4.1947	165	887	676	58	1786
29.4.1947-1.6.1947	200	439	522	51	1212
Tilanne 30.9.1947	488	2691	1638	140	4957

Lähde: Keskuslautakunta 7.10.1947:39, 589§. AI: perheessä vähintään 3-lasta, BI: perheet, joissa 1-2 lasta, CI: lapsettomat perheet, DI: yksinäiset henkilöt.

TAULUKKO 14. Huoneenvuokralautakuntien kortistoon hyväksytyjen asunnonhakijoiden odotusajat 31.12.1947, hakijoiden luokittelun mukaan eroteltuina.

ASUNNONHAKIJOIDEN LUOKITTELU ERI RYHMIIN					
Asunnonhaun aloituspäivä	AI	BI	CI	DI	yhteensä
30.8.1942-12.12.1942	-	4	1	-	5
12.12.1942-1.6.1943	-	1	1	-	2
1.6.1943-8.8.1944	2	25	36	-	63
8.8.1944-12.1.1945	4	125	48	4	181
12.1.1945-?.9.1945	20	262	84	3	369
?.9.1945-1.2.1946	54	466	181	12	713
1.2.1946-28.4.1947	136	953	467	44	1600
29.4.1947-	114	563	582	37	1296
Tilanne 31.12.1947	330	2399	1400	100	4229

Lähde: Keskuslautakunta 13.1.1948:2, 31§. AI: perheessä vähintään 3-lasta, BI: perheet, joissa 1-2 lasta, CI: lapsettomat perheet, DI: yksinäiset henkilöt.

TAULUKKO 15. Huoneenvuokralautakuntien kortistoon hyväksytyjen asunnonhakijoiden odotusajat 31.3.1948, hakijoiden luokittelun mukaan eroteltuina.

ASUNNONHAKIJOIDEN LUOKITTELU ERI RYHMIIN					
Asunnonhaun aloituspäivä	AI	BI	CI	DI	yhteensä
30.8.1942–12.12.1942	-	5	1	-	6
12.12.1942–1.6.1943	-	3	1	-	4
1.6.1943–8.8.1944	2	20	9	-	31
8.8.1944–12.1.1945	8	148	58	4	218
12.1.1945–?.9.1945	27	334	90	5	456
?.9.1945–1.2.1946	67	402	189	14	672
1.2.1946–28.4.1947	144	1105	542	54	1845
29.4.1947–	180	1039	965	57	2241
Tilanne 31.3.1948	428	3056	1855	134	5473

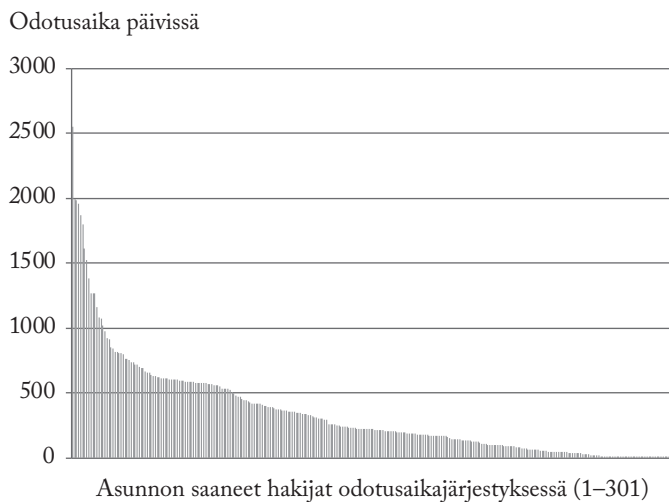
Lähde: Keskuslautakunta 6.4.1948:13, 193§. AI: perheessä vähintään 3-lasta, BI: perheet, joissa 1–2 lasta, CI: lapsettomat perheet, DI: yksinäiset henkilöt.

TAULUKKO 16. Yhteenvetoa asuntohakemusten tilanteista ajanjaksolla 30.6.1946–31.3.1948.

ASUNNONHAKIJOIDEN ODOTUSAJOISTA TEHTYJEN RAPORTTIEN PÄIVÄMÄÄRÄT					
Asunnonhaun aloituspäivä	30.6.1946	31.7.1947	30.9.1947	31.12.1947	31.3.1948
30.8.1942–12.12.1942	11 / 0 %	5 / 0 %	2 / 0 %	5 / 0 %	6 / 0 %
12.12.1942–1.6.1943	19 / 0 %	5 / 0 %	2 / 0 %	2 / 0 %	4 / 0 %
1.6.1943–8.8.1944	120 / 4 %	38 / 0,1 %	15 / 0 %	63 / 1 %	31 / 0 %
8.8.1944–12.1.1945	469 / 15 %	248 / 5 %	384 / 8 %	181 / 4 %	218 / 4 %
12.1.1945–?.9.1945	858 / 28 %	488 / 10 %	435 / 9 %	369 / 9 %	456 / 8 %
?.9.1945–1.2.1946	672 / 22 %	1000 / 21 %	1121 / 23 %	713 / 17 %	672 / 12 %
1.2.1946–28.4.1947	961 / 31 %	2245 / 48 %	1786 / 36 %	1600 / 38 %	1845 / 34 %
29.4.1947–		673 / 14 %	1212 / 24 %	1296 / 31 %	2241 / 41 %
	3110	4702	4957	4229	5473

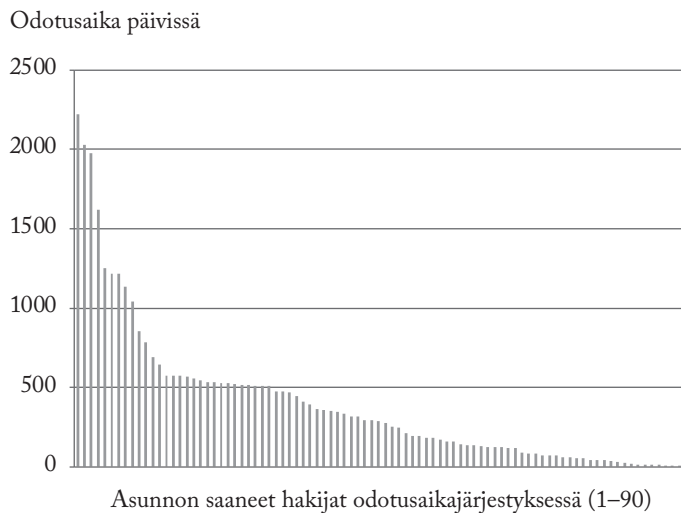
Lähteet: Keskuslautakunta 24.9.1946, 525§; 13.8.1947:32, 479§; 7.10.1947:39, 589§; 13.1.1948:2, 31§; 6.4.1948:13, 193§, Ca:1–5, Huoneenvuokralautakunnan arkisto, HKA.

KUVIO 1. Asuntoa ajanjaksolla 21.11.1944–7.12.1944 hakeneiden ja sen saaneiden hakijoiden (hakemuksia 1334, asunnon saaneiden N=301) odotusaikojen jakautuminen päivissä. Mediaani odotusaika 221 päivää.

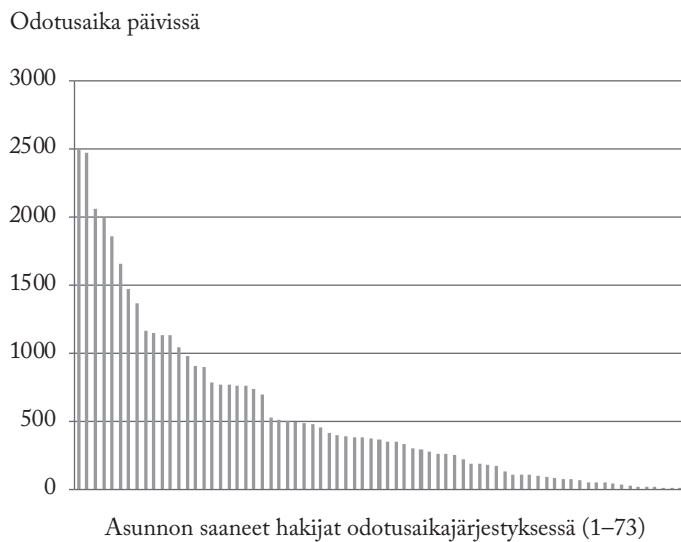

Lähteet: Asunnonsaantihakemukset 26 518–27 852, EqI:19- EqI:21, Helsingin huoneenvuokralautakuntien arkisto, HKA.

KUVIO 2. Asuntoa ajanjaksolla 4.1.1945–18.1.1945 hakeneiden ja sen saaneiden hakijoiden (hakemuksia 947, asunnon saaneiden N=90) odotusaikojen jakautuminen päivissä. Mediaani odotusaika 282,5 päivää.

KUVIO 3. Asuntoa ajanjaksolla 28.12.1946–10.1.1947 hakeneiden ja sen saaneiden hakijoiden (hakemuksia 463, asunnon saaneiden N=73) odotusaikojen jakautuminen päivissä. Mediaani odotusaika 368 päivää.

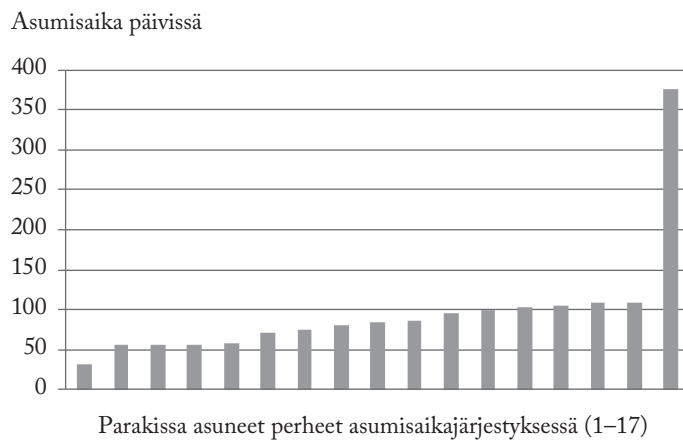

KUVIO 4. 2.9.1946 tehty laskelma perheiden (N=128) Siltavuoren kalliosuojassa asumisen kestosta kuukausina.

PERHEET, LKM	ODOTUSAIKA, KK
62	< 1
37	1–2
16	2–3
13	> 3

Lähde: Keskuslautakunta 24.9.1946:39, 519§.

KUVIO 5. 6.1.1947 tehty laskelma perheiden (N=17) Kampin parakkiasumisen kestosta päivissä.

Lähde: Keskuslautakunta 18.2.1947:8, 119§.